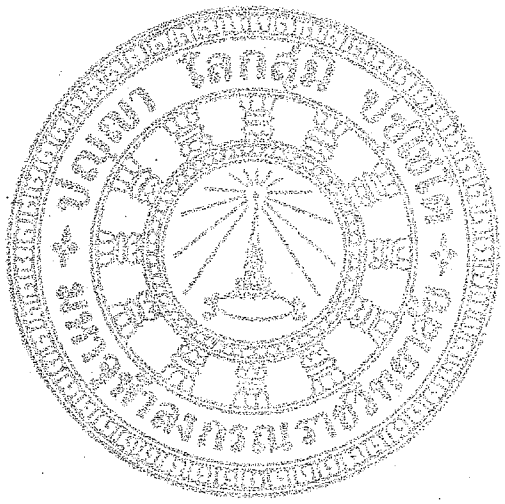
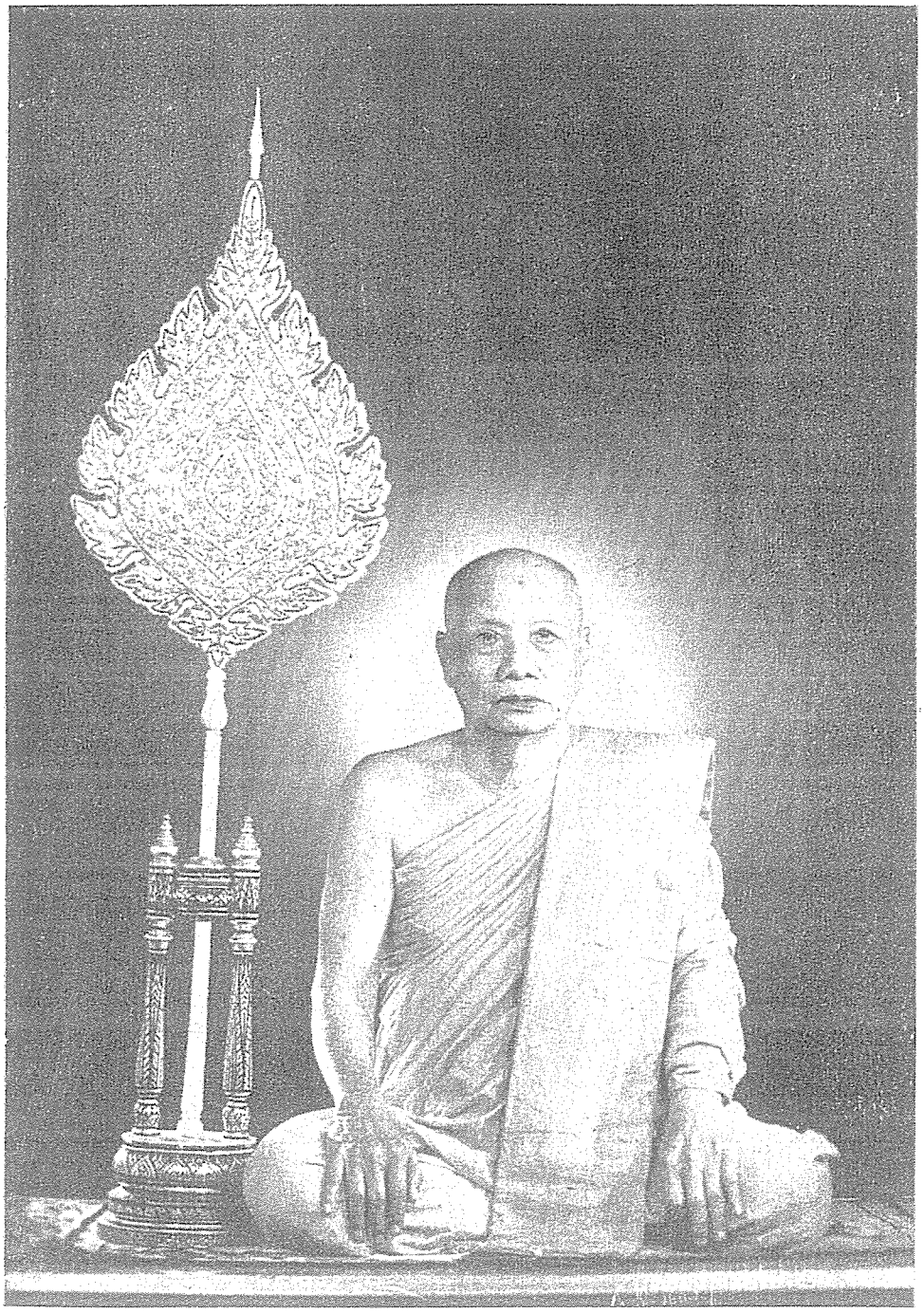

สุตฺตนฺตปิฎเก
มชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ

พระธรรมรัตนากร กิตฺติสารเถร

อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ

มหาจุฬาเตปิฎกं

สุตฺตนฺตปิฎเก มชฺฌิมนิกาเย

มชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ

ไทย - รฎเจ่

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลเยน ปกาสิตา

อนุสฺสรณียं

พุทฺธวสฺสเ ๒๕๐๐

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม
๒๖๓ ถนนพระราม ๖ อุรุพงษ์ ซอยมั่นสิน ๒ นครหลวง ฯ โทร. ๘๒๕๖๒๕
นายมณี รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๕

นิทานพจน์

คำว่า เตปิฎก หรือเรียกในภาษาไทยว่า พระไตรปิฎก นั้น หมายเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระพุทธพจน์

พระพุทธพจน์นั้น ท่านปันเป็น ๓ ตอน คือ ปฐมพุทธพจน์ ๑ มัชฌิม-พุทธพจน์ ๑ ปัจฉิมพุทธพจน์ ๑

พระอุทานที่พระพุทธเจ้าตรัสเปล่งออกครั้งแรก ขณะที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ณ มหาโพธิบัลลังก์ว่า "ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา ฯเป ฯ สูริโย โอภาสยมนฺตลิกฺขํ" ดังนี้ จัดเป็น ปฐมพุทธพจน์

คำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนครั้งสุดท้าย เมื่อทรงบรรทมอยู่ระหว่างต้นรังทั้งคู่ สมัยจะเสด็จปรินิพพานว่า "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว, วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ" ดังนี้ จัดเป็น ปัจฉิมพุทธพจน์

พระสัทธรรมอันประกาศอมตธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตลอดเวลา ๔๕ พระวัสสา ซึ่งอยู่ในระหว่างกลางปฐมพุทธพจน์และปัจฉิมพุทธพจน์ทั้ง ๒ นั้น จัดเป็น มัชฌิมพุทธพจน์

พระพุทธพจน์ทั้งหมดนี้นั้น เมื่อว่าโดย ปิฎก ท่านจัดเป็น ๓ ปิฎก คือ วินัยปิฎก ๑ สุตตันตปิฎก ๑ อภิธรรมปิฎก ๑ เมื่อว่าโดย นิกาย ท่านจัดเป็น ๕ นิกาย คือ ทีฆนิกาย ๑ มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑ อังคุตตรนิกาย ๑ ขุททกนิกาย ๑ เมื่อว่าโดย องค์ ท่านจัดเป็น ๙ องค์ คือ สุตตะ ๑ เคยยะ ๑ เวยยากรณะ ๑ คาถา ๑ อุทานะ ๑ อิติวุตตกะ ๑ ชาตกะ ๑ อัพภูตธัมมะ ๑ เวทัลละ ๑ เมื่อว่าโดย ธรรมขันธ์ ท่านจัดเป็น ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์

พระพุทธพจน์นั้น แม้จะได้บัญญัติให้มีชื่อต่าง ๆ เช่นนั้น ก็เป็นเพียงสมมติไปตามโลกโวหาร เพื่อประโยชน์และสะดวกในการเรียกขานตามความประสงค์ของชาวโลกเท่านั้น ส่วนอรรถสาระแห่งพระพุทธพจน์นั้น ยังคงความยืนประกาศอมตธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มิได้เปลี่ยนแปลงไปตามสมมติโวหารนั้น ๆ ในนามเหล่านั้น ที่นิยมใช้

เรียกกันเป็นส่วนมาก จนรู้จักกันดีอย่างแพร่หลายในวงพุทธศาสนิกทั่วไปนั้นในนามว่า เตปิฎก หรือ พระไตรปิฎก ที่หมายความว่า ปิฎก ๓ คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก

วินัยปิฎก เป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งขึ้นไว้ด้วยให้เป็นพุทธอาณา คือ กฎข้อบังคับสำหรับเป็นเครื่องรักษาพุทธบริษัทให้ประพฤติเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ทำตนและหมู่คณะให้เกิดความวิปฏิสารเดือดร้อน สุตตันปิฎก เป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงไว้ โดยโวหารเทศนาเป็นส่วนมาก คือ ทรงแสดงธรรมอนุโลมตามสมมติบัญญัติของโลก อภิธรรมปิฎก เป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงไว้โดยปรมัตถเทศนาเป็นส่วนมาก โดยทรงแสดงมุ่งชี้สภาวะ คือ ความจริงเป็นใหญ่ ใจความก็คือ วินัยปิฎก ได้แก่พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้มีศีลสมบัติ สุตตันตปิฎก ได้แก่พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้มีสมาธิสมบัติ อภิธรรมปิฎก ได้แก่พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้มีปัญญาสมบัติ บุคคลผู้มีศีลสมบัติย่อมละความชั่วอย่างหยาบทางกายวาจาได้ เป็นตทังคปหาน บุคคลผู้มีสมาธิสมบัติย่อมละความชั่วอย่างกลาง ที่กลุ้มรุมทำใจให้เศร้าหมองได้ เป็นวิกขัมภนปหาน บุคคลผู้มีปัญญาสมบัติ ย่อมละความชั่วอย่างละเอียด คือ อนุสัยกิเลสที่นอนนิ่งอยู่ในสันดานได้ เป็นสมุจเฉทปหาน

การเรียนรู้พระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า ปริยัติธรรม การปฏิบัติตามที่รู้ คือ เจริญสมถภาวนา และ วิปัสสนาภาวนา เรียกว่า ปฏิบัติธรรม การได้บรรลุถึงผลแห่งการปฏิบัติ คือ มรรค ผล นิพพาน อันเป็นที่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง เรียกว่า ปฏิเวธธรรม

พระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎก มีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ด้วยเป็นเหตุปัจจัยให้ได้บรรลุถึงผลอันสุดยอด คือ พระนิพพานดังกล่าวมา ชาวพุทธจึงได้ช่วยกันเทิดทูนและรักษาไว้เป็นอย่างดี ด้วยการศึกษาให้รู้ที่เรียกว่า คันถธุระ และการปฏิบัติตามให้ได้ผล ที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ เป็นมรดกตกทอดสืบๆกันมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นเวลานานถึง ๒๕๐๐ ปีแล้ว

มรรค ผล นิพพาน จะปรากฏมีขึ้นได้ ก็ด้วยการปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ การปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบจะเป็นไปได้ ก็ด้วยอาศัยการเรียนรู้พระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้พระไตรปิฎกจึงเป็นสิ่งจำเป็นโดยแท้ ที่นักศึกษาพระพุทธศาสนาชั้นสูงจะพึงศึกษาเล่าเรียนให้รู้แจ้งจัดเจน เพื่อเป็นมูลฐานแห่งสัมมาปฏิบัติและ มรรค ผล นิพพาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภถึงเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อันเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงสถาปนาขึ้นไว้ให้เป็นสถานที่ศึกษาวิชาพุทธศาสนาชั้นสูงของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ดังมีรายละเอียดปรากฏอยู่ในพระราชปรารภ เรื่องประกาศสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย ลงวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ถาวรและวัฒนามาโดยลำดับสมพระราชประสงค์ ดังปรากฏเห็นเป็นประจักษ์ในปัจจุบัน ก็การศึกษาวิชาพุทธศาสนาชั้นสูงนั้น โดยตรงก็คือศึกษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีอันเป็นพุทธวจนะจากพระโอษฐ์เป็นส่วนมาก แต่ขณะนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไม่มีพระไตรปิฎกภาษาบาลีสำหรับเป็นหลักสูตรของนักศึกษาเป็นส่วนของตนโดยเฉพาะ และถึงเวลาจำเป็นที่จะต้องใช้หนังสือพระไตรปิฎกภาษาบาลี เป็นหลักสูตรของนักศึกษาชั้นสูงของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว

๒. หนังสือพระไตรปิฎกภาษาบาลีของไทยเรานั้น ครั้งโบราณใช้จารลงในใบลานด้วยอักษรขอมบ้าง ด้วยอักษรไทยพายัพและไทยอีสานบ้าง ต่อมาได้มีพิมพ์เป็นเล่มสมุดด้วยตัวอักษรไทย ๒ ครั้ง ครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์ในมงคลสมัยทรงดำรงสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๑ ครั้งที่ ๒ พุทธศาสนิกชนชาวไทยมีพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระประมุข ให้พิมพ์อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เริ่มทำตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๙ ปัจจุบันพระไตรปิฎกเล่มสมุด

อักษรไทยทั้ง ๒ สมัยนั้น สมัยแรกได้หมดสิ้นไปไม่มีจำหน่าย ที่เหลืออยู่กระดาษก็เสื่อมคุณภาพ ไม่สามารถที่จะนำมาศึกษาเล่าเรียน สมัยที่ ๒ ยังเหลืออยู่ แต่มีจำนวนน้อยไม่พอที่จะจำหน่ายจ่ายแจก และนำมาศึกษาเล่าเรียนในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เพียงพอแก่ความประสงค์

๓. ประจวบมหามงคลสมัย ๒๕ แห่งพุทธศตวรรษ ซึ่งมาบรรจบครบปี โดยศาสนจักรนิยมในเดือนพฤษภาคม (วันเพ็ญเดือน ๖) พ.ศ. ๒๕๐๐ พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งมวล อันมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลเป็นประมุข ได้ร่วมกุศลฉันท์พร้อมใจกันประกอบพิธีการเฉลิมฉลองเป็นการเอิกเกริกมโหฬาร ซึ่งยังไม่เคยมีมาในส่วนอดีตกาลภาคหนหลัง ดังที่ทางราชการประกาศให้ทราบและเชิญชวนให้ร่วมบำเพ็ญมหากุศลอยู่แล้วนั้น เนื่องในงานมหามงคลสมัยอันหาได้ยากยิ่งครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยฝ่ายพระพุทธศาสนา มีกุศลเจตนาอันแรงกล้าในอันที่จะสร้างสิ่งอันเป็นมงคลไว้เป็นอนุสรณ์สำหรับอนุชนสักอย่างหนึ่ง และให้เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับเหตุการณ์อันสำคัญครั้งนี้ด้วย จึงเห็นว่าสิ่งอันเป็นมงมงคลและเหมาะสมที่สุดนั้นคือ หนังสือพระไตรปิฎกภาษาบาลี

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงตกลงให้ชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีขึ้นเป็นอนุสรณ์ในโอกาสครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ โดยให้ชื่อว่า มหาจุฬาเตปิฎกं หรือเรียกในภาษาไทยว่า พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๒๕๐๐ จบ เท่ากับจำนวนปีแห่งพุทธศักราช จบหนึ่งจัดเป็นเล่มสมุดจำนวน ๔๕ เล่ม เท่ากับระยะกาลประกาศพระศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือพระวินัยปิฎก ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม เมื่อพิมพ์ ๒๕๐๐ จบ จึงเป็นหนังสือทั้งสิ้น ๑๑๒,๕๐๐ เล่ม

การชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกนั้น ได้ตั้งคำสั่งบัณฑิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นกรรมการตรวจทานชำระอรรถพยัญชนะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ถูกต้องที่สุด โดยตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ปรุงแต่งวางรูปลักษณะอักษรงดงามและดูง่าย โดยพิจารณาย่อหน้าให้มาก และยกชื่อวรรค, ชื่อสูตร เป็นต้น

ขึ้นตั้งให้ปรากฏชัด ตีพิมพ์และเย็บเล่มอย่างประณีตสวยงามตามแบบสากลนิยม โดยเลือกใช้กระดาษตีพิมพ์และกระดาษปกอย่างประณีตและถาวร ทั้งนี้ เพื่อให้เหมาะสมกับหนังสือที่มีคุณค่าและเป็นที่สักการบูชาของมวลพุทธบริษัท

ทุนในการชำระและการพิมพ์ ได้ตั้งคณะกรรมการจัดหาทุนสร้างพระไตรปิฎกขึ้น ประกอบด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์ตามสมควร ประกาศแจ้งวัตถุประสงค์และเจริญศรัทธาไปยังพุทธศาสนิกชน นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก พระบรมวงศานุวงศ์ และคณะรัฐบาล ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี ตลอดถึงประชาชนเป็นที่สุด ตามแต่จะเจริญศรัทธาบริจาคเงินสมทบทุนเป็นจำนวนเท่าไร

ส่วนการตีพิมพ์จะสำเร็จบริบูรณ์ครบทั้ง ๔๕ เล่มเมื่อไรนั้น ขึ้นอยู่ที่กำลังทุนทรัพย์ค่าตีพิมพ์เป็นประการสำคัญ ถือหลักค่อยทำค่อยไปตามควรแก่วิสัยสามารถ โดยมีความหวังอยู่ว่าจักสำเร็จลงในเวลาอันสมควร

นับว่าเป็นมหากุศลอันประเสริฐยิ่งของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อโครงการสร้างพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ได้ทราบถึงพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทั้ง ๓ พระองค์ได้ทรงเจริญพระราชศรัทธา มีพระราชประสงค์จะทรงอุปถัมภ์การสร้างพระไตรปิฎกให้สำเร็จตามความมุ่งหมายของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานการอุปถัมภ์เป็นมูลฐาน โดยทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานทุนสำหรับพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๒๑๐,๐๐๐ บาท มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐทั้งนี้อย่างหาสิ่งเปรียบมิได้ พร้อมทั้งเป็นที่หวังได้ว่า พระบรมราชูปถัมภ์ธรรมวิทยาทานทั้งนี้ จักสำเร็จเป็นมหาสิริมงคลดลบันดาลให้ประชาชนชาวพุทธเจริญศรัทธา โดยเฉพาะตามพระราชจริยาวัตรส่วนธรรมวิทยาทาน เป็นมูลฐานให้การสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ในเวลาอันสมควรโดยแท้

บัดนี้ท่านเจ้าคุณพระธรรมรัตนากร (สวัสดิ์ กิตฺติสาโรเถระ) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เจริญศรัทธาปสาทะบริจาคกัปปิยภัณฑ์

ราคา ๕๐,๐๐๐ บาท สมทบทุนในการสร้างประไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงถวายให้เป็นเจ้าการในการพิมพ์พระสุตตันตปิฎกเล่ม ๕ คือมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์นี้ ด้วยความรู้สึกซาบซึ้งในกุศลเจตนาอันประกอบด้วยกรุณาธรรมทั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

ขออานุภาพพระศรีรัตนตรัยและมหากุศลส่วนศาสนูปถัมภ์ธรรมวิทยาทานนี้ จงสำเร็จเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ท่านเจ้าคุณพระธรรมรัตนากร ปราศจากสรรพโรคาพาธภัยพิบัติอุปัทวันตราย เจริญชนมายุยิ่งยืนนาน และมีความเกษมสำราญอยู่ภายใต้ร่มพระสัทธรรมในกาลทุกเมื่อ เทอญ.

จิรं ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

วัดมหาธาตุ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

Transliteration of the Thai Alphabet and Signs

as used in the pali text of

MAHĀCUḶĀ TEPIṬAKA

VOWELS

อ a อา ā อิ i อี ī อุ u อู ū เอ e โอ o

CONSONANTS

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma

ย ya ร ra ล la ว va ส sa ห ha ฬ ḷa ◌ṃ

COMBINATIONS

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī	กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko
ข kha	ขา khā	ขิ khi	ขี khī	ขุ khu	ขู khū	เข khe	โข kho

CONJUNCT – CONSONANTS

The Pali conjunct-consonants are printed in their full forms but marked by either sign [.] or [◡] under them. The sign [.] is used to denote unsounded consonant: [◡] is used to join two sounded consonants.

For example:

กตมं๎ ตสฺมิ๎ สมเย โสมนสฺสินฺทฺริยं๎ โหติ ?

katamaṃ tasmiṃ samaye somanassindriyaṃ hoti?

FIGURES

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

มชฺฌิมปณฺณาสเก

สงฺเกตวิณฺณาปนำ

ก. = เกสุจิ สฺยามโปตฺถเกสุ ทิสฺสมานปาโฐ

กม. = กมฺโพชโปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ

ฉ. = ฉฏฺฐสงฺคีติปีฏเก ทิสฺสมานปาโฐ

ม. = มรมฺมโปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ

สี. = สีหฬโปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ

อิ. = อิงฺคลิสฺโปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ

มชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ

มาติกา		องฺเก
	๑. คหปติวคฺค	
๑.	กนฺทรกสุตฺต	๑
๒.	อฏฺฐกนาครสุตฺต	๑๒
๓.	เสขปฏิปทาสุตฺต	๑๗
๔.	โปตลิยสุตฺต	๒๓
	กามาทีนวกถา	๒๙
๕.	ชีวกสุตฺต	๓๓
๖.	อุปาลิวาทสุตฺต	๓๗
๗.	กุกฺกุรวติกสุตฺต	๕๕
๘.	อภยราชกุมารสุตฺต	๖๑
๙.	พหุเวทนิยสุตฺต	๖๕
๑๐.	อปณฺณกสุตฺต	๖๙
	๒. ภิกฺขุวคฺค	
๑.	จูฬราหุโลวาทสุตฺต	๘๔
๒.	มหาราหุโลวาทสุตฺต	๙๑
๓.	จูฬมาลุงฺกฺยสุตฺต	๙๗
๔.	มหามาลุงฺกฺยสุตฺต	๑๐๔
๕.	ภทฺทาลิสุตฺต	๑๑๐
๖.	ลฏุกิโกปมสุตฺต	๑๒๑
๗.	จาตุมสุตฺต	๑๓๐
๘.	นฬกปานสุตฺต	๑๓๗
๙.	โคลิสฺสานิสุตฺต	๑๔๕
๑๐.	กฏฺฐหาริสุตฺต	๑๕๐

มาติกา องฺเก

๓. ปริพฺพาชกวคฺค

๑. จูฬวจฺฉโคตฺตสุตฺต ๑๖๐
๒. อคฺคิวจฺฉโคตฺตสุตฺต ๑๖๓
๓. มหาวจฺฉโคตฺตสุตฺต ๑๗๐
๔. ทีฆนขสุตฺต ๑๗๙
๕. มาคณฺฑิยสุตฺต ๑๘๓
๖. สนฺทกสุตฺต ๑๙๗
๗. มหาสกุลุทายิสุตฺต ๒๑๒
๘. สมณมุณฺฑิกสุตฺต ๒๓๕
๙. จูฬสกุลุทายิสุตฺต ๒๕๑
๑๐. เวฬุวนสุตฺต ๒๕๓

๔. ราชวคฺค

๑. ฆฏิการสุตฺต ๒๕๘
๒. รฏฺฐปาลสุตฺต ๒๖๘
๓. มฆเทวสุตฺต ๒๗๘
๔. มธุรสุตฺต ๒๙๗
๕. โพธิราชกุมารสุตฺต ๓๐๕
๖. องฺคุลิมาลสุตฺต ๓๓๐
๗. ปิยชาติกสุตฺต ๓๓๙
๘. พาหิติกสุตฺต ๓๔๕
๙. ธมฺมเจติยสุตฺต ๓๕๑
๑๐. กณฺณกตฺถลสุตฺต ๓๕๘

มาติกา องฺเก

๕. พฺราหฺมณวคฺค

๑. พฺรหฺมายุสุตฺต ๓๖๖
๒. เสลสุตฺต ๓๘๐
๓. อสฺสลายนสุตฺต ๓๘๘
๔. โฆฏมุขสุตฺต ๓๙๙
๕. จงฺกีสุตฺต ๔๑๑
๖. เอสุการิสุตฺต ๔๒๔
๗. ธนญฺชานิสุตฺต ๔๓๔
๘. วาเสฏฺฐสุตฺต ๔๔๖
๙. สุภสุตฺต ๔๕๔
๑๐. สงฺคารวสุตฺต ๔๖๖
ปทานุกฺกโม ๔๘๓
อสาธารณนามานิ ๖๐๘
ปทคฺถปฺปเภโท ๖๑๔

สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย

มชฺฌิมปณฺณาสก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. คหปติวคฺค

๑. กนฺทรกสุตฺต

[๑] เอวมฺเม สุตฺตं:- เอกं สมยं ภควา จมฺปายं วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ. อถ โข เปสฺโส จ หตฺถาโรหปุตฺโต กนฺทรโก จ ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิๆสุ; อุปสงฺกมิตฺวา เปสฺโส หตฺถาโรหปุตฺโต ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. กนฺทรโก ปน ปริพฺพาชโก ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตं ฐิโต โข กนฺทรโก ปริพฺพาชโก ตุณฺหีภูตं ตุณฺหีภูตं ภิกฺขุสงฺฆं อนุวิโลเกตฺวา ภควนฺตं เอตทโวจ "อจฺฉริยं โภ โคตม, อพฺภูตं โภ โคตม, ยาวญฺจิทं โภตา โคตเมน สมฺมา ภิกฺขุสงฺโฆ ปฏิปาทิโต; เยปี เต โภ โคตม อเหสุๆ อตีตมทฺธานं อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปี ภควนฺโต เอตปรมเยว สมฺมา ภิกฺขุสงฺฆं ปฏิปาเทสุๆ, เสยฺยถาปี เอตรหิ โภตา โคตเมน สมฺมา ภิกฺขุสงฺโฆ ปฏิปาทิโต. เยปี เต โภ โคตม ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานं อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปี ภควนฺโต เอตปรมเยว สมฺมา ภิกฺขุสงฺฆं ปฏิปาเทสฺสนฺติ, เสยฺยถาปี เอตรหิ โภตา โคตเมน สมฺมา ภิกฺขุสงฺโฆ ปฏิปาทิโต"ติ.

[๒] เอวเมตํ กนฺทรก, เอวเมตํ กนฺทรก; เยปิ เต กนฺทรก อเหสุ๋ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปิ ภควนฺโต เอตปรมเยว สมฺมา ภิกฺขุสงฺฆํ ปฏิปาเทสุ๋, เสยฺยถาปิ เอตรหิ มยา สมฺมา ภิกฺขุสงฺโฆ ปฏิปาทิโต. เยปิ เต กนฺทรก ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปิ ภควนฺโต เอตปรมเยว สมฺมา ภิกฺขุสงฺฆํ ปฏิปาเทสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ เอตรหิ มยา สมฺมา ภิกฺขุสงฺโฆ ปฏิปาทิโต.

สนฺติ หิ กนฺทรก ภิกฺขู อิมสฺมิ๋ ภิกฺขุสงฺเฆ อรหนฺโต ขีณาสวา วุสิตวนฺโต กตกรณียา โอหิตภารา อนุปฺปตฺตสทตฺถา ปริกฺขีณภวสญฺโญชนา สมฺมทญฺญา วิมุตฺตา, สนฺติ ปน๋ กนฺทรก ภิกฺขู อิมสฺมิ๋ ภิกฺขุสงฺเฆ เสขา สนฺตตี๋ตา สนฺตวุตฺติโน นิปกา นิปกวุตฺติโน, เต จตูสุ สติปฏฺ๒ฐาเนสุ สุปติฏฺ๒ฐิตจิตฺตา๒ วิหรนฺติ. กตเมสุ จตูสุ? อิธ กนฺทรก ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

[๓] เอวํ วุตฺเต เปสฺโส หตฺถาโรหปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ยาว สุปญฺญตฺตา จิเม ภนฺเต ภควตา จตฺตาโร สติปฏฺ๒ฐานา สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย. มยมฺปิ หิ ภนฺเต คิหี โอทาตวสนา กาเลน กาลํ อิเมสุ จตูสุ สติปฏฺ๒ฐาเนสุ สุปติฏฺ๒ฐิตจิตฺตา วิหราม. อิธ มยํ ภนฺเต กาเย กายานุปสฺสิโน วิหราม อาตาปิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสิโน วิหราม อาตาปิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌา-โทมนสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสิโน วิหราม อาตาปิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย

---

๑ ฉ.ม. หิ ๒ สี. อิ. สุปฏฺ๒ฐิตจิตฺตา

โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสิโน วิหราม อาตาปิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ยาวญฺจิทํ ภนฺเต ภควา เอวํ มนุสฺสคหเน เอวํ มนุสฺสกสฺเฆ เอวํ มนุสฺสสาเจยฺเย วตฺตมาเน สตฺตานํ หิตาหิตํ ชานาติ. คหนเญฺหตํ ภนฺเต ยทิทํ มนุสฺสา, อุตฺตานกเญฺหตํ ภนฺเต ยทิทํ ปสโว. อหญฺหิ ภนฺเต ปโหมิ หตฺถิทมฺมํ สาเรตุ, ยาวตเกน อนฺตเรน จมฺปึ คตาคตํ กริสฺสติ, สพฺพานิ ตานิ สาเจยฺยานิ กูเฏยฺยานิ วงฺเกยฺยานิ ชิเมฺหยฺยานิ ปาตุกริสฺสติ. อมฺหากมฺปน ภนฺเต ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา อญฺญถา วา กาเยน สมฺผุสิตฺวา วาจาย, อญฺญถา วา เนสํ จิตฺตํ โหติ. อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ยาวญฺจิทํ ภนฺเต ภควา เอวํ มนุสฺสคหเน เอวํ มนุสฺสกสฺเฆ เอวํ มนุสฺสสาเจยฺเย วตฺตมาเน สตฺตานํ หิตาหิตํ ชานาติ. คหนเญฺหตํ ภนฺเต ยทิทํ มนุสฺสา, อุตฺตานกเญฺหตํ ภนฺเต ยทิทํ ปสโว"ติ.

[๔] เอวเมตํ เปสฺส, เอวเมตํ เปสฺส; คหนเญฺหตํ เปสฺส ยทิทํ มนุสฺสา, อุตฺตานกเญฺหตํ เปสฺส ยทิทํ ปสโว. จตฺตาโรเม เปสฺส ปุคฺคลา สนฺโต สංวิชฺชมานา โลกสฺมิ. กตเม จตฺตาโร? อิธ เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อิธ ปน เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อิธ ปน เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อิธ ปน เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป โหติ นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเเวว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต[1] สุขปฏิสංเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ. อิเมสํ เปสฺส จตุนฺนं ปุคฺคลานं กตโม เต ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตีติ.

ยฺวายํ ภนฺเต ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อยं เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายं ภนฺเต ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต,

---

๑ สี.อิ. สีติภูโต

อยมฺปี เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ภนฺเต ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อยมฺปี เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โย จ โข อยํ ภนฺเต ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ, อยํ เม ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตีติ.

[๕] กสฺมา ปน เต เปสฺส อิเม ตโย ปุคฺคลา จิตฺตํ นาราเธนฺตีติ. ยฺวายํ ภนฺเต ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อตฺตานํ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกฺกูลํ อาตาเปติ ปริตาเปติ, อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ภนฺเต ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส ปรํ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกฺกูลํ อาตาเปติ ปริตาเปติ, อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ภนฺเต ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อตฺตานญฺจ ปรญฺจ สุขกามं[๒] ทุกฺขปฏิกฺกูลं[๒] อาตาเปติ ปริตาเปติ, อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โย จ โข อยํ ภนฺเต ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ[๓] อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธติ. หนฺท จทานิ มยํ ภนฺเต คจฺฉาม พหุกิจฺจา มยं พหุกรณียาติ. ยสฺสทานิ ตุวं เปสฺส กาลं มญฺญสีติ. อถ โข เปโส หตฺถาโรหปุตฺโต ภควโต ภาสิตं อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

---

๑ ฉ.ม. อยเมว ๒ สี.อิ. สุขกาเม ทุกฺขปฏิกฺกูเล

๓ เอตฺถนฺตเร ฉ.ม. โส อตฺตานญฺจ ปรญฺจ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกฺกูลํ เนว อาตาเปติ น ปริตาเปตีติ ปาโฐ ทิสฺสติ

[๖] อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺเต เปสฺเส หตฺถาโรหปุตฺเต ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ปณฺฑิโต ภิกฺขเว เปสฺโส หตฺถาโรหปุตฺโต, มหาปญฺโญ ภิกฺขเว เปสฺโส หตฺถาโรหปุตฺโต; สเจ ภิกฺขเว เปสฺโส หตฺถาโรหปุตฺโต มุหุตฺตํ นิสีเทยฺย, ยาวสฺสาหํ อิเม จตฺตาโร ปุคฺคเล วิตฺถาเรน วิภชิสฺสามิ,[๑] มหตา อตฺเถน สંยุตฺโต อภวิสฺส. อปิจ ภิกฺขเว เอตฺตาวตาปิ เปสฺโส หตฺถาโรหปุตฺโต มหตา อตฺเถน สંยุตฺโต" ติ. เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุคต กาโล, ยं ภควา อิเม จตฺตาโร ปุคฺคเล วิตฺถาเรน วิภเชยฺย, ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตีติ. เตนหิ ภิกฺขเว สุณาถ, สาธุกं มนสิกโรถ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวं ภนฺเต" ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุं. ภควา เอตทโวจ:

[๗] กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล อเจลโก โหติ มุตฺตาจาโร หตฺถาวเลขโน[๒], น เอหิภทนฺติโก, น ติฏฺฐภทนฺติโก, นาภิหฏฺฐุं, น อุทฺทิสฺสกตं, น นิมนฺตนं สาทิยติ, โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น กโพฬมุขา[๓] ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรं, น ทณฺฑมนฺตรं, น มุสลมนฺตรं, น ทฺวินฺนं ภุญฺชมานานं, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺติสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจาริโนี, น มจฺฉं, น มंสं, น สุรं, น เมรยं, น ถุโสทกं ปิวติ. โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิโก ฯ ป ฯ สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปิโก, เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺติหิ ยาเปติ ฯ ป ฯ สตฺตหิปิ ทตฺติหิ ยาเปติ, เอกาหิกมฺปิ อาหารं อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปิ อาหารं อาหาเรติ ฯ ป ฯ สตฺตาหิกมฺปิ อาหารं อาหาเรติ, อิติ เอวรูปं อฑฺฒมาสิกं ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. โส สากภกฺโข วา โหติ,

---

๑ สี.อิ. วิภชามิ ๒ ฉ.ม.สี.อิ. หตฺถาปเลขโน ๓ สี. ขโพฬมุขา

สามากภกฺโข วา โหติ, นีวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลภกฺโข วา โหติ, หฏภกฺโข วา โหติ, กณภกฺโข วา โหติ, อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ, ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร วา[1] ยาเปติ ปวตฺตผลโภชี. โส สาณานิปี ธาเรติ, มสาณานิปี ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปี ธาเรติ, ปีสุกูลานิปี ธาเรติ, ติรีฏานิปี ธาเรติ, อชินํปี ธาเรติ, อชินกฺขิปมฺปี ธาเรติ, กุสจีรมฺปี ธาเรติ, วากจีรมฺปี ธาเรติ, ผลกจีรมฺปี ธาเรติ, เกสกมฺพลมฺปี ธาเรติ, วาฬกมฺพลมฺปี ธาเรติ, อุพฺพฏกปกฺขมฺปี ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปี โหติ เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต, อุพฺภฏฺฐโกปี โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปี โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฏกาปสฺสยิโกปี โหติ กณฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กปฺเปติ, สายตติยกมฺปี อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อิติ เอวรูปํ อเนกวิหิตํ กายสฺส อาตาปนปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

[๘] กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล โอรพฺภิโก โหติ สูกริโก สากุณิโก มาควิโก ลุทฺโท มจฺฉฆาตโก โจโร โจรฆาตโก โคฆาตโก พนฺธนาคาริโก, เย วา ปนญฺเญปี เกจิ กูรกมฺมนฺตา. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

[๙] กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล ราชา วา โหติ ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต, พฺราหฺมโณ วา มหาสาโล. โส ปุรตฺถิเมน นครสฺส นวํ สนฺถาคารํ การาเปตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา ขราชินํ นิวาเสตฺวา สปฺปีเตเลน กายํ อพฺภญฺชิตฺวา มิควิสาเณน[2] ปีฏฺฐึ กณฺฑุวมาโน นวํ สนฺถาคารํ ปวิสติ สทฺธึ

---

๑ ฉ.ม. วาสทฺโท นตฺถิ ๒ ฉ.ม.อิ มควิสาเณน

มเหสิยา พฺราหฺมเณน จ ปุโรหิเตน. โส ตตฺถ อนนฺตรหิตาย ภูมิยา หริตุปลิตฺตาย[1] เสยฺยํ กปฺเปติ. โส[2] เอกิสฺสา คาวิยา สรูปวจฺฉาย ยํ เอกสฺมิ๎ ถเน ขีรํ โหติ, เตน ราชา ยาเปติ, ยํ ทุติยสฺมิ๎ ถเน ขีรํ โหติ, เตน มเหสี ยาเปติ, ยํ ตติยสฺมิ๎ ถเน ขีรํ โหติ, เตน พฺราหฺมโณ ปุโรหิโต ยาเปติ. ยํ จตุตฺถสฺมิ๎ ถเน ขีรํ โหติ, เตน อคฺคิ ชุหติ, อวเสสเน วจฺฉโก ยาเปติ. โส เอวมาห "เอตฺตกา อุสภา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา วจฺฉตรา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา วจฺฉตริโย หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อชา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อุรพฺภา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, (เอตฺตกา อสฺสา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย,)[3] เอตฺตกา รุกฺขา ฉิชฺชนฺตุ ยูปตฺถาย, เอตฺตกา ทพฺภา ลูยนฺตุ พรหิสตฺถายา"ติ. เยปิสฺส เต โหนฺติ ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา, เตปิ ทณฺฑตชฺชิตา ภยตชฺชิตา อสฺสุมุขา รุทมานา ปริกมฺมานิ กโรนฺติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

[๑๐] กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต. โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเเวว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ? อิธ ภิกฺขเว ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานं พุทฺโธ ภควา. โส อิมं โลกं สเทวกं สมารกं สพฺรหฺมกं สสฺสมณพฺราหฺมณิ๋ ปชं สเทวมนุสฺสं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ. โส ธมฺมं เทเสติ อาทิกลฺยาณं มชฺเฌกลฺยาณं ปริโยสานกลฺยาณं สาตฺถं สพฺยญฺชนं, เกวลปริปุณฺณं ปริสุทฺธं พฺรหฺมจริยं ปกาเสติ; ตं ธมฺมं สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมิ๎ วา กุเล ปจฺจาชาโต. โส ตं ธมฺมं สุตฺวา ตถาคเต สทฺธं ปฏิลภติ, โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน

---

๑ สี. อิ. หริตุปตฺตาย ๒ ฉ.ม. อิ. โสติ ปทं นตฺถิ

๓ ( ) เอตฺถนฺตเร สี.อิ. อยं ปาโฐ นตฺถิ

สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อพฺโภกาโส ปพฺพชฺชา, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยं จริตุ, ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชติ.

[๑๑] โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติ. อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรติ. อพฺรหฺมจริยं ปหาย พฺรหฺมจารี โหติ อาราจารี วิรโต เมถุนา คามธมฺมา. มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสวาทโก โลกสฺส. ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย, อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺครณี วาจํ ภาสิตา โหติ. ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปิ วาจํ ภาสิตา โหติ. สมฺผปฺปลาปิ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตํ. โส พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต โหติ. เอกภตฺติโก โหติ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนา. นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต โหติ. มาลาคนฺธวิเลปนธารณ-มณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ. อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต โหติ. ชาตรูป-รชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อิตฺถิกุมาริกาปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ.

ทาสีทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. กุกฺกุฏสูกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. หตฺถิควาสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติ. กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต โหติ. ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต โหติ. อุกฺโกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยคา ปฏิวิรโต โหติ. เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิรโต โหติ. โส สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตน, โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทาเยว ปกฺกมติ. เสยฺยถาปิ นาม ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ, สปตฺตภาโรว เฑติ; เอวเมว ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตน, โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทาเยว ปกฺกมติ. โส อิมินา อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสංเวเทติ.

[๑๒] โส จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี ยตฺวาธิกรณเมนं จกฺขุนฺทฺริยं อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุं, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยं, จกฺขุนฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. โสตเนน สทฺทं สุตฺวา...ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา...ชิวฺหาย รสං สายิตฺวา...กาเยน โผฏฺฐพฺพं ผุสิตฺวา...มนสา ธมฺมं วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนं มนินฺทฺริยं อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุं, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยं, มนินฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. โส อิมินา อริเยน อินฺทฺริยสංวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตं อพฺยาเสกสุขं ปฏิสංเวเทติ.

โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สංฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ,

อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติ.

[๑๓] โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต[๑] อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสංวเรน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต, วิวิตฺตं เสนาสนं ภชติ, อรญฺญं รุกฺขมูลं ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं. โส ปจฺฉาภตฺตं ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต นิสีทติ ปลฺลงฺกं อาภุชิตฺวา อุชุं กายं ปณิธาย ปริมุขं สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา; โส อภิชฺฌं โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตं ปริโสเธติ. พฺยาปาทปโทสं ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตं ปริโสเธติ. ถีนมิทฺธं ปหาย วิคตถีนมิทฺโธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถีนมิทฺธา จิตฺตं ปริโสเธติ. อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจं ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตं วูปสนฺตจิตฺโต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตं ปริโสเธติ. วิจิกิจฺฉं ปหาย ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิหรติ อกถංกถี กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตं ปริโสเธติ.

โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อวิตกฺกं อวิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี"ติ, ตติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺส-

---

[๑] เอตฺถนฺตเร ฉ.ม. (อิมาย จ อริยาย สนฺตุฏฺฐิยา สมนฺนาคโต)ติ ปาโฐ ทิสฺสติ.

โทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

[๑๔] โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ. โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ติสฺโสปี ชาติโย จตสฺโสปี ชาติโย ปญฺจปี ชาติโย ทสปี ชาติโย วีสมฺปี ชาติโย ติงฺสมฺปี ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปี ชาติโย ปญฺญาสมฺปี ชาติโย ชาติสตมฺปี ชาติสหสฺสมฺปี ชาติสตสหสฺสมฺปี อเนกปี สํวฏฺฏกปฺเป อเนกปี วิวฏฺฏกปฺเป อเนกปี สํวฏฺฏ-วิวฏฺฏกปฺเป, "อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํ-สุขทุกฺขปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฏิสංเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน"ติ, อิติ สาการं สอุทฺเทสं อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสं อนุสฺสรติ.

[๑๕] โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺ-นาเมติ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานं อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายं ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานं อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคं โลกं อุปปนฺนาติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ

จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ.

[๑๖] โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ. โส "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยํ ทุกฺขสมุทโย"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยํ ทุกฺขนิโรโธ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; "อิเม อาสวา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं อาสวสมุทโย"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรโธ"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ "อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ตสฺส เอวं ชานโต เอวं ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ. วิมุตฺตสฺมิ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ นาปรํ อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

กนฺทรกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํ.

---

๒. อฏฺฐกนาครสุตฺต

[๑๗] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยं อายสฺมา อานนฺโท เวสาลิยं วิหรติ เวพฺภารามเก[๑]. เตน โข ปน สมเยน ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโ ปาตลิปุตฺตํ

---

๑ ฉ.ม. อิ. เพฬุวคามเก

อนุปฺปตฺโต โหติ เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโร, เยน กุกฺกุฏาราโม, เยน อญฺญตโร ภิกฺขุ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตं ภิกฺขุ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺโน โข ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโร ตं ภิกฺขุ เอตทโวจ "กหं นุ โข ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท เอตรหิ วิหรติ? ทสฺสนกามา หิ มยं ตं อายสฺมนฺตं อานนฺทนฺ"ติ. เอโส คหปติ อายสฺมา อานนฺโท เวสาลิยं วิหรติ เวพฺภารามเกติ. อถ โข ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโร ปาตลิปุตฺเต ตं กรณียं ตีเรตฺวา, เยน เวสาลี, เยน เวพฺภารามโก, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตं อานนฺทं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ.

[๑๔] เอกมนฺตं นิสินฺโน โข ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโร อายสฺมนฺตं อานนฺทं เอตทโวจ "อตฺถิ นุ โข ภนฺเต อานนฺท เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอกธมฺโม อกฺขาโต, ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตญฺเจว จิตฺตं วิมุจฺจติ, อปฺปริกฺขีณา จ อาสวา ปริกฺขยं คจฺฉนฺติ, อนนุปฺปตฺตญฺจ อนุตฺตรं โยคกฺเขมं อนุปาปุณาตี"ติ.

อตฺถิ โข คหปติ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอกธมฺโม อกฺขาโต, ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตญฺเจว จิตฺตं วิมุจฺจติ, อปฺปริกฺขีณา จ อาสวา ปริกฺขยं คจฺฉนฺติ, อนนุปฺปตฺตญฺจ อนุตฺตรं โยคกฺเขมं อนุปาปุณาตีติ.

กตโม ปน ภนฺเต อานนฺท เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอกธมฺโม อกฺขาโต, ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตญฺเจว จิตฺตं วิมุจฺจติ, อปฺปริกฺขีณา จ อาสวา ปริกฺขยं คจฺฉนฺติ, อนนุปฺปตฺตญฺจ อนุตฺตรं โยคกฺขมं อนุปาปุณาตีติ.

[๑๕] อิธ คหปติ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ

ปฏิสญฺจิกฺขติ: "อิทมฺปี โข ปจฺมํ ฌานํ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตนฺ. ยํ โข ปน กิญฺจิ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตนฺ, ตทนิจฺจนฺ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปชานาติ. โส ตตฺถ ฐิโต อาสวานนฺ ขยนฺ ปาปุณาติ. โน เจ อาสวานนฺ ขยนฺ ปาปุณาติ, เตเนว ธมฺมราเคน ตาย ธมฺมนนฺทิยา ปญฺจนฺนนฺ โอรมฺภาคิยานนฺ สญฺโญชนานนฺ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา. อยมฺปี โข คหปติ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอกธมฺโม อกฺขาโต, ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตญฺเจว จิตฺตนฺ วิมุจฺจติ, อปฺปริกฺขีณา จ อาสวา ปริกฺขยนฺ คจฺฉนฺติ, อนนุปฺปตฺตญฺจ อนุตฺตรนฺ โยคกฺเขมนฺ อนุปาปุณาติ. (๑)

[๒๐] ปุน จปรนฺ คหปติ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานนฺ วูปสมา ฯเปฯ ทุติยนฺ ฌานนฺ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อิทมฺปี โข ทุติยนฺ ฌานนฺ อภิสงฺขตนฺ ฯเปฯ อนุตฺตรนฺ โยคกฺเขมนฺ อนุปาปุณาติ. (๒)

ปุน จปรนฺ คหปติ ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยนฺ ฌานนฺ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อิทมฺปี โข ตติยนฺ ฌานนฺ อภิสงฺขตนฺ อภิสญฺเจตยิตนฺ ฯเปฯ อนุตฺตรนฺ โยคกฺเขมนฺ อนุปาปุณาติ. (๓)

ปุน จปรนฺ คหปติ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถนฺ ฌานนฺ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อิทมฺปี โข จตุตฺถนฺ ฌานนฺ อภิสงฺขตนฺ อภิสญฺเจตยิตนฺ ฯเปฯ อนุตฺตรนฺ โยคกฺเขมนฺ อนุปาปุณาติ. (๔)

ปุน จปรนฺ คหปติ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกนฺ ทิสนฺ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยนฺ. ตถา ตติยนฺ. ตถา จตุตฺถนฺ.[๑] อิติ อุทฺธมโธ ติริยนฺ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตนฺ โลกนฺ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน[๒] ผริตฺวา วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: "อยมฺปี โข เมตฺตา-

๑ สี. อิ. จตุตฺถี ๒ ฉ.ม. อิ. อพฺยาพชฺเฌน

เจโตวิมุตฺติ อภิสงฺขตา อภิสญฺเจตยิตา. ยํ โข ปน กิญฺจิ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตํ, ตทนิจฺจํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปชานาติ. โส ตตฺถ ฐิโต ฯ ป ฯ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ อนุปาปุณาติ. (๕)

ปุน จปรํ คหปติ ภิกฺขุ กรุณาสหคเตน เจตสา ฯ ป ฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯ ป ฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: "อยมฺปี โข อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ อภิสงฺขตา อภิสญฺเจตยิตา. ยํ โข ปน กิญฺจิ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตํ, ตทนิจฺจํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปชานาติ. โส ตตฺถ ฐิโต ฯ ป ฯ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ อนุปาปุณาติ. (๖-๗-๘)

ปุน จปรํ คหปติ ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา "อนนฺโต อากาโส"ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: "อยมฺปี โข อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ อภิสงฺขตา อภิสญฺเจตยิตา. ยํ โข ปน กิญฺจิ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตํ, ตทนิจฺจํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปชานาติ. โส ตตฺถ ฐิโต ฯ ป ฯ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ อนุปาปุณาติ. (๙)

ปุน จปรํ คหปติ ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ" วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: "อยมฺปี โข วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ อภิสงฺขตา อภิสญฺเจตยิตา. ยํ โข ปน กิญฺจิ อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตํ, ตทนิจฺจํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปชานาติ. โส ตตฺถ ฐิโต ฯ ป ฯ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ อนุปาปุณาติ. (๑๐)

ปุน จปรํ คหปติ ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจี"ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: "อยมฺปี โข อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ อภิสงฺขตา อภิสญฺเจตยิตา. ยํ โข ปน กิญฺจิ

อภิสงฺขตํ อภิสญฺเจตยิตํ, ตทนิจฺจํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ ปชานาติ. โส ตตฺถ ฐิโต อาสวานํ ขยํ ปาปุณาติ; โน เจ อาสวานํ ขยํ ปาปุณาติ เตเนว ธมฺมราเคน ตาย ธมฺมนนฺทิยา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา. อยมฺปี โข คหปติ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เอกธมฺโม อกฺขาโต, ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตญฺเจว จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อปฺปริกฺขีณา จ อาสวา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, อนนุปฺปตฺตญฺจ อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ อนุปาปุณาตี"ติ. (๑๑)

[๒๑] เอวํ วุตฺเต ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "เสยฺยถาปี ภนฺเต อานนฺท ปุริโส เอกํ นิธิมุขํ คเวสนฺโต สกิเทว เอกาทส นิธิมุขานิ อธิคจฺเฉยฺย; เอวเมว โข อหํ ภนฺเต เอกํ อมตทฺวารํ คเวสนฺโต สกิเทว เอกาทส อมตทฺวารานิ อตฺถกฺขายนาย.[๑] เสยฺยถาปี ภนฺเต ปุริสสฺส อคารํ เอกาทสทฺวารํ, โส ตสฺมิ๋ อคาเร อาทิตฺเต เอกเมเกนปี ทฺวาเรน สกฺกุเณยฺย อตฺตานํ โสตฺถึ กาตุ๋; เอวเมว โข อหํ ภนฺเต อิเมสํ เอกาทสนฺนํ อมตทฺวารานํ เอกเมเกนปี อมตทฺวาเรน สกฺขิสฺสามิ[๒] อตฺตานํ โสตฺถึ กาตุ๋; อิเม หิ นาม ภนฺเต อญฺญติตฺถิยา อาจริยสฺส อาจริยธนํ ปริเยสิสฺสนฺติ, กิมงฺคํ[๓] ปนาหํ อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปูชํ น กริสฺสามี"ติ. อถ โข ทสโม คหปติ อฏฺฐกนาครโ ปาตลิปุตฺตกญฺจ เวสาลิกญฺจ ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ, เอกเมกญฺจ ภิกฺขุ๋ ปจฺเจกํ ทุสฺสยุเคน อจฺฉาเทสิ, อายสฺมนฺตญฺจ อานนฺทํ ติจีวเรน อจฺฉาเทสิ, อายสฺมโต จ อานนฺทสฺส ปญฺจสตวิหารํ การาเปสี"ติ.

อฏฺฐกนาครสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํ.

---

๑ ก. สกฺขนาย ๒ ฉ. ม. อิ. สกฺกุณิสฺสามิ ๓ สี. อิ. กึ

๓. เสขปฏิปทาสุตฺต

[๒๒] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สกฺเกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมิ นิโครุธาราเม. เตน โข ปน สมเยน กาปิลวตฺถวานํ สกฺยานํ นวํ สนฺถาคารํ อจิรการิตํ โหติ อนชฺฌาวุฏฺฐํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตน. อถ โข กาปิลวตฺถวา สกฺยา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข กาปิลวตฺถวา สกฺยา ภควนฺตํ เอตทโวจุ๋ "อิธ ภนฺเต กาปิลวตฺถวานํ สกฺยานํ นวํ สนฺถาคารํ อจิรการิตํ โหติ[๑] อนชฺฌาวุฏฺฐํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตน, ตํ ภนฺเต ภควา ปฐมํ ปริภุญฺชตุ, ภควตา ปฐมํ ปริภุตฺตํ ปจฺฉา กาปิลวตฺถวา สกฺยา ปริภุญฺชิสฺสนฺติ, ตทสฺส กาปิลวตฺถวานํ สกฺยานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา"ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข กาปิลวตฺถวา สกฺยา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน นวํ สนฺถาคารํ, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพสนฺถริ สนฺถาคารํ สนฺถราเปตฺวา[๒] อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปตฺวา เตลปฺปทีปิ อาโรเปตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐสุ. เอกมนฺตํ ฐิตา โข กาปิลวตฺถวา สกฺยา ภควนฺตํ เอตทโวจุ๋ "สพฺพสนฺถริ สนฺถตํ ภนฺเต สนฺถาคารํ, อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ, อุทกมณิโก ปติฏฺฐาปิโต, เตลปฺปทีโป อาโรปิโต; ยสฺสทานิ ภนฺเต ภควา กาลํ มญฺญตี"ติ. อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย

---

๑ ฉ. ม. อิ. โหตีติ ปทํ นตฺถิ. ๒ ฉ. ม. อิ. สนฺถริตฺวา

สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน, เยน สนฺถาคารํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สนฺถาคารํ ปวิสิตฺวา มชฺฌิมํ ถมฺภํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ. ภิกฺขุสงฺโฆปิ โข ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สนฺถาคารํ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ ภควนฺตเยว ปุรกฺขตฺวา. กาปีลวตฺถวาปิ โข สกฺยา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สนฺถาคารํ ปวิสิตฺวา ปุรตฺถิมํ ภิตฺตึ นิสฺสาย ปจฺฉิมาภิมุขา นิสีทึสุ ภควนฺตเยว ปุรกฺขตฺวา. อถ โข ภควา กาปีลวตฺถเว สเกฺย อหุเทว รตฺตึ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "ปฏิภาตุ ตं อานนฺท กาปีลวตฺถวานํ สกฺยานํ เสโข ปฏิปโท, มีฬฺหี เม อาคิลายติ, ตมหํ อายมิสฺสามี"ติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ภควา จตุกฺกฺขตฺตุํ สงฺฆาฏึ ปญฺญาเปตฺวา ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา.

[๒๓] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท มหานามํ สกฺกํ อามนฺเตสิ: อิธ มหานาม อริยสาวโก สีลสมฺปนฺโน โหติ, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ, โภชเน มตฺตญฺญู โหติ, ชาคริยมนุยุตฺโต โหติ, สตฺตหิ สทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคโต โหติ, จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี.

[๒๔] กถญฺจ มหานาม อริยสาวโก สีลสมฺปนฺโน โหติ? อิธ มหานาม อริยสาวโก สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสංวรสංวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาเปเทสุ. เอวं โข มหานาม อริยสาวโก สีลสมฺปนฺโน โหติ. (๑)

กถญฺจ มหานาม อริยสาวโก อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ? อิธ มหานาม อริยสาวโก จกฺขุนา รูปं ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวา-

---

๑ ฉ. ม. อิ. ปาฏิปโท

ธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. โสเตน สทฺทं สุตฺวา ฯ เป ฯ ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา...ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา... กาเยน โผฏฺฐพฺพं ผุสิตฺวา... มนสา ธมฺมं วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยं อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยं, มนินฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. เอวं โข มหานาม อริยสาวโก อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ. (๒)

กถญฺจ มหานาม อริยสาวโก โภชเน มตฺตญฺญู โหติ? อิธ มหานาม อริยสาวโก ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารं อาหาเรติ เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหිංสุปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนं ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนं น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ. เอวं โข มหานาม อริยสาวโก โภชเน มตฺตญฺญู โหติ. (๓)

กถญฺจ มหานาม อริยสาวโก ชาครियมนุยุตฺโต โหติ? อิธ มหานาม อริยสาวโก ทิวสं จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหි ธมฺเมหි จิตฺตं ปริโสเธติ, รตฺติยา ปฐมं ยามं จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหි ธมฺเมหි จิตฺตं ปริโสเธติ, รตฺติยา มชฺฌิมं ยามं ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยं กปฺเปติ ปาเท ปาทं อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญं มนสิกริตฺวา, รตฺติยา ปจฺฉิมं ยามं ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหි ธมฺเมหි จิตฺตं ปริโสเธติ. เอวं โข มหานาม อริยสาวโก ชาครियมนุยุตฺโต โหติ. (๔)

[๒๕] กถญฺจ มหานาม อริยสาวโก สตฺตหි สทฺธมฺเมหි สมนฺนาคโต โหติ? อิธ มหานาม อริยสาวโก สทฺโธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธิं "อิติปิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา

เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา"ติ. หิรีมา โหติ, หิรียติ กายทุจฺจริเตน วจีทุจฺจริเตน มโนทุจฺจริเตน, หิรียติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา. โอตฺตปฺปี โหติ, โอตฺตปติ กายทุจฺจริเตน วจีทุจฺจริเตน มโนทุจฺจริเตน, โอตฺตปฺปติ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา. พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโย, เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถา สพฺยญฺชนา, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ, ธตา[1] วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺยา สุปฺปฏิวิทฺธา. อารทฺธวิริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ. สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโต จิรกตมฺปี จิรภาสิตมฺปี สริตา อนุสฺสริตา. ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมา ทุกฺขกฺขยคามินิยา เอวํ โข มหานาม อริยสาวโก สตฺตหิ สทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคโต โหติ. (๕–๑๑)

[๒๖] กถญฺจ มหานาม อริยสาวโก จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺยธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี? อิธ มหานาม อริยสาวโก วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี"ติ, ตติยं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอวํ โข มหานาม อริยสาวโก จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺยธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี. (๑๒–๑๕)

---

๑ ฉ.ม. ธาตา

[๒๗] ยโต โข มหานาม อริยสาวโก เอวํ สีลสมฺปนฺโน โหติ, เอวํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ, เอวํ โภชเน มตฺตญฺญู โหติ, เอวํ ชาคริยมนุยุตฺโต โหติ, เอวํ สตฺตหิ สทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคโต โหติ, เอวํ จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺฐ-ธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี. อยํ วุจฺจติ มหานาม อริยสาวโก เสโข ปฏิปโท. อปุจฺจณฺฑตาย สมาปนฺโน ภพฺโภ อภินิพฺภิทาย, ภพฺโพ สมฺโพธาย, ภพฺโพ อนุตฺตรสฺส โยคกฺเขมสฺส อธิคมาย. เสยฺยถาปี มหานาม กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ อฏฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วา, ตานสฺสุ กุกฺกุฏิยา สมฺมา อธิสยิตานิ สมฺมา ปริเสทิตานิ สมฺมา ปริภาวิตานิ, กิญฺจาปี ตสฺสา กุกฺกุฏิยา น เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺเชยฺย "อโห วติเม กุกฺกุฏโปตกา ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิชฺเชยฺยุนฺ"ติ. อถ โข ภพฺพาว เต กุกฺกุฏ-โปตกา ปาทนขสิขาย วา มุขตุณฺฑเกน วา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา โสตฺถินา อภินิพฺภิชฺชิตุํ, เอวเมว โข มหานาม ยโต อริยสาวโก เอวํ สีลสมฺปนฺโน โหติ, เอวํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ, เอวํ โภชเน มตฺตญฺญู โหติ, เอวํ ชาคริยมนุยุตฺโต โหติ, เอวํ สตฺตหิ สทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคโต โหติ, เอวํ จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี. อยํ วุจฺจติ มหานาม อริยสาวโก เสโข ปฏิปโท. อปุจฺจณฺฑตาย สมาปนฺโน ภพฺโภ อภินิพฺภิทาย, ภพฺโพ สมฺโพธาย, ภพฺโพ อนุตฺตรสฺส โยคกฺ-เขมสฺส อธิคมาย.

[๒๘] สโข โส มหานาม อริยสาวโก อิมินาว อนุตฺตรํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ อาคมฺม อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. อยมสฺส ปฐมา-ภินิพฺภิทา โหติ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา. (๑)

สโข โส มหานาม อริยสาวโก อิมินาว อนุตฺตรํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ อาคมฺม ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ฯ เป ฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. อยมสฺส ทุติยาภินิพฺภิทา โหติ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา. (๒)

สโข โส มหานาม อริยสาวโก อิมินาเยว อนุตฺตรํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ อาคมฺม อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ์ ปญฺญาวิมุตฺติ์ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยมสฺส ตติยาภินิพฺภิทา โหติ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา. (๓)

[๒๙] ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก สีลสมฺปนฺโน โหติ, อิทมฺปีสฺส โหติ จรณสฺมิ์. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ, อิทมฺปีสฺส โหติ จรณสฺมิ์. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก โภชเน มตฺตญฺญู โหติ, อิทมฺปีสฺส โหติ จรณสฺมิ์. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก ชาคริยมนุยุตฺโต โหติ, อิทมฺปีสฺส โหติ จรณสฺมิ์. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก สตฺตหิ สทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคโต โหติ, อิทมฺปีสฺส โหติ จรณสฺมิ์. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺเฐธมฺม-สุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภี, อิทมฺปีสฺส โหติ จรณสฺมิ์.

ยญฺจ โข มหานาม อริยสาวโก อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, อิทมฺปีสฺส โหติ วิชฺชาย. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ฯ เป ฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ, อิทมฺปีสฺส โหติ วิชฺชาย. ยมฺปี มหานาม อริยสาวโก อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติ์ ปญฺญาวิมุตฺติ์ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อิทมฺปีสฺส โหติ วิชฺชาย. อยํ วุจฺจติ มหานาม อริยสาวโก วิชาสมฺปนฺโน อิติปี, จรณสมฺปนฺโน อิติปี, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน อิติปี.

[๓๐] พฺรหฺมุนาเปสา มหานาม สนงฺกุมาเรน คาถา ภาสิตา:

ขตฺติโย เสฏฺโฐ ชเนตสฺมิ์ เย โคตฺตปฏิสาริโน
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺโฐ เทวมานุเสติ.

สา โข ปเนสา มหานาม พฺรหฺมุนา สนงฺกุมาเรน คาถา สุคีตา โน ทุคฺคีตา, สุภาสิตา โน ทุพฺภาสิตา, อตฺถสญฺหิตา โน อนตฺถสญฺหิตา, อนุมตา ภควตาติ.

อถ โข ภควา อุฏฺฐหิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "สาธุ สาธุ อานนฺท, สาธุ โข ตฺวํ อานนฺท, กาปีฬวตฺถวานํ สกฺยานํ เสขปฏิปทं อภาสี"ติ.

อิทมโวจ อายสฺมา อานนฺโท, สมนุญฺโญ สตฺถา อโหสิ. อตฺตมนา กาปีฬวตฺถวา สกฺยา อายสฺมโต อานนฺทสฺส ภาสิตं อภินนฺทุนฺติ.

เสขปฏิปทาสุตฺตं นิฏฺฐิตं ตติยं.

๔. โปตลิยสุตฺต

[๓๑] เอวมฺเม สุตं:- เอกं สมยं ภควา องฺคุตฺตราเปสุ วิหรติ, อาปณํ นาม องฺคุตฺตราปานं นิคโม. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยं นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อาปณํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ; อาปเณ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตं ปิณฺฑปาต-ปฏิกฺกนฺโต, เยน อญฺญตโร วนสณฺโฑ, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย, ตं วนสณฺฑํ อชฺโฌคาเหตฺวา อญฺญตรสฺมิं รุกฺขมูเล ทิวาวิหารं นิสีทิ. โปตลิโยปิ โข คหปติ สมฺปนฺนนิวาสนปาปุรโณ[๒] ฉตฺตุปาหนาหิ ชงฺฆาวิหารं อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน, เยน โส วนสณฺโฑ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตं วนสณฺฑं อชฺโฌคาเหตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิं สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตं ฐิตं โข โปตลิยं คหปตिं ภควา เอตทโวจ "สนฺติ โข คหปติ อาสนานि, สเจ อากงฺขสิ นิสีทา"ติ. เอวं วุตฺเต โปตลิโย

---

๑ ฉ.ม. เสขสุตฺตं ๒ ฉ.ม. นิวาสนปาวุรโณ

คหปติ "คหปติวาเทน มํ สมโณ โคตโม สมฺมาจรตี"ติ กุปีโต อนตฺตมโน ตุณฺหี อโหสิ. ทุติยมฺปิ โข ภควา โปตลิยํ คหปตึ เอตทโวจ "สนฺทิฏฺฐนฺติ โข คหปติ อาสนานิ, สเจ อากงฺขสิ นิสีทา"ติ. เอวํ วุตฺเต โปตลิโย คหปติ "คหปติวาเทน มํ สมโณ โคตโม สมฺมาจรตี"ติ กุปีโต อนตฺตมโน ตุณฺหี อโหสิ. ตติยมฺปิ โข ภควา โปตลิยํ คหปตึ เอตทโวจ "สนฺทิฏฺฐนฺติ โข คหปติ อาสนานิ, สเจ อากงฺขสิ นิสีทา"ติ. เอวํ วุตฺเต โปตลิโย คหปติ "คหปติวาเทน มํ สมโณ โคตโม สมฺมาจรตี"ติ กุปีโต อนตฺตมโน ภควนฺตํ เอตทโวจ "ตยิทํ โภ โคตม นจฺฉนนฺ ตยิทํ นปฺปฏิรูปนฺ, ยํ มํ ตฺวํ คหปติวาเทน สมฺมาจรสี"ติ. เต หิ เต คหปติ อาการา เต ลิงฺคา เต นิมิตฺตา ยถาตถํ คหปติสฺสาติ. ตถา หิ ปน เม โภ โคตม สพฺเพ กมฺมนฺตา ปฏิกฺขิตฺตา, สพฺเพ โวหารา สมุจฺฉินฺนาติ. ยถากถํ ปน เต คหปติ สพฺเพ กมฺมนฺตา ปฏิกฺขิตฺตา, สพฺเพ โวหารา สมุจฺฉินฺนาติ. อิธ เม โภ โคตม ยํ อโหสิ ขนฺตึ วา ขณฺฑึ วา รชตํ วา ชาตรูปนฺ วา, สพฺพนฺตํ ปุตฺตานํ ทายชฺชํ นิยฺยาตํ. ตตฺถาหํ อโนวาที อนุปวาที ฆาสจฺฉาทนปรโม วิหรามิ. เอวํ โข เม โภ โคตม สพฺเพ กมฺมนฺตา ปฏิกฺขิตฺตา, สพฺเพ โวหารา สมุจฺฉินฺนาติ. อญฺญถา โข ตฺวํ คหปติ โวหารสมุจฺเฉทํ วเทสิ,[๒] อญฺญถา จ ปน อริยสฺส วินเย โวหารสมุจฺเฉโท โหตีติ. ยถากถํ ปน ภนฺเต อริยสฺส วินเย โวหารสมุจฺเฉโท โหติ; สาธุ เม ภนฺเต ภควา ตถา ธมฺมํ เทเสตุ, ยถา อริยสฺส วินเย โวหาร-สมุจฺเฉโท โหตีติ. เตนหิ คหปติ สุณาหิ, สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข โปตลิโย คหปติ ภควโต ปจฺจสฺโสสิ.

[๓๒] ภควา เอตทโวจ: อฏฺฐ โข อิเม คหปติ ธมฺมา อริยสฺส วินเย โวหารสมุจฺเฉทาย สංวตฺตนฺติ. กตเม อฏฺฐ? อปาณาติปาตึ นิสฺสาย ปาณาติปาโต ปหาตพฺโพ, ทินฺนาทานนฺ นิสฺสาย อทินฺนาทานนฺ ปหาตพฺพนฺ, สจฺจนฺ วาจนฺ นิสฺสาย มุสาวาโท ปหาตพฺโพ, อปิสุณนฺ วาจนฺ นิสฺสาย ปิสุณา วาจา ปหาตพฺพา, อคิทฺธิโลภนฺ

---

๑ ก. เอวญฺจ ๒ ฉ.ม. ติ.อิ. วทสิ

นิสฺสาย คิทฺธิโลโภ ปหาตพฺโพ, อนินฺทาโรสํ นิสฺสาย นินฺทาโรโส ปหาตพฺโพ, อกุโกธุปายาสํ นิสฺสาย โกธุปายาโส ปหาตพฺโพ, อนตฺติมานํ นิสฺสาย อตฺติมาโน ปหาตพฺโพ. อิเม โข คหปติ อฏฺฐ ธมฺมา สงฺขิตฺเตน วุตฺตา, วิตฺถาเรน อวิภตฺตา, อริยสฺส วินเย โวหารสมุจฺเฉทาย สංวตฺตนฺตีติ. เยเม ปน ภนฺเต ภควตา อฏฺฐ ธมฺมา สงฺขิตฺเตน วุตฺตา, วิตฺถาเรน อวิภตฺตา, อริยสฺส วินเย โวหารสมุจฺเฉทาย สංวตฺตนฺตนฺติ; สาธุ เม ภนฺเต ภควา อิเม อฏฺฐ ธมฺเม วิตฺถาเรน วิภชตุ อนุกมฺปं อุปาทายาติ. เตนหิ คหปติ สุณาหิ, สาธุกं มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข โปตลิโย คหปติ ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ:

[๓๓] "อปาณาติปาตं นิสฺสาย ปาณาติปาโต ปหาตพฺโพ"ติ อิติ โข ปเนตं วุตฺตं, กิญฺเจตं ปฏิจฺจ วุตฺตं? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสं โข อหं สญฺโญชนานं เหตุ ปาณาติปาตี สสฺสं, เตสาหं สญฺโญชนานं ปหานาย สมุจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน ปาณาติปาตี สสฺสं, อตฺตาปี มं อุปวเทยฺย ปาณาติปาตปจฺจยา, อนุวิจฺจ[1] วิญฺญู ครเหยฺยุ ปาณาติปาตปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา ปาณาติปาตปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตं นีวรณं, ยทิทं ปาณาติปาโต. เย จ ปาณาติปาตปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, ปาณาติปาตา ปฏิวิรตสฺส เอวสฺส เต อาสวา วิฆาตปริฬาหา น โหนฺติ. "อปาณาติปาตं นิสฺสาย ปาณาติปาโต ปหาตพฺโพ"ติ อิติ ยนฺตं วุตฺตं, อิทเมตं ปฏิจฺจ วุตฺตं.

[๓๔] "ทินฺนาทานं นิสฺสาย อทินฺนาทานं ปหาตพฺพนฺ"ติ อิติ โข ปเนตं วุตฺตं, กิญฺเจตं ปฏิจฺจ วุตฺตं? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสं โข อหं สญฺโญชนานं เหตุ อทินฺนาทายี สสฺสं, เตสาหं สญฺโญชนานं ปหานาย สมุจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน อทินฺนาทายี สสฺสं, อตฺตาปี มं อุปวเทยฺย อทินฺนาทานปจฺจยา, อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ อทินฺนาทานปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา

---

๑ ฉ.ม. อนุวิจฺจาปี มं วิญฺญู

ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา อทินฺนาทานปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ, ยทิทํ อทินฺนาทานํ. เย จ อทินฺนาทานปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, อทินฺนาทานา ปฏิวิรตสฺส เอวสฺส เต อาสวา วิฆาตปริฬาหา น โหนฺติ. "ทินฺนาทานํ นิสฺสาย อทินฺนาทานํ ปหาตพฺพนฺ"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๕] "สจฺจํ วาจํ นิสฺสาย มุสาวาโท ปหาตพฺโพ"ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสํ โข อหํ สญฺโญชนานํ เหตุ มุสาวาที อสฺสํ, เตสาหํ สญฺโญชนานํ ปหานาย สมุจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน มุสาวาที อสฺสํ, อตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย มุสาวาทปจฺจยา, อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ มุสาวาทปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา มุสาวาทปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ, ยทิทํ มุสาวาโท. เย จ มุสาวาทปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, มุสาวาทา ปฏิวิรตสฺส เอวสฺส เต อาสวา วิฆาตปริฬาหา น โหนฺติ. "สจฺจํ วาจํ นิสฺสาย มุสาวาโท ปหาตพฺโพ"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๖] "อปิสุณํ วาจํ นิสฺสาย ปิสุณา วาจา ปหาตพฺพา"ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสํ โข อหํ สญฺโญชนานํ เหตุ ปิสุณวาโจ อสฺสํ, เตสาหํ สญฺโญชนานํ ปหานาย สมุจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน ปิสุณวาโจ อสฺสํ, อตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย ปิสุณวาจาปจฺจยา, อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ ปิสุณวาจาปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา ปิสุณวาจาปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ, ยทิทํ ปิสุณวาจา. เย จ ปิสุณวาจาปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตสฺส เอวสฺส เต อาสวา วิฆาตปริฬาหา น โหนฺติ. "อปิสุณํ วาจํ นิสฺสาย ปิสุณา วาจา ปหาตพฺพา"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๗] "อคิทฺธิโลภํ นิสฺสาย คิทฺธิโลโภ ปหาตพฺโพ"ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสํ โข อหํ สญฺโญชนานํ เหตุ คิทฺธิโลภี อสฺสํ, เตสาหํ สญฺโญชนานํ ปหานาย สมฺจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน คิทฺธิโลภี อสฺสํ, อตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย คิทฺธิโลภปจฺจยา, อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ คิทฺธิโลภปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา คิทฺธิโลภปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ ยทิทํ คิทฺธิโลโภ. เย จ คิทฺธิโลภปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริพาหา, คิทฺธิโลภา ปฏิวิรตสฺส เอวสฺส เต อาสวา วิฆาตปริพาหา น โหนฺติ. "อคิทฺธิโลภํ นิสฺสาย คิทฺธิโลโภ ปหาตพฺโพ"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๘] "อนินฺทาโรสํ นิสฺสาย นินฺทาโรโส ปหาตพฺโพ"ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสํ โข อหํ สญฺโญชนานํ เหตุ นินฺทาโรสี อสฺสํ, เตสาหํ สญฺโญชนานํ ปหานาย สมฺจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน นินฺทาโรสี อสฺสํ, อตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย นินฺทาโรสปจฺจยา, อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ นินฺทาโรสปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา นินฺทาโรสปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ, ยทิทํ นินฺทาโรโส. เย จ นินฺทาโรสปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริพาหา, อนินฺทาโรสิสฺส เอวสฺส เต อาสวา วิฆาตปริพาหา น โหนฺติ. "อนินฺทาโรสํ นิสฺสาย นินฺทาโรโส ปหาตพฺโพ"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๓๙] "อกุโกรุปายาสํ นิสฺสาย โกรุปายาโส ปหาตพฺโพ"ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสํ โข อหํ สญฺโญชนานํ เหตุ โกรุปายาสี อสฺสํ, เตสาหํ สญฺโญชนานํ ปหานาย สมฺจฺเฉทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน โกรุปายาสี อสฺสํ, อตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย โกรุปายาสปจฺจยา,

---

๑—๑ ก อคิทฺธิโลภิสฺส

อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ โกธุปายาสปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา โกธุปายาสปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ, ยทิทํ โกธุปายาโส. เย จ โกธุปายาสปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, อกุโกธุปายาสิสฺส เอวํส เต อาสวา วิฆาตปริฬาหา น โหนฺติ. "อกุโกธุปายาสํ นิสฺสาย โกธุปายาโส ปหาตพฺโพ"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๔๐] "อนติมานํ นิสฺสาย อติมาโน ปหาตพฺโพ"ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ, กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: เยสํ โข อหํ สญฺโญชนานํ เหตุ อติมานี อสฺสํ, เตสาหํ สญฺโญชนานํ ปหานาย สมฺมุเขทาย ปฏิปนฺโน. อหญฺเจว โข ปน อติมานี อสฺสํ, อตฺตาปี มํ อุปวเทยฺย อติมานปจฺจยา, อนุวิจฺจ วิญฺญู ครเหยฺยุ อติมานปจฺจยา, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา อติมานปจฺจยา. เอตเทว โข ปน สญฺโญชนํ เอตํ นิวรณํ, ยทิทํ อติมาโน. เย จ อติมานปจฺจยา อุปฺปชฺเชยฺยุ อาสวา วิฆาตปริฬาหา, อนติมานิสฺส เอวํส เต อาสวา วิฆาตปริฬาหา น โหนฺติ. "อนติมานํ นิสฺสาย อติมาโน ปหาตพฺโพ"ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

[๔๑] อิเม โข คหปติ อฏฺฐ ธมฺมา สงฺขิตฺเตน วุตฺตา, วิตฺถาเรน วิภตฺตา, เย อริยสฺส วินเย ปหานาย โวหารสมุเฉทาย สංวตฺตนฺติ. น เตวฺว ตาว อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ โวหารสมุเฉโท โหตีติ.

ยถากถํ ปน ภนฺเต อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ โวหารสมุเฉโท โหติ. สาธุ เม ภนฺเต ภควา ตถา ธมฺมํ เทเสตุ, ยถา อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ โวหารสมุเฉโท โหตีติ. เตนหิ คหปติ สุณาหิ, สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข โปตลิโย คหปติ ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ:

กามาทีนวกถา

[๔๒] เสยฺยถาปี คหปติ กุกฺกุโร ชิฆจฺฉาทุพฺพลฺยปเรโต โคฆาตกสูนํ ปจฺจุปฏฺ-ฐิโต อสฺส, ตเมนํ ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา อฏฺฐิกงฺกลํ สุนิกนฺตํ นิกนฺตํ นิมฺมํสํ โลหิตมกฺขิตํ อุปจฺฉเภยฺย[๑], ตํ กิ มญฺญสิ คหปติ? อปิ นุ โข โส กุกฺกุโร อมุ อฏฺฐิกงฺกลํ สุนิกนฺตํ นิกนฺตํ นิมฺมํสํ โลหิตมกฺขิตํ ปเลหนฺโต ชิฆจฺฉาทุพฺพลฺยํ ปฏิวิเนยฺยาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ตํ กิสฺส เหตุ? อทุ หิ ภนฺเต อฏฺฐิกงฺกลํ สุนิกนฺตํ นิกนฺตํ นิมฺมํสํ โลหิตมกฺขิตํ, ยาวเทว ปน โส กุกฺกุโร กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสาติ. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "อฏฺฐิกงฺกลูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา,[๒] อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโยติ. เอวเมตं ยถาภูตं สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา ยายํ อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตา, ตํ อภินิวชฺเชตฺวา ยายํ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตา, ยตฺถ สพฺพโส โลกามิสูปาทานา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

[๔๓] เสยฺยถาปี คหปติ คิชฺโฌ วา กงฺโก วา กุลโล วา มํสเปสิมาทาย อุฑฺฑเยยฺย[๓], ตเมนํ คิชฺฌาปี กงฺกาปี กุลลาปี อนุปติตฺวา อนุปติตฺวา วิตจฺเฉยฺยุ วิราเชยฺยุ[๔]. ตํ กิ มญฺญสิ คหปติ? สเจ โส คิชฺโฌ วา กงฺโก วา กุลโล วา ตํ มํสเปสึ น ขิปฺปเมว ปฏินิสฺสชฺเชยฺย. โส ตโตนิทานํ มรณํ วา นิคจฺเฉยฺย, มรณมตฺตํ วา ทุกฺขนฺติ. เอวํ ภนฺเต. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "มํสเปสูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ. เอวเมตं ยถาภูตं สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา ยายํ อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตา, ตํ อภินิวชฺเชตฺวา ยายํ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตา, ยตฺถ สพฺพโส โลกามิสูปาทานา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

---

๑ ฉ.ม. อุปสุมฺเภยฺย, สี.อิ. อุปจฺฉุเภยฺย
๒ ฉ.อิ. พหุปายาสา
๓ ฉ.ม. อุฑฺฑีเยยฺย
๔ ฉ.ม. วิสฺสชฺเชยฺยุ

[๔๔] เสยฺยถาปี คหปติ ปุริโส อาทิตฺตํ ติณุกฺกํ อาทาย ปฏิวาตํ คจฺเฉยฺย. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ, สเจ โส ปุริโส ตํ อาทิตฺตํ ติณุกฺกํ น ฉิปฺปเมว ปฏินิสฺสชฺเชยฺย. ตสฺส สา อาทิตฺตา ติณุกฺกา หตฺถํ วา ฑเหยฺย, พาหุ วา ฑเหยฺย, อญฺญตรํ วา อญฺญตรํ วา องฺคปจฺจงฺคํ วา ฑเหยฺย. โส ตโตนิทานํ มรณํ วา นิคจฺเฉยฺย, มรณมตฺตํ วา ทุกฺขนฺติ. เอวํ ภนฺเต. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "ติณุกฺกูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา ฯ ป ฯ ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

[๔๕] เสยฺยถาปี คหปติ องฺคารกาสุ สาธิกโปริสา ปูรา องฺคารานํ วีตจฺจิกานํ วีตธูมานํ. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฏิกฺกูโล, ตเมนํ เทฺว พลวนฺโต ปุริสา นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุ อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ? อปิ นุ โส ปุริโส อิติจิติเจว กายํ สนฺนาเมยฺยาติ. เอวํ ภนฺเต. ตํ กิสฺส เหตุ? วิทิตํ หิ ภนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส "อิมญฺจ อหํ องฺคารกาสุํ ปปติสฺสามิ, ตโตนิทานํ มรณํ วา นิคจฺฉิสฺสามิ, มรณมตฺตํ วา ทุกฺขนฺ"ติ. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "องฺคารกาสูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา ฯ เป ฯ ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

[๔๖] เสยฺยถาปี คหปติ ปุริโส สุนีลกํ ปสฺเสยฺย อารามรามเณยฺยกํ วนราม-เณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณิรามเณยฺยกํ, โส ปฏิพุทฺโธ น กิญฺจิ ปสฺเสยฺย[๒]. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "สุนีลกูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ ฯ เป ฯ ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

---

๑ ก. โน เหตํ ๒ ฉ.ม. ปฏิปสฺเสยฺย

[๔๗] เสยฺยถาปี คหปติ ปุริโส ยาจิตกํ โภคํ ยาจิตฺวา ยานํ[1] โอโรเปยฺย[2] ปวรมณิกุณฺฑลํ, โส เตหิ ยาจิตเกหิ โภเคหิ ปุรกฺขโต ปริวุโต อนฺตราปณํ ปฏิปชฺเชยฺย. ตเมนํ ชโน ทิสฺวา เอวํ วเทยฺย "โภคี วต โภ ปุริโส, เอวํ กิร โภคิโน โภคานิ ภุญฺชนฺตี"ติ. ตเมนํ สามิกา ยตฺถ ยตฺเถว ปสฺเสยฺยุ, ตตฺถ ตตฺเถว สานิ หเรยฺยุ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ? อตฺถ นุ โข ตสฺส ปุริสสฺส อญฺญถตฺตายาติ. เอวํ ภนฺเต. ตํ กิสฺส เหตุ? สามิโน หิ ภนฺเต สานิ หรนฺตีติ. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "ยาจิตกูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ ฯเปฯ ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

[๔๘] เสยฺยถาปี คหปติ คามสฺส วา นิคมสฺส วา อวิทูเร ติพฺโพ วนสณฺโฑ, ตตฺรสฺส รุกฺโข สมฺปนฺนผโล จ อุปปนฺนผโล จ, น จสฺสุ กานิจิ ผลานิ ภูมิยํ ปติตานิ. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ผลตฺถิโก ผลเวสี ผลปริเยสนํ จรมาโน, โส ตं วนสณฺฑํ อชฺโฌคาเหตฺวา ตํ รุกฺขํ ปสฺเสยฺย สมฺปนฺนผลญฺจ อุปปนฺนผลญฺจ, ตสฺส เอวมสฺส "อยํ โข รุกฺโข สมฺปนฺนผโล จ อุปปนฺนผโล จ, นตฺถิ จ กานิจิ ผลานิ ภูมิยํ ปติตานิ, ชานามิ โข ปนาหํ รุกฺขํ อภิรุหิตุ"[3], ยนฺนูนาหํ อิมं รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา[4] ยาวทตฺถญฺจ ขาเทยฺยํ. อุจฺฉงฺคญฺจ ปูเรยฺยนฺ"ติ โส ตं รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา ยาวทตฺถญฺจ ขาเทยฺย, อุจฺฉงฺคญฺจ ปูเรยฺย. อถ ทุติโย ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ผลตฺถิโก ผลเวสี ผลปริเยสนํ จรมาโน ติณฺหํ กุฐารึ อาทาย, โส ตं วนสณฺฑํ อชฺโฌคาเหตฺวา ตํ รุกฺขํ ปสฺเสยฺย สมฺปนฺนผลญฺจ อุปปนฺนผลญฺจ, ตสฺส เอวมสฺส "อยํ โข รุกฺโข สมฺปนฺนผโล จ อุปปนฺนผโล จ, นตฺถิ จ กานิจิ ผลานิ ภูมิยํ ปติตานิ, น โข ปนาหํ ชานามิ รุกฺขํ อภิรุหิตุ, ยนฺนูนาหํ อิมं รุกฺขํ มูลโต เฉตฺวา ยาวทตฺถญฺจ ขาเทยฺยํ, อุจฺฉงฺคญฺจ ปูเรยฺยนฺ"ติ. โส ตं รุกฺขํ มูลโต ว

---

๑ ฉ.ม. ยานํ วา ๒ ฉ.ม. โปริเสยฺยุ; สี.อิ. โปโรเสยฺยุ
๓ ฉ.ม.อิ. อาโรหิตุ ๔ ฉ.ม.อิ. อาโรหิตฺวา

ฉินฺเทยฺย. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ? อมุโก โย โส ปุริโส ปฐมํ รุกฺขํ อารุโฬฺห, สเจ โข น ขิปฺปเมว โอโรเหยฺย. ตสฺส โส รุกฺโข ปปตนฺโต หตฺถํ วา ภญฺเชยฺย, ปาทํ วา ภญฺเชยฺย, อญฺญตรํ วา อญฺญตรํ วา องฺคปจฺจงฺคํ ภญฺเชยฺย. โส ตโตนิทานํ มรณํ วา นิคจฺเฉยฺย, มรณมตฺตํ วา ทุกฺขนฺติ. เอวํ ภนฺเต. เอวเมว โข คหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "รุกฺขผลูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหูปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา, ยายํ อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตา, ตํ อภินิวชฺเชตฺวา ยายํ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตา ยตฺถ สพฺพโส โลกามิสูปาทานา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตเมว อุเปกฺขํ ภาเวติ.

[๔๙] สโข โส คหปติ อริยสาวโก อิมินาเยว อนุตฺตรํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ อาคมฺม อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯเปฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ.

สโข โส คหปติ อริยสาวโก อิมินาเยว อนุตฺตรํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ อาคมฺม ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ฯเปฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ.

สโข โส คหปติ อริยสาวโก อิมินาเยว อนุตฺตรํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ อาคมฺม อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติ์ ปญฺญาวิมุตฺติ์ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺตาวตา โข คหปติ อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ โวหารสมุจฺเฉโท โหติ.

[๕๐] ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ, ยถา อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ โวหารสมุจฺเฉโท โหติ, อปิ นุ ตุวํ เอวรูปํ โวหารสมุจฺเฉทํ อตฺตนิ สมนุปสฺสสีติ? โก จาหํ ภนฺเต, โก จ อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ โวหารสมุจฺเฉโท? อารกาหํ ภนฺเต อริยสฺส วินเย สพฺเพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ

โวหารสมุจฺเฉทา. มยํ หิ ภนฺเต ปุพฺเพ อญฺญติตฺถิเย ปริพฺพาชเก อนาชานิ์เยว สมาเน อาชานิ์ยาติ อมญฺญิมฺหุ, อนาชานิ์เยว สมาเน อาชานิ์ยโภชนํ โภชิมฺหุ, อนาชานิ์เยว สมาเน อาชานิ์ยฏฺฐาเน ฐปิมฺหุ; ภิกฺขู ปน มยํ ภนฺเต อาชานิ์เยว สมาเน อนาชานิ์ยาติ อมญฺญิมฺหุ, อาชานิ์เยว สมาเน อนาชานิ์ยโภชนํ โภชิมฺหุ, อาชานิ์เยว สมาเน อนาชานิ์ยฏฺฐาเน ฐปิมฺหุ. อิทานิ ปน มยํ ภนฺเต อญฺญติตฺถิเย ปริพฺพาชเก อนาชานิ์เยว สมาเน อนาชานิ์ยาติ ชานิสฺสาม, อนาชานิ์เยว สมาเน อนาชานิ์ยโภชนํ โภชิสฺสาม, อนาชานิ์เยว สมาเน อนาชานิ์ยฏฺฐาเน ฐเปสฺสาม; ภิกฺขู ปน มยํ ภนฺเต อาชานิ์เยว สมาเน อาชานิ์ยาติ ชานิสฺสาม, อาชานิ์เยว สมาเน อาชานิ์ยโภชนํ โภชิสฺสาม, อาชานิ์เยว สมาเน อาชานิ์ยฏฺฐาเน ฐเปสฺสาม. อชเนสิ วต เม ภนฺเต ภควา สมเณสุ สมณปฺเปมํ, สมเณสุ สมณปฺปสาทํ, สมเณสุ สมณคารวํ. อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต. เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย "จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี"ติ, เอวเมว โข ภนฺเต ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มं ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺติ.

โปตลิยสุตฺตํ นิฏฺฐิตं จตุตฺถं.

---

๕. ชีวกสุตฺต

[๕๑] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยं ภควา ราชคเห วิหรติ ชีวกมฺพสฺส โกมารภจฺจสฺส อมฺพวเน. อถ โข ชีวโก โกมารภจฺโจ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา

ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ชีวโก โกมารภจฺโจ ภควนฺตํ เอตทโวจ "สุตํ เมตํ ภนฺเต 'สมณํ โคตมํ อุทฺทิสฺส ปาณํ อารภนฺติ, ตํ สมโณ โคตโม ชานํ อุทฺทิสฺสกตํ มํสํ ปริภุญฺชติ ปฏิจฺจกมฺมนฺ'ติ. เย เต ภนฺเต เอวมาหํสุ 'สมณํ โคตมํ อุทฺทิสฺส ปาณํ อารภนฺติ, ตํ สมโณ โคตโม ชานํ อุทฺทิสฺสกตํ มํสํ ปริภุญฺชติ ปฏิจฺจกมฺมนฺ'ติ. กจฺจิ เต ภนฺเต ภควโต วุตฺตวาทิโน, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรนฺติ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตี"ติ.

[๕๒] เย เต ชีวก เอวมาหํสุ "สมณํ โคตมํ อุทฺทิสฺส ปาณํ อารภนฺติ, ตํ สมโณ โคตโม ชานํ อุทฺทิสฺสกตํ มํสํ ปริภุญฺชติ ปฏิจฺจกมฺมนฺ"ติ. น เม เต วุตฺตวาทิโน, อพฺภาจิกฺขนฺติ จ มํ เต อสตา อภูเตน. ตีหิ โข อหํ ชีวก ฐาเนหิ มํสํ อปฺปริโภคนฺติ วทามิ: ทิฏฺฐํ สุตํ ปริสงฺกิตํ. อิเมหิ โข อหํ ชีวก ตีหิ ฐาเนหิ มํสํ อปฺปริโภคนฺติ วทามิ. ตีหิ โข อหํ ชีวก ฐาเนหิ มํสํ ปริโภคนฺติ วทามิ: อทิฏฺฐํ อสุตํ อปริสงฺกิตํ. อิเมหิ โข อหํ ชีวก ตีหิ ฐาเนหิ มํสํ ปริโภคนฺติ วทามิ.

[๕๓] อิธ ชีวก ภิกฺขุ อญฺญตรํ คามํ วา นิคมํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ. โส เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถึ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกึ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน[1] ผริตฺวา วิหรติ, ตเมนํ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อุปสงฺกมิตฺวา สฺวาตนาย ภตฺเตน นิมนฺเตติ. อากงฺขมาโนว ชีวก ภิกฺขุ อธิวาเสติ. โส ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ตสฺส คหปติสฺส วา คหปติปุตฺตสฺส วา นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมติ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทติ. ตเมนํ โส คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา ปณีเตน ปิณฺฑปาเตน ปริวิสติ, ตสฺส น เอวํ โหติ "สาธุ วต มายํ คหปติ วา

---

๑ ฉ.ม. อพฺยาพชฺเฌน

คหปติปุตฺโต วา ปณีเตน ปิณฺฑปาเตน ปริวิเสยฺยา"ติ. "อโห วต มายํ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อายติมฺปิ เอวรูเปน ปณีเตน ปิณฺฑปาเตน ปริวิเสยฺยา"ติ เอวมฺปิสฺส น โหติ. โส ตํ ปิณฺฑปาตํ อคิทฺธี[1] อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน[2] อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ. ตํ กึ มญฺญสิ ชีวก: อปิ นุ โส ภิกฺขุ ตสฺมิํ สมเย อตฺตพฺยาพาธาย วา เจเตติ, ปรพฺยาพาธาย วา เจเตติ, อุภยพฺยาพาธาย วา เจเตตีติ? โน เหตํ ภนฺเต. นนุ โส ชีวก ภิกฺขุ ตสฺมิํ สมเย อนวชฺชเยว อาหารํ อาหาเรตีติ? เอวํ ภนฺเต. สุตํ เมตํ ภนฺเต "พฺรหฺมา เมตฺตาวิหารี"ติ, ตมฺเม อิทํ ภนฺเต ภควา สกฺขิ ทิฏฺโฐ, ภควา หิ ภนฺเต เมตฺตาวิหารีติ. เยน โข ชีวก ราเคน เยน โทเสน เยน โมเหน พฺยาปาทวา อสฺส, โส ราโค โส โทโส โส โมโห ตถาคตสฺส ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวงฺกโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม. สเจ โข เต ชีวก อิทํ สนฺธาย ภาสิตํ "อนุชานามิ เต เอตนฺ"ติ. เอตเทว โข ปน เม ภนฺเต สนฺธาย ภาสิตนฺติ[3].

[๕๔] อิธ ชีวก ภิกฺขุ อญฺญตรํ คามํ วา นิคมํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ. โส กรุณาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา... อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. ตเมนํ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อุปสงฺกมิตฺวา สฺวาตนาย ภตฺเตน นิมนฺเตติ. อากงฺขมาโนว ชีวก ภิกฺขุ อธิวาเสติ. โส ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ตสฺส คหปติสฺส วา คหปติปุตฺตสฺส วา นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมติ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทติ. ตเมนํ โส คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา ปณีเตน ปิณฺฑปาเตน ปริวิสติ, ตสฺส น เอวํ โหติ "สาธุ วต มายํ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา ปณีเตน ปิณฺฑปาเตน ปริวิเสยฺยา"ติ. "อโห วต มายํ คหปติ วา

---

๑ ฉ.ม. อคฺคิโต ๒ ฉ.ม.สี. อนชฺโฌปนฺโน ๓ ฉ.ม. ภาสิตนฺ

คหปติปุตฺโต วา อายติมฺปี เอวรูเปน ปณีเตน ปีณฺฑปาเตน ปริวิเสยฺยา"ติ เอวมฺปีสฺส น โหติ. โส ตำ ปีณฺฑปาตำ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ. ตำ กึ มญฺญสิ ชีวก: อปี นุ โส ภิกฺขุ ตสฺมิ๋ สมเย อตฺตพฺยาพาธาย วา เจเตติ, ปรพฺยาพาธาย วา เจเตติ, อุภยพฺยาพาธาย วา เจเตตีติ? โน เหตำ ภนฺเต. นนุ โส ชีวก ภิกฺขุ ตสฺมิ๋ สมเย อนวชฺชำเยว อาหารำ อาหาเรตีติ? เอวำ ภนฺเต. สุตำ เมตำ ภนฺเต "พฺรหฺมา อุเปกฺขาวิหารี"ติ. ตมฺเม อิทำ ภนฺเต ภควา สกฺขิ ทิฏฺโฐ, ภควา หิ ภนฺเต อุเปกฺขาวิหารีติ. เยน โข ชีวก ราเคน เยน โทเสน เยน โมเหน วิเหสวา อสฺส, อรติวา อสฺส, ปฏิฆวา อสฺส, โส ราโค โส โทโส โส โมโห ตถาคตสฺส ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวำกโต อายติ๋ อนุปฺปาทธมฺโม. สเจ โข เต ชีวก อิทำ สนฺธาย ภาสิตำ "อนุชานามิ เต เอตนฺ"ติ. เอตเทว โข ปน เม ภนฺเต สนฺธาย ภาสิตนฺติ.

[๕๕] โย โข ชีวก ตถาคตำ วา ตถาคตสาวกำ วา อุทฺทิสฺส ปาณำ อารภติ, โส ปญฺจหิ ฐาเนหิ พหุำ อปุญฺญำ ปสวติ: ยมฺปี โส คหปติ เอวมาห "คจฺฉถ อมุกำ นาม ปาณำ อาเนถา"ติ, อิมินา ปฐเมน ฐาเนน พหุำ อปุญฺญำ ปสวติ; ยมฺปี โส ปาโณ คลปฺปเวฐเกน อานียมาโน ทุกฺขำ โทมนสฺสำ ปฏิสำเวเทติ, อิมินา ทุติเยน ฐาเนน พหุำ อปุญฺญำ ปสวติ; ยมฺปี โส เอวมาห "คจฺฉถ อิมำ ปาณำ อารภถา"ติ, อิมินา ตติเยน ฐาเนน พหุำ อปุญฺญำ ปสวติ; ยมฺปี โส ปาโณ อารภียมาโน ทุกฺขำ โทมนสฺสำ ปฏิสำเวเทติ, อิมินา จตุตฺถเน ฐาเนน พหุำ อปุญฺญำ ปสวติ; ยมฺปี โส ตถาคตำ วา ตถาคตสาวกำ วา อกปฺปิเยน อสฺสาเทติ, อิมินา ปญฺจเมน ฐาเนน พหุำ อปุญฺญำ ปสวติ. โย โข ชีวก ตถาคตำ วา ตถาคตสาวกำ วา อุทฺทิสฺส ปาณำ อารภติ, โส อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ พหุำ อปุญฺญำ ปสวตีติ.

เอวำ วุตฺเต ชีวโก โกมารภจฺโจ ภควนฺตำ เอตทโวจ "อจฺฉริยำ ภนฺเต, อพฺภุตำ ภนฺเต, กปฺปิยำ วต ภนฺเต ภิกฺขู อาหารำ อาหาเรนฺติ, อนวชฺชำ วต ภนฺเต ภิกฺขู อาหารำ อาหาเรนฺติ, อภิกฺกนฺตำ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตำ ภนฺเต. เสยฺยถาปี ภนฺเต

นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว โข ภนฺเต ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มं ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺ" ติ.

ชีวกสุตฺตํ นิฏฺฐิตं ปญฺจมं.

๖. อุปาลิวาทสุตฺต

[๕๖] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยं ภควา นาฬนฺทายं วิหรติ ปาวาริกมฺพวเน. เตน โข ปน สมเยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต[๑] นาฬนฺทายं ปฏิวสติ มหติยา นิคณฺฐปริสาย สทฺธิ. อถ โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ นาฬนฺทายं ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตं ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน ปาวาริกมฺพวนํ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ. สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตं ฐิตं โข ทีฆตปสฺสึ นิคณฺฐं ภควา เอตทโวจ "สนฺติ โข ตปสฺสิ อาสนานิ, สเจ อากงฺขสิ นิสีทา"ติ. เอวं วุตฺเต ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ อญฺญตรं นีจं อาสนं คเหตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺนํ โข ทีฆตปสฺสึ นิคณฺฐं ภควา เอตทโวจ "กติ ปน ตปสฺสิ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต กมฺมานิ ปญฺญเปติ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา"ติ. น โข อาวุโส โคตม

---

๑ อิ. นาตปุตฺโต; สี. นาถปุตฺโต

อาจิณฺณํ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส "กมฺมํ กมฺมนฺ"ติ ปญฺญเปตุํ, "ทณฺฑํ ทณฺฑนฺ"ติ โข อาวุโส โคตม อาจิณฺณํ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ปญฺญเปตุนฺติ. กติ ปน ตปสฺสี นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ทณฺฑานิ ปญฺญเปติ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยาติ. ตีณิ โข อาวุโส โคตม นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ทณฺฑานิ ปญฺญเปติ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา. เสยฺยถีทํ? กายทณฺฑํ วจีทณฺฑํ มโนทณฺฑนฺติ. กึ ปน ตปสฺสี อญฺญเทว กายทณฺฑํ อญฺญํ วจีทณฺฑํ อญฺญํ มโนทณฺฑนฺติ. อญฺญเทว อาวุโส โคตม กายทณฺฑํ อญฺญํ วจีทณฺฑํ อญฺญํ มโนทณฺฑนฺติ. อิเมสํ ปน ตปสฺสิ ตินฺนํ ทณฺฑานํ เอวํ ปฏิวิภตฺตานํ เอวํ ปฏิวิสิฏฺฐานํ กตมํ ทณฺฑํ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต มหาสาวชฺชตรํ ปญฺญเปติ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, ยทิ วา กายทณฺฑํ ยทิ วา วจีทณฺฑํ ยทิ วา มโนทณฺฑนฺติ. อิเมสํ โข อาวุโส โคตม ตินฺนํ ทณฺฑานํ เอวํ ปฏิวิภตฺตานํ เอวํ ปฏิวิสิฏฺฐานํ กายทณฺฑํ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต มหาสาวชฺชตรํ ปญฺญเปติ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺฑํ, โน ตถา มโนทณฺฑนฺติ. "กายทณฺฑนฺ"ติ ตปสฺสิ วเทสิ? "กายทณฺฑนฺ"ติ อาวุโส โคตม วทามิ. "กายทณฺฑนฺ"ติ ตปสฺสิ วเทสิ? "กายทณฺฑนฺ"ติ อาวุโส โคตม วทามิ. "กายทณฺฑนฺ"ติ ตปสฺสิ วเทสิ? "กาย-ทณฺฑนฺ"ติ อาวุโส โคตม วทามีติ. อิติห ภควา ทีฆตปสฺสึ นิคณฺฐํ อิมสฺมึ กถาวตฺถุสฺมึ ยาวตติยกํ ปติฏฺฐาเปสิ.

[๕๗] เอวํ วุตฺเต ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ ภควนฺตํ เอตทโวจ "ตุวญฺหิ ปนาวุโส โคตม กติ ทณฺฑานิ ปญฺญเปสิ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา"ติ. น โข ตปสฺสี อาจิณฺณํ ตถาคตสฺส "ทณฺฑํ ทณฺฑนฺ"ติ ปญฺญเปตุํ, "กมฺมํ กมฺมนฺ"ติ โข ตปสฺสี อาจิณฺณํ ตถาคตสฺส ปญฺญเปตุนฺติ. ตุวญฺหิ ปนาวุโส โคตม กติ กมฺมานิ ปญฺญเปสิ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยาติ. ตีณิ โข อหํ ตปสฺสี กมฺมานิ ปญฺญเปมิ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย

ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา. เสยฺยถีทํ? กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมนฺติ. กิ ปนาวุโส โคตม อญฺญเทว กายกมฺมํ อญฺโญ วจีกมฺมํ อญฺโญ มโนกมฺมนฺติ. อญฺญเทว ตปสฺสิ กายกมฺมํ อญฺโญ วจีกมฺมํ อญฺโญ มโนกมฺมนฺติ. อิเมสํ ปนาวุโส โคตม ติณฺณํ กมฺมานํ เอวํ ปฏิวิภตฺตานํ เอวํ ปฏิวิสิฏฺฐานํ กตมํ กมฺมํ มหาสาวชฺชตรํ ปญฺญเปสิ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, ยทิ วา กายกมฺมํ ยทิ วา วจีกมฺมํ ยทิ วา มโนกมฺมนฺติ. อิเมสํ โข อหํ ตปสฺสิ ติณฺณํ กมฺมานํ เอวํ ปฏิวิภตฺตานํ เอวํ ปฏิวิสิฏฺฐานํ มโนกมฺมํ มหาสาวชฺชตรํ ปญฺญเปมิ ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา กายกมฺมํ, โน ตถา วจีกมฺมนฺติ. "มโนกมฺมน"ติ อาวุโส โคตม วเทสิ? "มโนกมฺมน"ติ ตปสฺสิ วทามิ. มโนกมฺมน"ติ อาวุโส โคตม วเทสิ? "มโนกมฺมน"ติ ตปสฺสิ วทามิ. "มโนกมฺมน"ติ อาวุโส โคตม วเทสิ? "มโนกมฺมน"ติ ตปสฺสิ วทามีติ. อิติห ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ ภควนฺตํ อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ ยาวตติยกํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ.

[๕๘] เตน โข ปน สมเยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต มหติยา คิหิปริสาย สทฺธิ นิสินฺโน โหติ พาฬกินิยา ปริสาย อุปาลิปฺปมุขาย. อทฺทสา โข นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ทีฆตปสฺสึ นิคณฺหํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวาน ทีฆตปสฺสึ นิคณฺหํ เอตทโวจ "หนฺท กุโต นุ ตฺวํ ตปสฺสิ อาคจฺฉสิ ทิวาทิวสฺสา"ติ. อิโต หิ โข อหํ ภนฺเต อาคจฺฉามิ สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกาติ. อหุ ปน เต ตปสฺสิ สมเณน โคตเมน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ. อหุ โข เม ภนฺเต สมเณน โคตเมน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ. ยถากถํ ปน เต ตปสฺสิ อหุ สมเณน โคตเมน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ. อถ โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ ยาวตโก อโหสิ ภควตา สทฺธึ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ นิคณฺหสฺส นาฏปุตฺตสฺส อาโรเจสิ. เอวํ วุตฺเต นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ทีฆตปสฺสึ นิคณฺหํ เอตทโวจ "สาธุ สาธุ ตปสฺสี, ยถา ตํ สุตวตา สาวเกน สมฺมเทว สตฺถุสาสนํ อาชานนฺเตน; เอวเมว ทีฆตปสฺสินา

นิคณฺเฐน สมณสฺส โคตมสฺส พฺยากตํ, กิญฺหิ โสภติ ฉโว มโนทณฺโฑ อิมสฺส เอวํ โอพาริกสฺส กายทณฺฑสฺส อุปนิชาย, อถ โข กายทณฺโฑว มหาสาวชฺชตโร ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺโฑ, โน ตถา มโนทณฺโฑติ.

[๕๙] เอวํ วุตฺเต อุปาลิ คหปติ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สาธุ สาธุ ภนฺเต ทีฆตปสฺสี, ยถา ตํ สุตวตา สาวเกน สมฺมเทว สตฺถุสาสนํ อาชานนฺเตน; เอวเมว ภทนฺเตน ตปสฺสินา สมณสฺส โคตมสฺส พฺยากตํ, กิญฺหิ โสภติ ฉโว มโนทณฺโฑ อิมสฺส เอวํ โอพาริกสฺส กายทณฺฑสฺส อุปนิชาย, อถ โข กายทณฺโฑว มหาสาวชฺชตโร ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺโฑ, โน ตถา มโนทณฺโฑ. หนฺท จาหํ ภนฺเต คจฺฉามิ สมณสฺส โคตมสฺส อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ วาทํ อาโรเปสฺสามิ. สเจ เม สมโณ โคตโม ตถา ปติฏฺเฐหิสฺสติ, ยถา ภทนฺเตน ตปสฺสินา ปติฏฺฐาปิตํ. เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส ทีฆโตมิกํ เอฬกโลเมสุ คเหตฺวา อากฑฺเฒยฺย ปริกฑฺเฒยฺย สมฺปริกฑฺเฒยฺย; เอวเมวาหํ สมณํ โคตมํ วาเทน วาทํ อากฑฺฒิสฺสามิ ปริกฑฺฒิสฺสามิ สมฺปริกฑฺฒิสฺสามิ. เสยฺยถาปิ นาม พลวา โสณฺฑิกากมฺมกาโร มหนฺตํ โสณฺฑิกากิลญฺชํ คมฺภีเร อุทกรหเท ปกฺขิปิตฺวา กณฺเณ คเหตฺวา อากฑฺเฒยฺย ปริกฑฺเฒยฺย สมฺปริกฑฺเฒยฺย; เอวเมวาหํ สมณํ โคตมํ วาเทน วาทํ อากฑฺฒิสฺสามิ ปริกฑฺฒิสฺสามิ สมฺปริกฑฺฒิสฺสามิ. เสยฺยถาปิ นาม พลวา โสณฺฑิกาธุตฺโต ถาลิ[1] กณฺเณ คเหตฺวา โอธุเนยฺย นิทฺธุเนยฺย นิปฺโปเสยฺย;[2] เอวเมวาหํ สมณํ โคตมํ วาเทน วาทํ โอธุนิสฺสามิ นิทฺธุนิสฺสามิ นิปฺโปเสสฺสามิ. เสยฺยถาปิ นาม กุญฺชโร สฏฺฐิหายโน คมฺภีรํ โปกฺขรณึ โอคาเหตฺวา สาณโธวิกํ นาม กีฬิตชาตกํ กีฬติ; เอวเมวาหํ สมณํ โคตมํ สาณโธวิกํ มญฺเญ กีฬิตชาตกํ กีฬิสฺสามิ. หนฺท จาหํ ภนฺเต คจฺฉามิ สมณสฺส โคตมสฺส

---

๑ ฉ.ม.อิ. วาลิ ๒ ฉ. นิปฺโผเสยฺย; สี.อิ. นิจฺฉาเทยฺย;

อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ วาทํ อาโรเปสฺสามี"ติ. ตญฺจ ตุโว คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ วาทํ อาโรเปหิ, อหํ วา หิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺยํ, ทิฆตปสฺสี วา นิคณฺโฐ, ตุโว วาติ.

[๖๐] เอวํ วุตฺเต ทิฆตปสฺสี นิคณฺโฐ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "น โข เม ตํ ภนฺเต รุจฺจติ, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺย, สมโณ หิ ภนฺเต โคตโม มายาวี อาวฏฺฏนิ์ มายํ ชานาติ, ยาย อญฺญติตฺถิยานํ สาวเก อาวฏฺเฏตี"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย. ตญฺจ ตุโว คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ วาทํ อาโรเปหิ, อหํ วา หิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺยํ, ทิฆตปสฺสี วา นิคณฺโฐ, ตุโว วาติ. ทุติยมฺปิ โข ทิฆตปสฺสี นิคณฺโฐ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "น โข เม ตํ ภนฺเต รุจฺจติ, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺย, สมโณ หิ ภนฺเต โคตโม มายาวี อาวฏฺฏนิ์ มายํ ชานาติ, ยาย อญฺญติตฺถิยานํ สาวเก อาวฏฺเฏตี"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย. ตญฺจ ตุโว คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ วาทํ อาโรเปหิ, อหํ วา หิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺยํ, ทิฆตปสฺสี วา นิคณฺโฐ, ตุโว วาติ. ตติยมฺปิ โข ทิฆตปสฺสี นิคณฺโฐ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "น โข เม ตํ ภนฺเต รุจฺจติ, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺย, สมโณ หิ ภนฺเต โคตโม มายาวี อาวฏฺฏนิ์ มายํ ชานาติ, ยาย อญฺญติตฺถิยานํ สาวเก อาวฏฺเฏตี"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; ฐานญฺจ โข เอตํ

วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย. คจฺฉ ตฺวํ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส อิมสฺมิ กถาวตฺถุสฺมิ วาทํ อาโรเปหิ, อหํ วา หิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปยฺยํ, ทิฆตปสฺสี วา นิคณฺโฐ, ตฺวํ วาติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อุปาลิ คหปติ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน ปาวาริกมฺพวนํ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อุปาลิ คหปติ ภควนฺตํ เอตทโวจ "อาคมา นุ ขฺวิธ ภนฺเต ทิฆตปสฺสี นิคณฺโฐ"ติ. อาคมา ขฺวิธ คหปติ ทิฆตปสฺสี นิคณฺโฐติ. อหุ โข ปน เต ภนฺเต ทิฆตปสฺสินา นิคณฺเฐน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ. อหุ โข เม คหปติ ทิฆตปสฺสินา นิคณฺเฐน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ. ยถากถํ ปน เต ภนฺเต อหุ ทิฆตปสฺสินา นิคณฺเฐน สทฺธึ โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ. อถ โข ภควา ยาวตโก อโหสิ ทิฆตปสฺสินา นิคณฺเฐน สทฺธึ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ อุปาลิสฺส คหปติสฺส อาโรเจสีติ.

[๖๑] เอวํ วุตฺเต อุปาลิ คหปติ ภควนฺตํ เอตทโวจ "สาธุ สาธุ ภนฺเต ทิฆตปสฺสี, ยถา ตํ สุตวตา สาวเกน สมฺมเทว สตฺถุสาสนํ อาชานนฺเตน, เอวเมว ทิฆตปสฺสินา นิคณฺเฐน ภควโต พฺยากตํ, กิญฺหิ โสภติ ฉโว มโนทณฺโฑ อิมสฺส เอวํ โอพาริกสฺส กายทณฺฑสฺส อุปนิชฺฌาย, อถ โข กายทณฺโฑว มหาสาวชฺชตโร ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺโฑ, โน ตถา มโนทณฺโฑติ. สเจ โข ตฺวํ คหปติ สจฺเจ ปติฏฺฐาย มนฺเตยฺยาสิ, สิยา โน เอตฺถ กถาสลฺลาโปติ. สจฺเจ อหํ ภนฺเต ปติฏฺฐาย มนฺเตสฺสามิ, โหตุ โน เอตฺถ กถาสลฺลาโปติ.

[๖๒] ตํ กิ มญฺญสิ คหปติ: อิธสฺส นิคณฺโฐ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน สีโตทกปฏิกฺขิตฺโต อุโณฺหทกปฏิเสวี, โส สีโตทกํ อลภมาโน กาลํ กเรยฺย, อิมสฺส ปน คหปติ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต กตฺถูปปตฺตึ ปญฺญเปตีติ? อตฺถิ ภนฺเต มโนสตฺตา

นาม เทวา, ตตฺถ โส อุปปชฺชติ. ตํ กิสฺส เหตุ? อสุ หิ ภนฺเต มโนปฏิพทฺโธ กาโล กโรตีติ. คหปติ คหปติ[1] มนสิกโรหิ, มนสิกริตฺวา โข คหปติ พฺยากโรหิ, น โข เต สนฺธิยติ ปุริเมน วา ปจฺฉิมํ, ปจฺฉิเมน วา ปุริมํ, ภาสิตา โข ปน เต คหปติ เอสา วาจา "สจฺเจ อหํ ภนฺเต ปติฏฺฐาย มนฺเตสฺสามิ, โหตุ โน เอตฺถ กถาสลฺลาโป"ติ. กิญฺจาปี ภนฺเต ภควา เอวมาห, อถ โข กายทณฺโฑว มหาสาวชฺชตโร ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺโฑ, โน ตถา มโนทณฺโฑติ.

[๖๓] ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: อิธสฺส นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต จาตุยามสංวรสංวุโต สพฺพวาริวาริโต สพฺพวาริยุตฺโต สพฺพวาริธุโต สพฺพวาริผุฏฺโ[2], โส อภิกฺกมนฺโต ปฏิกฺกมนฺโต พหู ขุทฺทเก ปาเณ สංฆาฏํ อาปาเทติ, อิมสฺส ปน คหปติ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต กึ วิปากํ ปญฺญเปตีติ? อสญฺเจตนิกํ ภนฺเต นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต โน มหาสาวชฺชํ ปญฺญเปตีติ. สเจ ปน คหปติ เจเตตีติ. มหาสาวชฺชํ ภนฺเต โหตีติ. เจตนํ ปน คหปติ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต กิสฺมิं ปญฺญเปตีติ. มโนทณฺฑสฺมิं ปน[3] ภนฺเตติ. คหปติ คหปติ มนสิกโรหิ, มนสิกริตฺวา โข คหปติ พฺยากโรหิ, น โข เต สนฺธิยติ ปุริเมน วา ปจฺฉิมํ, ปจฺฉิเมน วา ปุริมํ, ภาสิตา โข ปน เต คหปติ เอสา วาจา "สจฺเจ อหํ ภนฺเต ปติฏฺฐาย มนฺเตสฺสามิ, โหตุ โน เอตฺถ กถาสลฺลาโป"ติ. กิญฺจาปี ภนฺเต ภควา เอวมาห, อถ โข กายทณฺโฑว มหาสาวชฺชตโร ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺโฑ, โน ตถา มโนทณฺโฑติ.

[๖๔] ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: อยं นาพนฺทา อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสาติ? เอวं ภนฺเต, อยं นาพนฺทา อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสาติ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: อิธ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุกฺขิตฺตาสิโก, โส เอวं วเทยฺย "อหํ ยาวติกา อิมสฺสา นาพนฺทาย ปาณา, เต เอเกน ขเณน

---

๑ ฉ.ม. มนสิกโรหิ คหปติ ๒ ฉ.ม. สพฺพวาริผุโฏ ๓ ฉ.ม. ปนาติ สทฺโท นตฺถิ

เอเกน มุหุตฺเตน เอกํ มํสขลํ เอกํ มํสปุญฺชํ กริสฺสามี"ติ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: ปโหติ นุ โข โส ปุริโส, ยาวติกา อิมิสฺสา นาพนฺทาย ปาณา, เต เอเกน ขเณน เอเกน มุหุตฺเตน เอกํ มํสขลํ เอกํ มํสปุญฺชํ กาตุนฺติ? ทสฺปี ภนฺเต ปุริสา, วีสมฺปี ภนฺเต ปุริสา, ติงฺสมฺปี ภนฺเต ปุริสา, จตฺตาฬีสมฺปี ภนฺเต ปุริสา, ปญฺญาสมฺปี ภนฺเต ปุริสา นปฺปโหนฺติ, ยาวติกา อิมิสฺสา นาพนฺทาย ปาณา, เต เอเกน ขเณน เอเกน มุหุตฺเตน เอกํ มํสขลํ เอกํ มํสปุญฺชํ กาตุํ, กิญฺหิ โสภติ เอโก ฉโว ปุริโสติ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: อิชฺฌเจฺฉยฺย สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต, โส เอวํ วเทยฺย "อหํ อิมํ นาพนฺทํ เอเกน มโนปโทเสน ภสฺมํ กริสฺสามี"ติ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: ปโหติ นุ โข โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต อิมํ นาพนฺทํ เอเกน มโนปโทเสน ภสฺมํ กาตุนฺติ? ทสฺปี ภนฺเต นาพนฺทา, วีสมฺปี ภนฺเต นาพนฺทา, ติงฺสมฺปี ภนฺเต นาพนฺทา, จตฺตาฬีสมฺปี ภนฺเต นาพนฺทา, ปญฺญาสมฺปี ภนฺเต นาพนฺทา. ปโหติ โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต อิมํ นาพนฺทํ เอเกน มโนปโทเสน ภสฺมํ กาตุ; กิญฺหิ โสภติ เอกา ฉวา นาพนฺทาติ. คหปติ คหปติ มนสิกโรหิ, มนสิกริตฺวา โข คหปติ พฺยากโรหิ, น โข เต สนฺธิยติ ปุริเมน วา ปจฺฉิมํ, ปจฺฉิเมน วา ปุริมํ, ภาสิตา โข ปน เต คหปติ เอสา วาจา "สจฺเจ อหํ ภนฺเต ปติฏฺฐาย มนฺเตสฺสามิ, โหตุ โน เอตฺถ กถาสลฺลาโป"ติ. กิญฺจาปี ภนฺเต ภควา เอวมาห, อถ โข กายทณฺโฑว มหาสาวชฺชตโร ปาปสฺส กมฺมสฺส กิริยาย ปาปสฺส กมฺมสฺส ปวตฺติยา, โน ตถา วจีทณฺโฑ, โน ตถา มโนทณฺโฑติ.

[๖๕] ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: สุตฺตนฺเต ทณฺฑกิรณียํ[1] กาลิงฺคารญฺญํ เมฆฺฌารญฺญํ[2] มาตงฺคารญฺญํ อรญฺญํ อรญฺญภูตนฺติ? เอวํ ภนฺเต, สุตํ เม ทณฺฑกิรญฺญํ กาลิงฺคารญฺญํ เมฆฺฌารญฺญ[2] มาตงฺคารญฺญํ อรญฺญํ อรญฺญภูตนฺติ. ตํ กึ มญฺญสิ คหปติ: กินฺติ เต สุตํ, เกน ตํ ทณฺฑกิรญฺญํ กาลิงฺคารญฺญํ เมฆฺฌารญฺญ

---

๑ ส.อิ. ทณฺฑการญฺญํ ๒ ฉ.ม. มชฺฌารญฺญ

มาตงฺคารญฺญํ อรญฺญํ อรญฺญภูตนฺติ? สุตฺตํ เมตํ ภนฺเต อิสีนํ มโนปโทเสน ตทนฺตรธานา อรญฺญํ กาฬิงฺคารญฺญํ เมชฺฌารญฺญํ มาตงฺคารญฺญํ อรญฺญํ อรญฺญภูตนฺติ. คหปติ คหปติ มนสิกโรหิ, มนสิกริตฺวา โข คหปติ พฺยากโรหิ, น โข เต สนฺธิยติ ปุริเมน วา ปจฺฉิมํ, ปจฺฉิเมน วา ปุริมํ, ภาสิตา โข ปน เต คหปติ เอสา วาจา "สจฺเจ อหํ ภนฺเต ปติฏฺฐาย มนฺเตสฺสามิ, โหตุ โน เอตฺถ ภกวาสฺเสวา"ติ.

[๖๖] ปุริเมนาหํ[1] ภนฺเต โอปมฺเมน ภควโต อตฺตมโน อภิรทฺโธ, อปิจาหํ อิมานิ ภควโต วิจิตฺรานิ ปฏิหาริยานิ โสตุกาโม, เอวาหํ ภควนฺตํ ปจฺจนีกํ กาตพฺพํ อวมญฺญิสฺสนฺติ[2] อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต. เสยฺยถาปิ ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย "จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี"ติ, เอวเมว ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺติ.

[๖๗] อนุวิจฺจการํ โข คหปติ กโรหิ, อนุวิจฺจกาโร ตุมฺหาทิสานํ ญาตมนุสฺสานํ สาธุ โหตีติ. อิมินาปาหํ[3] ภนฺเต ภควโต ภิยฺโยโสมตฺตาย อตฺตมโน อภิรทฺโธ, ยํ มํ ภควา เอวมาห "อนุวิจฺจการํ โข คหปติ กโรหิ, อนุวิจฺจกาโร ตุมฺหาทิสานํ ญาตมนุสฺสานํ สาธุ โหตี"ติ, มญฺหิ ภนฺเต อญฺญติตฺถิยา สาวกํ ลภิตฺวา เกวฏกปฺปํ นาม ปญฺหํ ปริหเรยฺยุํ "อุปาลิ อมฺหากํ คหปติ สาวกตฺตํ อุปคโต"ติ. อถ จ ปน มํ ภควา เอวมาห "อนุวิจฺจการํ โข คหปติ กโรหิ, อนุวิจฺจกาโร ตุมฺหาทิสานํ ญาตมนุสฺสานํ สาธุ โหตีติ. เอสาหํ ภนฺเต ทุติยมฺปิ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํคตนฺติ.

---

๑ ฉ.ม.อิ. ปุริเมเนวาหํ ๒ ฉ.ม.อิ. อวมญฺญิสฺสนฺติ
๓ สี.อิ. อิมินาปหํ

[๖๘] ทิฆรตฺตํ โข เต คหปติ นิคณฺฐานํ โอปาณภูตํ กุลํ, เยน เนสํ อุปคตานํ ปิณฺฑกํ[1] ทาตพฺพํ มญฺเญยฺยาสีติ. อิมินาปาหํ ภนฺเต ภควโต ภิยฺโยโส มตฺตาย อตฺตมโน อภิรทฺโธ, ยํ มํ ภควา เอวมาห "ทิฆรตฺตํ โข เต คหปติ นิคณฺฐานํ โอปาณภูตํ กุลํ, เยน เนสํ อุปคตานํ ปิณฺฑกํ ทาตพฺพํ มญฺเญยฺยาสี"ติ. สุตํ เมตํ ภนฺเต "สมโณ โคตโม เอวมาห 'มยฺหเมว ทานํ ทาตพฺพํ, นาญฺเญสํ ทานํ ทาตพฺพํ, มยฺหเมว สาวกานํ ทานํ ทาตพฺพํ, นาญฺเญสํ สาวกานํ ทานํ ทาตพฺพํ, มยฺหเมว ทินฺนํ มหปฺผลํ, นาญฺเญสํ ทินฺนํ มหปฺผลํ, มยฺหเมว สาวกานํ ทินฺนํ มหปฺผลํ, นาญฺเญสํ สาวกานํ ทินฺนํ มหปฺผลนฺ"ติ, อถ จ ปน มํ ภควา นิคณฺเฐสุปิ ทาเน สมาทเปติ, อปิจ ภนฺเต มยเมตฺถ กาลํ ชานิสฺสาม, เอสาหํ ภนฺเต ตติยมฺปิ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺติ.

[๖๙] อถ โข ภควา อุปาลิสฺส คหปติสฺส อนุปุพฺพึกถํ กเถสิ. เสยฺยถีทํ? ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา ภควา อญฺญาสิ อุปาลึ คหปตึ กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตं วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตนฺ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคนฺ. เสยฺยถาปิ นาม สุทฺธं วตฺถं อปคตกาฬกं สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, เอวเมว อุปาลิสฺส คหปติสฺส ตสฺมิเยว อาสเน วิรජํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตं นิโรธธมฺมนฺ"ติ. อถ โข อุปาลิ คหปติ ทิฏฺธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถงฺกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ "หนฺท จทานิ มยं ภนฺเต คจฺฉาม พหุกิจฺจา มยं พหุกรณียา"ติ. ยสฺสทานิ ตุมฺเห คหปติ กาลं มญฺญสีติ.

---

๑ ก. ปิณฺฑปาตํ

[๗๐] อถ โข อุปาลิ คหปติ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน สกํ นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โทวาริกํ อามนฺเตสิ "อชฺชตคฺเค สมฺม โทวาริก อาวรามิ ทฺวารํ นิคณฺฐานํ นิคณฺฑีนํ, อนาวฏํ ทฺวารํ ภควโต สาวกานํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานนฺ. สเจ โกจิ นิคณฺโฐ อาคจฺฉติ, ตเมนํ ฑฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ 'ติฏฺฐ ภนฺเต มา ปาวิสิ, อชฺชตคฺเค อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, อาวฏํ ทฺวารํ นิคณฺฐานํ นิคณฺฑีนํ, อนาวฏํ ทฺวารํ ภควโต สาวกานํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานนฺ, สเจ เต ภนฺเต ปิณฺฑเกน อตฺโถ, เอตฺเถว ติฏฺฐ, เอตฺเถว เต อาหริสฺสนฺติ"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข โทวาริโก อุปาลิสฺส คหปติสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

[๗๑] อสฺโสสิ โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ "อุปาลิ กิร คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต"ติ. อถ โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สุตํ เมตํ ภนฺเต, อุปาลิ กิร คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺยาติ. ทุติยมฺปิ โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สุตํ เมตํ ภนฺเต, อุปาลิ กิร คหปติสฺส สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย, ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺยาติ. ตติยมฺปิ โข ทีฆตปปสฺสี นิคณฺโฐ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สุตํ เมตํ ภนฺเต, อุปาลิ กิร คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ

---

๑ ฉ.ม.อิ. สาวกานนฺติ อิทํ นตฺถิ

สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย, จานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺยาติ. หนฺทาหํ ภนฺเต คจฺฉามิ, ยาวชานามิ, ยทิ วา อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, ยทิ วา โนติ. คจฺฉ ตฺวํ ตปสฺสิ ชานาหิ, ยทิ วา อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, ยทิ วา โนติ.

[๗๒] อถ โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ, เยน อุปาลิสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข โทวาริโก ทีฆตปสฺสึ นิคณฺฐํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวาน ทีฆตปสฺสึ นิคณฺฐํ เอตทโวจ "ติฏฺฐ ภนฺเต มา ปาวิสิ, อชฺชตคฺเค อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, อาวฏฺโ ทฺวารํ นิคณฺฐานํ นิคณฺฐีนํ, อนาวฏฺ ทฺวารํ ภควโต สาวกานํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ; สเจ เต ภนฺเต บีฬฺฆเกน อตฺโถ, เอตฺเถว ติฏฺฐ, เอตฺเถว เต อาหริสฺสนฺตี"ติ. "น เม อาวุโส บีฬฺฆเกน อตฺโถ"ติ วตฺวา ตโต ปฏินิวตฺติตฺวา, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สจฺจเมว โข ภนฺเต ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, เอตํ โข เต อหํ ภนฺเต นาลตฺถํ 'น โข เม ภนฺเต รุจฺจติ, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส วาทं อาโรเปยฺย. สมโณ หิ ภนฺเต โคตโม มายาวี อาวฏฺฏนึ มายํ ชานาติ, ยาย อญฺญติตฺถิยานํ สาวเก อาวฏฺเฏตี'ติ. อาวฏฺโฏ โข เต ภนฺเต อุปาลิ คหปติ สมเณน โคตเมน อาวฏฺฏนิยา มายายา"ติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ตปสฺสิ อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; จานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺยาติ. ทุติยมฺปี โข ทีฆตปสฺสี นิคณฺโฐ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สจฺจเมว โข ภนฺเต; ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, เอตํ โข เต อหํ ภนฺเต นาลตฺถํ 'น โข เม ภนฺเต รุจฺจติ, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส

วาทํ อาโรเปยฺย, สมโณ หิ ภนฺเต โคตโม มายาวึ อาวฏฺฏนึ มายํ ชานาติ, ยาย อญฺญติตฺถิยานํ สาวเก อาวฏฺเฏยฺยาติ. อาวฏฺโฏ โข เต ภนฺเต อุปาลิ คหปติ สมเณน โคตเมน อาวฏฺฏนิยา มายายาติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ ภนฺเต อนวกาโส, ยํ อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ, ยํ สมโณ โคตโม อุปาลิสฺส คหปติสฺส สาวกตฺตํ อุปคจฺเฉยฺย; หนฺท จาหํ ภนฺเต คจฺฉามิ ยาว สามเมว ชานามิ, ยทิ วา อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, ยทิ วา โนติ.

อถ โข นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต มหติยา นิคณฺฐปริสาย สทฺธิ, เยน อุปาลิสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข โทวาริโก นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "ติฏฺฐ ภนฺเต มา ปาวิสิ, อชฺชตคฺเค อุปาลิ คหปติ สมณสฺส โคตมสฺส สาวกตฺตํ อุปคโต, อาวฏฺโฏ ทฺวารํ นิคณฺฐานํ นิคณฺฐีนํ, อนาวฏฺโฏ ทฺวารํ ภควโต สาวกานํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ; สเจ เต ภนฺเต บิฬงฺคเกน อตฺโถ, เอตฺเถว ติฏฺฐ, เอตฺเถว เต อาหริสฺสนฺติ"ติ. เตนหิ สมฺม โทวาริก, เยน อุปาลิ คหปติ, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา อุปาลึ คหปตึ เอวं วเทหิ "นิคณฺโฐ ภนฺเต นาฏปุตฺโต มหติยา นิคณฺฐปริสาย สทฺธิ พหิทฺวารโกฏฺฐเก สีโต, โส เต ทสฺสนกาโม"ติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข โทวาริโก นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน อุปาลิ คหปติ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อุปาลึ คหปตึ เอตทโวจ "นิคณฺโฐ ภนฺเต นาฏปุตฺโต มหติยา นิคณฺฐปริสาย สทฺธิ พหิทฺวารโกฏฺฐเก สีโต, โส เต ทสฺสนกาโม"ติ. เตนหิ สมฺม โทวาริก มชฺฌิมาย ทฺวารสาลาย อาสนานิ ปญฺญาเปหีติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข โทวาริโก อุปาลิสฺส คหปติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา มชฺฌิมาย ทฺวารสาลาย อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา, เยน อุปาลิ คหปติ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อุปาลึ คหปตึ เอตทโวจ "ปญฺญตฺตานิ โข ภนฺเต มชฺฌิมาย ทฺวารสาลาย อาสนานิ, ยสฺสทานิ กาลं มญฺญสี"ติ.

[๗๓] อถ โข อุปาลิ คหปติ, เยน มชฺฌิมา ทฺวารสาลา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา, ยํ ตตฺถ อาสนํ อคฺคญฺจ เสฏฺฐญฺจ อุตฺตมญฺจ ปณีตญฺจ, ตตฺถ สามํ นิสีทิตฺวา โทวาริกํ อามนฺเตสิ: เตนหิ สมฺม โทวาริก, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอวํ วเทหิ "อุปาลิ ภนฺเต คหปติ เอวมาห 'ปวิสตุ กิร ภนฺเต, สเจ อากงฺขสี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข โทวาริโก อุปาลิสฺส คหปติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "อุปาลิ ภนฺเต คหปติ เอวมาห 'ปวิสตุ กิร ภนฺเต, สเจ อากงฺขสี"ติ. อถ โข นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต มหตียา นิคณฺฐปริสาย สทฺธิ, เยน มชฺฌิมา ทฺวารสาลา, เตนุปสงฺกมิ.

อถ โข อุปาลิ คหปติ ยํ สุทฺทํ ปุพฺเพ ยโต ปสฺสติ นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวาน ตโต ปจฺจุคฺคนฺตฺวา, ยํ ตตฺถ อาสนํ อคฺคญฺจ เสฏฺฐญฺจ อุตฺตมญฺจ ปณีตญฺจ, ตํ อุตฺตราสงฺเคน สมฺปุญฺฉิตฺวา[1] ปริคฺคเหตฺวา นิสีทาเปติ. โสทานิ, ยํ ตตฺถ อาสนํ อคฺคญฺจ เสฏฺฐญฺจ อุตฺตมญฺจ ปณีตญฺจ, ตตฺถ สามํ นิสีทิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ เอตทโวจ "สุวิชฺชนฺติ โข ภนฺเต อาสนานิ, สเจ อากงฺขสิ นิสีทา"ติ. เอวํ วุตฺเต นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต อุปาลึ คหปตึ เอตทโวจ "อุมฺมตฺโตสิ ตฺวํ คหปติ, ทตฺโตสิ ตฺวํ คหปติ 'คจฺฉามหํ ภนฺเต สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปสฺสามี'ติ คนฺตฺวา มหาสิ วาทสงฺฆาเฏน ปฏิมุกฺโก อาคโต. เสยฺยถาปี คหปติ ปุริโส อณฺฑหารโก คนฺตฺวา อุพฺภเตหิ อณฺเฑหิ อาคจฺเฉยฺย, เสยฺยถา วา ปน คหปติ ปุริโส อกฺขิกหารโก คนฺตฺวา อุพฺภเตหิ อกฺขีหิ อาคจฺเฉยฺย; เอวเมว โข ตฺวํ คหปติ 'คจฺฉามหํ ภนฺเต สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปสฺสามี'ติ คนฺตฺวา มหาสิ วาทสงฺฆาเฏน ปฏิมุกฺโก อาคโต, อาวฏฺโฏสิ โข ตฺวํ คหปติ สมเณน โคตเมน อาวฏฺฏนิยา มายายา"ติ.

---

๑ สี.อิ. ปมชฺชิตฺวา

[๗๔] ภทฺทิกา ภนฺเต อาวฏฺฏนี มายา, กตฺถาณี ภนฺเต อาวฏฺฏนี มายา, ปิยา เม ภนฺเต ญาติสาโลหิตา อิมาย อาวฏฺฏนิยา อาวฏฺเฏยฺยุ, ปิยานมฺปิ เม อสฺส ญาติสาโลหิตานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย. สพฺเพ เจปิ ภนฺเต ขตฺติยา อิมาย อาวฏฺฏนิยา อาวฏฺเฏยฺยุ, สพฺเพสานมฺปิ อสฺส ขตฺติยานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย, สพฺเพ เจปิ ภนฺเต พฺราหฺมณา ฯ เป ฯ เวสฺสา ฯ เป ฯ สุทฺทา อิมาย อาวฏฺฏนิยา อาวฏฺเฏยฺยุ, สพฺเพสานมฺปิ อสฺส สุทฺทานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย. สเทวโก เจปิ ภนฺเต โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อิมาย อาวฏฺฏนิยา อาวฏฺเฏยฺย, สเทวกสฺสปิ อสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณ-พฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ. เตนหิ ภนฺเต อุปมํ เต กริสฺสามิ, อุปมายปิเธกจฺเจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ ชานนฺติ.

[๗๕] ภูตปุพฺพํ ภนฺเต อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ชิณฺณสฺส วุฑฺฒสฺส มหลฺลกสฺส ทหรา มาณวิกา ปชาปตี อโหสิ คพฺภินี อุปวิชญฺญา. อถ โข ภนฺเต สา มาณวิกา ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "คจฺฉ ตฺวํ พฺราหฺมณ, อาปณา มกฺกฏจฺฉาปกํ กิณิตฺวา อาเนหิ, โย เม กุมารกสฺส กีฬาปนโก ภวิสฺสตี"ติ. เอวํ วุตฺเต โส พฺราหฺมโณ ตํ มาณวิกํ เอตทโวจ "อาคเมหิ ตาว โภติ, ยาว วิชายสิ. สเจ ตฺวํ โภติ กุมารกํ วิชายิสฺสสิ, ตสฺสา เต อหํ อาปณา มกฺกฏจฺฉาปกํ กิณิตฺวา อาเนสฺสามิ, โย เต กุมารกสฺส กีฬาปนโก ภวิสฺสติ; สเจ ปน ตฺวํ โภติ กุมาริกํ วิชายิสฺสสิ, ตสฺสา เต อหํ อาปณา มกฺกฏจฺฉาปิกํ กิณิตฺวา อาเนสฺสามิ, ยา เต กุมาริกาย กีฬาปนิกา ภวิสฺสตี"ติ. ทุติยมฺปิ โข ภนฺเต สา มาณวิกา ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "คจฺฉ ตฺวํ พฺราหฺมณ, อาปณา มกฺกฏจฺฉาปกํ กิณิตฺวา อาเนหิ, โย เม กุมารกสฺส กีฬาปนโก ภวิสฺสตี"ติ. ทุติยมฺปิ โข โส พฺราหฺมโณ ตํ มาณวิกํ เอตทโวจ "อาคเมหิ ตาว โภติ, ยาว วิชายสิ. สเจ ตฺวํ โภติ กุมารกํ วิชายิสฺสสิ, ตสฺสา เต อหํ อาปณา มกฺกฏจฺฉาปกํ กิณิตฺวา อาเนสฺสามิ, โย เต กุมารกสฺส กีฬาปนโก ภวิสฺสติ; สเจ ปน ตฺวํ

โภติ กุมาริกํ วิชายิสฺสติ, ตสฺสา เต อหํ อาปณา มณิกฺขนฺธกปีกํ กิณิตฺวา อาเนสฺสามิ, ยา เต กุมาริกาย กีฬาปนิกา ภวิสฺสตี"ติ. ตติยมฺปี โข ภนฺเต สา มาณวิกา ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "ตฺวญฺจ ตฺวํ พฺราหฺมณ, อาปณา มณิกฺขนฺธกปีกํ กิณิตฺวา อาเนหิ, โย เม กุมารกสฺส กีฬาปนโก ภวิสฺสตี"ติ. อถ โข โส พฺราหฺมโณ ตสฺสา มาณวิกาย สารตฺโต ปฏิพทฺธจิตฺโต อาปณา มณิกฺขนฺธกปีกํ กิณิตฺวา อาเนตฺวา ตํ มาณวิกํ เอตทโวจ "อยํ เต โภติ มยา อาปณา มณิกฺขนฺธกปีโก กิณิตฺวา อานีโต, โย เต กุมารกสฺส กีฬาปนโก ภวิสฺสตี"ติ. เอวํ วุตฺเต ภนฺเต สา มาณวิกา ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "ตฺวญฺจ ตฺวํ พฺราหฺมณ, อิมํ มณิกฺขนฺธกปีกํ อาทาย, เยน รตฺตปาณิ รชกปุตฺโต, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา รตฺตปาณึ รชกปุตฺตํ เอวํ วเทหิ 'อิจฺฉามหํ สมฺม รตฺตปาณิ อิมํ มณิกฺขนฺธกปีกํ ปีตาวเลปนํ นาม รงฺคชาตํ รชิตฺ[1] อาโกฏิตปจฺจาโกฏิตํ อุภโตภาควิมฏฺฐนฺ"ติ. อถ โข ภนฺเต โส พฺราหฺมโณ ตสฺสา มาณวิกาย สารตฺโต ปฏิพทฺธจิตฺโต ตํ มณิกฺขนฺธกปีกํ อาทาย, เยน รตฺตปาณิ รชกปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา รตฺตปาณึ รชกปุตฺตํ เอตทโวจ "อิจฺฉามหํ สมฺม รตฺตปาณิ อิมํ มณิกฺขนฺธกปีกํ ปีตาวเลปนํ นาม รงฺคชาตํ รชิตฺ อาโกฏิตปจฺจาโกฏิตํ อุภโตภาควิมฏฺฐนฺ"ติ. เอวํ วุตฺเต ภนฺเต รตฺตปาณิ รชกปุตฺโต ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "อยํ โข เต ภนฺเต มณิกฺขนฺธกปีโก รงฺคกฺขโม หิ โข, โน อาโกฏนกฺขโม โน วิมชฺชนกฺขโม"ติ. เอวเมว โข ภนฺเต พาลานํ อนิคณฺหานํ วาโท รงฺคกฺขโม หิ โข พาลานํ, โน ปณฺฑิตานํ, โน อนุโยคกฺขโม, โน วิมชฺชนกฺขโม.

อถ โข ภนฺเต โส พฺราหฺมโณ อปเรน สมเยน นวํ ทุสฺสยุคํ อาทาย, เยน รตฺตปาณิ รชกปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา รตฺตปาณึ รชกปุตฺตํ เอตทโวจ "อิจฺฉามหํ สมฺม รตฺตปาณิ อิมํ นวํ ทุสฺสยุคํ ปีตาวเลปนํ นาม รงฺคชาตํ รชิตฺ อาโกฏิตปจฺจาโกฏิตํ อุภโตภาค วิมฏฺฐนฺ"ติ. เอวํ วุตฺเต ภนฺเต รตฺตปาณิ รชกปุตฺโต ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "อิทํ โข เต ภนฺเต นวํ ทุสฺสยุคํ รงฺคกฺขมญฺเจว

---

๑ สี. อิ. รญฺชิตฺ

อาโกฏนกกฺขมญฺจ วิมชฺชนกฺขมญฺจา"ติ, เอวเมว โข ภนฺเต ตสฺส ภควโต วาโท อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส รงฺคกฺขโม เจว ปณฺฑิตานํ โน พาลานํ อนุโยคกฺขโม จ วิมชฺชนกฺขโม จาติ.

สราชิกา โข ตํ คหปติ ปริสา เอวํ ชานาติ "อุปาลิ คหปติ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวโก"ติ, กสฺส ตํ คหปติ สาวกํ ชาเรมาติ. เอวํ วุตฺเต อุปาลิ คหปติ อุฏฺฐายาสนา เอกංสं อุตฺตราสงฺคं กริตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมปณาเมตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตं เอตทโวจ "เตนหิ ภนฺเต สุโณหิ ยสฺสาหं สาวโก"ติ

[๗๖] ธีรสฺส วิคตโมหสฺส ปภินฺนขีลสฺส วิธิตวิชยสฺส
อนีฆสฺส สุสมจิตฺตสฺส วุฑฺฒสีลสฺส สาธุปญฺญสฺส
เวสฺมนฺตรสฺส[1] วิมลสฺส ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิ.
อกถංกถิสฺส ตุสิตสฺส วนฺตโลกามิสสฺส มุทิตสฺส
กตสมณสฺส มนุชสฺส อนฺติมสรีรสฺส นรสฺส
อโนปมสฺส วิรชสฺส ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิ.
อลංลยสฺส กุสลสฺส เวนยิกสฺส สารถิวรสฺส
อนุตฺตรสฺส รุจิรธมฺมสฺส นิกฺกงฺขสฺส ปภาสกรสฺส[2]
มานจฺฉิทสฺส วีรสฺส ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิ.
นิสภสฺส อปฺปเมยฺยสฺส คมฺภีรสฺส โมนปฺปตฺตสฺส
เขมงฺกรสฺส เวทสฺส ธมฺมฏฺฐสฺส สංวุตตฺตสฺส
สงฺคาติคสฺส มุตฺตสฺส ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิ.
นาคสฺส ปนฺตเสนสฺส ขีณสญฺโญชนสฺส มุตฺตสฺส
ปฏิมนฺตกสฺส โธนสฺส ปนฺนชชสฺส วีตราคสฺส
ทนฺตสฺส นิปฺปปญฺจสฺส ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิ.
อิสิสตฺตมสฺส อกุหสฺส เตวิชฺชสฺส พฺรหฺมปตฺตสฺส

---

๑ สี. อิ. เวสฺสนฺตรสฺส ๒ ฉ. ม. ปภาสกสฺส

นฺหาตกสฺส ปทกสฺส ปสฺสทฺธสฺส วีตเวทสฺส
ปุรินฺททสฺส สกฺกสฺส ภควโต สาวโกหมสฺมิ.

อริยสฺส ภาวิตตฺตสฺส ปตฺตปตฺตสฺส เวยฺยากรณสฺส
สตีมโต วิปสฺสิสฺส อนภินตสฺส โน อปนตสฺส
อาเนญชสฺส วสิปฺปตฺตสฺส ภควโต สาวโกหมสฺมิ.

สมฺมคฺคตสฺส[1] ฌายิสฺส อนนุคตนุตรสฺส สุทฺธสฺส
อสิตสฺส อปฺปภีตสฺส[2] ปวิวิตฺตสฺส อคฺคปฺปตฺตสฺส
ติณฺณสฺส ตารยนฺตสฺส ภควโต สาวโกหมสฺมิ.

สนฺตสฺส ภูริปญฺญสฺส มหาปญฺญสฺส วีตโลภสฺส
ตถาคตสฺส สุคตสฺส อปฺปฏิปุคฺคลสฺส อสมสฺส
วิสารทสฺส นิปุณสฺส ภควโต สาวโกหมสฺมิ

ตณฺหุจฺฉินฺทสฺส พุทฺธสฺส วีตธูมสฺส อนุปลิตฺตสฺส
อาหุเนยฺยสฺส ยกฺขสฺส อุตฺตมปุคฺคลสฺส อตุลสฺส
มหโต ยสคฺคปฺปตฺตสฺส ภควโต สาวโกหมสฺมีติ.

[๗๗] กตา สญฺญูหา ปน เต คหปติ อิเม สมณสฺส โคตมสฺส วณฺณาติ. เสยฺยถาปี ภนฺเต นานาปุปฺผานํ มหาปุปฺผราสิ, ตเมนํ ทกฺโข มาลากาโร วา มาลาการนฺเตวาสี วา วิจิตฺตํ มาลํ คณฺเหยฺย; เอวเมว โข ภนฺเต โส ภควา อเนกวณฺโณ อเนกสีวณฺโณ, โก หิ ภนฺเต วณฺณารหสฺส วณฺณํ น กริสฺสตีติ.

อถ โข นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ภควโต สกฺการํ อสหมานสฺส ตตฺเถว อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉีติ.

อุปาลิวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํ.

---

๑ ฉ. ม. สมฺมุคฺคตสฺส ๒ ฉ. ม. หิตสฺส; สี. อิ. อปฺปหีนสฺส
๓ ฉ. ม. อุปาลิสุตฺตํ

๗. กุกกุรวติกสุตฺต

[๗๘] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา โกลิเยสุ วิหรติ, หลิทฺทวสนํ นาม โกลิยานํ นิคโม. อถ โข ปุณฺโณ จ โกลิยปุตฺโต โควติโก อเจโล จ เสนิโย กุกกุรวติโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ๎สุ; อุปสงฺกมิตฺวา ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสี๎ทิ. อเจโล ปน เสนิโย กุกกุรวติโก ภควตา สทฺธิ๎ สมฺโมทิ; สมฺโมทนี๎ยํ กถํ สารณี๎ยํ วี๎ติสาเรตฺวา กุกกุโรว ปติกุณฺฑิตฺวา เอกมนฺตํ นิสี๎ทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อยํ ภนฺเต อเจโล เสนิโย กุกกุรวติโก ทุกกรการโก ฉมานิกฺขิตฺตํ โภชนํ ภุญฺชติ, ตสฺส ตํ กุกกุรวตํ ที๎ฆรตฺตํ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย"ติ. อถ ปุณฺณ, ติฏฺฐเตตํ, มา มํ เอตํ ปุจฺฉี๎ติ. ทุติยมฺปิ โข ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อยํ ภนฺเต อเจโล เสนิโย กุกกุรวติโก ทุกกรการโก ฉมานิกฺขิตฺตํ โภชนํ ภุญฺชติ, ตสฺส ตํ กุกกุรวตํ ที๎ฆรตฺตํ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย"ติ. อถ ปุณฺณ, ติฏฺฐเตตํ, มา มํ เอตํ ปุจฺฉี๎ติ. ตติยมฺปิ โข ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อยํ ภนฺเต อเจโล เสนิโย กุกกุรวติโก ทุกกรการโก ฉมานิกฺขิตฺตํ โภชนํ ภุญฺชติ, ตสฺส ตํ กุกกุรวตํ ที๎ฆรตฺตํ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย"ติ.

[๗๙] อถขา โข เต อหํ ปุณฺณ น ฉภามิ "อถ ปุณฺณ, ติฏฺฐเตตํ, มา มํ เอตํ ปุจฺฉี"ติ, อปิจ เต อหํ พฺยากริสฺสามิ. อิธ ปุณฺณ เอกจฺโจ กุกกุรวตํ ภาเวติ ปริปุณฺณนฺ อพฺโพกิณฺณนฺ, กุกกุรตฺตํ ภาเวติ ปริปุณฺณนฺ อพฺโพกิณฺณนฺ,

---

๒. ฉ. ม. ติ. อิ. ปติกุชฺชิตฺวา

กุกฺกุรจิตฺตํ ภาเวติ ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, กุกฺกุรากปฺปํ ภาเวติ ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ. กุกฺกุรวตฺตํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, โส กุกฺกุรสีลํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, กุกฺกุรจิตฺตํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, กุกฺกุรากปฺปํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา กุกฺกุรานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ. สเจ โข ปนสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ โหติ "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา"ติ, สาสฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺส[1] โข อหํ ปุณฺณ ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คตึ วทามิ: นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนิ๋ วา. อิติ โข ปุณฺณ สมฺปชฺชมานํ กุกฺกุรวตฺตํ กุกฺกุรานํ สหพฺยตํ อุปเนติ, วิปชฺชมานํ นิรยนฺติ. เอวํ วุตฺเต อเจโล เสนิโย กุกฺกุรวติโล ปโรทิ, อสฺสูนิ ปวตฺเตสิ.

อถ โข ภควา ปุณฺณํ โกลิยปุตฺตํ โควติกํ เอตทโวจ "เอตํ โข เต อหํ ปุณฺณ นาลตฺถํ 'อลํ ปุณฺณ, ติฏฺฐเตตํ, มา มํ เอตํ ปุจฺฉี"ติ. นาหํ ภนฺเต เอตํ โรทามิ, ยํ มํ ภควา เอวมาห, อปิจ เม อิทํ ภนฺเต กุกฺกุรวตฺตं ทีฆรตฺตํ สมตฺตํ สมาทินฺนํ. อยํ ภนฺเต ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก, สสฺส ตं โควตฺตं ทีฆรตฺตํ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, สสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโยติ. อลํ เสนิย, ติฏฺฐเตตํ, มา มं เอตํ ปุจฺฉีติ. ทุติยมฺปิ โข อเจโล เสนิโย ฯ เป ฯ ตติยมฺปิ โข อเจโล เสนิโย กุกฺกุรวติโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อยํ ภนฺเต ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก, สสฺส ตं โควตฺตं ทีฆรตฺตं สมตฺตं สมาทินฺนํ, สสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย"ติ.

[๘๐] อถฺจา โข เต อหํ เสนิย น ตถามิ "อลํ เสนิย, ติฏฺฐเตตํ, มา มं เอตํ ปุจฺฉี"ติ, อปิจ เต อหํ พฺยากริสฺสามิ. อิธ เสนิย เอกจฺโจ โควตฺตं ภาเวติ ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, โคสีลํ ภาเวติ ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, โคจิตฺตํ ภาเวติ ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, ควากปฺปํ ภาเวติ ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ. โส โควตฺตं

---

๑ สี. มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส

ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, โคสีลํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, โคจิตฺตํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ, ควากปฺปํ ภาเวตฺวา ปริปุณฺณํ อพฺโพกิณฺณํ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา คุนฺนํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ. สเจ โข ปนสฺส เอวํ ทิฏฺฐิ โหติ "อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา"ติ, สาสฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺส โข อหํ เสนิย ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คตึ วทามิ: นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนิ วา. อิติ โข เสนิย สมฺปชฺชมานํ โควตํ คุนฺนํ สหพฺยตํ อุปเนติ วิปชฺชมานํ นิรยนฺติ. เอวํ วุตฺเต ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก ปโรทิ, อสฺสูนิ ปวตฺเตสิ.

อถ โข ภควา อเจลํ เสนิยं กุกฺกุรวติกํ เอตทโวจ "เอตํ โข เต อหํ เสนิย นาตตฺถ, อลํ เสนิย, ติฏฺฐเตตํ, มา มํ เอตं ปุจฺฉี"ติ. นาหํ ภนฺเต เอตํ โรทามิ, ยํ มํ ภควา เอวมาห, อปิจ เม อิทं ภนฺเต โควตं ทีฆรตฺตํ สมตฺตํ สมาทินฺนนฺ. เอวํ ปสนฺโน อหํ ภนฺเต ภควติ, ปโหติ ภควา ตถา ธมฺมं เทเสตุ, ยถา อหญฺเจวิมํ โควตं ปชเหยฺยํ, อยญฺจ อเจโล เสนิโย กุกฺกุรวติโก ตं กุกฺกุรวตं ปชเหยฺยาติ. เตนหิ ปุณฺณ สุณาหิ สาธุกं มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โควติโก ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ :—

[๘๑] จตฺตาริมานิ ปุณฺณ กมฺมานิ มยา สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวทิตานิ. กตมานิ จตฺตาริ? อตฺถิ ปุณฺณ กมฺมं กณฺหं กณฺหวิปากं, อตฺถิ ปุณฺณ กมฺมं สุกฺกं สุกฺกวิปากं, อตฺถิ ปุณฺณ กมฺมं กณฺหสุกฺกं กณฺหสุกฺกวิปากं, อตฺถิ ปุณฺณ กมฺมं อกณฺหं อสุกฺกं อกณฺหอสุกฺกวิปากं กมฺมกฺขยาย สංวตฺตติ.

กตมญฺจ ปุณฺณ กมฺมं กณฺหं กณฺหวิปากं? อิธ ปุณฺณ เอกจฺโจ สพฺยาปชฺฌ[๒] กายสงฺขารं อภิสงฺขโรติ, สพฺยาปชฺฌं วจีสงฺขารं อภิสงฺขโรติ, สพฺยาปชฺฌं มโนสงฺขารं

๑ ฉ. ม. อยํ เจว ๒ ฉ. ม. สพฺยาพชฺฌ

อภิสงฺขโรติ. โส สพฺพาปชฺฌํ กายสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา สพฺพาปชฺฌํ วจีสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา สพฺพาปชฺฌํ มโนสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา สพฺพาปชฺฌํ โลกํ อุปปชฺชติ. ตเมนํ สพฺพาปชฺฌํ โลกํ อุปปนฺนํ สมานํ สพฺพาปชฺฌา ผสฺสา ผุสนฺติ, โส สพฺพาปชฺเฌหิ ผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ สมาโน สพฺพาปชฺฌํ เวทนํ เวเทติ เอกนฺตทุกฺขํ, เสยฺยถาปี สตฺตา เนรยิกา. อิติ โข ปุณฺณ ภูตา ภูตสฺส อุปปตฺติ โหติ, ยํ กโรติ เตน อุปปชฺชติ, อุปปนฺนเมนํ ผสฺสา ผุสนฺติ. เอวมฺปาหํ ปุณฺณ 'กมฺมทายาทา สตฺตา'ติ วทามิ. อิทํ วุจฺจติ ปุณฺณ กมฺมํ กณฺหํ กณฺหวิปากํ. (๑)

กตมญฺจ ปุณฺณ กมฺมํ สุกฺกํ สุกฺกวิปากํ? อิธ ปุณฺณ เอกจฺโจ อพฺยาปชฺฌํ กายสงฺขารํ อภิสงฺขโรติ, อพฺยาปชฺฌํ วจีสงฺขารํ อภิสงฺขโรติ, อพฺยาปชฺฌํ มโนสงฺขารํ อภิสงฺขโรติ. โส อพฺยาปชฺฌํ กายสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา อพฺยาปชฺฌํ วจีสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา อพฺยาปชฺฌํ มโนสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา อพฺยาปชฺฌํ โลกํ อุปปชฺชติ. ตเมนํ อพฺยาปชฺฌํ โลกํ อุปปนฺนํ สมานํ อพฺยาปชฺฌา ผสฺสา ผุสนฺติ, โส อพฺยาปชฺเฌหิ ผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ สมาโน อพฺยาปชฺฌํ เวทนํ เวเทติ เอกนฺตสุขํ, เสยฺยถาปี เทวา สุภกิณฺหา. อิติ โข ปุณฺณ ภูตา ภูตสฺส อุปปตฺติ โหติ, ยํ กโรติ เตน อุปปชฺชติ, อุปปนฺนเมนํ ผสฺสา ผุสนฺติ. เอวมฺปาหํ ปุณฺณ 'กมฺมทายาทา สตฺตา'ติ วทามิ. อิทํ วุจฺจติ กมฺมํ สุกฺกํ สุกฺกวิปากํ. (๒)

กตมญฺจ ปุณฺณ กมฺมํ กณฺหสุกฺกํ กณฺหสุกฺกวิปากํ? อิธ ปุณฺณ เอกจฺโจ สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี กายสงฺขารํ อภิสงฺขโรติ, สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี วจีสงฺขารํ อภิสงฺขโรติ, สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี มโนสงฺขารํ อภิสงฺขโรติ. โส สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี กายสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี วจีสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี มโนสงฺขารํ อภิสงฺขริตฺวา สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี โลกํ อุปปชฺชติ. ตเมนํ สพฺพาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี โลกํ อุปปนฺนํ สมานํ สพฺพาปชฺฌาปี อพฺยาปชฺฌาปี ผสฺสา ผุสนฺติ, โส สพฺพาปชฺเฌหิปี

อพฺยาปชฺเฌหิปี ผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ สมาโน สพฺยาปชฺฌมฺปี อพฺยาปชฺฌมฺปี เวทนำ เวเทติ โวกิณฺณสุขทุกฺขำ, เสยฺยถาปี มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา. อิติ โข ปุณฺณ ภูตา ภูตสฺส อุปปตฺติ โหติ, ยำ กโรติ เตน อุปปชฺชติ, อุปปนฺนเมนำ ผสฺสา ผุสนฺติ 'เอวมฺปาหำ ปุณฺณ กมฺมทายาทา สตฺตา'ติ วทามิ. อิทำ วุจฺจติ ปุณฺณ กมฺมำ กณฺหสุกฺกำ กณฺหสุกฺกวิปากำ. (๓)

กตมญฺจ ปุณฺณ กมฺมำ อกณฺหำ อสุกฺกำ อกณฺหอสุกฺกวิปากำ กมฺมกฺขยาย สำวตฺตติ? ตตฺร ปุณฺณ ยมิทำ กมฺมำ กณฺหำ กณฺหวิปากำ ตสฺส ปหานาย ยา เจตนา, ยมิทำ[1] กมฺมำ สุกฺกำ สุกฺกวิปากำ ตสฺส ปหานาย ยา เจตนา, ยมิทำ กมฺมำ กณฺหสุกฺกำ กณฺหสุกฺกวิปากำ ตสฺส ปหานาย ยา เจตนา. อิทำ วุจฺจติ ปุณฺณ กมฺมำ อกณฺหำ อสุกฺกำ อกณฺหอสุกฺกวิปากำ กมฺมกฺขยาย สำวตฺตตีติ. อิมานิ โข ปุณฺณ จตฺตาริ กมฺมานิ มยา สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวทิตานีติ. (๔)

[๘๒] เอวำ วุตฺเต ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต โกวติโก ภควนฺตำ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตำ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตำ ภนฺเต, เสยฺยถาปี ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตำ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนำ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคำ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตำ ธาเรยฺย, 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหำ ภนฺเต ภควนฺตำ สรณำ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกำ มำ ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตำ สรณำ คตนฺติ. อเจโล ปน เสนิโย กุกฺกุรวติโก ภควนฺตำ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตำ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตำ ภนฺเต, เสยฺยถาปี ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตำ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนำ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคำ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตำ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหำ ภนฺเต ภควนฺตำ

---

๑ สี.อิ. ยมฺปีทำ

สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, ลเภยฺยาหํ ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปทนฺ"ติ. โย โข เสนิย อญฺญติตฺถิยปุพฺโพ อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชํ, อากงฺขติ อุปสมฺปทํ, โส จตฺตาโร มาเส ปริวสติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อปิจ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตาติ.

สเจ ภนฺเต อญฺญติตฺถิยปุพฺพา อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อากงฺขนฺตา ปพฺพชฺชํ, อากงฺขนฺตา อุปสมฺปทํ, เต จตฺตาโร มาเส ปริวสนฺติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ, อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย; อหํ จตฺตาริ วสฺสานิ ปริวสิสฺสามิ, จตุนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺตุ, อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายาติ. อลตฺถ โข อเจโล เสนิโย กุกฺกุรวติโก ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ อลตฺถ อุปสมฺปทํ. อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา เสนิโย เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา เสนิโย อรหตํ อโหสีติ.

กุกฺกุรวติกสุตฺตํ นิฏฺฐิตं สตฺตมं.

---

๑ ก. กุกฺกุโรวาทสุตฺตํ

๘. อยราชกุมารสุตฺต

[๘๓] เอวมฺเม สุตฺตं:- เอกं สมยं ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทก-นิวาเป. อถ โข อภโย ราชกุมาโร, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺนโ โข อภยं ราชกุมารं นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต เอตทโวจ "เอหิ ตฺวํ ราชกุมาร สมณสฺส โคตมสฺส วาทं อาโรเปหิ, เอวํ เต กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉิสฺสติ 'อภเยน ราชกุมาเรน สมณสฺส โคตมสฺส เอวํ มหิทฺธิกสฺส เอวํ มหานุภาวสฺส วาโท อาโรปิโต'ติ. ยถากถํ ปนาหํ ภนฺเต สมณสฺส โคตมสฺส เอวํ มหิทฺธิกสฺส เอวํ มหานุภาวสฺส วาทं อาโรเปสฺสามีติ. เอหิ ตฺวํ ราชกุมาร, เยน สมโณ โคตโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สมณํ โคตมं เอวํ วเทหิ "ภาเสยฺย นุ โข ภนฺเต ตถาคโต ตं วาจํ, ยา สา วาจา ปเรสं อปฺปิยา อมนาปา"ติ. สเจ เต สมโณ โคตโม เอวं ปุฏฺโฐ เอวं พฺยากโรติ "ภาเสยฺย ราชกุมาร ตถาคโต ตं วาจํ, ยา สา วาจา ปเรสं อปฺปิยา อมนาปา"ติ, ตเมนं ตฺวํ เอวं วเทยฺยาสิ "อถ กิญฺจรหิ เต ภนฺเต ปุถุชฺชเนน นานากรณํ? ปุถุชฺชโนปี หิ ตं วาจं ภาเสยฺย, ยา สา วาจา ปเรสं อปฺปิยา อมนาปา"ติ. สเจ ปน เต สมโณ โคตโม เอวํ ปุฏฺโฐ เอวं พฺยากโรติ, "น ราชกุมาร ตถาคโต ตं วาจं ภาเสยฺย, ยา สา วาจา ปเรสं อปฺปิยา อมนาปา"ติ, ตเมนं ตฺวํ เอวं วเทยฺยาสิ "อถ กิญฺจรหิ เต ภนฺเต เทวทตฺโต พฺยากโต 'อาปายิโก เทวทตฺโต, เนรยิโก เทวทตฺโต, กปฺปฏฺโฐ เทวทตฺโต, อเตกิจฺโฉ เทวทตฺโต'ติ, ตาย จ ปน เต วาจาย เทวทตฺโต กุปิโต อโหสิ อนตฺตมโน"ติ. อิมํ โข เต ราชกุมาร สมโณ โคตโม อุภโตโกฏิกं ปญฺหं ปุฏฺโฐ สมาโน เนว สกฺขิติ อุคฺคิลิตุं, น สกฺขิติ โอคิลิตุं. เสยฺยถาปิ นาม ปุริสสฺส อโยสิงฺฆาฏกं กณฺเฐ วิลคฺคं, โส เนว สกฺกุเณยฺย อุคฺคิลิตุं, น

สกฺกุเณยฺย โอคิลิตุ, เอวเมว โข เต ราชกุมาร สมโณ โคตโม อิมํ อุภโตโกฏิกํ ปฌฺหํ ปุฏฺโฐ สมาโน เนว สกฺขิติ อุคฺคิลิตุ, น สกฺขิติ โอคิลิตุนฺติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อภโย ราชกุมาโร นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

[๘๔] เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส โข อภยสฺส ราชกุมารสฺส สุริยํ อุโตเกตฺวา เอตทโหสิ "อถาโต โข อชฺช ภควโต วาทํ อาโรเปตุ, เสฺวทานาหํ สเก นิเวสเน ภควโต วาทํ อาโรเปสฺสามี"ติ. ภควนฺตํ เอตทโวจ "อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา สฺวาตนาย อตฺตจตุตฺโถ ภตฺตนฺ"ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข อภโย ราชกุมาโร ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข ภควา รตฺติยา อจฺจเยน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน อภยสฺส ราชกุมารสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข อภโย ราชกุมาโร ภควนฺตํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข อภโย ราชกุมาโร ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

[๘๕] เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อภโย ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "ภาเสยฺย นุ โข ภนฺเต ตถาคโต ตํ วาจํ, ยา สา วาจา ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา"ติ. น เหวฺตฺถ ราชกุมาร เอกํเสนาติ. เอตฺถ ภนฺเต อนสฺสุ นิคณฺฐาติ. กึ ปน ตฺวํ ราชกุมาร เอวํ วเทสิ "เอตฺถ ภนฺเต อนสฺสุ นิคณฺฐา"ติ. อิธาหํ ภนฺเต, เยน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึ, เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข มํ ภนฺเต นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต เอตทโวจ: เอหิ ตฺวํ ราชกุมาร สมณสฺส โคตมสฺส วาทํ อาโรเปหิ, เอวํ เต กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉิสฺสติ "อภเยน ราชกุมาเรน สมณสฺส โคตมสฺส เอวมหิทฺธิกสฺส เอวมหานุภาวสฺส วาโท อาโรปิโต"ติ. เอวํ วุตฺเต อหํ ภนฺเต นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ

เอตทโวจ "ยถากถํ ปนาหํ ภนฺเต สมณสฺส โคตมสฺส เอวมหิทฺธิกสฺส เอวมหานุภาวสฺส วาทํ อาโรเปสฺสามี"ติ. เอหิ ตฺวํ ราชกุมาร, เยน สมโณ โคตโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สมณํ โคตมํ เอวํ วเทหิ "ภาเสยฺย นุ โข ภนฺเต ตถาคโต ตํ วาจํ, ยา สา วาจา ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา"ติ. สเจ เต สมโณ โคตโม เอวํ ปฏิโส สมาโน เอวํ พฺยากโรติ "ภาเสยฺย ราชกุมาร ตถาคโต ตํ วาจํ, ยา สา วาจา ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา"ติ, ตเมนํ ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ "อถ กิญฺจรหิ เต ภนฺเต ปุถุชฺชเนน นานากรณํ? ปุถุชฺชโนปี หิ ตํ วาจํ ภาเสยฺย, ยา สา วาจา ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา"ติ. สเจ ปน เต สมโณ โคตโม เอวํ ปฏิโส เอวํ พฺยากโรติ "น ราชกุมาร ตถาคโต ตํ วาจํ ภาเสยฺย, ยา สา วาจา ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา"ติ, ตเมนํ ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ "อถ กิญฺจรหิ เต ภนฺเต เทวทตฺโต พฺยากโต 'อาปายิโก เทวทตฺโต, เนรยิโก เทวทตฺโต, กปฺปฏฺโ เทวทตฺโต, อเตกิจฺโ เทวทตฺโต'ติ, ตาย จ ปน เต วาจาย เทวทตฺโต กุปิโต อโหสิ อนตฺตมโน"ติ. อิมํ โข เต ราชกุมาร สมโณ โคตโม อุภโตโกฏิกํ ปญฺหํ ปุฏฺโ สมาโน น สกฺขิติ อุคฺคิลิตุํ, น สกฺขิติ โอคิลิตุํ. เสยฺยถาปิ นาม ปุริสสฺส อโยสิงฺฆาฏกํ กณฺเ วิลคฺคํ, โส เนว สกฺกุเณยฺย อุคฺคิลิตุํ, น สกฺกุเณยฺย โอคิลิตุํ; เอวเมว โข เต ราชกุมาร สมโณ โคตโม อิมं อุภโตโกฏิกं ปญฺหํ ปุฏฺโ สมาโน เนว สกฺขิติ อุคฺคิลิตุํ, น สกฺขิติ โอคิลิตุนฺติ.

[๘๖] เตน โข ปน สมเยน ทหโร กุมาโร มนฺโท อุตฺตานเสยฺยโก อภยสฺส ราชกุมารสฺส องฺเก นิสินฺโน โหติ. อถ โข ภควา อภยํ ราชกุมารํ เอตทโวจ "ตํ กิ มญฺญสิ ราชกุมาร? สจายํ กุมาโร ตุยฺหํ วา ปมาทมนฺวาย ขาทิยา วา ปมาทมนฺวาย ภุญฺเ วา ขเ วา มุเข อาหเรยฺย, กินฺติ นํ กเรยฺยาสี"ติ. อาหเรยฺยสฺสาหํ ภนฺเต, สจาหํ ภนฺเต น สกฺกุเณยฺยํ อาทิเกเนว อาหริตุ[1] วาเมน หตฺเถน ทกฺขิเณน หตฺเถน วงฺกงฺคุลึ กตฺวา สโลหิตมฺปี อาหเรยฺยํ,

๑ ฉ.ม.สี.อิ. อาหตฺตุ ๒ สี. ปคฺคเหตฺวา

ตํ กิสฺส เหตุ? อตฺถิ หิ เม ภนฺเต กุมาเร อนุกมฺปาติ. เอวเมว โข ราชกุมาร ยํ ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา, น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสติ. ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา, ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสติ; ยญฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ, สา จ ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย เวยฺยากรณาย; ยํ ตถาคโต วาจํ ชานาติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสติ; ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, ตมฺปิ ตถาคโต วาจํ น ภาสติ; ยญฺจ ตถาคโต วาจํ ชานาติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ, สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย พฺยากรณาย. ตํ กิสฺส เหตุ? อตฺถิ หิ ราชกุมาร ตถาคตสฺส สตฺเตสุ อนุกมฺปาติ.

[๘๗] เยเม ภนฺเต ขตฺติยปณฺฑิตาปี พฺราหฺมณปณฺฑิตาปี คหปติปณฺฑิตาปี สมณปณฺฑิตาปี ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ, ปุพฺเพว นุ โข เอตํ ภนฺเต ภควโต เจตโส ปริวิตกฺกิตํ โหติ "เย มํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ ปุจฺฉิสฺสนฺติ, เตสาหํ เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากริสฺสามี"ติ, อุทาหุ ฐานโสเวตํ ตถาคตํ ปฏิภาตีติ. เตนหิ ราชกุมาร ตญฺเญวเตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิ. ตํ กิ มญฺญสิ ราชกุมาร? กุสโล ตฺวํ รถสฺส องฺคปจฺจงฺคานนฺติ. เอวํ ภนฺเต, กุสโล อหํ รถสฺส องฺคปจฺจงฺคานนฺติ. ตํ กิ มญฺญสิ ราชกุมาร? เย ตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ ปุจฺเฉยฺยุ "กินฺนามิทं รถสฺส องฺคปจฺจงฺคนฺ"ติ; ปุพฺเพว นุ โข เต เอตํ เจตโส ปริวิตกฺกิตํ อสฺส "เย มํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ ปุจฺฉิสฺสนฺติ, เตสาหํ เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากริสฺสามี"ติ, อุทาหุ ฐานโสเวตํ ปฏิภาเสยฺยาติ. อหํ หิ ภนฺเต รถิโก สญฺญาโต กุสโล รถสฺส องฺคปจฺจงฺคานํ, สพฺพานิ เม รถสฺส องฺคปจฺจงฺคานิ สุวิทิตานิ, ฐานโสเวตํ มํ ปฏิภาเสยฺยาติ.

เอวเมว โข ราชกุมาร เย เต ขตฺติยปณฺฑิตาปี พฺราหฺมณปณฺฑิตาปี คหปติ-ปณฺฑิตาปี สมณปณฺฑิตาปี ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ. ฐานโส'เวตํ ตถาคตํ ปฏิภาติ. ตํ กิสฺส เหตุ? สา หิ ราชกุมาร ตถาคตสฺส ธมฺมธาตุ สุปฏิวิทฺธา, ยสฺสา ธมฺมธาตุยา สุปฏิวิทฺธตฺตา ฐานโส'เวตํ ตถาคตํ ปฏิภาตีติ.

เอวํ วุตฺเต อภโย ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต. เสยฺยถาปี ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตं ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกं มं ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตนฺ"ติ.

อภยราชกุมารสุตฺตํ นิฏฺฐิตं อฏฺฐมํ.

---

๙. พหุเวทนิยสุตฺต

[๘๘] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยं ภควา สาวตฺถิยं วิหรติ เชตวเน อนาถ-ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข ปญฺจกงฺโค ถปติ, เยนายสฺมา อุทายี, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อุทายึ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข โส ปญฺจกงฺโค ถปติ อายสฺมนฺตํ อุทายึ เอตทโวจ "กติ นุ โข ภนฺเต

อุทายิ เวทนา วุตฺตา ภควตา"ติ. "ติสฺโส โข คหปติ[1] เวทนา วุตฺตา ภควตา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิมา โข คหปติ ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา"ติ. เอวํ วุตฺเต ปญฺจกงฺโค ถปติ อายสฺมนฺตํ อุทายึ เอตทโวจ "น โข ภนฺเต อุทายิ ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา, เทฺว เวทนา วุตฺตา ภควตา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา. ยายํ ภนฺเต อทุกฺขมสุขา เวทนา, สนฺตสฺมึ เอสา ปณีเต สุเข วุตฺตา ภควตา"ติ. ทุติยมฺปี โข อายสฺมา อุทายึ ปญฺจกงฺคํ ถปติ เอตทโวจ "น โข คหปติ เทฺว เวทนา วุตฺตา ภควตา, ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิมา โข คหปติ ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา"ติ. ทุติยมฺปี โข ปญฺจกงฺโค ถปติ อายสฺมนฺตํ อุทายึ เอตทโวจ "น โข ภนฺเต อุทายิ ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา, เทฺว เวทนา วุตฺตา ภควตา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา. ยายํ ภนฺเต อทุกฺขมสุขา เวทนา, สนฺตสฺมึ เอสา ปณีเต สุเข วุตฺตา ภควตา"ติ. ตติยมฺปี โข อายสฺมา อุทายึ ปญฺจกงฺคํ ถปติ เอตทโวจ "น โข คหปติ เทฺว เวทนา วุตฺตา ภควตา, ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. อิมา โข คหปติ ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา"ติ. ตติยมฺปี โข ปญฺจกงฺโค ถปติ อายสฺมนฺตํ อุทายึ เอตทโวจ "น โข ภนฺเต อุทายิ ติสฺโส เวทนา วุตฺตา ภควตา, เทฺว เวทนา วุตฺตา ภควตา: สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา. ยายํ ภนฺเต อทุกฺขมสุขา เวทนา, สนฺตสฺมึ เอสา ปณีเต สุเข วุตฺตา ภควตา"ติ. เนว โข อสกฺขิ อายสฺมา อุทายึ ปญฺจกงฺคํ ถปตึ สญฺญาเปตุํ, น ปนาสกฺขิ ปญฺจกงฺโค ถปติ อายสฺมนฺตํ อุทายึ สญฺญาเปตุํ.

[๘๙] อสฺโสสิ โข อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมโต อุทายิสฺส ปญฺจกงฺเคน ถปตินา สทฺธึ อิมํ กถาสลฺลาปํ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ยาวตโก อโหสิ อายสฺมโต อุทายิสฺส ปญฺจกงฺเคน ถปตินา

---

๑ ฉ.ม. ถปติ

สทฺธึ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ ภควโต อาโรเจสิ. เอวํ วุตฺเต ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "สนฺตฌฺเจว โข อานนฺท ปริยายํ ปญฺจกงฺโค ถปติ อุทายิสฺส นาพฺภนุโมทิ, สนฺตฌฺเจว จ ปน ปริยายํ อุทายึ ปญฺจกงฺคสฺส ถปติสฺส นาพฺภนุโมทิ. เทฺวปานนฺท เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน, ติสฺโสปี เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน, ปญฺจปี เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน, ฉปี เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน, อฏฺฐารสปี เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน, ฉตฺติสาปี เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน, อฏฺฐสตมฺปี เวทนา วุตฺตา มยา ปริยาเยน. เอวํ ปริยายเทสิโต โข อานนฺท มยา ธมฺโม, เอวํ ปริยายเทสิเต โข อานนฺท มยา ธมฺเม, เย อญฺญมญฺญสฺส สุภาสิตํ สุตปีตํ น สมนุชานิสฺสนฺติ น สมนุมญฺญิสฺสนฺติ น สมนุโมทิสฺสนฺติ, เตสเมตํ ปาฏิกงฺขํ "ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิหริสฺสนฺตี"ติ. เอวํ ปริยายเทสิโต โข อานนฺท มยา ธมฺโม, เอวํ ปริยายเทสิเต โข อานนฺท มยา ธมฺเม, เย อญฺญมญฺญสฺส สุภาสิตํ สุตปีตํ สมนุชานิสฺสนฺติ สมนุมญฺญิสฺสนฺติ สมนุโมทิสฺสนฺติ, เตสเมตํ ปาฏิกงฺขํ, สมคฺคา สมฺโมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺตา วิหริสฺสนฺติ.

[๙๐] ปญฺจ โข อิเม อานนฺท กามคุณา. กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา, โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา; อิเม โข อานนฺท ปญฺจ กามคุณา. ยํ โข อานนฺท อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ; อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย "เอตปรมํ สตฺตา สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทนฺตี"ติ, อิทมสฺส นานุชานามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อตฺถานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ. กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ

ชมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย "เอตปรมํ สตฺตา สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสเวเทนฺตี"ติ, อิทมสฺส นานุชานามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อตฺถานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ. กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ... จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย ฯ เป ฯ กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา, ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา "อนนฺโต อากาโส"ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย ฯ เป ฯ กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ"ติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจี"ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญํ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม

เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

โย โข อานนฺท เอวํ วเทยฺย; "เอตปรมํ สตฺตา สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทนฺตี"ติ, อิทมสฺส นานุชานามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อตฺถานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ. กตมญฺจานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ? อิธานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อิทํ โข อานนฺท เอตมฺหา สุขา อญฺญ สุขํ อภิกฺกนฺตตรญฺจ ปณีตตรญฺจ.

[๙๑] จานนฺ โข ปเนตํ อานนฺท วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุ "สญฺญาเวทยิตนิโรธ สมโณ โคตโม อาห, ตญฺจ สุขสฺมิ ปญฺญเปติ, ตยิทํ กิ สุ, ตยิทํ กถสู"ติ. เอววาทิโน อานนฺท อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา "น โข อาวุโส ภควา สุขเยว เวทนํ สนฺธาย สุขสฺมิ ปญฺญเปติ, อปีจาวุโส ยตฺถ ยตฺถ สุขํ อุปลพฺภติ ยหิ ยหิ, ตตฺถ ตถาคโต สุขสฺมิ ปญฺญเปตี"ติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

พหุเวทนิยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํ.

---

๑๐. อปณฺณกสุตฺต

[๙๒] เอวมเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ, เยน สาลา นาม โกสลานํ พฺราหฺมณคาโม, ตทวสริ. อสฺโสสุ โข สาเลยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต

สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ สาลํ อนุปฺปตฺโต, ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ, โส อิมं โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺราหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ. โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ. สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี"ติ. อถ โข สาเลยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อปฺเปกจฺเจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ, สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ, เยน ภควา, เตนญฺชลิมปณาเมตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ภควโต สนฺติเก นามโคตฺตं สาเวตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตं นิสีทึสุ.

[๘๓] เอกมนฺตं นิสินฺเน โข สาเลยฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก ภควา เอตทโวจ "อตฺถิ ปน โว คหปตโย โกจิ มนาโป สตฺถา, ยสฺมึ โว อาการวตี สทฺธา ปฏิทฺธา"ติ. นตฺถิ โข โน ภนฺเต โกจิ มนาโป สตฺถา, ยสฺมึ โน อาการวตี สทฺธา ปฏิทฺธาติ. มนาปํ โว คหปตโย สตฺถารं อลภนฺเตหิ อยं อปณฺณโก ธมฺโม สมาทาย วตฺติตพฺโพ. อปณฺณโก หิ คหปตโย ธมฺโม สมตฺโต สมาทินฺโน, โส โว ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตं หิตาย สุขาย. กตโม จ คหปตโย อปณฺณโก ธมฺโม ?

[๘๔] อิธ คหปตโย เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "นตฺถิ ทินฺนं, นตฺถิ ยิฏฺฐं, นตฺถิ หุตं, นตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานं กมฺมานं ผลं วิปาโก, นตฺถิ อยं โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกं ปรญฺจ โลกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี"ติ. เตสญฺเญว โข คหปตโย สมณพฺราหฺมณานं เอเก สมณพฺราหฺมณา อุชุวิปจฺจนีกวาทา, เต เอวมาหํสุ "อตฺถิ

ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ นิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี"ติ. ตํ กิ มญฺญถ คหปตโย, ननุเม สมณพฺราหฺมณา อญฺญมญฺญं อุชุวิปจฺจนีกวาทาติ? เอวं ภนฺเต.

[๙๕] ตตฺร คหปตโย เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "นตฺถิ ทินฺนं, นตฺถิ ยิฏฺฐं, นตฺถิ หุตं, ฯเปฯ เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี"ติ. เตสเมตं ปาฏิกงฺขं, ยมิทं กายสุจริตं วจีสุจริตं มโนสุจริตं; อิเม ตโย กุสเล ธมฺเม อภินิวชฺเชตฺวา ยมิทं กายทุจฺจริตं วจีทุจฺจริตं มโนทุจฺจริตं; อิเม ตโย อกุสเล ธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. ตं กิสฺส เหตุ? น หิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา ปสฺสนฺติ อกุสลานं ธมฺมานं อาทีนวं โอการं สงฺกิเลสं, กุสลานं ธมฺมานं เนกฺขมฺเม อานิสंสं โวทานปกฺขं. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "นตฺถิ ปโร โลโก"ติสฺส ทิฏฺฐิ โหติ, สา'สฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "นตฺถิ ปโร โลโก"ติ สงฺกปฺเปติ, สงฺกปฺโป'สฺส โหติ มิจฺฉาสงฺกปฺโป. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "นตฺถิ ปโร โลโก"ติ วาจं ภาสติ, สา'สฺส โหติ มิจฺฉาวาจา. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं; "นตฺถิ ปโร โลโก"ติ อาห: เย เต อรหนฺโต ปรโลกวิทู, เตสมยं ปจฺจนีกं กโรติ. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं: "นตฺถิ ปโร โลโก"ติ ปรं สญฺญาเปติ, สา'สฺส โหติ อสทฺธมฺมสญฺญตฺติ. ตาย จ ปน อสทฺธมฺมสญฺญตฺติยา อตฺตานุกฺกंเสติ ปรं วมฺเภติ. อิติ ปุพฺเพว โข ปนสฺส สุสีลฺยं ปหีนं โหติ, ทุสฺสีลฺยं ปจฺจุปฏฺฐิตं; อยญฺจ มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา อริยานं ปจฺจนีกตา อสทฺธมฺมสญฺญตฺติ อตฺตุกฺกंสนา ปรวมฺภนา, เอวสีเม[1] อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา.

ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: สเจ โข นตฺถิ ปโร โลโก, เอวมยं ภวं ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา โสตฺถิมตฺตานं กริสฺสติ. สเจ

๑ ฉ. ม. เอวมสีเม ๒ ก. เภทา ปรมฺมรณา

โข อตฺถิ ปโร โลโก, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชิสฺสตีติ. กามํ โข ปน มาหุ "ปโร โลโก, โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, อถ จ ปนายํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนํ คารโยฺห: "ทุสฺสีโล ปุริสปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐี นตฺถิกวาโท"ติ. สเจ โข อตฺเถว ปโร โลโก, เอวํ อิมสฺส โภโต ปุริสปุคฺคลสฺส อุภยตฺถ กลิคฺคโห; ยญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนํ คารโยฺห, ยญฺจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชิสฺสติ. เอวมสฺสายं อปณฺณโก ธมฺโม ทุสฺสมตฺโต สมาทินฺโน เอกंสं ผริตฺวา ติฏฺฐติ, ริญฺจติ กุสลं ฐานं.

[๘๖] ตตฺร คหปตโย เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺทิฏฺฐิโน "อตฺถิ ทินฺนं ฯเปฯ เย อิมญฺจ โลกं ปรญฺจ โลกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี"ติ. เตสเมตं ปาฏิกงฺขं, ยมิทं กายทุจฺจริตं วจีทุจฺจริตं มโนทุจฺจริตं; อิเม ตโย อกุสเล ธมฺเม อภินิวชฺเชตฺวา ยมิทं กายสุจริตं วจีสุจริตं มโนสุจริตं; อิเม ตโย กุสเล ธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. ตं กิสฺส เหตุ ? ปสฺสนฺติ หิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา อกุสลานं ธมฺมานं อาทีนวं โอการं สงฺกิเลสं กุสลานं ธมฺมานं เนกฺขมฺเม อานิสंสं โวทานปกฺขं. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "อตฺถิ ปโร โลโก"ติสฺส ทิฏฺฐิ โหติ, สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं; "อตฺถิ ปโร โลโก"ติ สงฺกปฺเปติ, สฺวาสฺส โหติ สมฺมาสงฺกปฺโป. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "อตฺถิ ปโร โลโก"ติ วาจं ภาสติ, สาสฺส โหติ สมฺมาวาจา. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "อตฺถิ ปโร โลโก"ติ อาห, เย เต อรหนฺโต ปรโลกวิทูโน, เตสมยं น ปจฺจนีกं กโรติ. สนฺตเยว โข ปน ปรं โลกं "อตฺถิ ปโร โลโก"ติ ปรं สญฺญาเปติ, สาสฺส โหติ สทฺธมฺมสญฺญตฺติ. ตาย จ ปน สทฺธมฺมสญฺญตฺติยา เนวตฺตานุกฺกंเสติ น ปรं วมฺเภติ. อิติ ปุพฺเพว โข ปนสฺส ทุสฺสีลยฺยं ปหีนं โหติ, สุสีลยฺยं ปจฺจุปฏฺฐิตं; อยญฺจ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา อริยานं อปจฺจนีกตา สทฺธมฺม-สญฺญตฺติ อนตฺตุกฺกंสนา อปรวมฺภนา. เอวंสีเม อเนเก กุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยา.

ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: สเจ โข อตฺถิ ปโร โลโก, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสตีติ. กามํ โข ปน มาหุ ปโร โลโก, โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, อถ จ ปนายํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนं ปาสංโส "สีลวา ปุริสปุคฺคโล สมฺมาทิฏฺฐี อตฺถิกวาโท"ติ, สเจ โข อตฺเถว ปโร โลโก, เอวं อิมสฺส โภโต ปุริสปุคฺคลสฺส อุภยตฺถ กฏคฺคโห: ยญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนं ปาสංโส, ยญฺจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สุคคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสตีติ. เอวมสฺสายं อปณฺณโก ธมฺโม สุสมตฺโต สมาทินฺโน อุภยตฺถ ผริตฺวา ติฏฺฐตีติ, วิญฺจติ อกุสลํ จานं.

[๙๗] สนฺติ คหปตโย เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวංวาทิโน เอวංทิฏฺฐิโน "กโรโต การยโต ฉินฺทโต เฉทาปยโต ปจโต ปจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณมติปาตยโตติ[1] อทินฺนํ อาทิยโต สนฺธิ ฉินฺทโต นิลฺโลปं หรโต เอกาคาริกं กโรโต ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต ปรทารं คจฺฉโต มุสา ภณโต, กโรโต น กรียติ ปาปं. ขุรปริยนฺเตน เจปิ จกฺเกน โย อิมสฺสา ปถวิยา ปาเณ เอกं มංสขลं เอกं มංสปุญฺชं กเรยฺย, นตฺถิ ตโตนิทานं ปาปं, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. ทกฺขิณํ เจปิ คงฺคาย ตีรं คจฺเฉยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฉินฺทนฺโต เฉทาเปนฺโต ปจนฺโต ปาเจนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานं ปาปं, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. อุตฺตรं เจปิ คงฺคาย ตีรं คจฺเฉยฺย ททนฺโต ทาเปนฺโต ยชนฺโต ยชาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานं ปุญฺญं, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม. ทาเนน ทเมน สංยเมน สจฺจวชฺเชน นตฺถิ ปุญฺญं, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม"ติ. เตสเมว โข คหปตโย สมณพฺราหฺมณานํ เอเก สมณพฺราหฺมณา อุชุวิปจฺจนีกวาทา, เต เอวมาหංสุ "กโรโต การยโต ฉินฺทโต เฉทาปยโต ปจโต ปจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณมติปาตยโต อทินฺนํ อาทิยโต สนฺธิ ฉินฺทโต นิลฺโลปं หรโต เอกาคาริกं กโรโต ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต ปรทารं คจฺฉโต มุสา ภณโต,

---

๑ สี. อิ. ปาณมติมาปยโต

กโรโต กรียติ ปาปนฺ. ชุรปริยนฺเตน เจปี จกฺเกน โย อิมิสฺสา ปจฺวิยา ปาเณ เอกํ มสฺขตฺตํ เอกํ มสฺปุญฺชํ กเรยฺย, อตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปนฺ, อตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. ทกฺขิณํ เจปี คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฉินฺทนฺโต เฉทาเปนฺโต ปจนฺโต ปาเจนฺโต, อตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปนฺ, อตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. อุตฺตรํ เจปี คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย ททนฺโต ทาเปนฺโต ยชนฺโต ยชาเปนฺโต, อตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญนฺ, อตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม. ทาเนน ทเมน สญฺญเมน สจฺจวชฺเชน อตฺถิ ปุญฺญนฺ, อตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม"ติ. ตตฺร กิฺ มญฺญถ คหปตโย? ननुเม สมณ-พฺราหฺมณา อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทาติ. เอวํ ภนฺเต.

[๙๘] ตตฺร คหปตโย เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺทิฏฺฐิโน "กโรโต การยโต ฉินฺทโต เฉทาปยโต ปจโต ปจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณมติปาตยโต อทินฺนนฺ อาทิยโต สนฺธึ ฉินฺทโต นิลฺโลปนฺ หรโต เอกาคาริกํ กโรโต ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต ปรทารนฺ คจฺฉโต มุสา ภณโต, กโรโต น กรียติ ปาปนฺ. ชุรปริยนฺเตน เจปี จกฺเกน โย อิมิสฺสา ปจฺวิยา ปาเณ เอกํ มสฺขตฺตํ เอกํ มสฺปุญฺชนฺ กเรยฺย. นตฺถิ ตโตนิทานนฺ ปาปนฺ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. ทกฺขิณนฺ เจปี คงฺคาย ตีรนฺ คจฺเฉยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฯ เป ฯ ทาเนน ทเมน สญฺญเมน สจฺจวชฺเชน นตฺถิ ปุญฺญนฺ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม"ติ. เตสเมตนฺ ปาฏิกงฺขนฺ, ยมิทนฺ กายสุจริตนฺ วจีสุจริตนฺ มโนสุจริตนฺ. อิเม ตโย กุสเล ธมฺเม อภินิวชฺเชตฺวา, ยมิทนฺ กายทุจฺจริตนฺ วจีทุจฺจริตนฺ มโนทุจฺจริตนฺ. อิเม ตโย อกุสเล ธมฺเม สมาทาย วตฺตติสฺสนฺติ. ตตฺร กิสฺส เหตุ? น หิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา ปสฺสนฺติ อกุสลานนฺ ธมฺมานนฺ อาทีนวนฺ โอการนฺ สงฺกิเลสนฺ, กุสลานนฺ ธมฺมานนฺ เนกฺขมฺเม อานิสสนฺ โวทานปกฺขนฺ. สนฺตเมว โข ปน กิริยนฺ "นตฺถิ กิริยา"ติสฺส ทิฏฺฐิ โหติ, สาสฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. สนฺตเมว โข ปน กิริยนฺ "นตฺถิ กิริยา"ติ สงฺกปฺเปติ, สฺวาสฺส โหติ มิจฺฉาสงฺกปฺโป. สนฺตเมว โข ปน กิริยนฺ "นตฺถิ กิริยา"ติ วาจนฺ ภาสติ, สาสฺส โหติ มิจฺฉาวาจา. สนฺตเมว โข ปน กิริยนฺ "นตฺถิ กิริยา"ติ

อาห, เย เต อรหนฺโต กิริยวาทา, เตสมยํ ปจฺจนีกํ กโรติ. สนฺตเยว โข ปน กิริยํ "นตฺถิ กิริยา"ติ ปรํ สญฺญาเปติ, สาสฺส โหติ อสทฺธมฺมสญฺญตฺติ, ตาย จ ปน อสทฺธมฺมสญฺญตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วมฺเภติ. อิติ ปุพฺเพว โข ปนสฺส สุสีลฺยํ ปหีนํ โหติ, ทุสฺสีลฺยํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ; อยญฺจ มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา อริยานํ ปจฺจนีกตา อสทฺธมฺมสญฺญตฺติ อตฺตุกฺกํสนา ปรวมฺภนา. เอวํสีเม อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา.

ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: สเจ โข นตฺถิ กิริยา, เอวมยํ ภวํ ปริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา โสตฺถิมตฺตานํ กริสฺสติ. สเจ โข อตฺถิ กิริยา, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยं อุปปชฺชิสฺสติ. กามํ โข ปน มาหุ กิริยา, โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, อถ จ ปนายํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนं คารโยห "ทุสฺสีโล ปุริสปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐิ อกิริยวาโท"ติ. สเจ โข อตฺเถว กิริยา, เอวํ อิมสฺส โภโต ปุริสปุคฺคลสฺส อุภยตฺถ กลิคฺคโห: ยญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนं คารโยห, ยญฺจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายं ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปชฺชิสฺสติ. เอวมสฺสายं อปณฺณโก ธมฺโม ทุสฺสมตฺโต สมาทินฺโน เอกंสं ผริตฺวา ติฏฺฐติ, ริญฺจติ กุสลं ฐานं.

[๘๘] ตตฺร คหปตโย เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "กโรโต การยโต ฉินฺทโต เฉทาปยโต ปจโต ปจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณมติปาตยโต อทินฺนं อาทิยโต สนฺธึ ฉินฺทโต นิลฺโลปึ หรโต เอกาคาริกं กโรโต ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต ปรทารं คจฺฉโต มุสา ภณโต, กโรโต กรียติ ปาปํ. ขุรปริยนฺเตน เจปี จกฺเกน โย อิมิสฺสา ปฐวิยา ปาเณ เอกं มංสขลं เอกं มංสปุญฺชं กเรยฺย, อตฺถิ ตโตนิทานं ปาปं, อตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. ทกฺขิณญฺเจปี คงฺคาย ตีรं คจฺเฉยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฉินฺทนฺโต เฉทาเปนฺโต ปจนฺโต ปาเจนฺโต, อตฺถิ ตโตนิทานं ปาปं, อตฺถิ ปาปสฺส

อาคโม. อุตฺตรญฺเจปิ คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย ททนฺโต ทาเปนฺโต ยชนฺโต ยชาเปนฺโต, อตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญํ, อตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม. ทาเนน ทเมน สญฺญเมน สจฺจวชฺเชน อตฺถิ ปุญฺญํ, อตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม"ติ. เตสเมตํ ปาฏิกงฺขํ, ยมิทํ กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ, อิเม ตโย อกุสเล ธมฺเม อภินิวชฺเชตฺวา, ยมิทํ กายสุจริตํ วจีสุจริตํ มโนสุจริตํ, อิเม ตโย กุสเล ธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ? ปสฺสนฺติ หิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา อกุสลานํ ธมฺมานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ, กุสลานํ ธมฺมานํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ โวทานปกฺขํ. สนฺตเยว โข ปน กิริยํ "อตฺถิ กิริยา"ติสฺส ทิฏฺฐิ โหติ, สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ. สนฺตเยว โข ปน กิริยํ "อตฺถิ กิริยา"ติ สงฺกปฺเปติ, สงฺกปฺโปสฺส โหติ สมฺมาสงฺกปฺโป. สนฺตเยว โข ปน กิริยํ "อตฺถิ กิริยา"ติ วาจํ ภาสติ, สาสฺส โหติ สมฺมาวาจา. สนฺตเยว โข ปน กิริยํ "อตฺถิ กิริยา"ติ อาห, เย เต อรหนฺโต กิริยวาทา, เตสมยํ น ปจฺจนีกํ กโรติ. สนฺตเยว โข ปน กิริยํ "อตฺถิ กิริยา"ติ ปรํ สญฺญาเปติ, สาสฺส โหติ สทฺธมฺมสญฺญตฺติ, ตาย จ ปน สทฺธมฺมสญฺญตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. อิติ ปุพฺเพว โข ปนสฺส ทุสฺสีลฺยญฺจ ปหีนํ โหติ, สุสีลฺยญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ; อยญฺจ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา อริยานิ อปจฺจนีกตา สทฺธมฺมสญฺญตฺติ อนตฺตุกฺกํสนา อปรวมฺภนา. เอวํสีเม อเนเก กุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยา.

ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: สเจ โข อตฺถิ กิริยา, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสติ. กามํ โข ปน มาหุ กิริยา, โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, อถ จ ปนายํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนํ ปาสํโส "สีลวา ปุริสปุคฺคโล สมฺมาทิฏฺฐี กิริยวาโท"ติ. สเจ โข อตฺเถว กิริยา, เอวํ อิมสฺส โภโต ปุริสปุคฺคลสฺส อุภยตฺถ กฏคฺคโห: ยญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนํ ปาสโ, ยญฺจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสติ. เอวมสฺสายํ อปณฺณโก ธมฺโม สุสมตฺโต สมาทินฺโน อุภยตฺถ ผริตฺวา ติฏฺฐติ, ริญฺจติ อกุสลํ ฯาน.

[๑๐๐] สนฺติ คหปตโย เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สงฺกิเลสาย, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ. นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ. นตฺถิ พลํ นตฺถิ วีริยํ นตฺถิปุริสถาโม นตฺถิ ปุริสปรกฺกโม, สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวีริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉสฺวาภิชาตีสุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี"ติ. เตสํเยว โข คหปตโย สมณพฺราหฺมณานํ เอเก สมณพฺราหฺมณา อุชุวิปจฺจนีกวาทา, เต เอวมาหํสุ "อตฺถิ เหตุ อตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สงฺกิเลสาย, สเหตู สปฺปจฺจา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ. อตฺถิ เหตุ อตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา, สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ. อตฺถิ พลํ อตฺถิ วีริยํ อตฺถิ ปุริสถาโม อตฺถิ ปุริสปรกฺกโม, น สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวีริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉสฺวาภิชาตีสุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี"ติ. ตํ กึ มญฺญถ คหปตโย? ननุเม สมณพฺราหฺมณา อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทาติ. เอวํ ภนฺเต.

[๑๐๑] ตตฺร คหปตโย เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สงฺกิเลสาย, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ. นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ. นตฺถิ พลํ นตฺถิ วีริยํ นตฺถิ ปุริสถาโม, สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวีริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉสฺวาภิชาตีสุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺตี"ติ. เตสเมตं ปฏิกฺโกสฺม, ยมิทं กายสุจริตं วจีสุจริตं มโนสุจริตं, อิเม ตโย กุสเล ธมฺเม อภินิวชฺเชตฺวา, ยมิทं กายทุจฺจริตं วจีทุจฺจริตं มโนทุจฺจริตं, อิเม ตโย อกุสเล ธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. ตं กิสฺส เหตุ? น หิ เต โภนฺโต สมณ-พฺราหฺมณา ปสฺสนฺติ อกุสลานํ ธมฺมานํ อาทีนวं โอการํ สงฺกิเลสํ, กุสลานํ ธมฺมานํ เนกฺขมฺเม อานิสํสं โวทานปกฺขํ. สนฺตเยว โข ปน เหตุं "นตฺถิ เหตู"ติสฺส ทิฏฺฐิ โหติ, สาสฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. สนฺตเยว โข ปน เหตุं "นตฺถิ เหตู"ติ

สงฺกปฺเปติ, สุวาสฺส โหติ มิจฺฉาสงฺกปฺโป. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "นตฺถิ เหตู"ติ วาจํ ภาสติ, สาสฺส โหติ มิจฺฉาวาจา. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "นตฺถิ เหตู"ติ อาห, เย เต อรหนฺโต เหตุวาทา, เตสมยํ ปจฺจนีกํ กโรติ. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "นตฺถิ เหตู"ติ ปรํ สญฺญาเปติ, สาสฺส โหติ อสทฺธมฺมสญฺญตฺติ, ตาย จ ปน อสทฺธมฺมสญฺญตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วมฺเภติ. อิติ ปุพฺเพว โข ปนสฺส สุสีลฺยํ ปหีนํ โหติ, ทุสฺสีลฺยํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ; อยญฺจ มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา อริยานํ ปจฺจนีกตา อสทฺธมฺมสญฺญตฺติ อตฺตานุกฺกํสนา ปรวมฺภนา. เอวํสีเม อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา.

ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: สเจ โข นตฺถิ เหตุ, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา โสตฺถิมตฺตานํ กริสฺสติ. สเจ โข อตฺถิ เหตุ, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรมฺมณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยं อุปปชฺชิสฺสตีติ. กามํ โข ปน มาหุ เหตุ, โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, อถ จ ปนายํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนं คารโยหฺ "ทุสฺสีโล ปุริสปุคฺคโล มิจฺฉาทิฏฺฐี อเหตุกวาโท"ติ. สเจ โข อตฺเถว เหตุ, เอวํ อิมสฺส โภโต ปุริสปุคฺคลสฺส อุภยตฺถ กลิคฺคโห: ยญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนं คารโยหฺ, ยญฺจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยं อุปปชฺชิสฺสตีติ. เอวมสฺสายं อปณฺณโก ธมฺโม ทุสฺสมตฺโต สมาทินฺโน, เอกंสं ผริตฺวา ติฏฺฐติ, ริญฺจติ กุสลं ฐานं.

[๑๐๒] ตตฺร คหปตโย เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "อตฺถิ เหตุ อตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานं สංกิเลสาย, สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา สංกิลิสฺสนฺติ, อตฺถิ เหตุ อตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานं วิสุทฺธิยา, สเหตู สปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ. อตฺถิ พลं อตฺถิ วีริยं อตฺถิ ปุริสถาโม อตฺถิ ปุริสปรกฺกโม, น สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวีริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉสฺวาภิชาตีสุ สุขทุกฺขं ปฏิสංเวเทนฺตี"ติ. เตสเมตं ปาฏิกงฺขं, ยมิทं กายทุจฺจริตं วจีทุจฺจริตं มโนทุจฺจริตं, อิเม ตโย อกุสเล ธมฺเม อภินิวชฺเชตฺวา, ยมิทं กายสุจริตं

วจีสุจริตํ มโนสุจริตํ, อิเม ตโย กุสเล ธมฺเม สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ ? ปสฺสนฺติ หิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา อกุสลานํ ธมฺมานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ, กุสลานํ ธมฺมานํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ โวทานปกฺขํ. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "อตฺถิ เหตู"ติสฺส ทิฏฺฐิ โหติ, สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐี. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "อตฺถิ เหตู"ติ สงฺกปฺเปติ, สงฺกปฺโป สฺวาสฺส โหติ สมฺมาสงฺกปฺโป. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "อตฺถิ เหตู"ติ วาจํ ภาสติ, สาสฺส โหติ สมฺมาวาจา. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "อตฺถิ เหตู"ติ อาห, เย เต อรหนฺโต เหตุวาทา, เตสมยํ น ปจฺจนีกํ กโรติ. สนฺตเยว โข ปน เหตุ "อตฺถิ เหตู"ติ ปรํ สญฺญาเปติ, สาสฺส โหติ สทฺธมฺมสญฺญตฺติ, ตาย จ ปน สทฺธมฺมสญฺญตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วมฺเภติ. อิติ ปุพฺเพว โข ปนสฺส ทุสฺสีลฺยํ ปหีนํ โหติ, สุสีลฺยํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ; อยญฺจ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา อริยานํ อปจฺจนีกตา สทฺธมฺมสญฺญตฺติ อนตฺตุกฺกํสนา อปรวมฺภนา. เอวํสิเม อเนเก กุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยา.

ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: สเจ โข อตฺถิ เหตุ, เอวมยํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสตีติ. กามํ โข ปน มาหุ เหตุ, โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, อถ จ ปนายํ ภวํ ปุริสปุคฺคโล ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนํ ปาสโส "ติฏฺฐวา ปุริสปุคฺคโล สมฺมาทิฏฺฐี เหตุวาโท"ติ. สเจ โข อตฺเถว เหตุ, เอวํ อิมสฺส โภโต ปุริสปุคฺคลสฺส อุภยตฺถ กฏฺฐคฺคโห: ยญฺจ ทิฏฺเฐว ธมฺเม วิญฺญูนํ ปาสโส, ยญฺจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสตีติ. เอวมสฺสายํ อปณฺณโก ธมฺโม สุสมตฺโต สมาทินฺโน อุภยตฺถ ผริตฺวา ติฏฺฐติ. ริญฺจติ อกุสลํ ฐานํ.

[๑๐๓] สนฺติ คหปตโย เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺทิฏฺฐิโน "นตฺถิ สพฺพโส อารุปฺปา"ติ. เตสเยว โข คหปตโย สมณพฺราหฺมณานํ เอเก สมณพฺราหฺมณา อุชุวิปจฺจนีกวาทา, เต เอวมาหํสุ "อตฺถิ สพฺพโส อารุปฺปา"ติ. ตํ กึ มญฺญถ คหปตโย? นนุเม สมณพฺราหฺมณา อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทาติ. เอวํ ภนฺเต. ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "เย โข เต โภนฺโต

สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'นตฺถิ สพฺพโส อารุปฺปา'ติ, อิทำ เม อทิฏฺฐำ. เยปี เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'อตฺถิ สพฺพโส อารุปฺปา'ติ, อิทำ เม อวิทิตำ. อหญฺเจว โข ปน อชานนฺโต อปสฺสนฺโต เอกำเสน อาทาย โวหเรยฺยำ 'อิทเมว สจฺจำ, โมฆมญฺญนฺ'ติ, น เม ตำ อสฺส ปฏิรูปำ. เย โข เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'นตฺถิ สพฺพโส อารุปฺปา'ติ, สเจ เตสำ ภวตำ สมณพฺราหฺมณานำ สจฺจำ วจนำ, ฐานเมตำ วิชฺชติ, เย เต เทวา รูปีโน มโนมยา, อปณฺณกำ เม ตตฺรูปปตฺติ ภวิสฺสติ. เย ปน เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'อตฺถิ สพฺพโส อารุปฺปา'ติ. สเจ เตสำ ภวตำ สมณพฺราหฺมณานำ สจฺจำ วจนำ, ฐานเมตำ วิชฺชติ, เย เต เทวา อรูปีโน สญฺญามยา, อปณฺณกำ เม ตตฺรูปปตฺติ ภวิสฺสติ. ทิสฺสนฺติ โข ปน รูปาธิกรณำ ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตุวำตุวำเปสุญฺญมุสาวาทา. นตฺถิ โข ปเนตำ สพฺพโส อารุปฺเป"ติ. โส อิติ ปฏิสงฺขาย รูปานเมว นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ.

[๑๐๔] สนฺติ คหปตโย เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน "นตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ"ติ. เตสเมว โข คหปตโย สมณพฺราหฺมณานำ เอเก สมณพฺราหฺมณา อุชุวิปจฺจนีกวาทา, เต เอวมาหำสุ "อตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ"ติ. ตำ กึ มญฺญถ คหปตโย? ननุเม สมณพฺราหฺมณา อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทาติ. เอวำ ภนฺเต. ตตฺร คหปตโย วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ. "เย โข เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'นตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ'ติ, อิทำ เม อทิฏฺฐำ. เยปี เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'อตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ'ติ, อิทำ เม อวิทิตำ. อหญฺเจว โข ปน อชานนฺโต อปสฺสนฺโต เอกำเสน อาทาย โวหเรยฺยำ 'อิทเมว สจฺจำ, โมฆมญฺญนฺ'ติ, น เม ตำ อสฺส ปฏิรูปำ. เย โข เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวำวาทิโน เอวำทิฏฺฐิโน 'นตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ'ติ. สเจ เตสำ ภวตำ สมณพฺราหฺมณานำ สจฺจำ วจนำ, ฐานเมตำ

วิชฺชติ, เย เต เทวา อรูปีโน สญฺญามยา, อปณฺณกํ เม ตตฺรูปปตฺติ ภวิสฺสติ. เย ปน เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'อตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ'ติ, สเจ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ, ฐานเมตํ วิชฺชติ, ยํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม ปรินิพฺพายิสฺสามิ. เย โข เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'นตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ'ติ, เตสมยं ทิฏฺฐิ สาราคาย[1] สนฺติเก สโยคาย สนฺติเก อภินนฺทนาย สนฺติเก อชฺโฌสานาย สนฺติเก อุปาทานาย สนฺติเก. เย ปน เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน 'อตฺถิ สพฺพโส ภวนิโรโธ'ติ, เตสมยं ทิฏฺฐิ อสาราคาย สนฺติเก อสโยคาย สนฺติเก อนภินนฺทนาย สนฺติเก อนชฺโฌสานาย สนฺติเก อนุปาทานาย สนฺติเก"ติ. โส อิติ ปฏิสงฺขาย ภวานเมว นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ.

[๑๐๕] จตฺตาโรเม คหปตโย ปุคฺคลา สนฺโต สโวชฺชมานา โลกสฺมิ. กตเม จตฺตาโร? อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตปโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล ปรนฺตปโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตปโป จ โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตปโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตปโป โหติ นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตปโป น ปรปริตาปนามนุโยคนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตปโป อปรนฺตปโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ.

[๑๐๖] กตโม จ คหปตโย ปุคฺคโล อตฺตนฺตปโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล อเจลโก โหติ, มุตฺตาจาโร หตฺถาวเลขโน[2] ฯ เป ฯ [ยถา กนฺทรกสุตฺตํ, ตถา วิตฺถาโร] อิติ เอวรูปํ อเนกวิหิตํ กายสฺส อาตาปนปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อยํ วุจฺจติ คหปตโย ปุคฺคโล อตฺตนฺตปโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

---

๑ ก. สราคาย ๒ ฉ. ม. อิ. หตฺถาปเลขโน

กตโม จ คหปตโย ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ? อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล โอรพฺภิโก โหติ สูกริโก โหติ ฯเปฯ เย วา ปนญฺเญปี เกจิ กุรูรกมฺมนฺตา. อยํ วุจฺจติ คหปตโย ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

กตโม จ คหปตโย ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ? อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปุคฺคโล ราชา วา โหติ ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ฯเปฯ เตปี ทณฺฑทฺธชฺชิตา ภยตชฺชิตา อสฺสุมุขา โรทมานา ปริกมฺมานิ กโรนฺติ. อยํ วุจฺจติ คหปตโย ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

กตโม จ คหปตโย ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ ? อิธ คหปตโย ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯเปฯ โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา ฯเปฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ฯเปฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯเปฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต

สตฺตานำ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตำ อภินินฺนาเมติ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ฯเปฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. โส เอวำ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานำ ขยญาณาย จิตฺตำ อภินินฺนาเมติ. โส อิทำ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตำ ปชานาติ. ฯเปฯ อยำ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตำ ปชานาติ. ตสฺส เอวำ ชานโต เอวำ ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตำ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปี จิตฺตำ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตำ วิมุจฺติ, วิมุตฺตสฺมิำ วิมุตฺตมิติ ญาณำ โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตำ พฺรหฺมจริยำ, กตำ กรณียำ นาปรำ อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ. อยำ วุจฺจติ คหปตโย ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสำเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ.

เอวำ วุตฺเต สาเคยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา ภควนฺตำ เอตทโวจุำ "อภิกฺกนฺตำ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตำ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตำ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนำ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคำ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตำ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอเต มยำ ภวนฺตำ โคตมำ สรณำ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสเก โน ภวำ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปเต สรณำ คเตติ.

อปณฺณกสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ ทสมำ.

คหปติวคฺโค นิฏฺฐิโต ปฐโม

ตสฺสุทฺทานำ

กนฺทรนาครเสขวโต จ
โปตลิโย ปุน ชีวกภจฺโจ
อุปาลิทมโฬ กุกฺกุรอภโย
พหุเวทนียาปณฺณกโต ทสโม.

๒. ภิกฺขุวคฺค

๑. อุปราหุโลวาทสุตฺต

[๑๐๗] เอวมฺเม สุตนฺติ:– เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ราหุโล อมฺพลฏฺฐิกายํ วิหรติ. อถ โข ภควา สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต, เยน อมฺพลฏฺฐิกา, เยนายสฺมา ราหุโล, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข อายสฺมา ราหุโล ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน อาสนํ ปญฺญาเปสิ อุทกญฺจ ปาทานํ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน, นิสชฺช ปาเท ปกฺขาเลสิ. อายสฺมาปี โข ราหุโล ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ.

[๑๐๘] อถ โข ภควา ปริตฺตํ อุทกาวเสสํ อุทกาธาเน ฉฑฺเฑตฺวา อายสฺมนฺตं ราหุลं อามนฺเตสิ "ปสฺสสิ โน ตฺวं ราหุล อิมं ปริตฺตं อุทกาวเสสं อุทกาธาเน ฉฑฺฑนฺ"ติ. เอวं ภนฺเต. เอวं ปริตฺตํ โข ราหุล เตสं สามญฺญं, เยสं นตฺถิ สมฺปชานมุสาวาเท ลชฺชาติ. อถ โข ภควา ตं ปริตฺตं อุทกาวเสสं ฉฑฺเฑตฺวา อายสฺมนฺตं ราหุลं อามนฺเตสิ "ปสฺสสิ โน ตฺวं ราหุล อิมं ปริตฺตं อุทกาวเสสं ฉฑฺฑิตนฺ"ติ. เอวं ภนฺเต. เอวं ฉฑฺฑิตं โข ราหุล เตสं สามญฺญं, เยสं นตฺถิ สมฺปชานมุสาวาเท ลชฺชาติ. อถ โข ภควา ตं อุทกาธานํ นิกฺกุชฺชิตฺวา อายสฺมนฺตं ราหุลं อามนฺเตสิ "ปสฺสสิ โน ตฺวं ราหุล อิมं อุทกาธานํ นิกฺกุชฺชิตนฺ"ติ. เอวं ภนฺเต. เอวं นิกฺกุชฺชิตं โข ราหุล เตสं สามญฺญं, เยสं นตฺถิ สมฺปชานมุสาวาเท ลชฺชาติ. อถ โข ภควา ตं อุทกาธานํ อุกฺกุชฺชิตฺวา อายสฺมนฺตं ราหุลं อามนฺเตสิ "ปสฺสสิ โน ตฺวं ราหุล อิมं อุทกาธานํ ริตฺตं ตุจฺฉนฺ"ติ. เอวं ภนฺเต. เอวं ริตฺตं ตุจฺฉं โข ราหุล เตสं สามญฺญं, เยสं นตฺถิ สมฺปชานมุสาวาเท ลชฺชาติ. เสยฺยถาปี ราหุล รญฺโญ นาโค อีสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต[๑] สงฺคามาวจโร สงฺคามคโต ปุริเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ ปจฺฉิเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ,

๑ สี. อิ. อุพฺพุพฺพูหวาภิชาโต

ปุริเมนปี กาเยน กมฺมํ กโรติ, ปจฺฉิเมนปี กาเยน กมฺมํ กโรติ, ฑีเฑนปี กมฺมํ กโรติ, กณฺเณหิปี กมฺมํ กโรติ, ทนฺเตหิปี กมฺมํ กโรติ, นงฺคุฏฺเฐนปี กมฺมํ กโรติ, รกฺขเตว โส๎ณฺฑ. ตตฺถ หตฺถาโรหสฺส เอวํ โหติ "อยํ โข รญฺโญ นาโค อิสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต สงฺคามาวจโร สงฺคามคโต ปุริเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ, ปจฺฉิเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ, ปุริเมนปี กาเยน กมฺมํ กโรติ ปจฺฉิเมนปี กาเยน กมฺมํ กโรติ, ฑีเฑนปี กมฺมํ กโรติ, กณฺเณหิปี กมฺมํ กโรติ, ทนฺเตหิปี กมฺมํ กโรติ, นงฺคุฏฺเฐนปี กมฺมํ กโรติ, รกฺขเตว โส๎ณฺฑ. อปริจฺจตฺตํ โข รญฺโญ นาคสฺส ชีวิตนฺ"ติ. ยโต โข ราหุล รญฺโญ นาโค อิสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต สงฺคามาวจโร สงฺคามโต ปุริเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ, ปจฺฉิเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ ฯ เป ฯ นงฺคุฏฺเฐนปี กมฺมํ กโรติ, โส๎ณฺฑายปี กมฺมํ กโรติ. ตตฺถ หตฺถาโรหสฺส เอวํ โหติ "อยญฺจ โข รญฺโญ นาโค อิสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต สงฺคามาวจโร สงฺคามคโต ปุริเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ, ปจฺฉิเมหิปี ปาเทหิ กมฺมํ กโรติ, ปุริเมนปี กาเยน กมฺมํ กโรติ, ปจฺฉิเมนปี กาเยน กมฺมํ กโรติ, ฑีเฑนปี กมฺมํ กโรติ, กณฺเณหิปี กมฺมํ กโรติ, ทนฺเตหิปี กมฺมํ กโรติ, นงฺคุฏฺเฐนปี กมฺมํ กโรติ, โส๎ณฺฑายปี กมฺมํ กโรติ, ปริจฺจตฺตํ โข รญฺโญ นาคสฺส ชีวิตํ. นตฺถิทานิ กิญฺจิ รญฺโญ นาคสฺส อกรณีย"นฺติ. เอวเมว โข ราหุล ยสฺส กสฺสจิ สมฺปชานมุสาวาเท นตฺถิ ลชฺชา. นาหํ ตสฺส กิญฺจิ ปาปํ อกรณีย"นฺติ วทามิ. ตสฺมาติห เต ราหุล "หสฺสาปี น มุสา ภณิสฺสามี"ติ เอวญฺหิ เต ราหุล สิกฺขิตพฺพํ.

[๑๐๙] ตํ กิ มญฺญสิ ราหุล, กิมตฺถิโย อาทาโส"ติ? ปจฺจเวกฺขณตฺโถ ภนฺเต. เอวเมว โข ราหุล ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กาเยน กมฺมํ กาตพฺพํ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา วาจาย กมฺมํ กาตพฺพํ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา มนสา กมฺมํ กาตพฺพํ. ยเทว ตุวํ ราหุล กาเยน กมฺมํ กตฺตุกาโม อโหสิ,

ตเทว เต กายกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนู โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ กตฺตุกาโม, อิทํ เม กายกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย. อกุสลํ อิทํ กายกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ กตฺตุกาโม, อิทํ เม กายกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อกุสลํ อิทํ กายกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. เอวรูปี เต ราหุล กาเยน กมฺมํ สตฺกฺกา น กรณียฺ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ กตฺตุกาโม, อิทํ เม กายกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, กุสลํ อิทํ กายกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ. เอวรูปี เต ราหุล กาเยน กมฺมํ กรณียฺ.

กโรนฺเตนปี เต ราหุล กาเยน กมฺมํ ตเทว เต กายกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนู โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม กายกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ กายกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม กายกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ กายกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ, ปฏิสหเรยฺยาสิ ตุวํ ราหุล เอวรูปี กายกมฺมํ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม กายกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, กุสลํ อิทํ กายกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ, อนุปทชฺเชยฺยาสิ ตุวํ ราหุล เอวรูปี กายกมฺมํ.

กตฺวาปี เต ราหุล กาเยน กมฺมํ ตเทว เต กายกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนู โข อหํ อิทํ กาเยน กมฺมํ อกาสิ์, อิทํ เม กายกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ,

ปรพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, อกุสลำ อิทำ กายกมฺมำ ทุกฺขุทฺรยำ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ โข ตฺวำ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวำ ชานเยฺยาสิ "ยำ โข อหำ อิทำ กาเยน กมฺมำ อกาสึ, อิทำ เม กายกมฺมำ อตฺตพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, อกุสลำ อิทำ กายกมฺมำ ทุกฺขุทฺรยำ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. เอวรูปำ เต ราหุล กายกมฺมำ สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจาริสุ เทเสตพฺพำ วิวริตพฺพำ อุตฺตานีกาตพฺพำ, เทเสตฺวา วิวริตฺวา อุตฺตานีกตฺวา อายตึ สำวรำ อาปชฺชิตพฺพำ. สเจ ปน ตฺวำ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวำ ชานเยฺยาสิ "ยำ โข อหำ อิทำ กาเยน กมฺมำ อกาสึ อิทำ เม กายกมฺมำ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สำวตฺตติ, กุสลำ อิทำ กายกมฺมำ สุขุทฺรยำ สุขวิปากนฺ"ติ, เตเนว ตฺวำ ราหุล ปีติปาโมชฺเชน วิหเรยฺยาสิ อโหรตฺตานุสิกฺขี กุสเลสุ ธมฺเมสุ.

[๑๑๐] ยเทว ตฺวำ ราหุล วาจาย กมฺมำ กตฺตุกาโม อโหสิ, ตเทว เต วจีกมฺมำ ปจฺจเวกฺขิตพฺพำ "ยนฺนู โข อหำ อิทำ วาจาย กมฺมำ กตฺตุกาโม, อิทำ เม วจีกมฺมำ อตฺตพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, ปรพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, อุภยพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, อกุสลำ อิทำ วจีกมฺมำ ทุกฺขุทฺรยำ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ตฺวำ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวำ ชานเยฺยาสิ "ยำ โข อหำ อิทำ วาจาย กมฺมำ กตฺตุกาโม, อิทำ เม วจีกมฺมำ อตฺตพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, ปรพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, อุภยพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, อกุสลำ อิทำ วจีกมฺมำ ทุกฺขุทฺรยำ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. เอวรูปำ เต ราหุล วาจาย กมฺมำ กรณียำ. สเจ ปน ตฺวำ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวำ ชานเยฺยาสิ "ยำ โข อหำ อิทำ วาจาย กมฺมำ กตฺตุกาโม, อิทำ เม วจีกมฺมำ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, น ปรพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, น อุภยพฺยาพาธายปี สำวตฺเตยฺย, กุสลำ อิทำ วจีกมฺมำ สุขุทฺรยำ สุขวิปากนฺ"ติ. เอวรูปำ เต ราหุล วาจาย กมฺมำ กรณียำ.

กโรนฺเตนปี เต ราหุล วาจาย กมฺมํ ตเทว เต วจีกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนู โข อหํ อิทํ วาจาย กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม วจีกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ วจีกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ วาจาย กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม วจีกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ วจีกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ, ปฏิสํหเรยฺยาสิ ตุวํ ราหุล เอวรูปํ วจีกมฺมํ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ วาจาย กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม วจีกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, กุสลํ อิทํ วจีกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ, อนุปทชฺเชยฺยาสิ ตุวํ ราหุล เอวรูปํ วจีกมฺมํ.

กตฺวาปี เต ราหุล วาจาย กมฺมํ ตเทว เต วจีกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนู โข อหํ อิทํ วาจาย กมฺมํ อกาสึ, อิทํ เม วจีกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ วจีกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ วาจาย กมฺมํ อกาสึ, อิทํ เม วจีกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ วจีกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ เอวรูปํ เต ราหุล วจีกมฺมํ สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจารีสุ เทเสตพฺพํ วิวริตพฺพํ อุตฺตานีกาตพฺพํ, เทเสตฺวา วิวริตฺวา อุตฺตานีกตฺวา อายตึ สํวรํ อาปชฺชิตพฺพํ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ วาจาย กมฺมํ อกาสึ, อิทํ เม วจีกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, กุสลํ อิทํ วจีกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ, เตเนว ตุวํ ราหุล ปีติปาโมชฺเชน วิหเรยฺยาสิ อโหรตฺตานุสิกฺขี กุสเลสุ ธมฺเมสุ.

[๑๑๑] ยเทว ตุวํ ราหุล มนสา กมฺมํ กตฺตุกาโม อโหสิ, ตเทว เต มโนกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนุ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ กตฺตุกาโม, อิทํ เม มโนกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อกุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ กตฺตุกาโม, อิทํ เม มโนกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, อกุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ, เอวรูปี เต ราหุล มนสา กมฺมํ สฺสกฺกา น กรณีย. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ กตฺตุกาโม, อิทํ เม มโนกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺเตยฺย, กุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ, เอวรูปี เต ราหุล มนสา กมฺมํ กรณีย.

กโรนฺเตนปี เต ราหุล มนสา กมฺมํ ตเทว เต มโนกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนุ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม มโนกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม มโนกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ, ปฏิสหเรยฺยาสิ ตุวํ ราหุล เอวรูปี มโนกมฺมํ. สเจ ปน ตุวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ กโรมิ, อิทํ เม มโนกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, กุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ, อนุปทชฺเชยฺยาสิ ตุวํ ราหุล เอวรูปี มโนกมฺมํ.

กตฺวาปี เต ราหุล มนสา กมฺมํ ตเทว เต มโนกมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ "ยนฺนุ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ อกาสึ, อิทํ เม มโนกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ,

ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ. สเจ โข ตฺวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ อกาสึ, อิทํ เม มโนกมฺมํ อตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, อกุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ ทุกฺขุทฺรยํ ทุกฺขวิปากนฺ"ติ, เอวรูเป[1] ปน เต ราหุล มโนกมฺเม อฏฺฏียิตพฺพํ หรายิตพฺพํ ชิคุจฺฉิตพฺพํ, อฏฺฏียิตฺวา หรายิตฺวา ชิคุจฺฉิตฺวา อายตึ สํวรํ อาปชฺชิตพฺพํ. สเจ ปน ตฺวํ ราหุล ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชาเนยฺยาสิ "ยํ โข อหํ อิทํ มนสา กมฺมํ อกาสึ, อิทํ เม มโนกมฺมํ เนวตฺตพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สํวตฺตติ, กุสลํ อิทํ มโนกมฺมํ สุขุทฺรยํ สุขวิปากนฺ"ติ. เตเนว ตฺวํ ราหุล ปีติปาโมชฺเชน วิหเรยฺยาสิ อโหรตฺตานุสิกฺขี กุสเลสุ ธมฺเมสุ.

[๑๑๒] เย หิ เกจิ ราหุล อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กายกมฺมํ ปริโสเธสุ, วจีกมฺมํ ปริโสเธสุ, มโนกมฺมํ ปริโสเธสุ; สพฺเพ เต เอวเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กายกมฺมํ ปริโสเธสุ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา วจีกมฺมํ ปริโสเธสุ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา มโนกมฺมํ ปริโสเธสุ. เยปี หิ เกจิ ราหุล อนาคตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กายกมฺมํ ปริโสเธสฺสนฺติ, วจีกมฺมํ ปริโสเธสฺสนฺติ, มโนกมฺมํ ปริโสเธสฺสนฺติ; สพฺเพ เต เอวเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กายกมฺมํ ปริโสเธสฺสนฺติ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา วจีกมฺมํ ปริโสเธสฺสนฺติ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา มโนกมฺมํ ปริโสเธสฺสนฺติ. เยปี หิ เกจิ ราหุล เอตรหิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กายกมฺมํ ปริโสเธนฺติ, วจีกมฺมํ ปริโสเธนฺติ, มโนกมฺมํ ปริโสเธนฺติ; สพฺเพ เต เอวเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กายกมฺมํ ปริโสเธนฺติ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา วจีกมฺมํ ปริโสเธนฺติ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา มโนกมฺมํ ปริโสเธนฺติ. ตสฺมาติห ราหุล "ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กายกมฺมํ ปริโสเธสฺสามิ,

---

๑ ฉ. ม. เอวรูปึ...มโนกมฺมํ

ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา วงฺกมฺมํ ปริโสเธสฺสามิ, ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา มโนกมฺมํ ปริโสเธสฺสามี"ติ เอวญฺหิ เต ราหุล สิกฺขิตพฺพนฺติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา ราหุโล ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

จูฬราหุโลวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํ.

---

๒. มหาราหุโลวาทสุตฺต

[๑๑๓] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อายสฺมาปิ โข ราหุโล ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิ. อถ โข ภควา อปโตเกตฺวา อายสฺมนฺตํ ราหุลํ อามนฺเตสิ "ยงฺกิญฺจิ ราหุล รูปี อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปี 'เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา'ติ, เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพนฺ"ติ. รูปเมว นุ โข ภควา, รูปเมว นุ โข สุคตาติ. รูปมฺปี ราหุล, เวทนาปี ราหุล, สญฺญาปี ราหุล, สงฺขาราปี ราหุล, วิญฺญาณมฺปี ราหุลาติ. อถ โข อายสฺมา ราหุโล "โก นุชฺช[2] ภควตา สมฺมุขา โอวาเทน โอวทิโต คามํ ปิณฺฑาย ปวิสิสฺสตี"ติ ตโต ปฏินิวตฺติตฺวา อญฺญตรสฺมิ รุกฺขมูเล นิสีทิ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา. อทฺทสา โข อายสฺมา สารีปุตฺโต อายสฺมนฺตํ ราหุลํ อญฺญตรสฺมิ รุกฺขมูเล นิสินฺนํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา

---

๑ ฉ. ม. อมฺพฏฺฐิกราหุโลวาทสุตฺตํ ๒ ฉ. ม. นชฺช

อุชุ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา; ทิสฺวาน อายสฺมนฺตํ ราหุลํ อามนฺเตสิ "อานาปานสฺสตึ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, อานาปานสฺสติ ราหุล ภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา"ติ.

[๑๑๔] อถ โข อายสฺมา ราหุโล สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ราหุโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "กถํ ภาวิตา นุ โข ภนฺเต อานาปานสฺสติ? กถํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา"ติ? ยงฺกิญฺจิ ราหุล อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกฺขฬํ ขริคตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ? เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ, มํสํ นหารู อฏฺฐี อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ, หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปีหกํ ปปฺผาสํ, อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกฺขฬํ ขริคตํ อุปาทินฺนํ; อยํ วุจฺจติ ราหุล อชฺฌตฺติกา ปฐวีธาตุ. ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา ปฐวีธาตุ, ยา จ พาหิรา ปฐวีธาตุ, ปฐวีธาตุเรวสา. ตํ "เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา"ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา ปฐวีธาตุยา นิพฺพินฺทติ, ปฐวีธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติ.

[๑๑๕] กตมา จ ราหุล อาโปธาตุ? อาโปธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิรา. กตมา จ ราหุล อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคตํ อุปาทินฺนํ, เสยฺยถีทํ? ปีตฺตํ เสมฺหํ ปุพฺโพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺตํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคตํ อุปาทินฺนํ; อยํ วุจฺจติ ราหุล อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ. ยา เจว มม, โข ปน อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ, ยา จ พาหิรา อาโปธาตุ, อาโปธาตุเรวสา. ตํ "เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา"ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อาโปธาตุยา นิพฺพินฺทติ, อาโปธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติ.

[๑๑๖] กตมา จ ราหุล เตโชธาตุ? เตโชธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิรา.

กตมา จ ราหุล อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ? เยน จ สนฺตปฺปติ, เยน จ ชีรียติ[๑] เยน จ ปริทยฺหติ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สมฺมา ปริณามํ คจฺฉติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปี กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุปาทินฺนํ; อยํ วุจฺจติ ราหุล อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ. ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ, ยา จ พาหิรา เตโชธาตุ, เตโชธาตุเรเวสา. ตํ "เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา"ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา เตโชธาตุยา นิพฺพินฺทติ, เตโชธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติ.

[๑๑๗] กตมา จ ราหุล วาโยธาตุ? วาโยธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิรา. กตมา จ ราหุล อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย วาโยคตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ? อุทฺธงฺคมา วาตา, อโธคมา วาตา, กุจฺฉิสยา วาตา, โกฏฺฐาสยา[๒] วาตา, องฺคมงฺคานุสาริโน วาตา, อสฺสาโส ปสฺสาโส อิติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปี กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย วาโยคตํ อุปาทินฺนํ; อยํ วุจฺจติ ราหุล อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ. ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ, ยา จ พาหิรา วาโยธาตุ, วาโยธาตุเรเวสา. ตํ "เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา"ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา วาโยธาตุยา นิพฺพินฺทติ, วาโยธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติ.

[๑๑๘] กตมา จ ราหุล อากาสธาตุ? อากาสธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิรา. กตมา จ ราหุล อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อากาสํ อากาสคตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถีทํ? กณฺณจฺฉิทฺทํ นาสจฺฉิทฺทํ มุขทฺวารํ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อชฺโฌหรติ, ยตฺถ จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สนฺติฏฺฐติ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อโธภาคา[๓] นิกฺขมติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปี กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อากาสํ อากาสคตํ อสฺมึ อสฺมคตํ วิวรํ วิวรคตํ อสมฺผุฏฺฐํ มํสโลหิเตหิ อุปาทินฺนํ; อยํ วุจฺจติ ราหุล อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ. ยา เจว

---

๑ ก. ชีรติ ๒ ฉ.ม. โกฏฺฐาสยา ๓ ฉ.ม. อโธภาคํ

โข ปน อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ, ยา จ พาหิรา อากาสธาตุ, อากาสธาตุเรเวสา. ตํ "เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา"ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ. เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อากาสธาตุยา นิพฺพินฺทติ, อากาสธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติ.

[๑๑๙] ปถวีสมํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, ปถวีสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ. เสยฺยถาปิ ราหุล ปถวิยา สุจิมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, อสุจิมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, คูถคตมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, มุตฺตคตมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, เขฬคตมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, ปุพฺพคตมฺปิ นิกฺขิปนฺติ, โลหิตคตมฺปิ นิกฺขิปนฺติ; น จ เตน ปถวี อฏฺฏียติ วา หรายติ วา ชิคุจฺฉติ วา. เอวเมว โข ตฺวํ ราหุล ปถวีสมํ ภาวนํ ภาเวหิ, ปถวีสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ.

อาโปสมํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, อาโปสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ. เสยฺยถาปิ ราหุล อาปสฺมิ สุจิมฺปิ โธวนฺติ, อสุจิมฺปิ โธวนฺติ, คูถคตมฺปิ โธวนฺติ, มุตฺตคตมฺปิ โธวนฺติ, เขฬคตมฺปิ โธวนฺติ, ปุพฺพคตมฺปิ โธวนฺติ, โลหิตคตมฺปิ โธวนฺติ; น จ เตน อาโป อฏฺฏียติ วา หรายติ วา ชิคุจฺฉติ วา. เอวเมว โข ตฺวํ ราหุล อาโปสมํ ภาวนํ ภาเวหิ, อาโปสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ.

เตโชสมํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, เตโชสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ. เสยฺยถาปิ ราหุล เตโช สุจิมฺปิ ฑหติ, อสุจิมฺปิ ฑหติ, คูถคตมฺปิ ฑหติ, มุตฺตคตมฺปิ ฑหติ, เขฬคตมฺปิ ฑหติ, ปุพฺพคตมฺปิ ฑหติ, โลหิตคตมฺปิ ฑหติ; น จ เตน เตโช อฏฺฏียติ วา หรายติ วา ชิคุจฺฉติ วา. เอวเมว โข ตฺวํ ราหุล เตโชสมํ ภาวนํ ภาเวหิ, เตโชสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ.

วาโยสมํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, วาโยสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ. เสยฺยถาปิ ราหุล วาโย สุจิมฺปิ อุปวายติ, อสุจิมฺปิ อุปวายติ, คูถคตมฺปิ อุปวายติ, มุตฺตคตมฺปิ อุปวายติ, เขฬคตมฺปิ อุปวายติ, ปุพฺพคตมฺปิ อุปวายติ, โลหิตคตมฺปิ อุปวายติ; น จ เตน วาโย อฏฺฏียติ วา หรายติ วา ชิคุจฺฉติ วา. เอวเมว โข ตฺวํ ราหุล วาโยสมํ ภาวนํ ภาเวหิ, วาโยสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ.

อากาสสมํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ. อากาสสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ. เสยฺยถาปิ ราหุล อากาโส น กตฺถจิ ปติฏฺฐิโต. เอวเมว โข ตฺวํ ราหุล อากาสสมํ ภาวนํ ภาเวหิ, อากาสสมํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต อุปฺปนฺนา มนาปามนาปา ผสฺสา จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ.

[๑๒๐] เมตฺตํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, เมตฺตํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต, โย พฺยาปาโท, โส ปหียิสฺสติ. กรุณํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, กรุณํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต ยา วิเหสา, สา ปหียิสฺสติ. มุทิตํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, มุทิตํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต, ยา อรติ, สา ปหียิสฺสติ. อุเปกฺขํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, อุเปกฺขํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต, โย ปฏิโฆ, โส ปหียิสฺสติ. อสุภํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, อสุภํ หิ เต ราหุล ภาวนํ ภาวยโต, โย ราโค, โส ปหียิสฺสติ. อนิจฺจสญฺญํ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, อนิจฺจสญฺญา หิ เต ราหุล ภาวนา ภาวยโต, โย อสฺมิมาโน, โส ปหียิสฺสติ.

[๑๒๑] อานาปานสฺสตึ ราหุล ภาวนํ ภาเวหิ, อานาปานสฺสติ หิ เต ราหุล ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา. กถํ ภาวิตา จ ราหุล อานาปานสฺสติ, กถํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา? อิธ ราหุล ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา. โส สโตว อสฺสสติ, สโต[1] ปสฺสสติ.

---

๑ ฉ.ม. สโตว

ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต "ทีฆํ อสฺสสามี"ติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต "ทีฆํ ปสฺสสามี"ติ ปชานาติ. รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต "รสฺสํ อสฺสสามี"ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต "รสฺสํ ปสฺสสามี"ติ ปชานาติ. "สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ.

"ปีติปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "ปีติปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "สุขปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "สุขปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ.

"จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "จิตฺตปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "สมาทหํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ.

"อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "วิราคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. "นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ, "ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี"ติ สิกฺขติ.

เอวํ ภาวิตา โข ราหุล อานาปานสฺสติ เอวํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา. เอวํ ภาวิตาย ราหุล อานาปานสฺสติยา เอวํ พหุลีกตาย; เยปิ เต จริมกา อสฺสาสา, เตปิ วิทิตาว นิรุชฺฌนฺติ, โน อวิทิตาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา ราหุโล ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

มหาราหุโลวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํ.

๓. ฐูฬมาลุงฺกยสุตฺต

[๑๒๒] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถ-ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข อายสฺมโต มาลุงฺกยปุตฺตสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ "ยานิมานิ ทิฏฺฐิคตานิ ภควตา อพฺยากตานิ ฐปิตานิ ปฏิกฺขิตฺตานิ 'สสฺสโต โลโก'ติปิ, 'อสสฺสโต โลโก'ติปิ, 'อนฺตวา โลโก'ติปิ, 'อนนฺตวา โลโก'ติปิ, 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติปิ, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติปิ, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, ตานิ เม ภควา น พฺยากโรติ. ยานิ เม ภควา น พฺยากโรติ, ตมฺเม น รุจฺจติ, ตมฺเม นกฺขมติ. โสหํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิสฺสามิ. สเจ เม ภควา พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา ฯ เป ฯ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา. เอวาหํ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ. โน เจ เม ภควา พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อนฺตวา โลโก'ติ วา, 'อนนฺตวา โลโก'ติ วา, 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติ วา, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติ วา, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา. เอวาหํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามี"ติ.

[๑๒๓] อถ โข อายสฺมา มาลุงฺกยปุตฺโต สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา มาลุงฺกยปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ:

---

๑ ฉ.ม. มาลุกฺยปุตฺตสฺส

[๑๒๔] อิธ มยฺหํ ภนฺเต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ "ยานิมานิ ทิฏฺฐิคตานิ ภควตา อพฺยากตานิ ฐปิตานิ ปฏิกฺขิตฺตานิ 'สสฺสโต โลโก'ติปิ, 'อสสฺสโต โลโก'ติปิ, 'อนฺตวา โลโก'ติปิ, 'อนนฺตวา โลโก'ติปิ, 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติปิ, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติปิ, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติปิ, ตานิ เม ภควตา น พฺยากโรติ. ยานิ เม ภควตา น พฺยากโรติ, ตมฺเม น รุจฺจติ, ตมฺเม นกฺขมติ. โสหํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิสฺสามิ. สเจ เม ภควา พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา 'อนฺตวา โลโก'ติ วา, 'อนนฺตวา โลโก'ติ วา, 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติ วา, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติ วา, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา. เอวาหํ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ. โน เจ เม ภควา พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา ฯ เป ฯ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา. เอวาหํ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามี"ติ. สเจ ภควา ชานาติ "สสฺสโต โลโก"ติ, "สสฺสโต โลโก"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. สเจ ภควา ชานาติ "อสสฺสโต โลโก"ติ, "อสสฺสโต โลโก"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. โน เจ ภควา ชานาติ "สสฺสโต โลโก"ติ วา "อสสฺสโต โลโก"ติ วา, อชานโต โข ปน อปสฺสโต เอตเทว อุชุกํ โหติ, ยทิทํ น ชานามี น ปสฺสามี'ติ. สเจ ภควา ชานาติ "อนฺตวา โลโก"ติ, "อนฺตวา โลโก"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. สเจ ภควา ชานาติ "อนนฺตวา โลโก"ติ, "อนนฺตวา โลโก"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. โน เจ ภควา ชานาติ "อนฺตวา โลโก"ติ วา "อนนฺตวา โลโก"ติ วา, อชานโต โข ปน อปสฺสโต เอตเทว อุชุกํ โหติ, ยทิทํ น ชานามิ น ปสฺสามี'ติ. สเจ ภควา ชานาติ "ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ"ติ, "ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. สเจ ภควา ชานาติ "อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ"ติ, "อญฺญ ชีวํ อญฺญ สรีรนฺ"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ.

โน เจ ภควา ชานาติ "ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ"ติ วา "อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ"ติ วา, อชานโต โข ปน อปสฺสโต เอตเทว อุชุกํ โหติ, ยทิทํ น ชานามิ น ปสฺสามีติ. สเจ ภควา ชานาติ "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ, "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. สเจ ภควา ชานาติ "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ, "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. โน เจ ภควา ชานาติ "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วา "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วา, อชานโต โข ปน อปสฺสโต เอตเทว อุชุกํ โหติ, ยทิทํ น ชานามิ น ปสฺสามีติ. สเจ ภควา ชานาติ "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ, "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ, สเจ ภควา ชานาติ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ, "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ เม ภควา พฺยากโรตุ. โน เจ ภควา ชานาติ "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วา, "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ วา, อชานโต โข ปน อปสฺสโต เอตเทว อุชุกํ โหติ, ยทิทํ น ชานามิ น ปสฺสามีติ.

[๑๒๕] กินฺนุ ตาหํ มาลุงฺกฺยปุตฺต เอวํ อวจ "เอหิ ตฺวํ มาลุงฺกฺยปุตฺต มยิ พฺรหฺมจริยํ จร, อหนฺเต พฺยากริสฺสามิ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อนฺตวา โลโก'ติ วา, 'อนนฺตวา โลโก'ติ วา 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติ วา, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติ วา, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา"ติ. โน เหตํ ภนฺเต. ตฺวญฺจ วา ปน มํ เอวํ อวจ "อหํ ภนฺเต ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ, ภควา เม พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อนฺตวา โลโก'ติ วา, 'อนนฺตวา โลโก'ติ วา, 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติ วา, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติ วา, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'น โหติ ตถาคโต

ปรมฺมรณา'ติ วา, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา''ติ. โน เหตํ ภนฺเต. อิติ กิร มาลุงฺกยปุตฺต เนวาหนฺตํ วทามิ ''เอหิ ตฺวํ มาลุงฺกยปุตฺต มยิ พรหฺมจริยํ จร, อหนฺเต พฺยากริสฺสามิ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา ฯ เป ฯ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา''ติ. นปี กิร มํ ตฺวํ วเทสิ ''อหํ ภนฺเต ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ, ภควา เม พฺยากริสฺสตี 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา ฯ เป ฯ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา''ติ. เอวํ สนฺเต โมฆปุริส โก สนฺโต กิ ปจฺจาจิกฺขสิ?

[๑๒๖] โย โข มาลุงฺกยปุตฺต เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ, ยาว เม ภควา น พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา ฯ เป ฯ 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา''ติ. อพฺยากตเมว ตํ มาลุงฺกยปุตฺต ตถาคเตน อสฺส, อถ โส ปุคฺคโล กาลํ กเรยฺย. เสยฺยถาปี มาลุงฺกยปุตฺต ปุริโส สลฺเลน วิทฺโธ อสฺส สวิเสน ฆาพฺพูปเสปเนน, ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติ-สาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตกํ อุปฏฺฐเปยฺยุ; โส เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ อิมํ สลฺลํ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตํ ปุริสํ ชานามิ, เยนมฺหิ วิทฺโธ 'ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา'ติ. โส เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ อิมํ สลฺลํ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตํ ปุริสํ ชานามิ, เยนมฺหิ วิทฺโธ 'เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต อิติ วา''ติ. โส เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ อิมํ สลฺลํ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตํ ปุริสํ ชานามิ, เยนมฺหิ วิทฺโธ 'ทีโฆ วา รสฺโส วา มชฺฌิโม วา''ติ. โส เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ อิมํ สลฺลํ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตํ ปุริสํ ชานามิ, เยนมฺหิ วิทฺโธ 'กาโฬ วา สาโม วา มงฺคุรจฺฉวี วา''ติ. โส เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ อิมํ สลฺลํ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตํ ปุริสํ ชานามิ, เยนมฺหิ วิทฺโธ 'อสุกสฺมิ คาเม วา นิคเม วา นคเร วา''ติ. โส เอวํ วเทยฺย ''น ตาวาหํ อิมํ สลฺลํ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตํ ธนุ ชานามิ, เยนมฺหิ วิทฺโธ 'ยทิ วา จาโป ยทิ วา

โกฏฺฐาโส"ติ. โส เอวํ วเทยฺย "น ตาวาหํ อิมํ สตฺถุ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตำ ชีวํ ชานามิ, ยายมฺหิ วิฏฺโฐ 'ยทิ วา อกฺกสฺส ยทิ วา สณฺหสฺส[1] ยทิ วา นหารุสฺส ยทิ วา มรุวาย ยทิ วา ชีรปณฺณิโน"ติ. โส เอวํ วเทยฺย "น ตาวาหํ อิมํ สตฺถุ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตำ กณฺหำ ชานามิ, เยนมฺหิ วิฏฺโฐ 'ยทิ วา คจฺฉ ยทิ วา โรปีมนฺ"ติ. โส เอวํ วเทยฺย "น ตาวาหํ อิมํ สตฺถุ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตำ กณฺหำ ชานามิ, เยนมฺหิ วิฏฺโฐ ยสฺส ปฏิเตหิ วาชิตำ 'ยทิ วา คิชฺฌสฺส ยทิ วา กงฺกสฺส ยทิ วา กุลลสฺส ยทิ วา โมรสฺส ยทิ วา สิถิลหนุโน"ติ. โส เอวำ วเทยฺย "น ตาวาหำ อิมำ สตฺถุ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตำ กณฺหำ ชานามิ, เยนมฺหิ วิฏฺโฐ ยสฺส นหารุนา ปริกฺขิตฺตำ 'ยทิ วา ควสฺส ยทิ วา มหิสสฺส ยทิ วา โรรุวสฺส[2] ยทิ วา เสมฺหารสฺสา"ติ. โส เอวำ วเทยฺย "น ตาวาหำ อิมำ สตฺถุ อาหริสฺสามิ, ยาว น ตำ สตฺถำ ชานามิ, เยนมฺหิ วิฏฺโฐ 'ยทิ วา สตฺถำ ยทิ วา ขุรปฺปำ ยทิ วา เวกณฺหำ ยทิ วา นาราจำ ยทิ วา วจฺฉทนฺตำ ยทิ วา กรวีรปตฺตนฺ"ติ. อญฺญาตเมว ตำ มาลุงฺกฺยปุตฺต เตน ปุริเสน อสฺส, อถ โส ปุริโส กาลำ กเรยฺย. เอวเมว โข มาลุงฺกฺยปุตฺต โย เอวำ วเทยฺย "น ตาวาหำ ภควติ พฺรหฺมจริยำ จริสฺสามิ, ยาว เม ภควา น พฺยากริสฺสติ 'สสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา, 'อนฺตวา โลโก'ติ วา, 'อนนฺตวา โลโก'ติ วา, 'ตำ ชีวำ ตำ สรีรนฺ'ติ วา, 'อญฺญำ ชีวำ อญฺญำ สรีรนฺ'ติ วา, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ วา"ติ. อพฺยากตเมว ตำ มาลุงฺกฺยปุตฺต ตถาคเตน อสฺส, อถ โส ปุคฺคโล กาลำ กเรยฺย.

[๑๒๗] 'สสฺสโต โลโก'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภวิสฺสาติ เอวำ โน. 'อสสฺสโต โลโก'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภวิสฺสา'ติ

---

๑ ฉ.ม. สณฺหสฺส ๒ ฉ. ม. เภรวสฺส

เอวมฺปี โน. 'สสฺสโต โลโก'ติ วา มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ 'อสสฺสโต โลโก'ติ วา ทิฏฺฐิยา สติ อตฺเถว ชาติ, อตฺถิ ชรา, อตฺถิ มรณนฺ, สนฺติ โสกปริเทว-ทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, เยสาหนฺ ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิฆาตนฺ ปญฺญเปมิ. 'อนฺตวา โลโก'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยาวาโส อภิวสฺสาติ เอวนฺ โน. 'อนนฺตวา โลโก'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสา'ติ เอวมฺปี โน. 'อนฺตวา โลโก'ติ วา มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ 'อนนฺตวา โลโก'ติ วา ทิฏฺฐิยา สติ อตฺเถว ชาติ, อตฺถิ ชรา, อตฺถิ มรณนฺ, สนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, เยสาหนฺ ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิฆาตนฺ ปญฺญเปมิ. 'ตนฺ ชีวนฺ ตนฺ สรีรนฺ'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสาติ เอวนฺ โน. 'อญฺญนฺ ชีวนฺ อญฺญนฺ สรีรนฺ'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสาติ เอวมฺปี โน. 'ตนฺ ชีวนฺ ตนฺ สรีรนฺ'ติ วา มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ 'อญฺญนฺ ชีวนฺ อญฺญนฺ สรีรนฺ'ติ วา ทิฏฺฐิยา สติ อตฺเถว ชาติ ฯเปฯ นิฆาตนฺ ปญฺญเปมิ. 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสาติ เอวนฺ โน. 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสาติ เอวมฺปี โน. 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา ทิฏฺฐิยา สติ อตฺเถว ชาติ ฯเปฯ เยสาหนฺ ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิฆาตนฺ ปญฺญเปมิ. 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสาติ เอวนฺ โน. 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มาลุงฺกฺยปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ พฺรหฺมจริยวาโส อภิวสฺสาติ เอวมฺปี โน. 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา มาลุงฺกฺย-ปุตฺต ทิฏฺฐิยา สติ 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ วา ทิฏฺฐิยา สติ อตฺเถว ชาติ, อตฺถิ ชรา, อตฺถิ มรณนฺ, สนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา, เยสาหนฺ ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิฆาตนฺ ปญฺญเปมิ.

[๑๒๘] ตสฺมาติห มาลุงฺกฺยปุตฺต อพฺยากตญฺจ เม อพฺยากตโต ธาเรถ,

พยากตญฺจ เม พยากตโต ชาเรถ. กิญฺจ มาลุงฺกยปุตฺต มยา อพยากตํ? 'สสฺสโต โลโก'ติ มาลุงฺกยปุตฺต มยา อพยากตํ, 'อสสฺสโต โลโก'ติ มยา อพยากตํ, 'อนฺตวา โลโก'ติ มยา อพยากตํ, 'อนนฺตวา โลโก'ติ มยา อพยากตํ, 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺ'ติ มยา อพยากตํ, 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺ'ติ มยา อพยากตํ, 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มยา อพยากตํ, 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มยา อพยากตํ, 'โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มยา อพยากตํ, 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา'ติ มยา อพยากตํ. กสฺมา เจตํ มาลุงฺกยปุตฺต มยา อพยากตนฺ? น เหตํ มาลุงฺกยปุตฺต อตฺถสญฺหิตํ, นาทิพฺรหฺมจริยกํ, น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ; ตสฺมา ตํ มยา อพยากตนฺ. กิญฺจ มาลุงฺกยปุตฺต มยา พยากตนฺ? 'อิทํ ทุกฺขนฺ'ติ มาลุงฺกยปุตฺต มยา พยากตนฺ, 'อยํ ทุกฺขสมุทโย'ติ มยา พยากตนฺ, 'อยํ ทุกฺขนิโรโธ'ติ มยา พยากตนฺ, 'อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา'ติ มยา พยากตนฺ. กสฺมา เจตนฺ มาลุงฺกยปุตฺต มยา พยากตนฺ? เอตนฺ หิ มาลุงฺกยปุตฺต อตฺถสญฺหิตนฺ, เอตนฺ อาทิพฺรหฺมจริยกนฺ, เอตนฺ นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ; ตสฺมา ตนฺ มยา พยากตนฺ. ตสฺมาติห มาลุงฺกยปุตฺต อพยากตญฺจ เม อพยากตโต ชาเรถ, พยากตญฺจ เม พยากตโต ชาเรถาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา มาลุงฺกยปุตฺโต ภควโต ภาสิตนฺ อภินนฺทีติ.

จูฬมาลุงฺกยสุตฺตนฺ[1] นิฏฺฐิตนฺ ตติยนฺ.

---

๑ ก. จูฬมาลุงฺโกฬิวาทสุตฺตนฺ

๔. มหามาลุงฺกฺยสุตฺต

[๑๒๙] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ภิกฺขโว"ติ. "ภทนฺเต"ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ "ชาเรถ โน ตุเมฺห ภิกฺขเว มยา เทสิตานิ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานี"ติ.

เอวํ วุตฺเต อายสฺมา มาลุงฺกฺยปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "อหํ โข ภนฺเต ชาเรมิ ภควตา เทสิตานิ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานี"ติ. ยถากถํ ปน ตฺวํ มาลุงฺกฺยปุตฺต ชาเรสิ มยา เทสิตานิ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานีติ. สกฺกายทิฏฺฐึ โข อหํ ภนฺเต ภควตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ เทสิตํ ชาเรมิ, วิจิกิจฺฉํ โข อหํ ภนฺเต ภควตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ เทสิตํ ชาเรมิ, สีลพฺพตปรามาสํ โข อหํ ภนฺเต ภควตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ เทสิตํ ชาเรมิ, กามจฺฉนฺทํ โข อหํ ภนฺเต ภควตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ เทสิตํ ชาเรมิ, พฺยาปาทํ โข อหํ ภนฺเต ภควตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ เทสิตํ ชาเรมิ; เอวํ โข อหํ ภนฺเต ชาเรมิ ภควตา เทสิตานิ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานีติ.

กสฺส โข นาม ตฺวํ มาลุงฺกฺยปุตฺต อิมานิ เอวํ ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ เทสิตานิ ชาเรสิ? นนุ มาลุงฺกฺยปุตฺต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อิมินา ตรุณูปเมน อุปารมฺเภน อุปารมฺภิสฺสนฺติ? ทหรสฺส หิ มาลุงฺกฺยปุตฺต กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส สกฺกายทิฏฺฐิปิ น โหติ, กุโต ปนสฺส อุปฺปชฺชิสฺสติ สกฺกายทิฏฺฐิ? อนุเสติ เตฺววสฺส[1] สกฺกายทิฏฺฐานุสโย. ทหรสฺส หิ มาลุงฺกฺยปุตฺต กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส ธมฺมาติปิ น โหติ, กุโต ปนสฺส อุปฺปชฺชิสฺสติ ธมฺเมสุ วิจิกิจฺฉา? อนุเสติ เตฺววสฺส วิจิกิจฺฉานุสโย. ทหรสฺส หิ มาลุงฺกฺยปุตฺต กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส สีลาติปิ น โหติ, กุโต ปนสฺส อุปฺปชฺชิสฺสติ สีเลสุ สีลพฺพตปรามาโส? อนุเสติ

---

๑ ฉ. ม. อนุเสเตฺววสฺส

เตฺววสฺส สีลพฺพตปรามาสานุสโย. ทหรสฺส หิ มาลุงฺกยปุตฺต กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส กามาคิปิ น โหติ, กุโต ปนสฺส อุปฺปชฺชิสฺสตี กาเมสุ กามจฺฉนฺโท, อนุเสติ เตฺววสฺส กามราคานุสโย. ทหรสฺส หิ มาลุงฺกยปุตฺต กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส สตฺตาคิปิ น โหติ, กุโต ปนสฺส อุปฺปชฺชิสฺสตี สตฺเตสุ พฺยาปาโท, อนุเสติ เตฺววสฺส พฺยาปาทานุสโย. นนุ มาลุงฺกยปุตฺต อฌฺญตีตฺถิยา ปริพฺพาชกา อิมินา ตรุณูปเมน อุปารมฺเภน อุปารมฺภิสฺสนฺตีติ. เอวํ วุตฺเต อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุคต กาโล, ยํ ภควา ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ เทเสยฺย, ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ชาเรสฺสนฺตีติ. เตนหานนฺท สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ.

[๑๓๐] "อิธานนฺท อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต สกฺกายทิฏฺฐิปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ สกฺกายทิฏฺฐิปเรเตน, อุปฺปนฺนาย จ สกฺกายทิฏฺฐิยา นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ตสฺส สา สกฺกายทิฏฺฐิ ถามคตา อปฺปฏิวินีตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ. วิจิกิจฺฉาปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ วิจิกิจฺฉาปเรเตน, อุปฺปนฺนาย จ วิจิกิจฺฉาย นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ตสฺส สา วิจิกิจฺฉา ถามคตา อปฺปฏิวินีตา โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ. สีลพฺพตปรามาสปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ สีลพฺพตปรามาสปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ สีลพฺพตปรามาสสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ตสฺส โส สีลพฺพตปรามาโส ถามคโต อปฺปฏิวินีโต โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ. กามราคปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ กามราคปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ กามราคสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ตสฺส โส กามราโค ถามคโต อปฺปฏิวินีโต โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ. พฺยาปาทปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ พฺยาปาทปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ. ตสฺส โส พฺยาปาโท ถามคโต อปฺปฏิวินีโต โอรมฺภาคิยํ สญฺโญชนํ.

[๑๓๑] สุตวา จ โข อานนฺท อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต น สกฺกายทิฏฺฐิปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ น สกฺกายทิฏฺฐิปเรเตน, อุปฺปนฺนาย จ สกฺกายทิฏฺฐิยา นิสฺสรณํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสฺส สา สกฺกายทิฏฺฐิ สานุสยา ปหียติ. น วิจิกิจฺฉาปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ น วิจิกิจฺฉาปเรเตน, อุปฺปนฺนาย จ วิจิกิจฺฉาย นิสฺสรณํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสฺส สา วิจิกิจฺฉา สานุสยา ปหียติ. น สีลพฺพตปรามาสปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ น สีลพฺพตปรามาสปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ สีลพฺพตปรามาสสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสฺส โส สีลพฺพตปรามาโส สานุสโย ปหียติ. น กามราคปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ น กามราคปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ กามราคสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสฺส โส กามราโค สานุสโย ปหียติ. น พฺยาปาทปริยุฏฺฐิเตน เจตสา วิหรติ น พฺยาปาทปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสฺส โส พฺยาปาโท สานุสโย ปหียติ.

[๑๓๒] โย อานนฺท มคฺโค ยา ปฏิปทา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปหานาย, ตํ มคฺคํ ตํ ปฏิปทํ อนาคมฺม ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ ฉสฺสติ วา ทกฺขติ วา ปชหิสฺสติ วาติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. เสยฺยถาปิ อานนฺท มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต ตจํ อจฺเฉตฺวา เผคฺคุ อจฺเฉตฺวา สารจฺเฉโท ภวิสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; เอวเมว โข อานนฺท โย มคฺโค ยา ปฏิปทา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปหานาย, ตํ มคฺคํ ตํ ปฏิปทํ อนาคมฺม ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ ฉสฺสติ วา ทกฺขติ วา ปชหิสฺสติ วาติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ.

โย จ โข อานนฺท มคฺโค ยา ปฏิปทา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปหานาย, ตํ มคฺคํ ตํ ปฏิปทํ อาคมฺม ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ ฉสฺสติ วา ทกฺขติ วา ปชหิสฺสติ วาติ ฐานเมตํ วิชฺชติ. เสยฺยถาปิ อานนฺท มหโต

รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต ตจํ เฉตฺวา เผคฺคุ เฉตฺวา สารจฺเฉโท ภวิสฺสตีติ ฐานเมตํ วิชฺชติ; เอวเมว โข อานนฺท โย มคฺโค ยา ปฏิปทา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปหานาย, ตํ มคฺคํ ตं ปฏิปทं อาคมฺม ปญฺโจรมฺภาคิยานิ สญฺโญชนานิ ฉิชฺชตีติ วา ภิชฺชตีติ วาติ ฐานเมตํ วิชฺชติ. เสยฺยถาปี อานนฺท คงฺคา นที ปูรา อุทกสฺส สมติตฺติกา กากเปยฺยา, อถ ทุพฺพลโก ปุริโส อาคจฺเฉยฺย "อหํ อิมิสฺสา คงฺคาย นทิยา ตีริยं พาหาย โสตํ เฉตฺวา โสตฺถินา ปารं คจฺฉิสฺสามี"ติ[1] โส น สกฺกุเณยฺย คงฺคาย นทิยา ตีริยं พาหาย โสตํ เฉตฺวา โสตฺถินา ปารं คนฺตุं; เอวเมว โข อานนฺท ยสฺส กสฺสจิ[2] สกฺกายนิโรธาย ธมฺเม เทสิยมาเน จิตฺตं น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ. เสยฺยถาปี โส ทุพฺพลโก ปุริโส, เอวเมว เต ทฏฺฐพฺพา. เสยฺยถาปี อานนฺท คงฺคา นที ปูรา อุทกสฺส สมติตฺติกา กากเปยฺยา, อถ พลวา ปุริโส อาคจฺเฉยฺย "อหํ อิมิสฺสา คงฺคาย นทิยา ตีริยं พาหาย โสตं เฉตฺวา โสตฺถินา ปารं คมิสฺสามี"ติ, โส สกฺกุเณยฺย คงฺคาย นทิยา ตีริยं พาหาย โสตं เฉตฺวา โสตฺถินา ปารं คนฺตุं, เอวเมว โข อานนฺท ยสฺส กสฺสจิ สกฺกายนิโรธาย ธมฺเม เทสิยมาเน จิตฺตं ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ. เสยฺยถาปี โส พลวา ปุริโส, เอวเมว เต ทฏฺฐพฺพา.

[๑๓๓] กตโม จานนฺท มคฺโค? กตมา ปฏิปทา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปหานาย? อิธานนฺท ภิกฺขุ อุปธิวิเวกา อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานา สพฺพโส กายทุฏฺฐุลฺลานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส ยเทว ตตฺถ โหติ รูปคตं เวทนาคตं สญฺญาคตं สงฺขารคตं วิญฺญาณคตं, เต ธมฺเม อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต สมนุปสฺสติ. โส เตหิ ธมฺเมหิ จิตฺตं ปฏิปาเปติ[3]; โส เตหิ ธมฺเมหิ

---

๑ สี.อิ. คจฺฉามีติ ๒ ฉ.ม. เยสํ เกสญฺจิ ๓ ฉ.ม.สี.อิ. ปฏิวาเปติ

จิตฺตํ ปฏิปาเปตฺวา อมตาย ธาตุยา จิตฺตํ อุปสํหรติ "เอตं สนฺตं เอตं ปณีตं, ยทิทं สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺติ, โส ตตฺถฏฺฐิโต อาสวานं ขยं ปาปุณาติ, โน เจ อาสวานं ขยं ปาปุณาติ, เตเนว ธมฺมราเคน ตาย ธมฺมนนฺทิยา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา. อยมฺปี โข อานนฺท มคฺโค อยं ปฏิปทา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปหานาย.

ปุน จปรं อานนฺท ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานं วูปสมา ฯเปฯ ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ ฯเปฯ ตติยं ฌานं ฯเปฯ จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส เยเทว ตตฺถ โหติ รูปคตं เวทนาคตं สญฺญาคตं สงฺขารคตं วิญฺญาณคตं ฯเปฯ สญฺโญชนานं ปหานาย.

ปุน จปรं อานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานं สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานं อฏฺฐงฺคมา นานตฺตสญฺญานं อมนสิการา 'อนนฺโต อากาโส'ติ อากาสานญฺจายตนं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส เยเทว ตตฺถ โหติ เวทนาคตं สญฺญาคตं สงฺขารคตं วิญฺญาณคตं เต ธมฺเม อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต สมนุปสฺสติ. โส เตหิ ธมฺเมหิ จิตฺตं ปฏิปาเปติ, โส เตหิ ธมฺเมหิ จิตฺตं ปฏิปาเปตฺวา อมตาย ธาตุยา จิตฺตं อุปสํหรติ. "เอตं สนฺตं เอตं ปณีตं ยทิทं สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺ"ติ, โส ตตฺถฏฺฐิโต อาสวานं ขยं ปาปุณาติ, โน เจ อาสวานं ขยं ปาปุณาติ, เตเนว ธมฺมราเคน ตาย ธมฺมนนฺทิยา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติ-ธมฺโม ตสฺมา โลกา. อยมฺปี โข อานนฺท มคฺโค อยं ปฏิปทา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปหานาย.

ปุน จปรํ อานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ"ติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส ยเทว ตตฺถ โหติ เวทนาคตํ ฯ เป ฯ สญฺโญชนานํ ปหานาย.

ปุน จปรํ อานนฺท ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจี"ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส ยเทว ตตฺถ โหติ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ เต ธมฺเม อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต สมนุปสฺสติ. โส เตหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปฏิปาเปติ; โส เตหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปฏิปาเปตฺวา อมตาย ธาตุยา จิตฺตํ อุปสංหรติ "เอตं สนฺตं เอตं ปณีตं ยทิทं สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานนฺ"ติ. โส ตตฺถฏฺฐิโต อาสวานं ขยं ปาปุณาติ, โน เจ อาสวานं ขยं ปาปุณาติ, เตเนว ธมฺมราเคน ตาย ธมฺมนนฺทิยา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา. อยมฺปี โข อานนฺท มคฺโค อยं ปฏิปทา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปหานายาติ.

เอโส เจ ภนฺเต มคฺโค เอสา ปฏิปทา ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปหานาย, อถ กิญฺจรหิ อิเธกจฺเจ ภิกฺขู เจโตวิมุตฺติโน, เอกจฺเจ ภิกฺขู ปญฺญา-วิมุตฺติโนติ. เอตฺถ โข เตสาหं[1] อานนฺท อินฺทฺริยเวมตฺตตं วทามีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตं อภินนฺทีติ.

มหามาลุงฺกยสุตฺตं นิฏฺฐิตं จตุตฺถं.

---

๑ ฉ.ม. ปเนสาหं

๕. ภทฺทาลิสุตฺต

[๑๓๔] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถ-
ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ภิกฺขโว"ติ. "ภทนฺเต"ติ
เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. ภควา เอตทโวจ "อหํ โข ภิกฺขเว เอกาสนโภชนํ
ภุญฺชามิ, เอกาสนโภชนํ โข อหํ ภิกฺขเว ภุญฺชมาโน อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานามิ
อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ เอถ ตุเมฺหปี ภิกฺขเว
เอกาสนโภชนํ ภุญฺชถ, เอกาสนโภชนํ โข ภิกฺขเว ตุเมฺหปี ภุญฺชมานา อปฺปา-
พาธตญฺจ สญฺชานิสฺสถ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจา"ติ.
เอวํ วุตฺเต อายสฺมา ภทฺทาลิ ภควนฺตํ เอตทโวจ "อหํ โข ภนฺเต น อุสฺสหามิ
เอกาสนโภชนํ ภุญฺชิตุ, เอกาสนโภชนมฺหิ เม ภนฺเต ภุญฺชโต สิยา กุกฺกุจฺจํ, สิยา
วิปฺปฏิสาโรติ. เตนหิ ตฺวํ ภทฺทาลิ ยตฺถ นิมนฺติโต อสฺสสิ, ตตฺถ เอกเทสํ ภุญฺชิตฺวา
เอกเทสํ นีหริตฺวาปี ปริภุญฺเชยฺยาสิ, เอวมฺปี โข ตฺวํ ภทฺทาลิ ภุญฺชมาโน ยาเปสฺสสีติ.
เอวมฺปี โข อหํ ภนฺเต น อุสฺสหามิ ภุญฺชิตุ, เอวมฺปี หิ เม ภนฺเต ภุญฺชโต
สิยา กุกฺกุจฺจํ, สิยา วิปฺปฏิสาโรติ. อถ โข อายสฺมา ภทฺทาลิ ภควตา สิกฺขาปเท
ปญฺญาปียมาเน ภิกฺขูสุเม สิกฺขํ สมาทิยมาเน อนุสฺสาหํ ปเวเทสิ. อถ โข อายสฺมา
ภทฺทาลิ สพฺพนฺตํ เตมาสํ น ภควโต สมฺมุขีภาวํ อทาสิ, ยถา ตํ สตฺถุสาสเน
สิกฺขาย อปริปูรการี.

[๑๓๕] เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู ภควโต จีวรกมฺมํ กโรนฺติ
"นิฏฺฐิตจีวโร ภควา เตมาสจฺจเยน จาริกํ ปกฺกมิสฺสตี"ติ. อถ โข อายสฺมา
ภทฺทาลิ, เยน เต ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิ สมฺโมทิ;
สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข

---

๑ ก. อปริปูริการี

อายสฺมนฺตํ ภทฺทาลึ เต ภิกฺขู เอตทโวจุ๋ "อิทํ โข อาวุโส ภทฺทาลิ ภควโต จีวรกมฺมํ กริยติ นิฏฺฐิตจีวโร ภควา เตมาสจฺจเยน จาริกํ ปกฺกมิสฺสตี'ติ. อิงฺฆาวุโส ภทฺทาลิ เอตํ เทสนาย สาธุกํ มนสิกโรหิ, มา เต ปจฺฉา ทุกฺกรตรํ อโหสี"ติ. "เอวมาวุโส"ติ โข อายสฺมา ภทฺทาลิ เตสं ภิกฺขูนं ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อายสฺมา ภทฺทาลิ ภควนฺตं เอตทโวจ "อจฺจโย มं ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาลं ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, โยหं ภควตา สิกฺขาปเท ปญฺญาปิยมาเน ภิกฺขุสงฺเฆ สิกฺขं สมาทิยมาเน อนุสฺสาหं ปเวเทสึ, ตสฺส เม ภนฺเต ภควา อจฺจยं อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายติ สංวรายาติ.

ตคฺฆ ตฺวं ภทฺทาลิ อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลं ยถามูฬฺหं ยถาอกุสลं, ยं ตฺวं มยา สิกฺขาปเท ปญฺญาปิยมาเน ภิกฺขุสงฺเฆ สิกฺขं สมาทิยมาเน อนุสฺสาหं ปเวเทสิ. สมโยปี โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ: ภควา โข สาวตฺถิยं วิหรติ ภควาปี มं ชานิสฺสติ "ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี"ติ, อยมฺปี โข เต ภทฺทาลิ สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ. สมโยปี โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ: สมฺพหุลา โข ภิกฺขู สาวตฺถิยं วสฺสं อุปคตา, เตปี มं ชานิสฺสนฺติ "ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี"ติ, อยมฺปี โข เต ภทฺทาลิ สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ. สมโยปี โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ: สมฺพหุลา โข ภิกฺขุนิโย สาวตฺถิยं วสฺสं อุปคตา, ตาปี มं ชานิสฺสนฺติ "ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี"ติ, อยมฺปี โข เต ภทฺทาลิ สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ. สมโยปี โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ: สมฺพหุลา โข อุปาสกา สาวตฺถิยं ปฏิวสนฺติ, เตปี มं ชานิสฺสนฺติ, "ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี"ติ, อยมฺปี โข เต ภทฺทาลิ สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ. สมโยปี โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ: สมฺพหุลา โข

---

๑ ฉ.ม. โทสกํ

อุปาสิกา สาวตฺถิยํ ปฏิวสนฺติ, ตาปี มํ ชานิสฺสนฺติ "ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุ สาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี"ติ, อยมฺปี โข เต ภทฺทาลิ สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ. สมโยปี โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสิ: สมฺพหุลา โข นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณา สาวตฺถิยํ วสฺสํ อุปคตา, เตปี มํ ชานิสฺสนฺติ "ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก เถรญฺญตโร สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี"ติ, อยมฺปี โข เต ภทฺทาลิ สมโย อปฺปฏิวิทฺโธ อโหสีติ.

อจฺจโย มํ ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, โยหํ ภควตา สิกฺขาปเท ปญฺญาปิยมาเน ภิกฺขุสงฺเฆ สิกฺขं สมาทิยมาเน อนุสฺสาหํ ปเวเทสึ, ตสฺส เม ภนฺเต ภควา อจฺจยं อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายติ สංวรายาติ.

ตคฺฆ ตฺวं ภทฺทาลิ อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, ยं ตฺวं มยา สิกฺขาปเท ปญฺญาปิยมาเน ภิกฺขุสงฺเฆ สิกฺขं สมาทิยมาเน อนุสฺสาหं ปเวเทสิ.

[๑๓๖] ตं กิ มญฺญสิ ภทฺทาลิ? อิธสฺส ภิกฺขุ อุภโตภาควิมุตฺโต, ตมหं เอวं วเทยฺยं "เอหิ เม ตฺวं ภิกฺขุ ปงฺเก สงฺกโม โหตี"ติ. อปี นุ โข โส สงฺกเมยฺย วา อญฺเญน วา กายं สนฺนาเมยฺย โนติ วา วเทยฺยาติ. โน เหตं ภนฺเต. ตं กิ มญฺญสิ ภทฺทาลิ? อิธสฺส ภิกฺขุ ปญฺญาวิมุตฺโต. กายสกฺขี. ทิฏฺฐิปฺปตฺโต. สทฺธาวิมุตฺโต. ธมฺมานุสารี. สทฺธานุสารี, ตมหं เอวं วเทยฺยं "เอหิ เม ตฺวं ภิกฺขุ ปงฺเก สงฺกโม โหตี"ติ. อปี นุ โข โส สงฺกเมยฺย วา อญฺเญน วา กายं สนฺนาเมยฺย โนติ วา วเทยฺยาติ. โน เหตं ภนฺเต. ตं กิ มญฺญสิ ภทฺทาลิ? อปี นุ ตฺวं ภทฺทาลิ ตสฺมิं สมเย อุภโตภาควิมุตฺโต วา โหสิ, ปญฺญาวิมุตฺโต วา กายสกฺขี วา ทิฏฺฐิปฺปตฺโต วา สทฺธาวิมุตฺโต วา ธมฺมานุสารี วา สทฺธานุสารี วาติ. โน เหตं ภนฺเต. นนุ ตฺวं ภทฺทาลิ ตสฺมิं สมเย ริตฺโต ตุจฺโฉ อปรทฺโธติ. เอวं ภนฺเต. อจฺจโย มं ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, โยหํ ภควตา สิกฺขาปเท ปญฺญาปิยมาเน ภิกฺขุสงฺเฆ สิกฺขं สมาทิยมาเน อนุสฺสาหं ปเวเทสึ, ตสฺส เม ภนฺเต ภควา อจฺจยं อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายติ สංวรายาติ.

ตคฺฆ ตุวํ ภทฺทาลิ อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, ยํ ตุวํ มยา สิกฺขาปเท ปญฺญาปิยมาเน ภิกฺขุสงฺเฆ สิกฺขํ สมาทิยมาเน อนุสาสามิ ปเวเทสิ. ยโต จ โข ตุวํ ภทฺทาลิ อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรสิ, ตนฺเต มยํ ปฏิคฺคณฺหาม, วุทฺธิ เหสา ภทฺทาลิ อริยสฺส วินเย, โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ อายตึ สංวรํ อาปชฺชติ.

[๑๓๗] อิธ ภทฺทาลิ เอกจฺโจ ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ "ยนฺนูนาหํ วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภเชยฺยं อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं, อปฺเปวนามาหํ อุตฺตริ[1] มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสं สจฺฉิกเรยฺยนฺ"ติ, โส วิวิตฺตं เสนาสนं ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं, ตสฺส ตถา วูปกฏฺฐสฺส วิหรโต สตฺถาปิ อุปวทติ, อนุวิจฺจ วิญฺญู สพฺรหฺมจารี อุปวทนฺติ, เทวตาปิ อุปวทนฺติ, อตฺตาปิ อตฺตานํ อุปวทติ, โส สตฺถาราปิ อุปวทิโต อนุวิจฺจ วิญฺญูหิ สพฺรหฺมจารีหิ อุปวทิโต เทวตาหิปิ อุปวทิโต อตฺตนาปิ อตฺตานํ อุปวทิโต น อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสं สจฺฉิกโรติ. ตं กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตं[2] ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตं สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการิสฺส.

[๑๓๘] อิธ ปน ภทฺทาลิ เอกจฺโจ ภิกฺขุ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการี โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ "ยนฺนูนาหํ วิวิตฺตं เสนาสนं ภเชยฺยं อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं, อปฺเปวนามาหํ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสं สจฺฉิกเรยฺยนฺ"ติ, โส วิวิตฺตं เสนาสนं ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं, ตสฺส ตถา วูปกฏฺฐสฺส วิหรโต สตฺถาปิ น อุปวทติ, อนุวิจฺจ วิญฺญู สพฺรหฺมจารี น อุปวทนฺติ, เทวตาปิ น อุปวทนฺติ, อตฺตาปิ อตฺตานํ น อุปวทติ.

---

๑ ฉ.ม. อุตฺตริ ๒ ฉ.ม. เอวญฺหิ ตं

โส สตฺถาราปี อนุปวทิโต อนุวิจฺจ วิญฺญูหิ สพฺรหฺมจารีหิ อนุปวทิโต เทวตาหิปี อนุปวทิโต อตฺตนาปี อตฺตานํ อนุปวทิโต อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริย-ญาณทสฺสนวิเสสํ สจฺฉิกโรติ, โส วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตํ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺส.

[๑๓๙] ปุน จปรํ ภทฺทาลิ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตํ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺส.

ปุน จปรํ ภทฺทาลิ ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตํ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺส.

ปุน จปรํ ภทฺทาลิ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ ยถาตํ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺส.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ. โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาติ ฯ เป ฯ อิติ สาการ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตํ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺส.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน

อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ "อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา ฯ เป ฯ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา ฯ เป ฯ สุคตึ สคฺคं โลกं อุปปนฺนา"ติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺต-มานุสเกน ฯ เป ฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตं สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺส.

โส เอวं สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานं ขยญาณาย จิตฺตं อภินินฺนาเมติ. โส "อิทं ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภูตं ปชานาติ ฯ เป ฯ "อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตं ปชานาติ; "อิเม อาสวา"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวสมุทโย"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรโธ"ติ ยถาภูตं ปชานาติ, "อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตं ปชานาติ. ตสฺส เอวं ชานโต เอวं ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตं วิมุจฺจติ, ภวาสวาปี จิตฺตं วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตं วิมุจฺจติ, วิมุตฺตสฺมึ "วิมุตฺตมิ"ติ ญาณं โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตं พฺรหฺมจริยं, กตं กรณียं, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ. ตं กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตं ภทฺทาลิ โหติ, ยถาตं สตฺถุสาสเน สิกฺขาย ปริปูรการิสฺสาติ.

[๑๔๐] เอวं วุตฺเต อายสฺมา ภทฺทาลิ ภควนฺตं เอตทโวจ "โก นุ โข ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย, เยนมิเธกจฺจํ ภิกฺขุ ปสฺยหฺ[1] ปสยฺหฺ[1] การณํ กโรนฺติ? โก ปน ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย, เยนมิเธกจฺจํ ภิกฺขุ โน ตถา ปสฺยหฺ ปสยฺหฺ การณํ กโรนฺตี"ติ. อิธ ภทฺทาลิ เอกจฺโจ ภิกฺขุ อภิณฺหาปตฺติโก โหติ, อาปตฺติ-พหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, พหิทฺธา กถं อปนาเมติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, น สมฺมา วตฺตติ, น โตสํ ปาเตติ, น นิคฺ[2]คาหํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตं กโรมีติ นาห. ตตฺร ภทฺทาลิ

---

๑ สี.อิ.ก. ปวยหฺ ปวยหฺ ๒ ฉ.ม. เนตฺถารํ

ภิกฺขูนํ เอวํ โหติ "อยํ โข อาวุโส ภิกฺขุ อภิณฺหาปตฺติโก, อาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, พหิทฺธา กถํ อปนาเมติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, น สมฺมา วตฺตติ, น โตมํ ปาเตติ, น นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตํ กโรมีติ นาห. สาธุ วตายสฺมนฺโต อิมสฺส ภิกฺขุโน ตถา ตถา อุปปริกฺขถ, ยถยิทํ[1] อธิกรณํ น ขิปฺปเมว วูปสเมยฺยา"ติ. ตสฺส โข เอวํ ภวิสฺสติ ภิกฺขุโน ภิกฺขู ตถา ตถา อุปปริกฺขนฺติ, ยถยิทํ อธิกรณํ น ขิปฺปเมว วูปสมฺมติ.

[๑๔๑] อิธ ปน ภวิสฺสติ เอกจฺโจ ภิกฺขุ อภิณฺหาปตฺติโก โหติ อาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน นาญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, พหิทฺธา กถํ น อปนาเมติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, สมฺมา วตฺตติ, โตมํ ปาเตติ, นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตํ กโรมีติ อาห. ตตฺร ภวิสฺสติ ภิกฺขูนํ เอวํ โหติ "อยํ โข อาวุโส ภิกฺขุ อภิณฺหาปตฺติโก อาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน นาญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, พหิทฺธา กถํ น อปนาเมติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, สมฺมา วตฺตติ, โตมํ ปาเตติ, นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตํ กโรมีติ อาห. สาธุ วตายสฺมนฺโต อิมสฺส ภิกฺขุโน ตถา ตถา อุปปริกฺขถ, ยถยิทํ อธิกรณํ ขิปฺปเมว วูปสเมยฺยา"ติ. ตสฺส โข เอวํ ภวิสฺสติ ภิกฺขุโน ภิกฺขู ตถา ตถา อุปปริกฺขนฺติ, ยถยิทํ อธิกรณํ ขิปฺปเมว วูปสมฺมติ.

[๑๔๒] อิธ ภวิสฺสติ เอกจฺโจ ภิกฺขุ อธิจฺจาปตฺติโก โหติ อนาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ. พหิทฺธา กถํ อปนาเมติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, น สมฺมา วตฺตติ, น โตมํ ปาเตติ, น นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตํ กโรมีติ นาห. ตตฺร ภวิสฺสติ ภิกฺขูนํ เอวํ

---

๑ ฉ.ม.สี.อิ. ยถาสฺสิทํ

โหติ "อยํ โข อาวุโส ภิกฺขุ อธิจฺจาปตฺติโก อนาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, พหิทฺธา กถํ อปนาเมติ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, น สมฺมา วตฺตติ, น โลมํ ปาเตติ, น นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ. ตํ กโรมีติ นาห. สาธุ วตายสฺมนฺโต อิมสฺส ภิกฺขุโน ตถา ตถา อุปปริกฺขถ, ยถยิทํ อธิกรณํ น ขิปฺปเมว วูปสเมยฺยา"ติ. ตสฺส โข เอวํ ภทฺทาลิ ภิกฺขุโน ภิกฺขู ตถา ตถา อุปปริกฺขนฺติ, ยถยิทํ อธิกรณํ น ขิปฺปเมว วูปสมฺมติ.

[๑๔๓] อิธ ปน ภทฺทาลิ เอกจฺโจ ภิกฺขุ อธิจฺจาปตฺติโก โหติ อนาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน นาญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, น พหิทฺธา กถํ อปนาเมติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, สมฺมา วตฺตติ, โลมํ ปาเตติ, นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตํ กโรมีติ อาห. ตตฺร ภทฺทาลิ ภิกฺขูนํ เอวํ โหติ "อยํ โข อาวุโส ภิกฺขุ อธิจฺจาปตฺติโก อนาปตฺติพหุโล. โส ภิกฺขูหิ วุจฺจมาโน นาญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ, น พหิทฺธา กถํ อปนาเมติ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ, สมฺมา วตฺตติ, โลมํ ปาเตติ, นิตฺถารํ วตฺตติ, เยน สโฆ อตฺตมโน โหติ, ตํ กโรมีติ อาห. สาธุ วตายสฺมนฺโต อิมสฺส ภิกฺขุโน ตถา ตถา อุปปริกฺขถ, ยถยิทํ อธิกรณํ ขิปฺปเมว วูปสเมยฺยา"ติ. ตสฺส โข เอวํ ภทฺทาลิ ภิกฺขุโน ภิกฺขู ตถา ตถา อุปปริกฺขนฺติ, ยถยิทํ อธิกรณํ ขิปฺปเมว วูปสมฺมติ.

[๑๔๔] อิธ ภทฺทาลิ เอกจฺโจ ภิกฺขุ สทฺธามตฺตเกน วหติ เปมมตฺตเกน. ตตฺร ภทฺทาลิ ภิกฺขูนํ เอวํ โหติ "อยํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สทฺธามตฺตเกน วหติ เปมมตฺตเกน. สเจ มยं อิมํ ภิกฺขุํ ปสฺยฺห ปสฺยฺห การณํ กริสฺสาม, มา ยมฺปีสฺส ตํ สทฺธามตฺตกํ เปมมตฺตกํ ตมฺหาปี ปริหายี"ติ. เสยฺยถาปี ภทฺทาลิ ปุริสสฺส เอกํ จกฺขุ, ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ตํ เอกं จกฺขุ รกฺเขยฺยุ "มา ยมฺปีสฺส ตํ เอกं จกฺขุ ตมฺหาปี ปริหายี"ติ. เอวเมว โข ภทฺทาลิ อิเธกจฺโจ

ภิกฺขุ สทฺธามตฺตเกน วหติ เปมมตฺตเกน. ตตฺร ภทฺทาลิ ภิกฺขูนํ เอวํ โหติ "อยํ โข อาวุโส ภิกฺขุ สทฺธามตฺตเกน วหติ เปมมตฺตเกน, สเจ มยํ อิมํ ภิกฺขุ ปสฺสยฺห ปสฺสยฺห การณํ กริสฺสาม, มา ยมฺปีสฺส ตํ สทฺธามตฺตกํ เปมมตฺตกํ ตมฺหาปี ปริหายี"ติ. อยํ โข ภทฺทาลิ เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยนมิเธกจฺจํ ภิกฺขุ ปสฺสยฺห ปสฺสยฺห การณํ กโรนฺติ, อยํ ปน ภทฺทาลิ เหตุ, อยํ ปจฺจโย, เยนมิเธกจฺจํ ภิกฺขุ โน ตถา ปสฺสยฺห ปสฺสยฺห การณํ กโรนฺตีติ.

[๑๔๕] โก นุ โข ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย, เยน ปุพฺเพ อปฺปตรานิ เจว สิกฺขาปทานิ อเหสุ๋, พหุตรา จ ภิกฺขู อญฺญาย สณฺฐหิ๋สุ? โก ปน ภนฺเต เหตุ, โก ปจฺจโย, เยเนตรหิ พหุตรานิ เจว สิกฺขาปทานิ โหนฺติ, อปฺปตรา จ ภิกฺขู อญฺญาย สณฺฐหนฺตีติ. เอวเญฺหตํ ภทฺทาลิ โหติ, สตฺเตสุ หายมาเนสุ สทฺธมฺเม อนฺตรธายมาเน พหุตรานิ เจว สิกฺขาปทานิ โหนฺติ, อปฺปตรา จ ภิกฺขู อญฺญาย สณฺฐหนฺตีติ. น ตาว ภทฺทาลิ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปติ, ยาว น อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานิ๋ยา ธมฺมา สงฺฆ ปาตุภวนฺติ. ยโต จ โข ภทฺทาลิ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานิ๋ยา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ, อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปติ เตสญฺเยว อาสวฏฺฐานิ๋ยานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย. น ตาว ภทฺทาลิ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานิ๋ยา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ, ยาว น สงฺโฆ มหตฺตํ ปตฺโต โหติ. ยโต จ โข ภทฺทาลิ สงฺโฆ มหตฺตํ ปตฺโต โหติ, อถ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานิ๋ยา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ, อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปติ เตสญฺเยว อาสวฏฺฐานิ๋ยานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย. น ตาว ภทฺทาลิ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานิ๋ยา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ, ยาว น สงฺโฆ ลาภคฺคํ ปตฺโต โหติ ... ยสคฺคํ ปตฺโต โหติ ... พาหุสจฺจํ ปตฺโต โหติ ... รตฺตญฺญุตํ ปตฺโต โหติ. ยโต จ โข ภทฺทาลิ สงฺโฆ รตฺตญฺญุตํ ปตฺโต โหติ, อถ อิเธกจฺเจ อาสวฏฺฐานิ๋ยา ธมฺมา สงฺเฆ ปาตุภวนฺติ, อถ สตฺถา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปติ เตสญฺเยว อาสวฏฺฐานิ๋ยานํ ธมฺมานํ ปฏิฆาตาย.

[๑๔๖] อปฺปกา โข ตุเมฺห ภทฺทาลิ เตน สมเยน อหุวตฺถ, ยทา โว อหํ อาชานิ๋ยสุตฺตูปคํ ธมฺมปริยายํ เทเสสึ๋, ตํ สรสิ ตุวं[1] ภทฺทาลีติ. โน เหตํ ภนฺเต.

---

๑ ฉ.ม. อิทํ ปทํ น ทิสฺสติ

ตตฺร ภทฺทาลิ กึ เหตุ ปจฺเจสฺสิ. โส หิ นูนาหํ ภนฺเต ทิฆรตฺตํ สตฺถุสาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี อโหสินฺติ. น โข ภทฺทาลิ เอเสว เหตุ เอส ปจฺจโย, อถีจ เม ตุวํ ภทฺทาลิ ทิฆรตฺตํ เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต "น จายํ โมฆปุริโส มยา ธมฺเม เทสียมาเน อฏฺฐิกตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพเจตโส สมนฺนาหริตฺวา โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาตี"ติ. อถีจ เต อหํ ภทฺทาลิ อาชานิยสุตฺตมฺปิ ธมฺมปริยายํ เทสิสฺสามิ, ตํ สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา ภทฺทาลิ ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ:

[๑๔๗] เสยฺยถาปี ภทฺทาลิ ทกฺโข อสฺสทมโก ภทฺรํ อสฺสาชานีย์ คเหตฺวา ปฐเมเนว มุขาชาเน การณํ กาเรติ. ตสฺส มุขาชาเน การณํ การิยมานสฺส โหนฺติเยว วิสูกายิตานิ วิเสวิตานิ วิปฺผนฺทิตานิ กานิจิ กานิจิ, ยถาตํ อการิตปุพฺพํ การณํ การิยมานสฺส. โส อภิณฺหการณา อนุปุพฺพการณา ตสฺมิ์ ฐาเน ปรินิพฺพายติ. ยโต โข ภทฺทาลิ ภทฺโร อสฺสาชานีโย อภิณฺหการณา อนุปุพฺพการณา ตสฺมิ์ ฐาเน ปรินิพฺพุโต โหติ, ตเมนํ อสฺสทมโก อุตฺตริ์ การณํ กาเรติ ยุคาชาเน. ตสฺส ยุคาชาเน การณํ การิยมานสฺส โหนฺติเยว วิสูกายิตานิ วิเสวิตานิ วิปฺผนฺทิตานิ กานิจิ กานิจิ, ยถาตํ อการิตปุพฺพํ การณํ การิยมานสฺส. โส อภิณฺหการณา อนุปุพฺพการณา ตสฺมิ์ ฐาเน ปรินิพฺพายติ. ยโต โข ภทฺทาลิ ภทฺโร อสฺสาชานีโย อภิณฺหการณา อนุปุพฺพการณา ตสฺมิ์ ฐาเน ปรินิพฺพุโต โหติ, ตเมนํ อสฺสทมโก อุตฺตริ์ การณํ กาเรติ อนุกฺกเม มณฺฑเล ขุรกาเล ธาเว รวตฺเต[1] ราชคุเณ ราชวเส อุตฺตเม ชเว อุตฺตเม หเย อุตฺตเม สาขเลฺย. ตสฺส อุตฺตเม ชเว อุตฺตเม หเย อุตฺตเม สาขเลฺย การณํ การิยมานสฺส โหนฺติเยว วิสูกายิตานิ วิเสวิตานิ วิปฺผนฺทิตานิ กานิจิ กานิจิ, ยถาตํ อการิตปุพฺพํ การณ์ การิยมานสฺส. โส อภิณฺหการณา อนุปุพฺพการณา ตสฺมิ์ ฐาเน ปรินิพฺพายติ. ยโต โข ภทฺทาลิ ภทฺโร อสฺสาชานีโย อภิณฺหการณา อนุปุพฺพการณา ตสฺมิ์ ฐาเน ปรินิพฺพุโต โหติ, ตเมนํ อสฺสทมโก อุตฺตริ์ วณฺณิยํ

---

๑ ฉ.ม. ทวตฺเต

จ ฬิยฺ[1] จ อนุปฺปเวจฺฉติ. อิเมหิ โข ภทฺทาลิ ทสหงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภโทฺร อสฺสาชานีโย ราชารโห โหติ ราชโภคฺโค, รญฺโญ องฺคมเตฺวว สงฺขยฺ คจฺฉติ.

เอวเมว โข ภทฺทาลิ ทสหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อาหุเนยฺโย โหติ ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลีกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส. กตเมหิ ทสหิ? อิธ ภทฺทาลิ ภิกฺขุ เอเสขาย สมฺมาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต โหติ, เอเสเขน สมฺมาสงฺกปฺเปน สมนฺนาคโต โหติ, เอเสขาย สมฺมาวาจาย สมนฺนาคโต โหติ, เอเสเขน สมฺมากมฺมนฺเตน สมนฺนาคโต โหติ, เอเสเขน สมฺมาอาชีเวน สมนฺนาคโต โหติ, เอเสเขน สมฺมาวายาเมน สมนฺนาคโต โหติ, เอเสขาย สมฺมาสติยา สมนฺนาคโต โหติ, เอเสเขน สมฺมาสมาธินา สมนฺนาคโต โหติ, เอเสเขน สมฺมาญาเณน สมนฺนาคโต โหติ, เอเสขาย สมฺมาวิมุตฺติยา สมนฺนาคโต โหติ. อิเมหิ โข ภทฺทาลิ ทสหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อาหุเนยฺโย โหติ ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลีกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา ภทฺทาลิ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

ภทฺทาลิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํ.

---

๑ ฉ.ม. ปาณิยญฺจ; สี.อิ. วลิยญฺจ

๖. ลฏุกิโกปมสุตฺต

[๑๔๘] เอวมฺเม สุตฺตํ:– เอกํ สมยํ ภควา องฺคุตฺตราเปสุ วิหรติ อาปณํ นาม องฺคุตฺตราปานํ นิคโม. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อาปณํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ; อาปเณ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยนญฺญตโร วนสณฺโฑ, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย; ตํ วนสณฺฑํ อชฺโฌคาเหตฺวา อญฺญตรสฺมิ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิ. อายสฺมาปิ โข อุทายี ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อาปณํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อาปเณ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน โส วนสณฺโฑ, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย; ตํ วนสณฺฑํ อชฺโฌคาเหตฺวา อญฺญตรสฺมิ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิ. อถ โข อายสฺมโต อุทายิสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ "พหุนฺนํ วต โน ภควา ทุกฺขธมฺมานํ อปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา สุขธมฺมานํ อุปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา อกุสลานํ ธมฺมานํ อปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา กุสลานํ ธมฺมานํ อุปหตฺตา"ติ. อถ โข อายสฺมา อุทายี สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

[๑๔๙] เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อุทายี ภควนฺตํ เอตทโวจ "อิธ มยฺหํ ภนฺเต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ 'พหุนฺนํ วต โน ภควา ทุกฺขธมฺมานํ อปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา สุขธมฺมานํ อุปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา อกุสลานํ ธมฺมานํ อปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา กุสลานํ ธมฺมานํ อุปหตฺตา'ติ, มยญฺหิ ภนฺเต ปุพฺเพ สายญฺเจว ภุญฺชาม ปาโตจ ทิวา จ วิกาเล. อหุ โข โส ภนฺเต สมโย, ยํ ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ 'อิงฺฆ ตุเมฺห ภิกฺขเว เอตํ ทิวาวิกาลโภชนํ ปชหถา'ติ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต

อหุเทว อญฺญถตฺตํ, อหุเทว โทมนสฺสํ ยมฺปี โน สทฺธา คหปติกา ทิวา วิกาเล ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ เทนฺติ, ตสฺสปี โน ภควา ปหานมาห, ตสฺสปี โน สุคโต ปฏินิสฺสคฺคมาหา'ติ, เต มยํ ภนฺเต ภควติ เปมญฺจ คารวญฺจ หิริญฺจ โอตฺตปฺปญฺจ สมฺปสฺสมานา เอวนฺตํ ทิวาวิกาลโภชนํ ปชหิมฺหา, เต มยํ ภนฺเต สายญฺเจว ภุญฺชาม ปาโต จ, อหุ โข โส ภนฺเต สมโย, ยํ ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ 'อิงฺฆ ตุเมฺห ภิกฺขเว เอตํ รตฺติวิกาลโภชนํ ปชหถา'ติ, ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต อหุเทว อญฺญถตฺตํ, อหุเทว โทมนสฺสํ ยมฺปี โน อิเมสํ ทฺวินฺนํ ภตฺตานํ ปณีตสงฺขาตตรํ, ตสฺสปี โน ภควา ปหานมาห, ตสฺสปี โน สุคโต ปฏินิสฺสคฺคมาหา'ติ. ภูตปุพฺพํ ภนฺเต อญฺญตโร ปุริโส ทิวา สูเปยฺยํ ฉาเปตฺวา ปชาปตึ เอวมาห 'หนฺท อิมํ นิกฺขิปถ, สายํ สมฺเพว สมคฺคา ภุญฺชิสฺสามา'ติ. ยา กาจิ ภนฺเต สงฺขติโย, สมฺพหา ตา รตฺติ, อปฺปา ทิวา. เต มยํ ภนฺเต ภควติ เปมญฺจ คารวญฺจ หิริญฺจ โอตฺตปฺปญฺจ สมฺปสฺสมานา เอวนฺตํ รตฺติวิกาลโภชนํ ปชหิมฺหา. ภูตปุพฺพํ ภนฺเต ภิกฺขู รตฺตนฺธการติมิสายํ พีณฺฑาย จรนฺตา จนฺทนิกมฺปี ปวิสนฺติ, โอพิคฺคเตปี ปปตนฺติ, กณฺฏกราชิมฺปี[2] อาโรหนฺติ, สุตฺตมฺปี คาวิ อาโรหนฺติ, มาณเวหิปี สมาคจฺฉนฺติ กตกมฺเมหิปี อกตกมฺเมหิปี, มาตุคามโมปี เต อสทฺธมฺเมน นิมนฺเตติ. ภูตปุพฺพาหํ ภนฺเต รตฺตนฺธการติมิสายํ พีณฺฑาย จรามิ. อทฺทสา โข มํ ภนฺเต อญฺญตรา อิตฺถี วิชฺชนฺตริกาย ภาชนํ โธวนฺตี, ทิสฺวา มํ ภีตา วิสฺสรมกาสิ 'อพฺภุมฺเม[3] ปีสาโจ วต มนฺ'ติ. เอวํ วุตฺเต อหํ ภนฺเต ตํ อิตฺถึ เอตทโวจํ 'นาหํ ภคินิ ปีสาโจ, ภิกฺขุ พีณฺฑาย จีโต'ติ. ภิกฺขุสฺส อาตุมารี, ภิกฺขุสฺส มาตุมารี, วรนฺเต ภิกฺขุ ติเณหน โควิกนฺตเนน กุจฺฉิ ปริกนฺโต, น เตฺวว วรํ, ยํ รตฺตนฺธการติมิสายํ กุจฺฉิเหตุ พีณฺฑาย จรสี'ติ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต ตทนุสฺสรโต เอวํ โหติ 'พหุนฺนํ วต โน ภควา ทุกฺขธมฺมานํ อปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา สุขธมฺมานํ

---

๑ ฉ.ม. อิทํ ปทํ นตฺถิ ๒ สี.อิ. กณฺฏกวตฺตมฺปี; ฉ.ม. กณฺฏกาวาฏมฺปี

๓ ฉ.ม. อภุมฺเม

อุปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา อกุสลานํ ธมฺมานํ อปหตฺตา, พหุนฺนํ วต โน ภควา กุสลานํ ธมฺมานํ อุปหตฺตา"ติ.

[๑๕๐] เอวเมว ปนุทายิ อิเธกจฺเจ โมฆปุริสา "อิทํ ปชหถา"ติ มยา วุจฺจมานา เต เอวมาหํสุ "กึ ปนิมสฺส อปฺปมตฺตกสฺส โอรมตฺตกสฺส, อธิสีลสิกฺขาเตวายํ สมโณ"ติ. เต ตญฺเจว นปฺปชหนฺติ, มยิ จ อปฺปจฺจยํ อุปฏฺฐเปนฺติ, เย จ ภิกฺขู สิกฺขากามา. เตสนฺตํ อุทายิ โหติ พหุวํ พนฺธนํ ทฬฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปฺปติกํ พนฺธนํ ถูโล กพิงฺคโร. เสยฺยถาปิ อุทายิ ฉฏฺฐิกา สกุณิกา ปูติลตาย พนฺธเนน พทฺธา[1] ตตฺเถว วธํ วา พนฺธํ วา มรณํ วา อาคเมติ. โย นุ โข อุทายิ เอวํ วเทยฺย "เยน สา ฉฏฺฐิกา สกุณิกา ปูติลตาย พนฺธเนน พทฺธา ตตฺเถว วธํ วา พนฺธํ วา มรณํ วา อาคเมติ. ตญฺหิ ตสฺสา อพลํ พนฺธนํ ทุพฺพลํ พนฺธนํ ปูติกํ พนฺธนํ อสารกํ พนฺธนนฺ"ติ, สมฺมา นุ โข โส อุทายิ วทมาโน วเทยฺยาติ. โน เหตํ ภนฺเต. เยน สา ภนฺเต ฉฏฺฐิกา สกุณิกา ปูติลตาย พนฺธเนน พทฺธา ตตฺเถว วธํ วา พนฺธํ วา มรณํ วา อาคเมติ. ตญฺหิ ตสฺสา พลวํ พนฺธนํ ทฬฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปฺปติกํ พนฺธนํ ถูโล กพิงฺคโรติ. เอวเมว โข อุทายิ อิเธกจฺเจ โมฆปุริสา "อิทํ ปชหถา"ติ มยา วุจฺจมานา เต เอวมาหํสุ "กึ ปนิมสฺส อปฺปมตฺตกสฺส โอรมตฺตกสฺส, อธิสีลสิกฺขาเตวายํ สมโณ"ติ. เต ตญฺเจว นปฺปชหนฺติ, มยิ จ อปฺปจฺจยํ อุปฏฺฐเปนฺติ, เย จ ภิกฺขู สิกฺขากามา. เตสนฺตํ อุทายิ โหติ พลวํ พนฺธนํ ทฬฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปฺปติกํ พนฺธนํ ถูโล กพิงฺคโร.

[๑๕๑] อิธ ปนุทายิ เอกจฺเจ กุลปุตฺตา "อิทํ ปชหถา"ติ มยา วุจฺจมานา เต เอวมาหํสุ "กึ ปนิมสฺส อปฺปมตฺตกสฺส โอรมตฺตกสฺส ปหาตพฺพสฺส, ยสฺส โน ภควา ปหานมาห, ยสฺส โน สุคโต ปฏินิสฺสคฺคมาหา"ติ. เต ตญฺเจว ปชหนฺติ, มยิ จ น อปฺปจฺจยํ อุปฏฺฐเปนฺติ, เย จ ภิกฺขู สิกฺขากามา. เต ตํ ปหาย

---

๑ ก. พนฺธา

อปฺโปสฺสุกฺกา ปนฺนโลมา ปรทตฺตวุตฺตา[๑] มิคภูเตน เจตสา วิหรนฺติ, เตสนฺตํ อุทายิ โหติ อพลํ พนฺธนํ ทุพฺพลํ พนฺธนํ ปูติกํ พนฺธนํ อสารกํ พนฺธนํ. เสยฺยถาปี อุทายิ รญฺโญ นาโค อสฺสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต สงฺคามาวจโร ทเพฺหหิ วรตฺเตหิ พนฺธเนหิ พทฺโธ อสกฺกเยว กายํ สนฺนาเมตฺวา ตานิ พนฺธนานิ สญฺฉินฺทิตฺวา สมฺปทาเลตฺวา เยนกามํ ปกฺกมติ. โย นุ โข อุทายิ เอวํ วเทยฺย "เยหิ โส รญฺโญ นาโค อสฺสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต สงฺคามาวจโร ทเพฺหหิ วรตฺเตหิ พนฺธเนหิ พทฺโธ อสกฺกเยว กายํ สนฺนาเมตฺวา ตานิ พนฺธนานิ สญฺฉินฺทิตฺวา สมฺปทาเลตฺวา เยนกามํ ปกฺกมติ. ตญฺหิ ตสฺส พลวํ พนฺธนํ ทพฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปูติกํ พนฺธนํ ถูโล กพิงฺคโร"ติ, สมฺมา นุ โข โส อุทายิ วทมาโน วเทยฺยาติ. โน เหตํ ภนฺเต. เยหิ ภนฺเต โส รญฺโญ นาโค อสฺสาทนฺโต อุรูพฺหวา อภิชาโต สงฺคามาวจโร ทเพฺหหิ วรตฺเตหิ พนฺธเนหิ พทฺโธ อสกฺกเยว กายํ สนฺนาเมตฺวา ตานิ พนฺธนานิ สญฺฉินฺทิตฺวา สมฺปทาเลตฺวา เยนกามํ ปกฺกมติ. ตญฺหิ ตสฺส อพลํ พนฺธนํ ฯเปฯ อสารกํ พนฺธนนฺติ. เอวเมว โข อุทายิ อิเธกจฺเจ กุลปุตฺตา "อิทํ ปชหถา"ติ มยา วุจฺจมานา เต เอวมาหํสุ "กิ ปนิมสฺส อปฺปมตฺตกสฺส โอรมตฺตกสฺส ปหาตพฺพสฺส, ยสฺส โน ภควา ปหานมาห, ยสฺส โน สุคโต ปฏินิสฺสคฺคมาหา"ติ. เต ตญฺเจว ปชหนฺติ, มยิ จ น อปฺปจฺจยํ อุปฏฺเปนฺติ, เย จ ภิกฺขู สิกฺขากามา. เต ตํ ปหาย อปฺโปสฺสุกฺกา ปนฺนโลมา ปรทตฺตวุตฺตา มิคภูเตน เจตสา วิหรนฺติ, เตสนฺตํ อุทายิ โหติ อพลํ พนฺธนํ ทุพฺพลํ พนฺธนํ ปูติกํ พนฺธนํ อสารกํ พนฺธนํ.

[๑๕๒] เสยฺยถาปี อุทายิ ปุริโส ทลิทฺโท อสฺสโก อนาพฺหิโย ตสฺสสฺส เอกํ อคารกํ โอลุคฺควิลุคฺคํ กากาติทายิ์ น ปรมรูปี, เอกา กโพฬิกา[๒] โอลุคฺควิลุคฺคา น ปรมรูปา, เอกิสฺสา กุมฺภิยา ธญฺญสฺสาปกํ น ปรมรูปี, เอกา ชายิกา น ปรมรูปา. โส อารามคตํ ภิกฺขุ ปสฺเสยฺย สุโธตหตฺถปาทํ มนุญฺญํ โภชนํ ภุตฺตาวึ สีตาย ฉายาย นิสินฺนํ อธิจิตฺเต ยุตฺตํ. ตสฺส เอวมสฺส "สุขํ วต โภ สามญฺญ,

๑ สี.อิ.ก. ปรทตฺตวุตฺตา ๒ ฉ.ม. ขโฏฬิกา.

ฆาโรคฺยํ วต โภ สามญฺญํ, โส วตสฺส, โยหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส น สกฺกุเณยฺย เอกํ อคารกํ โอฑฺฑฺเฑวิฑฺฑกํ กากาติทายิ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกํ กโพฬกํ โอฑฺฑฺเฑวิฑฺฑกํ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกิสฺสา กุมฺภิยา ธญฺญสมวาปกํ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกํ ชายิกํ น ปรมรูปํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ. โย นุ โข อุทายิ เอวํ วเทยฺย "เยหิ โส ปุริโส พนฺธเนหิ พทฺโธ น สกฺโกติ เอกํ อคารกํ โอฑฺฑฺเฑวิฑฺฑกํ กากาติทายิ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกํ กโพฬกํ โอฑฺฑฺเฑวิฑฺฑกํ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกิสฺสา กุมฺภิยา ธญฺญสมวาปกํ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกํ ชายิกํ น ปรมรูปํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ. ตญฺหิ สสฺส อพลํ พนฺธนํ ทุพฺพลํ พนฺธนํ ปูติกํ พนฺธนํ อสารกํ พนฺธนนฺ"ติ, สมฺมา นุ โข โส อุทายิ วทมาโน วเทยฺยาติ. โน เหตํ ภนฺเต. เยหิ ภนฺเต โส ปุริโส พนฺธเนหิ พทฺโธ น สกฺโกติ เอกํ อคารกํ โอฑฺฑฺเฑวิฑฺฑกํ กากาติทายิ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกํ กโพฬกํ โอฑฺฑฺเฑวิฑฺฑกํ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกิสฺสา กุมฺภิยา ธญฺญสมวาปกํ น ปรมรูปํ ปหาย, เอกํ ชายิกํ น ปรมรูปํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ. ตญฺหิ สสฺส พลวํ พนฺธนํ ทฬฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปูติกํ พนฺธนํ ถูโล กพิงฺคโรติ; เอวเมว โข อุทายิ อิเธกจฺเจ โมฆปุริสา "อิทํ ปชหถา"ติ มยา วุจฺจมานา เต เอวมาหํสุ "กึ ปนิมสฺส อปฺปมตฺตกสฺส โอรมตฺตกสฺส, อธิสลฺลิขเตวายํ สมโณ"ติ. เต ตญฺเจว นปฺปชหนฺติ, มยิ จ อปฺปจฺจยํ อุปฏฺฐเปนฺติ, เย จ ภิกฺขู สิกฺขากามา. เตสนฺตํ อุทายิ โหติ พลวํ พนฺธนํ ทฬฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปูติกํ พนฺธนํ ถูโล กพิงฺคโร.

[๑๕๓] เสยฺยถาปี อุทายิ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อฑฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค เนกานิ นิกฺขคณานิ จโย เนกานิ ธญฺญคณานิ จโย เนกานิ เขตฺตคณานิ จโย เนกานิ วตฺถุคณานิ จโย เนกานิ ภริยคณานิ จโย เนกานิ ทาสคณานิ จโย

เนกานํ ทาสิคณานํ จโย. โส อารามคโต ภิกฺขุ ปสฺเสยฺย สุโขตหตฺถปาทํ มนุญฺญโภชนํ ภุตฺตาวึ สีตาย ฉายาย นิสินฺนํ อธิจิตฺเต ยุตฺตํ, ตสฺส เอวมสฺส "สุขํ วต โภ สามญฺญ, อาโรคฺยํ วต โภ สามญฺญ, โส วตสฺสํ, โยหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส สกฺกุเณยฺย เนกานิ นิกฺขคณานิ ปหาย, เนกานิ ขณฺฑคณานิ ปหาย, เนกานิ เขตฺตคณานิ ปหาย, เนกานิ วตฺถุคณานิ ปหาย, เนกานิ ภริยคณานิ ปหาย, เนกานิ ทาสคณานิ ปหาย, เนกานิ ทาสิคณานิ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ. โย นุ โข อุทายิ เอวํ วเทยฺย "เยหิ โส คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา พนฺธเนหิ พทฺโธ สกฺโกติ เนกานิ นิกฺขคณานิ ปหาย, เนกานิ ขณฺฑคณานิ ปหาย, เนกานิ เขตฺตคณานิ ปหาย, เนกานิ วตฺถุคณานิ ปหาย, เนกานิ ภริยคณานิ ปหาย, เนกานิ ทาสคณานิ ปหาย, เนกานิ ทาสิคณานิ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ. ตญฺหิ ตสฺส พลวํ พนฺธนํ ทพฺหํ พนฺธนํ ถิรํ พนฺธนํ อปุตฺติกํ พนฺธนํ ถูลํ กพิงฺคโร"ติ, สมฺมา นุ โข โส อุทายิ วทมาโน วเทยฺยาติ. โน เหตํ ภนฺเต. เยหิ ภนฺเต โส คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา พนฺธเนหิ พทฺโธ สกฺโกติ เนกานิ นิกฺขคณานิ ปหาย, เนกานิ ขณฺฑคณานิ ปหาย, เนกานิ เขตฺตคณานิ ปหาย, เนกานิ วตฺถุคณานิ ปหาย, เนกานิ ภริยคณานิ ปหาย, เนกานิ ทาสคณานิ ปหาย, เนกานิ ทาสิคณานิ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ. ตญฺหิ ตสฺส อพลํ พนฺธนํ ทุพฺพลํ พนฺธนํ ปูติกํ พนฺธนํ อสารกํ พนฺธนนฺติ. เอวเมว โข อุทายิ อิเธกจฺเจ กุลปุตฺตา "อิทํ ปชหถา"ติ มยา วุจฺจมานา เต เอวมาหํสุ "กิ ปนิมสฺส อปฺปมตฺตกสฺส โอรมตฺตกสฺส ปหาตพฺพสฺส, ยสฺส โน ภควา ปหานมาห, ยสฺส โน สุคโต ปฏินิสฺสคฺคมาหา"ติ. เต ตญฺเจว ปชหนฺติ, มยิ จ น อปฺปจฺจยํ อุปฏฺเปนฺติ, เย จ ภิกฺขู สิกฺขากามา. เต ตํ ปหาย อปฺโปสฺสุกฺกา ปนูนโลมา ปรทตฺตวุตฺตา มิคภูเตน เจตสา วิหรนฺติ, เตสนฺตํ อุทายิ โหติ อพลํ พนฺธนํ ทุพฺพลํ พนฺธนํ ปูติกํ พนฺธนํ อสารกํ พนฺธนํ.

[๑๕๔] จตฺตาโรเม อุทายิ ปุคฺคลา สนฺโต สංวิชฺชมานา โลกสฺมิ. กตเม จตฺตาโร? อิธุทายิ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อุปธิปหานาย ปฏิปนฺโน โหติ อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย, ตเมนං อุปธิปหานาย ปฏิปนฺนං อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย อุปธิปฏิสංยุตฺตา สรสงฺกปฺปา สมุทาจรนฺติ. โส เต อธิวาเสติ นปฺปชหติ น วิโนเทติ น พฺยนฺตีกโรติ น อนภาวං คเมติ. อิมං โข อหං อุทายิ ปุคฺคลං สංยุตฺโตติ วทามิ, โน วิสංยุตฺโต. ตං กิสฺส เหตุ? อินฺทฺริยเวมตฺตตา หิ เม อุทายิ อิมสฺมิ ปุคฺคเล วิทิตา.

อิธ ปนุทายิ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อุปธิปหานาย ปฏิปนฺโน โหติ อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย, ตเมนං อุปธิปหานาย ปฏิปนฺนං อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย อุปธิปฏิสංยุตฺตา สรสงฺกปฺปา สมุทาจรนฺติ. โส เต นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวං คเมติ. อิมมฺปี โข อหं อุทายิ ปุคฺคลං สංยุตฺโตติ วทามิ, โน วิสංยุตฺโต. ตं กิสฺส เหตุ? อินฺทฺริยเวมตฺตตา หิ เม อุทายิ อิมสฺมิ ปุคฺคเล วิทิตา.

อิธ ปนุทายิ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อุปธิปหานาย ปฏิปนฺโน โหติ อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย, ตเมนං อุปธิปหานาย ปฏิปนฺนං อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย กทาจิ กรหจิ สติสมฺโมสา อุปธิปฏิสංยุตฺตา สรสงฺกปฺปา สมุทาจรนฺติ. ทนฺโธ อุทายิ สตฺถุปฺปาโท, อถ โข นं ขิปฺปเมว ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวං คเมติ. เสยฺยถาปี อุทายิ ปุริโส ทิวสสนฺตตฺเต[1] อโยกฏาเห เฉว วา ตีณิ วา อุทกผุสิตานิ นิปาเตยฺย. ทนฺโธ อุทายิ อุทกผุสิตานं นิปาโต, อถ โข นานิ ขิปฺปเมว ปริกฺขยং ปริยาทานं คจฺเฉยฺย. เอวเมว โข อุทายิ อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล อุปธิปหานาย ปฏิปนฺโน โหติ อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย, ตเมนං อุปธิปหานาย ปฏิปนฺนං อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย กทาจิ กรหจิ สติสมฺโมสา อุปธิปฏิสංยุตฺตา สรสงฺกปฺปา สมุทาจรนฺติ. ทนฺโธ อุทายิ สตฺถุปฺปาโท, อถ โข นं ขิปฺปเมว ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวං คเมติ. อิมมฺปี โข อหं อุทายิ ปุคฺคลං สංยุตฺโตติ วทามิ, โน วิสංยุตฺโต. ตं กิสฺส เหตุ? อินฺทฺริยเวมตฺตตา หิ เม อุทายิ อิมสฺมิ ปุคฺคเล วิทิตา.

---

๑ ฉ.ม. ทิวสංสนฺตตฺเต

อิธ ปนุทายิ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อุปริ ทุกฺขสฺส มูลนฺติ อิติ วิทิตฺวา นิรุปธิ โหติ อุปธิสงฺขเย วิมุตฺโต. อิมํ โข อหํ อุทายิ ปุคฺคลํ วิสํยุตฺโตติ วทามิ, โน สํยุตฺโต. ตํ กิสฺส เหตุ? อนุตฺริยเวมตฺตตา หิ เม อุทายิ อิมสฺมึ ปุคฺคเล วิทิตา. อิเม โข อุทายิ จตฺตาโร ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ.

[๑๕๕] ปญฺจ โข อิเม อุทายิ กามคุณา. กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนีฺยา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนีฺยา. อิเม โข อุทายิ ปญฺจ กามคุณา. ยํ โข อุทายิ อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ มิพฺหุสุขํ[๑] ปุถุชฺชนสุขํ อนริยสุขํ น อาเสวิตพฺพํ น ภาเวตพฺพํ น พหุลีกาตพฺพํ, ภายิตพฺพํ เอตสฺส สุขสฺสาติ วทามิ.

[๑๕๖] อิธุทายิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิทํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมสุขํ วิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สมฺโพธสุขํ อาเสวิตพฺพํ ภาเวตพฺพํ พหุลีกาตพฺพํ, น ภายิตพฺพํ เอตสฺส สุขสฺสาติ วทามิ.

อิธุทายิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิทํ โข อหํ อุทายิ อิญฺชิตสฺมึ วทามิ. กิญฺจ ตตฺถ อิญฺชิตสฺมึ? ยเทว ตตฺถ วิตกฺกวิจารา อนิรุทฺธา โหนฺติ, อิทํ ตตฺถ อิญฺชิตสฺมึ. อิธุทายิ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อิญฺชิตสฺมึ วทามิ. กิญฺจ ตตฺถ อิญฺชิตสฺมึ? ยเทว ตตฺถ ปีติสุขํ อนิรุทฺธํ โหติ, อิทํ ตตฺถ อิญฺชิตสฺมึ. อิธุทายิ ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อิญฺชิตสฺมึ วทามิ. กิญฺจ ตตฺถ อิญฺชิตสฺมึ? ยเทว ตตฺถ อุเปกฺขาสุขํ อนิรุทฺธํ โหติ, อิทํ ตตฺถ อิญฺชิตสฺมึ. อิธุทายิ

---

๑ สี.อิ. มิพฺหุสุขํ

ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิทํ โข อหํ อุทายิ อนิฏฺฐิตสฺมิํ วทามิ.

อิธุทายิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อิทํ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา "อนนฺโต อากาโส"ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ"ติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจี"ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิทมฺปิ โข อหํ อุทายิ อนตนฺติ วทามิ, ปชหาตีติ วทามิ, สมติกฺกมาตีติ วทามิ. โก จ ตสฺส สมติกฺกโม? อิธุทายิ ภิกฺขุ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม

สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อยํ ตสฺส สมติกฺกโม. อิติ โข อหํ อุทายิ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺสปี ปหานํ วทามิ. ปสฺสสิ โน ตฺวํ อุทายิ ตํ สญฺโญชนํ อณุ์ วา ถูลํ วา, ยสฺสาหํ โน ปหานํ วทามีติ. โน เหตํ ภนฺเตติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อุทายี ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

ลฏุกิโกปมสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํ.

---

๗. จาตุมสุตฺต

[๑๕๗] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา จาตุมายํ วิหรติ อามลกีวเน. เตน โข ปน สมเยน สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานปฺปมุขานิ ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสตานิ จาตุมํ อนุปฺปตฺตานิ โหนฺติ ภควนฺตํ ทสฺสนาย. เต จ อาคนฺตุกา ภิกฺขู เนวาสิเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิ์ ปฏิสมฺโมทมานา เสนาสนานิ ปญฺญาปยมานา ปตฺตจีวรานิ ปฏิสามยมานา อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา อเหสุ์. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ "เก ปเนเต อานนฺท อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา เกวฏฺฏา มญฺเญ มจฺฉวิโลเป"ติ. เอตานิ ภนฺเต สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานปฺปมุขานิ ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสตานิ จาตุมํ อนุปฺปตฺตานิ ภควนฺตํ ทสฺสนาย. เต อาคนฺตุกา ภิกฺขู เนวาสิเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิ์ ปฏิสมฺโมทมานา เสนาสนานิ ปญฺญาปยมานา ปตฺตจีวรานิ ปฏิสามยมานา อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทาติ. เตนหานนฺท มม วจเนน เต ภิกฺขู อามนฺเตหิ "สตฺถา อายสฺมนฺเต อามนฺเตตี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา,

เยน เต ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ภิกฺขู เอตทโวจ "สนฺตา อายสฺมนฺเต อามนฺเตตี"ติ. "เอวมาวุโส"ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ. เอกมนฺตं นิสินฺเน โข เต ภิกฺขู ภควา เอตทโวจ "กินฺนุ ตุเมฺห ภิกฺขเว อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา เกวฏฺฏา มญฺเญ มจฺฉวิโลเป"ติ. อิมานิ ภนฺเต สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานปฺปมุขานิ ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสตานิ จาตุมํ อนุปฺปตฺตานิ ภควนฺตं ทสฺสนาย. เตเม อายนฺตุกา ภิกฺขู เนวาสิเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิ ปฏิสมฺโมทมานา เสนาสนานิ ปญฺญาปยมานา ปตฺตจีวรานิ ปฏิสามยมานา อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทาติ. คจฺฉถ ภิกฺขเว, ปณาเมมิ โว, น โว มม สนฺติเก วตฺถพฺพนฺติ. "เอวं ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เสนาสนं สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ปกฺกมึสุ.

[๑๕๘] เตน โข ปน สมเยน จาตุเมยฺยกา สกฺยา สนฺถาคาเร สนฺนิปติตา โหนฺติ เกนจิเทว กรณีเยน. อทฺทสํสุ[1] โข จาตุเมยฺยกา สกฺยา เต ภิกฺขู ทูรโตว อาคจฺฉนฺเต; ทิสฺวาน, เยน เต ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ภิกฺขู เอตทโวจุํ "หนฺท กหํ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต คจฺฉถา"ติ. ภควตา โข อาวุโส ภิกฺขุสงฺโฆ ปณามิโตติ. เตนหายสฺมนฺโต มุหุตฺตं นิสีทถ, ยปฺเปวนาม มยं สกฺกุเณยฺยาม ภควนฺตं ปสาเทตุนฺติ. "เอวมาวุโส"ติ โข เต ภิกฺขู จาตุเมยฺยกานํ สกฺยานํ ปจฺจสฺโสสุํ. อถ โข จาตุเมยฺยกา สกฺยา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ. เอกมนฺตं นิสินฺนา โข จาตุเมยฺยกา สกฺยา ภควนฺตं เอตทโวจุํ "อภินนฺทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ, อภิวทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆं. เสยฺยถาปี ภนฺเต ภควตา ปุพฺเพ ภิกฺขุสงฺโฆ อนุคฺคหิโต, เอวเมว ภควา เอตรหิ อนุคฺคณฺหาตุ ภิกฺขุสงฺฆं, สนฺเตตฺถ ภนฺเต ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมं ธมฺมวินยं, เตสํ ภควนฺตं ทสฺสนาย

---

๑ สี.อิ. อทฺทสาสุํ

อตฺตภาวานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม. เสยฺยถาปิ ภนฺเต พลีพทฺทานํ ตรุณานํ อุทกํ อตฺตภาวานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว โข ภนฺเต สนฺเตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ, เตสํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อตฺตภาวานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม. เสยฺยถาปิ ภนฺเต วจฺฉสฺส ตรุณสฺส มาตรํ อปสฺสนฺตสฺส สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว โข ภนฺเต สนฺเตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ, เตสํ ภควนฺตํ อปสฺสนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม. อภินนฺทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ, อภิวทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ. เสยฺยถาปิ ภนฺเต ภควตา ปุพฺเพ ภิกฺขุสงฺโฆ อนุคฺคหิโต, เอวเมว ภควา เอตรหิ อนุคฺคณฺหาตุ ภิกฺขุสงฺฆนฺ"ติ.

[๑๕๙] อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ ภควโต เจตสา เจโต ปริวิตกฺกมญฺญาย, เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมฺมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมฺมิญฺเชยฺย, เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต ภควโต ปุรโต ปาตุรโหสิ. อถ โข พฺรหฺมา สหมฺปติ เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภินนฺทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ, อภิวทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ. เสยฺยถาปิ ภนฺเต ภควตา ปุพฺเพ ภิกฺขุสงฺโฆ อนุคฺคหิโต, เอวเมว ภควา เอตรหิ อนุคฺคณฺหาตุ ภิกฺขุสงฺฆํ, สนฺเตตฺถ ภนฺเต ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ, เตสํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อตฺตภาวานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม. เสยฺยถาปิ ภนฺเต พลีพทฺทานํ ตรุณานํ อุทกํ อตฺตภาวานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว โข ภนฺเต สนฺเตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ, เตสํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อตฺตภาวานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม. เสยฺยถาปิ ภนฺเต วจฺฉสฺส ตรุณสฺส มาตรํ อปสฺสนฺตสฺส สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม, เอวเมว โข ภนฺเต สนฺเตตฺถ ภิกฺขู นวา อจิรปพฺพชิตา อธุนาคตา อิมํ ธมฺมวินยํ, เตสํ ภควนฺตํ อปสฺสนฺตานํ สิยา อญฺญถตฺตํ สิยา วิปริณาโม. อภินนฺทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ, อภิวทตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุสงฺฆํ. เสยฺยถาปิ

ภนฺเต ภควตา ปุพฺเพ ภิกฺขุสงฺโฆ อนุคฺคหิโต, เอวเมว ภควา เอตรหิ อนุคฺคณฺหาตุ ภิกฺขุสงฺฆนฺ"ติ.

[๑๖๐] อสกฺขิสุ โข จาตุเมยฺยกา จ สกฺยา พฺรหฺมา จ สหมฺปติ ภควนฺตํ ปสาเทตุ พิฺชูปเมน จ ตรุณูปเมน จ. อถ โข อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ภิกฺขู อามนฺเตสิ "อุฏฺเจถาวุโส[1], คณฺหถ ปตฺตจีวรํ, ปสาทิโต ภควา จาตุเมยฺยเกหิ จ สกฺเยหิ พฺรหฺมุนา จ สหมฺปตินา พิฺชูปเมน จ ตรุณูปเมน จา"ติ. "เอวมาวุโส"ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ ภควา เอตทโวจ "กินฺติ เต สาริปุตฺต อโหสิ มยา ภิกฺขุสงฺเฆ ปณามิเต"ติ. เอวํ โข เม ภนฺเต อโหสิ "ภควตา ภิกฺขุสงฺโฆ ปณามิโต, อปฺโปสฺสุกฺโกทานิ ภควา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุตฺโต วิหริสฺสติ, มยมฺปีทานิ อปฺโปสฺสุกฺกา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารมนุยุตฺตา วิหริสฺสามา"ติ. อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺต, อาคเมหิ ตฺวํ สาริปุตฺต ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ, น[2] โข เต สาริปุตฺต ปุนปี เอวรูปี จิตฺตี อุปฺปาเทตพฺพนฺติ.[2] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ อามนฺเตสิ "กินฺติ เต โมคฺคลฺลาน อโหสิ มยา ภิกฺขุสงฺเฆ ปณามิเต"ติ. เอวํ โข เม ภนฺเต อโหสิ "ภควตา ภิกฺขุสงฺโฆ ปณามิโต, อปฺโปสฺสุกฺโกทานิ ภควา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุตฺโต วิหริสฺสติ, อหญฺจทานิ อายสฺมา จ สาริปุตฺโต ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามา"ติ. สาธุ สาธุ โมคฺคลฺลาน, อหํ วา หิ โมคฺคลฺลาน ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหเรยฺยं สาริปุตฺโตโมคฺคลฺลานา วาติ.

[๑๖๑] อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ: จตฺตาริมานิ ภิกฺขเว ภยานิ อุทโกโรหนฺเต ปาฏิกงฺขิตพฺพานิ. กตมานิ จตฺตาริ? อูมิภยํ กุมฺภีลภยํ อาวฏฺฏภยํ สุสุกาภยํ.

---

๑ สี.อิ. อุฏฺฐหถาวุโส ๒-๒ ฉ.ม. อิเม ปาจา น ทิสฺสนฺติ

อิมานิ ภิกฺขเว จตฺตาริ ภยานิ อุทโกโรหนฺเต ปาฏิกงฺขิตพฺพานิ. เอวเมว โข ภิกฺขเว จตฺตาริมานิ ภยานิ อิเธกจฺเจ ปุคฺคเล อิมสฺมิ์ ธมฺมวินเย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิเต ปาฏิกงฺขิตพฺพานิ. กตมานิ จตฺตาริ? อูมิภยํ กุมฺภีลภยํ อาวฏฺฏภยํ สุสุกาภยํ.

[๑๖๒] กตมญฺจ ภิกฺขเว อูมิภยํ? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ กุลปุตฺโต สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ "โอติณฺโณมฺหิ ชาติยา ชราย มรเณน๑ โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ, ทุกฺโขติณฺโณ ทุกฺขปเรโต, อปฺเปวนาม อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถา"ติ. ตเมนํ ตถา ปพฺพชิตํ สมานํ สพฺรหฺมจารี โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ "เอวนฺเต อภิกฺกมิตพฺพํ, เอวนฺเต ปฏิกฺกมิตพฺพํ, เอวนฺเต อาโลกิตพฺพํ, เอวนฺเต วิโลกิตพฺพํ, เอวนฺเต สมฺมิญฺชิตพฺพํ, เอวนฺเต ปสาริตพฺพํ, เอวนฺเต สงฺฆาฏิปตฺตจีวรํ ธาเรตพฺพนฺ"ติ. ตสฺส เอวํ โหติ "มยํ โข ปุพฺเพ อคาริยภูตา สมานา อญฺเญ โอวทามปี[๒] อนุสาสามปี, อิเม ปนมฺหากํ ปุตฺตมตฺตา มญฺเญ นตฺตมตฺตา มญฺเญ อเมฺห โอวทิตพฺพํ อนุสาสิตพฺพํ มญฺญนฺ"ติ. โส สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อูมิภยสฺส ภีโต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโต. อูมิภยนฺติ โข ภิกฺขเว โกธุปายาสสฺเสตํ อธิวจนํ.

[๑๖๓] กตมญฺจ ภิกฺขเว กุมฺภีลภยํ? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ กุลปุตฺโต สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ "โอติณฺโณมฺหิ ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ, ทุกฺโขติณฺโณ ทุกฺขปเรโต, อปฺเปวนาม อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถา"ติ. ตเมนํ ตถา ปพฺพชิตํ สมานํ สพฺรหฺมจารี โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ "อิทํ เต ขาทิตพฺพํ, อิทํ เต น ขาทิตพฺพํ, อิทํ เต ภุญฺชิตพฺพํ, อิทํ เต น ภุญฺชิตพฺพํ, อิทํ เต สายิตพฺพํ, อิทํ เต น สายิตพฺพํ, อิทํ เต ปาตพฺพํ, อิทํ เต น ปาตพฺพํ, กปฺปิยํ เต ขาทิตพฺพํ, อกปฺปิยํ เต น ขาทิตพฺพํ, กปฺปิยํ เต ภุญฺชิตพฺพํ, อกปฺปิยํ เต น ภุญฺชิตพฺพํ, กปฺปิยํ เต สายิตพฺพํ,

---

๑ ส.อิ. ชรามรเณน ๒ ฉ.ม. โอวทาม อนุสาสาม

อกปฺปิยํ เต น สายิตพฺพํ, กปฺปิยํ เต ปาตพฺพํ, อกปฺปิยํ เต น ปาตพฺพํ, กาเล เต ขาทิตพฺพํ, วิกาเล เต น ขาทิตพฺพํ, กาเล เต ภุญฺชิตพฺพํ, วิกาเล เต น ภุญฺชิตพฺพํ, กาเล เต สายิตพฺพํ, วิกาเล เต น สายิตพฺพํ, กาเล เต ปาตพฺพํ, วิกาเล เต น ปาตพฺพนฺ"ติ. ตสฺส เอวํ โหติ "มยํ โข ปุพฺเพ อคาริยภูตา สมานา ยํ อิจฺฉาม, ตํ ขาทาม; ยํ น อิจฺฉาม, น ตํ ขาทาม; ยํ อิจฺฉาม, ตํ ภุญฺชาม; ยํ น อิจฺฉาม, น ตํ ภุญฺชาม; ยํ อิจฺฉาม, ตํ สายาม; ยํ น อิจฺฉาม, น ตํ สายาม; ยํ อิจฺฉาม, ตํ ปิวาม; ยํ น อิจฺฉาม, น ตํ ปิวาม; กปฺปิยมฺปิ ขาทาม, อกปฺปิยมฺปิ ขาทาม; กปฺปิยมฺปิ ภุญฺชาม, อกปฺปิยมฺปิ ภุญฺชาม; กปฺปิยมฺปิ สายาม, อกปฺปิยมฺปิ สายาม; กปฺปิยมฺปิ ปิวาม, อกปฺปิยมฺปิ ปิวาม; กาเลปิ ขาทาม, วิกาเลปิ ขาทาม; กาเลปิ ภุญชาม, วิกาเลปิ ภุญฺชาม; กาเลปิ สายาม, วิกาเลปิ สายาม; กาเลปิ ปิวาม, วิกาเลปิ ปิวาม. ยมฺปิ โน สทฺธา คหปติกา ทิวา วิกาเล ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ เทนฺติ, ตตฺถปีเม มุขาวรณํ มญฺเญ กโรนฺตี"ติ. โส ลิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว กุมฺภีลภยสฺส ภีโต ลิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโต. กุมฺภีลภยนฺติ โข ภิกฺขเว โอทริกตฺตสฺเสตํ อธิวจนํ.

[๑๖๔] กตมญฺจ ภิกฺขเว อาวฏฺฏภยํ? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ กุลปุตฺโต สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ "โอติณฺโณมฺหิ ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ, ทุกฺโขติณฺโณ ทุกฺขปเรโต, อปฺเปวนาม อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถา"ติ. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามं วา นิคมं วา ปิณฺฑาย ปวิสติ อรกฺขิเตเนว กาเยน อรกฺขิตาย วาจาย อนุปฏฺฐิตาย สติยา อสํวุเตหิ อินฺทฺริเยหิ. โส ตตฺถ ปสฺสติ คหปตึ วา คหปติปุตฺตํ วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตํ สมงฺคีภูตํ ปริจาริยมานนฺ[1]. ตสฺส เอวํ โหติ "มยํ โข ปุพฺเพ อคาริยภูตา สมานา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาริมฺหา,

---

๑ ฉ.ม.อิ. ปริจารยมานํ

สํวิชฺชนฺติ โข ปน เม กุเล โภคา, สกฺกา โภเค จ ภุญฺชิตุ ปุญฺญานิ จ กาตุนฺ"ติ. โส สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อาวฏฺฏภยสุตฺต ภีโต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโต. อาวฏฺฏภยนฺติ โข ภิกฺขเว ปญฺจนฺเนตํ กามคุณานํ อธิวจนํ.

[๑๖๕] กตมญฺจ ภิกฺขเว สุสุกาภยํ? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ กุลปุตฺโต สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ "โอติณฺโณมฺหิ ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ, ทุกฺโขติณฺโณ ทุกฺขปเรโต, อปฺเปวนาม อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถา"ติ. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย ปวิสติ อรกฺขิเตเนว กาเยน อรกฺขิตาย วาจาย อนุปฏฺฐิตาย สติยา อสํวุเตหิ อินฺทฺริเยหิ. โส ตตฺถ ปสฺสติ มาตุคามํ ทุนฺนิวตฺถํ วา ทุปฺปารุตํ วา, ตสฺส มาตุคามํ ทิสฺวา ทุนฺนิวตฺถา วา ทุปฺปารุตา วา ราโค จิตฺตํ อนุทฺธเสติ. โส ราคานุทฺธเสน[1] จิตฺเตน สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สุสุกาภยสฺส ภีโต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺโต. สุสุกาภยนฺติ โข ภิกฺขเว มาตุคามสฺเสตํ อธิวจนํ.

อิมานิ โข ภิกฺขเว จตฺตาริ ภยานิ อิเธกจฺเจ ปุคฺคเล อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิเต ปาฏิกงฺขิตพฺพานีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

จาตุมสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํ.

---

๑ สี.อิ. ราคานุทฺธเสตุน

๘. นฬกปานสุตฺต

[๑๖๖] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ วิหรติ นฬกปาเน ปถาสฺวเน. เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา กุลปุตฺตา ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา โหนฺติ อายสฺมา จ อนุรุทฺโธ อายสฺมา จ ภทฺทิโย[๑] อายสฺมา จ กิมฺพิโล[๒] อายสฺมา จ ภคุ อายสฺมา จ โกณฺฑญฺโญ[๓] อายสฺมา จ เรวโต อายสฺมา จ อานนฺโท อญฺเญ จ อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา กุลปุตฺตา. เตน โข ปน สมเยน ภควา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อพฺโภกาเส นิสินฺโน โหติ. อถ โข ภควา เต กุลปุตฺเต อารพฺภ ภิกฺขู อามนฺเตสิ "เย เต ภิกฺขเว กุลปุตฺตา มมํ อุทฺทิสฺส สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, กจฺจิ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อภิรตา พฺรหฺมจริเย"ติ. เอวํ วุตฺเต เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุ. ทุติยมฺปิ โข ภควา เต กุลปุตฺเต อารพฺภ ภิกฺขู อามนฺเตสิ "เย เต ภิกฺขเว กุลปุตฺตา มมํ อุทฺทิสฺส สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, กจฺจิ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อภิรตา พฺรหฺมจริเย"ติ. ทุติยมฺปิ โข เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุ. ตติยมฺปิ โข ภควา เต กุลปุตฺเต อารพฺภ ภิกฺขู อามนฺเตสิ "เย เต ภิกฺขเว กุลปุตฺตา มมํ อุทฺทิสฺส สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, กจฺจิ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อภิรตา พฺรหฺมจริเย"ติ. ตติยมฺปิ โข เต ภิกฺขู ตุณฺหี อเหสุ.

[๑๖๗] อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ เต กุลปุตฺเต ปุจฺเฉยฺยนฺ"ติ. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ อามนฺเตสิ "กจฺจิ ตุเมฺห อนุรุทฺธา อภิรตา พฺรหฺมจริเย"ติ? ตคฺฆ มยํ ภนฺเต อภิรตา พฺรหฺมจริเยติ. สาธุ สาธุ อนุรุทฺธา,

---

๑ ฉ.ม. นนฺทิโย ๒ ฉ.ม. กิมิโล ๓ ฉ.ม. กุณฺฑธาโน

เอตํ โข อนุรุทฺธา ตุมฺหากํ ปฏิรูปํ กุลปุตฺตานํ สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตานํ, ยํ ตุเมฺห อภิรเมยฺยาถ พฺรหฺมจริเย. เยน ตุเมฺห อนุรุทฺธา ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคตา ปฐเมน วยสา สุสุกาพเกสา กาเม ปริภุญฺเชยฺยาถ, เตน ตุเมฺห อนุรุทฺธา ภเทฺรนปิ โยพฺพเนน สมนฺนาคตา ปฐเมน วยสา สุสุกาพเกสา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา. เต จ โข ปน ตุเมฺห อนุรุทฺธา เนว ราชาภินิตา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, น โจราภินิตา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, น อิณฏฺฏา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, น ภยฏฺฏา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, น อาชีวิกาปกตา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, อปิจ โขมฺหิ โอติณฺโณ ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ, ทุกฺโขติณฺโณ ทุกฺขปเรโต, อปฺเปวนาม อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถาติ. นนุ ตุเมฺห อนุรุทฺธา เอวํ สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตาติ? เอวํ ภนฺเต. เอวํ ปพฺพชิเตน จ ปน อนุรุทฺธา กุลปุตฺเตน กิมสฺส กรณียํ? วิเวกํ อนุรุทฺธา กาเมหิ วิเวกํ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ ปีติสุขํ นาธิคจฺฉติ อญฺญํ วา ตโต สนฺตตรํ. ตสฺส อภิชฺฌาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, พฺยาปาโทปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, ถีนมิทฺธมฺปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจมฺปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, วิจิกิจฺฉาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, อรติปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ, ตนฺทีปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ. วิเวกํ อนุรุทฺธา กาเมหิ วิเวกํ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ ปีติสุขํ นาธิคจฺฉติ อญฺญํ วา ตโต สนฺตตรํ.

วิเวกํ อนุรุทฺธา กาเมหิ วิเวกํ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ ปีติสุขํ อธิคจฺฉติ อญฺญํ วา ตโต สนฺตตรํ. ตสฺส อภิชฺฌาปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ, พฺยาปาโทปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ, ถีนมิทฺธมฺปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจมฺปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ, วิจิกิจฺฉาปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ, อรติปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ, ตนฺทีปิ จิตฺตํ น ปริยาทาย ติฏฺฐติ. วิเวกํ อนุรุทฺธา กาเมหิ วิเวกํ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ ปีติสุขํ อธิคจฺฉติ อญฺญํ วา ตโต สนฺตตรํ.

[๑๖๘] กินฺติ โว อนุรุทฺธา มยิ โหติ "เย อาสวา สංกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา, อปฺปหีนา เต ตถาคตสฺส. ตสฺมา ตถาคโต สงฺขายเกๆ ปฏิเสวติ, สงฺขายเกๆ อธิวาเสติ, สงฺขายเกๆ ปริวชฺเชติ, สงฺขายเกๆ วิโนเทตี"ติ. น โข โน ภนฺเต ภควติ เอวๆ โหติ "เย อาสวา สංกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา, อปฺปหีนา เต ตถาคตสฺส. ตสฺมา ตถาคโต สงฺขายเกๆ ปฏิเสวติ, สงฺขายเกๆ อธิวาเสติ, สงฺขายเกๆ ปริวชฺเชติ, สงฺขายเกๆ วิโนเทตี"ติ. เอวๆ โข โน ภนฺเต ภควติ โหติ "เย อาสวา สංกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา, ปหีนา เต ตถาคตสฺส. ตสฺมา ตถาคโต สงฺขายเกๆ ปฏิเสวติ, สงฺขายเกๆ อธิวาเสติ, สงฺขายเกๆ ปริวชฺเชติ, สงฺขายเกๆ วิโนเทตี"ติ. สาธุ สาธุ อนุรุทฺธา. ตถาคตสฺส อนุรุทฺธา เย อาสวา สංกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา, ปหีนา เต อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวංกตา[1] อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เสยฺยถาปิ อนุรุทฺธา ตาโล มตฺถกจฺฉินฺโน อภพฺโพ ปุน วิรูฬฺหิยา, เอวเมว โข อนุรุทฺธา ตถาคตสฺส เย อาสวา สංกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติ-ชรามรณิยา, ปหีนา เต อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวංกตา อายตึ อนุปฺปาท-ธมฺมา. ตสฺมา ตถาคโต สงฺขายเกๆ ปฏิเสวติ, สงฺขายเกๆ อธิวาเสติ, สงฺขายเกๆ ปริวชฺเชติ, สงฺขายเกๆ วิโนเทติ"ติ.

กිๆ นุ โข อนุรุทฺธา? กිๆ อตฺถวสිๆ สมฺปสฺสมาโน ตถาคโต สาวเก อพฺภතීเต กาลกเต อุปปตฺตීสු พฺยากโรติ "อසු อมුตྲ อุปปนฺโน, อසු อมුตྲ อุปปนฺโน"ติ? ภควංมูลกา โน ภนฺเต ธมฺมา ภควංเนตฺติกา ภควංปටිสරණา, สාธු วත ภนฺเต ภควนฺตංเยว ปටิภාතු เอตස්ส භාසිතස්ส อตฺโถ. ภควโต สุตฺวා භිกฺขූ ธාเรสฺสนฺตී"ติ. น โข อนุรุทฺธา ตถาคโต ชนกุหนตฺถං น ชනලපනตฺถං น ලාภසกฺการසිලොකානිසංสตฺถං น "อිติ มං ชโน ชානาตූ"ติ สාวเก อพฺภතීเต กาลกเต อุปปตฺตීสු พฺยากโรติ

---

๑ ก. อนภาวංคตา

"อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน"ติ. สนฺติ จ โข อนุรุทฺธา กุลปุตฺตา สทฺธา อุพารเวทา อุพารปาโมชฺชา, เต ตํ สุตฺวา ตถตฺตาย จิตฺตํ อุปสหรนฺติ. เตสํ ตํ อนุรุทฺธา โหติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

[๑๖๙] อิธานุรุทฺธา ภิกฺขุ สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ กาลกโต[1] โส ภควตา พฺยากโต 'อญฺญาย สณฺฐหี'ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสฺสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺโม โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺปญฺโญ โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺวิหารี โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺวิมุตฺโต โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺโต ตถตฺตาย จิตฺตํ อุปสหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุโน ผาสุวิหาโร โหติ. อิธานุรุทฺธา ภิกฺขุ สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ กาลกโต, โส ภควตา พฺยากโต 'ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา"ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสฺสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺโม ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺโญ... เอวมฺวิหารี... เอวมฺวิมุตฺโต อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺโต ตถตฺตาย จิตฺตํ อุปสหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุโน ผาสุวิหาโร โหติ.

อิธานุรุทฺธา ภิกฺขุ สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ กาลกโต, โส ภควตา พฺยากโต 'ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี สกิเทว อิมं โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตกิริยสฺสตี"ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสฺสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺโม ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺโญ... เอวมฺวิหารี... เอวมฺวิมุตฺโต โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺโต ตถตฺตาย จิตฺตํ อุปสหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุโน ผาสุวิหาโร โหติ.

---

๑ ฉ.ม. กาลงฺกโต

อิชานุรุทฺธา ภิกฺขู สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ กาลกโต, โส ภควตา พฺยากโต 'ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน"ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสฺสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺโม ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺโญ... เอวมฺวิหารี... เอวมฺวิมุตฺโต โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺโต ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุโน ผาสุวิหาโร โหติ.

[๑๗๐] อิชานุรุทฺธา ภิกฺขุนี สุณาติ "อิตฺถนฺนามา ภิกฺขุนี กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'อญฺญาย สณฺฐหี"ติ. สา โข ปนสฺสา ภิกฺขุนี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสฺสุตา วา "เอวํสีลา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺมา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺปญฺญา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺวิหารินี สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺวิมุตฺตา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺตี ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุนิยา ผาสุวิหาโร โหติ.

อิชานุรุทฺธา ภิกฺขุนี สุณาติ "อิตฺถนฺนามา ภิกฺขุนี กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา, ตตฺถ ปรินิพฺพายินี อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา"ติ. สา โข ปนสฺสา ภิกฺขุนี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสฺสุตา วา "เอวํสีลา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺมา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺปญฺญา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺวิหารินี สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี, เอวมฺวิมุตฺตา สา ภิกฺขุนี อโหสิ อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺตี ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุนิยา ผาสุวิหาโร โหติ.

อิชานุรุทฺธา ภิกฺขุนี สุณาติ "อิตฺถนฺนามา ภิกฺขุนี กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามินี

สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี"ติ. สา โข ปนสฺสา ภคินี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสฺสุตา วา "เอวํสีลา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวํธมฺมา ฯ เป ฯ เอวํปญฺญา... เอวํวิหารินี... เอวํวิมุตฺตา สา ภคินี อโหสิ อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺตี ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุนิยา ผาสุวิหาโร โหติ.

อิธานุรุทฺธา ภิกฺขุนี สุณาติ "อิตฺถนฺนามา ภิกฺขุนี กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'ตีณิ สญฺโญชนานิ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายนา"ติ. สา โข ปนสฺสา ภคินี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสฺสุตา วา "เอวํสีลา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวํธมฺมา ฯ เป ฯ เอวํปญฺญา... เอวํวิหารินี... เอวํวิมุตฺตา สา ภคินี อโหสิ อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺตี ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา ภิกฺขุนิยา ผาสุวิหาโร โหติ.

[๑๗๑] อิธานุรุทฺธา อุปาสโก สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม อุปาสโก กาลกโต, โส ภควตา พฺยากโต 'ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา"ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสฺสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวํธมฺโม โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวํปญฺโญ โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวํวิหารี โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวํวิมุตฺโต โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรโต ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา อุปาสกสฺส ผาสุวิหาโร โหติ.

อิธานุรุทฺธา อุปาสโก สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม อุปาสโก กาลกโต, โส ภควตา พฺยากโต 'ตีณิ สญฺโญชนานิ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี"ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา

สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺโม ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺโญ... เอวมฺวิหารี... เอวมฺวิมุตฺโต โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺโต ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา อุปาสกสฺส ผาสุวิหาโร โหติ.

อิธานุรุทฺธา อุปาสโก สุณาติ "อิตฺถนฺนาโม อุปาสโก กาลกโต, โส ภควตา พฺยากโต 'ตีณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺโน อวินิปาตธมฺโม นิยโต สมฺโพธิปรายโน"ติ. โส โข ปนสฺส อายสฺมา สามํ ทิฏฺโฐ วา โหติ อนุสฺสวสุโต วา "เอวํสีโล โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺโม ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺโญ... เอวมฺวิหารี... เอวมฺวิมุตฺโต โส อายสฺมา อโหสิ อิติปี"ติ. โส ตสฺส สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺโต ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา อุปาสกสฺส ผาสุวิหาโร โหติ.

[๑๗๒] อิธานุรุทฺธา อุปาสิกา สุณาติ "อิตฺถนฺนามา อุปาสิกา กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา, ตตฺถ ปรินิพฺพายินี อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา"ติ. สา โข ปนสฺสา ภคินี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสุตา วา "เอวํสีลา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺมา ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺญา... เอวมฺวิหารินี... เอวมฺวิมุตฺตา สา ภคินี อโหสิ อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺติ ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสํหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา อุปาสิกาย ผาสุวิหาโร โหติ.

อิธานุรุทฺธา อุปาสิกา สุณาติ "อิตฺถนฺนามา อุปาสิกา กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'ตีณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามินี สกิเทว อิมं โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี"ติ. สา โข ปนสฺสา ภคินี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสุตา วา "เอวํสีลา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวมฺธมฺมา ฯ เป ฯ เอวมฺปญฺญา... เอวมฺวิหารินี... เอวมฺวิมุตฺตา สา ภคินี อโหสิ

อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺตี ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสංหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา อุปาสิกาย ผาสุวิหาโร โหติ.

อิธานุรุทฺธา อุปาสิกา สุณาติ "อิตฺถนฺนามา อุปาสิกา กาลกตา, สา ภควตา พฺยากตา 'ติณฺณํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายนา"ติ. สา โข ปนสฺสา ภคินี สามํ ทิฏฺฐา วา โหติ อนุสฺสวสฺสุตา วา "เอวංสีลา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวංธมฺมา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวං ปญฺญา สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวංวิหารินี สา ภคินี อโหสิ อิติปี, เอวංวิมุตฺตา สา ภคินี อโหสิ อิติปี"ติ. สา ตสฺสา สทฺธญฺจ สีลญฺจ สุตญฺจ จาคญฺจ ปญฺญญฺจ อนุสฺสรนฺตี ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสංหรติ. เอวมฺปี โข อนุรุทฺธา อุปาสิกาย ผาสุวิหาโร โหติ.

อิติ โข อนุรุทฺธา ตถาคโต น ชนกุหนตฺถํ น ชนลปนตฺถํ น ลาภสกฺการ-สิโลกนิสංสตฺถํ น "อิติ มं ชโน ชานาตู"ติ สาวเก อพฺภตีเต กาลกเต อุปปตฺติสุ พฺยากโรติ "อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน, อสุ อมุตฺร อุปปนฺโน"ติ. สนฺติ จ โข อนุรุทฺธา กุลปุตฺตา สทฺธา อุพารเวทา อุพารปาโมชฺชา, เต ตं สุตฺวา ตทตฺถาย จิตฺตํ อุปสංหรติ. เตสං ตं อนุรุทฺธา โหติ ทีฆรตฺตं หิตาย สุขายาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อนุรุทฺโธ ภควโต ภาสิตං อภินนฺทีติ.

นฬกปานสุตฺตं นิฏฺฐิตं อฏฺฐมං.

๙. โคลิสฺสานิสุตฺต

[๑๗๓] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทก-นิวาเป. เตน โข ปน สมเยน โคลิสฺสานิ[1] นาม ภิกฺขุ อารญฺญิโก ปทรสมาจาโร[2] สมฺมชฺเฌ โอสโฏ โหติ เกนจิเทว กรณีเยน. ตตฺร โข ชายสฺมา สารีปุตฺโต โคลิสฺสานึ นาม ภิกฺขุํ อามนฺเตสิ:

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สมฺมเตน สเมน วิหรนฺเตน สพฺรหฺมจารีสุ สคารเวน ภวิตพฺพํ สปฺปติสฺเสน. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สมฺมโต สเมน วิหรนฺโต สพฺรหฺมจารีสุ อคารโว โหติ อปฺปติสฺโส, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา สพฺรหฺมจารีสุ อคารโว โหติ อปฺปติสฺโส"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สมฺมเตน สเมน วิหรนฺเตน สพฺรหฺมจารีสุ สคารเวน ภวิตพฺพํ สปฺปติสฺเสน. (๑)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สมฺมเตน สเมน วิหรนฺเตน อาสนกุสเลน ภวิตพฺพํ "อิติ เตเร จ ภิกฺขู นานุปขชฺช นิสีทิสฺสามิ นเว จ ภิกฺขู น อาสเนน ปฏิ-พาหิสฺสามี"ติ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สมฺมโต สเมน วิหรนฺโต น อาสนกุสโล โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา อาสนกุสโล น โหติ[3]"ติ,[4] ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สมฺมเตน สเมน วิหรนฺเตน อาสนกุสเลน ภวิตพฺพํ. (๒)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สมฺมเตน สเมน วิหรนฺเตน อาภิสมาจาริโกปี ธมฺโม ชานิตพฺโพ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สมฺมโต สเมน วิหรนฺโต อาภิสมาจาริกมฺปี ธมฺมํ น ชานาติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส

---

๑ ฉ.ม. โคลิยานิ, สี.อิ. คุลิสฺสานิ ๒ ฉ.ม. ปทสมาจาโร
๓ สี.อิ. อปฺปติสฺโสติสฺส ๔ ก.สี.อิ. อาภิสมาจาริกมฺปี ธมฺมํ น ชานาตีติ

เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา อาภิสมาจาริกมฺปี น ชานาติ"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน อาภิสมาจาริโกปี ธมฺโม ชานิตพฺโพ. (๓)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน นาติกาเลน คาโม ปวิสิตพฺโพ, น ทิวา[1] ปฏิกฺกมิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สงฺฆโต สงฺเฆ วิหรนฺโต อติกาเลน คามํ ปวิสติ, ทิวา[2] ปฏิกฺกมติ. ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา อติกาเลน คามํ ปวิสติ, ทิวา ปฏิกฺกมตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน นาติกาเลน คาโม ปวิสิตพฺโพ, น ทิวา ปฏิกฺกมิตพฺพํ. (๔)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน น ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ กุเลสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สงฺฆโต สงฺเฆ วิหรนฺโต ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ กุเลสุ จาริตฺตํ อาปชฺชติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "อยนฺนูนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน วิหรโต วิกาลจริยา พหุลีกตา, ตเมนํ สงฺฆตมฺปี สมฺมาจรตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน น ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ กุเลสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิตพฺพํ. (๕)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน อนุทฺธเตน ภวิตพฺพํ อจปเลน. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สงฺฆโต สงฺเฆ วิหรนฺโต อุทฺธโต โหติ จปโล, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "อิทนฺนูนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน วิหรโต อุทฺธจฺจํ จาปลฺยํ พหุลีกตํ, ตเมนํ สงฺฆตมฺปี สมฺมาจรตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สงฺฆเตน สงฺเฆ วิหรนฺเตน อนุทฺธเตน ภวิตพฺพํ อจปเลน. (๖)

---

๑ ฉ.ม. นาติทิวา ๒ ฉ.ม. อติทิวา

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สํฆคเตน สเจ วิหรนฺเตน อมุขเรน ภวิตพฺพํ อวิกิณฺณวาเจน. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สํฆคโต สเจ วิหรนฺโต มุขโร โหติ วิกิณฺณวาโจ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา มุขโร วิกิณฺณวาโจ"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สํฆคเตน สเจ วิหรนฺเตน อมุขเรน ภวิตพฺพํ อวิกิณฺณวาเจน. (๗)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สํฆคเตน สเจ วิหรนฺเตน สุวเจน ภวิตพฺพํ กลฺยาณมิตฺเตน. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ สํฆคโต สเจ วิหรนฺโต ทุพฺพโจ โหติ ปาปมิตฺโต, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา ทุพฺพโจ ปาปมิตฺโต"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สํฆคเตน สเจ วิหรนฺเตน สุวเจน ภวิตพฺพํ กลฺยาณมิตฺเตน. (๘)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาเรน ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวาโร โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวาโร โหติ"[1]ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาเรน ภวิตพฺพํ. (๙)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา โภชเน มตฺตญฺญุนา ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ โภชเน อมตฺตญฺญู โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา โภชเน อมตฺตญฺญู โหติ"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา โภชเน มตฺตญฺญุนา ภวิตพฺพํ. (๑๐)

---

๑ ฉ.ม. โหตีติ ปทํ นตฺถิ

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา ชาคริยํ อนุยุญฺชิตเน ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ ชาคริยํ อนนุยุญฺโช โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา ชาคริยํ อนนุยุญฺโช โหตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา ชาคริยํ อนุยุญฺชิตเน ภวิตพฺพํ. (๑๑)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา อารทฺธวิริเยน ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ กุสีโต โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา กุสีโต โหตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา อารทฺธวิริเยน ภวิตพฺพํ. (๑๒)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา อุปฏฺฐิตสฺสตินา ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญโก ภิกฺขุ มุฏฺฐสฺสตี โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา มุฏฺฐสฺสตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา อุปฏฺฐิตสฺสตินา ภวิตพฺพํ. (๑๓)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา สมาหิเตน ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ อสมาหิโต โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา อสมาหิโต"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา สมาหิเตน ภวิตพฺพํ. (๑๔)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา ปญฺญวตา ภวิตพฺพํ. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ ทุปฺปญฺโญ โหติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา ทุปฺปญฺโญ"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา ปญฺญวตา ภวิตพฺพํ. (๑๕)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา อภิธมฺเม อภิวินเย โยโค กรณีโย. สนฺตาวุโส อารญฺญิกํ ภิกฺขุ์ อภิธมฺเม อภิวินเย ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ อภิธมฺเม อภิวินเย ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น สมฺปายติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา

อภิธมฺเม อภิวินเย ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น สมฺปายตี"ติ, สตฺถ ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา อภิธมฺเม อภิวินเย โยโค กรณีโย. (๑๖)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, ตตฺถ โยโค กรณีโย. สนฺตาวุโส อารญฺญิกํ ภิกฺขุ, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, ตตฺถ ปญฺหํ ปุจฺฉิตาโร. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น สมฺปายติ. ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น สมฺปายตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, ตตฺถ โยโค กรณีโย. (๑๗)

อารญฺญิเกนาวุโส ภิกฺขุนา อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม โยโค กรณีโย. สนฺตาวุโส อารญฺญิกํ ภิกฺขุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม ปญฺหํ บุจฺฉิตาโร. สเจ อาวุโส อารญฺญิโก ภิกฺขุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น สมฺปายติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร "กิมฺปนิมสฺสายสฺมโต อารญฺญิกสฺส เอกสฺสารญฺเญ เสริวิหาเรน, โย อยมายสฺมา, ยสฺสตฺถาย ปพฺพชิโต, ตมตฺถํ น ชานาตี"ติ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร. ตสฺมา อารญฺญิเกน ภิกฺขุนา อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม โยโค กรณีโยติ. (๑๗)

เอวํ วุตฺเต อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ "อารญฺญิเกเนว นุ โข อาวุโส สาริปุตฺต ภิกฺขุนา อิเม ธมฺมา สมาทาย วตฺติตพฺพา, อุทาหุ คามนฺตวิหารินาปี"ติ? อารญฺญิเกนาปี โข อาวุโส โมคฺคลฺลาน ภิกฺขุนา อิเม ธมฺมา สมาทาย วตฺติตพฺพา, ปเคว คามนฺตวิหารินาติ.

โคลิสฺสานิสุตฺตํ[๑] นิฏฺฐิตํ นวมํ.

---

๑ ฉ.ม. โคลิยานิสุตฺตํ

๑๐. กีฏาคิริสุตฺต

[๑๗๔] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา กาสีสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุ-สงฺเฆน สทฺธิ. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "อหํ โข ภิกฺขเว เอกภตฺติโก รตฺติโภชนา ภุญฺชามิ, เอกภตฺติกา โข ปนาหํ ภิกฺขเว รตฺติโภชนา ภุญฺชมาโน อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานามิ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ. เอถ ตุเมฺหปี ภิกฺขเว เอกภตฺติกา รตฺติโภชนา ภุญฺชถ, เอกภตฺติกา โข ปน ภิกฺขเว ตุเมฺหปี รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานิสฺสถ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจา"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ. อถ โข ภควา กาสีสุ อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน กีฏาคิรินาม กาสีนํ นิคโม, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา กีฏาคิริสฺมิ วิหรติ กาสีนํ นิคเม.

[๑๗๕] เตน โข ปน สมเยน อสฺสชิปุนพฺพสุกา นาม ภิกฺขู กีฏาคิริสฺมิ อาวาสิกา โหนฺติ. อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู, เยน อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู เอตทโวจุํ "ภควา โข อาวุโส เอกภตฺติโก รตฺติโภชนา ภุญฺชติ ภิกฺขุสงฺโฆ จ, เอกภตฺติกา โข ปนาวุโส รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานนฺติ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ. เอถ ตุเมฺหปี อาวุโส เอกภตฺติกา รตฺติโภชนา ภุญฺชถ, เอกภตฺติกา โข ปนาวุโส ตุเมฺหปี รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานิสฺสถ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจา"ติ. เอวํ วุตฺเต อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู เต ภิกฺขู เอตทโวจุํ "มยํ โข อาวุโส สายญฺเจว ภุญฺชาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล, เต มยํ สายญฺเจว ภุญฺชมานา ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานาม อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ, เต

มยํ กิ สนฺทิฏฺฐิกํ หิตฺวา กาลิกํ อนุธาวิสฺสาม, สายญฺเจว มยํ ภุญฺชิสฺสาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล"ติ.

ยโต โข เต ภิกฺขู นาสกฺขิสุ อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู สญฺญาเปตุํ, อถ เต ภิกฺขู, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุ "อิธ มยํ ภนฺเต, เยน อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิมฺห; อุปสงฺกมิตฺวา อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู เอตทโวจุมฺห 'ภคฺคา โข อาวุโส อญฺญเตฺรว รตฺติโภชนา ภุญฺชติ ภิกฺขุสโม จ, อญฺญตฺร โข ปนาวุโส รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานนฺติ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ. เอถ ตุเมฺหปี อาวุโส อญฺญเตฺรว รตฺติโภชนา ภุญฺชถ, อญฺญตฺร โข ปนาวุโส ตุเมฺหปี รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานิสฺสถ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจา'ติ. เอวํ วุตฺเต ภนฺเต อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู อเมฺห เอตทโวจุ 'มยํ โข อาวุโส สายญฺเจว ภุญฺชาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล, เต มยํ สายญฺเจว ภุญฺชมานา ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานาม อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ. เต มยํ กิ สนฺทิฏฺฐิกํ หิตฺวา กาลิกํ อนุธาวิสฺสาม, สายญฺเจว มยํ ภุญฺชิสฺสาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล'ติ. ยโต โข มยํ ภนฺเต นาสกฺขิมฺห อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู สญฺญาเปตุํ, อถ มยํ เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจมา"ติ.

[๑๗๖] อถ โข ภควา อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ ภิกฺขุ มม วจเนน อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู อามนฺเตหิ 'สตฺถายสฺมนฺเต อามนฺเตตี"ติ. "เอวํ ภนฺเต"ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา, เยน อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู เอตทโวจ "สตฺถายสฺมนฺเต อามนฺเตตี"ติ. "เอวมาวุโส"ติ โข อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู สตฺถุ ภิกฺขุโน ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา,

---

๑ ฉ.ม. เต ภิกฺขูติ ปาฐทฺวยํ นตฺถิ

เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺเน โข อสฺสชิปุนพฺพสุเก ภิกฺขู ภควา เอตทโวจ "สจฺจํ กิร ภิกฺขเว สมฺพหุลา ภิกฺขู ตุเมฺห อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุ 'ภควา โข อาวุโส อญฺญเตรว รตฺติโภชนา ภุญฺชติ ภิกฺขุสโม จ, อญฺญตฺร โข ปนาวุโส รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานนฺติ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ. เอถ ตุเมฺหปี อาวุโส อญฺญเตรว รตฺติโภชนา ภุญฺชถ, อญฺญตฺร โข ปนาวุโส ตุเมฺหปี รตฺติโภชนา ภุญฺชมานา อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานิสฺสถ อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจา'ติ. เอวํ วุตฺเต กิร ภิกฺขเว ตุเมฺห เต ภิกฺขู เอวํ อวจุตฺถ 'มยํ โข ปนาวุโส สายญฺเจว ภุญฺชาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล, เต มยํ สายญฺเจว ภุญฺชมานา ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานาม อปฺปาตงฺกตญฺจ ลหุฏฺฐานญฺจ พลญฺจ ผาสุวิหารญฺจ. เต มยํ กิ สนฺทิฏฺฐิกํ หิตฺวา กาลิกํ อนุธาวิสฺสาม, สายญฺเจว มยํ ภุญฺชิสฺสาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล"ติ. เอวํ ภนฺเต.

[๑๗๗] กินฺนุ เม ตุเมฺห ภิกฺขเว เอวํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานาถ "ยงฺกิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพ อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ. โน เหตํ ภนฺเต. นนุ เม ตุเมฺห ภิกฺขเว เอวํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานาถ "อิเธกจฺจสฺส ยํ เอวรูปึ สุขํ เวทนํ เวทยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ. อิธ ปเนกจฺจสฺส เอวรูปึ สุขํ เวทนํ เวทยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ. อิเธกจฺจสฺส เอวรูปึ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ. อิธ ปเนกจฺจสฺส เอวรูปึ ทุกฺขํ เวทนํ เวทยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ. อิเธกจฺจสฺส เอวรูปึ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ. อิธ ปเนกจฺจสฺส เอวรูปึ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ. เอวํ ภนฺเต.

[๑๗๘] สาธุ ภิกฺขเว, มยา เจตํ ภิกฺขเว อญฺญาตํ อภวิสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ[๑] ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี สุขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี"ติ, เอวมหํ อชานนฺโต "เอวรูปี สุขี เวทนา ปชหถา"ติ วเทยฺยํ, อปิ นุ เม เอตํ ภิกฺขเว เอวรูปี[๒] อภวิสฺสาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ยสฺมา จ โข เอตํ ภิกฺขเว มยา ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี สุขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี"ติ, ตสฺมาหํ "เอวรูปี สุขี เวทนา ปชหถา"ติ วทามิ. มยา เจตํ ภิกฺขเว อญฺญาตํ อภวิสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี สุขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ เอวมหํ อชานนฺโต "เอวรูปี สุขี เวทนา อุปสมฺปชฺช วิหรถา"ติ วเทยฺยํ, อปิ นุ เม เอตํ ภิกฺขเว ปฏิรูปี อภวิสฺสาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ยสฺมา จ โข เอตํ ภิกฺขเว มยา ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี สุขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ, ตสฺมาหํ "เอวรูปี สุขี เวทนา อุปสมฺปชฺช วิหรถา"ติ วทามิ.

[๑๗๙] มยา เจตํ ภิกฺขเว อญฺญาตํ อภวิสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี ทุกฺขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี"ติ, เอวมหํ อชานนฺโต "เอวรูปี ทุกฺขี เวทนา ปชหถา"ติ วเทยฺยํ, อปิ นุ เม เอตํ ภิกฺขเว ปฏิรูปี อภวิสฺสาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ยสฺมา จ โข เอตํ ภิกฺขเว มยา ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี ทุกฺขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี"ติ, ตสฺมาหํ "เอวรูปี ทุกฺขี เวทนา ปชหถา"ติ วทามิ. มยา เจตํ ภิกฺขเว อญฺญาตํ อภวิสฺส อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปี ทุกฺขี เวทนา เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ, เอวมหํ

---

๑ ฉ.ม.สี.อิ. อผสฺสิตํ. ๒ ฉ.ม.สี.อิ. ปฏิรูปี

อชานนฺโต "เอวรูปํ ทุกฺขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา"ติ วเทยฺยํ, อปิ นุ เม เอตํ ภิกฺขเว ปฏิรูปํ อภวิสฺสาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ยสฺมา จ โข เอตํ ภิกฺขเว มยา ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปํ ทุกฺขํ เวทนํ เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ, ตสฺมาหํ "เอวรูปํ ทุกฺขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา"ติ วทามิ.

[๑๘๐] มยา เจตํ ภิกฺขเว ญาตํ อภวิสฺส ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี"ติ, เอวมหํ อชานนฺโต "เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ ปชหถา"ติ วเทยฺยํ, อปิ นุ เม เอตํ ภิกฺขเว ปฏิรูปํ อภวิสฺสาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ยสฺมา จ โข เอตํ ภิกฺขเว มยา ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย, "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตี"ติ, ตสฺมาหํ "เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ ปชหถา"ติ วทามิ. มยา เจตํ ภิกฺขเว ญาตํ อภวิสฺส ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ, เอวมหํ อชานนฺโต "เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา"ติ วเทยฺยํ, อปิ นุ เม เอตํ ภิกฺขเว ปฏิรูปํ อภวิสฺสาติ. โน เหตํ ภนฺเต. ยสฺมา จ โข เอตํ ภิกฺขเว มยา ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผุสิตํ ปญฺญาย "อิเธกจฺจสฺส เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺตี"ติ, ตสฺมาหํ "เอวรูปํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา"ติ วทามิ.

[๑๘๑] นาหํ ภิกฺขเว สพฺเพสํเยว ภิกฺขูนํ อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ; น ปนาหํ ภิกฺขเว สพฺเพสํเยว ภิกฺขูนํ น อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ. เย เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อรหนฺโต ขีณาสวา วุสิตวนฺโต กตกรณียา โอหิตภารา อนุปฺปตฺตสทตฺถา ปริกฺขีณภวสญฺโญชนา สมฺมทญฺญา วิมุตฺตา, ตถารูปานาหํ ภิกฺขเว

ภิกฺขูนํ น อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? กตนฺเตสํ อปฺปมาเทน, อภพฺพา เต ปมชฺชิตุํ. เย จ โข เต ภิกฺขเว ภิกฺขู เสขา อปฺปตฺตมานสา อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ ปตฺถยมานา วิหรนฺติ, ตถารูปานาหํ ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อปฺเปวนาม อิเม อายสฺมนฺโต อนุโลมิกานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวมานา กลฺยาณมิตฺเต ภชมานา อินฺทฺริยานิ สมนฺนานยมานา, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยุนฺติ. อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อิเมสํ ภิกฺขูนํ อปฺปมาทผลํ สมฺปสฺสมาโน อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ.

[๑๘๒] สนฺติเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมิ. กตเม สตฺต? อุภโตภาควิมุตฺโต ปญฺญาวิมุตฺโต กายสกฺขี[๑] ทิฏฺฐิปฺปตฺโต สทฺธาวิมุตฺโต ธมฺมานุสารี สทฺธานุสารี.

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต กาเยน ผุสิตฺวา[๒] วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อุภโตภาควิมุตฺโต. อิมสฺส โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน น อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? กตนฺตสฺส อปฺปมาเทน, อภพฺโพ โส ปมชฺชิตุํ. (๑)

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต น กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ปญฺญาวิมุตฺโต. อิมสฺสปิ โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน น อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? กตนฺตสฺส อปฺปมาเทน, อภพฺโพ โส ปมชฺชิตุํ. (๒)

---

๑ ฉ.ม. กายสกฺขิ ๒ สี.อิ. ผสฺสิตฺวา

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล กายสกฺขี? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกจฺเจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล กายสกฺขี. อิมสฺส โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อปฺเปวนาม อยมายสฺมา อนุโลมิกานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวมาโน กลฺยาณมิตฺเต ภชมาโน อินฺทฺริยานิ สมนฺนานยมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาติ. อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อิมสฺส ภิกฺขุโน อปฺปมาทผลํ สมฺปสฺสมาโน อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ. (๓)

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ทิฏฺฐิปฺปตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต น กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ. ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกจฺเจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย โวทิฏฺฐา โหนฺติ โวจริตา. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ทิฏฺฐิปฺปตฺโต. อิมสฺสปิ โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อปฺเปวนาม อยมายสฺมา อนุโลมิกานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวมาโน กลฺยาณมิตฺเต ภชมาโน อินฺทฺริยานิ สมนฺนานยมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาติ. อมํ โข อหํ ภิกฺขเว อิมสฺส ภิกฺขุโน อปฺปมาทผลํ สมฺปสฺสมาโน อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ. (๔)

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต น กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกจฺเจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, ตถาคเต จสฺส สทฺธา นิวิฏฺฐา โหติ มูลชาตา ปติฏฺฐิตา. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต. อิมสฺสปิ โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปมาเทน กรณีนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส

เหตุ? อปฺเปวนาม อยมายสฺมา อนุโตมิกานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวมาโน กลฺยาณมิตฺเต ภชมาโน อินฺทฺริยานิ สมนฺนานยมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเเว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาติ. อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อิมสฺส ภิกฺขุโน อปฺปมาทผลํ สมฺปสฺสมาโน อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. (๕)

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ธมฺมานุสาริ? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต น กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา[1] เอกจฺเจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, ตถาคตปฺปเวทิตา จสฺส ธมฺมา ปญฺญาย มตฺตโส นิชฺฌานํ ขมนฺติ, อปีจสฺส อิเม ธมฺมา โหนฺติ, เสยฺยถีทํ? สทฺธินฺทฺริยํ วิริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ. อยं วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล ธมฺมานุสาริ. อิมสฺสปี โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อปฺเปวนาม อยมายสฺมา อนุโตมิกานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวมาโน กลฺยาณมิตฺเต ภชมาโน อินฺทฺริยานิ สมนฺนานยมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเเว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาติ. อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อิมสฺส ภิกฺขุโน อปฺปมาทผลํ สมฺปสฺสมาโน อปฺปมาเทน กรณียนฺ"ติ วทามิ. (๖)

กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล สทฺธานุสาริ? อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล, เย เต สนฺตา วิโมกฺขา อติกฺกมฺม รูเป อารุปฺปา, เต น กาเยน ผุสิตฺวา วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา เอกจฺเจ อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ, ตถาคเต จสฺส สทฺธามตฺตํ โหติ เปมมตฺตํ, อปีจสฺส อิเม ธมฺมา โหนฺติ, เสยฺยถีทํ? สทฺธินฺทฺริยํ วิริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยं. อยं วุจฺจติ ภิกฺขเว ปุคฺคโล สทฺธานุสาริ. อิมสฺสปี โข อหํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? อปฺเปวนาม อยมายสฺมา อนุโตมิกานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวมาโน กลฺยาณมิตฺเต ภชมาโน อินฺทฺริยานิ สมนฺนานยมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา

---

๑ สี.อิ. ทิสฺวา อาสวา อปริกฺขีณา

อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยาติ. อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อิมสฺส ภิกฺขุโน อปฺปมาทผลํ สมฺปสฺสมาโน อปฺปมาเทน กรณียนฺติ วทามิ. (๗)

[๑๘๓] นาหํ ภิกฺขเว อาทิเกเนว อญฺญาราธนํ วทามิ. อถ จ ภิกฺขเว อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา อญฺญาราธนา โหติ. กถญฺจ ภิกฺขเว อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา อญฺญาราธนา โหติ? อิธ ภิกฺขเว สทฺธาชาโต อุปสงฺกมติ, อุปสงฺกมนฺโต ปยิรุปาสติ, ปยิรุปาสนฺโต โสตํ โอทหติ, โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาติ, สุตฺวา ธมฺมํ ธาเรติ, ธตานํ ธมฺมานํ อตฺถูปปริกฺขติ, อตฺถูปปริกฺขโต ธมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ, ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา สติ ฉนฺโท ชายติ, ฉนฺทชาโต อุสฺสหติ, อุสฺสหิตฺวา ตุเลติ, ตุลยิตฺวา ปทหติ, ปหิตตฺโต สมาโน กาเยน เจว ปรมํ สจฺจํ สจฺฉิกโรติ, ปญฺญาย จ นํ อติวิชฺฌ ปสฺสติ. สาปี นาม ภิกฺขเว สทฺธา นาโหสิ, ตมฺปี นาม ภิกฺขเว อุปสงฺกมนา นาโหสิ, สาปี นาม ภิกฺขเว ปยิรุปาสนา นาโหสิ, ตมฺปี นาม ภิกฺขเว โสตาวธานา นาโหสิ, ตมฺปี นาม ภิกฺขเว ธมฺมสฺสวนา นาโหสิ, สาปี นาม ภิกฺขเว ธมฺมธารณา นาโหสิ, สาปี นาม ภิกฺขเว อตฺถูปปริกฺขา[1] นาโหสิ, สาปี นาม ภิกฺขเว ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติ นาโหสิ, โสปี นาม ภิกฺขเว ฉนฺโท นาโหสิ, โสปี นาม ภิกฺขเว อุสฺสาโห นาโหสิ, สาปี นาม ภิกฺขเว ตุลนา นาโหสิ, ตมฺปี นาม ภิกฺขเว ปธานา นาโหสิ, วิปฺปฏิปนฺนาตฺถ ภิกฺขเว, มิจฺฉาปฏิปนฺนาตฺถ ภิกฺขเว, กิวทูเรวิเม ภิกฺขเว โมฆปุริสา อปกฺกนฺตา อิมสฺมา ธมฺมวินยา.

[๑๘๔] อตฺถิ ภิกฺขเว จตุปฺปทํ เวยฺยากรณํ. ยสฺสุทฺทิฏฺฐสฺส วิญฺญู ปุริโส นจิรสฺเสว ปญฺญาย อตฺถํ อาชาเนยฺย, อุทฺทิสิสฺสามิ โว ภิกฺขเว, อาชานิสฺสถ เมตนฺติ. เก จ มยํ ภนฺเต, เก จ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโรติ? โยปี โส ภิกฺขเว สทฺธา อามิสครุโก[2] อามิสทายาโท อามิเสหิ สสฏฺโฐ วิหรติ, ตสฺสปายํ เอวรูปี

---

๑ ฉ.ม. อตฺถูปริกฺขา ๒ ฉ.ม. อามิสครุ

ปโณปณวิยา น อุเปต "เอวญฺจ โน อสฺส, อถ นํ กเรยฺยาม, น จ โน เอวมสฺส, น นํ กเรยฺยามา"ติ. กิมฺปน ภิกฺขเว ยํ ตถาคโต สพฺพโส อามิเสหิ วิสํสฏฺโฐ วิหรติ, สทฺธสฺส ภิกฺขเว สาวกสฺส สตฺถุ สาสเน ปริโยคยฺหิ[1] วตฺตโต อยมนุธมฺโม โหติ "สตฺถา ภควา, สาวโกหมสฺมิ, ชานาติ ภควา, นาหํ ชานามี"ติ. สทฺธสฺส ภิกฺขเว สาวกสฺส สตฺถุ สาสเน ปริโยคยฺห วตฺตโต รูปูหนิยํ สตฺถุ สาสนํ โหติ โอชวนฺตํ. สทฺธสฺส ภิกฺขเว สาวกสฺส สตฺถุ สาสเน ปริโยคยฺห วตฺตโต อยมนุธมฺโม โหติ.

"กามํ ตโจ จ นหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสุสฺสตุ[2] สรีเร อวสุสฺสตุ มํสโลหิตํ ยนฺตํ ปุริสถาเมน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ, น ตํ อปาปุณิตฺวา วีริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตี"ติ. สทฺธสฺส ภิกฺขเว สาวกสฺส สตฺถุ สาสเน ปริโยคยฺห วตฺตโต ทฺวินฺนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิกงฺขํ "ทิฏฺเจว ธมฺเม อญฺญา, สติ วา อุปาทิเสเส อนาคามิตา"ติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

กิฏาคิริสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํ.

ภิกฺขุวคฺโค นิฏฺฐิโต ทุติโย.

ตสฺสุทฺทานคาถา

กุญฺชรราหุตสฺสุสโภโก มาตุงฺคปุตฺโต จ ภทฺทาลินาโม
ทิฆชนฺทุหมฺปติยาจนา นาฬกปิทรคิรินาโม อฏโม ปวโร
ทุติโย วรวคฺโค.

---

๑ สี.อิ. ปริโยคาย ฉ. ปริโยคาหิย ๒ ฉ.ม. อวสิสฺสตุ

๓. ปริพฺพาชกวคฺค

๑. จูฬวจฺฉโคตฺตสุตฺต

[๑๘๕] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคาร-สาลายํ. เตน โข ปน สมเยน วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก เอกปุณฺฑรีเก ปริพฺพาช-การาเม ปฏิวสติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลึ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "อติปฺปโค โข ตาว เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตุํ, ยนฺนูนาหํ, เยน เอกปุณฺฑรีโก ปริพฺพาชการาโม, เยน วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกเมยฺยนฺ"ติ. อถ โข ภควา, เยน เอกปุณฺฑรีโก ปริพฺพาชการาโม, เยน วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ ทูรโต อาคจฺฉนฺตํ, ทิสฺวาน ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอตุ โข ภนฺเต ภควา, สฺวาคตํ ภนฺเต ภควโต, จิรสฺสํ โข ภนฺเต ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนาย, นิสีทตุ ภนฺเต ภควา อิทมาสนนฺ ปญฺญตฺตนฺติ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. วจฺฉโคตฺโตปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "สุตเมตํ ภนฺเต, สมโณ โคตโม สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสํ ญาณทสฺสนํ ปฏิชานาติ, จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ. เย เต ภนฺเต เอวมาหํสุ "สมโณ โคตโม สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสํ ญาณทสฺสนํ ปฏิชานาติ, จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ. กจฺจิ เต ภนฺเต ภควโต วุตฺตวาทิโน, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรนฺติ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท การยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตีติ? เย เต วจฺฉ

เอวมาหํสุ "สมโณ โคตโม สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสํ ญาณทสฺสนํ ปฏิชานาติ, จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตํ สมิตํ ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ. น เม เต วุตฺตวาทิโน, อพฺภาจิกฺขนฺติ จ ปน มํ อสตา อภูเตนาติ.

[๑๘๖] กถํ พฺยากรมานา ปน มยํ ภนฺเต วุตฺตวาทิโน เจว ภควโต อสฺสาม, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิกฺเขยฺยาม, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากเรยฺยาม, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺเฉยฺยาติ?

"เตวิชฺโช สมโณ โคตโม"ติ โข วจฺฉ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว เม อสฺส, น จ มํ อภูเตน อพฺภาจิกฺเขยฺย, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากเรยฺย, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺเฉยฺย. อหํ หิ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขามิ, อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. อหํ หิ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขามิ, ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสกเกน สตฺเต ปสฺสามิ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ฯ เป ฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานามิ. อหํ หิ วจฺฉ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามิ.

"เตวิชฺโช สมโณ โคตโม"ติ โข วจฺฉ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว เม อสฺส, น จ มํ อภูเตน อพฺภาจิกฺเขยฺย, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากเรยฺย, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺเฉยฺยา"ติ.

เอวํ วุตฺเต วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อตฺถิ นุ โข โภ โคตม โกจิ คิหี คิหิสญฺโญชนํ อปฺปหาย กายสฺส เภทา ทุกฺขสฺสนฺตกโร"ติ. นตฺถิ โข วจฺฉ โกจิ คิหี คิหิสญฺโญชนํ อปฺปหาย กายสฺส เภทา ทุกฺขสฺสนฺตกโรติ.

อตฺถิ ปน โภ โคตม โกจิ คิหี คิหิสญฺโญชนํ อปฺปหาย กายสฺส เภทา สคฺคูปโคติ? น โข วจฺฉ เอกํเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว, เย คิหี คิหิสญฺโญชนํ อปฺปหาย กายสฺส เภทา สคฺคูปคา"ติ.

อตฺถิ นุ โข โภ โคตม โกจิ อาชีวโก กายสฺส เภทา ทุกฺขสฺสนฺตกโรติ. นตฺถิ โข วจฺฉ โกจิ อาชีวโก กายสฺส เภทา ทุกฺขสฺสนฺตกโรติ.

อตฺถิ ปน โภ โคตม โกจิ อาชีวโก กายสฺส เภทา สคฺคูปโคติ? อิโต โข โส วจฺฉ เอกนวุโต กปฺโป, ยมหํ อนุสฺสรามิ, นาภิชานามิ กญฺจิ อาชีวกํ สคฺคูปคํ อญฺญตฺร เอเกน, โสปาสิ กมฺมวาที กิริยวาทีติ. เอวํ สนฺเต โภ โคตม สุญฺญํ อทุ ติตฺถายตนํ อนตฺถมโส สคฺคูปเคนปีติ? เอวํ วจฺฉ สุญฺญํ อทุ ติตฺถายตนํ อนตฺถมโส สคฺคูปเคนปีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

จูฬวจฺฉโคตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ[1] ปฐมํ.

---

๑ ฉ.ม. เตวิชฺชวจฺฉสุตฺตํ

๒. อคฺคิวจฺฉโคตฺตสุตฺต

[๑๙๗] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณิยํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "กินฺนุ โข โภ โคตม 'สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ'นฺติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโม"ติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กิ ปน โภ โคตม "อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กินฺนุ โข โภ โคตม "อนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "อนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กิ ปน โภ โคตม "อนนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "อนนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กินฺนุ โข โภ โคตม "ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจ์ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กึ ปน โภ โคตม "อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กินฺนุ โข โภ โคตม "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กึ ปน โภ โคตม "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กินฺนุ โข โภ โคตม "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

กึ ปน โภ โคตม "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา. อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ? น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

[๑๘๘] กินฺนุ โข โภ โคตม "สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ 'สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทมิ. กึ ปน โภ โคตม "อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ 'อสสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทมิ. กินฺนุ โข โภ โคตม "อนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ 'อนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทมิ. กึ ปน โภ โคตม "อนนฺตวา โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐิ ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐิ 'อนนฺตวา โลโก, อิทเมว

สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ. กินฺนุ โข โภ โคตม "ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐี ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐี 'ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ. กึ ปน โภ โคตม "อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐี ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐี 'อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ. กินฺนุ โข โภ โคตม "โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐี ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐี 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ.

กึ ปน โภ โคตม "น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐี ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐี 'น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ. กินฺนุ โข โภ โคตม "โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํทิฏฺฐี ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐี 'โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ. กึ ปน โภ โคตม "เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ เอวํ ทิฏฺฐี ภวํ โคตโมติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น โข อหํ วจฺฉ เอวํทิฏฺฐี 'เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ วเทสิ.

กึ ปน โภ โคตม อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน เอวํ อิมานิ สพฺพโส ทิฏฺฐิคตานิ อนุปคโตติ?

[๑๘๙] สสฺสโต โลโกติ โข วจฺฉ ทิฏฺฐิคตเมตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร[1] ทิฏฺฐิวิสูกํ ทิฏฺฐิวิปผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ สทุกฺขํ สวิฆาตํ สอุปายาสํ สปริฬาหํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น

๑ สี.อิ. ทิฏฺฐิกนฺตารํ

นิพฺพานาย สํวตฺตติ. อสฺสุโต โลโกติ โข วจฺฉ ฯเปฯ อนฺตวา โลโกติ โข วจฺฉ ฯเปฯ อนนฺตวา โลโกติ โข วจฺฉ ฯเปฯ ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ โข วจฺฉ ฯเปฯ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ โข วจฺฉ ฯเปฯ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ โข วจฺฉ ฯเปฯ น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ โข วจฺฉ ฯเปฯ โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ โข วจฺฉ ฯเปฯ เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณา"ติ โข วจฺฉ ทิฏฺฐิคตเมตं ทิฏฺฐิคหณํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกं ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตं ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ สทุกฺขํ สวิฆาตं สอุปายาสं สปริฬาหं น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ. อิมํ โข อหं วจฺฉ อาทีนวं สมฺปสฺสมาโน เอวं อิมานิ สพฺพโส ทิฏฺฐิคตานิ อนุปคโตติ.

อตฺถิ ปน โภโต โคตมสฺส กิญฺจิ ทิฏฺฐิคตนฺติ? ทิฏฺฐิคตนฺติ โข วจฺฉ อปนีตเมตं ตถาคตสฺส. ทิฏฺฐเญฺหตं วจฺฉ ตถาคเตน "อิติ รูปี, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา, อิติ เวทนาย สมุทโย, อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม; อิติ สญฺญา, อิติ สญฺญาย สมุทโย, อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม; อิติ สงฺขารา, อิติ สงฺขารานं สมุทโย, อิติ สงฺขารานं อตฺถงฺคโม; อิติ วิญฺญาณं, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม"ติ. ตสฺมา ตถาคโต สพฺพมญฺญิตานं สพฺพมติตานं สพฺพอหंการมมंการมานานุสยานं ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา อนุปาทา วิมุตฺโตติ วทามีติ.

[๑๙๐] เอวं วิมุตฺตจิตฺโต ปน โภ โคตม ภิกฺขุ กุหิं อุปปชฺชตีติ? อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปติ. เตนหิ โภ โคตม น อุปปชฺชตีติ? น อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปติ. เตนหิ โภ โคตม อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตีติ? อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปติ. เตนหิ โภ โคตม เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตีติ? เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปติ.

"เอวं วิมุตฺตจิตฺโต ปน โภ โคตม ภิกฺขุ กุหิं อุปปชฺชตี"ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "อุปปชฺชตีติ วจฺฉ น อุเปตี"ติ วเทสิ. "เตนหิ โภ โคตม น อุปปชฺชตี"ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "น อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปตี"ติ วเทสิ. เตนหิ โภ

โคตม อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตี"ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปตี"ติ วเทสิ. "เตนหิ โภ โคตม เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตี"ติ อิติ ปุฏฺโฐ สมาโน "เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตีติ โข วจฺฉ น อุเปตี"ติ วเทสิ. เอตฺถาหํ โภ โคตม อญฺญาณมาปาทึ, เอตฺถ สมฺโมหมาปาทึ. ยาปี เม เอสา โภโต โคตมสฺส ปุริเมน กถาสลฺลาเปน อหุ ปสาทมตฺตา, สาปี เม เอตรหิ อนฺตรหิตาติ. อลญฺหิ เต วจฺฉ อญฺญาณาย, อลํ สมฺโมหาย. คมฺภีโร หยํ[1] วจฺฉ ธมฺโม ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย, โส ตยา ทุชฺชาโน อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญกฺขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺรโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน.

[๑๙๑] เตนหิ วจฺฉ ตเญฺเยวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, ยถา เต ขเมยฺย ตถา ตํ พฺยากเรยฺยาสิ. ตํ กิ มญฺญสิ วจฺฉ? สเจ เต ปุรโต อคฺคิ ชเลยฺย, ชานෙยฺยาสิ ตฺวํ "อยํ เม ปุรโต อคฺคิ ชลตี"ติ? สเจ เม โภ โคตม ปุรโต อคฺคิ ชเลยฺย, ชานෙยฺยาหํ "อยํ เม ปุรโต อคฺคิ ชลตี"ติ.

สเจ ปน ตํ วจฺฉ เอวํ ปุจฺเฉยฺย "โย เต อยํ ปุรโต อคฺคิ ชลติ, อยํ อคฺคิ กิ ปฏิจฺจ ชลตี"ติ, เอวํ ปุฏฺโฐ ตฺวํ วจฺฉ กินฺติ พฺยากเรยฺยาสีติ? สเจ มํ โภ โคตม เอวํ ปุจฺเฉยฺย "โย เต อยํ ปุรโต อคฺคิ ชลติ, อยํ อคฺคิ กิ ปฏิจฺจ ชลตี"ติ, เอวํ ปุฏฺโฐ อหํ โภ โคตม เอวํ พฺยากเรยฺยं "โย เม อยํ ปุรโต อคฺคิ ชลติ, อยํ อคฺคิ ติณกฏฺฐุปาทานํ ปฏิจฺจ ชลตี"ติ.

สเจ เต วจฺฉ ปุรโต โส อคฺคิ นิพฺพาเยยฺย, ชานෙยฺยาสิ ตฺวํ "อยํ เม ปุรโต อคฺคิ นิพฺพุโต"ติ? สเจ เม โภ โคตม ปุรโต โส อคฺคิ นิพฺพาเยยฺย, ชานෙยฺยาหํ "อยํ เม ปุรโต อคฺคิ นิพฺพุโต"ติ.

สเจ ปน ตํ วจฺฉ เอวํ ปุจฺเฉยฺย "โย เต อยํ ปุรโต อคฺคิ นิพฺพุโต, โส อคฺคิ อิโต กตมं ทิสं คโต ปุรตฺถิมं วา ปจฺฉิมं วา ทกฺขิณं วา อุตฺตรं วา"ติ[2], เอวํ ปุฏฺโฐ ตฺวํ วจฺฉ กินฺติ พฺยากเรยฺยาสี"ติ? น อุเปติ โภ โคตม. ยญฺหิ โส โภ

---

๑ ฉ.ม. หายํ ๒ ฉ.ม. ปุรตฺถิมं วา ทกฺขิณं วา ปจฺฉิมं วา อุตฺตรं วาติ

โคตม อคฺคิ ติณกฏฺฐุปาทานํ ปฏิจฺจ ชลติ[1] ตสฺส จ ปริยาทานา อญฺญสฺส จ อนุปหารา อนาหาโร นิพฺพุโตเตฺวว สงฺขยฺยํ คจฺฉตีติ.

[๑๙๒] เอวเมว โข วจฺฉ เยน รูเปน ตถาคตํ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปยฺย, ตํ รูปํ ตถาคตสฺส ปหีนํ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวังกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมํ รูปสงฺขาวิมุตฺโต[2] โข วจฺฉ ตถาคโต คมฺภีโร อปฺปเมยฺโย ทุปฺปริโยคาโฬฺห, เสยฺยถาปิ มหาสมุทฺโท. "อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ.

ยาย เวทนาย ตถาคตํ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปยฺย, สา เวทนา ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวังกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. เวทนาสงฺขา-วิมุตฺโต โข วจฺฉ ตถาคโต คมฺภีโร อปฺปเมยฺโย ทุปฺปริโยคาโฬฺห, เสยฺยถาปิ มหาสมุทฺโท. "อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ.

ยาย สญฺญาย ตถาคตํ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปยฺย, สา สญฺญา ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวังกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. สญฺญา-สงฺขาวิมุตฺโต โข วจฺฉ ตถาคโต คมฺภีโร อปฺปเมยฺโย ทุปฺปริโยคาโฬฺห, เสยฺยถาปิ มหาสมุทฺโท. "อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ.

เยหิ สงฺขาเรหิ ตถาคตํ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปยฺย, เต สงฺขารา ตถาคตสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวังกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมมา. สงฺขาร-สงฺขาวิมุตฺโต โข วจฺฉ ตถาคโต คมฺภีโร อปฺปเมยฺโย ทุปฺปริโยคาโฬฺห, เสยฺยถาปิ มหาสมุทฺโท. "อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ.

เยน วิญฺญาเณน ตถาคตํ ปญฺญาปยมาโน ปญฺญาเปยฺย, ตํ วิญฺญาณํ ตถาคตสฺส ปหีนํ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวังกตํ อายตึ อนุปฺปาทธมฺมํ. วิญฺญาณสงฺขาวิมุตฺโต โข วจฺฉ ตถาคโต คมฺภีโร อปฺปเมยฺโย ทุปฺปริโยคาโฬฺห,

---

๑ ฉ.ม.อิ. อชลิ ๒ ฉ.ม. รูปสงฺขยวิมุตฺโต

เสยฺยถาปี มหาสมุทฺโท "อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "อุปปชฺชติ จ น จ อุปปชฺชตี"ติ น อุเปติ, "เนว อุปปชฺชติ น น อุปปชฺชตี"ติ น อุเปตีติ.

เอวํ วุตฺเต วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "เสยฺยถาปี โภ โคตม คามสฺส วา นิคมสฺส วา อวิทูเร มหาสาลรุกฺโข. ตสฺส อนิจฺจตา สาขาปลาสา ปลุชฺเชยฺยุ[1], ตจปปฏิกา ปลุชฺเชยฺยุ, เผคฺคุ ปลุชฺเชยฺย; โส อปเรน สมเยน อปคตสาขาปลาโส อปคตตจปปฏิโก อปคตเผคฺคุโก สุทฺโธ อสฺส สาโร ปติฏฺฐิโต; เอวเมว โภโต โคตมสฺส ปาวจนํ อปคตสาขาปลาสํ อปคตตจปปฏิกํ อปคตเผคฺคุกํ สุทฺธํ สาเร ปติฏฺฐิตํ. อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, เสยฺยถาปี โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มं ภวं โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺ"ติ.

อคฺคิวจฺฉโคตฺตสุตฺตํ[2] นิฏฺฐิตํ ทุติยं.

---

๑ ฉ.ม. เผคฺคู ปลุชฺเชยฺยุ

๒ ฉ.ม. อคฺคิวจฺฉสุตฺตํ

๓. มหาวจฺฉโคตฺตสุตฺต

[๑๙๓] เอวมฺเม สุตํ:– เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวพฺภาเร กณฺฑก-นิวาเป. อถ โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ์ สมฺโมทิ, สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "ทิฆรตฺตาหํ โภตา โคตเมน สหกถี, สาธุ เม ภวํ โคตโม สงฺขิตฺเตน กุสลากุสลํ เทเสตู"ติ. สงฺขิตฺเตนปี โข เต อหํ วจฺฉ กุสลากุสลํ เทเสยฺยํ, วิตฺถาเรนปี โข เต อหํ วจฺฉ กุสลากุสลํ เทเสยฺยํ. อปิจ เต อหํ วจฺฉ สงฺขิตฺเตน กุสลากุสลํ เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ โภ"ติ โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ:

[๑๙๔] โลโภ โข วจฺฉ อกุสลํ, อโลโภ กุสลํ; โทโส โข วจฺฉ อกุสลํ, อโทโส กุสลํ, โมโห โข วจฺฉ อกุสลํ, อโมโห กุสลํ. อิติ โข วจฺฉ อิเม ตโย ธมฺมา อกุสลา, ตโย ธมฺมา กุสลา.

ปาณาติปาโต โข วจฺฉ อกุสลํ, ปาณาติปาตา เวรมณี กุสลํ; อทินฺนาทานํ โข วจฺฉ อกุสลํ, อทินฺนาทานา เวรมณี กุสลํ; กาเมสุมิจฺฉาจาโร โข วจฺฉ อกุสลํ, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี กุสลํ; มุสาวาโท โข วจฺฉ อกุสลํ, มุสาวาทา เวรมณี กุสลํ; ปิสุณา วาจา โข วจฺฉ อกุสลํ, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี กุสลํ; ผรุสา วาจา โข วจฺฉ อกุสลํ, ผรุสาย วาจาย เวรมณี กุสลํ; สมฺผปฺปลาโป โข วจฺฉ อกุสลํ, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี กุสลํ; อภิชฺฌา โข วจฺฉ อกุสลํ, อนภิชฺฌา กุสลํ; พฺยาปาโท โข วจฺฉ อกุสลํ, อพฺยาปาโท กุสลํ; มิจฺฉาทิฏฺฐิ โข วจฺฉ อกุสลํ, สมฺมาทิฏฺฐิ กุสลํ. อิติ โข วจฺฉ อิเม ทส ธมฺมา อกุสลา, ทส ธมฺมา กุสลา.

ยโต โข วจฺฉ ภิกฺขุโน ตณฺหา ปหีนา โหติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวงฺกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา. โส โหติ ภิกฺขุ อรหं ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโตติ.

[๑๙๕] ทิฏฺโฐ ภวं โคตโม. อตฺถิ ปน เต โภโต โคตมสฺส เอกภิกฺขุปิ สาวโก, โย อาสวานं ขยา อนาสวं เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ? น โข วจฺฉ เอกํเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว, เย ภิกฺขู มม สาวกา อาสวานं ขยา อนาสวं เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตีติ.

ทิฏฺโฐ ภวं โคตโม, ทิฏฺฐนฺตุ ภิกฺขู. อตฺถิ ปน โภโต โคตมสฺส เอกภิกฺขุนีปิ สาวิกา, ยา อาสวานं ขยา อนาสวं เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ? น โข วจฺฉ เอกํเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว, ยา ภิกฺขุนิโย มม สาวิกา อาสวานं ขยา อนาสวं เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตีติ.

ทิฏฺโฐ ภวं โคตโม, ทิฏฺฐนฺตุ ภิกฺขู, ทิฏฺฐนฺตุ ภิกฺขุนิโย. อตฺถิ ปน โภโต โคตมสฺส เอกุปาสโกปี สาวโก คิหี โอทาตวสโน พฺรหฺมจารี, โย ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกาติ? น โข วจฺฉ เอกํเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว, เย อุปาสกา มม สาวกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาติ.

---

๑ ส.อิ.ก. อิทं ปทं นตฺถิ

ติฏฺฐตุ ภวํ โคตโม, ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขู, ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขุนิโย, ติฏฺฐนฺตุ อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน. อตฺถิ ปน โภโต โคตมสฺส เอกุปาสโกปี สาวโก คิหี โอทาตวสโน กามโภคี สาสนกโร โอวาทปฏิกโร, โย ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถังกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน วิหรตีติ. น โข เอตฺเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว, เย อุปาสกา มม สาวกา คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน สาสนกรา โอวาทปฏิกรา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถังกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน วิหรนฺตีติ.

ติฏฺฐตุ ภวํ โคตโม, ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขู, ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขุนิโย, ติฏฺฐนฺตุ อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน, ติฏฺฐนฺตุ อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน. อตฺถิ ปน โภโต โคตมสฺส เอกุปาสิกาปี สาวิกา คิหินี โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินี, ยา ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายินี อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาติ? น โข เอตฺเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว ยา อุปาสิกา มม สาวิกา คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายินิโย อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกาติ.

ติฏฺฐตุ ภวํ โคตโม, ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขู, ติฏฺฐนฺตุ ภิกฺขุนิโย, ติฏฺฐนฺตุ อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน, ติฏฺฐนฺตุ อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน, ติฏฺฐนฺตุ อุปาสิกา คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย. อตฺถิ ปน โภโต โคตมสฺส เอกุปาสิกาปี สาวิกา คิหินี โอทาตวสนา กามโภคินี สาสนกรา โอวาทปฏิกรา, ยา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถังกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน วิหรตีติ? น โข เอตฺเยว สตํ น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว, ยา อุปาสิกา มม สาวิกา คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย

สาสนกรา โอวาทปฏิกรา ติณฺณวิจิกิจฺฉา วิคตกถังกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสาสเน วิหรนฺตีติ.

[๑๙๖] สเจ หิ โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวเยว โคตโม อาราธโก อภวิสฺส, โน จ โข ภิกฺขู อาราธกา อภวิสฺสสุ, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ อภวิสฺส เตนงฺเคน. ยสฺมา จ โข โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก ภิกฺขู จ อาราธกา, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ เตนงฺเคน.

สเจ หิ โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก อภวิสฺส, ภิกฺขู จ อาราธกา อภวิสฺสสุ, โน จ โข ภิกฺขุนิโย อาราธิกา อภวิสฺสสุ, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ อภวิสฺส เตนงฺเคน. ยสฺมา จ โข โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก ภิกฺขู จ อาราธกา ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ เตนงฺเคน.

สเจ หิ โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก อภวิสฺส, ภิกฺขู จ อาราธกา อภวิสฺสสุ, ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อภวิสฺสสุ, โน จ โข อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อภวิสฺสสุ, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ อภวิสฺส เตนงฺเคน. ยสฺมา จ โข โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก ภิกฺขู จ อาราธกา ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ เตนงฺเคน.

สเจ หิ โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺจว โคตโม อาราธโก อภวิสฺส, ภิกฺขู จ อาราธกา อภวิสฺสสุ, ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อภวิสฺสสุ, อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อภวิสฺสสุ, โน จ โข อุปาสกา คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน อาราธกา อภวิสฺสสุ, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ อภวิสฺส เตนงฺเคน. ยสฺมา จ โข โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก ภิกฺขู จ อาราธกา ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา

พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน อาราธกา, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ เตนงฺเคน.

สเจ หิ โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก อภวิสฺส, ภิกฺขู จ อาราธกา อภวิสฺสํสุ, ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อภวิสฺสํสุ, อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อภวิสฺสํสุ, อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน อาราธกา อภวิสฺสํสุ, โน จ โข อุปาสิกา คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย อาราธิกา อภวิสฺสํสุ, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ อภวิสฺส เตนงฺเคน. ยสฺมา จ โข โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก ภิกฺขู จ อาราธกา, ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา, อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน อาราธกา อุปาสิกา จ คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย อาราธิกา, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ เตนงฺเคน.

สเจ หิ โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก อภวิสฺส, ภิกฺขู จ อาราธกา อภวิสฺสํสุ, ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อภวิสฺสํสุ, อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อภวิสฺสํสุ, อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน อาราธกา อภวิสฺสํสุ, อุปาสิกา จ คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย อาราธิกา อภวิสฺสํสุ, โน จ โข อุปาสิกา คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย อาราธิกา อภวิสฺสํสุ, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ อภวิสฺส เตนงฺเคน. ยสฺมา จ โข โภ โคตม อิมํ ธมฺมํ ภวญฺเจว โคตโม อาราธโก ภิกฺขู จ อาราธกา ภิกฺขุนิโย จ อาราธิกา อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน อาราธกา อุปาสกา จ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน อาราธกา อุปาสิกา จ คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺม-จารินิโย อาราธิกา อุปาสิกา จ คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย อาราธิกา, เอวมิทํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ เตนงฺเคน.

[๑๙๗] เสยฺยถาปี โภ โคตม คงฺคา นที สมุทฺทนินฺนา สมุทฺทโปณา สมุทฺทปพฺภารา สมุทฺทํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ, เอวเมวายํ โภโต โคตมสฺส ปริสา สคหฏฺฐปพฺพชิตา

นิพฺพานนินฺนา นิพฺพานโปณา นิพฺพานปพฺภารา นิพฺพานํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ. อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม. เสยฺยถาปิ นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคं อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตं ธาเรยฺย "จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี"ติ; เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหं ภวนฺตं โคตมं สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, ลเภยฺยาหं โภโต โคตมสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชं, ลเภยฺยं อุปสมฺปทนฺติ. โย โข วจฺฉ อญฺญติตฺถิยปุพฺโพ อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชं อากงฺขติ อุปสมฺปทं, โส จตฺตาโร มาเส ปริวสติ, จตุนฺนं มาสานं อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อปิจ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตาติ. สเจ ภนฺเต อญฺญติตฺถิยปุพฺพา อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อากงฺขนฺตา ปพฺพชฺชं อากงฺขนฺตา อุปสมฺปทं จตฺตาโร มาเส ปริวสนฺติ, จตุนฺนं มาสานं อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย. อหं จตฺตาริ วสฺสานิ ปริวสิสฺสามิ. จตุนฺนं วสฺสานं อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺตุ อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายาติ. อถตฺถ โข วจฺฉโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชं, อถตฺถ อุปสมฺปทं.

อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา วจฺฉโคตฺโต อทฺธมาสูปสมฺปนฺโน, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อายสฺมา วจฺฉโคตฺโต ภควนฺตं เอตทโวจ "ยาวตกํ ภนฺเต เสเขน ญาเณน เสขาย วิชฺชาย ปตฺตพฺพํ, อนุปฺปตฺตํ ตं มยา, อุตฺตริ จ เม[1] ภควา ธมฺมं เทเสตู"ติ. เตนหิ ตฺวं วจฺฉ เทฺว ธมฺเม อุตฺตริ ภาเวหิ สมถญฺจ วิปสฺสนญฺจ, อิเม โข เต วจฺฉ เทฺว ธมฺมา อุตฺตริ ภาวิตา สมโถ จ วิปสฺสนา จ อเนกธาตุปฏิเวธาย สංวตฺติสฺสนฺติ.

[๑๙๘] โส ตฺวํ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขิสฺสสิ "อเนกวิหิตं อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุภเวยฺยं. เอโกปิ หุตฺวา พหุธา อสฺสํ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก อสฺสํ, อาวิภาวं ติโรภาวं

---

๑ ส.ยี.ก. อุตฺตริ เม

ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสฺสชฺชมาโน คจฺเฉยฺยํ, เสยฺยถาปี อากาเส; ปจฺวิยฺยปี อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กเรยฺยํ, เสยฺยถาปี อุทเก; อุทเกปี อภิชฺชมาเน คจฺเฉยฺยํ, เสยฺยถาปี ปจฺวิยํ; อากาเสปี ปลฺลงฺเกน กเมยฺยํ, เสยฺยถาปี ปกฺขี สกุโณ. อิเมปี จนฺทิมสุริเย เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว ปาณินา ปริมเสยฺยํ ปริมชฺเชยฺยํ, ยาว พฺรหฺมโลกาปี กาเยน วสํ วตฺเตยฺยนฺ"ติ. ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณิสฺสสิ สติ สติอายตเน. (๑)

โส ตฺวํ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขิสฺสสิ "ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺต-มานุสฺสกาย อุโภ สทฺเท สุเณยฺยํ ทิพฺเพ จ มานุสเก จ เย ทูเร สนฺติเก จา"ติ. ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณิสฺสสิ สติ สติอายตเน. (๒)

โส ตฺวํ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขิสฺสสิ "ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชาเนยฺยํ: สราคํ วา จิตฺตํ "สราคํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, วีตราคํ วา จิตฺตํ "วีตราคํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; สโทสํ วา จิตฺตํ "สโทสํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ "วีตโทสํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; สโมหํ วา จิตฺตํ "สโมหํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ "วีตโมหํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "สงฺขิตฺตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ "วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; มหคฺคตํ วา จิตฺตํ "มหคฺคตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ "อมหคฺคตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ "สอุตฺตรํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ "อนุตฺตรํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; สมาหิตํ วา จิตฺตํ "สมาหิตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ "อสมาหิตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ; วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "วิมุตฺตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยํ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ "อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺ"ติ ปชาเนยฺยนฺ"ติ. ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณิสฺสสิ สติ สติอายตเน. (๓)

โส ตฺวํ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขิสฺสสิ "อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสเรยฺยํ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ตีณิปี ชาติโย จตสฺโสปี ชาติโย ปญฺจปี ชาติโย ทสปี ชาติโย วีสมฺปี ชาติโย ตึสมฺปี ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปี ชาติโย

ปญฺญาส์มฺปี ชาติโย ชาติส์ตมฺปี ชาติส์หสฺส์มฺปี ชาติส์ตส์หสฺส์มฺปี อเนเกปี สํวฏฺฏกปฺเป อเนเกปี วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปี สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป 'อมุตฺราส์ เอวํนาโม เอวโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฏิส์เวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาที, ตตฺราปาส์ เอวนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฏิส์เวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน'ติ. อิติ ส์การณ์ส์อุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาส์ อนุส์ส์เรยฺยนฺ"ติ. ตตฺร ตเตฺรว ส์กฺขิภพฺพตา ปาปุณิส์ส์ติ ส์ติ ส์ติ อายตเน. (๔)

โส ตฺวํ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขิส์ส์ติ "ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุส์เกน ส์ตฺเต ปส์เส์ยฺยํ, จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค ส์ตฺเต ปชาเนยฺยํ 'อิเม วต โภนฺโต ส์ตฺตา กายทุจฺจริเตน ส์มนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน ส์มนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน ส์มนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมส์มาทานา, เต กายส์ส์ เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต ส์ตฺตา กายสุจริเตน ส์มนฺนาคตา วจีสุจริเตน ส์มนฺนาคตา มโนสุจริเตน ส์มนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา ส์มฺมาทิฏฺฐิกา ส์มฺมาทิฏฺฐิกมฺมส์มาทานา, เต กายส์ส์ เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ ส์คฺคं โลกํ อุปปนฺนา'ติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุส์เกน ส์ตฺเต ปส์เส์ยฺยํ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค ส์ตฺเต ปชาเนยฺยนฺ"ติ. ตตฺร ตเตฺรว ส์กฺขิภพฺพตา ปาปุณิส์ส์ติ ส์ติ ส์ติ อายตเน. (๕)

โส ตฺวํ วจฺฉ ยาวเทว อากงฺขิส์ส์ติ "อาส์วานํ ขยา อนาส์วํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม ส์ยं อภิญฺญา ส์จฺฉิกตฺวา อุปส์มฺปชฺช วิหเรยฺยนฺ"ติ. ตตฺร ตเตฺรว ส์กฺขิภพฺพตา ปาปุณิส์ส์ติ ส์ติ ส์ติ อายตเนต. (๖)

[๑๙๙] อถ โข อายส์มา วจฺฉโคตฺโต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาส์นา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข อายส์มา วจฺฉโคตฺโต เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรส์เส่ว,

ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริย-ปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา วจฺฉโคตฺโต อรหตํ อโหสิ.

[๒๐๐] เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู ภควนฺตํ ทสฺสนาย คจฺฉนฺติ. อถ ขฺวสฺส อายสฺมา วจฺฉโคตฺโต เต ภิกฺขู ทูรโตว คจฺฉนฺเต; ทิสฺวาน เยน เต ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ภิกฺขู เอตทโวจ "หนฺท กหํ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต คจฺฉถา"ติ? ภควนฺตํ โข มยं อาวุโส ทสฺสนาย คจฺฉามาติ. เตนหายสฺมนฺโต มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทถ, เอวญฺจ วเทถ "วจฺฉโคตฺโต ภนฺเต ภิกฺขุ ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, เอวญฺจ วเทติ 'ปริจิณฺโณ เม ภควา, ปริจิณฺโณ เม สุคโต"ติ."เอวมาวุโส"ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต วจฺฉโคตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสุํ. อถ โข เต ภิกฺขู เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิสุ. เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุ "อายสฺมา ภนฺเต วจฺฉโคตฺโต ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, เอวญฺจ วเทติ 'ปริจิณฺโณ เม ภควา, ปริจิณฺโณ เม สุคโต"ติ. ปุพฺเพว เม ภิกฺขเว วจฺฉโคตฺโต ภิกฺขู เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต "เตวิชฺโช วจฺฉโคตฺโต ภิกฺขุ มหิทฺธิโก มหานุภาโว"ติ เทวตาปิ เม เอตมตฺถํ อาโรเจสุ "เตวิชฺโช ภนฺเต วจฺฉโคตฺโต ภิกฺขุ มหิทฺธิโก มหานุภาโว"ติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

มหาวจฺฉโคตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตं ตติยं.

---

๑ ฉ.ม. มหาวจฺฉสุตฺตํ

๔. ทีฆนขสุตฺต

[๒๐๑] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต สูกรขตายํ. อถ โข ทีฆนโข ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ, สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข ทีฆนโข ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อหํ หิ โภ โคตม เอวํวาที เอวํทิฏฺฐิ สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ. ยาปี โข เต เอสา อคฺคิเวสฺสน ทิฏฺฐิ "สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ, เอสาปี เต ทิฏฺฐิ นกฺขมตีติ. เอสา เจ เม โภ โคตม ทิฏฺฐิ ขเมยฺย "ตีณิปิ สุจริตานิ เอกนฺตกุสลานิ, ตีณิปิ สุจริตานิ เอกนฺตกุสลานี"ติ. อโถ โข เต อคฺคิเวสฺสน พหู หิ พหุตรา โลกสฺมิ, เย เอวมาหํสุ "ตีณิปิ สุจริตานิ เอกนฺตกุสลานิ, ตีณิปิ สุจริตานิ เอกนฺตกุสลานี"ติ, เต ตญฺเจว ทิฏฺฐึ นปฺปชหนฺติ, อญฺญญฺจ ทิฏฺฐึ อุปาทิยนฺติ. อโถ โข เต อคฺคิเวสฺสน ตนู หิ ตนุตรา โลกสฺมิ, เย เอวมาหํสุ "ตีณิปิ สุจริตานิ เอกนฺตกุสลานิ, ตีณิปิ สุจริตานิ เอกนฺตกุสลานี"ติ, เต ตญฺเจว ทิฏฺฐึ ปชหนฺติ, อญฺญญฺจ ทิฏฺฐึ น อุปาทิยนฺติ. สนฺติ อคฺคิเวสฺสน เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "สพฺพํ เม ขมตี"ติ. สนฺติ อคฺคิเวสฺสน เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ. สนฺติ อคฺคิเวสฺสน เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "เอกจฺจํ เม ขมติ, เอกจฺจํ เม นกฺขมตี"ติ. ตตฺร อคฺคิเวสฺสน เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "สพฺพํ เม ขมตี"ติ, เตสมยํ ทิฏฺฐิ สาราคาย สนฺติเก สโยคาย สนฺติเก อภินนฺทนาย สนฺติเก อชฺโฌสานาย สนฺติเก อุปาทานาย สนฺติเก. ตตฺร อคฺคิเวสฺสน เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน

"สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ, เตสมยํ ทิฏฺฐิ อสาราคาย สนฺติเก อสโยคาย สนฺติเก อนภินนฺทนาย สนฺติเก อนชฺโฌสานาย สนฺติเก อนุปาทานาย สนฺติเกติ.

[๒๐๒] เอวํ วุตฺเต ทีฆนโข ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อุกฺกเสติ[1] เม ภวํ โคตโม ทิฏฺฐิคตํ, สมุกฺกเสติ เม ภวํ โคตโม ทิฏฺฐิคตนฺ"ติ. ตตฺร อคฺคิเวสฺสน เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺทิฏฺฐิโน "เอกจฺจํ เม ขมติ, เอกจฺจํ เม นกฺขมตี"ติ. ยา หิ เตสํ ขมติ, สายํ ทิฏฺฐิ สาราคาย สนฺติเก สโยคาย สนฺติเก อภินนฺทนาย สนฺติเก อชฺโฌสานาย สนฺติเก อุปาทานาย สนฺติเก. ยา หิ เตสํ นกฺขมติ, สายํ ทิฏฺฐิ อสาราคาย สนฺติเก อสโยคาย สนฺติเก อนภินนฺทนาย สนฺติเก อนชฺโฌสานาย สนฺติเก อนุปาทานาย สนฺติเกติ. ตตฺร อคฺคิเวสฺสน เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺทิฏฺฐิโน "สพฺพํ เม ขมตี"ติ. ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ:- ยา โข เม อยํ ทิฏฺฐิ "สพฺพํ เม ขมตี"ติ, อิมญฺเจ อหํ ทิฏฺฐึ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหเรยฺยํ "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. ทฺวีหิ เม อสฺส วิคฺคโห: โย จายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวฺวาที เอวํ ทิฏฺฐิ "สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ, โย จายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวฺวาที เอวฺทิฏฺฐิ "เอกจฺจํ เม ขมติ, เอกจฺจํ เม นกฺขมตี"ติ. อิเมหิ[2] เม อสฺส ทฺวีหิ วิคฺคโห. อิติ วิคฺคเห สติ วิวาโท, วิวาเท สติ วิฆาโต, วิฆาเต สติ วิเหสา. อิติ โส วิคฺคหญฺจ วิวาทญฺจ วิฆาตญฺจ วิเหสญฺจ อตฺตนิ สมนุปสฺสมาโน ตญฺเจว ทิฏฺฐึ ปชหติ, อญฺญญฺจ ทิฏฺฐึ น อุปาทิยติ. เอวเมตาสํ ทิฏฺฐีนํ ปหานํ โหติ, เอวเมตาสํ ทิฏฺฐีนํ ปฏินิสฺสคฺโค โหติ.

[๒๐๓] ตตฺร อคฺคิเวสฺสน เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวฺวาทิโน เอวฺทิฏฺฐิโน "สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ. ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ:- ยา โข เม อยํ ทิฏฺฐิ "สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ, อิมญฺเจ อหํ ทิฏฺฐึ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส

---

๑ สี.อิ. อุกฺกสติ ๒ ฉ.ม. เมติ อิทํ นตฺถิ

โวหเรยฺยํ "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. ทุวีหิ เม อสฺส วิคฺคโห: โย จายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี "สพฺพํ เม ขมตี"ติ, โย จายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี "เอกจฺจํ เม ขมติ, เอกจฺจํ เม นกฺขมตี"ติ. อิเมหิ เม อสฺส ทุวีหิ วิคฺคโห. อิติ วิคฺคเห สติ วิวาโท, วิวาเท สติ วิฆาโต, วิฆาเต สติ วิเหสา. อิติ โส วิคฺคหญฺจ วิวาทญฺจ วิฆาตญฺจ วิเหสญฺจ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน ตญฺเจว ทิฏฺฐึ ปชหติ, อญฺญญฺจ ทิฏฺฐึ น อุปาทิยติ. เอวเมตาสํ ทิฏฺฐีนํ ปหานํ โหติ, เอวเมตาสํ ทิฏฺฐีนํ ปฏินิสฺสคฺโค โหติ.

[๒๐๔] ตตฺร อคฺคิเวสฺสน เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน "เอกจฺจํ เม ขมติ, เอกจฺจํ เม นกฺขมตี"ติ. ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ:- ยา โข เม อยํ ทิฏฺฐิ "เอกจฺจํ เม ขมติ, เอกจฺจํ เม นกฺขมตี"ติ, อิมญฺเจ อหํ ทิฏฺฐึ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหเรยฺยํ "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. ทุวีหิ เม อสฺส วิคฺคโห: โย จายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี "สพฺพํ เม ขมตี"ติ, โย จายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี "สพฺพํ เม นกฺขมตี"ติ. อิเมหิ เม อสฺส ทุวีหิ วิคฺคโห. อิติ วิคฺคเห สติ วิวาโท, วิวาเท สติ วิฆาโต, วิฆาเต สติ วิเหสา. อิติ โส วิคฺคหญฺจ วิวาทญฺจ วิฆาตญฺจ วิเหสญฺจ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน ตญฺเจว ทิฏฺฐึ ปชหติ, อญฺญญฺจ ทิฏฺฐึ น อุปาทิยติ. เอวเมตาสํ ทิฏฺฐีนํ ปหานํ โหติ, เอวเมตาสํ ทิฏฺฐีนํ ปฏินิสฺสคฺโค โหติ.

[๒๐๕] อยํ โข ปน อคฺคิเวสฺสน กาโย รูปี จาตุมฺมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธมฺโม อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต สมนุปสฺสิตพฺโพ, ตสฺสิมํ กายํ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต สุญฺญโต อนตฺตโต สมนุปสฺสโต โย กายสฺมิ กายจฺฉนฺโท กายสิเนโห กายนฺวยตา, สา ปหียติ.

ตีสฺโส โข อิมา อคฺคิเวสฺสน เวทนา: สุขา เวทนา ทุกฺขา เวทนา อทุกฺขมสุขา เวทนา. ยสฺมึ อคฺคิเวสฺสน สมเย สุขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมึ สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, น อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวเทติ, สุขเยว ตสฺมึ สมเย เวทนํ เวเทติ. ยสฺมึ อคฺคิเวสฺสน สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมึ สมเย สุขํ เวทนํ เวเทติ, น อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวเทติ, ทุกฺขเยว ตสฺมึ สมเย เวทนํ เวเทติ. ยสฺมึ อคฺคิเวสฺสน สมเย อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมึ สมเย สุขํ เวทนํ เวเทติ, น ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, อทุกฺขมสุขเยว ตสฺมึ สมเย เวทนํ เวเทติ. สุขาปิ โข อคฺคิเวสฺสน เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา, ทุกฺขาปิ โข อคฺคิเวสฺสน เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา, อทุกฺขมสุขาปิ โข อคฺคิเวสฺสน เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมา. เอวํ ปสฺสํ อคฺคิเวสฺสน สุตวา อริยสาวโก สุขายปิ เวทนาย นิพฺพินฺทติ, ทุกฺขายปิ เวทนาย นิพฺพินฺทติ, อทุกฺขมสุขายปิ เวทนาย นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมุจฺจติ, วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ. เอวํ วิมุตฺตจิตฺโต โข อคฺคิเวสฺสน ภิกฺขุ น เกนจิ สํวทติ, น เกนจิ วิวทติ. ยญฺจ โลเก วุตฺตํ, เตน โวหรติ อปรามสนฺติ.

[๒๐๖] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา สารีปุตฺโต ภควโต ปิฏฺฐิโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ วีชยมาโน[๑] อถ โข อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส เอตทโหสิ "เตสํ เตสํ กิร โน ภควา ธมฺมานํ อภิญฺญา ปหานมาห, เตสํ เตสํ กิร โน สุคโต ธมฺมานํ อภิญฺญา ปฏินิสฺสคฺคมาหา"ติ. อิติ หิทํ อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ปฏิสญฺจิกฺขโต อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิ. ทีฆนขสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุ อุทปาทิ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ,

---

๑ ฉ.ม. พีชยมาโน

สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ. อถ โข ทีฆนโข ปริพฺพาชโก ทิฏฺเฐวธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถงฺกโถ เวสารชฺชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมว โข โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมं สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกं มं ภวं โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณคตนฺ"ติ.

ทีฆนขสุตฺตํ นิฏฺฐิตं จตุตฺถํ.

---

๕. มาคณฺฑิยสุตฺต

[๒๐๗] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยं ภควา กุรูสุ วิหรติ กมฺมาสธมฺมํ นาม กุรูนं นิคโม ภารทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อคฺยาคาเร ติณสนฺถรเก.[1] อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยं นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย กมฺมาสธมฺมํ บิณฺฑาย ปาวิสิ; กมฺมาสธมฺเม บิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตं บิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน อญฺญตโร วนสณฺโฑ, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย; ตํ วนสณฺฑํ อชฺโฌคาหิตฺวา อญฺญตรสฺมิ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารं นิสีทิ. อถ โข มาคณฺฑิโย[2] ปริพฺพาชโก ชงฺฆาวิหารं อนุ-

---

๑ ฉ.ม. ติณสนฺถารเก ๒ สี.อิ. มาคนฺทิโย

จงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน, เยน ภารทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อคฺยาคารํ, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก ภารทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อคฺยาคาเร ติณสนฺถรกํ ปญฺญตฺตํ; ทิสฺวาน ภารทฺวาชโคตฺตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "กสฺส นุวยํ สมฺม โภโต ภารทฺวาชสฺส อคฺยาคาเร ติณสนฺถรโก ปญฺญตฺโต, สมณเสยฺยานุรูปนฺ มญฺเญติ. อตฺถิ โภ มาคณฺฑิย สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต, ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา"ติ, ตสฺเสสา โภโต โคตมสฺส เสยฺยา ปญฺญตฺตาติ. ทุทฺทิฏฺฐํ วต โภ ภารทฺวาช อทฺทสาม, ทุทฺทิฏฺฐํ วต โภ ภารทฺวาช อทฺทสาม, เย มยํ ตสฺส โภโต โคตมสฺส ภูนหนสฺส[๒] เสยฺยํ อทฺทสามาติ. รกฺขสฺเสตํ มาคณฺฑิย วาจ๋, รกฺขสฺเสตํ มาคณฺฑิย วาจ๋, พหู หิ ตสฺส โภโต โคตมสฺส ขตฺติยปณฺฑิตาปี พฺราหฺมณปณฺฑิตาปี คหปติปณฺฑิตาปี สมณปณฺฑิตาปี อภิปฺปสนฺนา วินีตา อริเย ญาเย ธมฺเม กุสเลติ. สมฺมุขา เจปี มยํ โภ ภารทฺวาช ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ปสฺเสยฺยาม. สมฺมุขาปี นํ วเทยฺยาม "ภูนหโน สมโณ โคตโม"ติ. ตํ กิสฺส เหตุ? เอวญฺหิ โน สุตฺตเต โอจรติ. สเจ ตํ โภโต มาคณฺฑิยสฺส อครุ, อาโรเจสฺสามิ ตสฺส สมณสฺส โคตมสฺสาติ. อปฺโปสฺสุกฺโก ภวํ ภารทฺวาโช วุตฺโตว นํ วเทยฺยาติ.

[๒๐๔] อสฺโสสิ โข ภควา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย ภารทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส มาคณฺฑิเยน ปริพฺพาชเกน สทฺธิ์ อิมํ กถาสลฺลาปนฺ. อถ โข ภควา สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต, เยน ภารทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อคฺยาคารํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต ติณสนฺถรเก. อถ โข ภารทฺวาชโคตฺโต พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ.

---

๑ ฉ.ม.สี.อิ. สมฺมาติ ปทํ นตฺถิ ๒ ฉ.ม.สี.อิ. ภูนหุโน
๓ ฉ.ม.สี.อิ. ภูนหุ ๔ ฉ.ม. อาโรเจยฺยามิ ตํ, สี.อิ. อาโรเจยฺยามิ

อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ์ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺนो โข ภารทฺวาชโคตฺโต พฺราหฺมณो ภควา เอตทโวจ "อหุ ปน เต ภารทฺวาช มาคณฺฑิเยน ปริพฺพาชเกน สทฺธิ์ อิมสฺเมว ติณสนฺถารกสฺมิ โกจิเทว กถาสลฺลาโป"ติ. เอวं วุตฺเต ภารทฺวาชโคตฺโต พฺราหฺมโณ สංวิคฺโค โลมหฏฺฐชาโต ภควนฺตं เอตทโวจ "เอตเทว โข ปน มยं โภโต โคตมสฺส อาโรเจตุกามา, อถ จ ปน ภวं โคตโม อนกฺขาตเมว อกฺขาสี"ติ. อยญฺจ หิทं[1] ภควโต ภารทฺวาชโคตฺเตน พฺราหฺมเณน สทฺธิ์ อนุตีรกถา วิปฺปกตา โหติ. อถ โข มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก ชงฺฆาวิหารं อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน, เยน ภารทฺวาชโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส อคฺยาคารं, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ์ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺนो โข มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก ภควา เอตทโวจ:-

[๒๐๙] จกฺขุ โข มาคณฺฑิย รูปารามं รูปรตं รูปสมฺมุทิตं, ตं ตถาคตสฺส ทนฺตं คุตฺตं รกฺขิตं สංวุตं, ตสฺส จ สංวราย ธมฺมं เทเสติ, อิทนฺนุ เต เอตं มาคณฺฑิย สนฺธาย ภาสิตं "ภูนหุ[2] สมโณ โคตโม"ติ. เอตเทว โข ปน เม โภ โคตม สนฺธาย ภาสิตं "ภูนหุ สมโณ โคตโม"ติ. ตं กิสฺส เหตุ? เอวญฺหิ โน สุตฺเต โอจรติ. โสตं โข มาคณฺฑิย สทฺทารามं ฯ เป ฯ ฆานं โข มาคณฺฑิย คนฺธารามं ฯ เป ฯ ชิวฺหา โข มาคณฺฑิย รสารามา รสรตา รสสมฺมุทิตา, สา ตถาคตสฺส ทนฺตา คุตฺตา รกฺขิตา สංวุตา, ตสฺสา จ สංวราย ธมฺมं เทเสติ, อิทนฺนุ เต เอตं โข มาคณฺฑิย สนฺธาย ภาสิตं "ภูนหุ สมโณ โคตโม"ติ. เอตเทว โข ปน เม โภ โคตม สนฺธาย ภาสิตं "ภูนหุ สมโณ โคตโม"ติ. ตं กิสฺส เหตุ? เอวญฺหิ โน สุตฺเต โอจรติ. กาโย โข มาคณฺฑิย โผฏฺฐพฺพารามो ฯ เป ฯ มโน โข มาคณฺฑิย ธมฺมารามो ธมฺมรโต ธมฺมสมฺมุทิโต, โส ตถาคตสฺส ทนฺโต คุตฺโต รกฺขิโต สංวุโต, ตสฺส จ สංวราย ธมฺมं เทเสติ, อิทนฺนุ เต เอตं มาคณฺฑิย สนฺธาย ภาสิตं "ภูนหุ สมโณ โคตโม"ติ. เอตเทว โข ปน เม โภ

---

๑ ฉ. อยญฺจ หิ ๒ ฉ. ม. ภูนหุ

โคตม สนฺธาย ภาสิตํ "ภูนหโน สมโณ โคตโม"ติ. กึ ปเนตสฺส เหตุ? เอวญฺหิ โน สุตฺเต โอจรตีติ.

[๒๑๐] กึ ปน มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อิเธกจฺโจ จกฺขุวิญฺเญยฺเยหิ รูเปหิ ปริจาริตปุพฺโพ อสฺส อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โส อปเรน สมเยน รูปานเมว สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา รูปตณฺหํ ปหาย รูปปริฬาหํ ปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปิปาโส อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตจิตฺโต วิหเรยฺย, อิมสฺส ปน เต มาคณฺฑิย กิมสฺส วจนียนฺติ? น กิญฺจิ โภ โคตม. กึ ปน มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อิเธกจฺโจ โสตวิญฺเญยฺเยหิ สทฺเทหิ ฯ เป ฯ ฆานวิญฺเญยฺเยหิ คนฺเธหิ ... ชิวฺหาวิญฺเญยฺเยหิ รเสหิ ... กายวิญฺเญยฺเยหิ โผฏฺฐพฺเพหิ ปริจาริตปุพฺโพ อสฺส อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โส อปเรน สมเยน โผฏฺฐพฺพานเมว สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา โผฏฺฐพฺพตณฺหํ ปหาย โผฏฺฐพฺพปริฬาหํ ปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปิปาโส อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตจิตฺโต วิหเรยฺย, อิมสฺส ปน เต มาคณฺฑิย กิมสฺส วจนียนฺติ? น กิญฺจิ โภ โคตม.

[๒๑๑] อหํ โข ปน มาคณฺฑิย ปุพฺเพ อาคาริยภูโต สมาโน ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรสึ จกฺขุวิญฺเญยฺเยหิ รูเปหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โสตวิญฺเญยฺเยหิ สทฺเทหิ ฯ เป ฯ ฆานวิญฺเญยฺเยหิ คนฺเธหิ ... ชิวฺหาวิญฺเญยฺเยหิ รเสหิ ... กายวิญฺเญยฺเยหิ โผฏฺฐพฺเพหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, ตสฺส มยฺหํ มาคณฺฑิย ตโย ปาสาทา อเหสุ: เอโก วสฺสิโก เอโก เหมนฺติโก เอโก คิมฺหิโก. โส โข อหं มาคณฺฑิย วสฺสิเก ปาสาเท วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส นิปฺปุริเสหิ ตูริเยหิ[1]

---

๑ ฉ. ม. ตูริเยหิ

ปริจาริยมาโน น เหฏฺฐาปาสาทํ โอโรหามิ. โส อปเรน สมเยน กามานเยว สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา กามตณฺหํ ปหาย กามปริฬาหํ ปฏิวิโนเทตฺวา วิคตบีปาโส อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตจิตฺโต วิหรามิ. โส อญฺเญ สตฺเต ปสฺสามิ กาเมสุ อวีตราเค กามตณฺหาหิ ชชฺชมาเน กามปริฬาเหน ปริทยฺหมาเน กาเม ปฏิเสวนฺเต, โส เตสํ น ปีเหมิ, น ตตฺถ อภิรมามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หยํ มาคณฺฑิย รติ อญฺญตฺร กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อปี ทิพฺพึ สุขํ สมธิคยฺห ติฏฺฐติ, ตาย รตียา รมมาโน หีนสฺส น ปีเหมิ, น ตตฺถ อภิรมามิ.

[๒๑๒] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อฑฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรยฺย จกฺขุวิญฺเญยฺเยหิ รูเปหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปียรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โสตวิญฺเญยฺเยหิ สทฺเทหิ ฯ เป ฯ ฆานวิญฺเญยฺเยหิ คนฺเธหิ ฯ เป ฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺเยหิ รเสหิ ฯ เป ฯ กายวิญฺเญยฺเยหิ โผฏฺฐพฺเพหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปียรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โส กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย เทวานํ ตาวตึสานํ สหพฺยตํ, โส ตตฺถ นนฺทเน วเน อจฺฉราสงฺฆปริวุโต ทิพฺเพหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรยฺย, โส ปสฺเสยฺย คหปตึ วา คหปติปุตฺตํ วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตํ สมงฺคีภูตํ ปริจาริยมานํ.

ตํ กึ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อปิ นุ โส เทวปุตฺโต นนฺทเน วเน อจฺฉราสงฺฆปริวุโต ทิพฺเพหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาริยมาโน อมุสฺส คหปติสฺส วา คหปติปุตฺตสฺส วา ปีเหยฺย, มานุสกานํ วา ปญฺจนฺนํ กามคุณานํ มานุสเกหิ วา กาเมหิ อาวฏฺเฏยฺยาติ? โน หิทํ โภ โคตม. ตํ กิสฺส เหตุ? มานุสเกหิ โภ โคตม กาเมหิ ทิพฺพกามา อภิกฺกนฺตตรา จ ปณีตตรา จาติ. เอวเมว โข อหํ มาคณฺฑิย ปุพฺเพ อาคาริยภูโต สมาโน ปญฺจหิ กามคุเณหิ

สมฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรสิ จกฺขุวิญฺเญยฺเยหิ รูเปหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปียรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โสตวิญฺเญยฺเยหิ สทฺเทหิ ฯ เป ฯ ฆานวิญฺเญยฺเยหิ คนฺเธหิ ฯ เป ฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺเยหิ รเสหิ ฯ เป ฯ กายวิญฺเญยฺเยหิ โผฏฺฐพฺเพหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปียรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โส อปเรน สมเยน กามานเมว สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา กามตณฺหํ ปหาย กามปริฬาหํ ปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปีปาโส อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตจิตฺโต วิหรามิ. โส อหํ อญฺเญ สตฺเต ปสฺสามิ กาเมสุ อวีตราเค กามตณฺหาหิ ฌชฺฌมาเน กามปริฬาเหน ปริฑยฺหมาเน กาเม ปฏิเสวนฺเต, โส เตสํ น ปีเหมิ, น ตตฺถ อภิรมามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หยํ มาคณฺฑิย รติ อญฺญเตรา กาเมหิ อญฺญตรา อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อปี ทิพฺพํ สุขํ สมธิคยฺห ติฏฺเฐติ, ตาย รติยา รมมาโน หีนสฺส น ปีเหมิ, น ตตฺถ อภิรมามิ.

[๒๑๓] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย กุฏฺฐี ปุริโส อรุคตฺโต ปกฺกคตฺโต กิมีหิ ขชฺชมาโน นเขหิ วณมุขานิ วิปฺปตจฺฉมาโน องฺคารกาสุยา กายํ ปริตาเปยฺย. ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฏฺฐาเปยฺยุ, ตสฺส โส ภิสกฺโก สลฺลกตฺโต เภสชฺชํ กเรยฺย, โส ตํ เภสชฺชํ อาคมฺม กุฏฺเฐหิ ปริมุจฺเจยฺย, อโรโค อสฺส สุขี เสริ สยංวสี เยนกามงฺคโม. โส อญฺญํ กุฏฺฐึ ปุริสํ ปสฺเสยฺย อรุคตฺตํ ปกฺกคตฺตํ กิมีหิ ขชฺชมานํ นเขหิ วณมุขานิ วิปฺปตจฺฉมานํ องฺคารกาสุยา กายํ ปริตาเปนฺตํ.

ตํ กึ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อปี นุ โส ปุริโส อมุสฺส กุฏฺฐิสฺส ปุริสสฺส ปีเหยฺย, องฺคารกาสุยา วา เภสชฺชํ ปฏิเสวนาย วาติ? โน หิทํ โภ โคตม. ตํ กิสฺส เหตุ? โรเค หิ โภ โคตม สติ เภสชฺเชน กรณียํ โหติ, โรเค อสติ น เภสชฺเชน กรณียํ โหตีติ. เอวเมว โข อหํ มาคณฺฑิย ปุพฺเพ อาคาริยภูโต สมาโน ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรสิ จกฺขุวิญฺเญยฺเยหิ รูเปหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปียรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ, โสต-

วิญฺเญยฺเยหิ ผฏฺเฐหิ ฯ เป ฯ ฆานวิญฺเญยฺเยหิ คนฺเธหิ ฯ เป ฯ ชิวฺหาวิญฺเญยฺเยหิ รเสหิ ฯ เป ฯ กายวิญฺเญยฺเยหิ โผฏฺฐพฺเพหิ อิฏฺเฐหิ กนฺเตหิ มนาเปหิ ปิยรูเปหิ กามูปสญฺหิเตหิ รชนีเยหิ. โส อปเรน สมเยน กามานเมว สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา กามตณฺหํ ปหาย กามปริฬาหํ ปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปิปาโส อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตจิตฺโต วิหรามิ. โส อญฺเญ สตฺเต ปสฺสามิ กาเมสุ อวีตราเค กามตณฺหาหิ ชชฺชมาเน กามปริฬาเหน ปริฑยฺหมาเน กาเม ปฏิเสวนฺเต, โส เตสํ น ปีเหมิ, น ตตฺถ อภิรมามิ. ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หยํ มาคณฺฑิย รติ อญฺญตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหิ อปิ ทิพฺพํ สุขํ สมธิคยฺห ติฏฺฐติ, ตาย รติยา รมมาโน หีนสฺส น ปีเหมิ, น ตตฺถ อภิรมามิ.

[๒๑๔] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย กุฏฺฐี ปุริโส อรุคตฺโต ปกฺกคตฺโต กิมีหิ ชชฺชมาโน นเขหิ วณมุขานิ วิปฺปตจฺฉมาโน องฺคารกาสุยา กายํ ปริตาเปยฺย. ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฏฺฐาเปยฺยุ, ตสฺส โส ภิสกฺโก สลฺลกตฺโต เภสชฺชํ กเรยฺย, โส ตํ เภสชฺชํ อาคมฺม กุฏฺเฐหิ ปริมุจฺเจยฺย, อโรโค อสฺส สุขี เสริ สยංวสี เยนกามงฺคโม, ตเมนํ เทว พลวนฺโต ปุริสา นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุ อุปกฑฺเฒยฺยุ.

ตํ กิ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อปิ นุ โส ปุริโส อิติ จิติ เจว กายํ สนฺนาเมยฺยาติ? เอวं โภ โคตม. ตํ กิสฺส เหตุ? อสุ หิ โภ โคตม อคฺคิ ทุกฺขสมฺผสฺโส เจว มหาภิตาโป จ มหาปริฬาโห จาติ. ตํ กิ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อิทาเนว นุ โข โส อคฺคิ ทุกฺขสมฺผสฺโส เจว มหาภิตาโป จ มหาปริฬาโห จ, อุทาหุ ปุพฺเพปี โส อคฺคิ ทุกฺขสมฺผสฺโส เจว มหาภิตาโป จ มหาปริฬาโห จาติ? อิทานิ เจว โภ โคตม โส อคฺคิ ทุกฺขสมฺผสฺโส เจว มหาภิตาโป จ มหาปริฬาโห จ, ปุพฺเพปี โส อคฺคิ ทุกฺขสมฺผสฺโส เจว มหาภิตาโป จ มหาปริฬาโห จ, อสุ จิ โภ โคตม กุฏฺฐี ปุริโส อรุคตฺโต ปกฺกคตฺโต กิมีหิ

๑ สี. อิ. อสุ หิ จ

ขชฺชมาโน นเขหิ วณมุขานิ วิปฺปตจฺฉมาโน อุปหตินฺทฺริโย ทุกฺขสมฺผสฺเสเยว อคฺคิสฺมิ สุขมิติ วิปรีตสญฺญี ปจฺจตฺถาติ. เอวเมว โข มาคณฺฑิย อตีตมฺปี อทฺธานํ กามา ทุกฺขสมฺผสฺสา เจว มหาภิตาปา จ มหาปริฬาหา จ, อนาคตมฺปี อทฺธานํ กามา ทุกฺขสมฺผสฺสา เจว มหาภิตาปา จ มหาปริฬาหา จ, เอตรหิปี ปจฺจุปฺปนฺนานํ อทฺธานํ กามา ทุกฺขสมฺผสฺสา เจว มหาภิตาปา จ มหาปริฬาหา จ, อิเม จ มาคณฺฑิย สตฺตา กาเมสุ อวีตราคา กามตณฺหาหิ ขชฺชมานา กามปริฬาเหน ปริฑยฺหมานา อุปหตินฺทฺริยา ทุกฺขสมฺผสฺเสสุเยว กาเมสุ สุขมิติ วิปรีตสญฺญิ ปจฺจตฺถุ.

[๒๑๕] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย กุฏฺฐี ปุริโส อรุคตฺโต ปกฺกคตฺโต กิมีหิ ขชฺชมาโน นเขหิ วณมุขานิ วิปฺปตจฺฉมาโน องฺคารกาสุยา กายํ ปริตาเปติ. ยถา ยถา โข มาคณฺฑิย อสฺสุ กุฏฺฐี ปุริโส อรุคตฺโต ปกฺกคตฺโต กิมีหิ ขชฺชมาโน นเขหิ วณมุขานิ วิปฺปตจฺฉมาโน องฺคารกาสุยา กายํ ปริตาเปติ; ตถา ตถา๑ สสฺเสวฺ ตานิ วณมุขานิ อสุจิตรานิ เจว โหนฺติ ทุคฺคนฺธตรานิ จ ปูติกตรานิ จ. โหติ เจว กาจิ สาตมตฺตา อสฺสาทมตฺตา, ยทิทํ วณมุขานํ กณฺฑูวนเหตุ. เอวเมว โข มาคณฺฑิย สตฺตา กาเมสุ อวีตราคา กามตณฺหาหิ ขชฺชมานา กามปริฬาเหน จ ปริฑยฺหมานา กาเม ปฏิเสวนฺติ. ยถา ยถา โข มาคณฺฑิย สตฺตา กาเมสุ อวีตราคา กามตณฺหาหิ ขชฺชมานา กามปริฬาเหน จ ปริฑยฺหมานา กาเม ปฏิเสวนฺติ; ตถา ตถา เตสํ เตสํ สตฺตานํ กามตณฺหา เจว ปวฑฺฒติ, กามปริฬาเหน จ ปริฑยฺหนฺติ. โหติ เจว กาจิ สาตมตฺตา อสฺสาทมตฺตา, ยทิทํ ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ.

ตํ กึ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อปิ นุ เต ทิฏฺโฐ วา สุโต วา ราชา วา ราชมหามตฺโต วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาริยมาโน กามตณฺหํ อปฺปหาย กามปริฬาหํ อปฺปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปิปาโส อชฺฌตฺตํ อุปสนฺตจิตฺโต วิหาสิ วา วิหรติ วา วิหริสฺสติ วาติ. โน หิทํ โภ โคตม. สาธุ

๑ ฉ. ตถาสฺส

มาคณฺฑิย, มยาปี โข เอตํ มาคณฺฑิย เนว ทิฏฺฐํ น สุตํ: ราชา วา ราชมหามตฺโต วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาริยมาโน กามตณฺหํ อปฺปหาย กามปริฬาหํ อปฺปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปีปาโส อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺโต วิหาสิ วา วิหรติ วา วิหริสฺสติ วา. อถ โข มาคณฺฑิย เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา วิคตปีปาสา อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺตา วิหาสุ[1] วา วิหรนฺติ วา วิหริสฺสนฺติ วา, สพฺเพ เต กามานเมว สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา กามตณฺหํ ปหาย กามปริฬาหํ ปฏิวิโนเทตฺวา วิคตปีปาสา อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺตา วิหาสุ วา วิหรนฺติ วา วิหริสฺสนฺติ วาติ. อถ โข ภควา ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ:

"อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ
อฏฺฐงฺคิโก จ มคฺคานํ เขมํ อมตคามินนฺ"ติ.

[๒๑๖] เอวํ วุตฺเต มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก ภควนฺตเมตทโวจ "อจฺฉริยํ โภ โคตม, อพฺภุตํ โภ โคตม, ยาว สุภาสิตญฺจิทํ โภตา โคตเมน

'อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ'ติ,

มยาปี โข เอตํ โภ โคตม สุตํ ปุพฺพกานํ ปริพฺพาชกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ

'อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ'ติ,

ตยิทํ โภ โคตม สเมตี"ติ. ยํ ปน เต เอตํ มาคณฺฑิย สุตํ ปุพฺพกานํ ปริพฺพาชกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ

"อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ"ติ,

กตมนฺตํ อาโรคฺยํ? กตมนฺตํ นิพฺพานนฺติ? เอวํ วุตฺเต มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก สกาเนว สุตฺตานิ ปาฏิหาริยานิ อโนมชฺชติ "อิทนฺตํ โภ โคตม อาโรคฺยํ, อิทนฺตํ นิพฺพานํ. อหํ หิ โภ โคตม เอตรหิ อโรโค สุขี, น มํ กิญฺจิ อาพาธติ"ติ.

---

๑ ก. วิหึสุ

[๒๑๗] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย ชจฺจนฺโธ ปุริโส, โส น ปสฺเสยฺย กณฺห-สุกฺกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย นีลกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย ปีตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย โลหิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย มญฺเชฏฺ[๑]ฐกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย สมวิสมํ, น ปสฺเสยฺย ตารกรูปานิ, น ปสฺเสยฺย จนฺทิมสุริเย. โส สุเณยฺย จกฺขุมโต ภาสมานสฺส "เฉกา วต โภ โอทาตา วตฺถา อภิรูปา นิมฺมลา สุจี"ติ. โส โอทาตปริเยสนํ จเรยฺย, ตเมนํ อญฺญตโร ปุริโส เตลมลิกเตน[๒] สาหุพจิวเรน[๓] วญฺเจยฺย "อิทนฺเต อมฺโภ ปุริส โอทาตา วตฺถา อภิรูปา นิมฺมลา สุจี"ติ. โส ตํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย; ปฏิคฺคเหตฺวา ปารุเปยฺย; ปารุเปตฺวา อตฺตมโน อตฺตมนวาจา นิจฺฉาเรยฺย "เฉกา วต โภ โอทาตา วตฺถา อภิรูปา นิมฺมลา สุจี"ติ.

ตา กึ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? อปิ นุ โส ชจฺจนฺโธ ปุริโส ชานนฺโต ปสฺสนฺโต อมุ เตลมลิกา สาหุพจิวรา ปฏิคฺคเณฺหยฺย; ปฏิคฺคเหตฺวา ปารุเปยฺย; ปารุเปตฺวา อตฺตมโน อตฺตมนวาจา นิจฺฉาเรยฺย "เฉกา วต โภ โอทาตา วตฺถา อภิรูปา นิมฺมลา สุจี"ติ, อุทาหุ จกฺขุมโต สทฺทายา"ติ? อชานนฺโต หิ โภ โคตม อปสฺสนฺโต โส ชจฺจนฺโธ ปุริโส อมุ เตลมลิกา สาหุพจิวรา ปฏิคฺคเณฺหยฺย; ปฏิคฺคเหตฺวา ปารุเปยฺย; ปารุเปตฺวา อตฺตมโน อตฺตมนวาจา นิจฺฉาเรยฺย "เฉกา วต โภ โอทาตา วตฺถา อภิรูปา นิมฺมลา สุจี"ติ, จกฺขุมโต สทฺทายาติ. เอวเมว โข มาคณฺฑิย อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อนฺธา อจกฺขุกา อชานนฺตา อาโรคฺยํ อปสฺสนฺตา นิพฺพานํ, อถ จ ปนิมํ คาถํ ภาสนฺติ

"อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ"ติ.
ปุพฺพเกเหสา มาคณฺฑิย อรหนฺเตหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ คาถา ภาสิตา
"อาโรคฺยปรมา ลาภา นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ
อฏฺฐงฺคิโก จ มคฺคานํ เขมํ อมตคามินนฺ"ติ.

---

๑ ฉ. มญฺชิฏฺฐกานิ ๒ ฉ. ม. เตลมลิกเตน ๓ ฉ. ม. สาหุพิจิเรน

[๒๑๘] เอสา[1] เอตรหิ อนุปุพฺเพน ปุถุชฺชนคาถา.[2] อยํ โข ปน มาคณฺฑิย กาโย โรคภูโต คณฺฑภูโต สลฺลภูโต อฆภูโต อาพาธภูโต, โส ตุวํ อิมํ กายํ โรคภูตํ คณฺฑภูตํ สลฺลภูตํ อฆภูตํ อาพาธภูตํ "อิทนฺตํ โภ โคตม อาโรคฺยํ, อิทนฺตํ นิพฺพานนฺ"ติ วเทสิ. ตํ หิ เต มาคณฺฑิย อริยํ จกฺขุ นตฺถิ, เยน ตฺวํ อริเยน จกฺขุนา อาโรคฺยํ ชานेยฺยาสิ, นิพฺพานํ ปสฺเสยฺยาสีติ. เอวํ ปสนฺโน อหํ โภโต โคตมสฺส, ปโหติ เม ภวํ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุ, ยถาหํ อาโรคฺยํ ชานेยฺยं, นิพฺพานํ ปสฺเสยฺยนฺติ.

[๒๑๙] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย ชจฺจนฺโธ ปุริโส, โส น ปสฺเสยฺย กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย นีลกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย ปีตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย โลหิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย มญฺเชฏฺฐกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย สมวิสมํ, น ปสฺเสยฺย ตารกรูปานิ, น ปสฺเสยฺย จนฺทิมสุริเย, สสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฏฺฐาเปยฺยุ, สสฺส โส ภิสกฺโก สลฺลกตฺโต เภสชฺชं กเรยฺย, โส ตสฺส เภสชฺชํ อาคมฺม น จกฺขูนิ อุปฺปาเทยฺย, น จกฺขูนิ วิโสเธยฺย. ตํ กึ มญฺญสิ มาคณฺฑิย? นนุ โส เวชฺโช ยาวเทว กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสาติ. เอวํ โภ โคตม. เอวเมว โข มาคณฺฑิย อหญฺเจ เต ธมฺมํ เทเสยฺยं "อิทนฺตํ อาโรคฺยํ, อิทนฺตํ นิพฺพานนฺ"ติ. โส ตฺวํ อาโรคฺยํ น ชานेยฺยาสิ, นิพฺพานํ น ปสฺเสยฺยาสิ. โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสาติ. เอวํ ปสนฺโน อหํ โภโต โคตมสฺส, ปโหติ เม ภวं โคตโม ตถา ธมฺมं เทเสตุ, ยถาหं อาโรคฺยं ชานेยฺยं, นิพฺพานं ปสฺเสยฺยนฺติ.

[๒๒๐] เสยฺยถาปี มาคณฺฑิย ชจฺจนฺโธ ปุริโส, โส น ปสฺเสยฺย กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย นีลกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย ปีตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย โลหิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย มญฺเชฏฺฐกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย สมวิสมํ, น ปสฺเสยฺย ตารกรูปานิ, น ปสฺเสยฺย จนฺทิมสุริเย, โส สุณेยฺย จกฺขุมโต ภาสมานสฺส "เอกํ

---

๑ ฉ. สา ๒ สี. อิ. ปุถุชฺชนคตา

วต โภ โอทาตํ วตฺถํ อภิรูปํ นิมฺมลํ สุจี"ติ. โส โอทาตปริเยสนํ จเรยฺย, ตเมนํ อญฺญตโร ปุริโส เตฬมสิกเตน สาหุพฺจีวเรน วญฺเจยฺย "อิทนฺเต อมฺโภ ปุริส โอทาตํ วตฺถํ อภิรูปํ นิมฺมลํ สุจี"ติ. โส ตํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, ปฏิคฺคเหตฺวา ปารุเปยฺย; ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สตฺถกตฺตกํ อุปฏฺฐาเปยฺยุ, ตสฺส โส ภิสกฺโก สตฺถกตฺโต เภสชฺชํ กเรยฺย อุทฺธวิเรจนํ อโธวิเรจนํ อญฺชนํ ปจฺจญฺชนํ นตฺถุกมฺมํ, โส ตํ เภสชฺชํ อาคมฺม จกฺขูนิ อุปฺปาเทยฺย, จกฺขูนิ วิโสเธยฺย. ตสฺส สห จกฺขุปฺปาทา โย อสุกสฺมิ เตฬมสิกเต สาหุพฺจีวเร ฉนฺทราโค, โส ปหียเถ, ตญฺจ นํ ปุริสํ อมิตฺตโตปิ ทเหยฺย, ปจฺจตฺถิกโตปิ ทเหยฺย, อปิจ ชีวิตา โวโรเปตพฺพํ มญฺเญยฺย. ทิฆรตฺตํ วต โภ อหํ อิมินา ปุริเสน เตฬมสิกเตน สาหุพฺจีวเรน นิกโต วญฺจิโต ปลุทฺโธ[1] "อิทนฺเต อมฺโภ ปุริส โอทาตํ วตฺถํ อภิรูปํ นิมฺมลํ สุจี"ติ. เอวเมว โข มาคณฺฑิย อหญฺเจ เต ธมฺมํ เทเสยฺยํ "อิทนฺตํ อาโรคฺยํ, อิทนฺตํ นิพฺพานนฺ"ติ, โส ตฺวํ อาโรคฺยํ ชาเนยฺยาสิ, นิพฺพานํ ปสฺเสยฺยาสิ. ตสฺส เต สห จกฺขุปฺปาทา โย ปญฺจสุปาทานกฺขนฺเธสุ ฉนฺทราโค, โส ปหียเถ, อปิจ เต เอวมสฺส "ทิฆรตฺตํ วต โภ อหํ อิมินา จิตฺเตน นิกโต วญฺจิโต ปลุทฺโธ, อหญฺหิ รูปเมว อุปาทิยมาโน อุปาทิยิ, เวทนเมว อุปาทิยมาโน อุปาทิยิ, สญฺญเมว อุปาทิยมาโน อุปาทิยิ, สงฺขาเรเยว อุปาทิยมาโน อุปาทิยิ, วิญฺญาณเมว อุปาทิยมาโน อุปาทิยิ, ตสฺส เม อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสก-ปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตี"ติ. เอวํ ปสนฺโน อหํ โภโต โคตมสฺส, ปโหติ เม ภวํ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุ, ยถาหํ อิมมฺหา อาสนา อนนฺโธ วุฏฺเหยฺยนฺติ.

[๒๒๑] เตนหิ ตฺวํ มาคณฺฑิย สปฺปุริเส ภเชยฺยาสิ, ยโต โข ตฺวํ มาคณฺฑิย สปฺปุริเส ภชิสฺสสิ, ตโต ตฺวํ มาคณฺฑิย สทฺธมฺมํ โสสฺสสิ, ยโต โข ตฺวํ มาคณฺฑิย สทฺธมฺมํ โสสฺสสิ, ตโต ตฺวํ มาคณฺฑิย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชิสฺสสิ,

---

๑ สี. อิ. ปลทฺโธ

ยโต โข ตฺวํ มาคณฺฑิย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชิสฺสสิ, ตโต ตฺวํ มาคณฺฑิย สามเมว ญสฺสสิ, สามํ ทกฺขิสฺสสิ[1] "อิเม โรคา คณฺฑา สลฺลา อิช โรคา คณฺฑา สลฺลา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ. ตสฺส เม อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี"ติ

[๒๒๒] เอวํ วุตฺเต มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. เอสาหํ ภวนฺตं โคตมं สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, ลเภยฺยาหํ โภโต โคตมสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชं, ลเภยฺยं อุปสมฺปทนฺ"ติ. โย โข มาคณฺฑิย อญฺญติตฺถิยปุพฺโพ อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อากงฺขติ ปพฺพชฺชํ, อากงฺขติ อุปสมฺปทํ, โส จตฺตาโร มาเส ปริวสติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย, อปิจ เมตฺถ ปุคฺคลเวมตฺตตา วิทิตาติ. สเจ ภนฺเต อญฺญติตฺถิยปุพฺพา อิมสฺมิ ธมฺมวินเย อากงฺขนฺตา ปพฺพชฺชं อากงฺขนฺตา อุปสมฺปทํ จตฺตาโร มาเส ปริวสนฺติ, จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺติ อุปสมฺปาเทนฺติ ภิกฺขุภาวาย, อหํ จตฺตาริ วสฺสานิ ปริวสิสฺสามิ, จตุนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน อารทฺธจิตฺตา ภิกฺขู ปพฺพาเชนฺตุ อุปสมฺปาเทนฺตุ ภิกฺขุภาวายาติ. อลตฺถ โข มาคณฺฑิโย ปริพฺพาชโก ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชं, อลตฺถ อุปสมฺปทํ. อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา มาคณฺฑิโย เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย

---

๑ สี. อิ. ทกฺขิสิ

กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตं พฺรหฺมจริยํ, กตं กรณียं, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา มาคณฺฑิโย อรหตं อโหสีติ.

มาคณฺฑิยสุตฺตํ นิฏฺฐิตं ปญฺจมं.

๖. สุนทกสุตฺต

[๒๒๓] เอวมฺเม สุตนฺ:- เอกํ สมยํ ภควา โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเม. เตน โข ปน สมเยน สุนฺทโก ปริพฺพาชโก ปิลกฺขคุหายํ ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ์ ปญฺจมตฺเตหิ ปริพฺพาชกสเตหิ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท สายณฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ภิกฺขู อามนฺเตสิ "อายามาวุโส, เยน เทวกตโสพฺโภ, เตนุปสงฺกมิสฺสาม คุหาทสฺสนายา"ติ. "เอวมาวุโส"ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจสฺโสสุ์. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิ์, เยน เทวกตโสพฺโภ, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน สุนฺทโก ปริพฺพาชโก มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ์ นิสินฺโน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทาย อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ กเถนฺติยา. เสยฺยถีทํ? ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถีกถํ สูรกถํ วิสิขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วา. อทฺทสา โข สุนฺทโก ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน สกํ ปริสํ สณฺฐเปสิ "อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ, อยํ สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก อาคจฺฉติ สมโณ อานนฺโท, ยาวตา โข ปน สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา โกสมฺพิยํ ปฏิวสนฺติ, อยนฺเตสํ อญฺญตโร สมโณ อานนฺโท, อปฺปสทฺทกามา โข ปน เต อายสฺมนฺโต อปฺปสทฺทวินีตา อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทิโน, อปฺเปว นาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มญฺเญยฺยา"ติ. อถ โข เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุ์.

[๒๒๔] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน สนฺทโก ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข ปน สนฺทโก ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "เอตุ โข ภวํ อานนฺโท, สฺวาคตํ โภโต อานนฺทสฺส, จิรสฺสํ โข ภวํ อานนฺโท อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนาย, นิสีทตุ ภวํ อานนฺโท, อิทมาสนํ ปญฺญตฺตนฺ"ติ. นิสีทิ โข อายสฺมา อานนฺโท ปญฺญตฺเต อาสเน, สนฺทโกปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข สนฺทกํ ปริพฺพาชกํ อายสฺมา อานนฺโท เอตทโวจ "กาย นุตฺถ สนฺทก เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตราकถา วิปฺปกตา"ติ? ติฏฺเฐสา โภ อานนฺท กถา, ยาย มยํ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, เนสา โภโต อานนฺทสฺส กถา ทุลฺลภา ภวิสฺสติ ปจฺฉาปิ สวนาย, สาธุ วต ภวนฺตเมว อานนฺทं ปฏิภาตุ สเก อาจริยเก ธมฺมึ กถาติ. เตนหิ สนฺทก สุณาหิ, สาธุกํ มนสิกโรหิ, ภาสิสฺสามีติ. "เอวं โภ"ติ โข สนฺทโก ปริพฺพาชโก อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อายสฺมา อานนฺโท เอตทโวจ "จตฺตาโรเม สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน อพฺรหฺมจริยวาสา อกฺขาตา, จตฺตาริ จ อนสฺสาสิกานิ พฺรหฺมจริยานิ อกฺขาตานิ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกจฺจกํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายं ธมฺมं กุสลนฺ"ติ. กตเม ปน เต โภ อานนฺท เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร อพฺรหฺมจริยวาสา อกฺขาตา, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกจฺจกํ พฺรหฺมจริยं น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายं ธมฺมนฺติ?

[๒๒๕] อิธ สนฺทก เอกจฺโจ สตฺถา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐิ "นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานํ กมฺมานं ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยं โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกं ปรญฺจ โลกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺติ. จาตุมฺมหาภูติโก อยं ปุริโส, ยทา กาลํ กโรติ, ปฐวี ปฐวิกายं อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อาโป อาโปกายं อนุเปติ อนุปคจฺฉติ,

๑ สี. อิ วสนฺโตว

เตโช เตโชกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, วาโย วาโยกายํ อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อากาสํ อินฺทฺริยานิ สงฺกมนฺติ, อาสนฺนิปญฺจมา ปุริสา มตํ อาทาย คจฺฉนฺติ ยาว อาพหนา, ปทานิ ปญฺญายนฺติ, กาโปตกานิ อฏฺฐีนิ ภวนฺติ, ภสฺมนฺตาหุติโย[1], ทตฺตุปญฺญตฺตํ ยทิทं ทานํ. เตสं ตุจฺฉา มุสา วิลาโป, เย เกจิ อตฺถิกวาทं วทนฺติ. พาเล จ ปณฺฑิเต จ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ, น โหนฺติ ปรมฺมรณา"ติ.

ตตฺร สนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อยं โข ภวं สตฺถา เอวมาห เอวมาหิสฺสิ "นตฺถิ ทินฺนं, นตฺถิ ยิฏฺฐं, นตฺถิ หุตं, นตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานं กมฺมานं ผลं วิปาโก, นตฺถิ อยं โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกं ปรญฺจ โลกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺติ. จาตุมฺมหาภูติโก อยं ปุริโส, ยทา กาลं กโรติ, ปฐวี ปฐวีกายं อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อาโป อาโปกายं อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, เตโช เตโชกายं อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, วาโย วาโยกายं อนุเปติ อนุปคจฺฉติ, อากาสं อินฺทฺริยานิ สงฺกมนฺติ, อาสนฺนิปญฺจมา ปุริสา มตं อาทาย คจฺฉนฺติ ยาว อาพหนา, ปทานิ ปญฺญายนฺติ, กาโปตกานิ อฏฺฐีนิ ภวนฺติ, ภสฺมนฺตาหุติโย, ทตฺตุปญฺญตฺตं ยทิทं ทานํ. เตสं ตุจฺฉา มุสา วิลาโป, เย เกจิ อตฺถิกวาทं วทนฺติ. พาเล จ ปณฺฑิเต จ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ, น โหนฺติ ปรมฺมรณา"ติ. สเจ อิมสฺส โภโต สตฺถุโน สจฺจं วจนं. อกเตน เม เอตฺถ กตं, อวุสิเตน เม เอตฺถ วุสิตं. อุโภปี มยं เอตฺถ สมสมา สามญฺญं ปตฺตา, โย จาหं น วทามิ "อุโภ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชิสฺสาม วินสฺสิสฺสาม น ภวิสฺสาม ปรมฺมรณา"ติ. อติเรกं โข ปนิมสฺส โภโต สตฺถุโน นคฺคิยं มุณฺฑิยं อุกฺกุฏิกปฺปธานं เกสมสฺสุโลचनं. โยหं ปุตฺตสมฺพาธสยนं[2] อชฺฌาวสนฺโต กาสิกจนฺทนं ปจฺจนุโภนฺโต มาลาคนฺธวิเลปนं ธาเรนฺโต ชาตรูปรชตं สาทิยนฺโต อิมินา โภตา สตฺถารา สมสมคติโก ภวิสฺสามิ อภิสมฺปรายं. โสหं กิं ชานนฺโต กิं ปสฺสนฺโต อิมสฺมิं สตฺถरि พฺรหฺมจริยं จริสฺสามิ. โส "อพฺรหฺมจริยวาโส อยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา

---

๑ ฉ. ภสฺสนฺตาหุติโย ๒ สี. ปุตฺตสมฺพาธวสนं

ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมฺติ. อยํ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปชฺโม อพฺรหฺมจริยวาโส อกฺขาโต, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกจฺจํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

[๒๒๖] ปุน จปรํ สนฺทก อิเธกจฺโจ สตฺถา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "กโรโต การยโต, ฉินฺทโต เฉทาปยโต, ปจโต ปาจาปยโต, โสจโต โสจาปยโต, กิลมโต กิลมาปยโต, ผนฺทโต ผนฺทาปยโต, ปาณมติปาตยโต, อทินฺนํ อาทิยโต, สนฺธิ ฉินฺทโต, นิลฺโลปํ หรโต, เอกาคาริกํ กโรโต, ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต, ปรทารํ คจฺฉโต, มุสา ภณโต, กโรโต น กรียติ ปาปํ, ขุรปริยนฺเตน เจปิ จกฺเกน โย อิมิสฺสา ปจฺวิยา ปาเณ เอกं มํสขลํ เอกं มํสปุญฺชํ กเรยฺย, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. ทกฺขิณญฺเจปิ คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฉินฺทนฺโต เฉทาเปนฺโต ปจนฺโต ปจาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. อุตฺตรญฺเจปิ คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย ททนฺโต ทาเปนฺโต ยชนฺโต ยชาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญํ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม. ทาเนน ทเมน สญฺญเมน สจฺจวชฺเชน นตฺถิ ปุญฺญํ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม"ติ.

ตตฺร สนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: ยํ โข ภวํ สตฺถา เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี "กโรโต การยโต, ฉินฺทโต เฉทาปยโต, ปจโต ปาจาปยโต, โสจโต โสจาปยโต, กิลมโต กิลมาปยโต, ผนฺทโต ผนฺทาปยโต, ปาณมติปาตยโต, อทินฺนํ อาทิยโต, สนฺธิ ฉินฺทโต, นิลฺโลปํ หรโต, เอกาคาริกํ กโรโต, ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต, ปรทารํ คจฺฉโต, มุสา ภณโต, กโรโต น กรียติ ปาปํ, ขุรปริยนฺเตน เจปิ จกฺเกน โย อิมิสฺสา ปจฺวิยา ปาเณ เอกं มํสขลํ เอกं มํสปุญฺชํ กเรยฺย, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. ทกฺขิณญฺเจปิ คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย หนนฺโต ฆาเตนฺโต ฉินฺทนฺโต เฉทาเปนฺโต ปจนฺโต ปจาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม. อุตฺตรญฺเจปิ คงฺคาย ตีรํ คจฺเฉยฺย ททนฺโต

๑ สี. นิพฺพิชฺชาปกฺกมติ

ทาเปนฺโต ยชนฺโต ยชาเปนฺโต, นตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม. ทาเนน ทเมน สญฺญเมน สจฺจวชฺเชน นตฺถิ ปุญฺญ, นตฺถิ ปุญฺญสฺส อาคโม"ติ. สเจ อิมสฺส โภโต สตฺถุโน สจฺจ วจนํ. อกเตน เม เอตฺถ กตํ, อวุสิเตน เม เอตฺถ วุสิตํ, อุโภปิ มย เอตฺถ สมสมา สามญฺญ ปตฺตา. โย จาหํ น วทามิ "อุภินฺนํ กุรุตํ น กริยติ ปาปน"ติ. อติเรกํ โข ปนิมสฺส โภโต สตฺถุโน นคฺคิย มุณฺฑิย อุกฺกุฏิกปฺปธานํ เกสมสฺสุโลจน. โยหํ ปุตฺตสมฺพาธสยนํ อชฺฌาวสนฺโต กาสิกจนฺทน ปจฺจนุโภนฺโต มาลาคนฺธวิเลปนํ ธาเรนฺโต ชาตรูปรชตํ สาทิยนฺโต อิมินา โภตา สตฺถารา สมสมคติโก ภวิสฺสามิ อภิสมฺปราย. โสหํ กิ ชานนฺโต กิ ปสฺสนฺโต อิมสฺมิ สตฺถริ พฺรหฺมจริย จริสฺสามิ. โส "อพฺรหฺมจริยวาโส อยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อยํ โข สุนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทุติโย อพฺรหฺมจริยวาโส อกฺขาโต, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกจ พฺรหฺมจริย น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญาย ธมฺม กุสล.

[๒๒๗] ปุน จปรํ สุนฺทก อิเธกจฺโจ สตฺถา เอววาที โหติ เอวทิฏฺฐี "นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตาน สกิเลสาย, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สกิลิสฺสนฺติ. นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตาน วิสุทฺธิยา, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ. นตฺถิ พล, นตฺถิ วิริย, นตฺถิ ปุริสถาโม, นตฺถิ ปุริสปรกฺกโม, สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวิริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉสฺเววาภิชาตีสุ สุขทุกฺข ปฏิสเวเทนฺตี"ติ.

ตตฺร สุนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อยํ โข ภวํ สตฺถา เอววาที เอวทิฏฺฐี "นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตาน สกิเลสาย, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สกิลิสฺสนฺติ. นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตาน วิสุทฺธิยา, อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺติ. นตฺถิ พล, นตฺถิ วิริย, นตฺถิ ปุริสถาโม, นตฺถิ ปุริสปรกฺกโม, สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา สพฺเพ ภูตา สพฺเพ ชีวา อวสา อพลา อวิริยา นิยติสงฺคติภาวปริณตา ฉสฺเววาภิชาตีสุ สุขทุกฺข ปฏิสเวเทนฺตี"ติ.

สเจ อิมสฺส โภโต สตฺถุโน สจฺจํ วจนํ. อกเตน เม เอตฺถ กตํ, อวุสิเตน เม เอตฺถ วุสิตํ, อุโภปี มยํ เอตฺถ สมสมา สามญฺญํ ปตฺตา. โย จาหํ น วทามิ "อุโภ อเหตู อปฺปจฺจยา วิสุชฺฌิสฺสามา"ติ. อติเรกํ โข ปนิมสฺส โภโต สตฺถุโน นคฺคิยํ มุณฺฑิยํ อุกฺกุฏิกปฺปธานํ เกสมสฺสุโลจนํ. โยหํ ปุตฺตสมฺพาธสยนํ อชฺฌาวสนฺโต กาสิกจนฺทนํ ปจฺจนุโภนฺโต มาลาคนฺธวิเลปนํ ธาเรนฺโต ชาตรูปรชตํ สาทิยนฺโต อิมินา โภตา สตฺถารา สมสมคติโก ภวิสฺสามิ อภิสมฺปรายํ. โสหํ กิ ชานนฺโต กิ ปสฺสนฺโต อิมสฺมิ สตฺถริ พฺรหฺมจริยํ จริสฺสามิ. โส "อพฺรหฺมจริยวาโส อยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อยํ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตติโย อพฺรหฺมจริยวาโส อกฺขาโต, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกจฺจํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ฌายึ ชมฺมํ กุสลนฺ.

[๒๒๗] ปุน จปรํ สนฺทก อิเธกจฺโจ สตฺถา เอวํวาที โหติ เอวํทิฏฺฐี "สตฺติเม กายา อกฏา อกฏวิธา อนิมฺมิตา อนิมฺมาตา วญฺฌา กูฏฏฺฐา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา.[1] เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณาเมนฺติ, นาญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ. นาลํ อญฺญมญฺญสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วา. กตเม สตฺต? ปฐวีกาโย อาโปกาโย เตโชกาโย วาโยกาโย สุเข ทุกฺเข ชีเว สตฺตเม.[2] อิเม สตฺต กายา อกฏา อกฏวิธา อนิมฺมิตา อนิมฺมาตา วญฺฌา กูฏฏฺฐา เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา. เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณาเมนฺติ, นาญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ. นาลํ อญฺญมญฺญสฺส สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วา. ตตฺถ นตฺถิ หนฺตา วา ฆาเตตา วา โสตา วา สาเวตา วา วิญฺญาตา วา วิญฺญาเปตา วา. โยปี ติเณฺหน สตฺเถน สีสํ ฉินฺทติ, น โกจิ กญฺจิ ชีวิตา โวโรเปติ. สตฺตนฺนํ เตฺวว กายานมนฺตเรน สตฺถํ วิวรมนุปตติ. จุทฺทส โข ปนิมานิ โยนิปมุขสตสหสฺสานิ สฏฺฐี จ สตานิ ฉ จ สตานิ ปญฺจ จ กมฺมุโน สตานิ ปญฺจ จ กมฺมานิ ตีณิ จ กมฺมานิ

---

๑ ก. อิสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา ๒ สี. สตฺตเม

กมฺเม จ อทฺฒกมฺเม จ ทฺวฏฺฐิปฏิปทา ทฺวฏฺฐนฺตรกปฺปา ฉพาภิชาติโย อฏฺฐ ปุริส์ภูมิโย เอกูนปณฺณาส์ อาชีวกส์เต เอกูนปณฺณาส์ ปริพฺพาชกส์เต เอกูนปณฺณาส์ นาคาวาส์ส์เต วี์เส์ อินฺทฺริยส์เต ตี์เส์ นิรยส์เต ฉตฺติส์ รโชธาตุโย ส์ตฺต ส์ณฺณี์คพฺภา ส์ตฺต อส์ณฺณี์คพฺภา ส์ตฺต นิคณฺฐี์คพฺภา ส์ตฺต เทวา ส์ตฺต มานุส์า ส์ตฺต ปี์สาจา ส์ตฺต ส์รา ส์ตฺต ปวุฏฺฐา ส์ตฺต ปปาตา ส์ตฺต ปปาตส์ตานิ ส์ตฺต สุปี์นา ส์ตฺต สุปี์นส์ตานิ จุลฺลาส์ี์ติ มหากปฺปี์โน[1] ส์ตส์หสฺส์านิ, ยานิ พาเล จ ปณฺฑิเต จ ส์นฺธาวิตฺวา ส์ส์ริตฺวา ทุกฺขสฺส์นฺตํ กริสฺส์นฺติ. ตตฺถ นตฺถิ 'อิมินาหํ สี์เลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา อปริปกฺกํ วา กมฺมํ ปริปาเจสฺส์ามิ, ปริปกฺกํ วา กมฺมํ ผุสฺส์ ผุสฺส์ พฺยนฺตี์กริสฺส์ามี'ติ, เหวํ นตฺถิ, โทณมิเต สุขทุกฺเข, ปริยนฺตกเต ส์ส์าเร, นตฺถิ หายนวฑฺฒเน, นตฺถิ อุกฺกส์าวกฺกเส์. เส์ยฺยถาปี นาม สุตฺตคุเฬ ขิตฺเต นิพฺเพชิยมานเมว ปเตติ, เอวเมว พาเล จ ปณฺฑิเต จ ส์นฺธาวิตฺวา ส์ส์ริตฺวา ทุกฺขสฺส์นฺตํ กริสฺส์นฺตี"ติ.

ตตฺร ส์นฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิส์ญฺจิกฺขติ: อยํ โข ภวํ ส์ตฺถา เอวํวาที์ เอวํทิฏฺฐี "ส์ตฺติเม กายา อกฏฺฐา อกฏฺวิธา อนิมฺมิตา อนิมฺมาตา วญฺฌา กูฏฏฺฐา เอส์กฏฺฐายิฏฺฐิตา. เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณาเมนฺติ, นาญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ. นาลํ อญฺญมญฺญส์ส์ สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วา. กตเม ส์ตฺต? ปฐวีกาโย อาโปกาโย เตโชกาโย วาโยกาโย สุเข ทุกฺเข ชี์เว ส์ตฺตเม. อิเม ส์ตฺต กายา อกฏฺฐา อกฏฺวิธา อนิมฺมิตา อนิมฺมาตา วญฺฌา กูฏฏฺฐา เอส์กฏฺฐายิฏฺฐิตา. เต น อิญฺชนฺติ, น วิปริณาเมนฺติ, นาญฺญมญฺญํ พฺยาพาเธนฺติ. นาลํ อญฺญมญฺญส์ส์ สุขาย วา ทุกฺขาย วา สุขทุกฺขาย วา. ตตฺถ นตฺถิ หนฺตา วา ฆาเตตา วา โส์ตา วา ส์าเวตา วา วิญฺญาตา วา วิญฺญาเปตา วา. โยปี ติเณฺหน ส์ตฺเถน ส์ีสํ ฉินฺทติ, น โกจิ กญฺจิ ชี์วิตา โวโรเปติ. ส์ตฺตนฺนํ เตฺวว กายานมนฺตเรน ส์ตฺถํ วิวรมนุปตติ. จุทฺทส์ โข ปนิมานิ โยนิปมุขส์ตส์หสฺส์านิ

---

๑ ส์ี. อิ. มหากปฺปุโน

สฏฺฐี จ สตานิ ฉ จ สตานิ ปญฺจ จ กมฺมุโน สตานิ ปญฺจ จ กมฺมานิ ตีณิ จ กมฺมานิ กมฺเม จ อฑฺฒกมฺเม จ ทฺวฏฺฐีปฏิปทา ทฺวฏฺฐนฺตรกปฺปา ฉพาภิชาติโย อฏฺฐ ปุริสภูมิโย เอกูนปญฺญาส อาชีวกสเต เอกูนปญฺญาส ปริพฺพาชกสเต เอกูนปญฺญาส นาคาวาสสเต วีเส อินฺทฺริยสเต ตีเส นิรยสเต ฉตฺตึส รโชธาตุโย สตฺต สญฺญีคพฺภา สตฺต อสญฺญีคพฺภา สตฺต นิคณฺฐีคพฺภา สตฺต เทวา สตฺต มานุสา สตฺต ปีสาจา สตฺต สรา สตฺต ปวุฏฺฐา สตฺต ปปาตา สตฺต ปปาตสตานิ สตฺต สุปีนา สตฺต สุปีนสตานิ จุลฺลาสีติ มหากปฺปิโน สตสหสฺสานิ, ยานิ พาเล จ ปณฺฑิเต จ สนฺธาวิตฺวา สංสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตं กริสฺสนฺตี. ตตฺถ นตฺถิ 'อิมินาหं สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา อปริปกฺกं วา กมฺมं ปริปาเจสฺสามิ, ปริปกฺกं วา กมฺมं ผุสฺส ผุสฺส พฺยนฺตีกริสฺสามี'ติ, เหวं นตฺถิ, โทณมิเต สุขทุกฺเข, ปริยนฺตกเต สංสาเร, นตฺถิ หายนวฑฺฒเน, นตฺถิ อุกฺกංสาวกโกเส. เสยฺยถาปี นาม สุตฺตคุเฬ ขิตฺเต นิพฺเพธิยมานเมว ปเลติ, เอวเมว พาเล จ ปณฺฑิเต จ สนฺธาวิตฺวา สංสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตं กริสฺสนฺตี'ติ. สเจ ปน อิมสฺส โภโต สตฺถุโน สจฺจं วจนं. อกเตน เม เอตฺถ กตं, อวุสิเตน เม เอตฺถ วุสิตं, อุโภปี มยं เอตฺถ สมสมา สามญฺญं ปตฺตา. โย จาหं น วทามิ "อุโภ สนฺธาวิตฺวา สංสริตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตं กริสฺสามา"ติ. อติเรกं โข ปนิมสฺส โภโต สตฺถุโน นคฺคิยं มุณฺฑิยं อุกฺกุฏิกปฺปธานं เกสมสฺสุโลจนं. โยหं ปุตฺตสมฺพาธสยนं อชฺฌาวสนฺโต กาสิกจนฺทนं ปจฺจนุโภนฺโต มาลาคนฺธวิเลปนं ธาเรนฺโต ชาตรูปรชตं สาทิยนฺโต อิมินา โภตา สตฺถารา สมสมคติโก ภวิสฺสามิ อภิสมฺปรายं. โสหं กิ ชานนฺโต กิ ปสฺสนฺโต อิมสฺมิ สตฺถริ พฺรหฺมจริยं จริสฺสามิ. โส "อพฺรหฺมจริยวาโส อยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อยं โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตุตฺโถ อพฺรหฺมจริยวาโส อกฺขาโต, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกกं พฺรหฺมจริยं น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย กลฺยาณं ธมฺมं กุสลं.

อิเม โข เต สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร อพฺรหฺมจริยวาสา อกฺขาตา, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สสกฺกํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย กฺยายं ธมฺมํ กุสลนฺติ.

อจฺฉริยํ โภ อานนฺท, อพฺภุตํ โภ อานนฺท, ยาวญฺจิทं เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร อพฺรหฺมจริยวาสาว สมานา อพฺรหฺมจริย-วาสาติ อกฺขาตา "ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สสกฺกํ พรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย กฺยายं ธมฺมํ กุสล"นติ. กตมานิ ปน ตานิ โภ อานนฺท เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาริ อนสฺสาสิกานิ พฺรหฺมจริยานิ อกฺขาตานิ "ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สสกฺกํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย กฺยายं ธมฺมํ กุสลนฺ"ติ?

[๒๒๙] อิธ สนฺทก เอกจฺโจ สตฺถา สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานาติ "จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ. โส สุญฺญมฺปี อคารํ ปวิสติ, ปีณฺฑมฺปี น ลภติ, กุกฺกุโรปี ฑํสติ, จณฺเฑนปี หตฺถินา สมาคจฺฉติ, จณฺเฑนปี อสฺเสน สมาคจฺฉติ, จณฺเฑนปี โคเณน สมาคจฺฉติ, อิตฺถิยาปี ปุริสสฺสปี นามมฺปี โคตฺตมฺปี ปุจฺฉติ, คามสฺสปี นิคมสฺสปี นามมฺปี มคฺคมฺปี ปุจฺฉติ. โส "กิมิทนฺ"ติ ปุฏฺโฐ สมาโน, สุญฺญํ เม อคารํ ปวิสิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปาวิสึ. ปีณฺฑปี อลทฺธพฺพํ อโหสิ, เตน นาลตฺถึ. กุกฺกุเรน ฑํสิตพฺพํ อโหสิ, เตนมฺหิ ทฏฺโฐ. จณฺเฑน หตฺถินา สมาคนฺตพฺพํ อโหสิ, เตน สมาคมึ. จณฺเฑน อสฺเสน สมาคนฺตพฺพํ อโหสิ, เตน สมาคมึ. จณฺเฑน โคเณน สมาคนฺตพฺพํ อโหสิ, เตน สมาคมึ. อิตฺถิยาปี ปุริสสฺสปี นามมฺปี โคตฺตมฺปี ปุจฺฉิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปุจฺฉึ. คามสฺสปี นิคมสฺสปี นามมฺปี มคฺคมฺปี ปุจฺฉิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปุจฺฉินฺติ. ตตฺร สนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ:- อยํ โข ภวํ สตฺถา สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานาติ "จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ

สตฺตํ สมิตํ ฉาฬหสฺสนฺ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ. โส สุญฺญมฺปี อคารํ ปวิสติ, ปีณฺหมฺปี น ลภติ, กุกฺกุโรปี ฑสติ, จณฺเหนปี หตฺถินา สมาคจฺฉติ, จณฺเหนปี อสฺเสน สมาคจฺฉติ, จณฺเหนปี โคเณน สมาคจฺฉติ, อิตฺถิยาปี ปุริสสฺสปี นามมฺปี โคตฺตมฺปี ปุจฺฉติ, คามสฺสปี นิคมสฺสปี นามมฺปี มคฺคมฺปี ปุจฺฉติ. โส "กิมิทนฺ"ติ ปุฏฺโฐ สมาโน, สุญฺญํ อคารํ ปวิสิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปาวิสิ. ปีณฺหปี อลทฺธพฺพํ อโหสิ, เตน นาลตฺถ. กุกฺกุเรน ฑสิตพฺพํ อโหสิ, เตนมฺหิ ทฏฺโฐ. จณฺเหน หตฺถินา สมาคนฺตพฺพํ อโหสิ, เตน สมาคมิ. จณฺเหน อสฺเสน สมาคนฺตพฺพํ อโหสิ, เตน สมาคมิ. จณฺเหน โคเณน สมาคนฺตพฺพํ อโหสิ, เตน สมาคมิ. อิตฺถิยาปี ปุริสสฺสปี นามมฺปี โคตฺตมฺปี ปุจฺฉิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปุจฺฉิ. คามสฺสปี นิคมสฺสปี นามมฺปี มคฺคมฺปี ปุจฺฉิตพฺพํ อโหสิ, เตน ปุจฺฉินฺติ. โส อนสฺสาสิกํ "อิทํ พฺรหฺมจริยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อิทํ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปฐมํ อนสฺสาสิกํ พฺรหฺมจริยํ อกฺขาตํ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สีลกฺขนฺธํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย กายสฺส ภมฺมํ กุสลสฺส.

[๒๓๐] ปุน จปรํ สนฺทก อิเธกจฺโจ สตฺถา อนุสฺสวิโก โหติ อนุสฺสวลทฺธิโก. โส อนุสฺสเวน อิติหิติหปรมฺปราย ปิฎกสมฺปทาย ธมฺมํ เทเสติ. อนุสฺสวิกสฺส โข ปน สนฺทก สตฺถุโน อนุสฺสวลทฺธสฺส สุสฺสุตมฺปี โหติ, ทุสฺสุตมฺปี โหติ. ตถาปี โหติ, อญฺญถาปี โหติ. ตตฺร สนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อยํ โข ภวํ สตฺถา อนุสฺสวิโก อนุสฺสวลทฺโจ. โส อนุสฺสเวน อิติหิติหปรมฺปราย ปิฎกสมฺปทาย ธมฺมํ เทเสติ. อนุสฺสวิกสฺส โข ปน สตฺถุโน อนุสฺสวลทฺธสฺส สุสฺสุตมฺปี โหติ, ทุสฺสุตมฺปี โหติ. ตถาปี โหติ, อญฺญถาปี โหติ. โส อนสฺสาสิกํ "อิทํ พฺรหฺมจริยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อิทํ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทุติยํ อนสฺสาสิกํ พฺรหฺมจริยํ อกฺขาตํ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สีลกฺขนฺธํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย กายสฺส ภมฺมํ กุสลสฺส.

[๒๓๑] ปุน จปรํ สนฺทก อิเธกจฺโจ สตฺถา ตกฺกี โหติ วีมํสี, โส ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภานํ ธมฺมํ เทเสติ. ตกฺกิสฺส โข ปน สนฺทก สตฺถุโน วีมํสิสฺส สุตกฺกิตมฺปี โหติ, ทุตฺตกฺกิตมฺปี โหติ. ตถาปี โหติ, อญฺญถาปี โหติ. ตตฺร สนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อยํ โข ภวํ สตฺถา ตกฺกี วีมํสี, โส ตกฺกปริยาหตํ วีมํสานุจริตํ สยํปฏิภานํ ธมฺมํ เทเสติ. ตกฺกิสฺส โข ปน สตฺถุโน วีมํสิสฺส สุตกฺกิตมฺปี โหติ, ทุตฺตกฺกิตมฺปี โหติ. ตถาปี โหติ, อญฺญถาปี โหติ. โส อนสฺสาสิกํ "อิทํ พฺรหฺมจริยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อิทํ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตติยํ อนสฺสาสิกํ พฺรหฺมจริยํ อกฺขาตํ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สสกฺกํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

[๒๓๒] ปุน จปรํ สนฺทก อิเธกจฺโจ สตฺถา มนฺโท โหติ โมมูโห, โส มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา ตถา ตถา ปญฺหํ ปุฏฺโฐ สมาโน วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชติ อมราวิกฺเขปํ "เอวนฺติปี[๒] เม โน, ตถาติปี[๓] เม โน, อญฺญถาติปี[๔] เม โน, โนติปี เม โน, โน โนติปี เม โน"ติ. ตตฺร สนฺทก วิญฺญู ปุริโส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ: อยํ โข ภวํ สตฺถา มนฺโท โมมูโห, โส มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา ตถา ตถา ปญฺหํ ปุฏฺโฐ สมาโน วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชติ อมราวิกฺเขปํ "เอวนฺติปี เม โน, ตถาติปี เม โน, อญฺญถาติปี เม โน, โนติปี เม โน, โน โนติปี เม โน"ติ. โส อนสฺสาสิกํ "อิทํ พฺรหฺมจริยนฺ"ติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺมา พฺรหฺมจริยา นิพฺพิชฺช ปกฺกมติ. อิทํ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตุตฺถํ อนสฺสาสิกํ พฺรหฺมจริยํ อกฺขาตํ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สสกฺกํ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

---

๑ ฉ. ตตฺถ ตตฺถ ๒ สี. อิ. เอวมฺปี ๓ สี. อิ. ตถาปี ๔ สี. อิ. อญฺญถาปี

อิมานิ โข สนฺทก เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาริ อนสฺสาสิกานิ พฺรหฺมจริยานิ อกฺขาตานิ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกุ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลนฺติ.

อจฺฉริยํ โภ อานนฺท, อพฺภุตํ โภ อานนฺท, ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาริ อนสฺสาสิกาเนว พฺรหฺมจริยานิ อนสฺสาสิกานิ พฺรหฺมจริยานีติ อกฺขาตานิ, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกุ พฺรหฺมจริยํ น วเสยฺย, วสนฺโต จ นาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ. โส ปน โภ อานนฺท สตฺถา กีวาที กิมกฺขายี, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกุ พฺรหฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลนฺติ.

[๒๓๓] อิธ สนฺทก ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณ-สมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานं พุทฺโธ ภควา ฯ เป ๑ ฯ โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกं สวิจารํ วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ยสฺมิ๑ โข ปน๒ สนฺทก สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุพารวิเสสं อธิคจฺฉติ, ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกุ พฺรหฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายं ธมฺมํ กุสลं.

ปุน จปรं สนฺทก ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานं วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ยสฺมิ โข ปน สนฺทก สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุพารวิเสสं อธิคจฺฉติ, ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส สกฺกุ พฺรหฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายं ธมฺมํ กุสลं.

ปุน จปรं สนฺทก ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ ฯ เป ฯ ตติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ยสฺมิ โข ปน สนฺทก สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุพารวิเสสं อธิคจฺฉติ,

---

๑ วิตฺถาโร กนฺทรกสุตฺเต โอโลเกตพฺโพ ๒ ฉ. สี. อิ. อยं สทฺโท นตฺถิ

ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส สจฺจกฺกํ ผรหมฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

ปุน จปรํ สนฺทก ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ยสฺมิ๋ โข ปน สนฺทก สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุพารวิเสสํ อธิคจฺฉติ, ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส สจฺจกฺกํ ผรหมฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. ยสฺมิ๋ โข ปน สนฺทก สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุพารวิเสสํ อธิคจฺฉติ, ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส สจฺจกฺกํ ผรหมฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ฯ เป ฯ ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ. ยสฺมิ๋ โข ปน สนฺทก สตฺถริ สาวโก เอวรูปํ อุพารวิเสสํ อธิคจฺฉติ, ตตฺถ วิญฺญู ปุริโส สจฺจกฺกํ ผรหมฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ. อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวนิโรโธติ

ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ตสฺส เอวं ชานโต เอวं ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, วิมุตฺตสฺมิं วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ. ยสฺมิ โข ปน สมเย ตถาคโต เอวรูปํ อุปาทาวิเสสํ อธิคจฺฉติ, ตตฺร วิญฺญู ปุริโส สจกฺกํ พฺรหฺมจริยํ วเสยฺย, วสนฺโต จ อาราเธยฺย ญายं ธมฺมं กุสลนฺติ.

[๒๓๔] โย ปน โส โภ อานนฺท ภิกฺขุ อรหं ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, ปริภุญฺเชยฺย โส กาเมติ? โย โส สนฺทก ภิกฺขุ อรหं ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, อภพฺโพ โส ปญฺจ ฐานานิ อชฺฌาจริตุं: อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ ปาณं ชีวิตา โวโรเปตุं, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตं อาทาตุं, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ เมถุนं ธมฺมं ปฏิเสวิตุं, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สมฺปชานมุสา ภาสิตุं, อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สนฺนิธิการกं กาเม ปริภุญฺชิตุं, เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อาคาริยภูโต. โย โส สนฺทก ภิกฺขุ อรหं ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, อภพฺโพ โส อิมานิ ปญฺจ ฐานานิ อชฺฌาจริตุนฺติ.

[๒๓๕] โย ปน โส โภ อานนฺท ภิกฺขุ อรหं ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, ตสฺส จรโต เจว ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं ญาณทสฺสนं ปจฺจุปฏฺฐิตं "ขีณา เม อาสวา"ติ? เตนหิ สนฺทก อุปมนฺเต กริสฺสามิ. อุปมายปีเธกจฺเจ วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถं อาชานนฺติ. เสยฺยถาปิ สนฺทก ปุริสสฺส หตฺถปาทา ฉินฺนา, ตสฺส จรโต เจว ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं (ชานาติ "ฉินฺนา เม หตฺถปาทา"ติ, อุทาหุ ปจฺจเวกฺขมาโน ชานาติ "ฉินฺนา เม หตฺถปาทา"ติ? น โข โภ อานนฺท โส ปุริโส สตตं สมิตं ชานาติ "ฉินฺนา

เม หตฺถปาทา"ติ.) อปิจ โข ปน นํ ปจฺจเวกฺขมาโน ชานาติ "ฉินฺนา เม หตฺถปาทา"ติ. เอวเมว โข สนฺทก โย โส ภิกฺขุ อรหं ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสญฺโญชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, ตสฺส จรโต เจว ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं (ญาณทสฺสนํ น ปจฺจุปฏฺฐิตं "ขีณา เม อาสวา"ติ.) อปิจ โข ปน นํ ปจฺจเวกฺขมาโน ชานาติ "ขีณา เม อาสวา"ติ.

[๒๓๖] กิวพหุกา ปน โภ อานนฺท อิมสฺมิ ธมฺมวินเย นิยฺยาตาโรติ? น โข สนฺทก เอกเมว สตं น เทฺว สตานิ น ตีณิ สตานิ น จตฺตาริ สตานิ น ปญฺจ สตานิ, อถ โข ภิยฺโยว เย อิมสฺมิ ธมฺมวินเย นิยฺยาตาโรติ. อจฺฉริยं โภ อานนฺท, อพฺภุตं โภ อานนฺท, น จ นาม สชฺโมกฺกสนา ภวิสฺสติ, น ปรธมฺมวมฺภนา. อายตเนว[3] ธมฺมเทสนา, ตาว พหุกา จ นิยฺยาตาโร ปญฺญายิสฺสนฺติ. อิเม ปนาขีณกา ปุถุตฺตมตาย ปุถุตา อตฺตานญฺเจว อุกฺกเสนฺติ ปเร จ วมฺเภนฺติ. ตโย เจว นิยฺยาตาโร ปญฺญเปนฺติ. เสยฺยถีทं? นนฺทं วจฺฉं, กิสं สงฺกิจฺจं, มกฺขลิ โคสาลนฺติ. อถ โข สนฺทโก ปริพฺพาชโก สกํ ปริสं อามนฺเตสิ "จรนฺตุ โภนฺโต, สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยวาโส, นทานิ สุกรํ อเมหิ ตาภสกฺการสิโลเก ปริจฺจชิตุนฺ"ติ. อิติ หิทं สนฺทโก ปริพฺพาชโก สกं ปริสं อุยฺโยเชสิ ภควติ พฺรหฺมจริเยติ.

สนฺทกสุตฺตं นิฏฺฐิตं ฉฏฺฐं.

---

๑ ก. สี. อิ. ( ) เอตฺถนฺตเร "ฉินฺนาว หตฺถปาทา"ติ เอวं ทิสฺสติ

๒ ก. สี. อิ. ( ) เอตฺถนฺตเร "ขีณาว อาสวา"ติ เอวं ทิสฺสติ

๓ ฉ. อายตเน จ

๗. มหาสกุลุทายิสุตฺต

[๒๓๗] เอวมฺเม สุตฺตं:- เอกं สมยं ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป. เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ปริพฺพาชกา โมรนิวาเป ปริพฺพาชการาเม ปฏิวสนฺติ. เสยฺยถีทं? อนฺนภาโร วรตโรี สกุลุทายี จ ปริพฺพาชโก อญฺเญ จ อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ปริพฺพาชกา. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยं นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหं ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "อติปฺปโค โข ตาว ราชคเห ปิณฺฑาย จริตุ, ยนฺนูนาหं เยน โมรนิวาโป ปริพฺพาชการาโม, เยน สกุลุทายี ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกเมยฺยนฺ"ติ. อถ โข ภควา, เยน โมรนิวาโป ปริพฺพาชการาโม, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน สกุลุทายี ปริพฺพาชโก มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ นิสินฺโน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทาย อเนกวิหิตं ติรจฺฉานกถं กเถนฺติยา. เสยฺยถีทं? ราชกถं โจรกถं มหามตฺตกถं เสนากถं ภยกถं ยุทฺธกถं อนฺนกถं ปานกถं วตฺถกถं สยนกถं มาลากถं คนฺธกถं ญาติกถं ยานกถं คามกถं นิคมกถं นครกถं ชนปทกถं อิตฺถีกถं สูรกถं วิสิขากถं กุมฺภฏฺฐานกถं ปุพฺพเปตกถं นานตฺตกถं โลกกฺขายิกं สมุทฺทกฺขายิกं อิติภวาภวกถं อิติ วา. อทฺทสา โข สกุลุทายี ปริพฺพาชโก ภควนฺตं ทูรโตว อาคจฺฉนฺตं; ทิสฺวาน สกं ปริสं สณฺเปสิ[๒] "อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ, อยं สมโณ โคตโม อาคจฺฉติ, อปฺปสทฺทกาโม โข ปนโส อายสฺมา อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาที, อปฺเปวนาม อปฺปสทฺทं ปริสं วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพं มญฺเญยฺยา"ติ. อถ โข เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุ. อถ โข ภควา, เยน สกุลุทายี ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข สกุลุทายี ปริพฺพาชโก

---

๑ สี. อิ. วรจโร, ฉ. ม. วรชโร ๒ ฉ. สณฺจาเปติ

ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอตุ โข ภนฺเต ภควา, สฺวาคตํ ภนฺเต ภควโต, จิรสฺสํ โข ภนฺเต ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนาย; นิสีทตุ ภนฺเต ภควา, อิทมาสนํ ปญฺญตฺตนฺ"ติ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. สกุลุทายีปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺนํ โข สกุลุทายึ ปริพฺพาชกं ภควา เอตทโวจ:

[๒๓๘] กาย นุตฺถ อุทายิ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา"ติ? ทิฏฺเฐสา ภนฺเต กถา, ยาย มยํ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา. เนสา ภนฺเต กถา ภควโต ทุลฺลภา ภวิสฺสติ ปจฺฉาปิ สวนาย. ปุริมานิ ภนฺเต ทิวสานิ ปุริมตรานิ นานาติตฺถิยานํ สมณพฺราหฺมณานํ กุตูหลสาลายं[1] สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาทิ "ลาภา วต โภ องฺคมคธานํ, สุลทฺธํ[2] วต โภ องฺคมคธานํ, ยตฺริเม สมณพฺราหฺมณา สงฺฆิโน คณิโน คณาจริยา ญาตา ยสสฺสิโน ติตฺถกรา สาธุสมฺมตา พหุชนสฺส, ราชคหํ วสฺสาวาสं โอสฏา.[3] อยมฺปิ โข ปูรโณ กสฺสโป สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส, โสปิ ราชคหํ วสฺสาวาสं โอสโฏ. อยมฺปิ โข มกฺขลิ โคสาโล ... อชิโต เกสกมฺพโล ... ปกุโธ กจฺจายโน ... สญฺชโย เวลฏฺฐปุตฺโต ... นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส, โสปิ ราชคหํ วสฺสาวาสं โอสโฏ. อยมฺปิ โข สมโณ โคตโม สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส, โสปิ ราชคหํ วสฺสาวาสं โอสโฏ. โก นุ โข อิเมสं ภวตं สมณพฺราหฺมณานํ สงฺฆินํ คณินํ คณาจริยานํ ญาตานํ ยสสฺสินํ ติตฺถกรานํ สาธุสมฺมตานํ พหุชนสฺส สาวกานํ สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต? กญฺจ ปน สาวกา สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺ"ติ?

[๒๓๙] ตตฺรกจฺเจ เอวมาหํสุ "อยํ โข ปูรโณ กสฺสโป สงฺฆี เจว คณี จ

---

๑ ก. โกตุหลสาลายं ๒ ฉ. ม. สุลทฺธลาภา ๓ ฉ. ตตฺริเม, ติ. ยตฺถิเม ๔ ก. อุปคตา

คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส. โส จ โข สาวกานํ น สกฺกโต น ครุกโต น มานิโต น ปูชิโต. น จ ปน ปูรณํ กสฺสปํ สาวกา สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. ภูตปุพฺพํ ปูรโณ กสฺสโป อเนกสตาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ. ตตฺร อญฺญตโร ปูรณสฺส กสฺสปสฺส สาวโก สทฺทหมาโน 'มา โภนฺโต ปูรณํ กสฺสปํ เอตมตฺถํ ปุจฺฉิตฺถ, เนโส เอตํ ชานาติ, มยเมตํ ชานาม, อเมฺห เอตมตฺถํ ปุจฺฉถ, มยเมตํ ภวตํ พฺยากริสฺสามา'ติ. ภูตปุพฺพํ ปูรโณ กสฺสโป พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต น ตสติ 'อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ, เนเต สวนฺเต ปุจฺฉนฺติ, อเมฺห เอเต ปุจฺฉนฺติ, มยเมเตสํ พฺยากริสฺสามา'ติ. พหู โข ปน ปูรณสฺส กสฺสปสฺส สาวกา วาทํ อาโรเปตฺวา อปกฺกนฺตา 'น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ. กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยं อาชานิสฺสสิ, มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปนฺโน, สหิตมเมม, อสหิตนฺเต, ปุเร วจนียं ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียं ปุเร อวจ, อธิจิณฺณนฺเต วิปราวตฺตं, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโตสิ; จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา สเจ ปโหสี"ติ. อิติ ปูรโณ กสฺสโป สาวกานํ น สกฺกโต น ครุกโต น มานิโต น ปูชิโต. น จ ปน ปูรณํ กสฺสปํ สาวกา สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. อกฺกุฏฺโฐ จ ปน ปูรโณ กสฺสโป ธมฺมกโกเสนา"ติ.

เอกจฺเจ เอวมาหํสุ "อยมฺปี โข มกฺขลิ โคสาโล ... อชิโต เกสกมฺพโล ... ปกุโธ กจฺจายโน ... สญฺชโย เวลฏฺฐปุตฺโต ... นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต สงฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยสสฺสี ติตฺถกโร สาธุสมฺมโต พหุชนสฺส. โส จ โข สาวกานํ น สกฺกโต น ครุกโต น มานิโต น ปูชิโต. น จ ปน นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตं สาวกา สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. ภูตปุพฺพํ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต อเนกสตาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ. ตตฺร อญฺญตโร นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวโก สทฺทหมาโน 'มา โภนฺโต นิคณฺฐं นาฏปุตฺตं เอตมตฺถํ ปุจฺฉิตฺถ, เนโส เอตํ ชานาติ, มยเมตํ ชานาม, อเมฺห เอตมตฺถํ ปุจฺฉถ, มยเมตํ ภวตํ พฺยากริสฺสามา'ติ. ภูตปุพฺพํ นิคณฺโฐ

นาฏปุตฺโต พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต น ฉฑติ 'อปฺปส๎ทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต ส๎ทฺทมกตฺถ, เนเต ภวนฺเต ปุจฺฉนฺติ, อเมฺห เอเต ปุจฺฉนฺติ, มยเมเตสํ พฺยากริส๎สามา'ติ. พหู โข ปน นิคณฺฐส๎ส นาฏปุตฺตส๎ส สาวกา วาทํ อาโรเปตฺวา อปกฺกนฺตา 'น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ. กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิส๎ส๎สสิ, มิจฺฉาปฏิปนฺโน ตฺวมสิ, อหมส๎มิ ส๎มฺมาปฏิปนฺโน, ส๎หิตมเมม, อส๎หิตนฺเต, ปุเร วจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉา วจนียํ ปุเร อวจ, อธิจิณฺณนฺเต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโตสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิพฺเพเฐหิ วา ส๎เจ ปโหสี'ติ. อิติ นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต สาวกานํ น ส๎กฺกโต น ครุกโต น มานิโต น ปูชิโต. น จ ปน นิคณฺฐํ นาฏปุตฺตํ สาวกา ส๎กฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิส๎สาย วิหรนฺติ. อกฺกุฏฺโฐ จ ปน นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต ธมฺมกฺโกเส๎นา"ติ.

[๒๔๐] เอกจฺเจ เอวมาหํสุ "อยมฺปี โข ส๎มโณ โคตโม ส๎งฺฆี เจว คณี จ คณาจริโย จ ญาโต ยส๎ส๎ี ติตฺถกโร สาธุส๎มฺมโต พหุชนส๎ส. โส จ โข สาวกานํ ส๎กฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต. ส๎มณญฺจ ปน โคตมํ สาวกา ส๎กฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิส๎สาย วิหรนฺติ. ภูตปุพฺพํ ส๎มโณ โคตโม อเนกส๎ตาย ปริส๎าย ธมฺมํ เทเส๎สิ. ตตฺร อญฺญตโร ส๎มณส๎ส โคตมส๎ส สาวโก อุกฺกาสิ. ตเมนมญฺญตโร ส๎พฺรหฺมจาริ ชนุนฺเท[1]น ฆฏฺเฏสิ 'อปฺปส๎ทฺโท อายส๎มา โหตุ, มา อายส๎มา ส๎ทฺทมกาสิ, ส๎ตฺถา โน ภควา ธมฺมํ เทเส๎ติ[2]'ติ. ยส๎มิ๎ ส๎มเย ส๎มโณ โคตโม อเนกส๎ตาย ปริส๎าย ธมฺมํ เทเส๎ติ, เนว ตส๎มิ๎ ส๎มเย ส๎มณส๎ส โคตมส๎ส สาวกานํ ชิวฺหี๎ตส๎ทฺโท วา โหติ อุกฺกาสิตส๎ทฺโท วา, ตเมนํ มหาชนกาโย ปจฺจาสี๎ส๎มานรูโป[3] ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ 'ยนฺโน ภควา ธมฺมํ ภาสิส๎ส๎ติ, ตนฺโน โส๎ส๎สามา'ติ. เส๎ยฺยถาปี นาม ปุริโส จาตุมฺมหาปเถ ฆุฏฺฐมุทฺทิ๎ อเนลกํ ปี๎เพยฺย[4], ตเมนํ มหาชนกาโย ปจฺจาสี๎ส๎มานรูโป ปจฺจุปฏฺฐิโต อส๎ส; เอวเมว ยส๎มิ๎ ส๎มเย ส๎มโณ โคตโม อเนกส๎ตาย ปริส๎าย ธมฺมํ เทเส๎ติ, เนว ตส๎มิ๎ ส๎มเย ส๎มณส๎ส โคตมส๎ส สาวกานํ ชิวฺหี๎ตส๎ทฺโท วา โหติ อุกฺกาสิตส๎ทฺโท วา, ตเมนํ มหาชนกาโย ปจฺจาสี๎ส๎มานรูโป ปจฺจุปฏฺฐิโต

---

๑ ส๎ี. ชณฺณุเก　๒ ฉ. ม. เทเส๎สี๎ติ　๓ ฉ. ปจฺจาสี๎ส๎มานรูโป　๔ ส๎ี. อุปฺปี๎เพยฺย

โหติ 'ยนฺโน ภควา ธมฺมํ ภาสิสฺสติ, ตนฺโน โสสฺสามา'ติ. เยปี สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา สพฺรหฺมจาริเห สมฺปโยเชตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตนฺติ, เตปี สตฺถุโน เจว วณฺณวาทิโน โหนฺติ, ธมฺมสฺส จ วณฺณวาทิโน โหนฺติ, สงฺฆสฺส จ วณฺณวาทิโน โหนฺติ. อตฺตครหิโนเยว โหนฺติ อนญฺญครหิโน 'มยเมวมฺหา อลกฺขิกา, มยํ อปฺปปุญฺญา, เย มยํ เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตฺวา นาสกฺขิมฺห ยาวชีวํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จริตุนฺ'ติ. เต อารามิกภูตา วา อุปาสกภูตา วา ปญฺจสุ สิกฺขาปเทสุ[๒] สมาทาย วตฺตนฺติ. อิติ สมโณ โคตโม สาวกานํ สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต. สมณญฺจ ปน โคตมํ สาวกา สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ''ติ.

[๒๔๑] กติ ปน ตฺวํ อุทายิ มยิ ธมฺเม สมนุปสฺสสิ, เยหิ มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺตีติ? ปญฺจ โข อหํ ภนฺเต ภควติ ธมฺเม สมนุปสฺสามิ, เยหิ ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. กตเม ปญฺจ? ภควา หิ ภนฺเต อปฺปาหาโร, อปฺปาหารตาย จ วณฺณวาที. ยมฺปี ภนฺเต ภควา อปฺปาหาโร, อปฺปาหารตาย จ วณฺณวาที, อิมํ โข อหํ ภนฺเต ภควติ ปฐมํ ธมฺมํ สมนุปสฺสามิ, เยน ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. (๑)

ปุน จปรํ ภนฺเต ภควา สนฺตุฏฺโฐ อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที. ยมฺปี ภนฺเต ภควา สนฺตุฏฺโฐ อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, อิมํ โข อหํ ภนฺเต ภควติ ทุติยํ ธมฺมํ สมนุปสฺสามิ, เยน ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. (๒)

ปุน จปรํ ภนฺเต ภควา สนฺตุฏฺโฐ อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน, อิตรีตรปิณฺฑปาต-สนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที. ยมฺปี ภนฺเต ภควา สนฺตุฏฺโฐ อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน,

---

๑ ฉ. ม. เต ๒ ฉ. ม. ปญฺจสิกฺขาปเท

อิตรีตรบีณฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, อิมํ โข อหํ ภนฺเต ภควติ ตติยํ ธมฺมํ สมนุปสฺสามิ, เยน ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. (๓)

ปุน จปรํ ภนฺเต ภควา สนฺตุฏฺโฐ อิตรีตเรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสน-สนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที. ยมฺปี ภนฺเต ภควา สนฺตุฏฺโฐ อิตรีตเรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, อิมํ โข อหํ ภนฺเต ภควติ จตุตฺถํ ธมฺมํ สมนุปสฺสามิ, เยน ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. (๔)

ปุน จปรํ ภนฺเต ภควา ปวิวิตฺโต, ปวิเวกสฺส จ วณฺณวาที. ยมฺปี ภนฺเต ภควา ปวิวิตฺโต, ปวิเวกสฺส จ วณฺณวาที, อิมํ โข อหํ ภนฺเต ภควติ ปญฺจมํ ธมฺมํ สมนุปสฺสามิ, เยน ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. (๕)

อิเม โข อหํ ภนฺเต ภควติ ปญฺจ ธมฺเม สมนุปสฺสามิ, เยหิ ภควนฺตํ สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺตีติ.

[๒๔๒] "อปฺปาหาโร สมโณ โคตโม, อปฺปาหารตาย จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. สนฺติ โข ปน เม อุทายิ สาวกา โกสกาหาราปี อฑฺฒโกสกาหาราปี เวฬุวาหาราปี อฑฺฒเวฬุวาหาราปี. อหํ โข ปนุทายิ อปฺเปกทา อิมินา ปตฺเตน สมติตฺติกมฺปี ภุญฺชามิ, ภิยฺโยปี ภุญฺชามิ. "อปฺปาหาโร สมโณ โคตโม, อปฺปาหารตาย จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. เย เต

อุทายิ มม สาวกา โกสกาหาราปี อฑฺฒโกสกาหาราปี เวลุวาหาราปี อฑฺฒเวลุวาหาราปี. น มํ เต อิมินา ธมฺเมน สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. (๑)

"สนฺตุฏฺโฐ สมโณ โคตโม อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. สนฺติ โข ปน เม อุทายิ สาวกา ปํสุกูลิกา ลูขจีวรธรา, เต สุสานา วา สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏิ กริตฺวา ธาเรนฺติ. อหํ โข ปนุทายิ อปฺเปกทา คหปติจีวรานิ[1] ธาเรมิ ทพฺพานิ สกฺกจฺจานิ อถาวุโตมสานิ. "สนฺตุฏฺโฐ สมโณ โคตโม อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. เย เต อุทายิ มม สาวกา ปํสุกูลิกา ลูขจีวรธรา, เต สุสานา วา สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏิ กริตฺวา ธาเรนฺติ. น มํ เต อิมินา ธมฺเมน สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. (๒)

"สนฺตุฏฺโฐ สมโณ โคตโม อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน, อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. สนฺติ โข ปน เม อุทายิ สาวกา ปิณฺฑปาติกา สปทานจาริโน อุญฺฉาสเก วเต รตา, เต อนุตรฆรํ ปวิฏฺฐา สมานา อาสเนนปี นิมนฺติยมานา น สาทิยนฺติ. อหํ โข ปนุทายิ อปฺเปกทา นิมนฺตเนปี[2] ภุญฺชามิ สาลีนํ โอทนํ วิจิตกาฬกํ อเนกสูปํ อเนกพฺยญฺชนํ. "สนฺตุฏฺโฐ สมโณ โคตโม อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน, อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ;

---

๑ ก. คหปตานิ จีวรานิ ๒ ก. นิมนฺตนสฺสาปี

สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. เย เต อุทายิ มม สาวกา ปณฺฑิตชาติกา สปฺปาณจาริโน อุญฺฉาจริเก วเต รตา, เต อนุตรมฺ ปวิฏฺฐา สมานา อาสเนนปิ นิมนฺติยมานา น สาทิยนฺติ. น มํ เต อิมินา ชมฺเมน สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. (๓)

"สนฺตุฏฺโฐ สมโณ โคตโม อิตรีตเรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. สนฺติ โข ปน เม อุทายิ สาวกา รุกฺขมูลิกา อพฺโภกาสิกา, เต อฏฺฐ มาเส ฉนฺนํ น อุเปนฺติ. อหํ โข ปนุทายิ อปฺเปกทา กุฏาคาเรสุปี วิหรามิ อุทฺธตฺตาวลิตฺเตสุ นิวาเตสุ ผุสิตคฺคเฬสุ ปิหิตวาตปาเนสุ. "สนฺตุฏฺโฐ สมโณ โคตโม อิตรีตเรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. เย เต อุทายิ มม สาวกา รุกฺขมูลิกา อพฺโภกาสิกา, เต อฏฺฐ มาเส ฉนฺนํ น อุเปนฺติ. น มํ เต อิมินา ชมฺเมน สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. (๔)

"ปวิวิตฺโต สมโณ โคตโม, ปวิเวกสฺส จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. สนฺติ โข ปน เม อุทายิ สาวกา อารญฺญิกา ปนฺตเสนาสนา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อชฺโฌคาเหตฺวา วิหรนฺติ, เต อนุวสฺสมาสํ สมชฺเม โอสรนฺติ ปาติโมกฺขุทฺเทสาย. อหํ โข ปนุทายิ อปฺเปกทา อากิณฺโณ วิหรามิ ภิกฺขูหิ ภิกฺขุนีหิ อุปาสเกหิ อุปาสิกาหิ รญฺญา ราชมหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ. "ปวิวิตฺโต สมโณ โคตโม, ปวิเวกสฺส จ วณฺณวาที"ติ อิติ เจ มํ อุทายิ สาวกา สกฺกเรยฺยุ ครุกเรยฺยุ มาเนยฺยุ ปูเชยฺยุ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ. เย เต อุทายิ มม สาวกา อารญฺญิกา ปนฺตเสนาสนา อรญฺญ-

๑ สี. อิ. ผุสิตคฺคเฬสุ

วนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อชฺโฌคาเหตฺวา วิหรนฺติ, เต อนฺวทฺธมาสํ สมชฺเม โอสรนฺติ ปาติโมกฺขุทฺเทสาย. น มํ เต อิมินา ธมฺเมน สกฺกเรยฺยุ๎ ครุกเรยฺยุ๎ มาเนยฺยุ๎ ปูเชยฺยุ๎; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ๎. (๕)

อิติ โข อุทายิ น มมํ สาวกา อิเมหิ ปญฺจหิ ธมฺเมหิ สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ.

[๒๔๓] อตฺถิ โข อุทายิ อญฺเญ จ ปญฺจ ธมฺมา, เยหิ ปญฺจหิ ธมฺเมหิ มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ. กตเม ปญฺจ? อิธุทายิ มม สาวกา อธิสีเล สมฺภาเวนฺติ "สีลวา สมโณ โคตโม, ปเรเน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต"ติ. ยมฺปุทายิ มม สาวกา อธิสีเล สมฺภาเวนฺติ "สีลวา สมโณ โคตโม, ปเรเน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต"ติ. อยํ โข อุทายิ ปฐโม ธมฺโม, เยน มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ.

[๒๔๔] ปุน จปรํ อุทายิ มม สาวกา อภิกฺกนฺเต ญาณทสฺสเน สมฺภาเวนฺติ "ชานโเยวาห สมโณ โคตโม 'ชานามี'ติ, ปสฺสโเยวาห สมโณ โคตโม 'ปสฺสามี'ติ, อภิญฺญาย สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, โน อนภิญฺญาย. สนิทานํ สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, โน อนิทานํ. สปฺปาฏิหาริยํ สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, โน อปฺปาฏิหาริยนฺ"ติ. ยมฺปุทายิ มม สาวกา อภิกฺกนฺเต ญาณทสฺสเน สมฺภาเวนฺติ "ชานโเยวาห สมโณ โคตโม 'ชานามี'ติ, ปสฺสโเยวาห สมโณ โคตโม 'ปสฺสามี'ติ, อภิญฺญาย สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, โน อนภิญฺญาย. สนิทานํ สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, โน อนิทานํ. สปฺปาฏิหาริยํ สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, โน อปฺปาฏิหาริยนฺ"ติ. อยํ โข อุทายิ ทุติโย ธมฺโม, เยน มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ.

[๒๔๕] ปุน จปรํ อุทายิ มม สาวกา อธิปญฺญาย สมฺภาเวนฺติ "ปญฺญวา สมโณ โคตโม, ปรเมน ปญฺญากฺขนฺเธน สมนฺนาคโต. ตํ วต อนาคตํ วาทปถํ น ทกฺขติ, อุปฺปนฺนํ วา ปรปฺปวาทํ น สหธมฺเมน สุนิคฺคหีตํ นิคฺคณฺหิสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ." ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? อปิ นุ เม สาวกา เอวํ ชานนฺตา เอวํ ปสฺสนฺตา อนฺตรนฺตรา กถํ โอปาเตยฺยุนฺติ. โน เหตํ ภนฺเต. น โข ปนาหํ อุทายิ สาวเกสุ อนุสาสนิ์ ปจฺจาสึสามิ, อญฺญทตฺถุ มมเยว สาวกา อนุสาสนิ์ ปจฺจาสึสนฺติ. ยมฺปุทายิ มม สาวกา อธิปญฺญาย สมฺภาเวนฺติ "ปญฺญวา สมโณ โคตโม, ปรเมน ปญฺญากฺขนฺเธน สมนฺนาคโต. ตํ วต อนาคตํ วาทปถํ น ทกฺขติ, อุปฺปนฺนํ วา ปรปฺปวาทํ น สหธมฺเมน นิคฺคหีตํ นิคฺคณฺหิสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ." อยํ โข อุทายิ คติโย ธมฺโม, เยน มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ.

[๒๔๖] ปุน จปรํ อุทายิ มม สาวกา เยน ทุกฺเขน ทุกฺโขตินฺนา ทุกฺขปเรตา. เต มํ อุปสงฺกมิตฺวา ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปุจฺฉนฺติ. เตสาหํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ, เตสาหํ จิตฺตํ อาราเธมิ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน. เต มํ อุปสงฺกมิตฺวา ทุกฺขสมุทยํ ฯ เป ฯ ทุกฺขนิโรธํ ฯ เป ฯ ทุกฺขนิโรธคามินึ์ ปฏิปทं อริยสจฺจํ ปุจฺฉนฺติ. เตสาหํ ทุกฺขนิโรธคามินึ์ ปฏิปทं อริยสจฺจํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ, เตสาหํ จิตฺตํ อาราเธมิ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน. ยมฺปุทายิ มม สาวกา เยน ทุกฺเขน ทุกฺโขตินฺนา ทุกฺขปเรตา. เต มํ อุปสงฺกมิตฺวา ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปุจฺฉนฺติ. เตสาหํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ, เตสาหํ จิตฺตํ อาราเธมิ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน. เต มํ อุปสงฺกมิตฺวา ทุกฺขสมุทยं ฯ เป ฯ ทุกฺขนิโรธं ฯ เป ฯ ทุกฺขนิโรธคามินึ์ ปฏิปทं อริยสจฺจํ ปุจฺฉนฺติ. เตสาหํ ทุกฺขนิโรธคามินึ์ ปฏิปทं อริยสจฺจํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ, เตสาหํ จิตฺตํ อาราเธมิ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน. อยํ โข อุทายิ จตุตฺโถ ธมฺโม, เยน มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ.

[๒๔๗] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ ฯ เป ฯ จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ ฯ เป ฯ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา จตฺตาโร อิทฺธิปาเท ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วิมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวติ อุปสมคามึ สมฺโพธคามึ. วีริยินฺทฺริยํ ภาเวติ ฯ เป ฯ สตินฺทฺริยํ ภาเวติ ฯ เป ฯ สมาธินฺทฺริยํ ภาเวติ ฯ เป ฯ ปญฺญินฺทฺริยํ ภาเวติ อุปสมคามึ สมฺโพธคามึ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ปญฺจ พลานิ ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ สทฺธาพลํ ภาเวติ อุปสมคามึ สมฺโพธคามึ. วิริยพลํ ภาเวติ ฯเปฯ สติพลํ ภาเวติ ฯเปฯ สมาธิพลํ ภาเวติ ฯเปฯ ปญฺญาพลํ ภาเวติ อุปสมคามึ สมฺโพธคามึ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา สตฺต โพชฺฌงฺเค ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึ. ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ วิริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ ปสฺสทฺธิ-สมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ ฯเปฯ อุเปกฺขา-สมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อริยํ อฏฺงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ สมฺมาทิฏฺึ ภาเวติ, สมฺมาสงฺกปฺปึ ภาเวติ, สมฺมาวาจํ ภาเวติ, สมฺมากมฺมนฺตํ ภาเวติ, สมฺมาอาชีวํ ภาเวติ, สมฺมาวายามํ ภาเวติ, สมฺมาสตึ ภาเวติ, สมฺมาสมาธึ ภาเวติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๔๘] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อฏฺ วิโมกฺเข ภาเวนฺติ: รูปี รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ปฐโม วิโมกฺโข. อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ทุติโย วิโมกฺโข. สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติ; อยํ ตติโย วิโมกฺโข. สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา "อนนฺโต อากาโส"ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ จตุตฺโถ วิโมกฺโข. สพฺพโส อากาสานญ-จายตนํ สมติกฺกมฺม "อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ"ติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ;

อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโข. สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม "นตฺถิ กิญฺจี"ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ ฉฏฺโ วิโมกฺโข. สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ สตฺตโม วิโมกฺโข. สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยํ อฏฺมโม วิโมกฺโข. ตตฺร ฯ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสาน-ปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๔๙] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อฏฺ อภิภายตนานิ ภาเวนฺติ: อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ปฐมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณ-ทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ทุติยํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ตติยํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณ-ทุพฺพณฺณานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ. เสยฺยถาปี นาม อุมาปุปฺผํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ

นิลนิทสฺสนํ นิลนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นิลานิ นิลวณฺณานิ นิลนิทสฺสนานิ นิลนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ. เสยฺยถาปี นาม กณิการปุปฺผํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ. เสยฺยถาปี วา ปน ตํ วตฺถุ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ ฉฏฺฐํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ. เสยฺยถาปี นาม พนฺธุชีวกปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถุ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ สตฺตมํ อภิภายตนํ.

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ. เสยฺยถาปี นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสา. เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถุ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โอทาตํ โอทาตวณฺณํ โอทาตนิทสฺสนํ โอทาตนิภาสํ. เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ, ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามีติ เอวํสญฺญี โหติ; อิทํ อฏฺฐมํ อภิภายตนํ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสาน-ปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๐] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ทส กสิณายตนานิ ภาเวนฺติ. ปฐวีกสิณเมโก สญฺชานาติ อุทฺธมโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณนฺ. อาโปกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ เตโชกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ วาโยกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ นีลกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ ปีตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ โลหิตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ โอทาตกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ อากาสกสิณเมโก สญฺชานาติ ฯ เป ฯ วิญฺญาณกสิณเมโก สญฺชานาติ อุทฺธมโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณนฺ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๑] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา จตฺตาริ ฌานานิ ภาเวนฺติ. อิธุทายิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานนฺ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสนฺเนติ[๑] ปริสนฺเนติ[๒] ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏฺ โหติ. เสยฺยถาปี อุทายิ ทกฺโข นหาปโก[๓] วา นหาปกนฺเตวาสี วา กํสถาเล นหานิยจุณฺณานิ[๔] อากิริตฺวา อุทเกน ปริปฺโผสกํ ปริปฺโผสกํ สนฺเนยฺย, สายํ นหานิยปีณฺฑิ เสฺนหานุคตา เสฺนหปเรตา สนฺตรพาหิรา ผุฏฺสา เสฺนเหน, น จ ปคฺฆริณี. เอวเมว โข อุทายิ ภิกฺขุ อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสนฺเนติ ปริสนฺเนติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏฺ โหติ.

ปุน จปรํ อุทายิ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยํ ฌานนฺ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสนฺเนติ ปริสนฺเนติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏฺ โหติ.

---

๑ ฉ. สี. อภิสนฺเทติ ๒ ฉ.สี. ปริสนฺเทติ ๓ สี. นหาปโก ๔ สี. อิ. นหานิย-จุณฺณานิ

เสยฺยถาปี อุทายิ อุทกรหโท คมฺภีโร อุพฺภิโททโก[1], ตสฺส เนวสฺส ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น ปจฺฉิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น อุตฺตราย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, น ทกฺขิณาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ, เทโว จ น กาเลน กาลํ สมฺมาธารํ อนุปฺปเวจฺเฉยฺย. อถ โข คมฺหา จ อุทกรหทา สีตา วาริธารา อุพฺภิชฺชิตฺวา ตเมว อุทกรหทํ สีเตน วารินา อภิสนฺเนยฺย ปริสนฺเนยฺย ปริปูเรยฺย ปริปฺผเรยฺย, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต อุทกรหทสฺส สีเตน วารินา อปฺผุฏฺ อสฺส. เอวเมว โข อุทายิ ภิกฺขุ อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสนฺเนติ ปริสนฺเนติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏฺ โหติ.

ปุน จปรํ อุทายิ ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสนฺเนติ ปริสนฺเนติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏฺ โหติ. เสยฺยถาปี อุทายิ อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สංวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ, ตานิ ยาว จ อคฺคา ยาว จ มูลา สีเตน วารินา อภิสนฺนานิ ปริสนฺนานิ ปริปูรานิ ปริปฺผุฏานิ, นาสฺส[2] กิญฺจิ สพฺพาวตํ อุปฺปลานํ วา ปทุมานํ วา ปุณฺฑรีกานํ วา สีเตน วารินา อปฺผุฏฺ อสฺส. เอวเมว โข อุทายิ ภิกฺขุ อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสนฺเนติ ปริสนฺเนติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏฺ โหติ.

ปุน จปรํ อุทายิ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. โส อิมเมว กายํ ปริสุทฺเธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสินฺโน โหติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุทฺเธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏฺ โหติ. เสยฺยถาปี อุทายิ ปุริโส โอทาเตน วตฺเถน สีสं ปารุปิตฺวา นิสินฺโน อสฺส, นาสฺส

---

๑ ฉ. อุพฺภิโททโก ๒ สี. น เนสํ

กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส โอทาเตน วตฺเถน อปฺผุฏฺ อสฺส. เอวเมว โข อุทายิ ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ปริสุทฺเธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสินฺโน โหติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุทฺเธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏฺ โหติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๒] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา เอวํ ปชานนฺติ "อยํ โข เม กาโย รูปี จาตุมฺมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธมฺโม, อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณํ เอตฺถ สิตํ เอตฺถ ปฏิพทฺธํ. เสยฺยถาปิ อุทายิ มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐංโส สุปริกมฺมกโต อจฺโฉ วิปฺปสนฺโน สพฺพาการสมฺปนฺโน, ตตฺรสฺส สุตฺตं อาวุตं นีลं วา ปีตं วา โลหิตं วา โอทาตं วา ปณฺฑุสุตฺตं วา, ตเมนं จกฺขุมา ปุริโส หตฺเถ กริตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย 'อยं โข มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐංโส สุปริกมฺมกโต อจฺโฉ วิปฺปสนฺโน สพฺพาการสมฺปนฺโน, ตตฺริทं สุตฺตं อาวุตं นีลं วา ปีตं วา โลหิตं วา โอทาตं วา ปณฺฑุสุตฺตนฺ"ติ วา"ติ. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา เอวํ ปชานนฺติ "อยํ โข เม กาโย รูปี จาตุมฺมหาภูติโก มาตาเปตฺติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธมฺโม, อิทญฺจ ปน เม วิญฺญาณํ เอตฺถ สิตं เอตฺถ ปฏิพทฺธนฺ"ติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๓] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อิมมฺหา กายา อญฺญं กายं อภินิมฺมินนฺติ รูปี มโนมยं สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ[1] อหีนินฺทฺริยं. เสยฺยถาปิ อุทายิ ปุริโส มุญฺชมฺหา อีสิกं ปพฺพาเหยฺย[2], ตสฺส เอวมสฺส "อยं มุญฺโช, อยं อีสิกา, อญฺโญ มุญฺโช, อญฺญา อีสิกา, มุญฺชมฺหา เตฺวว อีสิกา ปพฺพาพฺหา"ติ. เสยฺยถาปิ วา ปนุทายิ ปุริโส อสิ โกสิยา ปพฺพาเหยฺย,

---

๑ ก. สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ ๒ ก. ปวาเหยฺย

สสฺส เอวมสฺส "อยํ อสิ, อยํ โกสิ, อญฺโญ อสิ, อญฺญา โกสิ, โกสิยา เตฺวว อสิ ปพฺพาโพหุ"ติ. เสยฺยถาปี วา ปนุทายิ ปุริโส อหิ กรณฺฑา อุทฺธเรยฺย, สสฺส เอวมสฺส "อยํ อหิ, อยํ กรณฺโฑ, อญฺโญ อหิ, อญฺโญ กรณฺโฑ, กรณฺฑา เตฺวว อหิ อุพฺภโต"ติ. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินนฺติ รูปึ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํ. สตฺถุ จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๔] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภนฺติ: เอโกปี หุตฺวา พหุธา โหนฺติ, พหุธาปี หุตฺวา เอโก โหติ, อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมานา คจฺฉนฺติ เสยฺยถาปี อากาเส, ปฐวิยาปี อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺติ เสยฺยถาปี อุทเก, อุทเกปี อภิชฺชมาเน คจฺฉนฺติ เสยฺยถาปี ปฐวิยํ, อากาเสปี ปลฺลงฺเกน กมนฺติ เสยฺยถาปี ปกฺขี สกุโณ, อิเมปี จนฺทิมสุริเย เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว ปาณินา ปริมสนฺติ ปริมชฺชนฺติ, ยาว พฺรหฺมโลกาปี กาเยน วสํ วตฺเตนฺติ. เสยฺยถาปี อุทายิ ทกฺโข กุมฺภกาโร วา กุมฺภการนฺเตวาสี วา สุปริกมฺมกตาย มตฺติกาย ยํ ยเทว ภาชนวิกตึ อากงฺเขยฺย, ตํตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺย. เสยฺยถา วา ปนุทายิ ทกฺโข ทนฺตกาโร วา ทนฺตการนฺเตวาสี วา สุปริกมฺมกตสฺมึ ทนฺตสฺมึ ยํ ยเทว ทนฺตวิกตึ อากงฺเขยฺย, ตํตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺย. เสยฺยถา วา ปนุทายิ ทกฺโข สุวณฺณกาโร วา สุวณฺณการนฺเตวาสี วา สุปริกมฺมกตสฺมึ สุวณฺณสฺมึ ยํ ยเทว สุวณฺณวิกตึ อากงฺเขยฺย, ตํตเทว กเรยฺย อภินิปฺผาเทยฺย. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภนฺติ: เอโกปี หุตฺวา พหุธา โหนฺติ, พหุธาปี หุตฺวา เอโก โหติ, อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมานา คจฺฉนฺติ เสยฺยถาปี อากาเส, ปฐวิยาปี อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺติ เสยฺยถาปี อุทเก, อุทเกปี

๑ ฉ. ติโรกุฏฺฏํ

อภิชฺชมาเน คจฺฉนฺติ เสยฺยถาปี ปจฺวิยํ, อากาเส ปกฺขนฺเทน กมนฺติ เสยฺยถาปี ปกฺขี สกุโณ, อิเมปี จนฺทิมสุริเย เอวมหิทฺธิเก เอวมหานุภาเว ปาณินา ปริมสนฺติ ปริมชฺชนฺติ, ยาว พฺรหฺมโลกาปี กาเยน วสํ วตฺเตนฺติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๕] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณนฺติ ทิพฺเพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จ. เสยฺยถาปี อุทายิ พลวา สงฺขธโม อปฺปกสิเรเนว จตุทฺทิสา วิญฺญาเปยฺย. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณนฺติ ทิพฺเพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเก จ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๖] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานนฺติ: สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ วีตราคํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สโทสํ วา จิตฺตํ สโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ วีตโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สโมหํ วา จิตฺตํ สโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ วีตโมหํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ สงฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ วิกฺขิตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, มหคฺคตํ วา จิตฺตํ มหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ อมหคฺคตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ สอุตฺตรํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ อนุตฺตรํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ สมาหิตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ อสมาหิตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ. เสยฺยถาปี อุทายิ อิตฺถี วา ปุริโส วา ทหโร ยุวา มณฺฑนกชาติโก อาทาเส วา ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อจฺเฉ วา อุทกปตฺเต สกํ มุขนิมิตฺตํ

ปจฺจเวกฺขมาโน สกณิกํ วา สกณิกนฺติ ชาเนยฺย, อกณิกํ วา อกณิกนฺติ ชาเนยฺย. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานนฺติ: สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สโทสํ วา จิตฺตํ สโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ วีตโทสํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ, สโมหํ วา จิตฺตํ ฯ เป ฯ วีตโมหํ วา จิตฺตํ ... สงฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ... วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ... มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ... อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ ... สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ ... อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ ... สมาหิตํ วา จิตฺตํ ... อสมาหิตํ วา จิตฺตํ ... วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ... อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานนฺติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๗] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรนฺติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ติสฺโสปี ชาติโย จตสฺโสปี ชาติโย ปญฺจปี ชาติโย ทสปี ชาติโย วีสมฺปี ชาติโย ติงฺสมฺปี ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปี ชาติโย ปญฺญาสมฺปี ชาติโย ชาติสตมฺปี ชาติสหสฺสมฺปี ชาติสตสหสฺสมฺปี อเนกปี สวฏฺฏกปฺเป อเนกปี วิวฏฺฏกปฺเป อเนกปี สวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป, "อมุตฺราสึ เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวนฺนาโม เอวโคตฺโต เอววณฺโณ เอวมาหาโร เอวสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน"ติ. อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรนฺติ. เสยฺยถาปี อุทายิ ปุริโส สกมฺหา คามา อญฺญํ คามํ คจฺเฉยฺย, ตมฺหาปี คามา อญฺญํ คามํ คจฺเฉยฺย, โส ตมฺหา คามา สกเทว คามํ ปจฺจาคจฺเฉยฺย. ตสฺส เอวมสฺส "อหํ โข สกมฺหา คามา อญฺญํ คามํ อคจฺฉึ, ตตฺร เอวํ อฏฺฐาสึ เอวํ นิสีทึ เอวํ อภาสึ เอวํ ตุณฺหี อโหสึ, ตมฺหาปี คามา อมุํ คามํ อคจฺฉึ, ตตฺราปี เอวํ อฏฺฐาสึ เอวํ นิสีทึ เอวํ อภาสึ เอวํ ตุณฺหี อโหสึ, โสมฺหิ ตมฺหา คามา สกเทว คามํ ปจฺจาคโต"ติ. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา

---

๑ สี. สกณิกงฺคํ วา สกกณิกงฺคนฺติ

เม สาวกา อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรนฺติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรนฺติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๘] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสนฺติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานนฺติ "อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคं โลกํ อุปปนฺนา"ติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสนฺติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานนฺติ. เสยฺยถาปี อุทายิ เทฺว อคารา สทฺวารา, ตตฺร จกฺขุมา ปุริโส มชฺเฌ ฐิโต ปสฺเสยฺย มนุสฺเส เคเห ปวิสนฺเตปี นิกฺขมนฺเตปี อนุจงฺกมนฺเตปี อนุวิจรนฺเตปี. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสนฺติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานนฺติ ฯ เป ฯ ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ.

[๒๕๙] ปุน จปรํ อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं

อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติ. เสยฺยถาปี อุทายิ ปพฺพตสงฺเขเป อุทกรหโท อจฺโฉ วิปฺปสนฺโน อนาวิโล, ตตฺถ จกฺขุมา ปุริโส ติเร ฐิโต ปสฺเสยฺย สิปฺปิกสมฺพุกมฺปี[1] สกฺขรกถลมฺปี มจฺฉคุมฺพมฺปี จรนฺตมฺปี ติฏฺฐนฺตมฺปี. ตสฺส เอวมสฺส "อยํ โข อุทกรหโท อจฺโฉ วิปฺปสนฺโน อนาวิโล, ตตฺริเม สิปฺปิกสมฺพุกาปี สกฺขรกถลาปี มจฺฉคุมฺพาปี จรนฺติปี ติฏฺฐนฺติปี"ติ. เอวเมว โข อุทายิ อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติ. ตตฺร จ ปน เม สาวกา พหู อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา วิหรนฺติ. อยํ โข อุทายิ ปญฺจโม ธมฺโม, เยน มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺติ.

อิเม โข อุทายิ ปญฺจ ธมฺมา, เยหิ มม สาวกา สกฺกโรนฺติ ครุกโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติ; สกฺกตฺวา ครุกตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรนฺตีติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน สกุลุทายี ปริพฺพาชโก ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

มหาสกุลุทายิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํ.

---

๑ ฉ. ม. สิปฺปีสมฺพุกมฺปี

๘. สมณมุณฺฑิกสุตฺต

[๒๖๐] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถ-
ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. เตน โข ปน สมเยน อุคฺคาหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกา-
ปุตฺโต สมยปฺปวาทเก ตินฺทุกาจีเร เอกสาลเก มลฺลิกาย อาราเม ปฏิวสติ มหติยา
ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ์ ปญฺจมตฺเตหิ ปริพฺพาชกสเตหิ. อถ โข ปญฺจกงฺโค ถปติ
สาวตฺถิยา นิกฺขมิ ทิวา ทิวสฺส ภควนฺตํ ทสฺสนาย. อถ โข ปญฺจกงฺคสฺส ถปติสฺส
เอตทโหสิ "อกาโล โข ตาว ภควนฺตं ทสฺสนาย, ปฏิสลฺลีโน ภควา, มโนภาวนียานมฺปี
ภิกฺขูนํ อสมโย ทสฺสนาย, ปฏิสลฺลีนา มโนภาวนีฺยา ภิกฺขู, ยนฺนูนาหํ, เยน
สมยปฺปวาทโก ตินฺทุกาจีโร เอกสาลโก มลฺลิกาย อาราโม, เยน อุคฺคาหมาโน
ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต, เตนุปสงฺกเมยฺยนฺ"ติ. อถ โข ปญฺจกงฺโค ถปติ,
เยน สมยปฺปวาทโก ตินฺทุกาจีโร เอกสาลโก มลฺลิกาย อาราโม, เยน อุคฺคาหมาโน
ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ.

เตน โข ปน สมเยน อุคฺคาหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต มหติยา
ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ์ นิสินฺโน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทาย อเนกวิหิตं
ติรจฺฉานกถं กเถนฺติยา. เสยฺยถีทं? ราชกถं โจรกถं มหามตฺตกถं เสนากถं ภยกถं
ยุทฺธกถं อนฺนกถं ปานกถं วตฺถกถं สยนกถं มาลากถं คนฺธกถं ญาติกถं ยานกถं
คามกถं นิคมกถं นครกถं ชนปทกถं อิตฺถีกถं สูรกถं วิสิขากถं กุมฺภฏฺฐานกถं
ปุพฺพเปตกถं นานตฺตกถं โลกกฺขายิกं สมุทฺทกฺขายิกं อิติภวาภวกถं อิติ วา.

อทฺทสา โข อุคฺคาหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต ปญฺจกงฺคं ถปตึ
ทูรโต อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน สกํ ปริสํ สณฺฐเปสิ "อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ,

---

๑ สี. อิ. สมณมณฺฑิกาปุตฺโต

มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ. อยํ สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก อาคจฺฉติ ปญฺจกงฺโค ถปติ. ยาวตา โข ปน สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา สาวกฺขิยํ ปฏิวสนฺติ, อยํ เตสํ อญฺญตโร ปญฺจกงฺโค ถปติ. อปฺปสทฺทกามา โข ปน เต อายสฺมนฺโต อปฺปสทฺทวินีตา อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทิโน, อปฺเปวนาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มญฺเญยฺยา"ติ. อถ โข เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุ.

[๒๖๑] อถ โข ปญฺจกงฺโค ถปติ, เยน อุคฺคาหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อุคฺคาหมาเนน ปริพฺพาชเกน สมณมุณฺฑิกาปุตฺเตน สทฺธิ์ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข ปญฺจกงฺคํ ถปติ อุคฺคาหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต เอตทโวจ "จตูหิ โข อหํ คหปติ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปตฺติปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌํ. กตเมหิ จตูหิ? อิธ คหปติ น กาเยน ปาปกํ กมฺมํ กโรติ, น ปาปีกํ วาจํ ภาสติ, น ปาปกํ สงฺกปฺปํ สงฺกปฺเปติ, น ปาปกา อาชีวา อาชีวติ. อิเมหิ โข อหํ คหปติ จตูหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปตฺติปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌนฺ"ติ.

อถ โข ปญฺจกงฺโค ถปติ อุคฺคาหมานสฺส ปริพฺพาชกสฺส สมณมุณฺฑิกาปุตฺตสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทิ นปฺปฏิกฺโกสิ; อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิกฺโกสิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ "ภควโต สนฺติเก เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานิสฺสามี"ติ. อถ โข ปญฺจกงฺโค ถปติ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ปญฺจกงฺโค ถปติ, ยาวตโก อโหสิ อุคฺคาหมาเนน ปริพฺพาชเกน สมณมุณฺฑิกาปุตฺเตน สทฺธิ์ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ ภควโต อาโรเจสิ.

[๒๖๒] เอวํ วุตฺเต ภควา ปญฺจกงฺคํ ถปตึ เอตทโวจ: เอวเมเต โข ถปติ ทหโร กุมาโร มนฺโท อุตฺตานเสยฺยโก สมฺปนฺนกุสโล ภวิสฺสติ ปรมกุสโล อุตฺตม-

ปฏิปโต สมโณ อโยชฺโฌ, ยถา อุคฺคาหมานสฺส ปริพฺพาชกสฺส สมณมุณฺฑิกาปุตฺตสฺส วจนํ. ทหรสฺส หิ ถปติ กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส กาโยติปิ น โหติ, กุโต ปน กาเยน ปาปกํ กมฺมํ กริสฺสติ อญฺญตฺร ผนฺทมตฺตา. ทหรสฺส หิ ถปติ กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส วาจาติปิ น โหติ, กุโต ปน ปาปิกํ วาจํ ภาสิสฺสตีติ อญฺญตฺร โรทิตมตฺตา. ทหรสฺส หิ ถปติ กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส สงฺกปฺโปติปิ น โหติ, กุโต ปน ปาปกํ สงฺกปฺปํ สงฺกปฺปิสฺสตีติ อญฺญตฺร วิกูชิตมตฺตา. ทหรสฺส หิ ถปติ กุมารสฺส มนฺทสฺส อุตฺตานเสยฺยกสฺส อาชีโวติปิ น โหติ, กุโต ปน ปาปกํ อาชีวํ อาชีวิสฺสตีติ อญฺญตฺร มาตุถญฺญา. เอวํ สนฺเต โข ถปติ ทหโร กุมาโร มนฺโท อุตฺตานเสยฺยโก สมฺปนฺนกุสโล ภวิสฺสติ ปรมกุสโล อุตฺตมปฏิปฏิโก สมโณ อโยชฺโฌ, ยถา อุคฺคาหมานสฺส ปริพฺพาชกสฺส สมณมุณฺฑิกาปุตฺตสฺส วจนํ.

[๒๖๓] จตูหิ โข อหํ ถปติ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ น เจว สมฺปนฺนกุสลํ น ปรมกุสลํ น อุตฺตมปฏิปฏิกํ สมณํ อโยชฺฌํ, อปิจิมํ ทหรํ กุมารํ มนฺทํ อุตฺตานเสยฺยกํ สมธิคยฺห ติฏฺฐติ. กตเมหิ จตูหิ? อิธ ถปติ น กาเยน ปาปกํ กมฺมํ กโรติ, น ปาปิกํ วาจํ ภาสติ, น ปาปกํ สงฺกปฺปํ สงฺกปฺเปติ, น ปาปกํ อาชีวํ อาชีวติ. อิเมหิ โข อหํ ถปติ จตูหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ น เจว สมฺปนฺนกุสลํ น ปรมกุสลํ น อุตฺตมปฏิปฏิกํ สมณํ อโยชฺฌํ, อปิจิมํ ทหรํ กุมารํ มนฺทํ อุตฺตานเสยฺยกํ สมธิคยฺห ติฏฺฐติ.

ทสหิ โข อหํ ถปติ ธมฺเมติ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปฏิปฏิกํ สมณํ อโยชฺฌํ. อิเม อกุสลา ธมฺมา, ตมหํ[1] ถปติ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิโตสมุฏฺฐานา อกุสลา ธมฺมา, ตมหํ ถปติ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิเม อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตมหํ ถปติ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. เอวํ ปฏิปนฺโน อกุสลานํ ธมฺมานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, ตมหํ ถปติ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ.

---

๑ ม. กหํ, อิ. ตหิ

อิเม กุสลา ธมฺมา, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิโตสมุฏฺฐานา กุสลา ธมฺมา, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิธ กุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. เอวํ ปฏิปนฺโน กุสลานํ ธมฺมานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ.

อิเม อกุสลา สงฺกปฺปา, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิโตสมุฏฺฐานา อกุสลา สงฺกปฺปา, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิธ อกุสลา สงฺกปฺปา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. เอวํ ปฏิปนฺโน อกุสลานํ สงฺกปฺปานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ.

อิเม กุสลา สงฺกปฺปา, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิโตสมุฏฺฐานา กุสลา สงฺกปฺปา, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. อิธ กุสลา สงฺกปฺปา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ. เอวํ ปฏิปนฺโน กุสลานํ สงฺกปฺปานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ, ตมหํ ภณามิ เวทิตพฺพนฺติ วทามิ.

[๒๖๔] กตเม จ ภณามิ อกุสลา ธมฺมา? อกุสลํ กายกมฺมํ อกุสลํ วจีกมฺมํ ปาปโก อาชีโว; อิเม วุจฺจนฺติ ภณามิ อกุสลา ธมฺมา.

อิเม จ ภณามิ อกุสลา ธมฺมา กิสมุฏฺฐานา? สมุฏฺฐานมฺปี เนสํ วุตฺตํ, จิตฺตสมุฏฺฐานาติสฺส วจนียं. กตมं จิตฺตं? จิตฺตมฺปี หิ พหุ๋ อเนกวิธ๋ นานปฺปการกํ, ยํ จิตฺตं สราคं สโทสं สโมหํ. อิโตสมุฏฺฐานา อกุสลา ธมฺมา.

อิเม จ ภณามิ อกุสลา ธมฺมา กุหิ๋ อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ? นิโรโธปี เนสं วุตฺโต, อิธ ภณามิ ภิกฺขุ กายทุจฺจริตํ ปหาย กายสุจริตं ภาเวติ, วจีทุจฺจริตं ปหาย วจีสุจริตं ภาเวติ, มโนทุจฺจริตं ปหาย มโนสุจริตं ภาเวติ, มิจฺฉาชีวํ ปหาย สมฺมาชีเวน ชีวิตं กปฺเปติ. เอตฺเถเต อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ.

กถํ ปฏิปนฺโน ภวติ อกุสลานํ ธมฺมานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ? อิธ ภวติ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวํ ปฏิปนฺโน โข ภวติ อกุสลานํ ธมฺมานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ.

[๒๖๕] กตเม จ ภวติ กุสลา ธมฺมา? กุสลํ กายกมฺมํ กุสลํ วจีกมฺมํ อาชีวปริสุทฺธิปิ โข อหํ ภวติ ธมฺมมฺปิ วทามิ; อิเม วุจฺจนฺติ ภวติ กุสลา ธมฺมา.

อิเม จ ภวติ กุสลา ธมฺมา กีสมุฏฺฐานา? สมุฏฺฐานมฺปิ เนสํ วุตฺตํ, จิตฺตสมุฏฺฐานาติสฺส วจนียํ. กตมํ จิตฺตํ? จิตฺตมฺปิ หิ พหุ อเนกวิธํ นานปฺปการกํ, ยํ จิตฺตํ วีตราคํ วีตโทสํ วีตโมหํ. อิโตสมุฏฺฐานา กุสลา ธมฺมา.

อิเม จ ภวติ กุสลา ธมฺมา กุหึ อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ? นิโรโธปิ เนสํ วุตฺโต, อิธ ภวติ ภิกฺขุ ธีโร ภวา โหติ โน จ ธีรมโย, ปญฺจ เจโตวิมุตฺติ ปญฺญาวิมุตฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต กุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ.

กถํ ปฏิปนฺโน จ ภวติ กุสลานํ ธมฺมานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ? อิธ ภวติ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฯ เป ฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฯ เป ฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวํ ปฏิปนฺโน โข ภวติ กุสลานํ ธมฺมานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ.

[๒๖๖] กตเม จ ภนฺเต อกุสลา สงฺกปฺปา? กามสงฺกปฺโป พฺยาปาทสงฺกปฺโป วิหึสาสงฺกปฺโป; อิเม วุจฺจนฺติ ภนฺเต อกุสลา สงฺกปฺปา.

อิเม จ ภนฺเต อกุสลา สงฺกปฺปา กิสฺมุฏฺฐานา? สมุฏฺฐานมฺปิ เนสํ วุตฺตํ, สญฺญาสมุฏฺฐานาติสฺส วจนียํ. กตมา สญฺญา? สญฺญาปิ หิ พหู อเนกวิธา นานปฺปการกา, ยา กามสญฺญา พฺยาปาทสญฺญา วิหึสาสญฺญา. อิโตสมุฏฺฐานา อกุสลา สงฺกปฺปา.

อิเม จ ภนฺเต อกุสลา สงฺกปฺปา กุหึ อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ? นิโรโธปิ เนสํ วุตฺโต, อิธ ภนฺเต ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺเถเต อกุสลา สงฺกปฺปา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ.

กถํ ปฏิปนฺโน จ ภนฺเต อกุสลานํ สงฺกปฺปานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ? อิธ ภนฺเต ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฯ เป ฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฯ เป ฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวํ ปฏิปนฺโน โข ภนฺเต อกุสลานํ สงฺกปฺปานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ.

[๒๖๗] กตเม จ ภนฺเต กุสลา สงฺกปฺปา? เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป; อิเม วุจฺจนฺติ ภนฺเต กุสลา สงฺกปฺปา.

อิเม จ ภนฺเต กุสลา สงฺกปฺปา กิสฺมุฏฺฐานา? สมุฏฺฐานมฺปิ เนสํ วุตฺตํ, สญฺญาสมุฏฺฐานาติสฺส วจนียํ. กตมา สญฺญา? สญฺญาปิ หิ พหู อเนกวิธา นานปฺปการกา, ยา เนกฺขมฺมสญฺญา อพฺยาปาทสญฺญา อวิหึสาสญฺญา. อิโตสมุฏฺฐานา กุสลา สงฺกปฺปา.

อิเม จ ถปติ กุสลา สงฺกปฺปา กุหิ อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ? นิโรโธปี เนสํ วุตฺโต, อิธ ถปติ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. เอตฺเถเต กุสลา สงฺกปฺปา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ.

กถํ ปฏิปนฺโน จ ถปติ กุสลานํ สงฺกปฺปานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ. อิธ ถปติ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฯ เป ฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฯ เป ฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสมฺโมสาย ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวํ ปฏิปนฺโน โข ถปติ กุสลานํ สงฺกปฺปานํ นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติ.

[๒๖๘] กตเมหิ จาหํ ถปติ ทสหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปตฺติปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌํ? อิธ ถปติ ภิกฺขุ อเสขาย สมฺมาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต โหติ, อเสเขน สมฺมาสงฺกปฺเปน สมนฺนาคโต โหติ, อเสขาย สมฺมาวาจาย สมนฺนาคโต โหติ, อเสเขน สมฺมากมฺมนฺเตน สมนฺนาคโต โหติ, อเสเขน สมฺมาอาชีเวน สมนฺนาคโต โหติ, อเสเขน สมฺมาวายาเมน สมนฺนาคโต โหติ, อเสขาย สมฺมาสติยา สมนฺนาคโต โหติ, อเสเขน สมฺมาสมาธินา สมนฺนาคโต โหติ, อเสเขน สมฺมาญาเณน สมนฺนาคโต โหติ, อเสขาย สมฺมาวิมุตฺติยา สมนฺนาคโต โหติ. อิเมหิ โข อหํ ถปติ ทสหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ ปุริสปุคฺคลํ ปญฺญเปมิ สมฺปนฺนกุสลํ ปรมกุสลํ อุตฺตมปตฺติปตฺตํ สมณํ อโยชฺฌนฺติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน ปญฺจกงฺโค ถปติ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

สมณมุณฺฑิกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํ.

๙. ฐุสสกุลุทายิสุตฺต

[๒๖๙] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวพฺภเน กณฺฑกนิวาเป. เตน โข ปน สมเยน สกุณฺฑายี ปริพฺพาชโก โมรนิวาเป ปริพฺพาชการาเม ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "อติปฺปโค โข ตาว ราชคเห ปิณฺฑาย จริตุ. ยนฺนูนาหํ เยน โมรนิวาโป ปริพฺพาชการาโม, เยน สกุณฺฑายี ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกเมยฺยนฺ"ติ. อถ โข ภควา, เยน โมรนิวาโป ปริพฺพาชการาโม, เตนุปสงฺกมิ.

เตน โข ปน สมเยน สกุณฺฑายี ปริพฺพาชโก มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิ นิสินฺโน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทาย อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ กเถนฺติยา. เสยฺยถีทํ? ราชกถํ โจรกถํ ฯ เป ฯ อิติภวาภวกถํ อิติ วา. อทฺทสา โข สกุณฺฑายี ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน สกํ ปริสํ สณฺฐเปสิ "อปฺปสทฺทา โภนฺโต โหนฺตุ, มา โภนฺโต สทฺทมกตฺถ, อยํ สมโณ โคตโม อาคจฺฉติ. อปฺปสทฺทกามา โข ปน เต อายสฺมา อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาที, อปฺเปวนาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มญฺเญยฺยา"ติ. อถ โข เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุ.

[๒๗๐] อถ โข ภควา, เยน สกุณฺฑายี ปริพฺพาชโก, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข สกุณฺฑายี ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอตุ โข ภนฺเต ภควา, สฺวาคตํ

ภนฺเต ภควโต. จิรสฺสํ โข ภนฺเต ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนาย. นิสีทตุ ภนฺเต ภควา, อิทมาสนํ ปญฺญตฺตนฺ"ติ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน. สกุณฺฑายีปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข สกุณฺฑายึ ปริพฺพาชกํ ภควา เอตทโวจ "กาย นุตฺถ อุทายิ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตราकถา วิปฺปกตา"ติ. ติฏฺเฐสา ภนฺเต กถา, ยาย มยํ เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, เนสา ภนฺเต กถา ภควโต ทุลฺลภา ภวิสฺสติ ปจฺฉาปิ สวนาย. ยทาหํ ภนฺเต อิมํ ปริสํ อนุปสงฺกนฺโต โหมิ, อถายํ ปริสา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ กเถนฺตี นิสินฺนา โหติ. ยทา จ โข อหํ ภนฺเต อิมํ ปริสํ อุปสงฺกนฺโต โหมิ, อถายํ ปริสา มมิเยว มุขํ โอโลเกนฺตี[1] นิสินฺนา โหติ "ยนฺโน สมโณ อุทายี ธมฺมํ ภาสิสฺสติ, ตนฺโน โสสฺสามา"ติ. ยทา ปน ภนฺเต ภควา อิมํ ปริสํ อุปสงฺกนฺโต โหติ, อถาหญฺเจว ยญฺจ ปริสา ภควโต มุขํ โอโลเกนฺตี นิสินฺนา โหม "ยนฺโน ภควา ธมฺมํ ภาสิสฺสติ, ตนฺโน โสสฺสามา"ติ.

[๒๗๑] เตนหิ อุทายิ ตญฺเญวตฺถ ปฏิภาตุ, ยถา มํ ปฏิภาเสยฺยาติ. ปุริมานิ ภนฺเต ทิวสานิ ปุริมตรานิ สพฺพญฺญุ สพฺพทสฺสาวึ อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานมาโน "จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ, โส มยา ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ สมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจริ, พหิทฺธากถํ อปนาเมสิ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต ภควนฺตเยว อารพฺภ สติ อุทปาทิ "อโห นูน ภควา, อโห นูน สุคโต, โย อิเมสํ ธมฺมานํ สุสฺสโต"ติ. โก ปน โส อุทายิ สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวึ อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานมาโน "จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตं สมิตं ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตนฺ"ติ, โย[2] ตยา ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ สมาโน อญฺเญนญฺญํ ปฏิจริ, พหิทฺธากถํ อปนาเมสิ, โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิ"ติ? นิกฺกณฺโฐ ภนฺเต นาฏปุตฺโตติ.

---

๑ ฉ. อุตฺโตเกนฺตา ๒ ก.โส

โย โข อุทายิ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสเรยฺย. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสเรยฺย. โส วา มํ ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺย, ตํ วาหํ ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺยํ, โส วา เม ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธยฺย, ตสฺส วาหํ ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธยฺยํ.

โย โข อุทายิ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺเสยฺย จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชาเนยฺย. โส วา มํ อปรนฺตํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺย, ตํ วาหํ อปรนฺตํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺยํ. โส วา เม อปรนฺตํ อารพฺภ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธยฺย, ตสฺส วาหํ อปรนฺตํ อารพฺภ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณน จิตฺตํ อาราเธยฺยํ.

อปิจุทายิ ทิฏฺฐตฺถ ปุพฺพนฺโต, ทิฏฺฐตฺถ อปรนฺโต, ธมฺมํ เต เทเสสฺสามิ "อิมสฺมิ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, อิมสฺมิ อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ" ติ.

อหญฺหิ ภนฺเต ยาวตกมฺปิ เม อิมินา อตฺตภาเวน ปจฺจนุภูตํ, ตมฺปิ นปฺปโหมิ สาการํ สอุทฺเทสํ อนุสฺสริตุํ, กุโต ปนาหํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสริสฺสามิ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสริสฺสามิ, เสยฺยถาปิ ภควา. อหญฺหิ ภนฺเต เอตรหิ ปริสุทฺธาจกมฺปิ น ปสฺสามิ, กุโต ปนาหं ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสิสฺสามิ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานิสฺสามิ, เสยฺยถาปิ ภควา. ยมฺปน มํ ภนฺเต ภควา เอวมาห "อปิจุทายิ ทิฏฺฐตฺถ ปุพฺพนฺโต, ทิฏฺฐตฺถ อปรนฺโต,

---

๑ สี. อิ. โส

ชมฺมํ เต เทเสสฺสามิ 'อิมสฺมิ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, อิมสฺมิ อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ'ติ. ตญฺจ ปน เม ภิยฺโยโส มตฺตาย น ปกฺขายติ, อปฺเปวนามาหํ ภนฺเต สเก อาจริยเก ภควโต จิตฺตํ อาราเธยฺยํ ปญฺหสฺส เวยฺยากรเณนาติ.

[๒๗๒] กินฺติ ปน เต อุทายิ สเก อาจริยเก โหตีติ? อมฺหากํ ภนฺเต สเก อาจริยเก เอวํ โหติ "อยํ ปรโม วณฺโณ, อยํ ปรโม วณฺโณ"ติ.

ยมฺปน เต เอตํ อุทายิ สเก อาจริยเก เอวํ โหติ "อยํ ปรโม วณฺโณ, อยํ ปรโม วณฺโณ"ติ, กตโม โส ปรโม วณฺโณติ? ยสฺมา ภนฺเต วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม วณฺโณติ.

กตโม ปน โส ปรโม วณฺโณ, ยสฺมา วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถีติ? ยสฺมา ภนฺเต วณฺณา อญฺโญ อณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม วณฺโณติ.

ทีฆาปี โข เต เอสา อุทายิ ผเรยฺย. "ยสฺมา ภนฺเต วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม วณฺโณ"ติ วเทสิ, ตญฺจ วณฺณํ น ปญฺญเปสิ. เสยฺยถาปี อุทายิ ปุริโส เอวํ วเทยฺย "อหํ ยา อิมสฺมิ ชนปเท ชนปทกลฺยาณี, ตํ อิจฺฉามิ ตํ กาเมมี"ติ. ตเมนं เอวํ วเทยฺยุ "อมฺโภ ปุริส ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณึ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณึ 'ขตฺติยี วา พฺราหฺมณี วา เวสฺสี วา สุทฺที วา'ติ. อิติ ปุฏฺโฐ โนติ วเทยฺย. ตเมนं เอวํ วเทยฺยุ "อมฺโภ ปุริส ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณึ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณึ 'เอวนฺนามา[1] เอวโคตฺตาติ วา'ติ ฯเปฯ ทีฆา วา รสฺสา วา มชฺฌิมา[2] วา กาฬี วา สามา วา มงฺคุรจฺฉวี วา'ติ. 'อมุกสฺมิ คาเม วา นิคเม วา นครे วา'ติ, อิติ ปุฏฺโฐ โนติ วเทยฺย. ตเมนं เอวํ วเทยฺยุ "อมฺโภ ปุริส ยํ

๑ ก. เอวณฺณา ๒ ฉ. มชฺฌา

ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตํ ตฺวํ อิจฺฉสิ กาเมสี"ติ, อิติ ปุฏฺโฐ อามาติ วเทยฺย.

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? นนุ เอวํ สนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตีติ? อถฺชา โข ภนฺเต เอวํ สนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตีติ.

เอวเมว โข ตฺวํ อุทายิ "ยสฺมา ภนฺเต วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม วณฺโณ"ติ วเทสิ, ตญฺจ วณฺณํ น ปญฺญเปสีติ.

เสยฺยถาปี ภนฺเต มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐโส สุปริกมฺมกโต ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ, เอวํวณฺโณ อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ.

[๒๗๓] ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? โย วา มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐโส สุปริกมฺมกโต ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ, โย วา รถการนฺตวาสิกาย กิมิ ขชฺโชปนโก, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ ภนฺเต รถการนฺตวาสิกาย กิมิ ขชฺโชปนโก, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? โย วา รถการนฺตวาสิกาย กิมิ ขชฺโชปนโก, โย วา รถการนฺตวาสิกาย เตลปฺปทีโป, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ ภนฺเต รถการนฺตวาสิกาย เตลปฺปทีโป, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? โย วา รตฺตนฺธการติมิสายํ เตลปฺปทีปโก, โย วา รตฺตนฺธการติมิสายํ มหาอคฺคิกฺขนฺโธ, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ ภนฺเต รตฺตนฺธการติมิสายํ มหาอคฺคิกฺขนฺโธ; อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? โย วา รตฺตนฺธการติมิสายํ มหาอคฺคิกฺขนฺโธ, ยา วา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว โอสธิตารกา, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ ภนฺเต รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว โอสธิตารกา, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? ยา วา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว โอสธิตารกา, โย วา ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต[1] อฑฺฒรตฺตสมยํ จนฺโท, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ ภนฺเต ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต อฑฺฒรตฺตสมยํ จนฺโท, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ,

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? โย วา ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต อฑฺฒรตฺตสมยํ จนฺโท, โย วา วสฺสานํ ปจฺฉิเม มาเส สรทสมเย วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต มชฺฌนฺหิกสมยํ[2] สุริโย, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ ภนฺเต วสฺสานํ ปจฺฉิเม มาเส สรทสมเย วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต มชฺฌนฺหิกสมยํ สุริโย, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

---

๑ สี. อภิเท ๒ ก. มชฺฌนฺติกสมยํ

ตโต โข๑ เต อุทายิ พหู หิ พหุตรา เทวา. เย อิเมสํ จนฺทิมสุริยานํ อาภา นานุโภนฺติ, ตฺยาหํ ปชานามิ, อถ จ ปนาหํ น วทามิ "ยสฺมา วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถี"ติ. อถ จ ปน ตฺวํ อุทายิ "ยฺวายํ วณฺโณ กิมินา ชชฺโชปนเกน นิหีนตโร๒ จ กิลิฏฺฐตโร๓ จ, โส ปรโม วณฺโณ"ติ วเทสิ, ตญฺจ วณฺณํ น ปญฺญเปสีติ. อจฺฉิทํ ภควา กถํ, อจฺฉิทํ สุคโต กถนฺติ.

กึ ปน ตฺวํ อุทายิ เอวํ วเทสิ "อจฺฉิทํ ภควา กถํ อจฺฉิทํ สุคโต กถนฺ"ติ? อมฺหากํ ภนฺเต สเก อาจริยเก เอวํ โหติ "อยํ ปรโม วณฺโณ, อยํ, ปรโม วณฺโณ"ติ. เต มยํ ภนฺเต ภควตา สเก อาจริยเก สมนุยุญฺชียมานา สมนุคฺคาหียมานา สมนุภาสียมานา ริตฺตา ตุจฺฉา อปรทฺธาติ.

[๒๗๔] กึ ปนุทายิ อตฺถิ เอกนฺตสุโข โลโก? อตฺถิ อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ? อมฺหากํ ภนฺเต สเก อาจริยเก เอวํ โหติ "อตฺถิ เอกนฺตสุโข โลโก, อตฺถิ อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายา"ติ.

กตมา ปน สา อุทายิ อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ? อิธ ภนฺเต เอกจฺโจ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารํ ปหาย กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, อญฺญตรํ วา ปน ตโปคุณํ สมาทาย วตฺตติ. อยํ โข สา ภนฺเต อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อุทายิ? ยสฺมึ สมเย ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, เอกนฺตสุขี วา ตสฺมึ สมเย อตฺตา โหติ สุขทุกฺขี วาติ? สุขทุกฺขี ภนฺเต.

---

๑ ฉ. อิ. อโถ โข ๒ สี. อิ. หีนตโร ๓ ฉ. ปตฺติกิลิฏฺฐตโร

กึ นุ โข มญฺญสิ อุทายิ? ยสฺมึ สมเย อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, เอกนฺตสุขี วา ตสฺมึ สมเย อตฺตา โหติ สุขทุกฺขี วาติ? สุขทุกฺขี ภนฺเต.

กึ นุ โข มญฺญสิ อุทายิ? ยสฺมึ สมเย กาเมสุมิจฺฉาจารํ ปหาย กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, เอกนฺตสุขี วา ตสฺมึ สมเย อตฺตา โหติ สุขทุกฺขี วาติ? สุขทุกฺขี ภนฺเต.

กึ นุ โข มญฺญสิ อุทายิ? ยสฺมึ สมเย มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, เอกนฺตสุขี วา ตสฺมึ สมเย อตฺตา โหติ สุขทุกฺขี วาติ? สุขทุกฺขี ภนฺเต.

กึ นุ โข มญฺญสิ อุทายิ? ยสฺมึ สมเย อญฺญตรํ ตโปคุณํ สมาทาย วตฺตติ, เอกนฺตสุขี วา ตสฺมึ สมเย อตฺตา โหติ สุขทุกฺขี วาติ? สุขทุกฺขี ภนฺเต.

กึ นุ โข มญฺญสิ อุทายิ? อปิ นุ โข โวกิณฺณสุขทุกฺขํ ปฏิปทํ อาคมฺม เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยา โหตีติ? อจฺฉิทํ ภควา กถํ, อจฺฉิทํ สุคโต กถนฺติ.

กึ ปน ตฺวํ อุทายิ เอวํ วเทสิ "อจฺฉิทํ ภควา กถํ, อจฺฉิทํ สุคโต กถนฺ"ติ? อมฺหากํ ภนฺเต สเก อาจริยเก เอวํ โหติ "อตฺถิ เอกนฺตสุโข โลโก, อตฺถิ อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายา"ติ. เต มยํ ภนฺเต ภควตา สเก อาจริยเก สมนุยุญฺชียมานา สมนุคฺคาหียมานา สมนุภาสียมานา วิตฺตา ตุจฺฉา อปรทฺธาติ.[1]

[๒๗๕] กึ ปน ภนฺเต อตฺถิ เอกนฺตสุโข โลโก, อตฺถิ อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ? อตฺถิ โข อุทายิ เอกนฺตสุโข โลโก, อตฺถิ อาการวติ ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ.

---

๑ ก. ตี. อปรทฺธา

กถมา ปน สา ภนฺเต อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ? อิธุทายิ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยํ โข สา อุทายิ อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ.

กินฺนุ[1] โข สา ภนฺเต อาการวตี ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยาย, สจฺฉิกโต หิสฺส ภนฺเต เอตฺตาวตา เอกนฺตสุโข โลโก โหตีติ? น ขฺวสฺส อุทายิ เอตฺตาวตา เอกนฺตสุโข โลโก สจฺฉิกโต โหติ, อาการวตีเตฺวว สา ปฏิปทา เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยายาติ.

เอวํ วุตฺเต สกุลุทายิสฺส ปริพฺพาชกสฺส ปริสา อุนฺนาทินี อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อโหสิ "เอตฺถ มยํ อนสฺสาม สาจริยกา, เอตฺถ มยํ ปนสฺสาม[2] สาจริยกา. น มยํ อิโต ภิยฺโย อุตฺตริตรํ ปชานามา"ติ.

อถ โข สกุลุทายี ปริพฺพาชโก เต ปริพฺพาชเก อปปสฺเท กตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "กิตฺตาวตา ปนสฺส ภนฺเต เอกนฺตสุโข โลโก สจฺฉิกโต โหตี"ติ? อิธุทายิ ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ยาวตา เทวตา เอกนฺตสุขึ โลกึ อุปปนฺนา, ตาหิ เทวตาหิ สทฺธึ สนฺทิฏฺฐติ สลปติ สากจฺฉํ สมาปชฺชติ. เอตฺตาวตา ขฺวสฺส อุทายิ เอกนฺตสุโข โลโก สจฺฉิกโต โหตีติ.

[๒๗๖] เอตสฺส นูน ภนฺเต เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู ภควติ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตีติ? น โข อุทายิ เอตสฺส เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส

---

๑ ฉ. น โข ๒ ฉ. ม. อิ. อนสฺสาม

เอกนฺตสุขสฺส โลกสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ. อตฺถิ โข อุทายิ อญฺเญว ธมฺมา อุตฺตริตรา จ ปณีตตรา จ, เยสํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตีติ.

กตเม ปน เต ภนฺเต ธมฺมา อุตฺตริตรา จ ปณีตตรา จ, เยสํ สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู ภควติ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตีติ? อิธุทายิ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานं พุทฺโธ ภควา ฯ เป ฯ โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ, วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยมฺปี โข อุทายิ ธมฺโม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยं จรนฺติ.

ปุน จปรं อุทายิ ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานं วูปสมา ฯ เป ฯ ทุติยं ฌานं ... ตติยं ฌานं ... จตุตฺถं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. อยมฺปี โข อุทายิ ธมฺโม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยं จรนฺติ.

โส เอวं สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตं อภินินฺนาเมติ, โส อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสं อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทं? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการं สอุทฺเทสं อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสं อนุสฺสรติ. อยมฺปี โข อุทายิ ธมฺโม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยं จรนฺติ.

โส เอวं สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานं จุตูปปาตญาณาย จิตฺตं อภินินฺนาเมติ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ฯ เป ฯ ยถากมฺมูปเค

สตฺเต ปชานาติ. อยมฺปี โข อุทายิ ธมฺโม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ. โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยं ทุกฺขสมุทโยติ ฯ เป ฯ อยं ทุกฺขนิโรโธติ ฯ เป ฯ อยं ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ. อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยं อาสวสมุทโยติ ฯ เป ฯ อยं อาสวนิโรโธติ ฯ เป ฯ อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ตสฺส เอวं ชานโต เอวं ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ. วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ. อยมฺปี โข อุทายิ ธมฺโม อุตฺตริตโร จ ปณีตตโร จ, ยสฺส สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ. อิเม โข อุทายิ ธมฺมา อุตฺตริตรา จ ปณีตตรา จ, เยสं สจฺฉิกิริยาเหตุ ภิกฺขู มยิ พฺรหฺมจริยं จรนฺตีติ.

[๒๗๗] เอวํ วุตฺเต สกุลุทายี ปริพฺพาชโก ภควนฺตं เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, อภิกฺกนฺตं ภนฺเต; เสยฺยถาปี ภนฺเต นิกฺกุชฺชิตं วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคं อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตं ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมว ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหं ภนฺเต ภควนฺตं สรณं คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, ลเภยฺยาหं ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชं, ลเภยฺยं อุปสมฺปทนฺ"ติ.

เอวํ วุตฺเต สกุลุทายิสฺส ปริพฺพาชกสฺส ปริสา สกุลุทายึ ปริพฺพาชกं เอตทโวจ "มา ภวं อุทายิ สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยं จริ, มา ภวं อุทายิ อาจริโย หุตฺวา อนเตวาสึวาสं วสิ. เสยฺยถาปี นาม อทกมณิโก[1] หุตฺวา อุทเกนิโก[2] อสฺส.

---

๑ สี. อิ. ก. มณิโก ๒ ฉ. อุทญฺจนิโก

เอวํ สมฺปทมิทนฺ[๑] โภโต อุทายิสฺส ภวิสฺสติ, มา ภวํ อุทายิ สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยํ จริ, มา ภวํ อุทายิ อาจริโย หุตฺวา อนฺเตวาสึวาสํ วสี''ติ. อิติ หิทํ สกุลุทายิสฺส ปริพฺพาชกสฺส ปริสา สกุลุทายึ ปริพฺพาชกํ อนฺตรายมกาสิ ภควติ พฺรหฺมจริเยติ.

จูฬสกุลุทายิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํ.

---

๑ สี. อิ. สมฺปทเมตํ

๑๐. เวฬุสฺสุตฺต

[๒๗๘] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถ-
ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข เวฬุโฑฺ ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ์ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ
อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข เวฬุโฑ ปริพฺพาชโก ภควโต สนฺติเก อุทานํ
อุทาเนสิ "อยํ ปรโม วณฺโณ, อยํ ปรโม วณฺโณ"ติ.

กึ ปน ตฺวํ กจฺจาน เอวํ วเทสิ "อยํ ปรโม วณฺโณ, อยํ ปรโม วณฺโณ"ติ?
กตโม ปรโม วณฺโณติ? ยสฺมา โภ โคตม วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร
วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม วณฺโณติ. กตโม โส กจฺจาน วณฺโณ,
ยสฺมา วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถีติ? ยสฺมา
โภ โคตม วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส
ปรโม วณฺโณติ. ทีฆาปี โข เต เอสา กจฺจาน ผเรยฺย "ยสฺมา โภ โคตม
วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม
วณฺโณ"ติ วเทสิ, ตญฺจ วณฺณํ น ปญฺญเปสิ, เสยฺยถาปี กจฺจาน ปุริโส
เอวํ วเทยฺย "อหํ ยา อิมสฺมิ์ ชนปเท ชนปทกลฺยาณี, ตํ อิจฺฉามิ ตํ กาเมมี"ติ.
ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุ "อมฺโภ ปุริส ยํ ตฺวํ ชนปทกลฺยาณึ อิจฺฉสิ กาเมสิ,
ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณึ 'ขตฺติยี วา พฺราหฺมณี วา เวสฺสี วา สุทฺที วา"ติ.
อิติ ปุฏฺโฐ โนติ วเทยฺย. ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุ "อมฺโภ ปุริส ยํ ตฺวํ
ชนปทกลฺยาณึ อิจฺฉสิ กาเมสิ, ชานาสิ ตํ ชนปทกลฺยาณึ 'เอวนฺนามา เอวโคตฺตาติ

---

๑ ฉ. เวฬนโฑ, สี. อิ. เวฬนฺโฑ

วา'ติ ฯ เป ฯ 'ทีฆา วา รสฺสา วา มชฺฌิมา วา กาฬี วา สามา วา มงฺคุรจฺฉวี วา'ติ. 'อมุกสฺมิ นาม คาเม วา นิคเม วา นคเร วา''ติ, อิติ ปุฏฺโฐ โนติ วเทยฺย. ตเมนํ เอวํ วเทยฺยุ "อมฺโภ ปุริส ยํ ตฺวํ น ชานาสิ น ปสฺสสิ, ตํ ตฺวํ อิจฺฉสิ กาเมสี''ติ, อิติ ปุฏฺโฐ อามาติ วเทยฺย.

ตํ กึ มญฺญสิ กจฺจาน? นนุ เอวํ สนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตีติ? อถฺชา โข โภ โคตม เอวํ สนฺเต ตสฺส ปุริสสฺส อปฺปาฏิหีรกตํ ภาสิตํ สมฺปชฺชตีติ. เอวเมว โข ตฺวํ กจฺจาน "ยสฺมา โภ โคตม วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถิ, โส ปรโม วณฺโณ''ติ วเทสิ, ตญฺจ วณฺณํ น ปญฺญเปสีติ. เสยฺยถาปี โภ โคตม มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐโส สุปริกมฺมกโต ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ, เอวํวณฺโณ อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณาติ.

[๒๗๙] ตํ กึ มญฺญสิ กจฺจาน? โย วา มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐโส สุปริกมฺมกโต ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ, โย วา รตฺตนฺธการติมิสาย กิมิ ขชฺโชปนโก, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ โภ โคตม รตฺตนฺธการติมิสาย กิมิ ขชฺโชปนโก, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ กจฺจาน? โย วา รตฺตนฺธการติมิสาย กิมิ ขชฺโชปนโก, โย วา รตฺตนฺธการติมิสาย เตลปฺปทีโป, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ โภ โคตม รตฺตนฺธการติมิสาย เตลปฺปทีโป, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

ตํ กึ มญฺญสิ กจฺจาน? โย วา รตฺตนฺธการติมิสาย เตลปฺปทีโป, โย วา รตฺตนฺธการติมิสาย มหาอคฺคิกฺขนฺโธ, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยฺวายํ โภ โคตม รตฺตนฺธการติมิสาย มหาอคฺคิกฺขนฺโธ, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ.

กึ กิ๋ มญฺญสิ กจฺจาน? โย วา รตฺตนฺธการติมิสาย มหาอคฺคิกฺขนฺโธ, ยา วา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว โอสธิตารกา, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยายํ โภ โคตม รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว โอสธิตารกา, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ. กึ กิ๋ มญฺญสิ กจฺจาน? ยา วา รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว โอสธิตารกา, โย วา ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต อฑฺฒรตฺตสมยํ จนฺโท, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยญฺวายํ โภ โคตม ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต อฑฺฒรตฺตสมยํ จนฺโท, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ. กึ กิ๋ มญฺญสิ กจฺจาน? โย วา ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต อฑฺฒรตฺตสมยํ จนฺโท, โย วา วสฺสานํ ปจฺฉิเม มาเส สรทสมเย วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต มชฺฌนฺหิกสมยํ สุริโย, อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ กตโม วณฺโณ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ? ยญฺวายํ โภ โคตม วสฺสานํ ปจฺฉิเม มาเส สรทสมเย วิทฺเธ วิคตวลาหเก เทเว อภิโต มชฺฌนฺหิกสมยํ สุริโย, อยํ อิเมสํ อุภินฺนํ วณฺณานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จาติ. ตโต โข เต กจฺจาน พหู หิ พหุตรา เทวา, เย อิเมสํ จนฺทิมสุริยานํ อาภา นานุโภนฺติ, ตญฺยาหํ ปชานามิ, อถ จ ปนาหํ น วทามิ, ยสฺมา วณฺณา อญฺโญ วณฺโณ อุตฺตริตโร วา ปณีตตโร วา นตฺถีติ, อถ จ ปน ตญฺ กจฺจาน ยญฺวายํ วณฺโณ กิมินา ขชฺโชปนเกน นิหีนตโร จ กิลิฏฺฐตโร จ, โส ปรโม วณฺโณติ วเทสิ, ตญฺจ วณฺณํ น ปญฺญเปสิ.

[๒๘๐] ปญฺจ โข อิเม กจฺจาน กามคุณา. กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา ... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา ... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. อิเม โข กจฺจาน ปญฺจ

กามคุณา. ยํ โข กจฺจาน อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ; อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ. อิติ กาเมหิ กามสุขํ, กามสุขา กามคฺคสุขํ ตตฺถ อคฺคมกฺขายตีติ.

เอวํ วุตฺเต เวฆณโส ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อจฺฉริยํ โภ โคตม, อพฺภุตํ โภ โคตม, ยาว สุภาสิตญฺจิทํ โภตา โคตเมน 'กาเมหิ กามสุขํ, กามสุขา กามคฺคสุขํ ตตฺถ อคฺคมกฺขายตี'ติ. (๑) ทุชฺชานํ โข เอตํ กจฺจาน ตยา อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญกฺขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺรโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน กามา[๒] วา กามสุขํ วา กามคฺคสุขํ วาติ, เย โข เต กจฺจาน ภิกฺขู อรหนฺโต ขีณาสวา วุสิตวนฺโต กตกรณียา โอหิตภารา อนุปฺปตฺตสทตฺถา ปริกฺขีณภวสญฺโญชนา สมฺมทญฺญา วิมุตฺตา, เต โข เอตํ ชาเนยฺยุ กามา วา กามสุขํ วา กามคฺคสุขํ วาติ.

[๒๘๑] เอวํ วุตฺเต เวฆณโส ปริพฺพาชโก กุบีโต อนตฺตมโน ภควนฺตเยว ขุเสนฺโต ภควนฺตเยว วมฺเภนฺโต ภควนฺตเยว วทมาโน "สมโณ[๓] โคตโม ปาปีโต ภวิสฺสตี'ติ ภควนฺตํ เอตทโวจ "เอวเมว ปนิเธกจฺเจ สมณพฺราหฺมณา อชานนฺตา ปุพฺพนฺตํ อปสฺสนฺตา อปรนฺตํ, อถ จ ปน 'ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานามา'ติ ปฏิชานนฺติ, เตสมิทํ ภาสิตํ หสฺสกเยว สมฺปชฺชติ, รามกเยว สมฺปชฺชติ, วิตฺตกเยว สมฺปชฺชติ, ตจฺฉกเยว สมฺปชฺชตี'ติ. เย โข เต กจฺจาน สมณพฺราหฺมณา อชานนฺตา ปุพฺพนฺตํ อปสฺสนฺตา อปรนฺตํ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานามา'ติ ปฏิชานนฺติ, เตสํ โสเยว สหธมฺมิโก นิคฺคโห โหติ. ยมีจ กจฺจาน ทิฏฺฐิ ปุพฺพนฺโต, ทิฏฺฐิ อปรนฺโต, เอตฺถ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ, อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ ตถา ปฏิปชฺชมาโน นจิรสฺเสว สามญฺเญว ฉสฺสติ สามํ ทกฺขิติ, เอวํ กิร สมฺมา[๔] พนฺธนา วิปฺปโมกฺโข โหติ, ยทิทํ อวิชชาพนฺธนา.

---

(๑) กาเมหิ โภ โคตม กามสุขํ กามสุขา กามคฺคสุขํ, ตตฺถ อคฺคมกฺขายตี'ติ เอวํ ฉ. โปตฺถเก ทิสฺสติ ๒ ฉ. กามา ๓ สี. อิ. สมโณ จ
๔ ก. เอวํ กิรายสฺมา

เสยฺยถาปี กจฺจาน ทหโร กุมาโร มนฺโท อุตฺตานเสยฺยโก กณฺเชปญฺเจเมหิ พนฺธเนหิ พทฺโธ อสฺส สุตฺตพนฺธเนหิ, ตสฺส วุฑฺฒิมนฺวาย อินฺทฺริยานํ ปริปากมนฺวาย ตานิ พนฺธนานิ มุจฺเจยฺยุ, โส โมกฺโขมฺหีติ โข ชาเนยฺย โน จ พนฺธนํ, เอวเมว โข กจฺจาน เอตฺถ วิญฺญู ปุริโส อสโฺส อมายาวึ อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ, อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐึ ตถา ปฏิปชฺชมาโน นจิรสฺเสว สามญฺเญว ฉสฺสติ, สามํ ทกฺขิติ, เอวํ กิร สมฺมา พนฺธนา วิปฺปโมกฺโข โหติ, ยทิทํ อวิชฺชาพนฺธนาติ.

เอวํ วุตฺเต เวชฺชโส ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม ฯ เป ฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺ"ติ.

เวชฺชสสุตฺตนฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํ.
ปริพฺพาชกวคฺโค นิฏฺฐิโต ตติโย.

ตสฺสุทฺทานํ:

ปุณฺณา อคฺคิสฺห กถินาโม
ทีฆนโข ปุน ภารทฺวาชโคตฺโต
สนฺทกอุทายิ มุณฺฑิกปุตฺโต
มณิโก[2] ตถา กจฺจาโน วรวคฺโค.

---

๑ ฉ. ม. เวชฺชนสสุตฺตนฺตํ ๒ สี. มณิโกตฺถ

๔. ราชวคฺค

๑. ฆฏิการสุตฺต

[๒๘๒] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ. อถ โข ภควา มคฺคา โอกฺกมฺม อญฺญตรสฺมิ ปเทเส สิตํ ปาตฺวากาสิ. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ "โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย ภควโต สิตสฺส ปาตุกมฺมาย? น อกาเรณ[1] ตถาคตา สิตํ ปาตุกโรนฺตี"ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ[2] กตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺ-ปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "โก นุ โข ภนฺเต เหตุ โก ปจฺจโย ภควโต สิตสฺส ปาตุกมฺมาย? น อกาเรน ตถาคตา สิตํ ปาตุกโรนฺตี"ติ. ภูตปุพฺพํ อานนฺท อิมสฺมิ ปเทเส เวคฬิงฺคํ[3] นาม นิคโม[4] อโหสิ อิทฺโธ เจว ผีโต จ พหุชโน อากิณฺณมนุสฺโส. เวคฬิงฺคํ โข อานนฺท นิคมํ กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุปนิสฺสาย วิหาสิ. อิธ สุทํ อานนฺท กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อาราโม อโหสิ, อิธ สุทํ อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ นิสินฺนโก ภิกฺขุสงฺฆํ โอวทติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏิ ปญฺญาเปตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "เตนหิ ภนฺเต ภควา นิสีทตุ เอตฺถ, อยํ ภูมิปฺปเทโส ทฺวีหิ อรหนฺเตหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ ปริภุตฺโต ภวิสฺสตี"ติ. นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน; นิสชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ:

---

๑ สี. อกาเรณ ๒ ฉ. สี. จีวรํ ๓ ก. เวภฬิงฺคํ, สี. เวหลิงฺคํ, อิ. เวภลิงฺคํ
๔ ฉ. ม. คามนิคโม

ภูตปุพฺพํ อานนฺท อิมสฺมิ ปเทเส เวคฬิงฺคํ นาม นิคโม อโหสิ อิทฺโธ เจว ผีโต จ พหุชโน อากิณฺณมนุสฺโส. เวคฬิงฺคํ โข อานนฺท นิคมํ กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุปนิสฺสาย วิหาสิ. อิธ สุทํ อานนฺท กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อาราโม อโหสิ. อิธ สุทํ อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ นิสินฺนโก ภิกฺขุสงฺฆํ โอวทติ.

[๒๘๓] เวคฬิงฺเค โข อานนฺท นิคเม ฆฏิกาโร นาม กุมฺภกาโร กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อุปฏฺฐาโก อโหสิ อคฺคุปฏฺฐาโก. ฆฏิการสฺส โข อานนฺท กุมฺภการสฺส โชติปาโล นาม มาณโว สหาโย อโหสิ ปิยสหาโย. อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร โชติปาลํ มาณวํ อามนฺเตสิ "อายาม สมฺม โชติปาล, กสฺสปสฺส ภควนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสาม. สาธุสมฺมตญฺหิ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา"ติ. เอวํ วุตฺเต อานนฺท โชติปาโล มาณโว ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ "อลํ สมฺม ฆฏิการ, กึ ปน เตน มุณฺฑเกน สมณเกน ทิฏฺเฐนา"ติ. ทุติยมฺปิ โข อานนฺท ฯ เป ฯ ตติยมฺปิ โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร โชติปาลํ มาณวํ เอตทโวจ "อายาม สมฺม โชติปาล, กสฺสปสฺส ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสาม, สาธุสมฺมตญฺหิ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา"ติ. ตติยมฺปิ โข อานนฺท โชติปาโล มาณโว ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ "อลํ สมฺม ฆฏิการ, กึ ปน เตน มุณฺฑเกน สมณเกน ทิฏฺเฐนา"ติ. เตนหิ สมฺม โชติปาล โสตฺถิสินานํ[1] อาทาย นทึ คมิสฺสาม สินายิตุนติ. "เอวํ สมฺมา"ติ โข อานนฺท โชติปาโล มาณโว ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร จ กุมฺภกาโร โชติปาโล จ มาณโว โสตฺถิสินานํ อาทาย นทึ อคมํสุ สินายิตุํ.

[๒๘๔] อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร โชติปาลํ มาณวํ อามนฺเตสิ "อยํ สมฺม โชติปาล กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อวิทูเร อาราโม, อายาม

---

๑ ฉ. โสตฺถิสินานิ, สี. อิ. โสตฺถิ สินานิ

สมฺม โชติปาล, กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสาม, สาธุสมฺมตญฺหิ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา''ติ. เอวํ วุตฺเต อานนฺท โชติปาโล มาณโว ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ ''อถ สมฺม ฆฏิการ, กึ ปน เตน มุณฺฑเกน สมณเกน ทิฏฺเฐนา''ติ. ทุติยมฺปิ โข อานนฺท ฯ เป ฯ ตติยมฺปิ โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร โชติปาลํ มาณวํ เอตทโวจ ''อยํ สมฺม โชติปาล กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อวิทูเร อาราโม, อายาม สมฺม โชติปาล, กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสาม, สาธุสมฺมตญฺหิ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา''ติ. ตติยมฺปิ โข อานนฺท โชติปาโล มาณโว ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ ''อถ สมฺม ฆฏิการ, กึ ปน เตน มุณฺฑเกน สมณเกน ทิฏฺเฐนา''ติ. อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร โชติปาลํ มาณวํ โอวฏฺฏิกาย ปรามสิตฺวา เอตทโวจ ''อยํ สมฺม โชติปาล กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อวิทูเร อาราโม, อายาม สมฺม โชติปาล, กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสาม, สาธุสมฺมตญฺหิ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา''ติ. อถ โข อานนฺท โชติปาโล มาณโว โอวฏฺฏิกํ วินิเวเฐตฺวา[1] ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ ''อถ สมฺม ฆฏิการ, กึ ปน เตน มุณฺฑเกน สมณเกน ทิฏฺเฐนา''ติ. อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร โชติปาลํ มาณวํ สีสนฺหาตกํ[2] เกเสสุ ปรามสิตฺวา เอตทโวจ ''อยํ สมฺม โชติปาล กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อวิทูเร อาราโม, อายาม สมฺม โชติปาล, กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสาม, สาธุสมฺมตญฺหิ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา''ติ. อถ โข อานนฺท โชติปาลสฺส มาณวสฺส เอตทโหสิ ''อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, ยตฺร หิ นามายํ ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร อิตฺถรชจฺโจ สมาโน อมฺหากํ สีสนฺหาตานํ เกเสสุ ปรามสิตพฺพํ มญฺญิสฺสติ, น วติทํ กิร โอรกํ มญฺเญ ภวิสฺสตี''ติ. ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ ''ยาเวตโทหิปี[3]

---

๑ ฉ. ม. วินิวฏฺเฏตฺวา ๒ ก. สีสนฺหาตกํ, สี. สสสนหาตกํ ๓ ฉ. ม. ยาวตาโทหิปี

สมฺม ฆฏิการา"ติ. ยาเวตโทหิปี สมฺม โชติปาล, ตถา หิ ปน เม สารุปฺปมฺปตฺตสฺส ภควโต ทสฺสนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ. เตนหิ สมฺม ฆฏิการ มุณฺจ, คมิสฺสามาติ.

[๒๘๕] อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร จ กุมฺภกาโร โชติปาโล จ มาณโว, เยน กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เตนุปสงฺกมิ๎สุ; อุปสงฺกมิตฺวา ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. โชติปาโล ปน มาณโว กสฺสเปน ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทฺธิ๎ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อานนฺท ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ "อยํ เม ภนฺเต โชติปาโล มาณโว ปหายโย ปิยปหายโย, อิมสฺส ภควา ธมฺมํ เทเสตู"ติ. อถ โข อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฆฏิการญฺจ กุมฺภการํ โชติปาลญฺจ มาณวํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร จ กุมฺภกาโร โชติปาโล จ มาณโว กสฺสเปน ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมิ๎สุ.

[๒๘๖] อถ โข อานนฺท โชติปาโล มาณโว ฆฏิการํ กุมฺภการํ เอตทโวจ "อิมํ นุ ตฺวํ สมฺม ฆฏิการ ธมฺมํ สุณนฺโต, อถ จ ปน อคารสฺมา อนคาริยํ น ปพฺพชิสฺสสี"ติ. นนุ มํ สมฺม โชติปาล ชานาสิ อนฺเธ ชิณฺเณ มาตาปิตโร โปเสมี"ติ? เตนหิ สมฺม ฆฏิการ อหํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามี"ติ. อถ โข อานนฺท ฆฏิกาโร จ กุมฺภกาโร โชติปาโล จ มาณโว, เยน กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เตนุปสงฺกมิ๎สุ; อุปสงฺกมิตฺวา กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ๎สุ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อานนฺท

ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโวจ "อยํ เม ภนฺเต โชติปาโล มาณโว สหาโย ปิยสหาโย, อิมํ ภควา ปพฺพาเชตู"ติ. อถโข โส อานนฺท โชติปาโล มาณโว กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อถโข อุปสมฺปทํ.

[๒๘๗] อถ โข อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อจิรูปสมฺปนฺเน โชติปาเล มาณเว อฑฺฒมาสูปสมฺปนฺเน เวคพิงฺเค ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน พาราณสี, เตน จาริกํ ปกฺกามิ. อนุปุพฺเพน จาริกญฺจรมาโน, เยน พาราณสี, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเย. อสฺโสสิ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา "กสฺสโป กิร ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ พาราณสึ อนุปปตฺโต พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเย"ติ. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺรํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ พาราณสิยา นิยฺยาสิ มหจฺจราชานุภาเวน[1] กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ทสฺสนาย, ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว, เยน กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อานนฺท กิกึ กาสิราชานํ กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา กสฺสเปน ภควตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิโต สมาทปิโต สมุตฺเตชิโต สมฺปหํสิโต กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เอตทโวจ "อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. อธิวาเสสิ โข อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ตุณฺหีภาเวน. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา ตสฺสา

---

๑ ฉ. มหจฺจา ราชานุภาเวน, อิ. มหตา ...

รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ปณฺฑุมุทิกสฺส[1] สาลิโน วิคตกาฬกํ อเนกสูปํ อเนกพฺยญฺชนํ กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กาลํ อาโรจาเปสิ "กาโล ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺ"ติ.

[๒๘๘] อถ โข อานนฺท กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน กิกิสฺส กาสิรญฺโญ นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆน. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อานนฺท กิกี กาสิราชา กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ "อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา พาราณสิยํ วสฺสาวาสํ, เอวรูปํ สกฺการสมฺมานํ อุปฏฺฐานนฺ ภวิสฺสตี"ติ. อลํ มหาราช, อธิวุฏฺโฐ เม วสฺสาวาโสติ. ทุติยมฺปิ โข อานนฺท ฯ เป ฯ ตติยมฺปิ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ "อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา พาราณสิยํ วสฺสาวาสํ, เอวรูปํ สกฺการสมฺมานนฺ อุปฏฺฐานนฺ ภวิสฺสตี"ติ. อลํ มหาราช, อธิวุฏฺโฐ เม วสฺสาวาโสติ. อถ โข อานนฺท กิกิสฺส กาสิรญฺโญ "น เม กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อธิวาเสติ พาราณสิยํ วสฺสาวาสนฺ"ติ อหุเทว อญฺญถตฺตํ, อหุ โทมนสฺสํ. อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา กสฺสปํ ภควนฺตํ อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ เอตทโวจ "อตฺถิ นุ โข ภนฺเต อญฺโญ โกจิ มยา อุปฏฺฐากตโร"ติ?

อตฺถิ มหาราช เวคฬิงฺคํ นาม นิคโม, ตตฺถ ฆฏิกาโร นาม กุมฺภกาโร, โส เม อุปฏฺฐาโก อคฺคุปฏฺฐาโก. ตุยฺหํ โข ปน มหาราช "น เม กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อธิวาเสติ พาราณสิยํ วสฺสาวาสนฺ"ติ อตฺเถว[2] อญฺญถตฺตํ,

---

๑ ฉ. ปณฺฑุปฏกสฺส, สี. อิ. ปณฺฑุมุฏิกสฺส. ๒ สี. อิ. อตฺถิ

อตฺถิ โทมนสฺสํ. ตยิทํ ฆฏีการ[1] กุมฺภกาเร นตฺถิ จ น จ ภวิสฺสติ. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร พุทฺธํ สรณํ คโต ธมฺมํ สรณํ คโต สงฺฆํ สรณํ คโต. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต, มุสาวาทา ปฏิวิรโต, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต, ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต, สงฺเฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต, อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร ทุกฺเข ญาณงฺโข, ทุกฺขสมุทเย ญาณงฺโข, ทุกฺขนิโรเธ ญาณงฺโข, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณงฺโข. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร เอกภตฺติโก พฺรหฺมจารี สีลวา กลฺยาณธมฺโม. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร ญาติคหปติกานญฺจ เปตชาตรูปรชตนฺติ. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร[2] ปนฺนมุสโล, น สหตฺถา ปจฺวิ ขณติ, ยํ โหติ กูลปจฺจยา วา มูสิกุกฺกุโร[3] วา, ตํ กาเยน อาหริตฺวา ภาชนํ กริตฺวา เอวมาห "เอตฺถ โย อิจฺฉติ, ตณฺฑุลปฏิภาคานิ[4] วา มุคฺคปฏิภาคานิ วา กพายปฏิภาคานิ วา นิกฺขิปิตฺวา ยํ อิจฺฉติ, ตํ หรตู"ติ. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร อนฺเธ ชิณฺเณ มาตาปิตโร โปเสติ. ฆฏีกาโร โข มหาราช กุมฺภกาโร ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สญฺโญชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกา.

[๒๘๙] เอกมิทาหํ มหาราช สมยํ เวคฬิงฺเค นาม นิคเม วิหรามิ. อถ ขฺวาหํ มหาราช ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ฆฏิการสฺส[1] กุมฺภการสฺส มาตาปิตโร, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส มาตาปิตโร เอตทโวจํ "หนฺท โก นุ โข อยํ ภควโว คโต"ติ. นิกฺขนฺโต โข เต ภนฺเต อุปฏฺฐาโก, อนฺโตกุมฺภิยา โอทนํ คเหตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ คเหตฺวา ปริภุญฺชาติ. อถ ขฺวาหํ มหาราช กุมฺภิยา โอทนํ คเหตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ คเหตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามึ. อถ โข มหาราช ฆฏิการ กุมฺภการ, เยน มาตาปิตโร,

---

๑ ฉ. ม. ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส ๒ ก. อิ. กุมฺภกาโร น มุสเล น สหตฺถา ปจฺวิ ขณติ ๓ ฉ. ม. มูสิกุกฺกโร ๔ สี. อิ. ตณฺฑุลปภิวตฺตานิ

เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มาตาปีตโร เอตทโวจ "โก กุมฺภิยา โอทนํ ปหิณิตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ ปหิณิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมโต"ติ. กสฺสโป ตาต ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กุมฺภิยา โอทนํ ปหิณิตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ ปหิณิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมตีติ. อถ โข มหาราช ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส เอตทโหสิ "ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, ยสฺส เม กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เอวํ อภิวิสฺสฏฺโฐ"ติ. อถ โข มหาราช ฆฏิการ กุมฺภการ อฑฺฒมาสํ ปีติสุขํ น วิชหิ,[1] สตฺตาหํ มาตาปีตูนํ.

[๒๙๐] เอกมิทาหํ มหาราช สมยํ ตตฺเถว เวคฬิงฺเค นาม นิคเม วิหรามิ. อถ ขฺวาหํ มหาราช ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส มาตาปีตโร, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส มาตาปีตโร เอตทโวจ "หนฺท โก นุ โข อยํ ภคฺคโว คโต"ติ? นิกฺขนฺโต โข เต ภนฺเต อุปฏฺฐาโก, อนฺโต กโพฬิยา กุมฺมาสํ ปหิณิตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ ปหิณิตฺวา ปริภุญฺชาติ. อถ ขฺวาหํ มหาราช กโพฬิยา กุมฺมาสํ ปหิณิตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ ปหิณิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามึ. อถ โข มหาราช ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร, เยน มาตาปีตโร, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มาตาปีตโร เอตทโวจ "โก กโพฬิยา กุมฺมาสํ ปหิณิตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ ปหิณิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมโต"ติ? กสฺสโป ตาต ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กโพฬิยา กุมฺมาสํ ปหิณิตฺวา ปริโยคา สูปญฺจ ปหิณิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมตีติ. อถ โข มหาราช ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส เอตทโหสิ "ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, ยสฺส เม กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เอวํ อภิวิสฺสฏฺโฐ"ติ. อถ โข มหาราช ฆฏิการ กุมฺภการ อฑฺฒมาสํ ปีติสุขํ น วิชหิ, สตฺตาหํ มาตาปีตูนํ.

[๒๙๑] เอกมิทาหํ มหาราช สมยํ ตตฺเถว เวคฬิงฺเค นาม นิคเม วิหรามิ. เตน โข ปน สมเยน กุฏิ[2] โอวสฺสติ. อถ ขฺวาหํ มหาราช ภิกฺขู อามนฺเตสึ

---

๑ ฉ. น วิชหติ ๒ สี. คนฺธกุฏิ

"คจฺฉถ ภิกฺขเว ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส นิเวสเน ติณํ ชานาถา"ติ. เอวํ วุตฺเต มหาราช เต ภิกฺขู มํ เอตทโวจุ๋ "นตฺถิ โข ภนฺเต ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส นิเวสเน ติณํ, อตฺถิ จ ขฺวาสฺส อาเวสนํ ติณจฺฉทนนฺ"ติ. คจฺฉถ ภิกฺขเว ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส อาเวสนํ อุตฺติณฺณํ กโรถาติ. อถ โข เต มหาราช ภิกฺขู ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส อาเวสนํ อุตฺติณฺณมกํสุ. อถ โข มหาราช ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส มาตาปิตโร เต ภิกฺขู เอตทโวจุ๋ "เก อาเวสนํ อุตฺติณฺณํ กโรนฺตี"ติ? ภิกฺขู ภคินิ, กสฺสปสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กุฏิ โอวสฺสตีติ. หรถ ภนฺเต, หรถ ภทฺรมุขาติ. อถ โข มหาราช ฆฏิกาโร กุมฺภกาโร, เยน มาตาปิตโร, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มาตาปิตโร เอตทโวจ "เก อาเวสนํ อุตฺติณฺณมกตฺถู"ติ? ภิกฺขู ตาต, กสฺสปสฺส กิร ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กุฏิ โอวสฺสตีติ. อถ โข มหาราช ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส เอตทโหสิ "ตาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, ยสฺส เม กสฺสโป ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เอวํ อภิวสฺสฏฺโฐ"ติ. อถ โข มหาราช ฆฏิการ กุมฺภการ อฑฺฒมาสึ ปีติสุขํ น วิชหิ, สตฺตาหํ มาตาปีตูนํ. อถ โข ตํ มหาราช อาเวสนํ สพฺพํ เตมาสึ อากาสจฺฉทนํ อฏฺฐาสิ, น เทโวติวสฺสิ,[๒] เอวรูโป จ มหาราช ฆฏิกาโร กุมฺภกาโรติ. ตาภา ภนฺเต ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส, สุลทฺธํ[๒] ภนฺเต ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส, ยสฺส ภควา เอวํ อภิวสฺสฏฺโฐติ.

[๒๙๒] อถ โข อานนฺท กิกี กาสิราชา ฆฏิการสฺส กุมฺภการสฺส ปญฺจมตฺตานิ ตณฺฑุลวาหสตานิ ปาเหสิ ปณฺฑุมฺมิกสฺส สาลิโน ตทุปิยญฺจ สูปิยฺยํ. อถ โข เต อานนฺท ราชปุริสา ฆฏิการ กุมฺภการ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุ๋ "อิมานิ โข ภนฺเต ปญฺจมตฺตานิ ตณฺฑุลวาหสตานิ กิกินา กาสิราเชน ปหิตานิ ปณฺฑุมฺมิกสฺส สาลิโน ตทุปิยญฺจ สูปิยฺยํ, ตานิ ภนฺเต ปฏิคฺคณฺหาตู"ติ.[๔] ราชา โข พหุกิจฺโจ พหุกรณีโย, อถมฺเม รญฺโญว โหตูติ. สิยา โข ปน เต อานนฺท เอวมสฺส "อญฺโญ นูน

---

๑ ฉ. อาเวสเน ๒ ก. สี. ยิ. จาติวสฺสิ ๓ ฉ. ม. สุลทฺธา ๔ ฉ. ปฏิคฺคณฺหาตี

เตน สมเยน โชติปาโล มาณโว อโหสี"ติ. น โข ปเนตํ อานนฺท เอวं ทฏฺฐพฺพํ, อหํ เตน สมเยน โชติปาโล มาณโว อโหสินฺติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติ.

ฆฏิการสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํ.

๒. รฏฺฐปาลสุตฺต

[๒๙๓] เอวมฺเม สุตฺตํ:– เอกํ สมยํ ภควา กุรูสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ, เยน ถุลฺลโกฏฺฐิตํ[1] นาม กุรูนํ นิคโม, ตทวสริ. อสฺโสสุ โข ถุลฺลโกฏฺฐิตกา พฺราหฺมณคหปติกา "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต กุรูสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ ถุลฺลโกฏฺฐิตํ อนุปฺปตฺโต, ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํกลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ, โส อิมं โลกं สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ, สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี"ติ. อถ โข ถุลฺลโกฏฺฐิตกา พฺราหฺมณคหปติกา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อปฺเปกจฺเจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ, เยน ภควา, เตนญฺชลิมปณาเมตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ภควโต สนฺติเก นามโคตฺตं สาเวตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตं นิสีทึสุ. เอกมนฺตं นิสินฺเน โข ถุลฺลโกฏฺฐิตเก พฺราหฺมณคหปติเก ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ.

---

๑ ฉ. ถุลฺลโกฏฺฐิกํ

[๒๙๔] เตน โข ปน สมเยน รฏฺฐปาโล นาม กุลปุตฺโต ตสฺมิเยว กุณฺฑโกฏฺฐิเก อคฺคกุลิกสฺส[1] ปุตฺโต ติสฺสํ ปริสายํ นิสินฺโน โหติ. อถ โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส เอตทโหสิ "ยถา[2] ยถา โข ภควา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํ, ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. อถ โข กุณฺฑโกฏฺฐิกา พฺราหฺมณคหปติกา ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามึสุ. อถ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต อจิรปกฺกนฺเตสุ กุณฺฑโกฏฺฐิเกสุ พฺราหฺมณคหปติเกสุ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "ยถา ยถาหํ ภนฺเต ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยं จริตุํ, อิจฺฉามหं ภนฺเต เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ, ลเภยฺยาหं ภนฺเต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยं อุปสมฺปทนฺ"ติ[3]. อนุญฺญาโตสิ ปน ตฺวं รฏฺฐปาล มาตาปีตูหิ อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายาติ. น โขหํ ภนฺเต อนุญฺญาโต มาตาปีตูหิ อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายาติ. น โข รฏฺฐปาล ตถาคตา อนนุญฺญาตํ มาตาปีตูหิ ปุตฺตं ปพฺพาเชนฺตีติ. สฺวาหं ภนฺเต ตถา กริสฺสามิ, ยถา มํ มาตาปีตโร อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายาติ.

[๒๙๕] อถ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา, เยน มาตาปีตโร, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มาตาปีตโร เอตทโวจ "อมฺมตาตา ยถา ยถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยं จริตุํ,

---

๑ ฉ. อคฺคกุลสฺส　　๒ สี. ยถา ยถา โข ภควา ธมฺมํ เทเสติ

๓ ฉ. ม. อุปสมฺปทํ, ปพฺพาเชตุ มํ ภควา"ติ

อิจฺฉามหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตุํ, อนุชานาถ มํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายา"ติ. เอวํ วุตฺเต รญฺญปาสณฺฑา กุลปุตฺตสฺส มาตาปิตโร รญฺญปาตํ กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ "ตุวํ โขสิ ตาต รญฺญปาต อมฺหากํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต[1] สุขปริภโต[2], น ตุวํ ตาต รญฺญปาต กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ, (เอหิ ตุวํ ตาต รญฺญปาต, ภุญฺช จ ปิว จ ปริจาเรหิ จ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มยं อนุชานาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย.)[3] มรเณนปิ เต มยं อกามกา วินา ภวิสฺสาม, กึ ปน มยं ตं ชีวนฺตं อนุชานิสฺสาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายา"ติ. ทุติยมฺปิ โข รญฺญปาโล กุลปุตฺโต ฯ เป ฯ ตติยมฺปิ โข รญฺญปาโล กุลปุตฺโต มาตาปิตโร เอตทโวจ "อมฺมตาตา ยถา ยถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยं จริตุํ, อิจฺฉามหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิตุํ, อนุชานาถ มํ อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายา"ติ. ตติยมฺปิ โข รญฺญปาตสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตาปิตโร รญฺญปาตं กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ "ตุวํ โขสิ ตาต รญฺญปาต อมฺหากํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต สุขปริภโต, น ตุวํ ตาต รญฺญปาต กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ, (เอหิ ตุวํ ตาต รญฺญปาต ภุญฺช จ ปิว จ ปริจาเรหิ จ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มยं อนุชานาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย.) มรเณนปิ เต มยं อกามกา วินา ภวิสฺสาม, กึ ปน มยं ตं ชีวนฺตं อนุชานิสฺสาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายา"ติ.

[๒๙๖] อถ โข รญฺญปาโล กุลปุตฺโต "น มํ มาตาปิตโร อนุชานนฺติ อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายา"ติ ตตฺเถว อนนฺตรหิตาย ภูมิยา นิปชฺชิ "อิเจว

---

๑ อิ. สุเข ชิโต ๒ ก. สุขปริหโต (...)[3] เอตฺถนฺตเร ปาฐา ฉ.ม. โปตฺถเกสุ น ทิสฺสนฺติ. เอวมุปริปิ

เม มรณํ ภวิสฺสตี ปพฺพชฺชา วา"ติ. อถ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต เอกมฺปี ภตฺตํ น ภุญฺชิ, เทฺวปี ภตฺตานิ น ภุญฺชิ, ตีณิปี ภตฺตานิ น ภุญฺชิ, จตฺตาริปี ภตฺตานิ น ภุญฺชิ, ปญฺจปี ภตฺตานิ น ภุญฺชิ, ฉปี ภตฺตานิ น ภุญฺชิ, สตฺตปี ภตฺตานิ น ภุญฺชิ. อถ โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตาปีตโร รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ "ตุวํ โขสิ ตาต รฏฺฐปาล อมฺหากํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต สุขปริภโต, น ตุวํ ตาต รฏฺฐปาล กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ, (อุฏฺเหิ ตาต รฏฺฐปาล ภุญฺช จ ปิว จ ปริจาเรหิ จ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มยं อนุชานาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย.)[1] มรเณนปี เต มยं อกามกา วินา ภวิสฺสาม, กึ ปน มยं ตं ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย, อุฏฺเหิ ตาต รฏฺฐปาล, ภุญฺช จ ปิว จ ปริจาเรหิ จ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มยं อนุชานาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย. มรเณนปี เต มยं อกามกา วินา ภวิสฺสาม, กึ ปน มยं ตं ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชายา"ติ. เอวํ วุตฺเต รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิ. ทุติยมฺปี โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตาปีตโร รฏฺฐปาลं กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ ฯ เป ฯ ทุติยมฺปี โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิ. ตติยมฺปี โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตาปีตโร รฏฺฐปาลं กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ "ตุวํ โขสิ ตาต รฏฺฐปาล อมฺหากํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต สุขปริภโต, น ตุวํ ตาต รฏฺฐปาล กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ, (อุฏฺเหิ ตาต รฏฺฐปาล ภุญฺช จ ปิว จ ปริจาเรหิ จ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มยं อนุชานาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย.) มรเณนปี เต มยं อกามกา วินา ภวิสฺสาม, กึ ปน มยं ตं ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสาม อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชฺชาย. อุฏฺเหิ ตาต รฏฺฐปาล,

---

([1]) เอตฺถนฺตเร ปาจา ฉ. ม. อิ. โปตฺถเกสุ น ทิสฺสนฺติ. เอวมุปริปี

ภุญฺช ฯ ปิว ฯ ฯเปฯ มรเณนปิ เต มยํ อกามกา วินา ภวิสฺสาม, กึ ปน มยํ ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสาม อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายา"ติ. ตติยมฺปิ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิ.

[๒๙๗] อถ โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส ญาตกา, เยน รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ๋ "ตุวํ โขสิ อมฺหากํ รฏฺฐปาล มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต สุขปริภโต, น ตุวํ อมฺหากं รฏฺฐปาล กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ. (อุฏฺเหิ อมฺหากं รฏฺฐปาล ภุญฺช ฯ ปิว ฯ ปริจาเรหิ ฯ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มาตาปิตโร อนุชานนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย.) มรเณนปิ เต มาตาปิตโร อกามกา วินา ภวิสฺสนฺติ, กึ ปน เต ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย. อุฏฺเหิ อมฺหากं รฏฺฐปาล, ภุญฺช ฯ ปิว ฯ ปริจาเรหิ ฯ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มาตาปิตโร อนุชานิสฺสนฺติ[1] อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย. มรเณนปิ เต มาตาปิตโร อกามกา วินา ภวิสฺสนฺติ, กึ ปน เต ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย"ติ. เอวํ วุตฺเต รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิ. ทุติยมฺปิ โข ฯ เป ฯ ตติยมฺปิ โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส ญาตกา รฏฺฐปาลं กุลปุตฺตं เอตทโวจุ๋ "ตุวํ โขสิ อมฺหากं รฏฺฐปาล มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต สุขปริภโต, น ตุวํ อมฺหากं รฏฺฐปาล กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ, (อุฏฺเหิ อมฺหากं รฏฺฐปาล ภุญฺช ฯ ปิว ฯ ปริจาเรหิ ฯ, ภุญฺชนฺโต ปิวนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ, น ตํ มาตาปิตโร อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย.) มรเณนปิ เต มาตาปิตโร อกามกา วินา ภวิสฺสนฺติ, กึ ปน เต ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย. อุฏฺเหิ อมฺหากं รฏฺฐปาล, ภุญฺช ฯ ปิว ฯ ฯเปฯ มรเณนปิ เต มาตาปิตโร อกามกา วินา ภวิสฺสนฺติ, กึ ปน เต

๑ สี. อิ. อนุชานนฺติ

ตํ ชีวนฺตํ อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายา"ติ. ตติยมฺปิ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ตุณฺหี อโหสิ.

[๒๘๘] อถ โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส ญาตกา, เยน รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตาปิตโร, เตนุปสงฺกมิ๎สุ; อุปสงฺกมิตฺวา รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส มาตาปิตโร เอตทโวจุ๎ "อมฺมตาตา เอโส รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ตฺวเญว อนนฺตรหิตาย ภูมิยา นิปนฺโน 'อิเธว เม มรณํ ภวิสฺสติ ปพฺพชฺชา วา'ติ. สเจ ตุเมฺห รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ นานุชานิสฺสถ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย, ตฺวเญว มรณํ ภวิสฺสติ, สเจ ปน ตุเมฺห รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ อนุชานิสฺสถ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย, ปพฺพชิตมฺปิ นํ ทกฺขิสฺสถ. สเจ รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต นาภิรมิสฺสติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย, กา ตสฺส[๒] อญฺญา คติ ภวิสฺสติ, อิเธว ปจฺจาคมิสฺสติ, อนุชานาถ รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชายา"ติ. อนุชานาม ตาตา รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย, ปพฺพชิเตน จ ปน มาตาปิตโร อุทฺทสฺเสตพฺพาติ. อถ โข รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส ญาตกา, เยน รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ๎สุ; อุปสงฺกมิตฺวา รฏฺฐปาลํ กุลปุตฺตํ เอตทโวจุ๎ "อุฏฺเหิ ตฺวมฺม รฏฺฐปาล[๓], อนุญฺญาโตสิ มาตาปิตูหิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย, ปพฺพชิเตน จ ปน เต มาตาปิตโร อุทฺทสฺเสตพฺพา"ติ.

[๒๘๙] อถ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต อุฏฺฐหิตฺวา พลํ คาเหตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "อนุญฺญาโตมฺหิ อหํ ภนฺเต มาตาปิตูหิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย, ปพฺพาเชตุ มํ ภควา"ติ. อถตฺถ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อถตฺถ อุปสมฺปทํ. อถ โข ภควา อจิรูปสมฺปนฺเน

---

๑ สี. ตฺวเญวสฺส ๒ สี. จสฺส ๓ สี.อิ. "ตฺวํ โขสิ สมฺม รฏฺฐปาล มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป สุเขธิโต สุขปริภโต, น จ ตฺวํ สมฺม รฏฺฐปาล กสฺสจิ ทุกฺขสฺส ชานาสิ, อุฏฺเหิ สมฺม รฏฺฐปาล, ภุญฺช จ ปิว จ, ภุญฺชนฺโต ปริจาเรนฺโต กาเม ปริภุญฺชนฺโต ปุญฺญานิ กโรนฺโต อภิรมสฺสุ

อายสฺมนฺเต รฏฺฐปาเล อพฺภมาสูปสมฺปนฺเน ถุลฺลโกฏฺฐิเต ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน สาวตฺถี, เตน จาริกํ ปกฺกามิ. อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน สาวตฺถี, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา รฏฺฐปาโล อรหตํ อโหสิ.

อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "อจฺฉามหํ ภนฺเต มาตาปิตโร อุทฺทสฺเสตุํ, สเจ มํ ภควา อนุชานาติ"ติ. อถ โข ภควา อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส เจตสา เจโต ปริจฺจ[1] มนสากาสิ, ยถา[2] ภควา อญฺญาสิ "อภพฺโพ โข รฏฺฐปาโล กุลปุตฺโต สิกฺขं ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตितุนฺ"ติ. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตं รฏฺฐปาลं เอตทโวจ "ยสฺสทานิ ตฺวं รฏฺฐปาล กาลं มญฺญสี"ติ. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณं กตฺวา เสนาสนं สंสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ถุลฺลโกฏฺฐิตं, เตน จาริกं ปกฺกามิ, อนุปุพฺเพน จาริกं จรมาโน, เยน ถุลฺลโกฏฺฐิตं, ตทวสริ. ตตฺร สุทं อายสฺมา รฏฺฐปาโล ถุลฺลโกฏฺฐิเต วิหรติ รญฺโญ โกรพฺยสฺส มิคจีเร. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ปุพฺพณฺหสมยं นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ถุลฺลโกฏฺฐิตं บิณฺฑาย ปาวิสิ, ถุลฺลโกฏฺฐิเต สปทานं บิณฺฑาย จรมาโน, เยน สกบิตุ นิเวสนं, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส บิตา มชฺฌิมาย ทฺวารสาลาย อุตฺตริฉาเปติ. อทฺทสา โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส บิตา อายสฺมนฺตं รฏฺฐปาลं ทูรโตว อาคจฺฉนฺตं; ทิสฺวาน เอตทโวจ "อิเมหิ มุณฺฑเกหิ สมณเกหิ อมฺหากं เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป ปพฺพาชิโต"ติ. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล

๑ สี. อิ. เจโตปริวิตกฺกं ๒ สี. อิ. ยทา

สกปิตุ นิเวสเน เนว ทานํ อทตฺถ, น ปจฺจกฺขานํ, อญฺญทตฺถุ อกฺโกสเมว อทตฺถ. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ญาติทาสี อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ฉฑฺเฑตุกามา โหติ. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ตํ ญาติทาสึ เอตทโวจ "สเจ ตํ ภคินิ ฉฑฺฑนียธมฺมํ, อิธ เม ปตฺเต อากิรา"ติ. อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ญาติทาสี ตํ อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปตฺเต อากิรนฺตี หตฺถานญฺจ ปาทานญฺจ สรสฺส จ นิมิตฺตํ อคฺคเหสิ.

[๓๐๐] อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ญาติทาสี, เยนายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส มาตา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส มาตรํ เอตทโวจ "ยคฺฆยฺเย ชาเนยฺยาสิ, อยฺยปุตฺโต รฏฺฐปาโล อนุปฺปตฺโต"ติ. สเจ เช สจฺจํ ภณสิ, อทาสึ ตํ กโรมีติ.[1] อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส มาตา, เยนายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปิตา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปิตรํ เอตทโวจ "ยคฺเฆ คหปติ ชาเนยฺยาสิ รฏฺฐปาโล กิร กุลปุตฺโต อนุปฺปตฺโต"ติ. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา รฏฺฐปาโล ตํ อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ[2] อญฺญตรํ กุฏฺฐึ[3] นิสฺสาย ปริภุญฺชติ. อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปิตา, เยนายสฺมา รฏฺฐปาโล, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ เอตทโวจ "อตฺถิ นาม ตาต รฏฺฐปาล อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชิสฺสสิ, นนุ ตาต รฏฺฐปาล สกํ เคหํ คนฺตพฺพนฺ"ติ. กุโต โน คหปติ อมฺหากํ เคหํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตานํ. อนคารา มยํ คหปติ, อคมมฺหา โข เต คหปติ เคหํ, ตตฺถ เนว ทานํ อทตฺถมฺหา, น ปจฺจกฺขานํ, อญฺญทตฺถุ อกฺโกสเมว อทตฺถมฺหาติ. เอหิ ตาต รฏฺฐปาล ฆรํ คมิสฺสามาติ. อลํ คหปติ, กตํ เม อชฺช ภตฺตกิจฺจนฺติ. เตนหิ ตาต รฏฺฐปาล อธิวาเสหิ สฺวาตนาย ภตฺตนฺติ. อธิวาเสสิ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ตุณฺหีภาเวน. อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปิตา อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา, เยน สกํ นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มหนฺตํ

---

๑ สี. อิ. สจฺจํ วทสิ, อทาสึ ภวสีติ. ๒ สี. ปูติกุมฺมาสํ ๓ ฉ.ม. กุฏฺฐมูลํ

หิรญฺญสุวณฺณสฺส ปุญฺญํ การาเปตฺวา กิตฺติเยหิ ปฏิจฺฉาทาเปตฺวา อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปุราณทุติยิกา อามนฺเตสิ "เอถ ตุเมฺห วธุโย เยน อลงฺกาเรน อลงฺกตา ปุพฺเพ รฏฺฐปาลสฺส กุลปุตฺตสฺส[1] ปิยา โหถ มนาปา, เตน อลงฺกาเรน อลงฺกโรถา"ติ.

[๓๐๑] อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปิตา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส กาลํ อาโรเจสิ "กาโล ตาต รฏฺฐปาล, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺ"ติ. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน สกนิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปิตา ตํ หิรญฺญสุวณฺณสฺส ปุญฺญํ วิวราเปตฺวา อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ เอตทโวจ "อิทํ เต ตาต รฏฺฐปาล มาตุ[2]ติกํ ธนํ, อญฺญํ เปตฺติกํ, อญฺญํ เปตามหํ. สกฺกา ตาต รฏฺฐปาล โภเค จ ภุญฺชิตุํ ปุญฺญานิ จ กาตุํ, เอหิ ตฺวํ ตาต รฏฺฐปาล สิกฺขं[3] ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติตฺวา โภเค จ ภุญฺชสฺสุ ปุญฺญานิ จ กโรหี"ติ. สเจ เม ตฺวํ คหปติ วจนํ กเรยฺยาสิ, อิมํ หิรญฺญสุวณฺณสฺส ปุญฺญํ สกเฏสุ อาโรเปตฺวา นิพฺพาหาเปตฺวา มชฺเฌ คงฺคาย นทิยา โสเต โอสฺสชาเปยฺยาสิ.[4] ตํ กิสฺส เหตุ? เย อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ หิ เต คหปติ ตโตนิทานํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. อถ โข อายสฺมโต รฏฺฐปาลสฺส ปุราณทุติยิกา ปจฺเจกํ ปาเทสุ คเหตฺวา อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ เอตทโวจุ "กิตฺติสา นาม ตา อยฺยปุตฺต อจฺฉราโย, ยาสํ ตฺวํ เหตุ พฺรหฺมจริยํ จรสี"ติ. น โข มยํ ภคินิ อจฺฉรานํ เหตุ พฺรหฺมจริยํ จรามาติ. "ภคินิวาเทน โน อยฺยปุตฺโต รฏฺฐปาโล สมฺมาจรตี"ติ ตา ตตฺเถว มุจฺฉิตา ปปตึสุ. อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ปิตรํ เอตทโวจ "สเจ คหปติ โภชนํ ทาตพฺพํ, เทถ, มา โน วิเหเฐถา"ติ. ภุญฺช ตาต รฏฺฐปาล, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺติ. อถ โข อายสฺมโต

---

๑ ก. ปุตฺตสฺส ๒ ฉ. ม. มาตุ มตฺติกํ ๓ ฉ. ม. สิกฺขं ปจฺจกฺขายาติ อิทํ นตฺถิ ๔ ฉ. ม. สี. โอปีลาเปยฺยาสิ

รฏฺฐปาลสฺส ปิตา อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ.

[๓๐๒] อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ จิตโกว อิมา คาถา อภาสิ

"ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ อรุกายํ สมุสฺสิตํ
อาตุรํ พหุสงฺกปฺปํ ยสฺส นตฺถิ ธุวํ ฐิติ.

ปสฺส จิตฺตกตํ รูปํ มณินา กุณฺฑเลน จ
อฏฺฐิเตน โอนทฺธํ สห วตฺเถภิ โสภติ.

อลตฺตกกตา ปาทา มุขํ จุณฺณกมกฺขิกํ
อลํ พาลสฺส โมหาย โน จ ปารคเวสิโน.

อฏฺฐาปทกตา เกสา เนตฺตา อญฺชนมกฺขิตา
อลํ พาลสฺส โมหาย โน จ ปารคเวสิโน.

อิญฺชนีว นวา[1] จิตฺตา ปูติกาโย อลงฺกโต
อลํ พาลสฺส โมหาย โน จ ปารคเวสิโน.

โอหิ มิคโว ปาสํ นาสทา วากรํ มิโค
ภุตฺวา นิวาปํ คจฺฉามิ[2] กนฺทนฺเต มิคพนฺธเก"ติ.

อถ โข อายสฺมา รฏฺฐปาโล จิตโกว อิมา คาถา ภาสิตฺวา, เยน รญฺโญ โกรพฺยสฺส มิคจีรํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิ.

[๓๐๓] อถ โข ราชา โกรโพฺย มิควํ อามนฺเตสิ "โสเธหิ สมฺม มิคว มิคจีรํ อุยฺยานภูมึ, คจฺฉาม สุภูมึ ทสฺสนายา"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข มิคโว รญฺโญ

---

๑ ฉ.ม. อญฺชนีวณฺณา ๒ สี. อิ. คจฺฉาม

โกรพฺยสฺส ปฏิสฺสุตฺวา มิคจีรึ โสเธนฺโต อทฺทส อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทนฺตํ; ทิสฺวาน, เยน ราชา โกรโพฺย, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ โกรพฺยํ เอตทโวจ "สุตฺตํ โข เต เทว มิคจีรึ, อตฺถิ เจตฺถ รฏฺฐปาโล นาม กุลปุตฺโต อิมสฺมิเยว ถุลฺลโกฏฺฐิเต อคฺคกุลิกสฺส ปุตฺโต, ยสฺส ตฺวํ อภิณฺหํ กิตฺตยมาโน อโหสิ, โส อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสินฺโน"ติ. เตนหิ สมฺม มิคว อถานชฺช อุยฺยานภูมิยา ตเมวทานิ มยํ ภวนฺตํ รฏฺฐปาลํ ปยิรุปาสิสฺสามาติ. อถ โข ราชา โกรโพฺย ยํ ตตฺถ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยตฺตํ, ตํ สพฺพํ วิสฺสชฺเชตฺวา ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺรํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ ถุลฺลโกฏฺฐิตมฺหา นิยฺยาสิ มหจฺจราชานุภาเวน[1] อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ ทสฺสนาย; ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว อุสฺสฺสฺสาย อุสฺสฺสาย ปริสาย, เยนายสฺมา รฏฺฐปาโล, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา รฏฺฐปาเลน สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิโต โข ราชา โกรโพฺย อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ เอตทโวจ "อิธ ภวํ รฏฺฐปาโล[2] หตฺถตฺถเร[3] นิสีทตู"ติ. อถ มหาราช, นิสีท ตฺวํ, นิสินฺโน อหํ สเก อาสเนติ. นิสีทิ ราชา โกรโพฺย ปญฺญตฺเต อาสเน. นิสชฺช โข ราชา โกรโพฺย อายสฺมนฺตํ รฏฺฐปาลํ เอตทโวจ:

[๓๐๔] จตฺตาริมานิ โภ รฏฺฐปาล ปาริชุญฺญานิ, เยหิ ปาริชุญฺเญหิ สมนฺนาคตา อิเธกจฺเจ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ. กตมานิ จตฺตาริ? ชราปาริชุญฺญํ พฺยาธิปาริชุญฺญํ โภคปาริชุญฺญํ ญาติ-ปาริชุญฺญํ. กถมญฺจ โภ รฏฺฐปาล ชราปาริชุญฺญํ? อิธ โภ รฏฺฐปาล เอกจฺโจ ชิณฺโณ โหติ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "อหํ โขมฺหิ เอตรหิ ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต,

---

๑ ฉ.ม. มหจฺจา ราชานุภาเวน ๒ ฉ. ม. รฏฺฐปาล ๓ ก. กฏฺฐตฺถเร

น โข ปน มยา สุกรํ อนธิคตํ วา โภคํ อธิคนฺตุ๋ อธิคตํ วา โภคํ[๑] ผาตึ กาตุ๋, ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส เตน ชราปาริชุญฺเญน สมนฺนาคโต เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ; อิทํ วุจฺจติ โภ รฏฺฐปาล ชราปาริชุญฺญํ. ภวํ โข ปน รฏฺฐปาโล เอตรหิ ทหโร ยุวา สุสุกาพเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต ปฐเมน วยสา, ตํ โภโต รฏฺฐปาลสฺส ชราปาริชุญฺญํ นตฺถิ. กึ ภวํ รฏฺฐปาโล ฌตฺวา วา ทิสฺวา วา สุตฺวา วา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต? (๑)

กตมญฺจ โภ รฏฺฐปาล พฺยาธิปาริชุญฺญํ? อิธ โภ รฏฺฐปาล เอกจฺโจ อาพาธิโก โหติ ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "อหํ โขมฺหิ เอตรหิ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, น โข ปน มยา สุกรํ อนธิคตํ วา โภคํ อธิคนฺตุ๋ อธิคตํ วา โภคํ ผาตึ กาตุ๋, ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส เตน พฺยาธิปาริชุญฺเญน สมนฺนาคโต เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ; อิทํ วุจฺจติ โภ รฏฺฐปาล พฺยาธิปาริชุญฺญํ. ภวํ โข ปน รฏฺฐปาโล เอตรหิ อปฺปาพาโธ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย, ตํ โภโต รฏฺฐปาลสฺส พฺยาธิปาริชุญฺญํ นตฺถิ. กึ ภวํ รฏฺฐปาโล ฌตฺวา วา ทิสฺวา วา สุตฺวา วา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต? (๒)

กตมญฺจ โภ รฏฺฐปาล โภคปาริชุญฺญํ? อิธ รฏฺฐปาล เอกจฺโจ อฑฺโฒ โหติ มหทฺธโน มหาโภโค, ตสฺส เต โภคา อนุปุพฺเพน ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "อหํ โข ปุพฺเพ อฑฺโฒ อโหสึ มหทฺธโน มหาโภโค, ตสฺส เม เต โภคา อนุปุพฺเพน ปริกฺขยํ คตา. น โข ปน มยา สุกรํ อนธิคตํ วา โภคํ อธิคนฺตุ๋ อธิคตํ วา โภคํ ผาตึ กาตุ๋. ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุ๋ โอหาเรตฺวา กาสายานิ

๑ สี. ผาติกตฺตุ๋

วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส เตน โภคปาริชุญฺเญน สมนฺนาคโต เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ; อิทํ วุจฺจติ โภ รฏฺฐปาล โภคปาริชุญฺญํ. ภวํ โข ปน รฏฺฐปาโล อิมสฺมิเยว ถุลฺลโกฏฺฐิเต อคฺคกุลิกสฺส ปุตฺโต, ตํ โภโต รฏฺฐปาลสฺส โภคปาริชุญฺญํ นตฺถิ. กึ ภวํ รฏฺฐปาโล ฉฑฺเฑตฺวา วา ทิสฺวา วา สุตฺวา วา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต? (๓)

กถญฺจ โภ รฏฺฐปาล ญาติปาริชุญฺญํ? อิธ โภ รฏฺฐปาล เอกจฺจสฺส พหู โหนฺติ มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, ตสฺส เต ญาตกา อนุปุพฺเพน ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ. โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "มมํ โข ปุพฺเพ พหู อเหสุํ มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, ตสฺส เม เต อนุปุพฺเพน ปริกฺขยํ คตา. น โข ปน มยา สุกรํ อนธิคตํ วา โภคํ อธิคนฺตุํ อธิคตํ วา โภคํ ผาตึ กาตุํ. ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส เตน ญาติปาริชุญฺเญน สมนฺนาคโต เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ; อิทํ วุจฺจติ โภ รฏฺฐปาล ญาติปาริชุญฺญํ. โภโต โข ปน รฏฺฐปาลสฺส อิมสฺมิเยว ถุลฺลโกฏฺฐิเต พหู มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, ตํ โภโต รฏฺฐปาลสฺส ญาติปาริชุญฺญํ นตฺถิ. กึ ภวํ รฏฺฐปาโล ฉฑฺเฑตฺวา วา ทิสฺวา วา สุตฺวา วา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต? (๔)

อิมานิ โข โภ รฏฺฐปาล จตฺตาริ ปาริชุญฺญานิ, เยหิ ปาริชุญฺเญหิ สมนฺนาคตา อิเธกจฺเจ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ. ตานิ โภโต รฏฺฐปาลสฺส นตฺถิ. กึ ภวํ รฏฺฐปาโล ฉฑฺเฑตฺวา วา ทิสฺวา วา สุตฺวา วา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตติ?

[๓๐๕] อตฺถิ โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร ธมฺมุทฺเทสา อุทฺทิฏฺฐา, เย อหํ ฉฑฺเฑตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ

๑ ก. ยมหํ

อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต. กตเม จตฺตาโร? "อุปนียติ โลโก อทฺธุโว"ติ โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปจฺโม ธมฺมุทฺเทโส อุทฺทิฏฺโฐ, ยมหํ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต. "อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร"ติ โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทุติโย ธมฺมุทฺเทโส อุทฺทิฏฺโฐ, ยมหํ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต. "อสฺสโก โลโก, สพฺพํ ปหาย คมนียนฺ"ติ โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ตติโย ธมฺมุทฺเทโส อุทฺทิฏฺโฐ, ยมหํ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต. "อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโส"ติ โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตุตฺโถ ธมฺมุทฺเทโส อุทฺทิฏฺโฐ, ยมหํ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต. อิเม โข มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร ธมฺมุทฺเทสา อุทฺทิฏฺฐา, เย อหํ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตติ.

[๓๐๖] "อุปนียติ โลโก อทฺธุโว"ติ ภวํ รฏฺฐปาโล อาห, อิมสฺส ปน โภ รฏฺฐปาล ภาสิตสฺส กถं อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพติ? ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ตุวํ วีสติวสฺสุทฺเทสิโกปิ ปณฺณวีสติวสฺสุทฺเทสิโกปิ หตฺถิสฺมิมฺปิ กตาวี อสฺสสฺมิมฺปิ กตาวี รถสฺมิมฺปิ กตาวี ธนุสฺมิมฺปิ กตาวี ถรุสฺมิมฺปิ กตาวี อูรุพลี พาหุพลี อลมตฺโต สงฺคามาวจโรติ? อโหสิมหํ โภ รฏฺฐปาล วีสติวสฺสุทฺเทสิโกปิ ปณฺณวีสติวสฺสุทฺเทสิโกปิ หตฺถิสฺมิมฺปิ กตาวี อสฺสสฺมิมฺปิ กตาวี รถสฺมิมฺปิ กตาวี ธนุสฺมิมฺปิ กตาวี ถรุสฺมิมฺปิ กตาวี อูรุพลี พาหุพลี อลมตฺโต สงฺคามาวจโร. อปฺเปกทาหํ โภ รฏฺฐปาล อิทฺธิมาวี[1] มญฺเญ, น อตฺตโน พเลน สมสมํ สมนุปสฺสามีติ. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, เอวเมว ตุวํ เอตรหิปิ อูรุพลี พาหุพลี อลมตฺโต สงฺคามาวจโรติ? โน หิทํ โภ รฏฺฐปาล, เอตรหิ ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต, อาสีติโก เม วโย วตฺตติ, อปฺเปกทาหํ โภ รฏฺฐปาล อิธ ปาทํ กริสฺสามีติ อญฺเญนว ปาทํ กโรมีติ.

---

๑ สี. อิ. อิทฺธิมา จ มญฺเญ

อิทํ โข ตํ มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิตํ "อุปนียติ โลโก อทฺธุโว"ติ, ยมหํ ฌตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตติ. อจฺฉริยํ โภ รฏฺฐปาล, อพฺภุตํ โภ รฏฺฐปาล, ยาว สุภาสิตญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน "อุปนียติ โลโก อทฺธุโว"ติ, อุปนียติ หิ โภ รฏฺฐปาล โลโก อทฺธุโว. (๑)

สํวิชฺชนฺเต โข โภ รฏฺฐปาล อิมสฺมิ๎ ราชกุเล หตฺถิกายาปี อสฺสกายาปี รถกายาปี ปตฺติกายาปี, เย๎ อมฺหากํ อาปทาสุ ปริโยธาย วตฺติสฺสนฺติ. "อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร"ติ ภวं รฏฺฐปาโล อาห, อิมสฺส ปน โภ รฏฺฐปาล ภาสิตสฺส กถं อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพติ? ตํ กิ๎ มญฺญสิ มหาราช, อตฺถิ เต โกจิ อนุสายิโก อาพาโธติ? อตฺถิ เม โภ รฏฺฐปาล อนุสายิโก อาพาโธ, อปฺเปกทา มํ โภ รฏฺฐปาล มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ปริวาเรตฺวา สีตา โหนฺติ "อิทานิ ราชา โกรโพฺย กาลं กริสฺสติ, อิทานิ ราชา โกรโพฺย กาลं กริสฺสตี"ติ. ตํ กิ๎ มญฺญสิ มหาราช, ยสฺส๎ ตฺวํ เต มิตฺตามจฺเจ ญาติสาโลหิเต "อายนฺตุ เม โภนฺโต มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, สพฺเพว สนฺตา อิมं เวทนं สํวิภชถ, ยถาหं ลหุกตริกํ เวทนं เวทิเยยฺยนฺ"ติ, อุทาหุ ตฺวเญว ตํ เวทนं เวทิยสีติ? นาหं โภ รฏฺฐปาล ลภามิ เต มิตฺตามจฺเจ ญาติสาโลหิเต "อายนฺตุ เม โภนฺโต มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, สพฺเพว สนฺตา อิมं เวทนं สํวิภชถ, ยถาหं ลหุกตริกं เวทนं เวทิเยยฺยนฺ"ติ, อถ โข อหเมว ตं เวทนं เวทิยามีติ. อิทं โข ตं มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิตं "อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร"ติ, ยมหํ ฌตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตติ. อจฺฉริยं โภ รฏฺฐปาล, อพฺภุตํ โภ รฏฺฐปาล, ยาว สุภาสิตญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน "อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร"ติ, อตาโณ หิ โภ รฏฺฐปาล โลโก อนภิสฺสโร. (๒)

---

๑ ฉ. ม. เยติ ปทं นตฺถิ

สญฺชานาติ โข โภ รฏฺฐปาล อิมสฺมิ๎ ราชกุเล ปหูตं หิรญฺญสุวณฺณं ภูมิคตญฺจ เวหาสคตญฺจ. "อสฺสโก โลโก, สพฺพं ปหาย คมนียนฺ"ติ ภวं รฏฺฐปาโล อาห, อิมสฺส ปน โภ รฏฺฐปาล ภาสิตสฺส กถं อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพติ? ตํ กิๆ มญฺญสิ มหาราช, ยถา ตฺวํ เอตรหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรสิ, เอวเมวํ ปรตฺถาปี "เอวเมวาหं อิเมหิว ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรมี"ติ, อุทาหุ อญฺเญ อิมं โภคं ปฏิปชฺชิสฺสนฺติ, ตฺวํ ปน ยถากมฺมं คมิสฺสสี"ติ? ยถาหं โภ รฏฺฐปาล เอตรหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรมิ, นาหं เอวามิ ปรตฺถาปี "เอวเมวาหं อิเมหิว ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปีโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรมี"ติ, อถ โข อญฺเญ อิมं โภคं ปฏิปชฺชิสฺสนฺติ, อหं ปน ยถากมฺมं คมิสฺสามีติ. อิทं โข ตं มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิตं "อสฺสโก โลโก, สพฺพं ปหาย คมนียนฺ"ติ, ยมหं ฉตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิโตติ. อจฺฉริยं โภ รฏฺฐปาล, อพฺภุตं โภ รฏฺฐปาล, ยาว สุภาสิตญฺจิทं เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน "อสฺสโก โลโก, สพฺพं ปหาย คมนียนฺ"ติ, อสฺสโก หิ โภ รฏฺฐปาล โลโก, สพฺพं ปหาย คมนียं. (๓)

"อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโสติ ภวं รฏฺฐปาโล อาห, อิมสฺส ปน โภ รฏฺฐปาล ภาสิตสฺส กถं อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพติ? ตํ กิๆ มญฺญสิ มหาราช, ผีตं กุรุๆ อชฺฌาวสสีติ? เอวं โภ รฏฺฐปาล ผีตं กุรุๆ อชฺฌาวสามีติ. ตํ กิๆ มญฺญสิ มหาราช, อิธ เต ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ปุรตฺถิมาย ทิสาย สทฺธายิโก ปจฺจยิโก, โส ตं อุปสงฺกมิตฺวา เอวं วเทยฺย "ยคฺเฆ มหาราช ชาเนยฺยาสิ, อหं อาคจฺฉามิ ปุรตฺถิมาย ทิสาย, ตตฺถทฺทสं มหนฺตं ชนปทं อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ พหุชนं อากิณฺณมนุสฺสๆ, พหู ตตฺถ หตฺถิกายา อสฺสกายา รถกายา ปตฺติกายา, พหุ ตตฺถ ธนธญฺญนฺ,[๑] พหุ ตตฺถ หิรญฺญสุวณฺณนฺ อกตญฺเจว กตญฺจ, พหุ ตตฺถ อิตฺถิปริคฺคโห, สกฺกา จ

๑ ฉ. ธนธญฺญนฺ

ตาวตเกเนว พลมฺเตน[1] อภิวิชินิตุ, อภิวิชิน มหาราชา"ติ, กินฺติ นํ กเรยฺยาสีติ? ตมฺปี มยํ โภ รฏฺฐปาล อภิวิชิย อชฺฌาวเสยฺยามาติ. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธ เต ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ปจฺฉิมาย ทิสาย ฯ เป ฯ อุตฺตราย ทิสาย ฯ เป ฯ ทกฺขิณาย ทิสาย ฯ เป ฯ ปรสมุทฺทโต สทฺทายิโก ปจฺจยิโก, โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย "ยตฺเถว มหาราช ชาเนยฺยาสิ, อหํ อาคจฺฉามิ ปรสมุทฺทโต, ตตฺถทฺทสํ มหนฺตํ ชนปทํ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ พหุชนํ อากิณฺณมนุสฺสํ, พหู ตตฺถ หตฺถิกายา อสฺสกายา รถกายา ปตฺติกายา, พหุ ตตฺถ ทนฺตาชินํ, พหุ ตตฺถ หิรญฺญสุวณฺณํ อกตญฺเจว กตญฺจ, พหู ตตฺถ อิตฺถิปริคฺคโห, สกฺกา จ ตาวตเกเนว พลมฺเตน อภิวิชินิตุ, อภิวิชิน มหาราชา"ติ, กินฺติ นํ กเรยฺยาสีติ? ตมฺปี มยํ โภ รฏฺฐปาล อภิวิชิย อชฺฌาวเสยฺยามาติ. อิทํ โข ตํ มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิตํ "อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโส"ติ, ยมหํ ญตฺวา จ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตติ. อจฺฉริยํ โภ รฏฺฐปาล, อพฺภุตํ โภ รฏฺฐปาล, ยาว สุภาสิตญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน "อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโส"ติ. อูโน หิ โภ รฏฺฐปาล โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโสติ. (๔)

อิทมโวจ อายสฺมา รฏฺฐปาโล, อิทํ วตฺวา อถาปรํ เอตทโวจ:

[๓๐๗] ปสฺสามิ โลเก สธเน มนุสฺเส
ตทฺธาน วิตฺตํ น ททนฺติ โมหา,
ตุทฺธา[2] ธนํ สนฺนิจยํ กโรนฺติ
ภิยฺโย จ กาเม อภิปตฺถยนฺติ.

ราชา ปสยฺหา ปถวึ วิชิตฺวา
สสาครนฺตํ มหิมาวสนฺโต[3],

---

๑ ฉ. พลมฺเตน ๒ ก. ตทฺธา ธนํ ๓ สี. มหิยาวสนฺโต

โอรํ สมุทฺทสฺส อติตฺตรูโป
ปารํ สมุทฺทสฺสปี ปตฺถเยถ.

ราชา จ อญฺเญ จ พหู มนุสฺสา
อวีตตณฺหา[1] มรณํ อุเปนฺติ,
อูนาว หุตฺวาน ชหนฺติ เทหํ
กาเมหิ โลกมฺหิ น หตฺถิ ติตฺติ.

กนฺทนฺติ นํ ญาตี ปกิริย เกเส
อโห วตา โน อมราติ จาหุ,
วตฺเถน นํ ปารุตํ นีหริตฺวา
จิตกํ สมาทาย[2] ตโต ฑหนฺติ.

โส ฑยฺหติ สูเลหิ ตุชฺชมาโน
เอเกน วตฺเถน ปหาย โภเค,
น มิยฺยมานสฺส ภวนฺติ ตาณา
ญาตี จ มิตฺตา อถ วา สหายา.

ทายาทกา ตสฺส ธนํ หรนฺติ
สตฺโต ปน คจฺฉติ เยน กมฺมํ,
น มิยฺยมานํ ธนมนฺวเมติ กิญฺจิ
ปุตฺตา จ ทารา จ ธนญฺจ รฏฺฐญฺ.

น ทีฆมายุ ลภเต ธเนน
น จาปี วิตฺเตน ชรํ วิหนฺติ,
อปฺปญฺหิทํ ชีวิตมาหุ ธีรา

---

๑ ฉ. อติตฺตตณฺหา ๒ สี. สมาชาย

อสฺสุตฺตํ วิปฺปริณามธมฺมํ.

อฑฺฒา ทลิทฺทา จ ผุสนฺติ ผสฺสํ
พาโล จ ธีโร จ ตเถว ผุฏฺโฐ,
พาโล หิ[1] พาลฺยา วธิโตว เสติ
ธีโร จ น เวธติ ผสฺสผุฏฺโฐ.

ตสฺมา หิ ปญฺญาว ธเนน เสยฺโย
ยาย โวสานํ อิธาธิคจฺฉติ,
อโพธิสตฺตา หิ ภวาภเวสุ
ปาปานิ กมฺมานิ กโรนฺติ โมหา.

อุเปติ คพฺภญฺจ ปรญฺจ โลกํ
สํสารมาปชฺช ปรมฺปราย,
ตสฺสปฺปปญฺโญ อภิสทฺทหนฺโต
อุเปติ คพฺภญฺจ ปรญฺจ โลกํ.

โจโร ยถา สนฺธิมุเข คหีโต
สกมฺมุนา หญฺญติ ปาปธมฺโม,
เอวํ ปชา เปจฺจ ปรมฺหิ โลเก
สกมฺมุนา หญฺญติ ปาปธมฺโม.

กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโนรมา
วิรูปรูเปน มเถนฺติ จิตฺตํ,
อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา
ตสฺมา อหํ ปพฺพชิโตมฺหิ ราช.

---

๑ ฉ. ม. พาโล จ ๑ ฉ. อิ. อโสสิตตฺตา

ทุมปฺผลาเนว ปตนฺติ มาณวา
ทหรา จ วุฑฺฒา จ สรีรเภทา
เอตมฺปี ทิสฺวา ปพฺพชิโตมฺหิ ราช
อปณฺณกํ สามญฺญเมว เสยฺโยติ.

รฏฺฐปาลสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํ.

๓. มฆเทวสุตฺต

[๓๐๘] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา มิถิลายํ วิหรติ มฆเทวอมฺพวเน[1]. อถ โข ภควา อญฺญตรสฺมิ ปเทเส สิตํ ปาตฺวากาสิ. อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ "โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย ภควโต สิตสฺส ปาตุกมฺมาย? น อกาเรณ ตถาคตา สิตํ ปาตุกโรนฺตี"ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เอกํสํ จีวรํ กตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "โก นุ โข ภนฺเต เหตุ โก ปจฺจโย ภควโต สิตสฺส ปาตุกมฺมาย? น อกาเรณ ตถาคตา สิตํ ปาตุกโรนฺตี"ติ. ภูตปุพฺพํ อานนฺท อิมิสฺสาเยว มิถิลายํ ราชา อโหสิ มฆเทโว[2] นาม ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺเม ฐิโต มหาราชา, ธมฺมํ จรติ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ อุปวสติ จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺส. อถ โข อานนฺท ราชา มฆเทโว พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน กปฺปกํ อามนฺเตสิ "ยทา เม สมฺม กปฺปก ปสฺเสยฺยาสิ สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานิ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข อานนฺท กปฺปโก รญฺโญ มฆเทวสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อทฺทสา โข อานนฺท กปฺปโก พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน รญฺโญ มฆเทวสฺส สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานิ; ทิสฺวาน ราชานํ มฆเทวํ เอตทโวจ "ปาตุภูตา โข เทวสฺส เทวทูตา, ทิสฺสนฺติ สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานี"ติ. เตนหิ สมฺม กปฺปก ตานิ ปลิตานิ สาธุกํ สณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา มม อญฺชลิสฺมึ ปติฏฺฐาเปหีติ. "เอวํ เทวา"ติ โข อานนฺท กปฺปโก รญฺโญ มฆเทวสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตานิ ปลิตานิ สาธุกํ สณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา รญฺโญ มฆเทวสฺส อญฺชลิสฺมึ ปติฏฺฐาเปสิ.

---

๑ สี. อิ. มชาเทวอมฺพวเน ๒ สี. มชาเทโว

[๓๐๙] อถ โข อานนฺท ราชา มฆเทโว กปฺปกสฺส ตามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ "ปาตุภูตา โข เม ตาต กุมาร เทวทูตา, ทิสฺสนฺติ สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานิ, ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, สมโย ทิพฺเพ กาเม ปริเยสิตุํ. เอหิ ตฺวมฺปิ ตาต กุมาร อิมํ รชฺชํ ปฏิปජ්ජ, อหํ ปน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิ. เตนหิ ตาต กุมาร ยทา ตฺวมฺปิ ปสฺเสยฺยาสิ สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานิ, อถ กปฺปกสฺส ตามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาขุกं รชฺเช สมนุสาสิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพเชยฺยาสิ, เยน เม อิทं กตฺตพฺพณฺณं วตฺถุ นิหิตํ อนุปฺปวตฺเตยฺยาสิ, มา โข เม ตฺวํ อนฺติมปุริโส อโหสิ. ยสฺมิ โข ตาต กุมาร ปุริสยุเค วตฺตมาเน เอวรูปสฺส กตฺตพฺพณฺณสฺส วตฺถุสฺส สมุจฺเฉโท โหติ, โส เตสं อนฺติมปุริโส โหติ. ตนฺตาหํ ตาต กุมาร เอวं วทามิ 'เยน เม อิทं กตฺตพฺพณฺณं วตฺถุ นิหิตํ อนุปฺปวตฺเตยฺยาสิ, มา โข เม ตฺวํ อนฺติมปุริโส อโหสี'ติ. อถ โข อานนฺท ราชา มฆเทโว กปฺปกสฺส ตามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาขุกं รชฺเช สมนุสาสิตฺวา อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิ. โส เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสं ผริตฺวา วิหาสิ. ตถา ทุติยं. ตถา ตතියं. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยं สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตं โลกं เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน[1] ผริตฺวา วิหาสิ. กรุณาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสं ผริตฺวา วิหาสิ. ตถา ทุติยं. ตถา ตතියं. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยं สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตं โลกं อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหาสิ.

ราชา โข ปนานนฺท มฆเทโว จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬิกํ[2] กีฬิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อุปรชฺชं กาเรสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ รชฺชं กาเรสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ

---

๑ ฉ. ม. อพฺยาพชฺเฌน ๒ ฉ. ม. กุมารกีฬิตํ

อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต พฺรหฺมจริยมจริ. โส จตุตฺโถ พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ.

[๓๑๐] อถ โข อานนฺท รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺโต พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน กปฺปกํ อามนฺเตสิ "ยทา เม สมฺม กปฺปก ปสฺเสยฺยาสิ สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานิ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข อานนฺท กปฺปโก รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อทฺทสา โข อานนฺท กปฺปโก พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺตสฺส สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานิ; ทิสฺวาน รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺตํ เอตทโวจ "ปาตุภูตา โข เทวสฺส เทวทูตา, ทิสฺสนฺติ สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานี"ติ. เตนหิ สมฺม กปฺปก ตานิ ปลิตานิ สาธุกํ สณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา มม อญฺชลิสฺมิ ปติฏฺฐาเปหีติ. "เอวํ เทวา"ติ โข อานนฺท กปฺปโก รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตานิ ปลิตานิ สาธุกํ สณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺตสฺส อญฺชลิสฺมิ ปติฏฺฐาเปสิ.

อถ โข อานนฺท รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺโต กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ "ปาตุภูตา โข เม ตาต กุมาร เทวทูตา, ทิสฺสนฺติ สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานิ, ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, สมโย ทิพฺเพ กาเม ปริเยสิตุํ. เอหิ ตฺวํ ตาต กุมาร อิมํ รชฺชํ ปฏิปชฺช, อหํ ปน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามิ. เตนหิ ตาต กุมาร ยทา ตฺวมฺปิ ปสฺเสยฺยาสิ สิรสฺมิ ปลิตานิ ชาตานิ, อถ กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาธุกํ รชฺเช สมนุสาสิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยาสิ, เยน เม อิทํ กลฺยาณํ วตฺตํ นิหิตํ อนุปฺปวตฺเตยฺยาสิ, มา โข เม ตฺวํ อนติมปุริโส อโหสิ. ยสฺมิ โข ตาต กุมาร ปุริสยุเค วตฺตมาเน เอวรูปสฺส กลฺยาณสฺส วตฺตสฺส สมุจฺเฉโท โหติ, โส เตสं อนติมปุริโส โหติ, ตนฺตาหํ ตาต

กุมาร เอวํ วทามิ 'เยน เม อิทํ กญฺญาณํ วตฺถุ นิหิตํ อนุปฺปวตฺเตยฺยาสิ, มา โข เม ตฺวํ อนตฺถมปุริโส อโหสี"ติ. อถ โข ฆานนฺท รญฺโญ มฆเทวสฺส ปุตฺโต กปฺปกสฺส ฆามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาธุกํ รชฺเช สมนุสาสิตฺวา อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ. โส เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิ. ตถา ทุติยํ. ตถา. ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหาสิ. กรุณาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหาสิ. รญฺโญ โข ปนานนฺท มฆเทวสฺส ปุตฺโต จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬกํ กีฬิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อุปรชฺชํ การเยสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ การเยสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต พฺรหฺมจริยมจริ. โส จตูสุ พฺรหฺมวิหาเรสุ ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ.

[๓๑๑] รญฺโญ โข ปนานนฺท มฆเทวสฺส ปุตฺตปปุตฺตกา ตสฺส ปรมฺปรา จตุราสีติราชสหสฺสานิ อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสุ. เต เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรึสุ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรึสุ. กรุณาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ

๑ ก. จตุราสีติสหสฺสานิ, สี. อิ. จตุราสีติวตฺติยสหสฺสานิ

ทิสํ ผริตฺวา วิหรึสุ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรึสุ. จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ กุมารกีพิกํ กีฬึสุ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อุปรชฺชํ กาเรสุ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ กาเรสุ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา พฺรหฺมจริยมจรึสุ. เต จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา พฺรหฺมโลกูปคา อเหสุ. นิมิ เตสํ ราชา[1] ปจฺฉิมโก อโหสิ ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺเม ฐิโต มหาราชา, ธมฺมํ จรติ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ อุปวสติ จาตุทฺทสึ ปณฺจทสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺส.

[๓๑๒] ภูตปุพฺพํ อานนฺท เทวานํ ตาวตึสานํ สุธมฺมายํ สภายํ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาทิ "ภาภา วต โภ วิเทหานํ, สุลทฺธํ วต โภ วิเทหานํ, เยสํนิมิ ราชา ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺเม ฐิโต มหาราชา, ธมฺมํ จรติ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ อุปวสติ จาตุทฺทสึ ปณฺจทสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺสา"ติ. อถ โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ "อิจฺเฉยฺยาถ โน ตุเมฺห มาริสา นิมึ[1] ราชานํ ทฏฺฐุนฺ"ติ? อิจฺฉาม มยํ มาริสา นิมึ ราชานํ ทฏฺฐุนฺติ. เตน โข ปนานนฺท สมเยน นิมิ ราชา ตทหุโปสเถ ปณฺณรเส สีสนฺหาโต[2] อุโปสถิโก อุปริปาสาทวรคโต นิสินฺโน โหติ. อถ โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท, เสยฺยถาปี นาม พลวา ปุริโส สมฺมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมฺมิญฺเชยฺย; เอวเมว เทเวสุ ตาวตึเสสุ อนฺตรหิโต นิมิสฺส รญฺโญ สมฺมุเขฺ[3] ปาตุรโหสิ. อถ โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท นิมึ ราชานเมตทโวจ "ภาภา เต มหาราช, สุลทฺธํ เต มหาราช, เทวา มหาราช ตาวตึสา สุธมฺมายํ สภายํ กิตฺตยมานรูปา สนฺนิสินฺนา 'ภาภา วต โภ วิเทหานํ, สุลทฺธํ วต โภ วิเทหานํ, เยสํ นิมิ ราชา ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺเม ฐิโต มหาราชา, ธมฺมํ จรติ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ อุปวสติ

---

๑ สี. อิ. ราชานํ ๒ สี. สีสนฺหาโต ๓ ฉ. ม. ปมุเข

จาตุทฺทสึ ปณฺณรสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺสา'ติ. เทวา เต มหาราช ตาวตึสา ทสฺสนกามา, ตสฺส เต อหํ มหาราช สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถํ ปหิณิสฺสามิ, อภิรุเหยฺยาสิ มหาราช ทิพฺพํ ยานํ อวิกมฺปมาโน"ติ. อธิวาเสสิ โข อานนฺท นิมิ ราชา ตุณฺหีภาเวน.

[๓๑๓] อถ โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท นิมิสฺส รญฺโญ อธิวาสนํ วิทิตฺวา, เสยฺยถาปี นาม พลวา ปุริโส สมฺมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมฺมิญฺเชยฺย; เอวเมว นิมิสฺส รญฺโญ สมฺมุเข อนุตรหิโต เทเวสุ ตาวตึเสสุ ปาตุรโหสิ. อถ โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท มาตลึ สงฺคาหกํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ สมฺม มาตลิ สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถํ โยเชตฺวา นิมิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวं วเทหิ 'อยนฺเต มหาราช สหสฺสยุตฺโต อาชญฺญรโถ สกฺเกน เทวานมินฺเทน เปสิโต, อภิรุเหยฺยาสิ มหาราช ทิพฺพํ ยานํ อวิกมฺปมาโน"ติ. "เอวं ภทฺทนฺตวา"ติ โข อานนฺท มาตลิ สงฺคาหโก สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถํ โยเชตฺวา นิมิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ "อยํ เต มหาราช สหสฺสยุตฺโต อาชญฺญรโถ สกฺเกน เทวานมินฺเทน เปสิโต, อภิรุห มหาราช ทิพฺพํ ยานํ อวิกมฺปมาโน, อถีจ มหาราช กตเมน ตํ เนมิ? เยน วา ปาปกมฺมา ปาปกานํ กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสํเวเทนฺติ, เยน วา กลฺยาณกมฺมา กลฺยาณกมฺมานํ วิปากํ ปฏิสํเวเทนฺตี"ติ? อุภเยเนว มํ มาตลิ เนหี'ติ. สมฺปเวเสสิ โข อานนฺท มาตลิ สงฺคาหโก นิมิ ราชานํ สุธมฺมํ สภํ, อทฺทสา โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท นิมิ ราชานํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน นิมิ ราชานํ เอตทโวจ "เอหิ โข มหาราช, สฺวาคตं มหาราช, เทวา เต ทสฺสนกามา มหาราช, ตาวตึสา สุธมฺมายं สภายं กิตฺตยมานรูปา สนฺนิสินฺนา 'ลาภา วต โภ วิเทหานं, สุลทฺธโลภ วต โภ วิเทหานं, เยสं นิมิ ราชา ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺเม ฐิโต มหาราชา, ธมฺมํ จรติ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ

---

๑ สี. อิ. สมฺปาเปสิ

อุปวสฺสติ จาตุทฺทสึ ปณฺณรสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺสา'ติ, เทวา เต มหาราช ตาวตึสา ทสฺสนกามา, อภิรม มหาราช เทเวสุ เทวานุภาเวนา"ติ. อถ มาริส, ตตฺเถว มํ มิถิลํ ปฏิเนตุ, ตถาหํ ธมฺมํ จริสฺสามิ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ อุปวสิสฺสามิ จาตุทฺทสึ ปณฺณรสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺสาติ.

[๓๑๔] อถ โข อานนฺท สกฺโก เทวานมินฺโท มาตลึ สงฺคาหกํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ สมฺม มาตลิ สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถํ โยเชตฺวา นิมึ ราชานํ ตตฺเถว มิถิลํ ปฏิเนหี"ติ. "เอวํ ภทฺทนฺตวา"ติ โข อานนฺท มาตลิ สงฺคาหโก สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปฏิสฺสุตฺวา สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถํ โยเชตฺวา นิมึ ราชานํ ตตฺเถว มิถิลํ ปฏิเนสิ. ตตฺร สุทํ อานนฺท นิมิ ราชา ธมฺมํ จรติ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ, อุโปสถญฺจ อุปวสติ จาตุทฺทสึ ปณฺณรสึ อฏฺฐมึ จ ปกฺขสฺสาติ. อถ โข อานนฺท นิมิ ราชา พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน กปฺปกํ อามนฺเตสิ "ยทา เม สมฺม กปฺปก ปสฺเสยฺยาสิ สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานิ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข อานนฺท กปฺปโก นิมิสฺส รญฺโญ ปจฺจสฺโสสิ. อทฺทสา โข อานนฺท กปฺปโก พหูนํ วสฺสานํ พหูนํ วสฺสสตานํ พหูนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน นิมิสฺส รญฺโญ สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานิ; ทิสฺวาน นิมึ ราชานํ เอตทโวจ "ปาตุภูตา โข เทวสฺส เทวทูตา, ทิสฺสนฺติ สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานี"ติ. เตนหิ สมฺม กปฺปก ตานิ ปลิตานิ สาธุกํ สณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา มม อญฺชลิสฺมึ ปติฏฺฐาเปหี'ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข อานนฺท กปฺปโก นิมิสฺส รญฺโญ ปฏิสฺสุตฺวา ตานิ ปลิตานิ สาธุกํ สณฺฑาเสน อุทฺธริตฺวา นิมิสฺส รญฺโญ อญฺชลิสฺมึ ปติฏฺฐาเปสิ. อถ โข อานนฺท นิมิ ราชา กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ "ปาตุภูตา โข เม ตาต กุมาร เทวทูตา, ทิสฺสนฺติ สิรสฺมึ ปลิตานิ ชาตานิ, ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, สมโย ทิพฺเพ กาเม ปริเยสิตุ. เอหิ ตฺวํ ตาต กุมาร, อิมํ รชฺชํ ปฏิปชฺช, อหํ ปน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ

๑ ฉ. ม. อุปวสามิ

ปพฺพชิสฺสามิ. เตนหิ ตาต กุมาร ยทา ตุวมฺปิ ปสฺเสยฺยาสิ ทิวสมฺปิ ปลิตานิ ชาตานิ, อถ กปฺปกสฺส ฆามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาขุกํ รชฺเช สมนุสาสิตฺวา เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยาสิ. เยน เม อิทํ กลฺยาณํ วตฺตํ นิหิตํ อนุปฺปวตฺเตยฺยาสิ, มา โข เม ตุวํ อนฺติมปุริโส อโหสิ. ยสฺมิ โข ตาต กุมาร ปุริสยุเค วตฺตมาเน เอวรูปสฺส กลฺยาณสฺส วตฺตสฺส สมุจฺเฉโท โหติ, โส เตสํ อนฺติมปุริโส โหติ. ตนฺตาหํ ตาต กุมาร เอวํ วทามิ 'เยน เม อิทํ กลฺยาณํ วตฺตํ นิหิตํ อนุปฺปวตฺเตยฺยาสิ, มา โข เม ตุวํ อนฺติมปุริโส อโหสี"ติ.

[๓๑๕] อถ โข อานนฺท นิมิ ราชา กปฺปกสฺส ฆามวรํ ทตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาขุกํ รชฺเช สมนุสาสิตฺวา อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ. โส เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิ. ตถา ทุติยं. ตถา ตติยं. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหาสิ. กรุณา-สหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสํ ผริตฺวา วิหาสิ. ตถา ทุติยं. ตถา ตติยं. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหาสิ. นิมิ โข ปนานนฺท ราชา จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬกํ กีฬิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อุปรชฺชํ กาเรสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ รชฺชं กาเรสิ, จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ อิมสฺมิเยว มฆเทวอมฺพวเน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต พฺรหฺมจริยมจริ. โส จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ. นิมิสฺส โข ปนานนฺท รญฺโญ กพารชนโก นาม ปุตฺโต อโหสิ, น โส อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิ. โส ตं กลฺยาณํ วตฺตํ สมุจฺฉินฺทิ, โส เตสं อนฺติมปุริโส อโหสิ.

[๓๑๖] สิยา โข ปน เต อานนฺท เอวมสฺส "อญฺโญ นูน เตน สมเยน ราชา มฆเทโว อโหสิ, เยน[1] ตำ กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตนฺ"ติ. น โข ปเนตำ อานนฺท เอวำ ทฏฺฐพฺพำ. อหำ เตน สมเยน ราชา มฆเทโว อโหสึ, อหำ ตำ กลฺยาณำ วตฺตำ นิหินึ, มยา ตำ กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตำ ปจฺฉิมา ชนตา อนุปฺปวตฺเตสิ. ตำ โข ปนานนฺท กลฺยาณำ วตฺตำ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ, ยาวเทว พฺรหฺมโลกูปปตฺติยา. อิทำ โข ปนานนฺท เอตรหิ มยา กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตำ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. กตมญฺจานนฺท เอตรหิ มยา กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตำ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค. เสยฺยถีทำ? สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ. อิทำ โข อานนฺท เอตรหิ มยา กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตำ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สංวตฺตติ. ตำ โว อหำ อานนฺท เอวำ วทามิ, เยน เม อิทำ กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตำ อนุปฺปวตฺเตยฺยาถ, มา โข เม ตุเมฺห อนฺติมปุริสา อหุวตฺถ. ยสฺมิ โข อานนฺท ปุริสยุเค วตฺตมาเน เอวรูปสฺส กลฺยาณสฺส วตฺตสฺส สมุจฺเฉโท โหติ, โส เตสำ อนฺติมปุริโส โหติ. ตำ โว อหำ อานนฺท เอวำ วทามิ "เยน เม อิทำ กลฺยาณำ วตฺตำ นิหิตำ อนุปฺปวตฺเตยฺยาถ, มา โข เม ตุเมฺห อนฺติมปุริสา อหุวตฺถา"ติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตำ อภินนฺทีติ.

มฆเทวสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ ตติยำ.

---

๑ สี. โย ตำ กลฺยาณำ วตฺตำ นิหินีติ

๔. มธุรสุตฺต

[๓๑๗] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ อายสฺมา มหากจฺจาโน มธุราย วิหรติ คุนฺทาวเน[1]. อสฺโสสิ โข ราชา มธุโร อวนฺติปุตฺโต "สมโณ ขลุ โภ กจฺจาโน มธุราย วิหรติ คุนฺทาวเน, ตํ โข ปน ภวนฺตํ กจฺจานํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'ปณฺฑิโต วิยตฺโต เมธาวี พหุสฺสุโต จิตฺตกถี กลฺยาณปฏิภาโณ วุฑฺโฒ เจว อรหา จ, สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี"ติ. อถ โข ราชา มธุโร อวนฺติปุตฺโต ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา ภทฺรํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ มธุราย นิยฺยาสิ มหจฺจราชานุภาเวน อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ ทสฺสนาย, ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว, เยนายสฺมา มหากจฺจาโน, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา มหากจฺจาเนน สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ราชา มธุโร อวนฺติปุตฺโต อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจ "พฺราหฺมณา โภ กจฺจาน เอวมาหํสุ 'พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ โน อพฺราหฺมณา. พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา'ติ อิทํ[2] ภวํ กจฺจาโน กิมกฺขายี"ติ[3]. โฆโสเยว โข เอโส มหาราช โลกสฺมิ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ โน อพฺราหฺมณา. พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมทายาทา"ติ. ตทมินาเปตํ[4] เอตํ มหาราช

---

๑ ฉ. คุนฺทาวเน ๒ ฉ. ม. อิช, สี. อิติ ๓ สี. กิมาหาติ ๔ ก. อิมินาปี โข เอตํ

ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา "โฆโสเยเวโส โลกสฺมึ พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๓๑๘] ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ขตฺติยสฺส เจปิ อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, ขตฺติโยปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที. พฺราหฺมโณปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ เวสฺโสปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ สุทฺโทปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาทีติ? ขตฺติยสฺส เจปิ โภ กจฺจาน อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, ขตฺติโยปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที. พฺราหฺมโณปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ เวสฺโสปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาทีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, พฺราหฺมณสฺส เจปิ อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, พฺราหฺมโณปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที. เวสฺโสปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ สุทฺโทปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ ขตฺติโยปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาทีติ? พฺราหฺมณสฺส เจปิ โภ กจฺจาน อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, พฺราหฺมโณปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที. เวสฺโสปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ สุทฺโทปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ ขตฺติโยปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาทีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, เวสฺสสฺส เจปิ อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, เวสฺโสปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที. สุทฺโทปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ ขตฺติโยปิสฺสาสฺส ฯ เป ฯ พฺราหฺมโณปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาทีติ? เวสฺสสฺส เจปิ โภ กจฺจาน อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, เวสฺโสปิสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺฉานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี ปิยวาที.

สุทฺโทบีสฺสาสฺส ฯ เป ฯ ขตฺติโยบีสฺสาสฺส ฯ เป ฯ พฺราหฺมโณบีสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺจานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี บียวาทีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, สุทฺทสฺส เจปิ อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, สุทฺโทบีสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺจานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี บียวาที. ขตฺติโยบีสฺสาสฺส ฯ เป ฯ พฺราหฺมโณบีสฺสาสฺส ฯ เป ฯ เวสฺโสบีสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺจานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี บียวาทีติ? สุทฺทสฺส เจปิ โภ กจฺจาน อิชฺเฌยฺย ธเนน วา ธญฺเญน วา รชเตน วา ชาตรูเปน วา, สุทฺโทบีสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺจานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี บียวาที. ขตฺติโยบีสฺสาสฺส ฯ เป ฯ พฺราหฺมโณบีสฺสาสฺส ฯ เป ฯ เวสฺโสบีสฺสาสฺส ปุพฺพุฏฺฐายี ปจฺจานิปาตี กิการปฏิสฺสาวี มนาปจารี บียวาทีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ยทิ เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมา โหนฺติ, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? อทฺธา โข โภ กจฺจาน เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ นตฺถิ เอตฺถ กิญฺจิ นานากรณนฺ สมนุปสฺสามีติ. อิมินาปี โข เอตํ มหาราช ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา "โสโสเยเวโส โลกสฺมิ พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๓๑๙] ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธสฺส ขตฺติโย ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายนฺ ทุคฺคตึ วินิปาตนฺ นิรยนฺ อุปปชฺเชยฺย, โน วา, กถํ วา เอตฺถ โหตีติ? ขตฺติโยปี หิ โภ กจฺจาน ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายนฺ ทุคฺคตึ

---

๑ ฉ. ม. เนสนฺ, สี. นาสนฺ

วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, เอวญฺจ ปน เม เอตํ อรหตํ สุตนฺติ.

สาธุ สาธุ มหาราช, สาธุ โข เต เอตํ มหาราช เอวํ โหติ, สาธุ จ ปน เต เอตํ อรหตา สุตํ. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธสฺส พฺราหฺมโณ ฯ เป ฯ อิธสฺส เวสฺโส ฯ เป ฯ อิธสฺส สุทฺโท ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี ฯ เป ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? สุทฺโทปี หิ โภ กจฺจาน ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี ฯ เป ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐี กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺเชยฺย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, เอวญฺจ ปน เม เอตํ อรหตา สุตนฺติ.

สาธุ สาธุ มหาราช, สาธุ โข เต เอตํ มหาราช เอวํ โหติ, สาธุ จ ปน เต เอตํ อรหตา สุตํ. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ยทิ เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? อทฺธา โข กจฺจาน เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, นาหํ เอตฺถ กิญฺจิ นานากรณํ สมนุปสฺสามีติ. อิมินาปี โข เอตํ มหาราช ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา "โขโสเยเวโส โลกสฺมิ๋ พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๓๒๐] ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธสฺส จตฺตาโร ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต, มุสาวาทา ปฏิวิรโต, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต, อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิตฺโต สมฺมาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? จตฺตาโรปี หิ โภ กจฺจาน ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต, มุสาวาทา ปฏิวิรโต, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต,

อนภิชฺฌาตุ อพฺยาปนฺนจิตฺโต สมฺมาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคं โลกํ อุปปชฺเชยฺย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, เอวญฺจ ปน เม เอตं อรหตํ สุตนฺติ.

สาธุ สาธุ มหาราช, สาธุ โข เต เอตं มหาราช เอวํ โหติ, สาธุ จ ปน เต เอตं อรหตํ สุตं. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธสฺส พฺราหฺมโณ ฯ เป ฯ อิธสฺส เวสฺโส ฯ เป ฯ อิธสฺส สุทฺโท ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต ฯ เป ฯ สมฺมาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคं โลกํ อุปปชฺเชยฺย, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? สุทฺโทปี หิ โภ กจฺจาน ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต ฯ เป ฯ สมฺมาทิฏฺฐี, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคติ สคฺคं โลกํ อุปปชฺเชยฺย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, เอวญฺจ ปน เม เอตं อรหตํ สุตนฺติ. สาธุ สาธุ มหาราช, สาธุ โข เต เอตं มหาราช เอวํ โหติ, สาธุ จ ปน เต เอตं อรหตํ สุตं. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ยทิ เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, โน วา, กถं วา เต เอตฺถ โหตีติ? อทฺธา โข โภ กจฺจาน เอวं สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, เนสं เอตฺถ กิญฺจิ นานากรณํ สมนุปสฺสามีติ. อิมินาปี โข เอตं มหาราช ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา "โขโสเยเวโส โลกสฺมิ, พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๓๒๑] ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธ ขตฺติโย สนฺธิं วา ฉินฺเทยฺย, นิลฺโลปํ วา หเรยฺย, เอกาคาริกं วา กเรยฺย, ปริปนฺเถ วา ติฏฺเฐยฺย, ปรทารं วา คจฺเฉยฺย. ตญฺเจเต ปุริสา คเหตฺวา ทสฺเสยฺยุ "อยं เต เทว โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยं อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑं ปเณหี"ติ, กินฺติ นं กเรยฺยาสีติ? ฆาเตยฺยาม วา โภ กจฺจาน ฆาเตยฺยาม[1] วา ปพฺพาเชยฺยาม วา ยถาปจฺจยं วา กเรยฺยาม. ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หิสฺส โภ กจฺจาน ปุพฺเพ ขตฺติโยติ สมญฺญา, สาสฺส อนุตรหิตา, โจโรเตฺวว สงฺขฺยं[2] คจฺฉตีติ.

---

๑ ก. ผาเปยฺยาม ๒ ฉ. สงฺขยฺยํ

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธ พฺราหฺมโณ ฯ เป ฯ อิธ เวสฺโส ฯ เป ฯ อิธ สุทฺโท สนฺธึ วา ฉินฺเทยฺย, นิลฺโลปํ วา หเรยฺย, เอกาคาริกํ วา กเรยฺย, ปริปนฺเถ วา ติฏฺเฐยฺย, ปรทารํ วา คจฺเฉยฺย. ตญฺเจ เต ปุริสา คเหตฺวา ทสฺเสยฺยุ "อยํ เต เทว โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทณฺฑํ ปเณหี"ติ, กินฺติ นํ กเรยฺยาสีติ? ฆาเตยฺยาม วา โภ กจฺจาน ชาเตยฺยาม วา ปพฺพาเชยฺยาม วา ยถาปจฺจยํ วา กเรยฺยาม. ตํ กิสฺส เหตุ ? ยา หิสฺส โภ กจฺจาน ปุพฺเพ สุทฺโทติ สมญฺญา, สาสฺส อนฺตรหิตา, โจโรเตฺวว สงฺขํ คจฺฉตีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ยทิ เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? อทฺธา โข โภ กจฺจาน เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ? เนสํ เอตฺถ กิญฺจิ นานากรณํ สมนุปสฺสามีติ. อิมินาปี โข เอตํ มหาราช ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา "โฆโสเยเวโส โลกสฺมิ, พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๓๒๒] ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธ ขตฺติโย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต อสฺส. วิรโต ปาณาติปาตา, วิรโต อทินฺนาทานา, วิรโต มุสาวาทา, รตฺตูปรโต เอกภตฺติโก, พฺรหฺมจารี สีลวา กลฺยาณธมฺโม, กินฺติ นํ กเรยฺยาสีติ? อภิวาเทยฺยาม วา โภ กจฺจาน ปจฺจุฏฺเฐยฺยาม วา อาสเนน วา นิมนฺเตยฺยาม, อภินิมนฺเตยฺยาม วา นํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสน-คลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, ธมฺมิกํ วา อสฺส รกฺขาวรณคุตฺตึ สณฺวิทเหยฺยาม, ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หิสฺส โภ กจฺจาน ปุพฺเพ ขตฺติโยติ สมญฺญา, สาสฺส อนฺตรหิตา, สมโณเตฺวว สงฺขํ คจฺฉตีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, อิธ พฺราหฺมโณ ฯ เป ฯ อิธ เวสฺโส ฯ เป ฯ อิธ สุทฺโท เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต อสฺส. วิรโต ปาณาติปาตา, วิรโต อทินฺนาทานา, วิรโต มุสาวาทา, รตฺตูปรโต,

เอกภตฺติโก, พฺรหฺมจารี สีลวา กลฺยาณธมฺโม, กินฺติ นํ กเรยฺยาสีติ? อภิวาเทยฺยาม วา โภ กจฺจาน ปจฺจุฏฺเฐยฺยาม วา อาสเนน วา นิมนฺเตยฺยาม, อภินิมนฺเตยฺยาม วา นํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, ธมฺมิกํ วา อสฺส รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทเหยฺยาม. ตํ กิสฺส เหตุ? ยา หิสฺส โภ กจฺจาน ปุพฺเพ สุทฺโทติ สมญฺญา, สาสฺส อนฺตรหิตา สมโณเตฺวว สงฺขํ คจฺฉตีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, ยทิ เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, โน วา, กถํ วา เต เอตฺถ โหตีติ? อทฺธา โข โภ กจฺจาน เอวํ สนฺเต อิเม จตฺตาโร วณฺณา สมสมา โหนฺติ, เนสํ เอตฺถ กิญฺจิ นานากรณํ สมนุปสฺสามีติ. อิมินา โข เอตํ มหาราช ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา "โขโสเยเวโส โลกสฺมิ, พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ โน อพฺราหฺมณา. พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๑๒๓] เอวํ วุตฺเต ราชา มาคนฺทิยปุตฺโต อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ กจฺจาน, อภิกฺกนฺตํ โภ กจฺจาน; เสยฺยถาปี โภ กจฺจาน นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคं อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตं ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ. เอวเมว โภตา กจฺจาเนน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหं ภวนฺตं กจฺจานं สรณं คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกं มं ภวं กจฺจาโน ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํคตนฺ"ติ. มา โข มं ตฺวं มหาราช สรณं อคมาสิ, ตเมว ตฺวं ภควนฺตं สรณं คจฺฉ, ยมหं สรณं คโตติ. กหं ปน โข กจฺจาน เอตรหิ โส ภควา วิหรติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธติ? ปรินิพฺพุโต โข มหาราช เอตรหิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธติ. สเจปี มยํ โข กจฺจาน สุเณยฺยาม ตं ภควนฺตं ทสสุ โยชเนสุ, ทสปี มยํ โยชนานิ คจฺเฉยฺยาม ตं ภควนฺตं ทสฺสนาย อรหนฺตं สมฺมาสมฺพุทฺธํ. สเจปี มยํ โข กจฺจาน สุเณยฺยาม ตं ภควนฺตं วีสติยา โยชเนสุ...ติสาย โยชเนสุ...

จตฺตาฬีสาย โยชเนสุ...ปญฺญาสาย โยชเนสุ, ปญฺญาสมฺปี มยํ โยชนานิ คจฺเฉยฺยาม ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ. โยชนสเต เจปี มยํ โภ กจฺจาน สุเณยฺยาม ตํ ภควนฺตํ, โยชนสตมฺปี มยํ คจฺเฉยฺยาม ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ. ยโต จ โข โภ กจฺจาน ปรินิพฺพุโต โส ภควา, ปรินิพฺพุตมฺปี มยํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มํ ภควา กจฺจาโน ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณคตนฺติ.

มธุรสุตฺตํ นิฏฐิตํ จตุตฺถํ.

๕. โพธิราชกุมารสุตฺต

[๓๒๔] เอวมฺเม สุตฺตं:- เอกं สมยं ภควา ภคฺเคสุ วิหรติ สุสุมารคิเร เภสกพาวเน มิคทาเย. เตน โข ปน สมเยน โพธิสฺส ราชกุมารสฺส โกกนโท นาม ปาสาโท อจิรการิโต โหติ อนชฺฌาวุฏฺโฐ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตน. อถ โข โพธิ ราชกุมาโร สญฺชิกาปุตฺตํ มาณวํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺท, อปฺปาพาธं อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานं พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉ 'โพธิ ภนฺเต ราชกุมาโร ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานं พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉติ'ติ, เอวญฺจ วเทหิ 'อธิวาเสตุ กิร ภนฺเต ภควา โพธิสฺส ราชกุมารสฺส สฺวาตนาย ภตฺตं สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. "เอวํ โภ"ติ โข สญฺชิกาปุตฺโต มาณโว โพธิสฺส ราชกุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ โสมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺโน โข สญฺชิกาปุตฺโต มาณโว ภควนฺตं เอตทโวจ "โพธิ โภ โคตม ราชกุมาโร โภโต โคตมสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานं พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉติ, เอวญฺจ วเทติ 'อธิวาเสตุ กิร ภวं โคตโม โพธิสฺส ราชกุมารสฺส สฺวาตนาย ภตฺตं สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข สญฺชิกาปุตฺโต มาณโว ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา, เยน โพธิ ราชกุมาโร, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โพธิ ราชกุมารं เอตทโวจ "อโวจุมฺหา โข มยं โภโต วจเนน ตं ภวนฺตं โคตมं, โพธิ โภ โคตม ราชกุมาโร โภโต โคตมสฺส ปาเท สิรสา

---

๑ ฉ. โพธิ โข

วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ, เอวญฺจ วเทติ 'อธิวาเสตุ กิร ภวํ โคตโม โพธิสฺส ราชกุมารสฺส สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆนา'ติ, อธิวุตฺถญฺจ ปน สมเณน โคตเมนา"ติ.

[๓๒๕] อถ โข โพธิ ราชกุมาโร ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา โกกนทญฺจ ปาสาทํ โอทาเตหิ ทุสฺเสหิ สนฺถราเปตฺวา ยาว ปจฺฉิมโสปานกเพวรา สญฺชิกาปุตฺตํ มาณวํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต กาลํ อาโรเจหิ 'กาโล ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺ'ติ. "เอวํ โภ"ติ โข สญฺชิกาปุตฺโต มาณโว โพธิสฺส ราชกุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต กาลํ อาโรเจสิ "กาโล โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺ"ติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน โพธิสฺส ราชกุมารสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน โพธิ ราชกุมาโร พหิทฺวารโกฏฺฐเก ฐิโต โหติ ภควนฺตํ อาคมยมาโน. อทฺทสา โข โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปุรกฺขิตฺวา, เยน โกกนโท ปาสาโท, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข ภควา ปจฺฉิมํ โสปานกเพวรํ นิสฺสาย อฏฺฐาสิ. อถ โข โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิรุหตุ ภนฺเต ภควา ทุสฺสานิ, อภิรุหตุ สุคโต ทุสฺสานิ, ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา"ติ. เอวํ วุตฺเต ภควา ตุณฺหี อโหสิ. ทุติยมฺปิ โข โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิรุหตุ ภนฺเต ภควา ทุสฺสานิ, อภิรุหตุ สุคโต ทุสฺสานิ, ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา"ติ. เอวํ วุตฺเต ภควา ตุณฺหี อโหสิ. ตติยมฺปิ โข โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิรุหตุ ภนฺเต ภควา ทุสฺสานิ, อภิรุหตุ สุคโต ทุสฺสานิ, ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา"ติ.

[๓๒๖] อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อปโลเกสิ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท โพธิ ราชกุมารํ เอตทโวจ "หรตุ ราชกุมาร ทุสฺสานิ, น ภควา

๑ อกฺกมตุ (วินยปิฏเก)

เจตปฏิกํ[1] อกฺกมิสฺสติ, ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโต อปโลเกติ[2]ติ. อถ โข โพธิ ราชกุมาโร ทุสฺสานิ สํหราเปตฺวา อุปริโกกนทปาสาเท อาสนานิ ปญฺญาเปสิ. อถ โข ภควา โกกนทํ ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆน. อถ โข โพธิ ราชกุมาโร พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "มยฺหํ โข ภนฺเต เอวํ โหติ 'น โข สุเขน สุขํ อธิคนฺตพฺพํ, ทุกฺเขน โข สุขํ อธิคนฺตพฺพนฺ'ติ.

[๓๒๗] มยฺหมฺปี โข ราชกุมาร ปุพฺเพว สมฺโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสตฺตสฺเสว สโต เอตทโหสิ "น โข สุเขน สุขํ อธิคนฺตพฺพํ, ทุกฺเขน โข สุขํ อธิคนฺตพฺพนฺ'ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร อปเรน สมเยน ทหโรว สมาโน สุสุกาพเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต, ปฐเมน วยสา อกามกานํ มาตาปีตูนํ อสฺสุมุขานํ โรทนฺตานํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ. โส โข อหํ เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน กิกุสลคเวสี อนุตฺตรํ สนฺติวรปทं ปริเยสมาโน, เยน อาฬาโร กาลามโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อาฬารं กาลามं เอตทโวจ "อิจฺฉามหं อาวุโส กาลาม อิมสฺมิ ธมฺมวินเย พฺรหฺมจริยं จริตุนฺ'ติ. เอวं วุตฺเต ราชกุมาร อาฬาโร กาลามโม มं เอตทโวจ "วิหรตายสฺมา, ตาทิโส อยं ธมฺโม, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส นจิรสฺเสว สกं อาจริยกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยา"ติ. โส โข อหं ราชกุมาร นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตं ธมฺมं ปริยาปุณึ. โส โข อหं ราชกุมาร ตาวตเกเนว โอฏฺฐปหตมตฺเตน ตุฬีตลาปนมตฺเตน ญาณวาทญฺจ วทามิ เถรวาทญฺจ, "ชานามิ ปสฺสามี"ติ จ ปฏิชานามิ อหญฺเจว อญฺเญ จ. ตสฺส มยฺหं ราชกุมาร เอตทโหสิ "น โข อาฬาโร กาลามโม อิมํ ธมฺมํ เกวลํ สทฺธามตฺตเกน 'สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี'ติ

---

๑ สี. อิ. เจตปฏิกํ ๒ ฉ. อนุกมฺปติ

ปเวเทติ, อทฺธา อาพาโร กาลาโม อิมํ ธมฺมํ ชานํ ปสฺสํ วิหรตี"ติ.

อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร, เยน อาพาโร กาลาโม, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อาพารํ กาลามํ เอตทโวจํ "กิตฺตาวตา โน อาวุโส กาลาม อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี"ติ.[1] เอวํ วุตฺเต ราชกุมาร อาพาโร กาลาโม อากิญฺจญฺญายตนํ ปเวเทสิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "น โข อาพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ สทฺธา, มยฺหมฺปตฺถิ สทฺธา. น โข อาพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ วีริยํ, มยฺหมฺปตฺถิ วีริยํ. น โข อาพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ สติ ฯเป ฯ สมาธิ ฯเป ฯ ปญฺญา, มยฺหมฺปตฺถิ ปญฺญา. ยนฺนูนาหํ ยํ ธมฺมํ อาพาโร กาลาโม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ ปเวเทติ, ตสฺส ธมฺมสฺส สจฺฉิกิริยาย ปทเหยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตं ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสึ. อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร, เยน อาพาโร กาลาโม, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อาพารํ กาลามํ เอตทโวจํ "เอตฺตาวตา โน อาวุโส กาลาม อิมํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี"ติ. เอตฺตาวตา โข อหํ อาวุโส อิมํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทมี"ติ. อหัปิ โข อาวุโส เอตฺตาวตา อิมํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ. ลาภา โน อาวุโส, สุลทฺธํ โน อาวุโส, เย มยं อายสฺมนฺตं ตาทิสं สพฺรหฺมจาริं ปสฺสาม, อิติ ยาหํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทมิ, ตं ตุวํ ธมฺมं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ. ยं ตุวํ ธมฺมं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ, ตมหํ ธมฺมं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทมิ. อิติ ยาหं ธมฺมं ชานามิ, ตं ตุวํ ธมฺมं ชานาสิ. ยं ตุวं ธมฺมं ชานาสิ, ตมหं ธมฺมं ชานามิ. อิติ ยาทิโส อหं, ตาทิโส ตุวं. ยาทิโส ตุวं, ตาทิโส อหं. เอหิทานิ อาวุโส อุโภว สนฺตา อิมं คณํ ปริหรามาติ. อิติ โข ราชกุมาร อาพาโร กาลาโม อาจริโย เม สมาโน

---

๑ ฉ. อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ ปเวเทสีติ

อตฺตโน อนฺเตวาสึ มํ สมานํ อตฺตโน[1] สมสมํ ฐเปสิ, อุพฺพาราย จ มํ ปูชาย ปูเชสิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "นายํ ธมฺโม นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ, ยาวเทว อากิญฺจญฺญายตนูปปตฺติยา"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร ตํ ธมฺมํ อนลงฺกริตฺวา ตสฺมา ธมฺมา นิพฺพิชฺช อปกฺกมึ.

[๓๒๘] โส โข อหํ ราชกุมาร กิกฺขิลคเวสี อนุตฺตรํ สนฺติวรปทं ปริเยสมาโน, เยน อุทฺทโก รามปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อุทฺทกं รามปุตฺตं เอตทโวจ "อิจฺฉามหं อาวุโส ราม อิมสฺมิ ธมฺมวินเย พฺรหฺมจริยं จริตุนฺ"ติ. เอวं วุตฺเต ราชกุมาร อุทฺทโก[2] รามปุตฺโต มं เอตทโวจ "วิหรตายสฺมา, ตาทิโส อยं ธมฺโม, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส นจิรสฺเสว สกं อาจริยกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยา"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตं ธมฺมं ปริยาปุณึ. โส โข อหํ ราชกุมาร ตาวตเกเนว โอฏฺฐปหตมตฺเตน ตปิตลาปนมตฺเตน ญาณวาทญฺจ วทามิ เถรวาทญฺจ, "ชานามิ ปสฺสามี"ติ จ ปฏิชานามิ อหญฺเจว อญฺเญ จ. ตสฺส มยฺหं ราชกุมาร เอตทโหสิ "น โข ราโม อิมं ธมฺมं เกวลं สทฺธามตฺตเกน 'สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี'ติ ปเวเทติ, อทฺธา ราโม อิมं ธมฺมं ชานํ ปสฺสं วิหาสี"ติ. อถ ขฺวาหं ราชกุมาร, เยน อุทฺทโก รามปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อุทฺทกं รามปุตฺตं เอตทโวจ "กิตฺตาวตา โน อาวุโส ราโม อิมं ธมฺมं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี"ติ. เอวं วุตฺเต ราชกุมาร อุทฺทโก รามปุตฺโต เนวสญฺญานาสญฺญายตนं ปเวเทสิ. ตสฺส มยฺหं ราชกุมาร เอตทโหสิ "น โข รามสฺเสว อโหสิ สทฺธา, มยฺหมฺปตฺถิ สทฺธา. น โข รามสฺเสว อโหสิ วิริยं ฯเปฯ สติ ฯเปฯ สมาธิ ฯเปฯ ปญฺญา, มยฺหมฺปตฺถิ ปญฺญา. ยนฺนูนาหं ยं ธมฺมं ราโม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ

---

๑ ฉ. ม. อตฺตนา ๒ ฉ. ม. อุทฺทโก

ปเวเทสิ, ตสฺส ธมฺมสฺส สจฺฉิกิริยาย ปหเหยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร นจิรสฺเสว ทิปฺปเมว ตํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร, เยน อุทฺทโก รามปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อุทฺทกํ รามปุตฺตํ เอตทโวจํ "เอตฺตาวตา โน อาวุโส รามโม อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี"ติ. เอตฺตาวตา โข อาวุโส รามโม อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสีติ. อหมฺปิ โข อาวุโส เอตฺตาวตา อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ. ลาภา โน อาวุโส, สุลทฺธํ โน อาวุโส, เย มยํ อายสฺมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจาริ์ ปสฺสาม. อิติ ยํ ธมฺมํ รามโม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสิ, ตํ ตฺวํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ. ยํ ตฺวํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ, ตํ ธมฺมํ รามโม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสิ. อิติ ยํ ธมฺมํ รามโม อภิญฺญาสิ, ตํ ตฺวํ ธมฺมํ ชานาสิ. ยํ ตฺวํ ธมฺมํ ชานาสิ, ตํ ธมฺมํ รามโม อภิญฺญาสิ. อิติ ยาทิโส รามโม อโหสิ, ตาทิโส ตุวฺ. ยาทิโส ตุวฺ, ตาทิโส รามโม อโหสิ. เอหิทานิ อาวุโส ตุวฺ อิมํ คณํ ปริหราติ. อิติ โข ราชกุมาร อุทฺทโก รามปุตฺโต สพฺรหฺมจาริ์ เม สมาโน อาจริยฏฺฐาเน มํ ฐเปสิ, อุพาราย จ มํ ปูชาย ปูเชสิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "นายํ ธมฺโม นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ, ยาวเทว เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปปตฺติยา"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร ตํ ธมฺมํ อนลงฺกริตฺวา ตสฺมา ธมฺมา นิพฺพิชฺช อปกฺกมึ.

[๓๒๙] โส โข อหํ ราชกุมาร กิกุสลคเวสี อนุตฺตรํ สนฺติวรปทํ ปริเยสมาโน มคเธสุ อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน อุรุเวลา เสนานิคโม, ตทวสริ์. ตตฺถทฺทสํ รมณียํ ภูมิภาคํ ปาสาทิกญฺจ วนสณฺฑํ, นทิญฺจ สนฺทนฺติ[1] เสตกํ สุปติตฺถํ

๑ ฉ. สนฺทติ

รมณีโย, สมนฺตา จ โคจรคามํ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอวมโหสิ "รมณีโย วต โภ ภูมิภาโค, ปาสาทิโก จ วนสณฺโฑ, นที จ สนฺทติ เสตกา สุปติตฺถา รมณียา, สมนฺตา จ โคจรคาโม, 'อตฺถิ วติทํ กุอปฺปตฺตสฺส ปธานตฺถิกสฺส ปธานายา"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร ตตฺเถว นิสีทึ "อถมิทํ ปธานายา"ติ. อปีสุ มํ ราชกุมาร ติสฺโส อุปมา ปฏิภึสุ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:

เสยฺยถาปี ราชกุมาร อตฺถํ กญฺจิ สเสนฺหึ[1] อุทเก นิกฺขิตฺตํ. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณึ อาทาย "อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ เตโช ปาตุกริสฺสามี"ติ. กึ นุ โข มญฺญสิ ราชกุมาร? อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ อตฺถํ กญฺจิ สเสนฺหึ อุทเก นิกฺขิตฺตึ อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมตฺถนฺโต[2] อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย เตโช ปาตุกเรยฺยาติ? โน เหตฺถึ ภนฺเต. กึ กิสฺส เหตุ? อทุญฺหิ ภนฺเต อตฺถํ กญฺจิ สเสนฺหึ, ตญฺจ ปน อุทเก นิกฺขิตฺตึ, ยาวเทว จ ปน โส ปุริโส กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสาติ. เอวเมว โข ราชกุมาร เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ อวูปกญฺจา วิหรนฺติ. โย จ เนสํ กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามสิเนโห กามมุจฺฉา กามปิปาสา กามปริฬาโห, โส จ อชฺฌตฺตึ น สุปหีโน โหติ น สุปฏิปฺปสฺสทฺโธ. โอปกฺกมิกา เจปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ญาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. โน เจปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา ขรา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ญาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. อยํ โข มํ ราชกุมาร ปฐมา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

[๓๓๐] อปราปี โข มํ ราชกุมาร ทุติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:

เสยฺยถาปี ราชกุมาร อตฺถํ กญฺจิ สเสนฺหึ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตึ. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณึ อาทาย "อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ เตโช ปาตุ-

---

๑ สี. สสฺสิเนหึ ๒ ฉ. ม. อภิมตฺถนฺโต ๓ ฉ. ม. หิทึ

กริสฺสามี"ติ. ตํ กึ มญฺญสิ ราชกุมาร? อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ อฑฺฒกฏฺฐํ สเสมุหํ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ อุตฺตรารณิ์ อาทาย อภิมถนฺโต อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย เตโช ปาตุกเรยฺยาติ? โน เหตํ ภนฺเต. ตํ กิสฺส เหตุ? อทุญฺหิ ภนฺเต อฑฺฒกฏฺฐํ สเสมุหํ กิญฺจาปิ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ, ยาวเทว จ ปน โส ปุริโส กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสาติ. เอวเมว โข ราชกุมาร เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ วูปกฏฺฐา วิหรนฺติ. โย จ เนสํ กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามเสฺนโห กามมุจฺฉา กามปิปาสา กามปริฬาโห, โส จ อชฺฌตฺตํ น สุปหีโน โหติ น สุปฏิปฺปสฺสทฺโธ. โอปกฺกมิกา เจปิ เต โภนฺโต สมณ-พฺราหฺมณา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา ขรา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ญาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. โน เจปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา ขรา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ญาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย; อยํ โข มํ ราชกุมาร ทุติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

[๓๓๑] อปราปิ โข มํ ราชกุมาร ตติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:

เสยฺยถาปิ ราชกุมาร สุกฺขํ กฏฺฐํ โกพาฬ่ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณิ์ อาทาย "อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ เตโช ปาตุ-กริสฺสามี"ติ. ตํ กึ มญฺญสิ ราชกุมาร? อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ สุกฺขํ กฏฺฐํ โกพาฬ่ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ อุตฺตรารณิ์ อาทาย อภิมถนฺโต อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย เตโช ปาตุกเรยฺยาติ? เอวํ ภนฺเต. ตํ กิสฺส เหตุ? อทุญฺหิ ภนฺเต สุกฺขํ กฏฺฐํ โกพาฬ่, ตญฺจ ปน อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตนฺติ. เอวเมว โข ราชกุมาร เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ วูปกฏฺฐา วิหรนฺติ. โย จ เนสํ กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามเสฺนโห กามมุจฺฉา กามปิปาสา กามปริฬาโห, โส จ อชฺฌตฺตํ สุปหีโน โหติ สุปฏิปฺปสฺสทฺโธ. โอปกฺกมิกา เจปิ เต โภนฺโต

สมณพฺราหฺมณา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, ภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. โน เจปี เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, ภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย; อยํ โข มํ ราชกุมาร ตติยา อุปมา ปฏิภาสิ[1] อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา. อิมา โข มํ ราชกุมาร ตีสฺโส อุปมา ปฏิภํสุ[1] อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

[๓๓๒] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคเณฺหยฺยํ อภินิปฺปีเพยฺยํ อภิสนฺตาเปยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหามิ อภินิปฺปีเพมิ อภิสนฺตาเปมิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร ทนฺเตภิ-ทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหโต อภิปฺปีพยโต อภิสนฺตาปยโต กจฺเฉหิ เสทา มุจฺจนฺติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร พลวา ปุริโส ทุพฺพลตรํ ปุริสํ สีเส วา คเหตฺวา ขนฺเธ วา คเหตฺวา อภินิคฺคเณฺหยฺย อภินิปฺปีเพยฺย อภิสนฺตาเปยฺย, เอวเมว โข เม ราชกุมาร ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหโต อภินิปฺปีพยโต อภิสนฺตาปยโต กจฺเฉหิ เสทา มุจฺจนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมุฏฺฐา,[2] สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

[๓๓๓] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ กณฺณโสเตหิ วาตานํ นิกฺขมนฺตานํ อธิมตฺโต สทฺโท โหติ. เสยฺยถาปี นาม กมฺมารคคฺคริยา[3] ธมมานาย อธิมตฺโต สทฺโท โหติ, เอวเมว โข เม ราชกุมาร

๑ สี. ปฏิภาตุ ๒ ฉ. สี. อสมฺมุฏฺฐา ๓ สี. คคฺคาริยา

มุขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ กณฺณโสเตหิ วาตานํ นิกฺขมนฺตานํ อธิมตฺโต สทฺโท โหติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วิริยํ โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานเน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา มุทฺธานํ โอหนนฺติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร พลวา ปุริโส ติเณหน สิขเรน มุทฺธานํ อภิมตฺเถยฺย. เอวเมว โข เม ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา มุทฺธานํ โอหนนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วิริยํ โหติ อสลฺลีนํ; อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานเน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา สีเส สีสเวทนา โหนฺติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร พลวา ปุริโส ทเฬหน วรตฺตกฺขณเนน สีเส สีสเวฏฺฐนํ ทเทยฺย. เอวเมว โข เม ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา สีเส สีสเวทนา โหนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วิริยं โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺ-ปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานเน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

---

๑ ฉ. มุทฺธนิ อูหนนฺติ, สี. อูหนฺติ ๒ ฉ. มุทฺธนิ, สี. มุทฺธานํ อภิมนฺเถยฺย

๓ ฉ. วรตฺตกฺขณเฑน, สี. วรตฺตกพนฺธเนน ๔ ฉ. ม. สีสเวฐํ

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเยว ฌานํ ฌาเยยฺยนฺ"ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิ ปริกนฺตนฺติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน กุจฺฉิ ปริกนฺเตยฺย; เอวเมว โข ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิ ปริกนฺตนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วิริยํ โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเยว ฌานํ ฌาเยยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺโต กายสฺมิ ฑาโห โหติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร เทฺว พลวนฺโต ปุริสา ทุพฺพลตรํ ปุริสํ นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุยา สนฺตาเปยฺยุ สมฺปริตาเปยฺยุ; เอวเมว โข เม ราชกุมาร มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺโต กายสฺมิ ฑาโห โหติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วิริยํ โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

อถีสุ มํ ราชกุมาร เทวตา ทิสฺวา เอวมาหํสุ "กาลกโต สมโณ โคตโม"ติ. เอกจฺจา เทวตา เอวมาหํสุ "น กาลกโต สมโณ โคตโม, อถีจ กาลํ กโรตี"ติ. เอกจฺจา เทวตา เอวมาหํสุ "น กาลกโต สมโณ โคตโม, นถี กาลํ กโรติ, อรหํ สมโณ โคตโม, วิหารเมฺหว โส อรหโต เอวรูโป โหตี"ติ.

[๓๓๔] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ สพฺพโส อาหารูปจฺเฉทาย ปฏิปชฺเชยฺยนฺ"ติ. อถ โข มํ ราชกุมาร เทวตา อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุ "มา

โข ตฺวํ มาริส สพฺพโส อาหารุปจฺเฉทาย ปฏิปชฺชิ. สเจ โข ตฺวํ มาริส สพฺพโส อาหารุปจฺเฉทาย ปฏิปชฺชิสฺสสิ, ตสฺส เต มยํ ทิพฺพํ โอชํ โลมกูเปหิ อชฺโฌหริสฺสาม[1], ตาย ตฺวํ ยาเปสฺสสี"ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "อหํ เจว โข ปน สพฺพโส อชฺฌุปคโต[2] ปฏิชาเนยฺยํ, อิมา จ โข เม เทวตา ทิพฺพํ โอชํ โลมกูเปหิ อชฺโฌหเรยฺยุ[3]; ตาย จาหํ ยาเปยฺยํ, ตํ มมสฺส มุสา"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร ตา เทวตา ปจฺจาจิกฺขามิ หญนฺติ วทามิ.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ โถกํ โถกํ อาหารํ อาหาเรยฺยํ ปสตํ ปสตํ, ยทิ วา มุคฺคยูสํ ยทิ วา กุลตฺถยูสํ ยทิ วา กพายยูสํ ยทิ วา หเรณุกยูสนฺติ. โส โข อหํ ราชกุมาร โถกํ โถกํ อาหารํ อาหาเรสึ ปสตํ ปสตํ, ยทิ วา มุคฺคยูสํ ยทิ วา กุลตฺถยูสํ ยทิ วา กพายยูสํ ยทิ วา หเรณุกยูสํ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร โถกํ โถกํ อาหารํ อาหารยโต ปสตํ ปสตํ, ยทิ วา มุคฺคยูสํ ยทิ วา กุลตฺถยูสํ ยทิ วา กพายยูสํ ยทิ วา หเรณุกยูสํ, อธิมตฺตกสิมานํ ปตฺโต กาโย โหติ. เสยฺยถาปี นาม อาสีติกปพฺพานิ วา กาฬปพฺพานิ วา; เอวเมวสฺสุ เม องฺคปจฺจงฺคานิ ภวนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม โอฏฺฐปทกํ; เอวเมวสฺสุ เม อานิสทกํ โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม วฏฏนาวา; เอวเมวสฺสุ เม บีฬิจิกณฺฐโก อุณฺณตาวนโต โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม ชรสาลาย[4] โคปานสิโย โอนตุนตวินตุนตา ภวนฺติ; เอวเมวสฺสุ เม ผาสุพิโย โอนตุนตวินตุนตา ภวนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม คมฺภีเร อุทปาเน อุทกตารกา คมฺภีรคตา โอกฺขายิกา ทิสฺสนฺติ; เอวเมวสฺสุ เม อกฺขิกูเปสุ อกฺขิตารกา คมฺภีรคตา โอกฺขายิกา ทิสฺสนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม ติตฺติกาลาพุ อามกจฺฉินฺโน วาตาตเปน สงฺกุลิโต[5] โหติ สมฺมิลาโต; เอวเมวสฺสุ เม สีสจฺฉวิ สงฺกุลิตา โหติ สมฺมิลาตา ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหํ ราชกุมาร "อุทรจฺฉวิ ปริมสิสฺสามี"ติ บีฬิจิกณฺฐกเยว ปริคฺคณฺหามิ, "บีฬิจิกณฺฐกํ ปริมสิสฺสามี"ติ

๑ ฉ. อชฺโฌหาเรสฺสาม ๒ ฉ. ม. อชชฺโฌตฺถ ๓ ฉ. ม. อชฺโฌหาเรยฺยุ
๔ ก. ชชฺชรสาลาย ๕ ฉ. สงฺกุฏิโต

อุทรจฺฉิเยว ปริคฺคณฺหามิ. ยาวสฺสุ เม ราชกุมาร อุทรจฺฉวิ ปีฏฺฐิกณฺฏกํ อตฺถิ นาโหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหํ ราชกุมาร "วจฺจํ วา มุตฺตํ วา กริสฺสามี"ติ ตตฺเถว อวกุชฺโช ปปตามิ ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหํ ราชกุมาร อิมเมว กายํ อสฺสาเสนฺโต ปาณินา คตฺตานิ อนุมชฺชามิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร ปาณินา คตฺตานิ อนุมชฺชโต ปูติมูลานิ โลมานิ กายสฺมา ปปตนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. อปีสฺสุ มํ ราชกุมาร มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ "กาโฬ สมโณ โคตโม"ติ. เอกจฺเจ มนุสฺสา เอวมาหํสุ "น กาโฬ สมโณ โคตโม, สาโม สมโณ โคตโม"ติ. เอกจฺเจ มนุสฺสา เอวมาหํสุ "น กาโฬ สมโณ โคตโม นปี สาโม, มงฺคุรจฺฉวิ สมโณ โคตโม"ติ. ยาวสฺสุ เม ราชกุมาร ตาว ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต อุปหโต โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย

[๓๓๕] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "เย โข เกจิ อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทยึสุ, เอตาวปรมํ นยิโต ภิยฺโย. เยปี หิ เกจิ อนาคตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทยิสฺสนฺติ, เอตาวปรมํ นยิโต ภิยฺโย. เยปี หิ เกจิ เอตรหิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, เอตาวปรมํ นยิโต ภิยฺโย. น โข ปนาหํ อิมาย กฏุกาย ทุกฺกรการิกาย อธิคจฺฉามิ อุตฺตรึ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ. สิยา นุ โข อญฺโญ มคฺโค โพธายา"ติ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "อภิชานามิ โข ปนาหं ปีตุ สกฺกสฺส กมฺมนฺเต สิตาย ชมฺพุฉายาย นิสินฺโน วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริตา. สิยา นุ โข เอโสมคฺโค โพธายา"ติ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร สตานุสารี วิญฺญาณํ อโหสิ "เอเสว มคฺโค โพธายา"ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "กินฺนุ โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ, ยนฺตं สุขं อญฺเญเวตฺถ กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหี"ติ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "น โข อหं ตสฺส สุขสฺส ภายามิ, ยนฺตं สุขं อญฺเญเวตฺถ กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหี"ติ.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "น โข ตํ สุกรํ สุขํ อธิคนฺตุ เอวํ อธิมตฺตกสิมานํ ปตฺตกาเยน. ยนฺนูนาหํ โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรยฺยํ โอทน-กุมฺมาสนฺ"ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรสึ โอทนกุมฺมาสํ. เตน โข ปน มํ[1] ราชกุมาร สมเยน ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ปจฺจุปฏฺฐิตา โหนฺติ "ยํ โข สมโณ โคตโม ขมฺมํ อธิคมิสฺสติ, ตํ โน อาโรเจสฺสตี"ติ. ยโต โข อหํ ราชกุมาร โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรสึ โอทนกุมฺมาสํ, อถ เม เต ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู นิพฺพิชฺช ปกฺกมิสุ "พาหุลฺลิโก[2] สมโณ โคตโม ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลายา"ติ[3].

[๓๓๖] โส โข อหํ ราชกุมาร โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรตฺวา พลํ คเหตฺวา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา ทุติยํ ฌานํ ฯ เป ฯ ตติยํ ฌานํ ฯ เป ฯ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึ. โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสึ. โส อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตं ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. อยํ โข เม ราชกุมาร รตฺติยา ปฐเม ยาเม ปฐมา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตं อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสึ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสามิ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานามิ. ฯ เป ฯ อยํ โข เม ราชกุมาร รตฺติยา มชฺฌิเม ยาเม ทุติยา

---

๑ สี. เม ๒ สี. อิ. พาหุลิโก ๓ สี. พาหุลฺยายาติ

วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตำ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต.

โส เอวำ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานำ ขยญาณาย จิตฺตำ อภินินฺนาเมสิ. โส อิทำ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตำ อพฺภญฺญาสิ ฯ เป ฯ อยำ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตำ อพฺภญฺญาสิ; อิเม อาสวาติ ยถาภูตำ อพฺภญฺญาสิ ฯ เป ฯ อยำ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตำ อพฺภญฺญาสิ. ตสฺส เม เอวำ ชานโต เอวำ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตำ วิมุจฺจิตฺถ, ภวาสวาปิ จิตฺตำ วิมุจฺจิตฺถ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตำ วิมุจฺจิตฺถ, วิมุตฺตสฺมิำ "วิมุตฺต"มิติ ญาณำ อโหสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตำ พฺรหฺมจริยำ, กตำ กรณียำ, นาปรำ อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อยำ โข เม ราชกุมาร รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตติยา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตำ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต.

[๓๓๗] ตสฺส มยฺหำ ราชกุมาร เอตทโหสิ "อธิคโต โข มยายำ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย. อาลยรามา โข ปนายำ ปชา อาลยรตา อาลยสมฺมุทิตา; อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย อาลยสมฺมุทิตาย ทุทฺทสำ อิทำ ฐานำ, ยทิทำ อิทปฺปจฺจยตา-ปฏิจฺจสมุปฺปาโท. อิทมฺปิ โข ฐานำ ทุทฺทสำ, ยทิทำ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานำ. อหญฺเจว โข ปน ธมฺมำ เทเสยฺยำ, ปเร จ เม น อาชาเนยฺยุำ, โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสา"ติ. อปีสฺสุ มำ ราชกุมาร อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิภำสุ ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:

"กิจฺเฉน เม อธิคตำ หฐนฺทานิ ปกาสิตำ
ราคโทสปเรเตหิ นายำ ธมฺโม สุสมฺพุโธ.
ปฏิโสตคามิำ นิปุณำ คมฺภีรำ ทุทฺทสำ อณุำ

ราครตฺตา น ทกฺขนฺติ ตโมกฺขนฺเธน อาวุฏา[1]"ติ.
อิติห เม ราชกุการ ปฏิสญฺจิกฺขโต อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ, โน ธมฺมเทสนาย.

[๓๓๔] อถ โข ราชกุมาร พฺรหฺมุโน สหมฺปติสฺส มม เจตสา เจโตปริวิตกฺก-มญฺญาย เอตทโหสิ "นสฺสติ วต โภ โลโก, วินสฺสติ วต โภ โลโก; ยตฺร หิ นาม ตถาคตสฺส อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อปฺโปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมติ, โน ธมฺมเทสนายา"ติ. อถ โข ราชกุมาร พฺรหฺมา สหมฺปติ, เสยฺยถาปี นาม พลวา ปุริโส สมฺมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมฺมิญฺเชยฺย; เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนฺตรหิโต มม ปุรโต ปาตุรโหสิ. อถ โข ราชกุมาร พฺรหฺมา สหมฺปติ เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา, เยนาหํ, เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา มํ เอตทโวจ "เทเสตุ เม ภนฺเต ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺมํ, สนฺติ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตาย ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร"ติ. อิทมโวจ ราชกุมาร พฺรหฺมา สหมฺปติ, อิทํ วตฺวา อถาปรํ เอตทโวจ:

"ปาตุรโหสิ มคเธสุ ปุพฺเพ
ธมฺโม อสุทฺโธ สมเลหิ จินฺติโต,
อปาปุเรตํ[2] อมตสฺส ทฺวารํ
สุณนฺตุ ธมฺมํ วิมเลนานุพุทฺธํ.

เสลา ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต
ยถาปี ปสฺเส ชนตํ สมนฺตโต,
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ
โสกาวกิณฺณํ[3] ชนตมเปตโสโก
อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูตํ.

อุฏฺเหิ วีร วิชิตสงฺคาม

---

๑ สี. อาวฏา ๒ สี. อวาปุเรตํ ๓ ฉ. ม. โสกาวตินฺนํ

สุตฺวาห อนณี[1] วิรช โลเก
เทเสตุ[2] ภควา ธมฺมํ
อญฺญาตาโร ภวิสฺสนฺตี"ติ.

[๓๓๙] อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร พฺรหฺมุโน จ อชฺเฌสนํ วิทิตฺวา สตฺตานญฺจ การุญฺญตํ ปฏิจฺจ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกสึ. อทฺทสํ โข อหํ ราชกุมาร พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺช-ภยทสฺสาวิโน[3] วิหรนฺเต, อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, เสยฺยถาปี นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อนฺโตนิมฺมุคฺคโปสีนิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ สโมทกณฺฐีตานิ, อปฺเปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ติฏฺฐนฺติ[4] อนุปลิตฺตานิ อุทเกน; เอวเมว โข อหํ ราชกุมาร พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทสํ สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อปฺเปกจฺเจ ปรโลกวชฺช-ภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกจฺเจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร พฺรหฺมานํ สหมฺปตึ คาถาย ปจฺจภาสึ:

"อปารุตา เตสํ อมตสฺส ทฺวารา
เย โสตวนฺโต ปมุญฺจนฺตุ สทฺธं.
วิหึสสญฺญึ ปคุณํ น ภาสึ
ธมฺมํ ปณีตํ มนุเชสุ พฺรหฺเม"ติ.

---

๑ ฉ. อณณ ๒ ฉ. สี. อิ. เทสสฺสุ ๓ ฉ. ...ทสฺสาวิเน ๔ ฉ. ฐีตานิ

[๓๔๐] อถ โข ราชกุมาร พฺรหฺมา สหมฺปติ "กตาวกาโส โขมฺหิ ภควตา ธมฺมเทสนายา"ติ มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายิ.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "อยํ โข อาฬาโร กาลาโม ปณฺฑิโต เวยฺยตฺโต เมธาวี ทีฆรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติโก, ยนฺนูนาหํ อาฬารสฺส กาลามสฺส ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โส อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ. อถ โข มํ ราชกุมาร เทวตา อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ "สตฺตาหกาลกโต ภนฺเต อาฬาโร กาลาโม"ติ. ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ "สตฺตาหกาลกโต อาฬาโร กาลาโม"ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "มหาชานิโย โข อาฬาโร กาลาโม, สเจ หิ โส อิมํ ธมฺมํ สุเณยฺย, ขิปฺปเมว อาชาเนยฺยา"ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "อยํ โข อุทฺทโก รามปุตฺโต ปณฺฑิโต เวยฺยตฺโต เมธาวี ทีฆรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติโก, ยนฺนูนาหํ อุทฺทกสฺส รามปุตฺตสฺส ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โส อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ. อถ โข มํ ราชกุมาร เทวตา อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ "อภิโทสกาลกโต ภนฺเต อุทฺทโก รามปุตฺโต"ติ. ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ "อภิโทสกาลกโต อุทฺทโก รามปุตฺโต"ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "มหาชานิโย โข อุทฺทโก รามปุตฺโต, สเจ หิ โส อิมํ ธมฺมํ สุเณยฺย, ขิปฺปเมว อาชาเนยฺยา"ติ.

[๓๔๑] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, โก อิมํ ธมฺมํ ขิปฺปเมว อาชานิสฺสตี"ติ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "พหุการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู, เย มํ ปธานปหิตตฺตํ อุปฏฺฐหึสุ, ยนฺนูนาหํ ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยนฺ"ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ "กหํ นุ โข เอตรหิ ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู วิหรนฺตี"ติ? อทฺทสํ ขฺวาหํ ราชกุมาร

ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู พาราณสิยํ วิหรนฺเต อิสิปตเน มิคทาเย. อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร อุรุเวลายํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน พาราณสี, เตน จาริกं อปกฺกมึ.

อทฺทสา โข มํ ราชกุมาร อุปโก อาชีวโก อนฺตรา จ คยं อนฺตรา จ โพธิ์ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺนํ; ทิสฺวาน มํ เอตทโวจ "วิปฺปสนฺนานิ โข เต อาวุโส อินฺทฺริยานิ, ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต, กสฺสิ ตฺวํ อาวุโส อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต, โก วา เต สตฺถา, กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี"ติ? เอวํ วุตฺเต อหํ ราชกุมาร อุปกं อาชีวกं คาถาหิ อชฺฌภาสึ:

"สพฺพาภิภู สพฺพวิทูหมสฺมิ
สพฺเพสุ ธมฺเมสุ อนูปลิตฺโต.
สพฺพญฺชโห ตณฺหกฺขเย วิมุตฺโต
สยं อภิญฺญาย กมุทฺทิเสยฺยं.

น เม อาจริโย อตฺถิ สทิโส เม น วิชฺชติ,
สเทวกสฺมิ์ โลกสฺมิ์ นตฺถิ เม ปฏิปุคฺคโล.

อหํ หิ อรหา โลเก อหं สตฺถา อนุตฺตโร,
เอโกมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ สีติภูโตมฺหิ นิพฺพุโต.

ธมฺมจกฺกं ปวตฺเตตุํ คจฺฉามิ กาสินं ปุรं,
อนฺธภูตสฺมิ์ โลกสฺมิ์ อาหญฺฉं อมตทุนฺทภินฺ"ติ.

ยถา โข ตฺวं อาวุโส ปฏิชานาสิ "อรหสิ อนนฺตชิโน"ติ.
"มาทิสา เว ชินา โหนฺติ เย ปตฺตา อาสวกฺขยं
ชิตา เม ปาปกา ธมฺมา ตสฺมาหมุปก ชิโน"ติ.

---

๑ ฉ. อนฺธภูตสฺมิ์

เอวํ วุตฺเต ราชกุมาโร อุปโก อาชีวโก "หุเวยฺยาวุโส"ติ[1] วตฺวา สีสํ โอกมฺเปตฺวา[2] ชิวฺหํ[3] นิตฺถาเปตฺวา อุมฺมคฺคํ คเหตฺวา ปกฺกามิ.

[๓๔๒] อถ ขฺวาหํ ราชกุมาร อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน พาราณสี อิสิปตนํ มิคทาโย, เยน ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมึ. อทฺทสํสุ โข มํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน อญฺญมญฺญํ กติกํ สณฺฐเปสุ๋ "อยํ อาวุโส สมโณ โคตโม อาคจฺฉติ, พาหุลฺลิโก ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย, โส เนว อภิกฺกาเทตพฺโพ, น ปจฺจุฏฺฐาตพฺโพ, นาสฺส ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตพฺพํ, อปิจ โข อาสนํ ฐเปตพฺพํ, สเจ โส อากงฺขิสฺสติ, นิสีทิสฺสตี"ติ. ยถา ยถา โข อหํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อุปสงฺกมึ[4], ตถา ตถา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู นาสกฺขิสุ สกาย กติกาย สณฺฐาตุ๋. อปฺเปกจฺเจ มํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหสุ๋, อปฺเปกจฺเจ อาสนํ ปญฺญาเปสุ๋, อปฺเปกจฺเจ ปาโททกํ อุปฏฺฐเปสุ๋, อปิจ โข มํ นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจรนฺติ. เอวํ วุตฺเต อหํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจ๋ "มา ภิกฺขเว ตถาคตํ นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจริตฺถ[5]. อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ, อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ, อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ๋ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา"ติ. เอวํ วุตฺเต ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู มํ เอตทโวจุ๋ "ตายปี โข ตฺวํ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย นาชฺฌคมา อุตฺตริ๋ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตฺวํ เอตรหิ พาหุลฺลิโก ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริ๋ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสนฺ"ติ? เอวํ วุตฺเต อหํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจ๋ "น ภิกฺขเว ตถาคโต พาหุลฺลิโก, น ปธานวิพฺภนฺโต น อาวตฺโต พาหุลฺลาย, อรหํ ภิกฺขเว

---

๑ ฉ. ม. หุเปยฺยปาวุโสติ, สี. อิ. หุเวยฺยปาวุโสติ ๒ สี. โอกมฺเปตฺวา
๓ ฉ. สี. อเม ปาจา นตฺถิ ๔ สี. อิ. อุปสงฺกมามิ ๕ ฉ. ม. สมุทาจรถ

ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ, อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ, อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา"ติ. ทุติยมฺปิ โข ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู มํ เอตทโวจุ "ตายปิ โข ตฺวํ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย นาชฺฌคมา อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตฺวํ เอตรหิ พาหุลิโก ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสนฺ"ติ? ทุติยมฺปิ โข อหํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจํ "น ภิกฺขเว ตถาคโต พาหุลิโก, น ปธานวิพฺภนฺโต, น อาวตฺโต พาหุลฺลาย, อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ, อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ, อหํ ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา"ติ ตติยมฺปิ โข ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู มํ เอตทโวจุ "ตายปิ โข ตฺวํ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย นาชฺฌคมา อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตฺวํ เอตรหิ พาหุลิโก ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลาย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสนฺ"ติ? เอวํ วุตฺเต อหํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู เอตทโวจํ "อภิชานาถ เม โน ตุเมฺห ภิกฺขเว อิโต ปุพฺเพ เอวรูปึ ภาสิตเมตนฺ"ติ.[1] โน เหตํ ภนฺเต. อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทหถ ภิกฺขเว โสตํ, อมตมธิคตํ อหมนุสาสามิ. [illegible] ธมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสิฏฺฐิ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย [illegible]ปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสา[illegible] ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถาติ

---

๑ ฉ. ม. ปภาวิตเมตนฺติ

อสกฺขิ โข อหํ ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู สญฺญาเปตุํ. เทฺวปี สุทฺธา ราชกุมาร ภิกฺขู โอวทามิ. ตโย ภิกฺขู ปิณฺฑาย จรนฺติ, ยํ ตโย ภิกฺขู ปิณฺฑาย จริตฺวา อาหรนฺติ, เตน ฉพฺพคฺคา ยาเปม. ตโยปี สุทฺธา ราชกุมาร ภิกฺขู โอวทามิ, เทฺว ภิกฺขู ปิณฺฑาย จรนฺติ, ยํ เทฺว ภิกฺขู ปิณฺฑาย จริตฺวา อาหรนฺติ, เตน ฉพฺพคฺคา ยาเปม.

[๓๔๓] อถ โข ราชกุมาร ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู มยา เอวํ โอวทิยมานา เอวํ อนุสาสิยมานา นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรึสูติ. เอวํ วุตฺเต โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "กึวิเรน นุ โข ภนฺเต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ ลภมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยา"ติ. เตนหิ ราชกุมาร ตเญฺเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิ. ตํ กึ มญฺญสิ ราชกุมาร? กุสโล ตฺวํ หตฺถารูเพหิ องฺกุสเกหิ สิปฺเปติ. เอวํ ภนฺเต กุสโล อหํ หตฺถารูเพหิ องฺกุสเกหิ สิปฺเปมิ. ตํ กึ มญฺญสิ ราชกุมาร? อิธ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย "โพธิ ราชกุมาโร หตฺถารูหิ องฺกุสคยฺหิ สิปฺปิ ชานาติ, ตสฺสาหํ สนฺติเก หตฺถารูหิ องฺกุสคยฺหิ สิปฺปิ สิกฺขิสฺสามี"ติ. โส จสฺส อสฺสทฺโธ, ยาวตกํ สทฺเธน ปตฺตพฺพํ, ตํ น สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส พหฺวาพาโธ, ยาวตฺตกํ อปฺปาพาเธน ปตฺตพฺพํ, ตํ น สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส สโฐ มายาวี, ยาวตกํ อสเฐน อมายาวินา ปตฺตพฺพํ, ตํ น สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส กุสีโต, ยาวตกํ อารทฺธวิริเยน ปตฺตพฺพํ, ตํ น สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส ทุปฺปญฺโญ, ยาวตกํ ปญฺญวตา ปตฺตพฺพํ, ตํ น สมฺปาปุเณยฺย. ตํ กึ มญฺญสิ ราชกุมาร? อปิ นุ โส ปุริโส ตว สนฺติเก หตฺถารูหิ องฺกุสคยฺหิ สิปฺปิ สิกฺเขยฺยาติ. เอกเมเกนาปี ภนฺเต องฺเคน สมนฺนาคโต โส ปุริโส น มม สนฺติเก หตฺถารูหิ องฺกุสคยฺหิ สิปฺปิ สิกฺเขยฺย, โก ปน วาโท ปญฺจหงฺเคหีติ.

---

๑ ฉ. ม. ฉพฺพคฺคิยา

[๓๔๔] กึ กิ์ มญฺญสิ ราชกุมาร? อิธ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย "โพธิ ราชกุมาโร หตฺถารูหํ องฺคุฬคยหุ์ สิปฺปิ์ ชานาติ, ตสฺสาหุ์ สนฺติเก หตฺถารูหุ์ องฺคุฬคยหุ์ สิปฺปิ์ สิกฺขิสฺสามิ์"ติ. โส จสฺส สทฺโธ, ยาวตกุ์ สทฺเธน ปตฺตพฺพุ์, กุ์ สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส อปฺปาพาโธ, ยาวตกุ์ อปฺปาพาเธน ปตฺตพฺพุ์, กุ์ สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส อสโฐ อมายาวี, ยาวตกุ์ อสเฐน อมายาวินา ปตฺตพฺพุ์, กุ์ สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส อารทฺธวีริโย, ยาวตกุ์ อารทฺธวีริเยน ปตฺตพฺพุ์, กุ์ สมฺปาปุเณยฺย. โส จสฺส ปญฺญวา, ยาวตกุ์ ปญฺญวตา ปตฺตพฺพุ์, กุ์ สมฺปาปุเณยฺย. กึ กิ์ มญฺญสิ ราชกุมาร? อปิ์ นุ โส ปุริโส ตว สนฺติเก หตฺถารูหุ์ องฺคุฬคยหุ์ สิปฺปิ์ สิกฺเขยฺยาติ. เอกเมเกนปิ์ ภนฺเต องฺเคน สมนฺนาคโต โส ปุริโส มม สนฺติเก หตฺถารูหุ์ องฺคุฬคยหุ์ สิปฺปิ์ สิกฺเขยฺย, โก ปน วาโท ปญฺจหงฺเคหิ์ติ. เอวเมว โข ราชกุมาร ปญฺจิมานิ ปธานิยงฺคานิ. กตมานิ ปญฺจ? อิธ ราชกุมาร ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธิ์ "อิติปิ์ โส ภควา อรหุ์ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานุ์ พุทฺโธ ภควา"ติ. อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติ์สี์ตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย. อสโฐ โหติ อมายาวี์ ยถาภูตุ์ อตฺตานุ์ อาวิกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ์ วา สพฺรหฺมจารีสุ์. อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานุ์ ธมฺมานุ์ ปหานาย กุสลานุ์ ธมฺมานุ์ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ์. ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. อิมานิ โข ราชกุมาร ปญฺจ ปธานิยงฺคานิ.

[๓๔๕] อิเมหิ ราชกุมาร ปญฺจหิ ปธานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตุ์ วินายกุ์ ลภมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยุ์ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรุ์ พฺรหฺมจริยปริโยสานุ์ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยุ์ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย สตฺต วสฺสานิ. ติฏฺฐนฺตุ ราชกุมาร สตฺต วสฺสานิ. อิเมหิ ปญฺจหิ

๑ ก. โหติ

ปชานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ อภิมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย ฉ วสฺสานิ ฯ เป ฯ ปญฺจ วสฺสานิ ฯ เป ฯ จตฺตาริ วสฺสานิ ฯ เป ฯ ตีณิ วสฺสานิ ฯ เป ฯ เทฺว วสฺสานิ ฯ เป ฯ เอกํ วสฺสํ. ติฏฺฐตุ ราชกุมาร เอกํ วสฺสํ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ อภิมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย สตฺต มาสานิ. ติฏฺฐนฺตุ ราชกุมาร สตฺต มาสานิ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ อภิมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย ฉ มาสานิ ฯ เป ฯ ปญฺจ มาสานิ ฯ เป ฯ จตฺตาริ มาสานิ ฯ เป ฯ ตีณิ มาสานิ ฯ เป ฯ เทฺว มาสานิ ฯ เป ฯ เอกํ มาสํ ฯ เป ฯ อฑฺฒมาสํ. ติฏฺฐตุ ราชกุมาร อฑฺฒมาโส. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ อภิมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย สตฺต รตฺตินฺทิวานิ. ติฏฺฐนฺตุ ราชกุมาร สตฺต รตฺตินฺทิวานิ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ อภิมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย ฉ รตฺตินฺทิวานิ ฯ เป ฯ ปญฺจ รตฺตินฺทิวานิ ฯ เป ฯ จตฺตาริ รตฺตินฺทิวานิ ฯ เป ฯ ตีณิ รตฺตินฺทิวานิ ฯ เป ฯ เทฺว รตฺตินฺทิวานิ ฯ เป ฯ เอกํ รตฺตินฺทิวํ. ติฏฺฐตุ ราชกุมาร เอโก รตฺตินฺทิโว. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานิยงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ อภิมาโน สายมนุสิฏฺโฐ ปาโต วิเสสํ อธิคมิสฺสติ, ปาตมนุสิฏฺโฐ สายं วิเสสํ อธิคมิสฺสตีติ. เอวํ วุตฺเต โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ เอตทโวจ "อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม

อโห ธมฺมสฺส สฺวากฺขาตตา, ยตฺร หิ นาม สายมนุสิฏฺโฐ ปาโต วิเสสํ อธิคมิสฺสติ, ปาตมนุสิฏฺโฐ สายํ วิเสสํ อธิคมิสฺสตี"ติ.

[๓๔๖] เอวํ วุตฺเต สญฺชิกาปุตฺโต มาณโว โพธิ์ ราชกุมารํ เอตทโวจ "เอวเมว ปนายํ ภวํ โพธิ 'อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม อโห ธมฺมสฺส สฺวากฺขาตตา'ติ ปเวเทติ.[๑] อถ จ ปน น ตํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉติ, ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจา"ติ. มา เหวํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต อวจ, มา เหวํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต อวจ, สมฺมุขา เม ตํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต อยฺยาย สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ, เอกมิทํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต สมยํ ภควา โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเม. อถ โข เม อยฺยา กุจฺฉิมตี, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺนา โข เม อยฺยา ภควนฺตํ เอตทโวจ "โย เม อยํ ภนฺเต กุจฺฉิคโต กุมาโร วา กุมาริกา วา, โส ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉติ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ ตं ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตนฺ"ติ. เอกมิทํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต สมยं ภควา อิเชว ภคฺเคสุ วิหรติ สุสุมารคิเร เภสกฬาวเน มิคทาเย. อถ โข มं ชาติ องฺเกน หริตฺวา,[๒] เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตं ฐิตา โข ชาติ ภควนฺตํ เอตทโวจ "อยํ ภนฺเต โพธิ ราชกุมาโร ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉติ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ ตं ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตนฺ"ติ. เอสาหํ สมฺม สญฺชิกาปุตฺต คติยกมฺปิ ภควนฺตं สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกं มं ภควา ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตนฺติ.

โพธิราชกุมารสุตฺตं นิฏฺฐิตं ปญฺจมं.

---

๑ จ วเทติ ๒ สี. วาหิตฺวา

๖. องฺคุลิมาลสุตฺต

[๓๔๗] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. เตน โข ปน สมเยน รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส วิชิเต โจโร องฺคุลิมาโล นาม โหติ ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุ, เตน คามาปิ อคามา กตา, นิคมาปิ อนิคมา กตา, ชนปทาปิ อชนปทา กตา. โส มนุสฺเส วธิตฺวา วธิตฺวา องฺคุลึ มาลํ ธาเรติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิ ปิณฺฑาย ปาวิสิ; สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต เสนาสนํ สสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน โจโร องฺคุลิมาโล, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา[๑] โข โคปาลกา ปสุปาลกา กสฺสกา ปถาวิโน ภควนฺตํ, เยน โจโร องฺคุลิมาโล, เตนุปสงฺกมนฺตํ; ทิสฺวาน ภควนฺตํ เอตทโวจุ "มา สมณ เอตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิ, เอตสฺมิ สมณ มคฺเค โจโร องฺคุลิมาโล นาม ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุ, เตน คามาปิ อคามา กตา, นิคมาปิ อนิคมา กตา, ชนปทาปิ อชนปทา กตา. โส มนุสฺเส วธิตฺวา วธิตฺวา องฺคุลึ มาลํ ธาเรติ, เอตมฺหิ สมณ มคฺคे ทสปิ ปุริสา วีสมฺปิ ปุริสา ติสมฺปิ ปุริสา จตฺตาฬีสมฺปิ ปุริสา ปญฺญาสมฺปิ ปุริสา สงฺคริตฺวา[๒] สงฺคริตฺวา[๒] ปฏิปชฺชนฺติ, เตปิ โจรสฺส องฺคุลิมาลสฺส หตฺถคตา คจฺฉนฺติ"ติ. เอวํ วุตฺเต ภควา ตุณฺหีภูโต อคมาสิ. ทุติยมฺปิ โข โคปาลกา ปสุปาลกา กสฺสกา ปถาวิโน ภควนฺตํ เอตทโวจุ "มา สมณ เอตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิ, เอตสฺมิ สมณ มคฺเค โจโร องฺคุลิมาโล นาม ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุ. เตน คามาปิ อคามา กตา, นิคมาปิ อนิคมา กตา, ชนปทาปิ อชนปทา กตา. โส มนุสฺเส วธิตฺวา

---

๑ ฉ. อทฺทสาสุ̆ ๒ ฉ. ม. สงฺกริตฺวา สงฺกริตฺวา, ก. อิ. สงฺหริตฺวา สงฺหริตฺวา

วธิตฺวา องฺคุลึ มาลํ ชาเรติ, เอตญฺหิ สมณ มคฺคํ ทสปิ ปุริสา วีสมฺปิ ปุริสา ตึสมฺปิ ปุริสา จตฺตาฬีสมฺปิ ปุริสา ปญฺญาสมฺปิ ปุริสา สงฺคริตฺวา สงฺคริตฺวา ปฏิปชฺชนฺติ, เตปิ โจรสฺส องฺคุลิมาลสฺส หตฺถตฺถํ คจฺฉนฺตี"ติ. อถ โข ภควา ตุณฺหีภูโต อคมาสิ. ตติยมฺปิ โข โคปาลกา ปสุปาลกา กสฺสกา ปถาวิโน ภควนฺตํ เอตทโวจุ "มา สมณ เอตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิ, เอตสฺมิ สมณ มคฺเค โจโร องฺคุลิมาโล นาม วุฏฺโฐ โลหิตปาณิ หตปฺปเห นิวิฏฺโฐ อหยาปนฺโน ปาณภูเตสุ. เตน คามาปิ อคามา กตา, นิคมาปิ อนิคมา กตา, ชนปทาปิ อชนปทา กตา. โส มนุสฺเส วธิตฺวา วธิตฺวา องฺคุลึ มาลํ ชาเรติ, เอตญฺหิ สมณ มคฺคํ ทสปิ ปุริสา วีสมฺปิ ปุริสา ตึสมฺปิ ปุริสา จตฺตาฬีสมฺปิ ปุริสา ปญฺญาสมฺปิ ปุริสา สงฺคริตฺวา สงฺคริตฺวา ปฏิปชฺชนฺติ, เตปิ โจรสฺส องฺคุลิมาลสฺส หตฺถตฺถํ คจฺฉนฺตี"ติ.

[๓๔๘] อถ โข ภควา ตุณฺหีภูโต อคมาสิ. อทฺทสา โข โจโร องฺคุลิมาโล ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ "อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, อิมญฺหิ มคฺคํ ทสปิ ปุริสา วีสมฺปิ ปุริสา ตึสมฺปิ ปุริสา จตฺตาฬีสมฺปิ ปุริสา ปญฺญาสมฺปิ ปุริสา สงฺคริตฺวา สงฺคริตฺวา ปฏิปชฺชนฺติ, เตปิ มม หตฺถตฺถํ คจฺฉนฺติ. อถ จ ปนายํ สมโณ เอโก อทุติโย ปสฺยหา มญฺเญ อาคจฺฉติ, ยนฺนูนาหํ อิมํ สมณํ ชีวิตา โวโรเปยฺยนฺ"ติ. อถ โข โจโร องฺคุลิมาโล อสิจมฺมํ คเหตฺวา ธนุกลาปํ สนฺนยฺหิตฺวา ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิ. อถ โข ภควา ตถารูปึ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาเรสิ[1], ยถา โจโร องฺคุลิมาโล ภควนฺตํ ปกติยา คจฺฉนฺตํ สพฺพถาเมน คจฺฉนฺโต น สกฺโกติ สมฺปาปุณิตุํ. อถ โข โจรสฺส องฺคุลิมาลสฺส เอตทโหสิ "อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, อหญฺหิ ปุพฺเพ หตฺถิปิ ธาวนฺตํ อนุปติตฺวา คณฺหามิ, อสฺสปิ ธาวนฺตํ อนุปติตฺวา คณฺหามิ, รถมฺปิ ธาวนฺตํ อนุปติตฺวา คณฺหามิ, มิคมฺปิ ธาวนฺตํ อนุปติตฺวา คณฺหามิ. อถ จ ปนาหํ อิมํ สมณํ ปกติยา คจฺฉนฺตํ สพฺพถาเมน คจฺฉนฺโต น สกฺโกมิ สมฺปาปุณิตุนฺ"ติ. ฐิโตว ภควนฺตํ เอตทโวจ

---

๑ ฉ. อภิสงฺขาสิ

"ติฏฺฐ สมณ, ติฏฺฐ สมณา"ติ. จิโต อหํ องฺคุลิมาล, ตุวญฺจ ติฏฺฐาติ. อถ โข โจรสฺส องฺคุลิมาลสฺส เอตทโหสิ "อิเม โข สมณา สกฺยปุตฺติยา สจฺจวาทิโน สจฺจปฏิญฺญา, อถ จ ปนายํ สมโณ คจฺฉนฺเยวาห 'จิโต อหํ องฺคุลิมาล, ตุวญฺจ ติฏฺฐา'ติ, ยนฺนูนาหํ อิมํ สมณํ ปุจฺเฉยฺยนฺ"ติ.

[๓๔๙] อถ โข โจโร องฺคุลิมาโล ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ

"คจฺฉํ วเทสิ สมณ จิโตมฺหิ
มมญฺจ พฺรูสิ จิตมฏฺฐิโตติ.
ปุจฺฉามิ ตं สมณ เอตมตฺถํ
กถํ จิโต ตฺวํ อหมฏฺฐิโตมฺหี"ติ.

จิโต อหํ องฺคุลิมาล สพฺพทา
สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ,
ตุวญฺจ ปาเณสุ อสญฺญโตสิ,
ตสฺมา จิโตหํ ตุวมฏฺฐิโตสฺมิ.

จิรสฺสํ วต เม มหิโต มเหสี
มหาวนํ สมณ ปจฺจุปาทิ,[1]
โสหํ จริสฺสามิ ปหิสฺส[2] ปาปํ
สุตฺวาน คาถํ ตว ธมฺมยุตฺตํ.

อิเตว โจโร อสิมาวุธญฺจ
โสพฺภา ปปาเต นรเก อกิริ
อวนฺทิ โจโร สุคตสฺส ปาเท
ตตฺเถว นํ ปพฺพชฺชํ อยาจิ.

---

๑ สี.อิ. มหาวนํ สมโณยํ ปจฺจุปาทิ, ฉ. มหาวนํ ปาปุณิ สจฺจวาทิ
๒ ฉ. โสหํ จริสฺสามิ ปหาย ปาปํ, สี. โสหํ จิรสฺสาปิ ปหาสฺสํ ปาปํ

พุทฺโธ จ โข การุณิโก มเหสี
โย สตฺถา โลกสฺส สเทวกสฺส,
ตเมหิ ภิกฺขูติ ตทา อโวจ
เตเสว ตสฺส อหุ ภิกฺขุภาโวติ.

[๓๕๐] อถ โข ภควา อายสฺมตา องฺคุลิมาเลน ปจฺฉาสมเณน, เยน สาวตฺถี, เตน จาริกํ ปกฺกามิ, อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน สาวตฺถี, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. เตน โข ปน สมเยน รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส อนฺเตปุรทฺวาเร มหาชนกาโย สนฺนิปติตฺวา อุจฺจาสทฺโท มหาสทฺโท โหติ "โจโร เต เทว วิชิเต องฺคุลิมาโล นาม ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุ, เตน คามาปี อคามา กตา, นิคมาปี อนิคมา กตา, ชนปทาปี อชนปทา กตา. โส มนุสฺเส วธิตฺวา วธิตฺวา องฺคุลึ มาลํ ธาเรติ, ตํ เทโว ปฏิเสเธตู"ติ.

อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ปญฺจมตฺเตหิ อสฺสสเตหิ สาวตฺถิยา นิกฺขมิตฺวา ทิวาทิวสฺส, เยน อาราโม, เตน ปาวิสิ, ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ ภควา เอตทโวจ "กินฺนุ เต มหาราช ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร กุปีโต, เวสาลิกา วา ลิจฺฉวี อญฺเญ วา ปฏิราชาโน"ติ? น โข เม ภนฺเต ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร กุปีโต, นปิ เวสาลิกา ลิจฺฉวี, นปิ อญฺเญ ปฏิราชาโน, โจโร เม ภนฺเต วิชิเต องฺคุลิมาโล นาม ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุ, เตน คามาปี อคามา กตา, นิคมาปี อนิคมา กตา, ชนปทาปี อชนปทา กตา. โส มนุสฺเส วธิตฺวา วธิตฺวา องฺคุลึ มาลํ ธาเรติ, ตาหํ ภนฺเต ปฏิเสธิสฺสามีติ. สเจ ปน ตุวํ มหาราช องฺคุลิมาลํ ปสฺเสยฺยาสิ เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา

---

๑ ฉ. ม. นิกฺขมิ

กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตํ วิรตํ ปาณาติปาตา วิรตํ อทินฺนาทานา วิรตํ มุสาวาทา เอกภตฺติกํ พฺรหฺมจาริ สีลวนฺตํ กลฺยาณธมฺมํ, กินฺติ นุ กเรยฺยาสีติ? อภิวาเทยฺยาม วา ภนฺเต ปจฺจุฏฺเฐยฺยาม วา อาสเนน วา นิมนฺเตยฺยาม อภินิมนฺเตยฺยาม วา นํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขาเรหิ, ธมฺมิกา วา อสฺส รกฺขาวรณคุตฺติ สํวิทเหยฺยาม, กุโต ปนสฺส ภนฺเต ทุสฺสีลสฺส ปาปธมฺมสฺส เอวรูโป สีลกฺขนฺโธ ภวิสฺสตีติ. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา องฺคุลิมาโล ภควโต อวิทูเร นิสินฺโน โหติ. อถ โข ภควา ทกฺขิณพาหํ ปคฺคเหตฺวา ราชานํ ปเสนทิ โกสลํ เอตทโวจ "เอโส มหาราช องฺคุลิมาโล"ติ. อถ โข รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส อหุเทว ภยํ, อหุ ฉมฺภิตตฺตํ, อหุ โลมหํโส. อถ โข ภควา ราชานํ ปเสนทิ โกสลํ ภีตํ สํวิคฺคํ โลมหฏฺฐชาตํ วิทิตฺวา ราชานํ ปเสนทิ โกสลํ เอตทโวจ "มา ภายิ มหาราช, มา ภายิ มหาราช; นตฺถิ เต อิโต ภยนฺ"ติ. อถ โข รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ยํ อโหสิ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา, โส ปฏิปฺปสฺสมฺภิ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล, เยนายสฺมา องฺคุลิมาโล, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ องฺคุลิมาลํ เอตทโวจ "อยฺโย โน ภนฺเต องฺคุลิมาโล"ติ? เอวํ มหาราชาติ. กถํ โภตโต อยยสฺส มีตา, กถํ โภตฺตา อยฺยสฺส มาตาติ? คคฺโค โข มหาราช มีตา, มนฺตานี มาตาติ. อภิรมตุ ภนฺเต อยฺโย คคฺโค มนฺตานิปุตฺโต, อหมยฺยสฺส คคฺคสฺส มนฺตานิปุตฺตสฺส อุสฺสุกฺกํ กริสฺสามิ จีวรปิณฺฑปาต-เสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ.

[๓๕๑] เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา องฺคุลิมาโล อารญฺญิโก โหติ บิณฺฑปาติโก ปํสุกูลิโก เตจีวริโก. อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล ราชานํ ปเสนทิ โกสลํ เอตทโวจ "อลํ มหาราช, ปริปุณฺณํ เม ติจีวรนฺ"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต; ยาวญฺจิทํ ภนฺเต ภควา อทนฺตานํ ทเมตา, อสนฺตานํ

สเมตา, อปรินิพฺพุตานํ ปรินิพฺพาเปตา, ยํ หิ มยํ ภนฺเต นาสกฺขิมฺหา ทณฺเฑนปิ สตฺเถนปิ ทเมตุ, โส ภควตา อทณฺเฑน อสตฺเถเนว ทนฺโต. หนฺท[1]านิ มยํ ภนฺเต คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณีย"ติ. ยสฺสทานิ มหาราช กาลํ มญฺญสีติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. อทฺทสา โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล สาวตฺถิยํ สปทานํ ปิณฺฑาย จรมาโน อญฺญตรํ อิตฺถิ มูฬฺหคพฺภํ วิสาทคพฺภํ[2]; ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ "กิจฺฉสฺสนฺติ วต โภ สตฺตา, กิจฺฉสฺสนฺติ วต โภ สตฺตา"ติ. อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "อิชาหํ ภนฺเต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, อทฺทสํ โข อหํ ภนฺเต สาวตฺถิยํ สปทานํ ปิณฺฑาย จรมาโน อญฺญตรํ อิตฺถิ มูฬฺหคพฺภํ วิสาทคพฺภํ; ทิสฺวาน เม เอตทโหสิ "กิจฺฉสฺสนฺติ วต โภ สตฺตา, กิจฺฉสฺสนฺติ วต โภ สตฺตา"ติ.

เตนหิ ตฺวํ องฺคุลิมาล, เยน สา อิตฺถิ, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ อิตฺถิ เอวं วเทหิ "ยโตหํ ภคินิ ชาโต นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา, เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺสา"ติ.

โส หิ นูน เม ภนฺเต สมฺปชานมุสาวาโท ภวิสฺสติ, มยา หิ ภนฺเต พหู สญฺจิจฺจ ปาณา ชีวิตา โวโรปิตา. เตนหิ ตฺวํ องฺคุลิมาล, เยน สา อิตฺถิ, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ อิตฺถิ เอวं วเทหิ "ยโตหํ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา, เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺสา"ติ.

---

๑ ฉ. หนฺท จทานิ ๒ ฉ. วิฆาตคพฺภํ

"เอวํ ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา, เยน สา อิตฺถี, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ อิตฺถึ เอตทโวจ "ยโตหํ ภคินี อริยาย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา. เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺสา"ติ. อถ ขฺวาสฺสา อิตฺถิยา โสตฺถิ อโหสิ โสตฺถิ คพฺภสฺส.

อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเวว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตं พฺรหฺมจริยं, กตं กรณียं, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา องฺคุลิมาโล อรหตํ อโหสิ.

[๓๕๒] อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล ปุพฺพณฺหสมยं นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิยं ปิณฺฑาย ปาวิสิ. เตน โข ปน สมเยน อญฺเญนปิ เฉฑฺฑุ ขิตฺโต อายสฺมโต องฺคุลิมาลสฺส กาเย นิปตติ, อญฺเญนปิ ทณฺโฑ ขิตฺโต อายสฺมโต องฺคุลิมาลสฺส กาเย นิปตติ, อญฺเญนปิ สกฺขรา ขิตฺตา อายสฺมโต องฺคุลิมาลสฺส กาเย นิปตติ. อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล ภินฺเนน ปตฺเตน โลหิเตน คพฺเพน ภินฺเนน สงฺฆาฏิยา เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข ภควา อายสฺมนฺตํ องฺคุลิมาลํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน อายสฺมนฺตํ องฺคุลิมาลํ เอตทโวจ "อธิวาเสหิ ตฺวํ พฺราหฺมณ, อธิวาเสหิ ตฺวํ พฺราหฺมณ; ยสฺส โข ตฺวํ พฺราหฺมณ กมฺมสฺส วิปาเกน พหูนิ วสฺสานิ พหูนิ วสฺสสตานิ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ นิรเย ปจฺเจยฺยาสิ, ตสฺส ตฺวํ พฺราหฺมณ กมฺมสฺส วิปากं ทิฏฺเวว ธมฺเม ปฏิสंเวเทสี"ติ.

อถ โข อายสฺมา องฺคุลิมาโล รโหคโต ปฏิสลฺลีโน วิมุตฺติสุขं ปฏิสंเวทิ, ตายं เวลายं อิมं อุทานं อุทาเนสิ

โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ,
โสมं โลกं ปภาเสติ อพฺภามุตฺโตว จนฺทิมา.

---

๑ ฉ. ม. โย ปุพฺเพว

ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ กุสเลน ปิ[๑]ยติ,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภามุตฺโตว จนฺทิมา.

โย หเว ทหโร ภิกฺขุ ยุญฺชติ พุทฺธสาสเน,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภามุตฺโตว จนฺทิมา.

ทิสา หิ เม ธมฺมกถํ สุณนฺตุ,
ทิสา หิ เม ยุญฺชนฺตุ พุทฺธสาสเน.
ทิสา หิ เม เต มนุชา ภชนฺตุ,
เย ธมฺมเมวาทปยนฺติ สนฺโต.

ทิสา หิ เม ธนฺติวาทานํ อวิโรธปฺปสํสนํ,
สุณนฺตุ ธมฺมํ กาเลน ตญฺจ อนุวิธียนฺตุ.

น หิ ชาตุ โส มมํ หึเส อญฺญํ วา ปน กิญฺจิ นํ,
ปปฺปุยฺย ปรมํ สนฺตึ รกฺเขยฺย ตสถาวเร.

อุทกญฺหิ นยนฺติ เนตฺติกา
อุสุกาโร นมยนฺติ เตชนํ,
ทารุ นมยนฺติ ตจฺฉกา
อตฺตานํ ทมยนฺติ ปณฺฑิตา.

ทณฺเฑเนเก ทมยนฺติ องฺกุเสหิ กสาหิ จ,
อทณฺเฑน อสตฺเถน อหํ ทนฺโตมฺหิ ตาทินา.

อหิงฺสโกติ เม นามํ หึสกสฺส ปุเร สโต,
อชชาหํ สจฺจนาโมมฺหิ น นํ หึสามิ กญฺจิ นํ.

โจโร อหํ ปุเร อาสึ องฺคุลิมาโลติ วิสฺสุโต,
วุยฺหมาโน มโหเฆน พุทฺธํ สรณมาคมํ.

---

๑ ฉ.ม. ปิ[๒]ยติ ๒ ฉ.ม. กิญฺจิ

โลหิตปาณิ ปุเร อาสิ องฺคุลิมาโลติ วิสฺสุโต,
สรณคมนํ ปสฺส ภวเนตฺติ สมูหตา.

ตาทิสํ กมฺมํ กตฺวาน พหุ ทุคฺคติคามินํ,
ผุฏฺโฐ กมฺมวิปาเกน อนโณ ภุญฺชามิ โภชนํ.

ปมาทมนุยุญฺชนฺติ พาลา ทุมฺเมธิโน ชนา,
อปฺปมาทญฺจ เมธาวี ธนํ เสฏฺฐว รกฺขติ.

มา ปมาทมนุยุญฺเชถ มา กามรติสนฺถวํ,
อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปปฺโปติ วิปุลํ สุขํ.

สุวาคตํ[1] นาปคตํ นยิทํ ทุมฺมนฺติตํ มม,
สุวิภตฺเตสุ[2] ขมฺเมสุ ยํ เสฏฺฐํ ตทุปาคมํ.

สุวาคตํ นาปคตํ นยิทํ ทุมฺมนฺติตํ มม,
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

องฺคุลิมาลสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํ.

---

๑ สี. อิ. สาคตํ ๒ ฉ. ม. สุวิภตฺเตสุ, สี. สุวิภตฺเตสุ, อิ. ปฏิภตฺเตสุ

๗. บียชาติกสุตฺต

[๓๕๓] เอวมฺเม สุตฺตं:- เอกं สมยं ภควา สาวตฺถิยं วิหรติ เชตวเน อนาถ-
ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรสฺส คหปติสฺส เอกปุตฺตโก
ปิโย มนาโป กาลกโต โหติ. ตสฺส กาลกิริยาย เนว กมฺมนฺตา ปฏิภนฺติ, น
ภตฺตं ปฏิภาติ. โส อาพหนํ คนฺตฺวา กนฺทติ "กหํ เอกปุตฺตก กหํ เอกปุตฺตกา"ติ.
อถ โข โส คหปติ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं
อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺนํ โข ตं คหปตึ ภควา เอตทโวจ
"น โข เต คหปติ สเก จิตฺเต ฐิตสฺส อินฺทฺริยานิ, อตฺถิ เต อินฺทฺริยานํ
อญฺญถตฺตนฺ"ติ. กึ หิ เม ภนฺเต อินฺทฺริยานํ นาญฺญถตฺตं ภวิสฺสติ? มยฺหํ หิ
ภนฺเต เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป กาลกโต, ตสฺส กาลกิริยาย เนว กมฺมนฺตา
ปฏิภนฺติ, น ภตฺตं ปฏิภาติ. โสหํ อาพหนํ คนฺตฺวา กนฺทามิ "กหํ เอกปุตฺตก
กหํ เอกปุตฺตกา"ติ. เอวเมตं คหปติ, เอวเมตं คหปติ; ปิยชาติกา หิ คหปติ
โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกาติ. ตสฺส โข นาเมตं ภนฺเต เอวं ภวิสฺสติ
ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา? ปิยชาติกา หิ โข ภนฺเต
อานนฺทโสมนสฺสา ปิยปฺปภวิกาติ. อถ โข โส คหปติ ภควโต ภาสิตं อนภินนฺทิตฺวา
ปฏิกฺโกสิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

[๓๕๔] เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา อกฺขณฺฑตา ภควโต อวิทูเร อกฺเขหิ
ทีพฺพนฺติ. อถ โข โส คหปติ, เยน เต อกฺขณฺฑตา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา
เต อกฺขณฺฑเต เอตทโวจ "อิชาหํ โภนฺโต, เยน สมโณ โคตโม, เตนุปสงฺกมึ;
อุปสงฺกมิตฺวา สมณํ โคตมं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึ; เอกมนฺตं นิสินฺนํ โข

---

๑ สี. เอวเมตं คหปต, อิ. เอวเมว คหปติ ๒ ก. บียปฺปภูติกา ๓ สี. กิสฺส นุ โข

มํ โภนฺโต สมโณ โคตโม เอตทโวจ 'น โข เต คหปติ สเก จิตฺเต จิตสฺส อินฺทฺริยานิ, อตฺถิ เต อินฺทฺริยานํ อญฺญถตฺตนฺ'ติ. เอวํ วุตฺเต อหํ โภนฺโต สมณํ โคตมํ เอตทโวจํ 'กึ หิ เม ภนฺเต อินฺทฺริยานํ นาญฺญถตฺตํ ภวิสฺสติ? มยฺหํ หิ ภนฺเต เอกปุตฺตโก ปิโย มนาโป กาลกโต, สสฺส กาลกิริยาย เนว กมฺมนฺตา ปฏิภนฺติ, น ภตฺตํ ปฏิภาติ. โสหํ อาพหนํ คนฺตฺวา กนฺทามิ 'กหํ เอกปุตฺตก กหํ เอกปุตฺตกา'ติ. เอวเมตํ คหปติ, เอวเมตํ คหปติ; ปิยชาติกา หิ คหปติ โสก-ปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกาติ. กสฺส โข นาเมตํ ภนฺเต เอวํ ภวิสฺสติ ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา? ปิยชาติกา หิ โข ภนฺเต อานนฺทโสมนสฺสา ปิยปฺปภวิกาติ. อถ ขฺวาหํ โภนฺโต สมณสฺส โคตมสฺส ภาสิตํ อนภินนฺทิตฺวา ปฏิกฺโกสิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามินฺ"ติ. เอวเมตํ คหปติ, เอวเมตํ คหปติ; ปิยชาติกา หิ คหปติ อานนฺทโสมนสฺสา ปิยปฺปภวิกาติ. อถ โข โส คหปติ "สเมติ เม อกฺขุตฺเตหี"ติ ปกฺกามิ. อถ โข อิทํ กถาวตฺถุ อนุปุพฺเพน ราชนฺเตปุรํ ปาวิสิ.

[๓๕๕] อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล มลฺลิกํ เทวึ อามนฺเตสิ "อิทนฺเต มลฺลิเก สมเณน โคตเมน ภาสิตํ 'ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ. สเจ ตํ มหาราช ภควตา ภาสิตํ, เอวเมตนฺติ. เอวเมวํ ปนายํ มลฺลิกา ยญฺญเทว สมโณ โคตโม ภาสติ, ตํ ตเทวสฺส อพฺภนุโมทติ. สเจ ตํ มหาราช ภควตา ภาสิตํ, เอวเมตนฺติ. เสยฺยถาปิ นาม ยญฺญเทว อาจริโย อนฺเตวาสิสฺส ภาสติ, ตํ ตเทวสฺส อนฺเตวาสี อพฺภนุโมทติ "เอวเมตํ อาจริย เอวเมตํ อาจริย"ติ; เอวเมว โข ตฺวํ มลฺลิเก ยญฺญเทว สมโณ โคตโม ภาสติ, ตํ ตเทวสฺส อพฺภนุโมทสิ "สเจ ตํ มหาราช ภควตา ภาสิตํ, เอวเมตนฺ"ติ, จร ปิเร มลฺลิเก วินสฺสาติ. อถ โข มลฺลิกา เทวี นาพิชงฺฆํ พฺราหฺมณํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ พฺราหฺมณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ 'มลฺลิกา ภนฺเต เทวี ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ

ฉหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ'ติ, เอวญฺจ วเทหิ 'ภาสิตา นุ โข ภนฺเต ภควตา เอสา วาจา 'ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ, ยถา เต ภควา พฺยากโรติ, ตํ สาธุกํ อุคฺคเหตฺวา มมาโรเจยฺยาสิ, น หิ ตถาคตา วิตถํ ภณนฺติ"ติ. "เอวํ โภติ"ติ โข นาฬิชงฺโฆ พฺราหฺมโณ มลฺลิกาย เทวิยา ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺโน โข นาฬิชงฺโฆ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ "มลฺลิกา โภ โคตม เทวี โภโต โคตมสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ฉหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉติ, เอวญฺจ วเทติ 'ภาสิตา นุ โข ภนฺเต ภควตา เอสา วาจา 'ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

[๓๕๖] เอวเมตํ พฺราหฺมณ, เอวเมตํ พฺราหฺมณ; ปิยชาติกา หิ พฺราหฺมณ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกาติ. ตทมินาเปตํ พฺราหฺมณ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ. "ยถา ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ. ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตริสฺสา อิตฺถิยา มาตา กาลมกาสิ. สา ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺติกา ขิตฺตจิตฺตา รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อปิ เม มาตรํ อทฺทสฺสถ[1], อปิ เม มาตรํ อทฺทสฺสถา"ติ. อิมินาปิ โข เอตํ พฺราหฺมณ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ "ยถา ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตริสฺสา อิตฺถิยา ปิตา กาลมกาสิ ... ภาตา กาลมกาสิ ... ภคินี กาลมกาสิ ... ปุตฺโต กาลมกาสิ ... ธีตา กาลมกาสิ ... สามิโก กาลมกาสิ. สา ตสฺส กาลกิริยาย อุมฺมตฺติกา ขิตฺตจิตฺตา รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อปิ เม สามิกํ อทฺทสฺสถ, อปิ เม สามิกํ อทฺทสฺสถา"ติ. อิมินาปิ โข เอตํ พฺราหฺมณ ปริยาเยน

---

๑ สี. อิ. อทฺทสถ

เวทิตพฺพํ "ยถา ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ. ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส มาตา กาลมกาสิ. โส ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺตโก ขิตฺตจิตฺโต รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อปิ เม มาตรํ อทฺทสฺสถ, อปิ เม มาตรํ อทฺทสฺสถา"ติ. อิมินาปิ โข เอตํ พฺราหฺมณ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ "ยถา ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรสฺส ปุริสสฺส ปิตา กาลมกาสิ ... ภาตา กาลมกาสิ ... ภคินี กาลมกาสิ ... ปุตฺโต กาลมกาสิ ... ธีตา กาลมกาสิ ... ปชาปติ กาลมกาสิ. โส ตสฺสา กาลกิริยาย อุมฺมตฺตโก ขิตฺตจิตฺโต รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "อปิ เม ปชาปตึ อทฺทสฺสถ, อปิ เม ปชาปตึ อทฺทสฺสถา"ติ. อิมินาปิ โข เอตํ พฺราหฺมณ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ "ยถา ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

ภูตปุพฺพํ พฺราหฺมณ อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา อญฺญตรา อิตฺถี ฉาตกุลา อคมาสิ. ตสฺสา เต ฉาตกา สามิกํ อจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญสฺส ทาตุกามา, สา จ ตํ น อิจฺฉติ. อถ โข สา อิตฺถี สามิกํ เอตทโวจ "อิเม มมี[1] อยฺยปุตฺต ฉาตกา ตํ อจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญสฺส ทาตุกามา, อหญฺจ ตํ น อิจฺฉามี"ติ. อถ โข โส ปุริโส ตํ อิตฺถึ ทฺวิธา เฉตฺวา อตฺตานํ อุปฺผาเลสิ[2] "อุโภ เปจฺจ ภวิสฺสามา"ติ. อิมินาปิ โข เอตํ พฺราหฺมณ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ "ยถา ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

[๓๕๗] อถ โข นาฬิยงฺโค พฺราหฺมโณ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา, เยน มลฺลิกา เทวี, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ยาวตโก อโหสิ ภควตา สทฺธิ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ มลฺลิกาย เทวิยา อาโรเจสิ. อถ โข มลฺลิกา เทวี, เยน ราชา ปเสนทิ โกสโล, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ

---

๑ ฉ.ม. มํ ๒ สี. อิ. อุปฺปาเฏสิ

เอตทโวจ "กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช, บียา เต วชิรี กุมารี"ติ? เอวํ มตฺติเก บียา เม วชิรี กุมารีติ. กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช? วชิริยา เต กุมาริยา วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺเชยฺยุ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ? วชิริยา เม มตฺติเก กุมาริยา วิปริณามญฺญถาภาวา ชีวิตสฺสปี สิยา อญฺญถตฺต, กิ ปน เม น อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. อิท โข ต มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิต "บียชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา บียปฺปภวิกา"ติ.

กถ นุ กิ มญฺญส มหาราช, บียา เต วาสภา ขตฺติยาติ? เอวํ มตฺติเก บียา เม วาสภา ขตฺติยาติ. กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช, วาสภาย เต ขตฺติยาย วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺเชยฺยุ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาต? วาสภาย มตฺติเก ขตฺติยาย วิปริณามญฺญถาภาวา ชีวิตสฺสปี สิยา อญฺญถตฺต, กิ ปน เม น อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. อิท โข ต มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิต "บียชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา บียปฺปภวิกา"ติ.

กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช, บีโย เต วิฑูฑโภ[1] เสนาปตีติ? เอวํ มตฺติเก บีโย เม วิฑูฑโภ เสนาปตีติ. กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช, วิฑูฑภสฺส เต เสนาปติสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺเชยฺยุ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ? วิฑูฑภสฺส เม มตฺติเก เสนาปติสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา ชีวิตสฺสปี สิยา อญฺญถตฺต, กิ ปน เม น อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. อิท โข ต มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิต "บียชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา บียปฺปภวิกา"ติ.

กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช, บียา เต อหนฺติ? เอวํ มตฺติเก บียา เมสิ ตุวนฺติ. กถ นุ กิ มญฺญสิ มหาราช, มยฺหนฺเต วิปริณามญฺญถาภาวา อุปฺปชฺเชยฺยุ โสกปริเทว-

---

๑ ฉ. ม. วิฏฺฏโภ

ทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. ตุยฺหํ หิ เม มตฺถิเก วิปริณามญฺญถาภาวา ชีวิตสฺสปิ สิยา อญฺญถตฺตํ, กิ ปน เม น อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. อิทํ โข ตํ มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิตํ "ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

ตํ กิ มญฺญสิ มหาราช, ปิยา เต กาสิโกสลาติ? เอวํ มตฺถิเก ปิยา เม กาสิโกสลา, กาสิโกสลานํ มตฺถิเก อานุภาเวน กาสิกจนฺทนํ ปจฺจนุโภม, มาลา-คนฺธวิเลปนํ ธาเรมาติ. ตํ กิ มญฺญสิ มหาราช, กาสิโกสลานํ เต วิปริณา-มญฺญถาภาวา อุปฺปชฺเชยฺยุ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ? กาสิโกสลานญฺหิ มตฺถิเก วิปริณามญฺญถาภาวา ชีวิตสฺสปิ สิยา อญฺญถตฺตํ, กิ ปน เม น อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาติ. อิทํ โข ตํ มหาราช เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สนฺธาย ภาสิตํ "ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภวิกา"ติ.

อจฺฉริยํ มตฺถิเก, อพฺภุตํ มตฺถิเก; ยาวญฺจ โส ภควา ปญฺญาย อติวิชฺฌ มญฺเญ ปสฺสติ, เอหิ มตฺถิเก อาจเมหีติ[1]. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อุฏฺฐายาสนา เอกंสं อุตฺตราสงฺคं กริตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมปณามเมตฺวา ติกฺขตฺตุं อุทานं อุทาเนสิ "นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส, นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส, นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา"ติ.

ปิยชาติกสุตฺตं นิฏฺฐิตं สตฺตมं.

---

๑ สี. อิ. อาจาเมหีติ

๘. พาหิติกสุตฺต

[๓๕๗] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต, เยน ปุพฺพาราโม มิคารมาตุยา ปาสาโท, เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย. เตน โข ปน สมเยน ราชา ปเสนทิ โกสโล เอกปณฺหรึ นาคํ อภิรุหิตฺวา สาวตฺถิยา นิยฺยาติ ทิวาทิวสฺส. อทฺทสา โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน สิริวฑฺฒํ มหามตฺตํ อามนฺเตสิ "อายสฺมา โน เอโส สมฺม สิริวฑฺฒ อานนฺโท"ติ? เอวํ มหาราช อายสฺมา เอโส อานนฺโทติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ อมฺโภ ปุริส, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปาเท สิรสา วนฺทาหิ 'ราชา ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปาเท สิรสา วนฺทตี'ติ, เอวญฺจ วเทหิ 'สเจ กิร ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส น กิญฺจิ อจฺจายิกํ กรณียํ, อาคเมตุ กิร ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท มุหุตฺตํ อนุกมฺปं อุปาทายา"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข โส ปุริโส รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं อฏฺฐาสิ; เอกมนฺตं ฐิโต โข โส ปุริโส อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "ราชา ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, เอวญฺจ วเทติ 'สเจ กิร ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส น กิญฺจิ อจฺจายิกं กรณียं, อาคเมตุ กิร ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท มุหุตฺตํ อนุกมฺปं อุปาทายา"ติ. อธิวาเสสิ โข อายสฺมา อานนฺโท ตุณฺหีภาเวน. อถ โข ราชา

ปเสนทิ โกสโล, ยาวติกา นาคสฺส ภูมิ, นาเคน คนฺตฺวา นาคา ปจฺโจโรหิตฺวา ปกฺกามึสุ, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ; เอกมนฺตํ ฐิโต โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "สเจ ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส น กิญฺจิ อจฺจายิกํ กรณียํ, สาธุ ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท, เยน อจิรวตียา นทิยา ตีรํ, เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา"ติ. อธิวาเสสิ โข อายสฺมา อานนฺโท ตุณฺหีภาเวน.

[๓๕๙] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท, เยน อจิรวตียา นทิยา ตีรํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อญฺญตรสฺมิ รุกฺขมูเล ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล, ยาวติกา นาคสฺส ภูมิ, นาเคน คนฺตฺวา นาคา ปจฺโจโรหิตฺวา ปกฺกามึสุ, เยนายสฺมา อานนฺโท, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ; เอกมนฺตํ ฐิโต โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "อิธ ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท หตฺถตฺถเร[1] นิสีทตู"ติ. อลํ มหาราช, นิสีท ตฺวํ, นิสินฺโน อหํ สเก อาสเนติ. นิสีทิ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ปญฺญตฺเต อาสเน; นิสชฺช โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "กินฺนุ โข ภนฺเต อานนฺท โส ภควา ตถารูปึ กายสมาจารึ สมาจเรยฺย, ยฺวาสฺส[2] กายสมาจาโร โอปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญู[3]หี"ติ? น โข มหาราช โส ภควา ตถารูปึ กายสมาจารึ สมาจเรยฺย, ยฺวาสฺส กายสมาจาโร โอปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ.

กึ ปน ภนฺเต อานนฺท โส ภควา ตถารูปึ วจีสมาจารึ ฯ เป ฯ มโนสมาจารึ สมาจเรยฺย, ยฺวาสฺส มโนสมาจาโร โอปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ? น โข มหาราช โส ภควา ตถารูปึ มโนสมาจารึ สมาจเรยฺย, ยฺวาสฺส มโนสมาจาโร โอปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ.

---

๑ ก. กฏฺฐตฺถเร ๒ ก. ยฺวายํ ๓ ฉ. วิญฺญูหีติ อิติ อิทึ นตฺถิ

อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต; ยญฺหิ มยํ ภนฺเต นาส์กฺขิมฺหา ปเญฺหน ปริปูเรตุ์. ตํ ภนฺเต อาย์มตา อานนฺเทน ปญฺหส์ส เวยฺยากรเณน ปริปูริตํ. เย เต ภนฺเต พาลา อพฺยตฺตา อนนุวิจฺจ อปริโยคาเหตฺวา ปเรสํ วณฺณํ วา อวณฺณํ วา ภาส์นฺติ, น มยนฺตํ ส์ารโต ปจฺจาคจฺฉาม. เย ๆ โข๑ เต ภนฺเต ปณฺฑิตา พฺยตฺตา เมธาวิโน อนุวิจฺจ ปริโยคาเหตฺวา ปเรสํ วณฺณํ วา อวณฺณํ วา ภาส์นฺติ, ตํ มยํ ส์ารโต ปจฺจาคจฺฉาม.

[๓๖๐] กตโม ปน ภนฺเต อานนฺท กายส์มาจาโร โอปารมฺโภ ส์มเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหี์ติ? โย โข มหาราช กายส์มาจาโร อกุส์โล.

กตโม ปน ภนฺเต กายส์มาจาโร อกุส์โล? โย โข มหาราช กายส์มาจาโร ส์าวชฺโช.

กตโม ปน ภนฺเต กายส์มาจาโร ส์าวชฺโช? โย โข มหาราช กายส์มาจาโร ส์พฺยาปชฺโฌ๒.

กตโม ปน ภนฺเต กายส์มาจาโร ส์พฺยาปชฺโฌ? โย โข มหาราช กาย-ส์มาจาโร ทุกฺขวิปาโก.

กตโม ปน ภนฺเต กายส์มาจาโร ทุกฺขวิปาโก? โย โข มหาราช กายส์มาจาโร อตฺตพฺยาพาธายปี ส์ංวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี ส์ංวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี ส์ංวตฺตติ. ตส์ส์ อกุส์ลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุส์ลา ธมฺมา ปริหายนฺติ. เอวรูโป โข มหาราช กายส์มาจาโร โอปารมฺโภ ส์มเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหี์ติ.

กตโม ปน ภนฺเต อานนฺท วจี์ส์มาจาโร ฯ เป ฯ มโนส์มาจาโร โอปารมฺโภ ส์มเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหี์ติ? โย โข มหาราช มโนส์มาจาโร อกุส์โล.

กตโม ปน ภนฺเต มโนส์มาจาโร อกุส์โล? โย โข มหาราช มโนส์มาจาโร ส์าวชฺโช.

---

๑ ฉ.ม. เย ปน ๒ ฉ.ม. ส์พฺยาพชฺโฌ

กตโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร สาวชฺโช? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร สพฺยาปชฺโฌ.

กตโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร สพฺยาปชฺโฌ? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร ทุกฺขวิปาโก. กตโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร ทุกฺขวิปาโก? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร อตฺตพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ, ปรพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ. ตสฺส อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ. เอวรูโป โข มหาราช มโนสมาจาโร โอปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ.

กิ นุ โข ภนฺเต อานนฺท โส ภควา สพฺเพเตเยว อกุสลานं ธมฺมานं ปหานํ วณฺเณตีติ? สพฺพากุสลธมฺมปหีโน โข มหาราช ตถาคโต กุสลธมฺมสมนฺนาคโต.

[๓๖๑] กตโม ปน ภนฺเต อานนฺท กายสมาจาโร อโนปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ? โย โข มหาราช กายสมาจาโร กุสโล.

กตโม ปน ภนฺเต กายสมาจาโร กุสโล? โย โข มหาราช กายสมาจาโร อนวชฺโช.

กตโม ปน ภนฺเต กายสมาจาโร อนวชฺโช? โย โข มหาราช กายสมาจาโร อพฺยาปชฺโฌ.

กตโม ปน ภนฺเต กายสมาจาโร อพฺยาปชฺโฌ? โย โข มหาราช กายสมาจาโร สุขวิปาโก.

กตโม ปน ภนฺเต กายสมาจาโร สุขวิปาโก? โย โข มหาราช กายสมาจาโร เนวตฺตพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ. ตสฺส อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ. เอวรูโป โข มหาราช กายสมาจาโร อโนปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ.

กตโม ปน ภนฺเต อานนฺท วจีสมาจาโร ฯ เป ฯ มโนสมาจาโร อโนปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร กุสโล.

กถโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร กุสโล? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร อนวชฺโช.

กถโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร อนวชฺโช? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร อพฺยาปชฺโฌ.

กถโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร อพฺยาปชฺโฌ? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร สุขวิปาโก.

กถโม ปน ภนฺเต มโนสมาจาโร สุขวิปาโก? โย โข มหาราช มโนสมาจาโร เนวตฺตพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ, น ปรพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ, น อุภยพฺยาพาธายปี สංวตฺตติ. ตสฺส อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ. เอวรูโป โข มหาราช มโนสมาจาโร อโนปารมฺโภ สมเณหิ พฺราหฺมเณหิ วิญฺญูหีติ.

กึ ปน ภนฺเต อานนฺท โส ภควา สพฺเพเสเยว กุสลานं ธมฺมานं อุปสมฺปทं วณฺเณตีติ? สพฺพากุสลธมฺมปหีโน โข มหาราช ตถาคโต กุสลธมฺมสมนฺนาคโตติ.

[๓๖๒] อจฺฉริยं ภนฺเต, อพฺภุตं ภนฺเต; ยาว สุภาสิตญฺจิทं[1] ภนฺเต อายสฺมตา อานนฺเทน, อิมินา จ มยं ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส สุภาสิเตน อตฺตมนาภิรทฺธา, เอวं อตฺตมนาภิรทฺธา จ มยं ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส สุภาสิเตน. สเจ ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส หตฺถิรตนं กปฺเปยฺย, หตฺถิรตนมฺปี มยं อายสฺมโต อานนฺทสฺส ทเทยฺยาม. สเจ ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส อสฺสรตนं กปฺเปยฺย, อสฺสรตนมฺปี มยं อายสฺมโต อานนฺทสฺส ทเทยฺยาม. สเจ ภนฺเต อายสฺมโต อานนฺทสฺส คามวรं กปฺเปยฺย, คามวรมฺปี มยं อายสฺมโต อานนฺทสฺส ทเทยฺยาม. อปิจ ภนฺเต มยมฺเปตฺ[2] ชานาม "เนตं อายสฺมโต อานนฺทสฺส กปฺปตี"ติ. อยं เม ภนฺเต พาหิติกา รญฺญา มาคเธน อชาตสตฺตุนา เวเทหิปุตฺเตน อตฺตนาพฺยา[3] ปกฺขิปีตฺวา ปหิตา โสพฺภสมา

---

๑ สี. สุภาสิตมิทं ๒ สี. มยเมว ตं ๓ ฉ.ม. วตฺถนาพิยา

อายาเมน อฏฺฐสฺมา วิตฺถาเรน. ตํ ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท ปฏิคฺคณฺหาตุ อนุกมฺปํ อุปาทายาติ. อถ มหาราช, ปริปุณฺณํ เม ตีจีวรนฺติ.

อยํ ภนฺเต อจิรวตี นที ทิฏฺฐา อายสฺมตา เจว อานนฺเทน อเมฺหหิ จ, ยทา อุปริปพฺพเต มหาเมโฆ อภิปฺปวุฏฺโฐ โหติ, อถายํ อจิรวตี นที อุภโต กูลานิ สณฺฐเปตฺวา คจฺฉติ; เอวเมว โข ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท อิมาย พาหิติกาย อตฺถโต ตีจีวรํ กริสฺสติ. ยํ ปน อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปุราณํ ตีจีวรํ, ตํ สพฺรหฺมจารีหิ สณฺวิภชิสฺสตีติ. เอวายํ อมฺหากํ ทกฺขิณา สณฺฐเปตฺวา มญฺเญ คมิสฺสตีติ. ปฏิคฺคณฺหาตุ ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท พาหิติกนฺติ. ปฏิคฺคเหสิ โข อายสฺมา อานนฺโท พาหิติกํ.

อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ "หนฺท จทานิ มยํ ภนฺเต อานนฺท คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณีโยติ. ยสฺสทานิ ตุมฺเห มหาราช กาลํ มญฺญตีติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อายสฺมโต อานนฺทสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

[๓๖๓] อถ โข อายสฺมา อานนฺโท อจิรปกฺกนฺตสฺส ปเสนทิสฺส โกสลสฺส, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ยาวตโก อโหสิ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน สทฺธิ กถาสลฺลาโป, ตํ สพฺพํ ภควโต อาโรเจสิ, ตญฺจ พาหิติกํ ภควโต ปาทาสิ. อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ตาสา ภิกฺขเว รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส, สุตฺตกฺขโณ[1] ภิกฺขเว รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส, ยํ ราชา ปเสนทิ โกสโล ลภติ อานนฺทํ ทสฺสนาย, ลภติ ปยิรุปาสนายาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

พาหิติกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํ.

---

๑ ฉ.ม. สุตฺตกฺขตาสา

๙. ธมฺมเจติยสุตฺต

[๓๖๔] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สกฺเกสุ วิหรติ เมทพฺยุ[1] นาม สกฺยานํ นิคโม. เตน โข ปน สมเยน ราชา ปเสนทิ โกสโล นครกํ อนุปฺปตฺโต โหติ เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ทีฆํ การายนํ อามนฺเตสิ "โยเชหิ สมฺม การายน ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ, อุยฺยานภูมึ คจฺฉาม สุภูมึ ทสฺสนายา"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข ทีโฆ การายโน รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิเวเทสิ "ยุตฺตานิ โข เต เทว ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ, ยสฺสทานิ กาลํ มญฺญสี"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภทฺรํ ยานํ อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ นครกมฺหา นิยฺยาสิ มหจฺจราชานุภาเวน, เยน อาราโม, เตน ปายาสิ, ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว อารามํ ปาวิสิ. อทฺทสา โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อาราเม ชงฺฆวิหารํ อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน รุกฺขมูลานิ ปาสาทิกานิ ปสาทนียานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยก[2]านิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ; ทิสฺวาน ภควนฺตเมว อารพฺภ ปีติ อุทปาทิ "อิมานิ โข ตานิ รุกฺขมูลานิ ปาสาทิกานิ ปสาทนียานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, ยตฺถ สุทํ มยนฺตํ ภควนฺตํ ปยิรุปาสาม อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺ"ติ.

[๓๖๕] อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ทีฆํ การายนํ อามนฺเตสิ "อิมานิ โข สมฺม การายน ตานิ รุกฺขมูลานิ ปาสาทิกานิ ปสาทนียานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิคฺโฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, ยตฺถ สุทํ

---

๑ ฉ.ม. เมทาพฺยุ, สี. เมฆพฺยุ, อิ. เมทพฺมุยุ ๒ สี.อิ. มนุสฺสราหเสยฺยกานิ

มยนฺตํ ภควนฺตํ ปยิรุปาสาม อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺ. กหํ นุ โข สมฺม การายน เอตรหิ โส ภควา วิหรติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ"ติ? อตฺถิ มหาราช เมทพุปี นาม สกฺยานํ นิคโม, ตตฺถ โส ภควา เอตรหิ วิหรติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธติ. กิวทูเรี ปน สมฺม การายน นครกมฺหา เมทพุปี นาม สกฺยานं นิคโม โหตีติ?. น ทูเร มหาราช ตีณิ โยชนานิ สกฺกา ทิวสาวเสเสน คนฺตุนฺติ. เตนหิ สมฺม การายน โยเธหิ ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ, คมิสฺสาม มยนฺตं ภควนฺตं ทสฺสนาย อรหนฺตं สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ. "เอวं เทวา"ติ โข ทีโฆ การายโน รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ โยชาเปตฺวา รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิเวเทสิ "ยุตฺตานิ โข เต เทว ภทฺรานิ ภทฺรานิ ยานานิ, ยสฺสทานิ กาลं มญฺญสี"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภทฺรं ยานं อภิรุหิตฺวา ภเทฺรหิ ภเทฺรหิ ยาเนหิ นครกมฺหา, เยน เมทพุปี นาม สกฺยานं นิคโม, เตน ปายาสิ; เตเนว ทิวสาวเสเสน เมทพุปี นาม สกฺยานं นิคมं สมฺปาปุณิ; เยน อาราโม, เตน ปายาสิ; ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปจฺโจโรหิตฺวา ปตฺติโกว อารามं ปาวิสิ.

[๓๖๖] เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู อพฺโภกาเส จงฺกมนฺติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล, เยน เต ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ภิกฺขู เอตทโวจ "กหं นุ โข ภนฺเต เอตรหิ โส ภควา วิหรติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ? ทสฺสนกามา หิ มยนฺตं ภควนฺตं อรหนฺตं สมฺมาสมฺพุทฺธนฺ"ติ. เอโส มหาราช วิหาโร สංวุตทฺวาโร, เตน อปฺปสทฺโท อุปสงฺกมิตฺวา อตรมาโน อาพินฺทं ปวิสิตฺวา อุกฺกาสิตฺวา อคฺคฬं อาโกเฏหิ, วิวริสฺสติ เต ภควา ทฺวารนฺติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ตตฺเถว ขคฺคญฺจ อุณฺหีสญฺจ ทีฆสฺส การายนสฺส ปาทาสิ. อถ โข ทีฆสฺส การายนสฺส เอตทโหสิ "รหายติ โขทานิ มหาราชา[๒], อิเจวทานิ[๓] มยา ชาตพฺพนฺ"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล, เยน โส วิหาโร สංวุตทฺวาโร, เตน อปฺปสทฺโท

---

๑ ก.สี.อิ. กิวทูโร ๒ ฉ.ม. ราชา ๓ สี. เตนิเจว

อุปสงฺกมิตฺวา อตรมาโน อาพินฺทํ ปวิสิตฺวา อุกฺกาสิตฺวา อคฺคฬํ อาโกเฏสิ. วิวริ ภควา ทฺวารํ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล วิหารํ ปวิสิตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ภควโต ปาทานิ มุเขน จ ปริจุมฺพติ, ปาณีหิ จ ปริสมฺพาหติ, นามญฺจ สาเวติ "ราชาหํ ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล, ราชาหํ ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล"ติ.

[๓๖๗] กึ ปน ตฺวํ มหาราช อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน อิมสฺมิ สรีเร เอวรูปึ ปรมนิปจฺจการ กโรสิ? มิตฺตูปหารํ[1] อุปหเรสีติ. อตฺถิ โข เม ภนฺเต ภควต ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ. อิธาหํ ภนฺเต ปสฺสามิ เอเก สมณพฺราหฺมเณ ปริยนฺตกตํ พฺรหฺมจริยํ จรนฺเต ทสปิ วสฺสานิ วีสมฺปิ วสฺสานิ ติงสมฺปิ วสฺสานิ จตฺตาฬีสมฺปิ วสฺสานิ. เต อปเรน สมเยน สุนฺทาตา สุวิลิตฺตา กปฺปิตเกสมสฺสู ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาเรนฺติ.[2] อิธ ปนาหํ ภนฺเต ภิกฺขู ปสฺสามิ ยาวชีวํ อาปาณโกฏิกํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จรนฺเต. น โข ปนาหํ ภนฺเต อิโต พหิทฺธา อญฺญํ เอวํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ สมนุปสฺสามิ; อยมฺปิ โข เม ภนฺเต ภควติ ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ.

[๓๖๘] ปุน จปรํ ภนฺเต ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปตโยปิ คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ มาตรา วิวทติ, ปิตาปิ ปุตฺเตน วิวทติ, ปุตฺโตปิ ปิตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติ. อิธ ปนาหํ ภนฺเต ภิกฺขู ปสฺสามิ สมคฺเค สมฺโมทมาเน อวิวทมาเน ขีรทกีภูเต อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺเต วิหรนฺเต. น โข ปนาหํ ภนฺเต อิโต พหิทฺธา อญฺญํ เอวํ สมคฺคํ ปริสํ สมนุปสฺสามิ; อยมฺปิ โข เม ภนฺเต ภควติ ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ต.

---

๑ ฉ. จิตฺตูปหารํ ๒ ฉ. ปริวาเรนฺติ

[๓๖๙] ปุน จปราหํ ภนฺเต อาราเมน อารามํ อุยฺยาเนน อุยฺยานํ อนุจงฺกมามิ อนุวิจรามิ, โสหํ ตถฺว ปสฺสามิ เอเก สมณพฺราหฺมเณ กิเส ตูเข ทุพฺพณฺเณ อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาเต ธมนิสนฺถตคตฺเต น วิย มญฺเญ จกฺขุ พนฺธนฺเต ชนสฺส ทสฺสนาย. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต เอตทโหสิ[1] "อทฺธา อิเม อายสฺมนฺโต อนภิรตา วา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ. อตฺถิ วา เตสํ กิญฺจิ ปาปิ กมฺมํ กตํ ปฏิจฺฉนฺนํ, ตถา หิ อิเม อายสฺมนฺโต กิสา ตูขา ทุพฺพณฺณา อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุปณฺฑุกชาตา ธมนิสนฺถตคตฺตา น วิย มญฺเญ จกฺขุ พนฺธนฺติ ชนสฺส ทสฺสนายา"ติ. ตยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ "กิ นุ โข ตุเมฺห อายสฺมนฺโต กิสา ตูขา ทุพฺพณฺณา อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุปณฺฑุกชาตา ธมนิสนฺถตคตฺตา น วิย มญฺเญ จกฺขุ พนฺธถ ชนสฺส ทสฺสนายา"ติ. เต เอวมาหํสุ "พนฺธุกโรโค โน มหาราชา"ติ. อิธ ปนาหํ ภนฺเต ภิกฺขู ปสฺสามิ หฏฺฐปฺปหฏฺเฐ อุทคฺคุทคฺเค อภิรตรูเป ปีณินฺทฺริเย[2] อปฺโปสฺสุกฺเก ปนฺนโลเม ปรทตฺตวุตฺเต มิคภูเตน เจตสา วิหรนฺเต. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต เอตทโหสิ "อทฺธา อิเม อายสฺมนฺโต ตสฺส ภควโต สาสเน อุพารํ ปุพฺเพนาปรํ วิเสสํ ชานนฺติ, ตถา หิ อิเม อายสฺมนฺโต หฏฺฐปฺปหฏฺฐา อุทคฺคุทคฺคา อภิรตรูปา ปีณินฺทฺริยา อปฺโปสฺสุกฺกา ปนฺนโลมา ปรทตฺตวุตฺตา มิคภูเตน เจตสา วิหรนฺติ"ติ; อยมฺปิ โข เม ภนฺเต ภควติ ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ.

[๓๗๐] ปุน จปราหํ ภนฺเต ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต ปโหมิ ฆาเตตายํ วา ฆาเตตุ ชาเปตายํ วา ชาเปตุ ปพฺพาเชตายํ วา ปพฺพาเชตุ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต อฏฺฏกรเณ นิสินฺนสฺส อนฺตรนฺตรา กถ โอปาเตนฺติ. โสหํ น ลภามิ, มา เม โภนฺโต อฏฺฏกรเณ นิสินฺนสฺส อนฺตรนฺตรา กถ โอปาเตถ[3]. กถาปริโยสานํ เม ภวนฺโต อาคเมนฺตูติ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต อนฺตรนฺตรา กถ โอปาเตนฺติ. อิธ ปนาหํ ภนฺเต ภิกฺขู ปสฺสามิ, ยสฺมึ สมเย ภควา อเนกสฺตาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสติ, เนว ตสฺมึ สมเย ภควโต สาวกานํ จิปีตสทฺโท วา โหติ อุกฺกาสิตสทฺโท วา. ภูตปุพฺพํ ภนฺเต ภควา อเนกสฺตาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ, ตตฺร อญฺญตโร

---

๑ สี. เอวํ โหติ ๒ สี. อิ. ปีณิตินฺทฺริเย ๓ สี. โอปาเตนฺตุ

ภควโต สาวโก อุกฺกาสิ, ตเมนํ อญฺญตโร สพฺรหฺมจารี ฐเน นิสินฺเนน หตฺเถน
"อปฺปสทฺโท อายสฺมา โหตุ, มา อายสฺมา สทฺทมกาสิ, สตฺถา โน ภควา ธมฺมํ
เทเสตี"ติ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต เอตทโหสิ "อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ;
อทฺธาเนน วต กิร โภ อสีตฺยา เอวํ สุวินีตา ปริสา ภวิสฺสตี"ติ, น โข ปนาหํ
ภนฺเต อิโต พหิทฺธา อญฺญํ เอวํ สุวินีตํ ปริสํ สมนุปสฺสามิ; อยมฺปิ โข เม
ภนฺเต ภควติ ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม,
สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ.

[๓๗๑] ปุน จปราหํ ภนฺเต ปสฺสามิ อิเธกจฺเจ ขตฺติยปณฺฑิเต นิปุเณ
กตปรปฺปวาเท วาลเวธิรูเป, เต ภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ.
เต สุณนฺติ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม อมุกํ นาม คามํ วา นิคมํ วา โอสริสฺสตี"ติ.
เต ปญฺหํ อภิสงฺขโรนฺติ "อิมं มยं ปญฺหं สมณํ โคตมं อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิสฺสาม,
เอวญฺเจ โน ปุฏฺโฐ เอวं พฺยากริสฺสติ, เอวมสฺส มยं วาทं อาโรเปสฺสาม,
เอวญฺเจปิ โน ปุฏฺโฐ เอวं พฺยากริสฺสติ, เอวมฺปิสฺส มยं วาทं อาโรเปสฺสามา"ติ.
เต สุณนฺติ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม อมุกํ นาม คามํ วา นิคมํ วา โอสโฏ"ติ,
เต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมนฺติ. เต ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสติ สมาทเปติ
สมุตฺเตเชติ สมฺปหํเสติ. เต ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา
สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา น เจว ภควนฺตं ปญฺหं ปุจฺฉนฺติ, กุตสฺส[2] วาทं อาโร-
เปสฺสนฺติ, อญฺญทตฺถุ ภควโต สาวกา สมฺปชฺชนฺติ; อยมฺปิ โข เม ภนฺเต ภควติ
ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน
ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ.

[๓๗๒] ปุน จปราหํ ภนฺเต ปสฺสามิ อิเธกจฺเจ พฺราหฺมณปณฺฑิเต ฯ เป ฯ
คหปติปณฺฑิเต ฯ เป ฯ สมณปณฺฑิเต นิปุเณ กตปรปฺปวาเท วาลเวธิรูเป, เต
ภินฺทนฺตา มญฺเญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ. เต สุณนฺติ "สมโณ ขลุ

---

๑ สี. โวภินฺทนฺตา ๒ ฉ. ม. กุโต

โภ โคตโม อมุกํ นาม คามํ วา นิคมํ วา โอสริตฺวาติ. เต ปญฺหํ อภิสงฺขโรนฺติ "อิมํ มยํ ปญฺหํ สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิสฺสาม, เอวญฺเจ โน ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากริสฺสติ, เอวมสฺส มยํ วาทํ อาโรเปสฺสาม, เอวญฺเจปิ โน ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากริสฺสติ, เอวมฺปิสฺส มยํ วาทํ อาโรเปสฺสามา"ติ. เต สุณนฺติ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม อมุกํ นาม คามํ วา นิคมํ วา โอสโฏ"ติ, เต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมนฺติ. เต ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสติ สมาทเปติ สมุตฺเตเชติ สมฺปหํเสติ. เต ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา น เจว ภควนฺตํ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, กุตสฺส วาทํ อาโรเปสฺสนฺติ, อญฺญทตฺถุ ภควนฺตเมว โอกาสํ ยาจนฺติ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาย. เต ภควา ปพฺพาเชติ, เต ตถา ปพฺพชิตา สมานา เอกา วูปกฏฺฐา อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรนฺตา นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติ. เต เอวมาหํสุ "มนฺ วต โภ อนสฺสาม, มนฺ วต โภ ปนสฺสาม. มยํ หิ ปุพฺเพ อสฺสมณาว สมานา สมณามฺหาติ ปฏิชานิมฺหา, อพฺราหฺมณาว สมานา พฺราหฺมณามฺหาติ ปฏิชานิมฺหา, อนรหนฺโตว สมานา อรหนฺโตมฺหาติ ปฏิชานิมฺหา, อิทานิ โขมฺห สมณา, อิทานิ โขมฺห พฺราหฺมณา, อิทาน โขมฺห อรหนฺโต"ติ; อยมฺปิ โข เม ภนฺเต ภควติ ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ.

[๓๗๓] ปุน จปราหํ ภนฺเต อิเม อิติหนฺตปุราณา[1] ถปตโย มมภตฺตา มมยานา, อหํ เนสํ ชีวิตํ[2] ทาตา, ยสสฺส อาหตฺตา. อถ จ ปน โน ตถา มยิ นิปจฺจการํ กโรนฺติ, ยถา ภควติ. ภูตปุพฺพาหํ ภนฺเต เสนกิ อพฺภุยฺยาโต สมาโน อิเม จ อิติหนฺต-ปุราณา ถปตโย วิมสมาโน อญฺญตรสฺมึ สมฺพาเธ อาวสเถ วาสํ อุปคจฺฉิ.

---

๑ ฉ. อิ. อิติหตฺตปุราณา ๒ ฉ.ม. ชีวิกาย, สี. ชีวิตสฺส

อถ โข ภนฺเต อิเม อิสิทนฺตปุราณา ถปตโย พหุเทว รตฺตึ ธมฺมิยา กถาย วีตินาเมตฺวา, ยโต[1] อสฺโสสุ โข ภควนฺตํ, ตโต สีฆํ กตฺวา มํ ปาหิโต กริตฺวา นิปชฺชิสุ. ตสฺส มยฺหํ ภนฺเต เอตทโหสิ "อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ; อิเม อิสิทนฺตปุราณา ถปตโย มมภตฺตา มมยานา, อหํ เนสํ ชีวิตํ ทาตา, ยสฺสสฺส อาหตฺตา. อถ จ ปน โน ตถา มยิ นิปจฺจการํ กโรนฺติ, ยถา ภควติ. อทฺธา อิเม อายสฺมนฺโต ตสฺส ภควโต สาสเน อุพารํ ปุพฺเพนาปรํ วิเสสํ ชานนฺตี"ติ; อยมฺปิ โข เม ภนฺเต ภควติ ธมฺมนฺวโย โหติ "สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"ติ.

[๓๗๔] ปุน จปรํ ภนฺเต ภควาปี ขตฺติโย, อหมฺปี ขตฺติโย, ภควาปี โกสโล, อหมฺปี โกสโล, ภควาปี อาสีติโก, อหมฺปี อาสีติโก. ยมฺปี ภนฺเต ภควาปี ขตฺติโย, อหมฺปี ขตฺติโย, ภควาปี โกสโล, อหมฺปี โกสโล, ภควาปี อาสีติโก, อหมฺปี อาสีติโก, อิมินาการหาเมวาหํ ภนฺเต ภควติ ปรมนิปจฺจการํ กาตุมิตฺถูปหารํ อุปหเรยฺยนฺ. หนฺท จทานิ มยํ ภนฺเต คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียาติ. ยสฺสทานิ ตุมฺหํ มหาราช กาลํ มญฺญสีติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺตสฺส รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ภิกฺขู อามนฺเตสิ "เอโส ภิกฺขเว ราชา ปเสนทิ โกสโล ธมฺมเจติยานิ ภาสิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกนฺโต, อุคฺคณฺหถ ภิกฺขเว ธมฺมเจติยานิ, ปริยาปุณาถ ภิกฺขเว ธมฺมเจติยานิ, ธาเรถ ภิกฺขเว ธมฺมเจติยานิ, อตฺถสญฺหิตานิ ภิกฺขเว ธมฺมเจติยานิ อาทิพฺรหฺมจริยกานี"ติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ.

ธมฺมเจติยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํ.

---

๑ ฉ.ม. ยโต อโหสิ ภควา

๑๐. กณฺณกตฺถลสุตฺต

[๓๗๕] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา อุทญฺ[๑]ายํ วิหรติ กณฺณกตฺถเล มิคทาเย. เตน โข ปน สมเยน ราชา ปเสนทิ โกสโล อุทญฺญ อนุปฺปตฺโต โหติ เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ อมฺโภ ปุริส, เยน ภควา, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลं ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ 'ราชา ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉติ'ติ. เอวญฺจ วเทหิ 'อชฺช กิร ภนฺเต ราชา ปเสนทิ โกสโล ปจฺจาภตฺตं ภุตฺตปาตราโส ภควนฺตं ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข โส ปุริโส รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข โส ปุริโส ภควนฺตं เอตทโวจ "ราชา ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานํ พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉติ, เอวญฺจ วเทติ 'อชฺช กิร ภนฺเต ราชา ปเสนทิ โกสโล ปจฺจาภตฺตं ภุตฺตปาตราโส ภควนฺตं ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ. อสฺโสสุ โข โสมา จ ภคินี สกุลา จ ภคินี "อชฺช กิร ราชา ปเสนทิ โกสโล ปจฺจาภตฺตं ภุตฺตปาตราโส ภควนฺตं ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ. อถ โข โสมา จ ภคินี สกุลา จ ภคินี ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ ภตฺตาภิหาเร อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุ "เตนหิ มหาราช อมฺหากมฺปิ วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานํ พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉ, โสมา จ ภนฺเต ภคินี สกุลา จ ภคินี ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทนฺติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานํ พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉนฺ[๒]ตี"ติ.

---

๑ ฉ. อุรุณฺณายํ, สี. อิ. อุชุญฺญายํ ๑ ฉ.ม. วนฺทติ ๒ ฉ.ม. ปุจฺฉติ

[๓๗๖] อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ปจฺฉาภตฺตํ ภุตฺตปาตราโส, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "โสมา จ ภนฺเต ภคินี สกฺกตา จ ภคินี ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทนฺติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉนฺตี"ติ. กึ ปน มหาราช โสมา จ ภคินี สกฺกตา จ ภคินี อญฺญํ ทูตํ นาเทสุนฺติ? อสฺโสสุ โข ภนฺเต โสมา จ ภคินี สกฺกตา จ ภคินี "อชฺช กิร ราชา ปเสนทิ โกสโล ปจฺฉาภตฺตํ ภุตฺตปาตราโส ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ. อถ โข ภนฺเต โสมา จ ภคินี สกฺกตา จ ภคินี มํ ภตฺตาภิหาเร อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุ "เตนหิ มหาราช อมฺหากมฺปิ วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ, โสมา จ ภคินี สกฺกตา จ ภคินี ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทนฺติ, อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉนฺตี"ติ. สุชินิโย โหนฺตุ ตา มหาราช โสมา จ ภคินี สกฺกตา จ ภคินีติ.

[๓๗๗] อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "สุตํ เมตํ ภนฺเต, สมโณ โคตโม เอวมาห 'นตฺถิ โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, โย สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานิสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ, เย เต ภนฺเต เอวมาหํสุ 'สมโณ โคตโม เอวมาห 'นตฺถิ โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, โย สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานิสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ, กจฺจิ เต ภนฺเต ภควโต วุตฺตวาทิโน น จ ภควนฺตं อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรนฺติ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตี"ติ? เย เต มหาราช เอวมาหํสุ "สมโณ โคตโม เอวมาห 'นตฺถิ โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, โย สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสं ญาณทสฺสนํ ปฏิชานิสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ, น เม เต วุตฺตวาทิโน อพฺภาจิกฺขนฺติ จ ปน มํ เต อสตา อภูเตนา"ติ.

[๓๗๘] อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล วิฑูฑภํ เสนาปตึ อามนฺเตสิ

"โก นุ โข เสนาปติ อิมํ กถาวตฺถุ๋ ราชนฺเตปุเร อพฺภุทาหาสี๋"ติ? สญฺชโย มหาราช พฺราหฺมโณ อากาสโคตฺโตติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ อมฺโภ ปุริส มม วจเนน สญฺชยํ พฺราหฺมณํ อากาสโคตฺตํ อามนฺเตหิ 'ราชา ตํ ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล อามนฺเตี๋"ติ. "เอวํ เทวา"ติ โข โส ปุริโส รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน สญฺชโย พฺราหฺมโณ อากาสโคตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สญฺชยํ พฺราหฺมณํ อากาสโคตฺตํ เอตทโวจ "ราชา ตํ ภนฺเต ปเสนทิ โกสโล อามนฺเตี๋"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "สิยา นุ โข ภนฺเต ภควตา อญฺญเทว กิญฺจิ สนฺธาย ภาสิตํ, ตญฺจ ชโน อญฺญถาปิ ปจฺจาคจฺเฉยฺย๑, ยถา กถํ ปน ภนฺเต ภควา อภิชานาติ วาจํ ภาสิตา"ติ. เอวํ โข อหํ มหาราช อภิชานามิ วาจํ ภาสิตา "นตฺถิ โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, โย สกิเทว สพฺพํ ญสฺสติ สพฺพํ ทกฺขิติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี๋"ติ. เหตุรูปํ ภนฺเต ภควา อาห, สเหตุรูปํ ภนฺเต ภควา อาห "นตฺถิ โส สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา, โย สกิเทว สพฺพํ ญสฺสติ สพฺพํ ทกฺขิติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี๋"ติ. จตฺตาโรเม ภนฺเต วณฺณา ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา. อิเมสํ นุ โข ภนฺเต จตุนฺนํ วณฺณานํ สิยา วิเสโส, สิยา นานากรณนฺติ? จตฺตาโรเม มหาราช วณฺณา ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา. อิเมสํ โข มหาราช จตุนฺนํ วณฺณานํ เทฺว วณฺณา ยคฺคมกฺขายนฺติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ? ยทิทํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมนฺ๒ติ. นาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ ทิฏฺฐธมฺมิกํ ปุจฺฉามิ, สมฺปรายิกาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ ปุจฺฉามิ, จตฺตาโรเม ภนฺเต วณฺณา ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา. อิเมสํ นุ โข ภนฺเต จตุนฺนํ วณฺณานํ สิยา วิเสโส, สิยา นานากรณนฺติ?

[๓๗๙] ปญฺจิมานิ มหาราช ปธานิยงฺคานิ. กตมานิ ปญฺจ? อิธ มหาราช ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธิ "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

---

๑ สี. ปจฺจาคจฺเฉยฺยาติ อภิชานามิ มหาราช วาจํ ภาสิตาติ

๒ ฉ.ม. สามีจิกมฺมานีติ, สี. สามีจิกมฺมานนฺติ

วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา"ติ. อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก, สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย. อสโฺ โหติ อมายาวี ยถาภูตํ อตฺตานํ อาวิกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจารีสุ. อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธมฺเมสุ. ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา. อิมานิ โข มหาราช ปญฺจ ปธานิยงฺคานิ. จตฺตาโรเม มหาราช วณฺณา ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา, เต จสฺสุ อิเมหิ ปญฺจหิ ปธานิยงฺเคหิ สมนฺนาคตา. ตํ[1] เนสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ. จตฺตาโรเม ภนฺเต วณฺณา ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา, เต จสฺสุ อิเมหิ ปญฺจหิ ปธานิยงฺเคหิ สมนฺนาคตา. เอตฺถ ปน เนสํ ภนฺเต กิยา วิเสโส, กิยา นานากรณนฺติ? เอตฺถ โข เนสาหํ มหาราช ปธานเวมตฺตตํ วทามิ. เสยฺยถาปีสฺสุ มหาราช เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา สุทนฺตา สุวินีตา, เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา อทนฺตา อวินีตา. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, เย เต เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา สุทนฺตา สุวินีตา, อปิ นุ เต ทนฺตาว ทนฺตการณํ คจฺเฉยฺยุ, ทนฺตาว ทนฺตภูมิ สมฺปาปุเณยฺยุนฺติ? เอวเมตํ ภนฺเต. เย ปน เต เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา อทนฺตา อวินีตา, อปิ นุ เต อทนฺตาว ทนฺตการณํ คจฺเฉยฺยุ, อทนฺตาว ทนฺตภูมิ สมฺปาปุเณยฺยุ. เสยฺยถาปิ เต เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา สุทนฺตา สุวินีตาติ? โน เหตํ ภนฺเต. เอวเมว โข มหาราช ยํ ตํ สตฺเถน ปตฺตพฺพํ อปฺปาพาเธน อสเฺจน อมายาวินา อารทฺธวีริเยน ปญฺญวตา. ตํ วต อสฺสทฺโธ พหฺวาพาโธ สโฺ มายาวี กุสีโต ทุปฺปญฺโญ ปาปุณิสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ.

---

๑ ฉ.ม. เอตฺถ ปน

[๓๘๐] เหตฺรูปี ภนฺเต ภควา อาห, สเหตฺรูปี ปน ภนฺเต ภควา อาห. จตฺตาโรเม ภนฺเต วณฺณา ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา สุทฺทา, เต จสฺสุ อิเมหิ ปญฺจหิ ปธานิยงฺเคหิ สมนฺนาคตา, เต จสฺสุ สมฺมปฺปธานา. เอตฺถ ปน เนสํ ภนฺเต กิยา วิเสโส, กิยา นานากรณนฺติ? เอตฺถ โขหิ เนสาหํ มหาราช น กิญฺจิ นานากรณํ วทามิ, ยทิทํ วิมุตฺติยา วิมุตฺติ. เสยฺยถาปี มหาราช ปุริโส สุกฺขํ สากกฏฺฐํ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺย. อถาปโร ปุริโส สุกฺขํ สากกฏฺฐํ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺย. อถาปโร ปุริโส สุกฺขํ อมฺพกฏฺฐํ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺย. อถาปโร ปุริโส สุกฺขํ อุทุมฺพรกฏฺฐํ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺย. ตํ กึ มญฺญสิ มหาราช, กิยา นุ โข เตสํ อคฺคีนํ นานาทารุโต อภินิพฺพตฺตานํ กิญฺจิ นานากรณํ อจฺจิยา วา อจฺจึ วณฺเณน วา วณฺณํ อาภาย วา อาภนฺติ? โน เหตํ ภนฺเต. เอวเมว โข มหาราช ยํ ตํ เตชึ วิริยา[๒] นิมฺมถิตํ ปธานาภินิพฺพตฺตึ. นาหํ ตตฺถ กิญฺจิ นานากรณํ วทามิ, ยทิทํ วิมุตฺติยา วิมุตฺตินติ. เหตฺรูปี ภนฺเต ภควา อาห, สเหตฺรูปี ปน ภนฺเต ภควา อาห. กึ ปน ภนฺเต อตฺถิ เทวาติ? กึ ปน ครุ มหาราช เอวํ วเทสิ "กึ ปน ภนฺเต อตฺถิ เทวา"ติ? ยทิ วา เต ภนฺเต เทวา อาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ, ยทิ วา อนาคนฺตาโร อิตฺถตฺตนฺติ? เย เต มหาราช เทวา สพฺยาปชฺฌา, เต เทวา อาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ. เย เต เทวา อพฺยาปชฺฌา, เต เทวา อนาคนฺตาโร อิตฺถตฺตนฺติ.

[๓๘๑] เอวํ วุตฺเต วิฑูฑโภ เสนาปติ ภควนฺตํ เอตทโวจ "เย เต ภนฺเต เทวา สพฺยาปชฺฌา อาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ, เต เทวา, เย เต เทวา อพฺยาปชฺฌา อนาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ, เต เทเว ตมฺหา ฐานา จาเวสฺสนฺติ วา ปพฺพาเชสฺสนฺติ วา"ติ?

อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ "อยํ โข วิฑูฑโภ เสนาปติ รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส ปุตฺโต, อหํ ภควโต ปุตฺโต. อยํ โข กาโล, ยํ ปุตฺโต ปุตฺเตน มนฺเตยฺยา"ติ. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท วิฑูฑภํ เสนาปตึ

๑ สี. เอตฺถ โข ปน ๒ สี. วิริยํ นิปฺผรติ, ตํ ปจฺฉาภินิพฺพตฺตึ

อามนฺเตสิ "เตนหิ เสนาปติ ตญฺเญวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, ยถา เต ขเมยฺย, ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิ. ตํ กิ มญฺญสิ เสนาปติ, ยาวตา รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส วิชิตํ, ยตฺถ จ ราชา ปเสนทิ โกสโล อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรติ, ปโหติ ตตฺถ ราชา ปเสนทิ โกสโล สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปุญฺญวนฺตํ อปุญฺญวนฺตํ วา พฺรหฺมจริยวนฺตํ วา อพฺรหฺมจริยวนฺตํ วา ตมฺหา จานา จาเวตุ์ วา ปพฺพาเชตุ์ วา"ติ? ยาวตา โภ รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส วิชิตํ, ยตฺถ จ ราชา ปเสนทิ โกสโล อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรติ, ปโหติ ตตฺถ ราชา ปเสนทิ โกสโล สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปุญฺญวนฺตํ วา อปุญฺญวนฺตํ วา พฺรหฺมจริยวนฺตํ วา อพฺรหฺมจริยวนฺตํ วา ตมฺหา จานา จาเวตุ์ วา ปพฺพาเชตุ์ วาติ.

ตํ กิ มญฺญสิ เสนาปติ, ยาวตา รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส อวิชิตํ, ยตฺถ จ ราชา ปเสนทิ โกสโล น อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรติ, ตตฺถ ปโหติ ราชา ปเสนทิ โกสโล สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปุญฺญวนฺตํ วา อปุญฺญวนฺตํ วา พฺรหฺมจริยวนฺตํ วา อพฺรหฺมจริยวนฺตํ วา ตมฺหา จานา จาเวตุ์ วา ปพฺพาเชตุ์ วาติ? ยาวตา โภ รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส อวิชิตํ, ยตฺถ จ ราชา ปเสนทิ โกสโล น อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรติ, น ตตฺถ ปโหติ ราชา ปเสนทิ โกสโล สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปุญฺญวนฺตํ วา อปุญฺญวนฺตํ วา พฺรหฺมจริยวนฺตํ วา อพฺรหฺมจริยวนฺตํ วา ตมฺหา จานา จาเวตุ์ วา ปพฺพาเชตุ์ วาติ.

ตํ กิ มญฺญสิ เสนาปติ, สุตา เต เทวา ตาวตึสาติ? เอวํ โภ สุตา เม เทวา ตาวตึสา. อิธาปี โภตา รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน สุตา เทวา ตาวตึสาติ. ตํ กิ มญฺญสิ เสนาปติ, ปโหติ ราชา ปเสนทิ โกสโล เทเว ตาวตึเส ตมฺหา จานา จาเวตุ์ วา ปพฺพาเชตุ์ วาติ? ทสฺสนายปี[1] โภ ราชา ปเสนทิ โกสโล เทเว ตาวตึเส นปฺปโหติ, กุโต ปน ตมฺหา จานา จาเวสฺสตี วา ปพฺพาเชสฺสตี วาติ. เอวเมว โข เสนาปติ เย เต เทวา สพฺพาบชฺฌา อาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ, เต เทวา,

๑ ฉ. ม. ทสฺสนมฺปี

เย เต เทวา อพฺยาปชฺฌา อนาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ, เต เทเว ทสฺสนายปี นปฺปโหนฺติ, กุโต ปน ตมฺหา ฐานา จาเวสฺสนฺติ วา ปพฺพาเชสฺสนฺติ วาติ.

[๓๘๒] อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "โก นามายํ ภนฺเต ภิกฺขู"ติ? อานนฺโท นาม มหาราชาติ. อานนโท วต โภ, อานนฺทรูโป วต โภ; เหตุรูปี ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท อาห, สเหตุรูปี ปน ภนฺเต อายสฺมา อานนฺโท อาห. กึ ปน ภนฺเต อตฺถิ พฺรหฺมาติ? กึ ปน ตฺวํ มหาราช เอวํ วเทสิ "กึ ปน ภนฺเต อตฺถิ พฺรหฺมา"ติ? ยทิ วา โส ภนฺเต พฺรหฺมา อาคนฺตา อิตฺถตฺตํ, ยทิ วา อนาคนฺตา อิตฺถตฺตนฺติ? โย โส มหาราช พฺรหฺมา สพฺยาปชฺโฌ, โส พฺรหฺมา อาคนฺตา อิตฺถตฺตํ. โย โส พฺรหฺมา อพฺยาปชฺโฌ, โส พฺรหฺมา อนาคนฺตา อิตฺถตฺตนฺติ. อถ โข อญฺญตโร ปุริโส ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ เอตทโวจ "สญฺชโย มหาราช พฺราหฺมโณ อากาสโคตฺโต อาคโต"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล สญฺชยํ พฺราหฺมณํ อากาสโคตฺตํ เอตทโวจ "โก นุ โข พฺราหฺมณ อิมํ กถาวตถํ ราชนิเวสนปุเร อพฺภุทาหาสี"ติ? วิฑูฑโภ มหาราช เสนาปตีติ. วิฑูฑโภ เสนาปตี เอวมาห "สญฺชโย มหาราช พฺราหฺมโณ อากาสโคตฺโต"ติ. อถ โข อญฺญตโร ปุริโส ราชานํ ปเสนทึ โกสลํ เอตทโวจ "ยานกาโล มหาราชา"ติ.

อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควนฺตํ เอตทโวจ "สพฺพญฺญุตํ มยํ ภนฺเต ภควนฺตํ อปุจฺฉิมฺหา, สพฺพญฺญุตํ ภควา พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. จาตุวณฺณิสุทฺธิ มยํ ภนฺเต ภควนฺตํ อปุจฺฉิมฺหา, จาตุวณฺณิสุทฺธิ ภควา พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. อธิเทเว มยํ ภนฺเต ภควนฺตํ อปุจฺฉิมฺหา, อธิเทเว ภควา พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. อธิพฺรหฺมานํ มยํ ภนฺเต ภควนฺตํ อปุจฺฉิมฺหา, อธิพฺรหฺมานํ ภควา พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. ยํ ยเทว จ มยํ ภควนฺตํ อปุจฺฉิมฺหา, ตํ ตเทว ภควา พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา

อตฺตมนา. หนฺท จทานิ มยํ ภนฺเต คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณีย"ติ. ยสฺสทานิ ตุมฺเห มหาราช กาลํ มญฺญถ"ติ. อถ โข ราชา ปเสนทิ โกสโล ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามีติ.

กณฺณกตฺถลสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํ.

ราชวคฺโค นิฏฺฐิโต จตุตฺโถ.

ตสฺสุทฺทานํ

ฆฏิกาโร รฏฺฐปาโล มฆเทโว มธุริยํ
โพธิ องฺคุลิมาโล จ บียชาตกํ พาหิติกํ.
ขมฺมเจติยสุตฺตญฺจ ทสมํ กณฺณกตฺถลํ.

๕. พราหมณวคฺค

๑. พรหมายุสุตฺต

[๓๘๓] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา วิเทเหสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. เตน โข ปน สมเยน พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ มิถิลายํ ปฏิวสติ ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต วิสฺสวสฺสสตโก ชาติยา, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย. อสฺโสสิ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต วิเทเหสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ. โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ, สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี"ติ.

[๓๘๔] เตน โข ปน สมเยน พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส อุตฺตโร นาม มาณโว อนฺเตวาสี โหติ ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ อุตฺตรํ มาณวํ อามนฺเตสิ "อยํ ตาต อุตฺตร สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต วิเทเหสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท

อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ เป ฯ สตฺถา เทวมนุสฺสานนฺ'ติ. เอหิ ตฺวํ ตาต อุตฺตร, เยน สมโณ โคตโม, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา สมณํ โคตมํ ชานาหิ, ยทิ วา ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ตถา สนฺตเยว สทฺโท อพฺภุคฺคโต, ยทิ วา โน ตถา. ยทิ วา โส ภวํ โคตโม ตาทิโส, ยทิ วา น ตาทิโส. ตถา มยํ ตํ ภวนฺตํ โคตมํ เวทิสฺสามา'ติ. ยถากถญ ปนาหํ โภ ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ชานิสฺสามิ "ยทิ วา ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ตถา สนฺตเยว สทฺโท อพฺภุคฺคโต, ยทิ วา โน ตถา. ยทิ วา โส ภวํ โคตโม ตาทิโส, ยทิ วา น ตาทิโส'ติ. อาคตานิ โข ตาต อุตฺตร อมฺหากํ มนฺเตสุ ทฺวตฺตึส-มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺว เยว คติโย ภวนฺติ อนญฺญา: สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต. ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถีทํ? จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายก-รตนเมว สตฺตมํ. ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา, โส อิมํ ปฐวึ สาครปริยนฺตํ อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติ. สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฉโท. อหํ โข ปน ตาต อุตฺตร มนฺตานํ ทาตา, ตฺวํ มนฺตานํ ปฏิคฺคเหตาติ.

[๓๘๕] "เอวํ โภ"ติ โข อุตฺตโร มาณโว พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อฑฺฒจายาสนา พฺรหฺมายุ๋ พฺราหฺมณํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา วิเทเหสุ, เยน ภควา, เตน จาริกํ ปกฺกามิ, อนุปุพฺเพน จาริกญฺจรมาโน, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺโน โข อุตฺตโร มาณโว ภควโต กาเย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ สมนฺเนสิ. อทฺทสา โข อุตฺตโร มาณโว ภควโต กาเย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุยฺเยน จเปตฺวา เทฺว, ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จ.

อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "ปสฺสติ โข เม อยํ อุตฺตโร มาณโว ทฺวตฺติงฺส-มหาปุริสลกฺขณานิ เยภุยฺเยน จเปตฺวา เทฺว, ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ โกโสหิเต จ วตฺถกุเยฺย ปหูตชิวฺหตาย จา"ติ. อถ โข ภควา ตถารูปึ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาเรสิ, ยถา อทฺทส อุตฺตโร มาณโว ภควโต โกโสหิตํ วตฺถกุยฺหํ. อถ โข ภควา ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา อุโภปิ กณฺณโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ,[1] อุโภปิ นาสิกโสตานิ[2] อนุมสิ ปฏิมสิ, เกวลมฺปิ นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิ. อถ โข อุตฺตรสฺส มาณวสฺส เอตทโหสิ "สมนฺนาคโต โข สมโณ โคตโม ทฺวตฺติงฺสมหาปุริสลกฺขเณหิ, ยนฺนูนาหํ สมณํ โคตมํ อนุพนฺเธยฺยํ, อิริยาปถมสฺส ปสฺเสยฺยนฺ"ติ. อถ โข อุตฺตโร มาณโว สตฺต มาสานิ ภควนฺตํ อนุพนฺธิ ฉายาว อนปายินี.

[๓๘๖] อถ โข อุตฺตโร มาณโว สตฺตนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน วิเทเหสุ, เยน มถิลา, เตน จาริกํ ปกฺกามิ, อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน มิถิลา เยน พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อุตฺตรํ มาณวํ พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ เอตทโวจ "กจฺจิ ตาต อุตฺตร ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ตถา สนฺตเยว สทฺทโท อพฺภุคฺคโต, โน อญฺญถา? กจฺจิ ปน โส ภวํ โคตโม ตาทิโส, โน อญฺญาทิโส"ติ? ตถา สนฺตเยว โภ ตं ภวนฺตं โคตมं สทฺทโท อพฺภุคฺคโต, โน อญฺญถา. ตาทิโส จ โส ภวํ โคตโม, โน อญฺญาทิโส. สมนฺนาคโต จ โภ โส ภวํ โคตโม ทฺวตฺติงฺสมหาปุริสลกฺขเณหิ:

สุปฺปติฏฺฐิตปาโท โข ปน โส ภวํ โคตโม; อิทมฺปิ ตสฺส โภโต โคตมสฺส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติ. (๑)

เหฏฺฐา โข ปน ตสฺส โภโต โคตมสฺส ปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ. (๒)

---

๑ สี. ปริมสิ ๒ สี. นาสิกาโสตานิ

อายตปณฺหิ โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๓)

ทีฆงฺคุลิ โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๔)

มุทุตลุนหตฺถปาโท โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๕)

ชาลหตฺถปาโท โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๖)

อุสฺสงฺขปาโท โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๗)

เอณิชงฺโฆ โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๘)

จิตโก โข ปน โส ภวํ โคตโม อโนนมนฺโต อุโภหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณุกานิ ปริมสติ ปริมชฺชติ. (๙)

โกโสหิตวตฺถคุโยฺห โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๑๐)

สุวณฺณวณฺโณ โข ปน โส ภวํ โคตโม กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ. (๑๑)

สุขุมจฺฉวี โข ปน โส ภวํ โคตโม, สุขุมตฺตา ฉวิยา รโชชลฺลํ กาเย น อุปลิมฺปติ. (๑๒)

เอเกกโลโม โข ปน โส ภวํ โคตโม, เอเกกานิ โลมานิ โลมกูเปสุ ชาตานิ. (๑๓)

อุทฺธคฺคโลโม โข ปน โส ภวํ โคตโม, อุทฺธคฺคานิ โลมานิ ชาตานิ นีลานิ อญฺชนวณฺณานิ กุณฺฑลาวฏฺฏานิ ทกฺขิณาวฏฺฏกชาตานิ. (๑๔)

พฺรหฺมุชุคตฺโต โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๑๕)

สตฺตุสฺสโท โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๑๖)

สีหปุพฺพทฺธกาโย โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๑๗)

จิตนฺตรํโส โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๑๘)

นิโครุฬปริมณฺฑโล โข ปน โส ภวํ โคตโม, ยาวตกฺวสฺส กาโย, ตาวตกฺวสฺส พฺยาโม; ยาวตกฺวสฺส พฺยาโม, ตาวตกฺวสฺส กาโย. (๑๙)

สมวฏฺฏกฺขนฺโธ โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๐)

รสคฺคสคฺคี โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๑)

ลีหหนุ โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๒)

จตุคาฬีสทนฺโต โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๓)

สมทนฺโต โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๔)

อวิรฬทนฺโต โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๕)

สุสุกฺกทาโฐ โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๖)

ปหูตชิวฺโห โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๗)

พฺรหฺมสฺสโร โข ปน โส ภวํ โคตโม กรวิกภาณี. (๒๘)

อภินีลเนตฺโต โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๒๙)

โคปขุโม โข ปน โส ภวํ โคตโม. (๓๐)

อุณฺณา โข ปนสฺส โภโต โคตมสฺส ภมุกนฺตเร ชาตา โอทาตา มุทู ตูลสนฺนิภา. (๓๑)

อุณฺหีสสีโส โข ปน โส ภวํ โคตโม; อิทมฺปี ตสฺส โภโต โคตมสฺส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติ. (๓๒)

อิเมหิ โข โภ โส ภวํ โคตโม ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต.

[๓๘๗] คจฺฉนฺโต โข ปน โส ภวํ โคตโม ทกฺขิเณเนว ปาเทน ปฐมํ ปกฺกมติ, โส นาติทูเร ปาทํ อุทฺธรติ, นาจฺจาสนฺเน ปาทํ นิกฺขิปติ. โส นาติสีฆํ คจฺฉติ, นาติสณิกํ คจฺฉติ, น จ อทฺทุเวน อทฺทุวํ สงฺฆฏฺเฏนฺโต คจฺฉติ, น จ โคปฺผเกน โคปฺผกํ สงฺฆฏฺเฏนฺโต คจฺฉติ. โส คจฺฉนฺโต น สกฺถึ อุนฺนาเมติ, น สกฺถึ โอนาเมติ, น สกฺถึ สนฺนาเมติ, น สกฺถึ วินาเมติ. คจฺฉโต โข ปน ตสฺส โภโต โคตมสฺส อชรกาโยว อิญฺชติ, น จ กายพเลน คจฺฉติ. อวโลเกนฺโต[1] โข ปน โส ภวํ โคตโม สพฺพกาเยเนว อวโลเกติ, โส น อุทฺธรं อุลฺโลเกติ, น อโธ โอโลเกติ, น จ วิกฺเขปมาโน คจฺฉติ, ยุคมตฺตญฺจ เปกฺขติ, ตโต จสฺส อุตฺตรึ อนาวฏา ญาณทสฺสนา ภวติ. โส อนุตรฆรํ ปวิสนฺโต น กายํ อุนนาเมติ, น กายํ โอนาเมติ, น กายํ

๑ ฉ.ม. อปโลเกนฺโต

สนฺนาเมติ, น กายํ วินาเมติ. โส นาติทูเร นาจฺจาสนฺเน อาสนสฺส ปริวตฺตติ, น จ ปาณินา อาถมฺพิตฺวา อาสเน นิสีทติ, น จ อาสนสฺมิ กายํ ปกฺขิปติ. โส อนฺตรฆเร นิสินฺโน สมาโน น หตฺถกุกฺกุจฺจํ อาปชฺชติ, น ปาทกุกฺกุจฺจํ อาปชฺชติ, น จ อทฺทุเวน อทฺทุวํ อาโรเปตฺวา นิสีทติ, น จ โคปฺผเกน โคปฺผกํ อาโรเปตฺวา นิสีทติ, น จ ปาณินา หนุกํ อุปทหิตฺวา[1] นิสีทติ. โส อนฺตรฆเร นิสินฺโน สมาโน น ฉมฺภติ น กมฺปติ น เวธติ น ปริตสฺสติ, โส อจฺฉมฺภี อกมฺปี อเวธี อปริตสฺสี วิคตโลมหโส วิเวกาวฏฺโฏ[2] จ. โส ภวํ โคตโม อนฺตรฆเร นิสินฺโน โหติ. โส ปตฺโตทกํ ปฏิคฺคณฺหนฺโต น ปตฺตํ อุนฺนาเมติ, น ปตฺตํ โอนาเมติ, น ปตฺตํ สนฺนาเมติ, น ปตฺตํ วินาเมติ. โส ปตฺโตทกํ ปฏิคฺคณฺหาติ นาติโถกํ นาติพหุ. โส น ขุฬุขุฬุการิ[3]กํ ปตฺตํ โธวติ, น สมฺปริวตฺตกํ ปตฺตํ โธวติ, น ปตฺตํ ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา หตฺเถ โธวติ. หตฺเถสุ โธเตสุ ปตฺโต โธโต โหติ, ปตฺเต โธเต หตฺถา โธตา โหนฺติ. โส ปตฺโตทกํ ฉฑฺเฑติ นาติทูเร นาจฺจาสนฺเน, น จ วิจฺฉฑฺฑยมาโน. โส โอทนํ ปฏิคฺคณฺหนฺโต น ปตฺตํ อุนฺนาเมติ, น ปตฺตํ โอนาเมติ, น ปตฺตํ สนฺนาเมติ, น ปตฺตํ วินาเมติ. โส โอทนํ ปฏิคฺคณฺหาติ นาติโถกํ นาติพหุ. พฺยญฺชนํ โข ปน โส ภวํ โคตโม ปฏิคฺคณฺหาติ พฺยญฺชนมตฺตาย อาหาเรติ, น จ พฺยญฺชเนน อาโลปํ อภินาเมติ. ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โข ภวํ โคตโม มุเข อาโลปํ สมฺปริวตฺเตตฺวา อชฺโฌหรติ. น จสฺส กาจิ โอทนมิญฺชา อสมฺภินฺนา กายํ ปวิสติ, น จสฺส กาจิ โอทนมิญฺชา มุเข อวสิฏฺฐา โหติ, อถาปรํ อาโลปํ อุปนาเมติ. รสปฏิสํเวที โข ปน โส ภวํ โคตโม อาหารํ อาหาเรติ, โน จ รสราคปฏิสํเวที.

อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ โข ปน โส ภวํ โคตโม อาหารํ อาหาเรติ: เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหิํสุปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จาติ. โส ภุตฺตาวี ปตฺโตทกํ ปฏิคฺคณฺหนฺโต น ปตฺตํ อุนฺนาเมติ, น ปตฺตํ โอนาเมติ,

---

๑ สี. อิ. อุปาทิยิตฺวา ๒ ฉ. ม. วิเวกวฏฺโฏ ๓ สี. พุฬุพุฬุการกํ

น ปตฺตํ สนฺนาเมติ, น ปตฺตํ วินาเมติ. โส ปตฺโตทกํ ปฏิคฺคณฺหาติ นาติโถกํ นาติพหุ. โส น ขุฑฺขุฑฺการกํ ปตฺตํ โธวติ, น สมฺปริวตฺตกํ ปตฺตํ โธวติ, น ปตฺตํ ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา หตฺเถ โธวติ, หตฺเถสุ โธเตสุ ปตฺโต โธโต โหติ. ปตฺเต โธเต หตฺถา โธตา โหนฺติ. โส ปตฺโตทกํ ฉฑฺเฑติ นาติทูเร นาจฺจาสนฺเน, น จ วิจฺฉฑฺฑยมาโน. โส ภุตฺตาวึ น ปตฺตํ ภูมิยं นิกฺขิปติ นาติทูเร นาจฺจาสนฺเน, น จ อนตฺถิโก ปตฺเตน โหติ, น จ อติเวลานุรกฺขี ปตฺตสฺมิ. โส ภุตฺตาวึ มุหุตฺตํ ตุณฺหี นิสีทติ. น จ อนุโมทนสฺส กาลมตินาเมติ, โส ภุตฺตาวึ อนุโมทติ. น ตํ ภตฺตํ กรหติ, น อญฺญํ ภตฺตํ ปฏิกงฺขติ, อญฺญตฺร ธมฺมิยา กถาย ตํ ปริสํ สนฺทสฺเสติ สมาทเปติ สมุตฺเตเชติ สมฺปหํเสติ; โส ตํ ปริสํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมติ, โส นาติทีฆํ คจฺฉติ, นาติรสฺสกํ คจฺฉติ, น จ มุญฺจิตุกาโม คจฺฉติ. น จ ตสฺส โภโต โคตมสฺส กาเย จีวรํ อจฺจุกฺกฏฺฐจีวรํ โหติ, น จ อจฺโจกฺกฏฺฐจีวรํ, น จ กายสฺมิ อถีนํ, น จ กายสฺมา อปกฺกฏฺฐจีวรํ, น จ ตสฺส โภโต โคตมสฺส กายมฺหา วาโต จีวรํ อปวหติ. น จ ตสฺส โภโต โคตมสฺส กาเย รโชชลฺลํ อุปลิมฺปติ. โส อารามคโต นิสีทติ ปญฺญตฺเต อาสเน, นิสชฺช ปาเท ปกฺขาเลติ. น จ โส ภวํ โคตโม ปาทมณฺฑนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. โส ปาเท ปกฺขาเลตฺวา นิสีทติ ปลฺลงฺกं อาภุชิตฺวา อุชุं กายं ปณิธาย ปริมุขं สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา. โส เนว อตฺตพฺยาพาธาย เจเตติ, น ปรพฺยาพาธาย เจเตติ, น อุภยพฺยาพาธาย เจเตติ, อตฺตหิตปรหิตอุภยหิต-สพฺพโลกหิตเมว โส ภวं โคตโม จินฺเตนฺโต นิสีนฺโน โหติ. โส อารามคโต ปริสติ ธมฺมํ เทเสติ, น ตํ ปริสं อุสฺสาเทติ, น ตํ ปริสं อปสาเรติ, อญฺญตฺร ธมฺมิยา กถาย ตํ ปริสं สนฺทสฺเสติ สมาทเปติ สมุตฺเตเชติ สมฺปหํเสติ.

อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต โข ปนสฺส โภโต โคตมสฺส มุขโต โฆโส นิจฺฉรติ: วิสฺสฏฺโฐ จ วิญฺเญยฺโย จ มญฺชุ จ สวนีโย จ พินฺทุ จ อวิสารี จ คมฺภีโร จ นินฺนาที จ. ยถาปริสं โข ปน โส ภวं โคตโม สเรน วิญฺญาเปติ, น จสฺส

พหิทฺธา ปริสาย โฆโส นิจฺฉรติ, เต เตน โภตา โคตเมน ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิตา สมาทปิตา สมุตฺเตชิตา สมฺปหํสิตา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมนฺติ, อวโตกย-มานาเยว[1] อวิชหนฺตาภาเวน. อทฺทสาม โข มยํ โภ ตํ ภวนฺตं โคตมํ คจฺฉนฺตํ; อทฺทสาม ฐิตํ, อทฺทสาม อนฺตรฆรํ ปวิสนฺตํ, อทฺทสาม อนฺตรฆเร นิสินฺนํ ตุณฺหีภูตํ, อทฺทสาม อนฺตรฆเร ภุญฺชนฺตํ, อทฺทสาม ภุตฺตาวึ นิสินฺนํ ตุณฺหีภูตํ, อทฺทสาม ภุตฺตาวึ อนุโมทนฺตํ, อทฺทสาม อารามํ อาคจฺฉนฺตํ, อทฺทสาม อารามคตํ นิสินฺนํ ตุณฺหีภูตํ, อทฺทสาม อารามคตํ ปริสติ ธมฺมํ เทเสนฺตํ, เอทิโส จ เอทิโส จ โส ภวํ โคตโม, ตโต จ ภิยฺโยติ.

[๓๘๘] เอวํ วุตฺเต พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺปณามเมตฺวา ติกฺขตฺตุํ อุทานํ อุทาเนสิ

"นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส,
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส,
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา"ติ.

อปฺเปวนาม มยํ กทาจิ กรหจิ เตน โภตา โคตเมน สมาคจฺเฉยฺยาม, อปฺเปวนาม ตียา โกจิเทว กถาสลฺลาโปติ.

[๓๘๙] อถ โข ภควา วิเทเหสุ อนุปุพฺเพน จาริกญฺจรมาโน, เยน มิถิลา, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา มิถิลายํ วิหรติ มฆเทวมฺพวเน. อสฺโสสุ โข มิถิเลยฺยกา[2] พฺราหฺมณคหปติกา "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต วิเทเหสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ มิถิลํ อนุปปตฺโต มิถิลายํ วิหรติ มฆเทวมฺพวเน. ตं โข ปน ภวนฺตं โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ, โส อิมं โลกं สเทวกं สมารกं สพฺรหฺมกं สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชं สเทวมนุสฺสํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ

---

๑ สี. อปโลกยมานาเยว ๒ ฉ.ม. อวิชหิตตฺตา ๓ สี.อิ. เมถิเลยฺยกา

ปริโยสานกญฺญาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ, สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี"ติ.

อถ โข มิถิเลยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อปฺเปกจฺเจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ภควโต สนฺติเก นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

[๓๙๐] อสฺโสสิ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต มิถิลํ อนุปฺปตฺโต มิถิลายํ วิหรติ มชฺเฌวมฺพวเน"ติ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ สมฺพหุเลหิ มาณวเกหิ สทฺธึ, เยน มชฺเฌวมฺพวนํ, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข พฺรหฺมายุโน พฺราหฺมณสฺส อวิทูเร อมฺพวนสฺส เอตทโหสิ "น โข เมตํ ปฏิรูปํ, โยหํ ปุพฺเพ อปฺปฏิสํวิทิโต สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยนฺ"ติ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ อญฺญตรํ มาณวกํ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวํ มาณวก, เยน สมโณ โคตโม, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน สมณํ โคตมํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ 'พฺรหฺมายุ โภ โคตม พฺราหฺมโณ ภวนฺตํ โคตมํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉตี'ติ, เอวญฺจ วเทหิ 'พฺรหฺมายุ โภ โคตม พฺราหฺมโณ ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต วีสวสฺสสตีโก ชาติยา, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย, ยาวตา โภ พฺราหฺมณคหปติกา มิถิลายํ ปฏิวสนฺติ, พฺรหฺมายุ เตสं พฺราหฺมโณ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทं โภเคหิ; พฺรหฺมายุ เตสं พฺราหฺมโณ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทं มนฺเตหิ; พฺรหฺมายุ เตสं พฺราหฺมโณ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทं อายุนา เจว ยสสา จ. โส โภโต โคตมสฺส ทสฺสนกามโม"ติ.

"เอวं โภ"ติ โข โส มาณวโก พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน

ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं อฏฺฐาสิ; เอกมนฺตं ฐิโต โข โส มาณวโก ภควนฺตं เอตทโวจ "พฺรหฺมายุ โภ โคตม พฺราหฺมโณ ภวนฺตं โคตมं อปฺปาพาธं อปฺปาตงฺกं ลหุฏฺฐานं พลं ผาสุวิหารं ปุจฺฉติ, เอวญฺจ วเทติ 'พฺรหฺมายุ โภ โคตม พฺราหฺมโณ ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต อสีตฺยสฺสติโก ชาติยา, ติณฺณं เวทานं ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานं สากฺขรปฺปเภทานं อิติหาสปญฺจมานं ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายต-มหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย, ยาวตา โข พฺราหฺมณคหปติกา มิถิลายं ปฏิวสนฺติ, พฺรหฺมายุ เตสं พฺราหฺมโณ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทं โภเคหิ; พฺรหฺมายุ เตสं พฺราหฺมโณ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทं มนฺเตหิ; พฺรหฺมายุ เตสं พฺราหฺมโณ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทं อายุนา เจว ยสสา จ. โส โภโต โคตมสฺส ทสฺสนกามโม"ติ. ยสฺสทานิ มาณว พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ กาลं มญฺญตี"ติ. อถ โข โส มาณวโก, เยน พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "กตาวกาโส โภมฺหิ ภวตา สมเณน โคตเมน, ยสฺสทานิ ภวं กาลं มญฺญตี"ติ.

[๓๙๑] อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข สา ปริสา พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตं; ทิสฺวา โอรมิย[1] โอกาสมกาสิ, ยถา ตं ญาตสฺส ยสสฺสิโน. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ตं ปริสं เอตทโวจ "อลํ โข โภ นิสีทถ ตุเมฺห เอเก อาสเน, อิชฺฌาหิ สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติเก นิสีทิสฺสามี"ติ.

อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺโน โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ภควโต กาเย ทฺวตฺติงฺสมหาปุริสลกฺขณานิ สมนฺเนสิ. อทฺทสา โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ภควโต กาเย ทฺวตฺติงฺสมหาปุริสลกฺขณานิ เอกฏฺฐเยน ฐเปตฺวา เทฺว, ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น

---

๑ ก. อิ. โอรมตฺถ

สมฺปสีทติ โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ:

"เย เม ทฺวตฺตึสาติ สุตา มหาปุริสลกฺขณา
ทฺเว เตสํ น ปสฺสามิ โภโต กายสฺมิ โคตม.

กจฺจิ โกโสหิตํ โภโต วตฺถคุยฺหํ นรุตฺตม
นาริมานสฺวหยา กจฺจิ ชิวฺหา นรสฺสิกา?

กจฺจิ ปหูตชิวฺหสฺส ยถา ตํ ชานิยามเส
นินฺนามเยตุ ปหูตํ กงฺขํ วินย โน อิเส.

ทิฏฺเฐวมฺมหิตตฺถาย สมฺปรายสุขาย จ
กถาวกาสา ปุจฺฉาม ยงฺกิญฺจิ อภิปตฺถิตนฺ"ติ.

[๓๙๒] อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "ปสฺสติ โข เม อยํ พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุยฺเยน ฉเปตฺวา เทฺว, ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จา"ติ. อถ โข ภควา ตถารูปึ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาเรสิ, ยถา อทฺทส พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ภควโต โกโสหิตํ วตฺถคุยฺหํ. อถ โข ภควา ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา อุโภปี กณฺณโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, อุโภปี นาสิกโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, เกวลมฺปี นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิ. อถ โข ภควา พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ:

"เย เต ทฺวตฺตึสาติ สุตา มหาปุริสลกฺขณา
สพฺเพ เต มม กายสฺมิ มา เต กงฺขาหุ พฺราหฺมณ.

อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ ภาเวตพฺพญฺจ ภาวิตํ
ปหาตพฺพํ ปหีนํ เม ตสฺมา พุทฺโธสฺมิ พฺราหฺมณ.

---

๑ ฉ. ม. น ทสฺสกา

ทิฏฺฐชมฺมหิตตฺถาย　　สมฺปรายสุขาย จ
กตาวกาโส　ปุจฺฉสฺสุ　　ยงฺกิญฺจิ　อภิปตฺถิตนฺ"ติ.

[๓๙๓] อถ โข พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ "กตาวกาโส โขมฺหิ สมเณน โคตเมน. กิ นุ โข อหํ สมณํ โคตมํ ปุจฺเฉยฺยํ ทิฏฺฐชมฺมิกํ วา อตฺถํ สมฺปรายิกํ วา"ติ? อถ โข พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ "กุสโล โข อหํ ทิฏฺฐชมฺมิกานํ อตฺถานํ, อญฺเญปี มํ ทิฏฺฐชมฺมิกํ อตฺถํ ปุจฺฉนฺติ. ยนฺนูนาหํ สมณํ โคตมํ สมฺปรายิกเมว อตฺถํ ปุจฺเฉยฺยนฺ"ติ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ:

"กถํ โข พฺราหฺมโณ โหติ　　กถํ ภวติ เวทคู
เตวิชฺโช โภ กถํ โหติ　　โสตฺถิโย กินฺติ วุจฺจติ?

อรหํ โภ กถํ โหติ　　กถํ ภวติ เกวลี
มุนิ จ โภ กถํ โหติ　　พุทฺโธ กินฺติ ปวุจฺจตี"ติ?

[๓๙๔] อถ โข ภควา พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ คาถาหิ ปจฺจภาสิ:

"ปุพฺเพนิวาสํ โย เวทิ　　สคฺคาปายญฺจ ปสฺสติ
อโถ ชาติกฺขยํ ปตฺโต　　อภิญฺญา โวสิโต มุนิ.

จิตฺตํ วิสุทฺธํ ชานาติ　　มุตฺตํ ราเคหิ สพฺพโส
ปหีนชาติมรโณ　　พฺรหฺมจริยสฺส เกวลี,
ปารคู สพฺพธมฺมานํ　　พุทฺโธ ตาทิ ปวุจฺจตี"ติ.

เอวํ วุตฺเต พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ภควโต ปาทานิ มุเขน จ ปริจุมฺพติ, ปาณีหิ จ ปริสมฺพาหติ, นามญฺจ สาเวติ "พฺรหฺมายุวาหํ โภ โคตม พฺราหฺมโณ, พฺรหฺมายุวาหํ โภ โคตม พฺราหฺมโณ"ติ. อถ โข สา ปริสา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา อโหสิ

"อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, สมณสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา, ยตฺร หิ นามายํ พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ฌาโต ยสสฺสี เอวรูปํ ปรมนิปจฺจการํ กริสฺสตี"ติ. อถ โข ภควา พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "อลํ พฺราหฺมณ อุฏฺเจห, นิสีท ตฺวํ สเก อาสเน, ยโต เต มยิ จิตฺตํ ปสนฺนนฺ"ติ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ อุฏฺเจหิตฺวา สเก อาสเน นิสีทิ.

[๓๙๕] อถ โข ภควา พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส อนุปุพฺพกถํ กเถสิ. เสยฺยถีทํ? ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ. ยทา ภควา อญฺญาสิ พฺรหฺมายุํ พฺราหฺมณํ กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตนฺ, อถ ยา พุทฺธานํ สามุกฺกํสิกา ธมฺมเทสนา, ตํ ปกาเสสิ ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺคนฺ. เสยฺยถาปี นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว รชนํ ปฏิคฺคเณฺหยฺย, เอวเมว พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส ตสฺมิเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุ อุทปาทิ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺ"ติ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ทิฏฺธมฺโม ปตฺตธมฺโม วิทิตธมฺโม ปริโยคาฬฺหธมฺโม ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิคตกถงฺกโถ เวสารชฺเชปฺปตฺโต อปรปฺปจฺจโย สตฺถุ สาสเน ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา กุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต; เอสาหं ภวนฺตं โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกं มं ภวं โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตं, อธิวาเสตุ จ เม ภวं โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺเจยาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก นิเวสเน ปณีตं ขาทนียं

---

๑ ฉ.ม. โปตฺถเก อยํ ปาโฐ นตฺถิ

โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ "กาโล โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺ"ติ.

อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยं นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน พฺรหฺมายุสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆน. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ สตฺตาหํ พุทฺธปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆं ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข ภควา ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยน วิเทเหสุ จาริกं ปกฺกามิ. อถ โข พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต กาลมกาสิ. อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิंสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิंสุ; เอกมนฺตं นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตं เอตทโวจุं "พฺรหฺมายุ ภนฺเต พฺราหฺมโณ กาลกโต, สตฺถ กา คติ, โก อภิสมฺปรายo"ติ? ปณฺฑิโต ภิกฺขเว พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ปจฺจปาทิ ธมฺมสฺสานุธมฺมं, เนว มं[1] ธมฺมาธิกรณं วิเหเสสิ, พฺรหฺมายุ พฺราหฺมโณ ปญฺจนฺนं โอรมฺภาคิยานं สญฺโญชนานं ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี, อนาวตฺติธมฺโม ตสฺมา โลกาติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตं อภินนฺทุนฺติ.

พฺรหฺมายุสุตฺตं นิฏฺฐิตं ปฐมं.

---

๑ ฉ.ม.น ว มं

๒. เสลสุตฺต

[๓๙๖] เอวมฺเม สุตฺตํ:- เอกํ สมยํ ภควา องฺคุตฺตราเปสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ อฑฺฒเตฬเสหิ ภิกฺขุสเตหิ, เยน อาปณํ นาม องฺคุตฺตราปานํ นิคโม, ตทวสริ. อสฺโสสิ โข เกณิโย ชฏิโล "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺย-ปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต องฺคุตฺตราเปสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ อฑฺฒเตฬเสหิ ภิกฺขุสเตหิ อาปณํ อนุปฺปตฺโต. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ, โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ, สาธุ โข ปน ตถารูปานं อรหตं ทสฺสนं โหตี"ติ.

อถ โข เกณิโย ชฏิโล, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทิ. เอกมนฺตं นิสินฺนo โข เกณิยं ชฏิลं ภควา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข เกณิโย ชฏิโล ภควตา ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺสิโต สมาทปิโต สมุตฺเตชิโต สมฺปหํสิโต ภควนฺตं เอตทโวจ "อธิวาเสตุ เม ภวं โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตं สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. เอวं วุตฺเต ภควา เกณิยं ชฏิลं เอตทโวจ "มหา โข เกณิย ภิกฺขุสงฺโฆ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิ, ตฺวญฺจ พฺราหฺมเณสุ อภิป-ปสนฺโน"ติ. ทุติยมฺปิ โข เกณิโย ชฏิโล ภควนฺตं เอตทโวจ "กิญฺจาปิ โข โภ โคตม มหาภิกฺขุสงฺโฆ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิ, อหญฺจ พฺราหฺมเณสุ อภิปฺปสนฺโน,

อธิวาเสตุ เม ภวं โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตं สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. ทุติยมฺปิ โข ภควา เกณิยं ชฏิลํ เอตทโวจ "มหา โข เกณิย ภิกฺขุสงฺโฆ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิ, ตฺวญฺจ พฺราหฺมเณสุ อภิปฺปสนฺโน"ติ. ตติยมฺปิ โข เกณิโย ชฏิโล ภควนฺตं เอตทโวจ "กิญฺจาปิ โข โภ โคตม มหาภิกฺขุสงฺโฆ อฑฺฒเตฬสานิ ภิกฺขุสตานิ, อหญฺจ พฺราหฺมเณสุ อภิปฺปสนฺโน, อธิวาเสตุ เม ภวं โคตโม สฺวาตนาย ภตฺตं สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา"ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน. อถ โข เกณิโย ชฏิโล ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา, เยน สโก อสฺสโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มิตฺตามจฺเจ ญาติสาโลหิเต อามนฺเตสิ "สุณนฺตุ เม โภนฺโต มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา, สมโณ เม โคตโม นิมนฺติโต สฺวาตนาย ภตฺตं สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน, เยน เม กายเวยฺยาวฏิกํ[1] กเรยฺยาถา"ติ. "เอวं โภ"ติ โข เกณิยสฺส ชฏิลสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา เกณิยสฺส ชฏิลสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อปฺเปกจฺเจ อุทฺธนานิ ขณนฺติ, อปฺเปกจฺเจ กฏฺฐานิ ผาเฬนฺติ, อปฺเปกจฺเจ ภาชนานิ โธวนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปนฺติ, อปฺเปกจฺเจ อาสนานิ ปญฺญาเปนฺติ. เกณิโย ปน ชฏิโล สามญฺเญว มณฺฑลมาฬํ ปฏิยาเทติ.

[๓๙๗] เตน โข ปน สมเยน เสโล พฺราหฺมโณ อาปเณ ปฏิวสติ, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย, ตีณิ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจติ. เตน โข ปน สมเยน เกณิโย ชฏิโล เสเล พฺราหฺมเณ อภิปฺปสนฺโน โหติ. อถ โข เสโล พฺราหฺมโณ ตีหิ มาณวกสเตหิ ปริวุโต จงฺฆวิหารํ อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน, เยน เกณิยสฺส ชฏิลสฺส อสฺสโม, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข เสโล พฺราหฺมโณ เกณิยสฺส ชฏิลสฺส อสฺสเม อปฺเปกจฺเจ อุทฺธนานิ ขณนฺเต อปฺเปกจฺเจ กฏฺฐานิ ผาเฬนฺเต อปฺเปกจฺเจ ภาชนานิ โธวนฺเต อปฺเปกจฺเจ อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปนฺเต อปฺเปกจฺเจ อาสนานิ ปญฺญาเปนฺเต, เกณิยं ปน ชฏิลं สามญฺเญว มณฺฑลมาฬํ ปฏิยาเทนฺตํ; ทิสฺวาน เกณิยं ชฏิลं เอตทโวจ "กึ นุ

---

๑ ฉ...เวยฺยาวฏิกं

โภโต เกณิยสฺส อาจาโห วา ภวิสฺสติ, วิจาโห วา ภวิสฺสติ, มหายญฺโญ วา ปจฺจุปฏฺฐิโต, ราชา วา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร นิมนฺติโต สฺวาตนาย สทฺธิ์ พลกาเยนา"ติ? น เม โภ เสฏ อาจาโห ภวิสฺสติ, นปี วิวาโห ภวิสฺสติ, นปี ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร นิมนฺติโต สฺวาตนาย สทฺธิ์ พลกาเยน. อปิจ โข เม มหายญฺโญ ปจฺจุปฏฺฐิโต, อตฺถิ โภ สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต, องฺคุตฺตราเปสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ์ อฑฺฒเตฬเสหิ ภิกฺขุสเตหิ อาปณํ อนุปฺปตฺโต. ตํ โข ปน ภวนฺตं โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต "อิติปิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา"ติ. โส เม นิมนฺติโต สฺวาตนาย สทฺธิ์ ภิกฺขุสงฺเฆนาติ. พุทฺโธติ โภ เกณิย วเทสิ? พุทฺโธติ โภ เสฏ วทามิ. พุทฺโธติ โภ เกณิย วเทสิ? พุทฺโธติ โภ เสฏ วทามีติ.

[๓๙๗] อถ โข เสฏสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ "โสโตปิ โข เอโส ทุลฺลโภ โลกสฺมิ์, ยทิทํ พุทฺโธ"ติ. อาคตานิ โข ปนมฺหากํ มนฺเตสุ ทฺวตฺตึส-มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวเยว คติโย ภวนฺติ อนญฺญา: สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโต. ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ. เสยฺยถีทํ? จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํ. ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนา, โส อิมं ปถวึ สาครปริยนฺตं อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติ. สเจ ปน อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชติ, อรหं โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฉโท.

กหํ ปน โภ เกณิย เอตรหิ โส ภวํ โคตโม วิหรติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธติ? เอวํ วุตฺเต เกณิโย ชฏิโล ทกฺขิณํ พาหุ ปคฺคเหตฺวา เสฏ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "เยเนสา โภ เสฏ นีลวนราชี"ติ. อถ โข เสโฏ พฺราหฺมโณ ตีหิ มาณวกสเตหิ

สทฺธึ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ. อถ โข เสโล พฺราหฺมโณ เต มาณวเก อามนฺเตสิ "อปฺปสทฺทา โภนฺโต อาคจฺฉนฺตุ ปเท ปทํ นิกฺขิปนฺตา, ทุราสทา หิ เต ภควนฺโต, สีหาว เอกจรา, ยทา จาหิ โภตา สมเณน โคตเมน สทฺธึ มนฺเตยฺยุ, 'มา เม โภนฺโต อนฺตรนฺตรา กถํ โอปาเตถ, กถาปริโยสานํ เม ภวนฺโต อาคเมนฺตู"ติ. อถ โข เสโล พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข เสโล พฺราหฺมโณ ภควโต กาเย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ สมนฺเนสิ.

อทฺทสา โข เสโล พฺราหฺมโณ ภควโต กาเย ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุเยฺยน จีเปตฺวา เทฺว, ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "ปสฺสติ โข เม อยํ เสโล พฺราหฺมโณ ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ เยภุเยฺยน จีเปตฺวา เทฺว, ทฺวีสุ มหาปุริสลกฺขเณสุ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ โกโสหิเต จ วตฺถคุเยฺห ปหูตชิวฺหตาย จา"ติ. อถ โข ภควา ตถารูปึ อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิสงฺขาเรสิ, ยถา อทฺทส เสโล พฺราหฺมโณ ภควโต โกโสหิตํ วตฺถคุยฺหํ. อถ โข ภควา ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา อุโภปี กณฺณโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, อุโภปี นาสิกโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ, เกวลมฺปี นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิ. อถ โข เสลสฺส พฺราหฺมณสฺส เอตทโหสิ "สมนฺนาคโต โข สมโณ โคตโม ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขเณหิ ปริปุณฺเณหิ, โน อปริปุณฺเณหิ? โน จ โข นํ ชานามิ 'พุทฺโธ วา โน วา,' สุตํ โข ปน เมตํ พฺราหฺมณานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ 'เย เต ภวนฺติ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เต สเก วณฺเณ ภญฺญมาเน อตฺตานํ ปาตุกโรนฺตี"ติ. ยนฺนูนาหํ สมณํ โคตมํ สมฺมุขา สารุปฺปาหิ คาถาหิ อภิตฺถเวยฺยนฺ"ติ.

[๓๙๔] อถ โข เสโล พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ สมฺมุขา สารุปฺปาหิ คาถาหิ อภิตฺถวิ:

ปริปุณฺณกาโย สุรุจิ สุชาโต จารุทสฺสโน
สุวณฺณวณฺโณสิ ภควา สุสุกฺกทาโฐสิ วีริยวา.

นรสฺส หิ สุชาตสฺส เย ภวนฺติ วิยญฺชนา
สพฺเพ เต ตว กายสฺมิ มหาปุริสลกฺขณา.

ปสนฺนเนตฺโต สุมุโข พฺรหา อุชุ ปตาปวา
มชฺเฌ สมณสงฺฆสฺส อาทิจฺโจว วิโรจสิ.

กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ
กึ เต สมณภาเวน เอวํ อุตฺตมวณฺณิโน?

ราชา อรหติ ภวิตุํ จกฺกวตฺติ รเถสโภ
จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชมฺพุสณฺฑสฺส อิสฺสโร.

ขตฺติยา โภคิราชาโน อนุยุตฺตา[1] ภวนฺตุ เต
ราชาภิราชา มนุชินฺโท รชฺชํ กาเรหิ โคตม.

ราชาหมสฺมิ เสลาติ [ภควา] ชมฺมราชา อนุตฺตโร
ชมฺเมน จกฺกํ วตฺเตมิ จกฺกํ อปฺปฏิวตฺติยํ.

สมฺพุทฺโธ ปฏิชานาสิ [อิติ เสโล พฺราหฺมโณ] ชมฺมราชา อนุตฺตโร
ชมฺเมน จกฺกํ วตฺเตมิ อิติ ภาสสิ โคตม.

โก นุ เสนาปติ โภโต สาวโก สตฺถุรนฺวโย
โก เตตมนุวตฺเตติ ชมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ?

มยา ปวตฺติตํ จกฺกํ [เสลาติ ภควา] ชมฺมจกฺกํ อนุตฺตรํ
สาริปุตฺโต อนุวตฺเตติ อนุชาโต ตถาคตํ.

---

๑ ฉ.ม. อนุยนฺตา

อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ ภาเวตพฺพญฺจ ภาวิตํ,
ปหาตพฺพํ ปหีนํ เม ตสฺมา พุทฺโธสฺมิ พฺราหฺมณ.

วินยสฺตุ มยิ กงฺขี อธิมุจฺจสฺสุ พฺราหฺมณ,
ทุลฺลภา ทสฺสนา โหนฺติ สมฺพุทฺธานํ อภิณฺหโส.

เยสํ เว ทุลฺลโภ โลเก ปาตุภาโว อภิณฺหโส,
โสหํ พฺราหฺมณ สมฺพุทฺโธ สจฺจกตฺโต อนุตฺตโร.

พฺรหฺมภูโต อติตุโล มารเสนปฺปมทฺทโน,
สพฺพามิตฺเต วสีกตฺวา โมทามิ อกุโตภโย.

อิมํ โภนฺโต นิสาเมถ ยถา ภาสติ จกฺขุมา,
สจฺจกตฺโต มหาวีโร สีโหว นทติ วเน.

พฺรหฺมภูตํ อติตุลํ มารเสนปฺปมทฺทนํ,
โก ทิสฺวา นปฺปสีเทยฺย อปิ กณฺหาภิชาติโก.

โย มํ อิจฺฉติ อเนวตฺถุ โย วา นิจฺฉติ คจฺฉตุ,
อิชาหํ ปพฺพชิสฺสามิ วรปญฺญสฺส สนฺติเก.

เอวญฺเจ[1] รุจฺจติ โภโต สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ[2],
มยฺปิ ปพฺพชิสฺสาม วรปญฺญสฺส สนฺติเก.

พฺราหฺมณา ติสตา อิเม ยาจนฺติ ปญฺชลีกตา,
พฺรหฺมจริยํ จริสฺสาม ภควา ตว สนฺติเก.

สฺวากฺขาตํ พฺรหฺมจริยํ [เสลาติ ภควา] สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ,
ยตฺถ อโมฆา ปพฺพชฺชา อปฺปมตฺตสฺส สิกฺขโตติ.

อถตฺถ โข เสโล พฺราหฺมโณ สปริโส ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ, อถตฺถ อุปสมฺปทํ.

---

๑ สี. เอตญฺเจ ๒ ฉ. ม. สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน

[๔๐๐] อถ โข เกณิโย ชฏิโล ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สเก อสฺสเม ปณีตํ, ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิ "กาโล โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺ"ติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน เกณิยสฺส ชฏิลสฺส อสฺสโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สทฺธิ ภิกฺขุสงฺเฆน. อถ โข เกณิโย ชฏิโล พุทฺธปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนียเยน โภชนียเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข เกณิโย ชฏิโล ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข เกณิยํ ชฏิลํ ภควา อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิ:

"อคฺคิหุตฺตมุขา[1] ยญฺญา สาวิตฺติ ฉนฺทโส มุขํ,
ราชา มุขํ มนุสฺสานํ นทีนํ สาคโร มุขํ.
นกฺขตฺตานํ มุขं จนฺโท อาทิจฺโจ ตปตं มุขํ,
ปุญฺญมากงฺขมานานํ สงฺโฆ เว ยชตं มุขนฺ"ติ.

อถ โข ภควา เกณิยํ ชฏิลํ อิมาหิ คาถาหิ อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

อถ โข อายสฺมา เสโล สปริโส เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตं พฺรหฺมจริยं, กตं กรณียं, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อญฺญตโร โข ปนายสฺมา เสโล สปริโส อรหตं อโหสิ. อถ โข อายสฺมา เสโล สปริโส, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกंสं จีวรं กตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมปณาเมตฺวา ภควนฺตं คาถาหิ อชฺฌภาสิ:

"ยนฺตं สรณมาคมฺม อิโต อฏฺฐมิ จกฺขุมา
อนุตฺตเรน[2] ภควา ทนฺตมุหา ตว สาสเน.

---

๑ ฉ.ม. อคฺคิหุตฺตมุขา ๒ ก. สตฺตรตฺเตน

ตุวํ พุทฺโธ ตุวํ สตฺถา ตุวํ มาราภิภู มุนิ
ตุวํ อนุสเย เฉตฺวา ติณฺโณ ตาเรสิมํ ปชํ.

อุปธี เต สมติกฺกนฺตา อาสวา เต ปทาลิตา
ฐิโต อนุปาทาโน ปหีนภยเภรโว.

ภิกฺขโว ติสตา อิเม ติฏฺฐนฺติ ปญฺชลิกตา
ปาเท วีร ปสาเรหิ นาคา วนฺทนฺตุ สตฺถุโนติ.

เสลสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยं.

---

๓. อสฺสลายนสุตฺต

[๔๐๑] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. เตน โข ปน สมเยน นานาเวรชฺชกานํ พฺราหฺมณานํ ปญฺจมตฺตานิ พฺราหฺมณสตานิ สาวตฺถิยํ ปฏิวสนฺติ เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข เตสํ พฺราหฺมณานํ เอตทโหสิ "อยํ โข สมโณ โคตโม จาตุวณฺณึ สุทฺธึ ปญฺญเปติ, โก นุ โข ปโหติ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนเตตุนฺติ? เตน โข ปน สมเยน อสฺสลายโน นาม มาณโว สาวตฺถิยํ ปฏิวสติ ทหโร วุตฺตสิโร โสฬสวสฺสุเทสิโก ชาติยา, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย. อถ โข เตสํ พฺราหฺมณานํ เอตทโหสิ "อยํ โข อสฺสลายโน มาณโว สาวตฺถิยํ ปฏิวสติ ทหโร ฯ เป ฯ อนวโย, โส โข ปโหติ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนเตนุนฺ"ติ.

อถ โข เต พฺราหฺมณา, เยน อสฺสลายโน มาณโว, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อสฺสลายนํ มาณวํ เอตทโวจุ "อยํ โภ อสฺสลายน สมโณ โคตโม จาตุวณฺณึ สุทฺธึ ปญฺญเปติ, เอตุ ภวํ อสฺสลายโน สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนเหตู"ติ.

เอวํ วุตฺเต อสฺสลายโน มาณโว เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม ขตฺติยวาที, ขตฺติยวาทิโน จ ปน ทุปฺปฏิมนฺติยา ภวนฺติ, นาหํ สกฺโกมิ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนเตตุนฺ"ติ. ทุติยมฺปิ โข เต พฺราหฺมณา อสฺสลายนํ มาณวํ เอตทโวจุ "อยํ โภ อสฺสลายน สมโณ โคตโม จาตุวณฺณึ สุทฺธึ ปญฺญเปติ, เอตุ ภวํ อสฺสลายโน สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน

ปฏิมนฺเตตุ. จริตํ โข ปน โภตา อสฺสลายเนน ปริพฺพาชกนฺ'ติ. ทุติยมฺปิ โข อสฺสลายโน มาณโว เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ "สมโณ ขลุ โภ โคตโม ขมฺมวาที, ขมฺมวาทิโน จ ปน ทุปฺปฏิมนฺติยา ภวนฺติ, นาหํ สกฺโกมิ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนฺเตตุนฺ'ติ. ตติยมฺปิ โข เต พฺราหฺมณา อสฺสลายนํ มาณวํ เอตทโวจุ "อยํ โภ อสฺสลายน สมโณ โคตโม จาตุวณฺณึ สุทฺธึ ปญฺญเปติ, เอตุ ภวํ อสฺสลายโน สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนฺเตตุ. จริตํ โข ปน โภตา อสฺสลายเนน ปริพฺพาชกา, มา ภวํ อสฺสลายโน อยุทฺธปราชิตํ ปราชยี'ติ.

เอวํ วุตฺเต อสฺสลายโน มาณโว เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ "อทฺธา โข อหํ ภวนฺโต น ลภามิ 'สมเณน ขลุ โภ โคตเมน ขมฺมวาที, ขมฺมวาทิโน จ ปน ทุปฺปฏิมนฺติยา ภวนฺติ, นาหํ สกฺโกมิ สมเณน โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนฺเตตุนฺ'ติ, อปิจาหํ ภวนฺตานํ วจเนน คมิสฺสามี"ติ.

[๔๐๒] อถ โข อสฺสลายโน มาณโว มหตา พฺราหฺมณคเณน สทฺธึ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อสฺสลายโน มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ "พฺราหฺมณา โภ โคตม เอวมาหํสุ 'พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ, พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ, พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา. พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา'ติ. อิธ ภวํ โคตโม กิมาหา"ติ? ทิสฺสนฺเต[1] โข ปน อสฺสลายน พฺราหฺมณานํ พฺราหฺมณิโย อุตุนิโยปี คพฺภินิโยปี วิชายมานาปี ปายมานาปี, เต จ พฺราหฺมณา[2] โยนิชาว[2] สมานา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ. หีโน อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ โน อพฺราหฺมณา, พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา

๑ ฉ.ม. ทิสฺสนฺติ ๒ ฉ.ม. พฺราหฺมณิโยนิชาว

พฺรหฺมทายาทา"ติ. กิญฺจาปิ ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขฺวตฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ ฯเปฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๓] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? สุตนฺเต "โยนกกมฺโพเชสุ อญฺเญสุ จ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ เทฺวว วณฺณา อยฺโย เจว ทาโส จ. อยฺโย หุตฺวา ทาโส โหติ, ทาโส หุตฺวา อยฺโย โหตี"ติ? เอวํ โภ สุตํ ตํ เม "โยนกกมฺโพเชสุ อญฺเญสุ จ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ เทฺวว วณฺณา, อยฺโย เจว ทาโส จ, อยฺโย หุตฺวา ทาโส โหติ, ทาโส หุตฺวา อยฺโย โหตี"ติ. เอตฺถ อสฺสลายน พฺราหฺมณานํ กึ พลํ, โก อสฺสาโส? ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯเปฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ? กิญฺจาปิ ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขฺวตฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯเปฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๔] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? ขตฺติโยว นุ โข ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐิ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปชฺเชยฺย, โน พฺราหฺมโณ? เวสฺโสว นุ โข ฯเปฯ สุทฺโทว นุ โข ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐิ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปชฺเชยฺย, โน พฺราหฺมโณ"ติ. โน หิทํ โภ โคตม, ขตฺติโยปิ หิ โภ โคตม ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐิ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปชฺเชยฺย. พฺราหฺมโณปิ หิ โภ โคตม ฯเปฯ เวสฺโสปิ หิ โภ โคตม ฯเปฯ สุทฺโทปิ หิ โภ โคตม ฯเปฯ สพฺเพปิ หิ โภ โคตม จตฺตาโร วณฺณา ปาณาติปาติโน อทินฺนาทายิโน กาเมสุมิจฺฉาจารโิน มุสาวาทิโน ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาปิโน อภิชฺฌาลู พฺยาปนฺนจิตฺตา มิจฺฉาทิฏฺฐี กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปชฺเชยฺยุนฺติ. เอตฺถ อสฺสลายน

พฺราหฺมณานํ กึ พลํ, โก อสฺสาโส? ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ? กิญฺจาปี ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขฺวตฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๕] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? พฺราหฺมโณว นุ โข ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต มุสาวาทา ปฏิวิรโต ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิตฺโต สมฺมาทิฏฺฐิ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย, โน ขตฺติโย, โน เวสฺโส, โน สุทฺโทติ? โน หิทํ โภ โคตม, ขตฺติโยปิ หิ โภ โคตม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต มุสาวาทา ปฏิวิรโต ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิตฺโต สมฺมาทิฏฺฐิ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺย. พฺราหฺมโณปิ หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ เวสฺโสปิ หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สุทฺโทปิ หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สพฺเพปิ หิ โภ โคตม จตฺตาโร วณฺณา ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตา ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตา สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตา อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิตฺตา สมฺมาทิฏฺฐี กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺเชยฺยุนฺติ. เอตฺถ อสฺสลายน พฺราหฺมณานํ กึ พลํ, โก อสฺสาโส? ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ? กิญฺจาปี ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขฺวตฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๖] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? พฺราหฺมโณว นุ โข ปโหติ อสฺมึ ปเทเส อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตุํ, โน ขตฺติโย, โน เวสฺโส, โน สุทฺโทติ?

โน หิทํ โภ โคตม, ขตฺติโยปี หิ โภ โคตม ปโหติ อสฺมิ ปเทเส อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตุ. พฺราหฺมโณปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ เวสฺโสปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สุทฺโทปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ คหฺเพปี หิ โภ โคตม จตฺตาโร วณฺณา ปโหนฺติ อสฺมิ ปเทเส อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตุนฺติ. เอตฺถ อสฺสลายน พฺราหฺมณานํ กึ พลํ, โก อสฺสาโส? ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ? กิญฺจาปี ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขวตฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๗] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? พฺราหฺมโณว นุ โข ปโหติ โสตฺถิสินานํ อาทาย นทึ คนฺตฺวา รโชชลฺลํ ปวาเหตุ, โน ขตฺติโย, โน เวสฺโส, โน สุทฺโทติ? โน หิทํ โภ โคตม, ขตฺติโยปี หิ โภ โคตม ปโหติ โสตฺถิสินานํ อาทาย นทึ คนฺตฺวา รโชชลฺลํ ปวาเหตุ. พฺราหฺมโณปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ เวสฺโสปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สุทฺโทปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ คหฺเพปี หิ โภ โคตม จตฺตาโร วณฺณา ปโหนฺติ โสตฺถิสินานํ อาทาย นทึ คนฺตฺวา รโชชลฺลํ ปวาเหตุนฺติ. เอตฺถ อสฺสลายน พฺราหฺมณานํ กึ พลํ, โก อสฺสาโส? ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ? กิญฺจาปี ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขวตฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๘] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? อิธ ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต นานาชจฺจานํ ปุริสานํ บุริสลทฺธึ สนฺนิปาเตยฺย "อายนฺตุ ภวนฺโต, เย ตตฺถ ขตฺติยกุลา พฺราหฺมณกุลา ราชญฺญกุลา อุปฺปนฺนา สากสฺส วา สาลสฺส[๑] วา สลลสฺส วา จนฺทนสฺส วา

๑ สี. อิ. อุปฺปนฺนา สาลสฺส วา

ปทุมกสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตนฺตุ, เตโช ปาตุกโรนฺตุ. อายนฺตุ ปน โภนฺโต, เย ตตฺถ จณฺฑาลกุลา เนสาทกุลา เวณุกุลา[1] รถการกุลา ปุกฺกุสกุลา อุปฺปนฺนา ลาปานโทณิยา วา สูกรโทณิยา วา รชกโทณิยา วา เอรณฺฑกฏฺฐสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตนฺตุ, เตโช ปาตุกโรนฺตู"ติ.

กึ กิ มญฺญสิ อสฺสลายน? โย จ นุ โข[2] ขตฺติยกุลา พฺราหฺมณกุลา ราชญฺญกุลา อุปฺปนฺเนหิ สากสฺส วา สาลสฺส วา สลฬสฺส วา จนฺทนสฺส วา ปทุมกสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, โส เอว นุ ขฺวสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา[3] จ ปภสฺสโร จ, เตน จ สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุ. โย ปน โส จณฺฑาลกุลา เนสาทกุลา เวณุกุลา รถการกุลา ปุกฺกุสกุลา อุปฺปนฺเนหิ ลาปานโทณิยา วา สูกรโทณิยา วา รชกโทณิยา วา เอรณฺฑกฏฺฐสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, สฺวาสฺส อคฺคิ น เจว อจฺจิมา น จ วณฺณิมา น จ ปภสฺสโร, น จ เตน สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุนฺติ? โน หิทํ โภ โคตม, โยปี หิ โส โภ โคตม ขตฺติยกุลา พฺราหฺมณกุลา ราชญฺญกุลา อุปฺปนฺเนหิ สากสฺส วา สาลสฺส วา สลฬสฺส จนฺทนสฺส วา ปทุมกสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, สฺวาสฺส อคฺคิ อจฺจิมา จ วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, เตน จ สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุ. โยปี โส จณฺฑาลกุลา เนสาทกุลา เวณุกุลา รถการกุลา ปุกฺกุสกุลา อุปฺปนฺเนหิ ลาปานโทณิยา วา สูกรโทณิยา วา รชกโทณิยา วา เอรณฺฑกฏฺฐสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, โส[4] จสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, เตนปี จ สกฺกา อคฺคิกรณียํ กาตุ. สพฺโพปี หิ โภ โคตม อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, สพฺเพนปี สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุนฺติ. เอตฺถ อสฺสลายน พฺราหฺมณานํ กิ พลํ, โก อสฺสาโส, ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ

---

๑ ฉ.ม. เวนกุลา, ส. เวณกุลา
๒ ฉ.ม. โย เอวํ นุ โข โส
๓ ฉ.ม. วณฺณวา
๔ ฉ.ม. สฺวาสฺส, ก. โสปีสฺส

วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ โน อพฺราหฺมณา, พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา"ติ? กิญฺจาปี ภวํ โคตโม เอวมาห, อถ เขวฺถ พฺราหฺมณา เอวเมตํ มญฺญนฺติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

[๔๐๙] ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? อิธ ขตฺติยกุมาโร พฺราหฺมณกญฺญาย สทฺธึ สํวาสํ กปฺเปยฺย, เตสํ สํวาสมนฺวาย ปุตฺโต ชาเยถ. โย โส ขตฺติยกุมาเรน พฺราหฺมณกญฺญาย ปุตฺโต อุปฺปนฺโน สิยา, โส มาตุปี สทิโส, ปีตุปี สทิโส. ขตฺติโยติปี วตฺตพฺโพ, พฺราหฺมโณติปี วตฺตพฺโพติ? โย โส โภ โคตม ขตฺติยกุมาเรน พฺราหฺมณกญฺญาย ปุตฺโต อุปฺปนฺโน สิยา, โส มาตุปี สทิโส, ปีตุปี สทิโส. ขตฺติโยติปี วตฺตพฺโพ, พฺราหฺมโณติปี วตฺตพฺโพติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? อิธ พฺราหฺมณกุมาโร ขตฺติยกญฺญาย สทฺธึ สํวาสํ กปฺเปยฺย, เตสํ สํวาสมนฺวาย ปุตฺโต ชาเยถ. โย โส พฺราหฺมณกุมาเรน ขตฺติยกญฺญาย ปุตฺโต อุปฺปนฺโน สิยา, โส มาตุปี สทิโส, ปีตุปี สทิโส. ขตฺติโยติปี วตฺตพฺโพ, พฺราหฺมโณติปี วตฺตพฺโพติ? โย โส โภ โคตม พฺราหฺมณกุมาเรน ขตฺติยกญฺญาย ปุตฺโต อุปฺปนฺโน สิยา, โส มาตุปี สทิโส, ปีตุปี สทิโส. ขตฺติโยติปี วตฺตพฺโพ, พฺราหฺมโณติปี วตฺตพฺโพติ

ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? อิธ วฬวํ คทฺรเภน สมฺปโยเชยฺยุ, เตสํ สมฺปโยคมนฺวาย กิโส่โร ชาเยถ. โย โส่ปี วฬวาย คทฺรเภน กิโส่โร อุปฺปนฺโน สิยา, โส มาตุปี สทิโส, ปีตุปี สทิโส. อสฺโส่ติปี วตฺตพฺโพ, คทฺรโภติปี วตฺตพฺโพติ. กุมารณฺหุ หิ โส่ โภ โคตม อสฺสตโร โหติ, อิทํ หิสฺส โภ โคตม นานากรณํ ปสฺสามิ, อมุตฺร ฯ ปเนตานํ น กิญฺจิ นานากรณ ปสฺสามีติ.

ตํ กึ มญฺญสิ อสฺสลายน? อิชาสฺสุ เทฺว มาณวกา ภาตโร โส่ทริยา,[1] เอโก

๑ ฉ.ม. สอุทริยา

อชฺฌายโก อุปนีโต, เอโก อนชฺฌายโก อนุปนีโต. กเมตฺถ พฺราหฺมณา ปฆมํ โภเชยฺยุ๋ ฉนฺเท วา ถาลิปาเก วา ยญฺเญ วา ปาหุเน วาติ? โย โส โภ โคตม มาณวโก อชฺฌายโก อุปนีโต, ตเมตฺถ พฺราหฺมณา ปฆมํ โภเชยฺยุ๋ ฉนฺเท วา ถาลิปาเก วา ยญฺเญ วา ปาหุเน วา. กึ หิ โภ โคตม อนชฺฌายเก อนุปนีเต ทินฺนํ มหปฺผลํ ภวิสฺสตีติ.

กึ กิ๋ มญฺญสิ อสฺสลายน? อิธาสฺสุ เทฺว มาณวกา ภาตโร โสตฺติยา. เอโก อชฺฌายโก อุปนีโต ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม, เอโก อนชฺฌายโก อนุปนีโต สีลวา กลฺยาณธมฺโม. กเมตฺถ พฺราหฺมณา ปฆมํ โภเชยฺยุ๋ ฉนฺเท วา ถาลิปาเก วา ยญฺเญ วา ปาหุเน วาติ? โย โส โภ โคตม มาณวโก อนชฺฌายโก อนุปนีโต สีลวา กลฺยาณธมฺโม, ตเมตฺถ พฺราหฺมณา ปฆมํ โภเชยฺยุ๋ ฉนฺเท วา ถาลิปาเก วา ยญฺเญ วา ปาหุเน วา. กึ หิ โภ โคตม ทุสฺสีเล ปาปธมฺเม ทินฺนํ มหปฺผลํ ภวิสฺสตีติ.

ปุพฺเพ โข ตฺวํ อสฺสลายน ชาตึ อคมาสิ, ชาตึ คนฺตฺวา มนฺเต อคมาสิ, มนฺเต คนฺตฺวา ตเป อคมาสิ, ตเป คนฺตฺวา จาตุวณฺณึ สุทฺธึ ปจฺจาคโต, ยมหํ ปญฺญเปมีติ. เอวํ วุตฺเต อสฺสลายโน มาณโว ตุณฺหีภูโต มงฺกุภูโต ปตฺตกฺขนฺโธ อโธมุโข ปชฺฌายนฺโต อปฺปฏิภาโน นิสีทิ.

[๔๑๐] อถ โข ภควา อสฺสลายนํ มาณวํ ตุณฺหีภูตํ มงฺกุภูตํ ปตฺตกฺขนฺธํ อโธมุขํ ปชฺฌายนฺตํ อปฺปฏิภานํ วิทิตฺวา อสฺสลายนํ มาณวํ เอตทโวจ:– ภูตปุพฺพํ อสฺสลายน สตฺตนฺนํ พฺราหฺมณิสีนํ อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ สมฺมนฺตานํ[๒] เอวรูปี ปาปกา ทิฏฺฐิคตา อุปฺปนฺนา โหติ "พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ. อสฺโสสิ โข อสฺสลายน อสิโต เทวโล อิสิ "สตฺตนฺนํ กิร พฺราหฺมณิสีนํ อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ สมฺมนฺตานํ เอวรูปี ปาปกา ทิฏฺฐิคตา อุปฺปนฺนา 'พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ ฯ เป ฯ พฺรหฺมทายาทา"ติ.

๑ สี. อิ. มนฺเต คนฺตฺวา ตเมตฺถ ตฺวํ　　๒ สี. วสนฺตานํ

อถ โข อสฺสลายน อสิโต เทวโล อิสิ เกสมสฺสุ กปฺเปตฺวา มณฺเชฏฺฐวณฺณานิ ทุสฺสานิ นิวาเสตฺวา ปฏลิโย[1] อุปาหนา อาโรหิตฺวา ชาตรูปมยํ ทณฺฑํ คเหตฺวา สตฺตนฺนํ พฺราหฺมณิสีนํ ปตฺถณฺฑิเล ปาตุรโหสิ. อถ โข อสฺสลายน อสิโต เทวโล อิสิ สตฺตนฺนํ พฺราหฺมณิสีนํ ปตฺถณฺฑิเล จงฺกมมาโน เอวมาห "หนฺท โก นุ โข อิเม ภวนฺโต พฺราหฺมณิสโย คตา, หนฺท โก นุ โข อิเม ภวนฺโต พฺราหฺมณิสโย คตาติ? อถ โข อสฺสลายน สตฺตนฺนํ พฺราหฺมณิสีนํ เอตทโหสิ "โก นายํ คามณฺฑรูโป วิย สตฺตนฺนํ พฺราหฺมณิสีนํ ปตฺถณฺฑิเล จงฺกมมาโน เอวมาห 'หนฺท โก นุ โข อิเม ภวนฺโต พฺราหฺมณิสโย คตา, หนฺท โก นุ โข อิเม ภวนฺโต พฺราหฺมณิสโย คตา'ติ? หนฺท นํ อภิสปามา"ติ. อถ โข อสฺสลายน สตฺต พฺราหฺมณิสโย อสิตํ เทวลํ อิสึ อภิสปึสุ "ภสฺมา วสฺส โหหิ, ภสฺมา วสฺส โหหี"ติ. ยถา ยถา โข อสฺสลายน สตฺต พฺราหฺมณิสโย อสิตํ เทวลํ อิสึ อภิสปึสุ, ตถา ตถา อสิโต เทวโล อิสิ อภิรูปตโร เจว โหติ ทสฺสนียตโร จ ปาสาทิกตโร จ. อถ โข อสฺสลายน สตฺตนฺนํ พฺราหฺมณิสีนํ เอตทโหสิ "โมฆํ วต โน ตโป, อผลํ พฺรหฺมจริยํ, มยํ หิ ปุพฺเพ ยं อภิสปาม 'ภสฺมา วสฺส โหหิ, ภสฺมา วสฺส โหหี'ติ, ภสฺมาว ภวติ เอกจฺโจ. อิมํ ปน มยं ยถา ยถา อภิสปาม, ตถา ตถา อภิรูปตโร เจว โหติ ทสฺสนียตโร จ ปาสาทิกตโร จา"ติ. น ภวนฺตานํ โมฆํ ตโป, นาผลํ พฺรหฺมจริยं. อิงฺฆ ภวนฺโต โย มยิ มโนปโทโส, ตं ปชหถาติ. โย ภวติ มโนปโทโส, ตं ปชหาม. โก นุ ภวํ โหตีติ? สุโต นุ ภวตา "อสิโต เทวโล อิสี"ติ. เอวं โภ. โส ชฺวาหํ โภ โหมีติ. อถ โข อสฺสลายน สตฺต พฺราหฺมณิสโย อสิตํ เทวลํ อิสึ อภิวาเทตฺวา อุปกฺกมึสุ.

[๔๑๑] อถ โข อสฺสลายน อสิโต เทวโล อิสิ สตฺต พฺราหฺมณิสโย เอตทโวจ "สุตํ เมตं โภ 'สตฺตนฺนํ กิร พฺราหฺมณิสีนํ อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ สมฺมนฺตานํ เอวรูปี ปาปกา ทิฏฺฐิคตา อุปฺปนฺนา 'พฺราหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ, หีโน อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมโณว สุกฺโก วณฺโณ, กโณฺห อญฺโญ วณฺโณ. พฺราหฺมณาว

---

๑ สี. อิ. อฏลิโย ๒ ฉ. วสฺส, สี. อิ. วสฺสี

สุชฺฌนฺติ โน อพฺราหฺมณา, พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา"ติ. เอวํ โภ.

ชานนฺติ ปน โภนฺโต "ยา ชนิมาตา[1] พฺราหฺมณิเยว อคมาสิ โน อพฺราหฺมณนฺ"ติ? โน หิทํ โภ.

ชานนฺติ ปน โภนฺโต "ยา ชนิมาตุ มาตา ยาว สตฺตมา มาตุมาตามหยุคา พฺราหฺมณิเยว อคมาสิ, โน อพฺราหฺมณนฺ"ติ? โน หิทํ โภ.

ชานนฺติ ปน โภนฺโต "โย ชนิปิตา[2] พฺราหฺมณิเยว อคมาสิ, โน อพฺราหฺมณินฺ"ติ? โน หิทํ โภ.

ชานนฺติ ปน โภนฺโต "โย ชนิปิตุ ปิตา ยาว สตฺตมา ปิตุปิตามหยุคา พฺราหฺมณิเยว อคมาสิ, โน อพฺราหฺมณินฺ"ติ? โน หิทํ โภ.

ชานนฺติ ปน โภนฺโต "ยถา คพฺภสฺส อวกฺกนฺติ โหติ"ติ? ชานาม มยํ โภ ยถา คพฺภสฺส อวกฺกนฺติ โหติ. อิธ มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺติ, มาตา จ อุตุนี โหติ, คนฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ. เอวํ ติณฺณํ สนฺนิปาตา คพฺภสฺส อวกฺกนฺติ โหตีติ.

ชานนฺติ ปน โภนฺโต, "ยคฺเฆ โส คนฺธพฺโพ ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา"ติ? น มยํ โภ ชานาม "ยคฺเฆ โส คนฺธพฺโพ ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา"ติ. เอวํ สนฺเต โภนฺโต ชานาถ "เก ตุเมฺห โหถา"ติ? เอวํ สนฺเต โภ น มยํ ชานาม "เก มยํ โหมา"ติ. เต หิ นาม อฏฺฐกถายน สตฺต พฺราหฺมณิสโย อสิเตน เทวเตน อิสินา สเก ชาติวาเท สมนุยุญฺชิยมานา สมนุคฺคาหิยมานา สมนุภาสิยมานา น สมฺปายิสฺสนฺติ. กึ ปน ตุวํ

---

๑ ฉ.ม. ชนิกา มาตา ๒ ชนโก ปิตา ๓ ฉ.ม. ตคฺฆ

เอตรหิ มยา สกสฺมิ ชาติวาเท สมนุยุญฺชิยมาโน สมนุคฺคาหิยมาโน สมนุภาสิยมาโน สมฺปายิสฺสติ. เยสํ ตุวํ สาจริยโก น ปุณฺโณ ทพฺพีคาโหติ.

เอวํ วุตฺเต อสฺสลายโน มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม ฯ เป ฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺ"ติ.

อสฺสลายนสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํ.

---

๔. โฆฏมุขสุตฺต

[๔๑๒] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ อายสฺมา อุเทโน พาราณสิยํ วิหรติ เฆมิยมฺพวเน. เตน โข ปน สมเยน โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ พาราณสึ อนุปฺปตฺโต โหติ เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ ชงฺฆาวิหารํ อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน, เยน เฆมิยมฺพวนํ, เตนุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุเทโน อพฺโภกาเส จงฺกมติ. อถ โข โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ, เยน อายสฺมา อุเทโน, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อุเทเนน สทฺธึ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา อายสฺมนฺตํ อุเทนํ จงฺกมนฺตํ อนุจงฺกมมาโน เอวมาห "อมฺโภ สมณ นตฺถิ ธมฺมิโก ปริพฺพโย[1], เอวํ เม เอตฺถ โหติ, ตญฺจ โข ภวนฺตรูปานํ วา อทสฺสนา, โย วา ปเนตฺถ ธมฺโม"ติ.

เอวํ วุตฺเต อายสฺมา อุเทโน จงฺกมา โอโรหิตฺวา วิหารํ ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. โฆฏมุโขปิ โข พฺราหฺมโณ จงฺกมา โอโรหิตฺวา วิหารํ ปวิสิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ ฐิตํ โข โฆฏมุขํ พฺราหฺมณํ อายสฺมา อุเทโน เอตทโวจ "สเจ[2] โข พฺราหฺมณ อาสนานิ, สเจ อากงฺขสิ, นิสีทา"ติ. เอตเทว โข ปน มยํ โภโต อุเทนสฺส อาคมยมานา[3] นิสีทาม. กถํ หิ นาม มาทิโส ปุพฺเพ อนิมนฺติโต อาสเน นิสีทิตพฺพํ มญฺเญยฺยาติ. อถ โข โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ อายสฺมนฺตํ อุเทนํ เอตทโวจ "อมฺโภ สมณ นตฺถิ ธมฺมิโก ปริพฺพโย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, ตญฺจ โข ภวนฺตรูปานํ วา อทสฺสนา, โย วา ปเนตฺถ ธมฺโม"ติ. สเจ โข ปน เม ตุวํ พฺราหฺมณ อนุญฺเญยฺยํ อนุชานेยฺยาสิ,

---

๑ สี. อิ. ปริพฺพาโย ๒ ฉ. ม. สเจ ตุวนฺติ ๓ ฉ. ม. นสทฺโท นตฺถิ

ปฏิกฺโกสิตพฺพญฺจ ปฏิกฺโกเสยฺยาสิ, ยสฺส จ ปน เม ภาสิตสฺส อตฺถํ น ชาเนยฺยาสิ, มมเยว ตตฺถ อุตฺตริ ปฏิปุจฺเฉยฺยาสิ "อิทํ โภ อุเทน กถํ? อิมสฺส กฺวตฺโถ"ติ? เอวํ กตฺวา สิยา โน เอตฺถ กถาสลฺลาโปติ. อนุญฺเญยฺยํ ชฺวาหํ โภโต อุเทนสฺส อนุชานิสฺสามิ, ปฏิกฺโกสิตพฺพญฺจ ปฏิกฺโกสิสฺสามิ, ยสฺส จ ปนาหํ โภโต อุเทนสฺส ภาสิตสฺส อตฺถํ น ชานิสฺสามิ, ภวนฺตเมว ตตฺถ อุเทนํ อุตฺตริ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ "อิทํ โภ อุเทน กถํ? อิมสฺส กฺวตฺโถ"ติ? เอวํ กตฺวา โหตุ โน เอตฺถ กถาสลฺลาโปติ.

[๔๑๓] จตฺตาโรเม พฺราหฺมณ ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ. กตเม จตฺตาโร? อิธ พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยค-มนุยุตฺโต. อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุ-โยคมนุยุตฺโต. อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตาปนา-นุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต. อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป โหติ นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ. อิเมสํ พฺราหฺมณ จตุนฺนํ ปุคฺคลานํ กตโม เต ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตีติ?

ยฺวายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต; อยํ เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนา-นุโยคมนุยุตฺโต; อยมฺปี เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต; อยมฺปี เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โย จ โข อยํ โภ อุเทน ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุ-ยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ; อยเมว เม ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตีติ.

กสฺมา ปน เต พฺราหฺมณ อิเม ตโย ปุคฺคลา จิตฺตํ นาราเธนฺตีติ? ยฺวายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อตฺตานํ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกูลํ อาตาเปติ ปริตาเปติ; อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส ปรํ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกูลํ อาตาเปติ ปริตาเปติ; อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อตฺตานญฺจ ปรญฺจ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกูลํ อาตาเปติ ปริตาเปติ; อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โย จ โข อยํ โภ อุเทน ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ, โส อตฺตานญฺจ ปรญฺจ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกูลํ เนว อาตาเปติ น ปริตาเปติ; อิมินา เม อยํ ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตีติ.

[๔๑๔] เทฺวมา พฺราหฺมณ ปริสา. กตมา เทฺว? อิธ พฺราหฺมณ เอกจฺจา ปริสา สารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ ปุตฺตภริยํ ปริเยสติ, ทาสีทาสํ ปริเยสติ เชตฺตวตฺถุ ปริเยสติ, ชาตรูปรชตํ ปริเยสติ.

อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺจา ปริสา อสารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ ปุตฺตภริยํ ปหาย ทาสีทาสํ ปหาย เชตฺตวตฺถุ ปหาย ชาตรูปรชตํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, ยฺวายํ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ. อิธ กตมํ ตฺวํ พฺราหฺมณ ปุคฺคลํ กตมาย ปริสาย พหุลํ สมนุปสฺสสิ? ยา จายํ ปริสา สารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ ปุตฺตภริยํ ปริเยสติ, ทาสีทาสํ ปริเยสติ, เชตฺตวตฺถุ

---

๑ ฉ.ม. สฺวายํ

ปริเยสฺสติ, ชาตรูปรชตํ ปริเยสฺสติ, ยา จายํ ปริสา อสารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ ปุตฺตภริยํ ปหาย ทาสีทาสํ ปหาย เขตฺตวตฺถุ ปหาย ชาตรูปรชตํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตาติ?

ยุวายํ โภ อุเทน ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ. อิมาหํ ปุคฺคลํ, ยายํ ปริสา อสารตฺตรตฺตา มณิกุณฺฑเลสุ ปุตฺตภริยํ ปหาย ทาสีทาสํ ปหาย เขตฺตวตฺถุ ปหาย ชาตรูปรชตํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, อิมิสฺสํ ปริสายํ พหุํ สมนุปสฺสามีติ.

อิทาเนว โข ปน เต พฺราหฺมณ ภาสิตํ มยา เอวํ อาชานาม "อมฺโภ สมณ นตฺถิ ธมฺมิโก ปริพฺพโย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, ตญฺจ โข ภวนฺตรูปานํ วา อทสฺสนา, โย วา ปเนตฺถ ธมฺโม"ติ. อทฺธา เม สา โภ อุเทน สานุคฺคหา วาจา ภาสิตา, อตฺถิ ธมฺมิโก ปริพฺพโย, เอวํ เม เอตฺถ โหติ, เอวญฺจ ปน มํ ภวํ อุเทโน ชาเนยฺย, เย จ เม โภตา อุเทเนน จตฺตาโร ปุคฺคลา สีฆตฺเตน วุตฺตา วิตฺถาเรน อวิภตฺตา, สาธุ เม ภวํ อุเทโน อิเม จตฺตาโร ปุคฺคเล วิตฺถาเรน วิภชตุ อนุกมฺปं อุปาทายาติ. เตนหิ พฺราหฺมณ สุโณหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ โภ"ติ โข โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ อายสฺมโต อุเทนสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อายสฺมา อุเทโน เอตทโวจ:

[๔๑๕] กตโม จ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล อเจลโก โหติ มุตฺตาจาโร, หตฺถาวเลขโน[1], น เอหิภทนฺติโก, น ติฏฺฐภทนฺติโก, นาภิหฏํ, น อุทฺทิสฺส กตํ, น นิมนฺตนํ สาทิยติ, โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น กโพฬมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ, น ทณฺฑมนฺตรํ, น มุสลมนฺตรํ, น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ, น คพฺภินิยา,

๑ ฉ.ม. หตฺถาปเลโน

น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺติสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจารินี, น มจฺฉํ, น มํสํ, น สุรํ, น เมรยํ, น ถุโสทกํ ปีวติ. โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปีโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปีโก ฯ เป ฯ สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปีโก. เอกิสฺสาปี ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปี ทตฺตีหิ ยาเปติ, ตีหิปี ทตฺตีหิ ยาเปติ ฯ เป ฯ สตฺตหิปี ทตฺตีหิ ยาเปติ. เอกาหิกมฺปี อาหารํ อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปี อาหารํ อาหาเรติ ฯ เป ฯ สตฺตาหิกมฺปี อาหารํ อาหาเรติ. อิติ เอวรูปํ อฑฺฒมาสิกมฺปี ปริยายภตฺตโภชนานุโยคํ อนุยุตฺโต วิหรติ. โส สากภกฺโข วา โหติ, สามากภกฺโข วา โหติ, นีวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลภกฺโข วา โหติ, หฏภกฺโข วา โหติ, กณภกฺโข วา โหติ, อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ, ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ, วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชี. โส สาณานิปี ธาเรติ, มสาณานิปี ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปี ธาเรติ, ปํสุกูลานิปี ธาเรติ, ติรีฏานิปี ธาเรติ, อชินมฺปี ธาเรติ, อชินกฺขิปมฺปี ธาเรติ, กุสจีรมฺปี ธาเรติ, วากจีรมฺปี ธาเรติ, ผลกจีรมฺปี ธาเรติ, เกสกมฺพลมฺปี ธาเรติ, วาฬกมฺพลมฺปี ธาเรติ, อุพฺพหกปกฺขมฺปี ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปี โหติ เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต; อุพฺภฏฺฐโกปี โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปี โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฺฏกาปสฺสยิโกปี โหติ กณฺฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กปฺเปติ, สายตติยกมฺปี อุทกโอโรหณานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ. อิติ เอวรูปํ อเนกวิหิตํ กายสฺส อาตาปนปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติ; อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

[๔๑๖] กตโม จ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล โอรพฺภิโก โหติ สูกริโก สากุณิโก มาควิโก ฉุทฺโท มจฺฉฆาตโก โจโร โจรฆาตโก โคฆาตโก พนฺธนาคาริโก, เย วา ปนญฺเญปี เกจิ กูรูรกมฺมนฺตา; อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล ปรนฺตโป ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

[๔๑๗] กตโม จ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? อิธ พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปุคฺคโล ราชา

วา โหติ ชตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต, พฺราหฺมโณ วา มหาสาโล, โส ปุรตฺถิเมน นครสฺส นวํ สนฺถาคารํ การาเปตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา ขราชินํ นิวาเสตฺวา สปฺปีเตเลน กายํ อพฺภญฺชิตฺวา มิควิสาเณน ปีฏฺฐึ กณฺฑุวมาโน นวํ สนฺถาคารํ ปวิสติ สทฺธึ มเหสิยา พฺราหฺมเณน จ ปุโรหิเตน, โส ตตฺถ อนนฺตรหิตาย ภูมิยา หริตุปลิตฺตาย เสยฺยํ กปฺเปติ, เอกิสฺสา คาวิยา สรูปวจฺฉาย ยํ เอกสฺมิ๋ ถเน ขีรํ โหติ, เตน ราชา ยาเปติ; ยํ ทุติยสฺมิ๋ ถเน ขีรํ โหติ, เตน มเหสี ยาเปติ; ยํ ตติยสฺมิ๋ ถเน ขีรํ โหติ, เตน พฺราหฺมโณ ปุโรหิโต ยาเปติ; ยํ จตุตฺถสฺมิ๋ ถเน ขีรํ โหติ, เตน อคฺคิ ชุหติ; อวเสเสน วจฺฉโก ยาเปติ. โส เอวมาห "เอตฺตกา อุสภา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา วจฺฉตรา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา วจฺฉตริโย หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อชา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อุรพฺภา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา อสฺสา หญฺญนฺตุ ยญฺญตฺถาย, เอตฺตกา รุกฺขา ฉิชฺชนฺตุ ยูปตฺถาย, เอตฺตกา ทพฺภา ลูยนฺตุ ภริหิสตฺถายา"ติ. เยปิสฺส เต โหนฺติ ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา กมฺมกราติ วา, เตปิ ทณฺฑตชฺชิตา ภยตชฺชิตา อสฺสุมุขา โรทมานา ปริกมฺมานิ กโรนฺติ; อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต.

[๔๑๘] กตโม จ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต? โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ. อิธ พฺราหฺมณ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา, โส อิมं โลกं สเทวกं สมารกं สพฺรหฺมกं สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชं สเทวมนุสฺสं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ธมฺมं เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถं สพฺยญฺชนं เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธं พฺรหฺมจริยं ปกาเสติ. ตं ธมฺมं สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมิ๋ วา กุเล ปจฺจาชาโต, โส ตं ธมฺมं สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติ. โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต

อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ "สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อพฺโภกาโส ปพฺพชฺชา, น ยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํ, ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติ.

อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรติ.

อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารี โหติ อาราจารี วิรโต เมถุนา คามธมฺมา.

มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสංวาทโก โลกสฺส.

ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสं เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสं อกฺขาตา อมูสं เภทาย, อิติ ภินฺนานं วา สนฺธาตา, สหิตานं วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา โหติ.

ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา โหติ.

---

๑ ฉ.ม. รโชปโถ

สมฺผปฺปลาปี ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา กาเลน สาเปกฺขํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสฺหิตํ.

โส พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต โหติ. เอกภตฺติโก โหติ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนา. นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต โหติ. มาลาคนฺธวิเลปน-ธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ. อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต โหติ. ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อิตฺถีกุมาริกาปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. ทาสีทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ กุกฺกุฏ-สูกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. หตฺถิควาสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติ. ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติ. กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต โหติ. ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต โหติ. อุกฺโกฏน-วญฺจนนิกติสาวิโยคา ปฏิวิรโต โหติ. เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิรโต โหติ.

โส สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตน, เยนฺ เยเนว ปกฺกมติ, สมาทายเว ปกฺกมติ. เสยฺยถาปี นาม ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ, สปตฺตภาโรว เฑติ. เอวเมว ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตน, โส เยน เยเนว ปกฺกมติ, สมาทายเว ปกฺกมติ. โส อิมินา อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตं อนวชฺชสุขं ปฏิสเวเทติ.

[๔๑๙] โส จกฺขุนา รูปึ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยं, จกฺขุนฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. โสเตน สทฺทं สุตฺวา ฯ เป ฯ ฆาเนน คนฺธं ฆายิตฺวา ฯ เป ฯ ชิวฺหาย รสं สายิตฺวา ฯ เป ฯ กาเยน โผฏฺฐพฺพं ผุสิตฺวา ฯ เป ฯ มนสา ธมฺมं

๑ ฉ.ม. โส เยน

วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี, ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสංวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุ, ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. โส อิมินา อริเยน อินฺทฺริยสංวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตं อพฺยาเสกสุขํ ปฏิสංเวเทติ.

โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมฺมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สංฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติ.

โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขนฺเธน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสංวเรน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต วิวิตฺตํ เสนาสนं ภชติ อรญฺญं รุกฺขมูลं ปพฺพตं กนฺทรं คิริคุหं สุสานं วนปตฺถं อพฺโภกาสं ปลาลปุญฺชं. โส ปจฺฉาภตฺตं ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต นิสีทติ ปลฺลงฺกं อาภุชิตฺวา อุชุं กายं ปณิธาย ปริมุขं สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา. โส อภิชฺฌं โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตं ปริโสเธติ. พฺยาปาทปโทสं ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตं ปริโสเธติ. ถีนมิทฺธं ปหาย วิคตถีนมิทฺโธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถีนมิทฺธา จิตฺตं ปริโสเธติ. อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจं ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตं วูปสนฺตจิตฺโต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตं ปริโสเธติ. วิจิกิจฺฉं ปหาย ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิหรติ อกถंกถี กุสลेสุ ธมฺเมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตं ปริโสเธติ. โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สවิตกฺกं สවิจารं วิเวกชं ปีติสุขं ปฐมं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. วิตกฺกวิจารานं วูปสมา อชฺฌตฺตं สมฺปสาทนं เจตโส เอโกทิภาวं อวิตกฺกं อวิจารं สมาธิชं ปีติสุขं ทุติยं ฌานं อุปสมฺปชฺช วิหรติ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทติ, ยนฺตं อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สතිมา สุขวิหารี"ติ,

ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ์ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ.

[๔๒๐] โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปี ชาตึ เทฺวปี ชาติโย ติสฺโสปี ชาติโย จตสฺโสปี ชาติโย ปญฺจปี ชาติโย ทสปี ชาติโย วีสมฺปี ชาติโย ติงฺสมฺปี ชาติโย จตฺตาฬีสมฺปี ชาติโย ปญฺญาสมฺปี ชาติโย ชาติสตมฺปี ชาติสหสฺสมฺปี ชาติสตสหสฺสมฺปี อเนกปี สํวฏฺฏกปฺเป อเนกปี วิวฏฺฏกปฺเป อเนกปี สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป "อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน"ติ, อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ "อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา ฯเปฯ อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตं นิรยं อุปปนฺนา. อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา ฯเปฯ อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา"ติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ, โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ; อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยं อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยं อาสวนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ, อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ตสฺส เอวं ชานโต เอวं ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจติ, วิมุตฺตสฺมิं วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ ปชานาติ.

อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺเฐว ธมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฏิสංเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ.

[๔๒๑] เอวํ วุตฺเต โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ อายสฺมนฺตं อุเทนं เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ อุเทน, อภิกฺกนฺตํ โภ อุเทน; เสยฺยถาปี โภ อุเทน นิกฺกุชฺชิตं วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคं อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตं ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมว โภตา อุเทเนน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหं ภวนฺตं อุเทนं สรณं คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสංฆญฺจ, อุปาสกं มं ภวं อุเทโน ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณं คตนฺ"ติ. มา โข มं ตฺวं พฺราหฺมณ สรณं อคมาสิ, ตเมว ตฺวं ภควนฺตं สรณं คจฺฉาหิ, ยมหं สรณं คโตติ. กหं ปน โภ อุเทน เอตรหิ โส ภวं โคตโม วิหรติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธติ? ปรินิพฺพุโต โข พฺราหฺมณ เอตรหิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธติ.

สเจ หิ[1] มยं โภ อุเทน สุเณยฺยาม ตं ภวนฺตं โคตมं ทสสุ โยชเนสุ ทสปิ มยं โยชนานิ คจฺเฉยฺยาม ตं ภวนฺตं โคตมं ทสฺสนาย อรหนฺตं สมฺมาสมฺพุทฺธं. สเจ หิ

๑ ฉ.ม. สเจปี

มยํ โภ อุเทน สุเณยฺยาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ วิสตียา โยชเนสุ ฯ เป ฯ ติสตียา โยชเนสุ ฯ เป ฯ จตุตาพีสาย โยชเนสุ ฯ เป ฯ ปญฺญาสาย โยชเนสุ, ปญฺญาสมฺปี มยํ โยชนานิ คจฺเฉยฺยาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺ. โยชนสเตปี[1] มยํ โภ อุเทน สุเณยฺยาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ, โยชนสตมฺปี มยํ คจฺเฉยฺยาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺ.

ยโต จ โข โภ อุเทน ปรินิพฺพุโต โส ภวํ โคตโม, ปรินิพฺพุตมฺปี มยํ ตํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ นํ ภวํ อุเทโน ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตํ. อตฺถิ จ เม โภ อุเทน องฺคราชา เทวสิกํ นิจฺจภิกฺขํ ททาติ. ตโต อหํ โภโต อุเทนสฺส เอกํ นิจฺจภิกฺขํ ททามีติ. กิ ปน เต พฺราหฺมณ องฺคราชา เทวสิกํ นิจฺจภิกฺขํ ททาตีติ? ปญฺจ โภ อุเทน กหาปณสตานีติ. น โข โน พฺราหฺมณ กปฺปติ ชาตรูปรชตํ ปฏิคฺคเหตุนฺติ. สเจ ตํ โภ อุเทน[2] น กปฺปติ, วิหารํ โภโต อุเทนสฺส การาเปสฺสามีติ. สเจ โข เม ตุวํ พฺราหฺมณ วิหารํ การาเปตุกาโม, ปาฏลิปุตฺเต สงฺฆสฺส อุปฏฺฐานสาลํ การาเปหีติ. อิมินาปาหํ โภโต อุเทนสฺส ภิยฺโยโส มตฺตาย อตฺตมโน อภิรทฺโธ, ยํ มํ ภวํ อุเทโน สงฺเฆ ทาเน สมาทเปติ, เอสาหํ โภ อุเทน เอตสฺสา จ นิจฺจภิกฺขาย อปราย จ นิจฺจภิกฺขาย ปาฏลิปุตฺเต สงฺฆสฺส อุปฏฺฐานสาลํ การาเปสฺสามีติ. อถ โข โฆฏมุโข พฺราหฺมโณ เอตสฺสา จ นิจฺจภิกฺขาย อปราย จ นิจฺจภิกฺขาย ปาฏลิปุตฺเต สงฺฆสฺส อุปฏฺฐานสาลํ การาเปสิ. สา เอตรหิ โฆฏมุขีติ วุจฺจตีติ.

โฆฏมุขสุตฺตํ นิฏฺฐิตं จตุตฺถं.

---

๑ ฉ.ม. โยชนสเต เจปี ๒ ฉ.ม. โภโต อุเทนสฺส

๕. จงฺกีสุตฺต

[๔๒๒] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ, เยน โอปาสาทา[1] นาม โกสลานํ พฺราหฺมณคาโม, ตทวสริ. ตตฺร สุทํ ภควา โอปาสาเท วิหรติ อุตฺตเรน โอปาสาทํ เทววเน สาลวเน. เตน โข ปน สมเยน จงฺกี พฺราหฺมโณ โอปาสาทํ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทํ สตินกฏฺโฐทกํ สธญฺญํ ราชโภคฺคํ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน ทินฺนํ ราชทายํ พฺรหฺมเทยฺยํ. อสฺโสสุ โข โอปาสาทกา[2] พฺราหฺมณคหปติกา "สมโณ ขลุ โภ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ โอปาสาทํ อนุปฺปตฺโต โอปาสาเท วิหรติ อุตฺตเรน โอปาสาทํ เทววเน สาลวเน. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ, โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ, สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ, สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี"ติ.

[๔๒๓] อถ โข โอปาสาทกา พฺราหฺมณคหปติกา โอปาสาทา นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆีคณีภูตา อุตฺตเรนมุขา คจฺฉนฺติ, เยน เทววนํ สาลวนํ. เตน โข ปน สมเยน จงฺกี พฺราหฺมโณ อุปริปาสาเท ทิวาเสยฺยํ อุปคโต. อทฺทสา โข จงฺกี พฺราหฺมโณ โอปาสาทเก พฺราหฺมณคหปติเก โอปาสาทา นิกฺขมิตฺวา สงฺฆสงฺฆีคณีภูเต อุตฺตเรนมุขี, เยน เทววนํ สาลวนํ, เตนุปสงฺกมนฺเต. ทิสฺวาน ขตฺตุ

---

๑ อิ. โอปสาทํ ๒ อิ. โอปสาทกา

อามนฺเตสิ "กินฺนุ โข โภ ชตฺเต โอปาสาทกา พฺราหฺมณคหปติกา โอปาสาทา นิกฺขมิตฺวา สงฺฆาสงฺฆีคณีภูตา อุตฺตเรนมุขา คจฺฉนฺติ, เยน เทวานํ สาลวนนฺ"ติ? อตฺถิ โภ จงฺกี สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกญฺจรมาโน มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ์ โอปาสาทํ อนุปฺปตฺโต โอปาสาเท วิหรติ อุตฺตเรน โอปาสาทํ เทวาเน สาลวเน. ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา"ติ. ตเมเต ภวนฺตं โคตมํ ทสฺสนาย คจฺฉนฺตีติ. เตนหิ โภ ชตฺเต, เยน โอปาสาทกา พฺราหฺมณคหปติกา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โอปาสาทเก พฺราหฺมณคหปติเก เอวํ วเทหิ "จงฺกี โภ พฺราหฺมโณ เอวมาห 'อาคเมนฺตุ กิร โภนฺโต, จงฺกีปิ พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ. "เอวํ โภ"ติ โข โส ชตฺโต จงฺกิสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน โอปาสาทกา พฺราหฺมณคหปติกา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา โอปาสาทเก พฺราหฺมณคหปติเก เอตทโวจ "จงฺกี โภ พฺราหฺมโณ เอวมาห 'อาคเมนฺตุ กิร โภนฺโต, จงฺกีปิ พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ.

[๔๒๔] เตน โข ปน สมเยน นานาเวรชฺชกานํ พฺราหฺมณานํ ปญฺจมตฺตานิ พฺราหฺมณสตานิ โอปาสาเท ปฏิวสนฺติ เกนจิเทว กรณีเยน. อสฺโสสุํ โข เต พฺราหฺมณา "จงฺกี กิร พฺราหฺมโณ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ. อถ โข เต พฺราหฺมณา, เยน จงฺกี พฺราหฺมโณ, เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา จงฺกึ พฺราหฺมณํ เอตทโวจุ "สจฺจํ กิร ภวํ จงฺกี สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสตี"ติ? เอวํ โข เม โภ โหติ "อหมฺปิ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามี"ติ. มา ภวं จงฺกี สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิ, น อรหติ ภวं จงฺกี สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ, สมโณ เตวาเน โคตโม อรหติ ภวนฺตं จงฺกึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ. ภวญฺหิ จงฺกี อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ สංสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกุฏฺโฐ ชาติวาเทน. ยมฺปิ ภวं จงฺกี อุภโต สุชาโต

มาติโต จ ปีติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกุกุฏฺโฐ ชาติวาเทน, อิมินาปงฺเคน น อรหติ ภวํ จงฺกี สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ, สมโณ เตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺตํ จงฺกึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ. ภวํ หิ จงฺกี อทฺโธ มหทฺธโน มหาโภโค ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี[1] อชฺฌุทาวกาโส ทสฺสนาย ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี สีลวา วุฑฺฒสีลี วุฑฺฒสีเลน สมนฺนาคโต ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี กลฺยาณวาโจ กลฺยาณวากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฏฺวาจาย อเนลคลาย อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี พหุนฺนํ อาจริยปาจริโย ตีณิ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจติ ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส สกฺกโต ครุกโต มานิโต อปจิโต ฯ เป ฯ ภวํ หิ จงฺกี โอปาสาทิ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทิ สตฺตณกฏฺโฐทกิ สชฺชุ ราชโภคฺคิ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน ทินฺนํ ราชทายิ พฺรหฺมเทยฺยิ. ยมฺปี ภวํ จงฺกี โอปาสาทิ อชฺฌาวสติ สตฺตุสฺสทิ สตฺตณกฏฺโฐทกิ สชฺชุ ราชโภคฺคิ รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน ทินฺนิ ราชทายิ พฺรหฺมเทยฺยิ, อิมินาปงฺเคน น อรหติ ภวิ จงฺกี สมณิ โคตมิ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ, สมโณ เตฺวว โคตโม อรหติ ภวนฺติ จงฺกึ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุนฺติ.

[๔๒๕] เอวิ วุตฺเต จงฺกี พฺราหฺมโณ เต พฺราหฺมเณ เอตทโวจ "เตนหิ โภ มมปี สุณาถ, ยถา มยเมว อรหาม ตี สมณิ โคตมิ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ, น เตฺวว อรหติ โส ภวิ โคตโม อมฺหากิ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ. สมโณ หุ โภ โคตโม อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปีติโต จ สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกุกุฏฺโฐ ชาติวาเทน. ยมฺปี โภ สมโณ โคตโม

๑ สี.อิ. พฺรหฺมวจฺฉสี

อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปีติโต จ สංสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน, อิมินาปงฺเคน น อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากं ทสฺสนาย อุปสංกมิตุं, อถโข มยเมว อรหาม ตं ภวนฺตं โคตมं ทสฺสนาย อุปสංกมิตุं. สมโณ ขลุ โภ โคตโม ปหูตं หิรญฺญสุวณฺณํ โอหาย ปพฺพชิโต ภูมิคตๆ จ เวหาสฏฺฐญฺจ ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม ทหโรว สมาโน ยุวา สුสුกาพเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต ปจฺเมน วยสา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิโต ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม อกามกานํ มาตาปิตูนं อสฺสุมุขานํ รุทนฺตานํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยं ปพฺพชิโต ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต พฺรหฺมวณฺณี พฺรหฺมวจฺฉสี อชุฑฺฒาวกาโส ทสฺสนาย ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม สีลวา อริยสีลี กุสลสีลี กุสเลน สีเลน สมนฺนาคโต ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม กลฺยาณวาโจ กลฺยาณ-วากฺกรโณ โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต วิสฺสฏฺฐาย อเนลคลาย อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม พหุนฺนํ อาจริยปาจริโย ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม ขีณกามราโค วิคตจาปลฺโล ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม กมฺมวาที กิริยวาที อปาปปุเรกฺขาโร พฺรหฺมญฺญาย ปชาย ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต อสมฺภินฺนา ขตฺติยกุลา ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม อทฺธา กุลา ปพฺพชิโต มหทฺธนา มหาโภคา ฯ เป ฯ สมณํ ขลุ โภ โคตมं ติโรรฏฺฐา ติโรชนปทา สංปุจฺฉิตุ อาคจฺฉนฺติ ฯ เป ฯ สมณํ ขลุ โภ โคตมं อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ ปาเณหิ สรณํ คตานิ ฯ เป ฯ สมณํ ขลุ โภ โคตมं เอวं กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต "อิติปิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สුคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา"ติ ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม ทฺวตฺติงสมหาปุริสลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต ฯ เป ฯ สมณํ ขลุ โภ โคตมं ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร สปุตฺตทาโร ปาเณหิ สรณํ คโต ฯ เป ฯ สมณํ ขลุ โภ โคตมं ราชา ปเสนทิ โกสโล สปุตฺตทาโร ปาเณหิ สรณํ คโต ฯ เป ฯ สมณํ ขลุ โภ โคตมं พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ สปุตฺตทาโร

ปาเณหิ สรณํ คโต ฯ เป ฯ สมโณ ขลุ โภ โคตโม โอปาสาทํ อนุปฺปตฺโต โอปาสาเท วิหรติ อุตฺตเรน โอปาสาทํ เทวฺวเน สาลวเน, เย โข สมณา วา พฺราหฺมณา วา อมฺหากํ คามกฺเขตฺตํ อาคจฺฉนฺติ, อติถี โน เต โหนฺติ, อติถี โข ปนเมฺหหิ สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพา. ยมฺปี สมโณ โคตโม โอปาสาทํ อนุปฺปตฺโต โอปาสาเท วิหรติ อุตฺตเรน โอปาสาทํ เทวฺวเน สาลวเน, อติถิมฺหากํ สมโณ โคตโม, อติถิ โข ปนเมฺหหิ สกฺกาตพฺโพ ครุกาตพฺโพ มาเนตพฺโพ ปูเชตพฺโพ, อิมินาปงฺเคน น อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ, อถ โข มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุนฺ. เอตฺตเก โข อหํ โภ คนฺธ โภโต โคตมสฺส วณฺเณ ปริยาปุณามิ, โน จ โข โส ภวํ โคตโม เอตฺตกวณฺโณ, อปฺปริมาณวณฺโณ หิ โส ภวํ โคตโม, เอกเมเกนปี โภ องฺคีน สมนฺนาคโต น อรหติ โส ภวํ โคตโม อมฺหากํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุํ, อถ โข มยเมว อรหาม ตํ ภวนฺตํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุนฺติ, เตนหิ โภ สพฺเพว มยํ สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามาติ.

[๔๒๖] อถ โข จงฺกี พฺราหฺมโณ มหตา พฺราหฺมณคเณน สทฺธิ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เตน โข ปน สมเยน ภควา วุฑฺเฒหิ วุฑฺเฒหิ พฺราหฺมเณหิ สทฺธิ กิญฺจิ กิญฺจิ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา นิสินฺโน โหติ. เตน โข ปน สมเยน กาปฐิโก[2] นาม มาณโว ทหโร วุตฺตสิโร โสฬสวสฺสุทฺเทสิโก ชาติยา, ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย, สโก ปริสายํ นิสินฺโน โหติ, โส วุฑฺฒานํ วุฑฺฒานํ พฺราหฺมณานํ ภควตา สทฺธิ มนฺตยมานานํ อนฺตรนฺตรา กถํ โอปาเตสิ. อถ โข ภควา กาปฐิกํ มาณวํ อปสาเทสิ "มายสฺมา ภารทฺวาโช วุฑฺฒานํ วุฑฺฒานํ พฺราหฺมณานํ มนฺตยมานานํ อนฺตรนฺตรา กถํ โอปาเตตุ, กถาปริโยสานํ อายสฺมา ภารทฺวาโช อาคเมตู"ติ. เอวํ วุตฺเต จงฺกี พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ

---

๑ ฉ.ม. เตน องฺเคน ๒ ฉ.ม. กาปฏิโก, สี.อิ. กาปจิโก

เอตทโวจ "มา ภวํ โคตโม กาปทิกํ มาณวํ อปสาเทสิ, กุลปุตฺโต จ กาปทิโก มาณโว, พหุสฺสุโต จ กาปทิโก มาณโว, ปณฺฑิโต จ กาปทิโก มาณโว, กลฺยาณวากฺกรโณ จ กาปทิโก มาณโว, ปโหติ จ กาปทิโก มาณโว โภตา โคตเมน สทฺธึ อสฺมึ วจเน ปฏิมนฺเตตุนฺ"ติ. อถ โข ภควโต เอตทโหสิ "อทฺธา โข กาปทิกสฺส มาณวสฺส เตวิชฺชเก ปาวจเน กึ[1]ตํ ภวิสฺสติ, ตถา หิ นํ พฺราหฺมณา สมฺปเรกฺขโรนฺตี"ติ. อถ โข กาปทิกสฺส มาณวสฺส เอตทโหสิ "ยทา เม สมโณ โคตโม จกฺขุํ อุปสงฺหริสฺสติ, อถาหํ สมณํ โคตมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี"ติ. อถ โข ภควา กาปทิกสฺส มาณวสฺส เจตสา เจโต ปริวิตกฺกมญฺญาย, เยน กาปทิโก มาณโว, เตน จกฺขูนิ อุปสงฺหาสิ.

[๔๒๗] อถ โข กาปทิกสฺส มาณวสฺส เอตทโหสิ "สมนุนาหรติ โข มํ สมโณ โคตโม, ยนฺนูนาหํ สมณํ โคตมํ ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺยนฺ"ติ. อถ โข กาปทิโก มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ "ยทิทํ โภ โคตม พฺราหฺมณานํ โปราณํ มนฺตปทํ อิติหิติหปรมฺปราย ปิฏกสมฺปทาย, ตตฺถ จ พฺราหฺมณา เอกนฺเสน นิฏฺฐํ คจฺฉนฺติ 'อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ'ติ, อิธ ภวํ โคตโม กิมาหา"ติ. กิ ปน ภารทฺวาช อตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานํ เอกพฺราหฺมโณปิ, โย เอวมาห "อหเมตํ ชานามิ, อหเมตํ ปสฺสามิ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ? โน หิทํ โภ โคตม. กิ ปน ภารทฺวาช อตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานํ เอกาจริโยปิ เอกาจริยปาจริโยปิ ยาว สตฺตมา อาจริยมหยุคาปิ, โย เอวมาห "อหเมตํ ชานามิ, อหเมตํ ปสฺสามิ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ? โน หิทํ โภ โคตม. กิ ปน ภารทฺวาช เยปิ เต พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ ตทนุภาสนฺติ ภาสิตมนุภาสนฺติ วาจิตมนุวาเจนฺติ. เสยฺยถีทํ? อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺโฐ กสฺสโป ภคุ, เตปิ เอวมาหํสุ "มยเมตํ ชานาม, มยเมตํ ปสฺสาม, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ? โน หิทํ โภ โคตม.

---

๑ ฉ.ม. กถา, สี. กถํ

อิติ กิร ภารทฺวาช นตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานํ เอกพฺราหฺมโณปิ, โย เอวมาห "อหเมตํ ชานามิ, อหเมตํ ปสฺสามิ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. นตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานํ เอกาจริโยปิ เอกาจริยปาจริโยปิ ยาว สตฺตมา อาจริยมหยุคาปิ, โย เอวมาห "อหเมตํ ชานามิ, อหเมตํ ปสฺสามิ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. เยปิ เต พฺราหฺมณานํ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานํ กตฺตาโร มนฺตานํ ปวตฺตาโร, เยสมิทํ เอตรหิ พฺราหฺมณา โปราณํ มนฺตปทํ คีตํ ปวุตฺตํ สมิหิตํ, ตทนุคายนฺติ ตทนุภาสนฺติ ภาสิตมนุภาสนฺติ วาจิตมนุวาเจนฺติ. เสยฺยถีทํ? อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺโฐ กสฺสโป ภคุ, เตปิ น เอวมาหํสุ "มยเมตํ ชานาม, มยเมตํ ปสฺสาม, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

[๔๒๘] เสยฺยถาปิ ภารทฺวาช อนฺธเวณิ ปรมฺปราสํสตฺตา ปุริโมปิ น ปสฺสติ, มชฺฌิโมปิ น ปสฺสติ, ปจฺฉิโมปิ น ปสฺสติ, เอวเมว โข ภารทฺวาช อนฺธเวณูปมํ มญฺเญ พฺราหฺมณานํ ภาสิตํ สมฺปชฺชติ. ปุริโมปิ น ปสฺสติ, มชฺฌิโมปิ น ปสฺสติ, ปจฺฉิโมปิ น ปสฺสติ. ตํ กิ มญฺญสิ ภารทฺวาช? นนุ เอวํ สนฺเต พฺราหฺมณานํ อมูลิกา สทฺธา สมฺปชฺชตีติ? น เหตฺถ โภ โคตม พฺราหฺมณา สทฺธายเยว ปริยุปาสนฺติ, อนุสฺสวาเปตฺถ พฺราหฺมณา ปริยุปาสนฺตีติ. ปุพฺเพว โข ตฺวํ ภารทฺวาช สทฺธํ อคมาสิ, อนุสฺสวํ อิทานิ วเทสิ. ปญฺจ โข อิเม ภารทฺวาช ธมฺมา ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทฺวิธา วิปากา. กตเม ปญฺจ? สทฺธา, รุจิ, อนุสฺสโว, อาการปริวิตกฺโก, ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติ. อิเม โข ภารทฺวาช ปญฺจ ธมฺมา ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทฺวิธา วิปากา. อยมฺปิ ภารทฺวาช สุสทฺทหิตพฺพ[1] เยว โหติ, ตญฺจ โหติ ริตฺตํ ตุจฺฉํ มุสา, โน เจปิ สุสทฺทหิตพฺพํ โหติ, ตญฺจ โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนญฺญถา, อยมฺปิ ภารทฺวาช สุรุจิตเยว โหติ ฯ เป ฯ สุวานุสฺสุตเยว โหติ ฯ เป ฯ สุปริวิตกฺกิตเยว โหติ ฯ เป ฯ สุนิชฺฌายิตเยว โหติ, ตญฺจ โหติ ริตฺตํ ตุจฺฉํ มุสา, โน เจปิ สุนิชฺฌายิตํ โหติ, ตญฺจ โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนญฺญถา. สจฺจํ อนุรกฺขตา ภารทฺวาช วิญฺญุนา ปุริเสน นาตเมตฺถ เอกํเสน นิฏฺฐา คนฺตุ "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ.

---

๑ ม. สุสทฺทหิตพฺพ

[๔๒๘] กิตฺตาวตา ปน โภ โคตม สจฺจานุรกฺขณา โหติ? กิตฺตาวตา สจฺจมนุรกฺขติ? สจฺจานุรกฺขณํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. สทฺธา เจปี ภารทฺวาช ปุริสสฺส โหติ, เอวํ เม สทฺธาติ อิติ วทํ สจฺจมนุรกฺขติ, น เตฺวว ตาว เอกํเสน นิฏฺฐํ คจฺฉติ "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. เอตฺตาวตา โข ภารทฺวาช สจฺจมนุรกฺขณา โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุรกฺขติ, เอตฺตาวตา จ มยํ สจฺจานุรกฺขณํ ปญฺญเปม, น เตฺวว ตาว สจฺจานุโพโธ โหติ, รุจิ เจปี ภารทฺวาช ปุริสสฺส โหติ ฯ เป ฯ อนุสฺสโว เจปี ภารทฺวาช ปุริสสฺส โหติ ฯ เป ฯ อาการปริวิตกฺโก เจปี ภารทฺวาช ปุริสสฺส โหติ ฯ เป ฯ ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติ เจปี ภารทฺวาช ปุริสสฺส โหติ, เอวํ เม ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺตีติ อิติ วทํ สจฺจมนุรกฺขติ, น เตฺวว ตาว เอกํเสน นิฏฺฐํ คจฺฉติ "อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ"ติ. เอตฺตาวตา โข ภารทฺวาช สจฺจานุรกฺขณา โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุรกฺขติ, เอตฺตาวตา จ มยํ สจฺจานุรกฺขณํ ปญฺญเปม, น เตฺวว ตาว สจฺจานุโพโธ โหตีติ.

[๔๓๐] เอตฺตาวตา โภ โคตม สจฺจานุรกฺขณา โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุรกฺขติ, เอตฺตาวตา จ มยํ สจฺจานุรกฺขณํ เปกฺขาม. กิตฺตาวตา ปน โภ โคตม สจฺจานุโพโธ โหติ? กิตฺตาวตา สจฺจมนุพุชฺฌติ? สจฺจานุโพธํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. อิธ ภารทฺวาช ภิกฺขุ อญฺญตรํ คามํ วา นิคมํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ. ตเมว คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อุปสงฺกมิตฺวา ตีสุ ธมฺเมสุ สมนฺเนสติ โลภนีเยสุ ธมฺเมสุ โทสนีเยสุ ธมฺเมสุ โมหนีเยสุ ธมฺเมสุ, "อตฺถิ นุ โข อิมสฺสายสฺมโต ตถารูปา โลภนียา ธมฺมา, ยถารูเปหิ โลภนีเยหิ ธมฺเมหิ ปริยาทินฺนจิตฺโต อชานํ วา วเทยฺย 'ชานามี'ติ, อปสฺสํ วา วเทยฺย 'ปสฺสามี'ติ, ปรํ วา ตถตฺตาย สมาทเปยฺย, ยํ ปเรสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา"ติ. ตเมนํ สมนฺเนสมาโน เอวํ ชานาติ "นตฺถิ โข อิมสฺสายสฺมโต ตถารูปา โลภนียา ธมฺมา, ยถารูเปหิ โลภนีเยหิ ธมฺเมหิ ปริยาทินฺนจิตฺโต อชานํ วา วเทยฺย 'ชานามี'ติ, อปสฺสํ วา วเทยฺย 'ปสฺสามี'ติ, ปรํ วา ตถตฺตาย สมาทเปยฺย, ยํ ปเรสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ

๑-๑ เอตฺตาวตา ฯ เป ฯ สจฺจานุโพโธ โหตีติ ปาโฐ ฉ.ม. โปตฺถเกสุ นตฺถิ

อหิตาย ทุกฺขายาติ. ตถารูโป โข ปนิมสฺสายสฺมโต กายสมาจาโร ตถารูโป วจีสมาจาโร, ยถาตํ อตุทฺทสฺส. ยํ โข ปน อยมายสฺมา ธมฺมํ เทเสติ, คมฺภีโร โส ธมฺโม ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย, น โส ธมฺโม สุเทสิโย ลุทฺเธนา"ติ.

[๔๓๑] ยโต นํ สมนุเนสมาโน วิสุทฺธํ โคตมีเยหิ ธมฺเมหิ สมนุปสฺสติ, ตโต นํ อุตฺตริ สมนุเนสติ โทสนีเยสุ ธมฺเมสุ "อตฺถิ นุ โข อิมสฺสายสฺมโต ตถารูปา โทสนียา ธมฺมา, ยถารูเปหิ โทสนีเยหิ ธมฺเมหิ ปริยาทินฺนจิตฺโต อชานํ วา วเทยฺย 'ชานามี'ติ, อปสฺสํ วา วเทยฺย 'ปสฺสามี'ติ, ปรํ วา ตถตฺตาย สมาทเปยฺย, ยํ ปเรสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา"ติ. ตเมนํ สมนุเนสมาโน เอวํ ชานาติ "นตฺถิ โข อิมสฺสายสฺมโต ตถารูปา โทสนียา ธมฺมา, ยถารูเปหิ โทสนีเยหิ ธมฺเมหิ ปริยาทินฺนจิตฺโต อชานํ วา วเทยฺย 'ชานามี'ติ, อปสฺสํ วา วเทยฺย 'ปสฺสามี'ติ, ปรํ วา ตถตฺตาย สมาทเปยฺย ยํ ปเรสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา"ติ. ตถารูโป โข ปนิมสฺสายสฺมโต กายสมาจาโร ตถารูโป วจีสมาจาโร, ยถาตํ อทุฏฺฐสฺส. ยํ โข ปน อยมายสฺมา ธมฺมํ เทเสติ, คมฺภีโร โส ธมฺโม ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิต-เวทนีโย, น โส ธมฺโม สุเทสิโย ทุฏฺเฐนา"ติ.

[๔๓๒] ยโต นํ สมนุเนสมาโน วิสุทฺธํ โทสนีเยหิ ธมฺเมหิ สมนุปสฺสติ, ตโต นํ อุตฺตริ สมนุเนสติ โมหนีเยสุ ธมฺเมสุ "อตฺถิ นุ โข อิมสฺสายสฺมโต ตถารูปา โมหนียา ธมฺมา, ยถารูเปหิ โมหนีเยหิ ธมฺเมหิ ปริยาทินฺนจิตฺโต อชานํ วา วเทยฺย 'ชานามี'ติ, อปสฺสํ วา วเทยฺย 'ปสฺสามี'ติ, ปรํ วา ตถตฺตาย สมาทเปยฺย, ยํ ปเรสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา"ติ. ตเมนํ สมนุเนสมาโน เอวํ ชานาติ "นตฺถิ โข อิมสฺสายสฺมโต ตถารูปา โมหนียา ธมฺมา, ยถารูเปหิ โมหนีเยหิ ธมฺเมหิ ปริยาทินฺนจิตฺโต อชานํ วา วเทยฺย 'ชานามี'ติ, อปสฺสํ วา วเทยฺย 'ปสฺสามี'ติ, ปรํ วา ตถตฺตาย สมาทเปยฺย, ยํ ปเรสํ อสฺส ทีฆรตฺตํ

อหิตาย ทุกฺขายาติ. ตถารูโป โข ปนิมสฺสายสฺมโต กายสมาจาโร ตถารูโป วจีสมาจาโร, ยถาตํ อมฺพฬฺหสฺส. ยํ โข ปน อยมายสฺมา ธมฺมํ เทเสติ, คมฺภีโร โส ธมฺโม ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย, น โส ธมฺโม สุเทสิโย มูเฬฺหนา"ติ.

ยโต นํ สมนฺเนสมาโน วิสุทฺธํ โมหนิเยหิ ธมฺเมหิ สมนุปสฺสติ, อถ ตมฺหิ สทฺธํ นิเวเสติ, สทฺธาชาโต อุปสงฺกมติ; อุปสงฺกมนฺโต ปยิรุปาสติ; ปยิรุปาสนฺโต โสตํ โอทหติ; โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาติ; สุตฺวา ธมฺมํ ธาเรติ, ธตานํ ธมฺมานํ อตฺถํ อุปปริกฺขติ; อตฺถํ อุปปริกฺขโต ธมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ; ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา สติ ฉนฺโท ชายติ; ฉนฺทชาโต อุสฺสหติ; อุสฺสหิตฺวา ตุเลติ; ตุลยิตฺวา ปทหติ. ปหิตตฺโต สมาโน กาเยน เจว ปรมตฺถสจฺจํ สจฺฉิกโรติ, ปญฺญาย จ นं อติวิชฺฌ ปสฺสติ. เอตฺตาวตา โข ภารทฺวาช สจฺจานุโพโธ โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุพุชฺฌติ, เอตฺตาวตา จ มยं สจฺจานุโพธํ ปญฺญเปม, น เตฺวว ตาว สจฺจานุปฺปตฺติ โหตีติ.

[๔๓๓] เอตฺตาวตา โภ โคตม สจฺจานุโพโธ โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุพุชฺฌติ, เอตฺตาวตา จ มยं สจฺจานุโพธํ เปกฺขาม. กิตฺตาวตา ปน โภ โคตม สจฺจานุปฺปตฺติ โหติ? กิตฺตาวตา สจฺจมนุปาปุณาติ? สจฺจานุปฺปตฺตึ มยं ภวนฺตं โคตมं ปุจฺฉามาติ. เตสเมว ภารทฺวาช ธมฺมานํ อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ สจฺจานุปฺปตฺติ โหติ, เอตฺตาวตา โข ภารทฺวาช สจฺจานุปฺปตฺติ โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุปาปุณาติ, เอตฺตาวตา จ มยं สจฺจานุปฺปตฺตึ ปญฺญเปมาติ.

[๔๓๔] เอตฺตาวตา โภ โคตม สจฺจานุปฺปตฺติ โหติ, เอตฺตาวตา สจฺจมนุปาปุณาติ, เอตฺตาวตา จ มยं สจฺจานุปฺปตฺตึ เปกฺขาม. สจฺจานุปฺปตฺติยา ปน โภ โคตม กตโม ธมฺโม พหุกาโร? สจฺจานุปฺปตฺติยา พหุการํ ธมฺมํ มยं ภวนฺตं โคตมं ปุจฺฉามาติ. สจฺจานุปฺปตฺติยา โข ภารทฺวาช ปธานํ พหุการํ, โน เจ ตं ปทเหยฺย, น ยิทं สจฺจมนุปาปุเณยฺย, ยสฺมา จ โข ปทหติ, ตสฺมา สจฺจมนุปาปุณาติ, ตสฺมา สจฺจานุปฺปตฺติยา ปธานํ พหุการนฺติ.

ปธานสฺส ปน โภ โคตม กตโม ฆมฺโม พหุกาโร? ปธานสฺส พหุการํ ฆมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. ปธานสฺส โข ภารทฺวาช ตุลนา พหุการา, โน เจ ตํ ตุเลยฺย, น ยิทํ ปทเหยฺย, ยสฺมา จ โข ตุเลติ, ตสฺมา ปทหติ, ตสฺมา ปธานสฺส ตุลนา พหุการาติ.

ตุลนาย ปน โภ โคตม กตโม ฆมฺโม พหุกาโร? ตุลนาย พหุการํ ฆมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. ตุลนาย โข ภารทฺวาช อุสฺสาโห พหุกาโร, โน เจ ตํ อุสฺสเหยฺย, น ยิทํ ตุเลยฺย, ยสฺมา จ โข อุสฺสหติ, ตสฺมา ตุเลติ, ตสฺมา ตุลนาย อุสฺสาโห พหุกาโรติ.

อุสฺสาหสฺส ปน โภ โคตม กตโม ฆมฺโม พหุกาโร? อุสฺสาหสฺส พหุการํ ฆมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. อุสฺสาหสฺส โข ภารทฺวาช ฉนฺโท พหุกาโร, โน เจ ตํ ฉนฺโท ชาเยถ, น ยิทํ อุสฺสเหยฺย, ยสฺมา จ โข ฉนฺโท ชายติ, ตสฺมา อุสฺสหติ, ตสฺมา อุสฺสาหสฺส ฉนฺโท พหุกาโรติ.

ฉนฺทสฺส ปน โภ โคตม กตโม ฆมฺโม พหุกาโร? ฉนฺทสฺส พหุการํ ฆมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. ฉนฺทสฺส โข ภารทฺวาช ฆมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติ พหุการา, โน เจ เต ฆมฺมา นิชฺฌานํ ขเมยฺยุ, น ยิทํ ฉนฺโท ชาเยถ, ยสฺมา จ โข ฆมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ, ตสฺมา ฉนฺโท ชายติ, ตสฺมา ฉนฺทสฺส ฆมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติ พหุการาติ.

ฆมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา ปน โภ โคตม กตโม ฆมฺโม พหุกาโร? ฆมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา พหุการํ ฆมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. ฆมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา โข ภารทฺวาช อตฺถูปปริกฺขา พหุการา, โน เจ ตํ อตฺถํ อุปปริกฺเขยฺย, น ยิทํ ฆมฺมา นิชฺฌานํ ขเมยฺยุ, ยสฺมา จ โข อตฺถํ อุปปริกฺขติ, ตสฺมา ฆมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ, ตสฺมา ฆมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา อตฺถูปปริกฺขา พหุการาติ.

อตฺถูปปริกฺขาย ปน โภ โคตม กตโม ฆมฺโม พหุกาโร? อตฺถูปปริกฺขาย พหุการํ ฆมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ ปุจฺฉามาติ. อตฺถูปปริกฺขาย โข ภารทฺวาช

ชมฺมชารณา พหุการา, โน เจ ตำ ชมฺมำ ชาเรยฺย, น ยิทำ อตฺถำ อุปปริกฺเขยฺย, ยสฺมา จ โข ชมฺมำ ชาเรติ, ตสฺมา อตฺถำ อุปปริกฺขติ, ตสฺมา อตฺถูปปริกฺขาย ชมฺมชารณา พหุการาติ.

ชมฺมชารณาย ปน โภ โคตม กตโม ชมฺโม พหุกาโร? ชมฺมชารณาย พหุการำ ชมฺมำ มยำ ภวนฺตำ โคตมำ ปุจฺฉามาติ. ชมฺมชารณาย โข ภารทฺวาช ชมฺมสฺสวนำ พหุการำ, โน เจ ตำ ชมฺมำ สุเณยฺย, น ยิทำ ชมฺมำ ชาเรยฺย, ยสฺมา จ โข ชมฺมำ สุณาติ, ตสฺมา ชมฺมำ ชาเรติ, ตสฺมา ชมฺมชารณาย ชมฺมสฺสวนำ พหุการนฺติ.

ชมฺมสฺสวนสฺส ปน โภ โคตม กตโม ชมฺโม พหุกาโร? ชมฺมสฺสวนสฺส พหุการำ ชมฺมำ มยำ ภวนฺตำ โคตมำ ปุจฺฉามาติ. ชมฺมสฺสวนสฺส โข ภารทฺวาช โสตาวธานำ พหุการำ, โน เจ ตำ โสตำ โอทเหยฺย, น ยิทำ ชมฺมำ สุเณยฺย, ยสฺมา จ โข โสตำ โอทหติ, ตสฺมา ชมฺมำ สุณาติ. ตสฺมา ชมฺมสฺสวนสฺส โสตาวธานำ พหุการนฺติ.

โสตาวธานสฺส ปน โภ โคตม กตโม ชมฺโม พหุกาโร? โสตาวธานสฺส พหุการำ ชมฺมำ มยำ ภวนฺตำ โคตมำ ปุจฺฉามาติ. โสตาวธานสฺส โข ภารทฺวาช ปยิรุปาสนา พหุการา. โน เจ ตำ ปยิรุปาเสยฺย, น ยิทำ โสตำ โอทเหยฺย, ยสฺมา จ โข ปยิรุปาสติ, ตสฺมา โสตำ โอทหติ, ตสฺมา โสตาวธานสฺส ปยิรุปาสนา พหุการาติ.

ปยิรุปาสนาย ปน โภ โคตม กตโม ชมฺโม พหุกาโร? ปยิรุปาสนาย พหุการำ ชมฺมำ มยำ ภวนฺตำ โคตมำ ปุจฺฉามาติ. ปยิรุปาสนาย โข ภารทฺวาช อุปสงฺกมนำ พหุการำ, โน เจ ตำ อุปสงฺกเมยฺย, น ยิทำ ปยิรุปาเสยฺย, ยสฺมา จ โข อุปสงฺกมติ, ตสฺมา ปยิรุปาสติ, ตสฺมา ปยิรุปาสนาย อุปสงฺกมนำ พหุการนฺติ.

อุปสงฺกมนสฺส ปน โภ โคตม กตโม ชมฺโม พหุกาโร? อุปสงฺกมนสฺส พหุการำ ชมฺมำ มยำ ภวนฺตำ โคตมำ ปุจฺฉามาติ. อุปสงฺกมนสฺส โข ภารทฺวาช สทฺธา พหุการา, โน เจ ตำ สทฺธา ชาเยถ, น ยิทำ อุปสงฺกเมยฺย, ยสฺมา จ โข สทฺธา ชายติ,

ตสฺมา อุปสงฺกมติ, ตสฺมา อุปสงฺกมนสฺส สทฺธา พหุการาติ.

[๔๓๕] สจฺจานุรกฺขณํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ อปุจฺฉิมฺหา, สจฺจานุรกฺขณํ ภวํ โคตโม พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. สจฺจานุโพธํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ อปุจฺฉิมฺหา, สจฺจานุโพธํ ภวํ โคตโม พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. สจฺจานุปฺปฏิปตฺตึ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ อปุจฺฉิมฺหา, สจฺจานุปฺปฏิปตฺตึ ภวํ โคตโม พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. สจฺจานุปฺปฏิปตฺติยา พหุการํ ธมฺมํ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ อปุจฺฉิมฺหา, สจฺจานุปฺปฏิปตฺติยา พหุการํ ธมฺมํ ภวํ โคตโม พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. ยํ ยเทว จ มยํ ภวนฺตํ โคตมํ อปุจฺฉิมฺหา, ตํ ตเทว ภวํ โคตโม พฺยากาสิ, ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา. มยํ หิ โภ โคตม ปุพฺเพ เอวํ ชานาม "เก จ มุณฺฑกา สมณกา อิพฺภา กณฺหา พนฺธุปาทาปจฺจา? เก จ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร"ติ? อชเนสิ วต เม ภวํ โคตโม สมเณสุ สมณเปมํ, สมเณสุ สมณปสาทํ, สมเณสุ สมณการวํ. อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม ฯ เป ฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตนฺติ.

จงฺกีสุตฺตํ นิฏฺฐิตं ปญฺจมं.

๖. เอสุการีสุตฺต

[๔๓๖] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม. อถ โข เอสุการี พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข เอสุการี พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ "พฺราหฺมณา โภ โคตม จตสฺโส ปาริจริยา ปญฺญเปนฺติ: พฺราหฺมณสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ, ขตฺติยสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ, เวสฺสสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ, สุทฺทสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา พฺราหฺมณสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ. พฺราหฺมโณ วา พฺราหฺมณํ ปริจเรยฺย, ขตฺติโย วา พฺราหฺมณํ ปริจเรยฺย, เวสฺโส วา พฺราหฺมณํ ปริจเรยฺย, สุทฺโท วา พฺราหฺมณํ ปริจเรยฺยาติ. อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา พฺราหฺมณสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา ขตฺติยสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ, ขตฺติโย วา ขตฺติยํ ปริจเรยฺย, เวสฺโส วา ขตฺติยํ ปริจเรยฺย, สุทฺโท วา ขตฺติยํ ปริจเรยฺยาติ. อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา ขตฺติยสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา เวสฺสสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ, เวสฺโส วา เวสฺสํ ปริจเรยฺย, สุทฺโท วา เวสฺสํ ปริจเรยฺยาติ. อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา เวสฺสสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา สุทฺทสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ, สุทฺโทว สุทฺทํ ปริจเรยฺย, โก ปนญฺโญ สุทฺทํ ปริจริสฺสตี"ติ? อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา สุทฺทสฺส ปาริจริยํ ปญฺญเปนฺติ. พฺราหฺมณา โภ โคตม อิมา จตสฺโส ปาริจริยา ปญฺญเปนฺติ; อิทํ ภวํ โคตโม กิมาหาติ?

[๔๓๗] กึ ปน พฺราหฺมณ สพฺโพ โลโก พฺราหฺมณานํ เอตทภฺนุชานาติ "อิมา จตสฺโส ปาริจริยา ปญฺญเปนฺตู"ติ[1] โน หิทํ โภ โคตม. เสยฺยถาปิ พฺราหฺมณ ปุริโส ทลิทฺโท อสฺสโก อนาพฺหิโย, ตสฺส อกามสฺส วิโต[2] โอฉฑฺเฑยฺยุ "อิทนฺเต อมฺโภ ปุริส มูลํ ขาทิตพฺพํ, มูลญฺจ อนุปฺปทาตพฺพนฺ"ติ. เอวเมว โข พฺราหฺมณ พฺราหฺมณา อปฺปฏิญฺญาย เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อถ จ ปนิมา จตสฺโส ปาริจริยา ปญฺญเปนฺติ. นาหํ พฺราหฺมณ สพฺพํ ปริจริตพฺพนฺติ วทามิ, น ปนาหํ พฺราหฺมณ สพฺพํ น ปริจริตพฺพนฺติ วทามิ. ยํ หิสฺส พฺราหฺมณ ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ ปาปีโย อสฺส น เสยฺโย, นาหนฺตํ ปริจริตพฺพนฺติ วทามิ. ยญฺจ ขฺวาสฺส พฺราหฺมณ ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ เสยฺโย อสฺส น ปาปีโย, ตมหํ ปริจริตพฺพนฺติ วทามิ. ขตฺติยญฺเจปี พฺราหฺมณ เอวํ ปุจฺเฉยฺยุ "ยํ วา เต ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ ปาปีโย อสฺส น เสยฺโย, ยํ วา เต ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ เสยฺโย อสฺส น ปาปีโย, กเมตฺถ ปริจเรยฺยาสี"ติ. ขตฺติโยปี หิ พฺราหฺมณ ตมฺหา พฺยากรมาโน เอวํ พฺยากเรยฺย "ยํ หิ เม ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ ปาปีโย อสฺส น เสยฺโย, นาหนฺตํ ปริจเรยฺยํ. ยญฺจ โข เม ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ เสยฺโย อสฺส น ปาปีโย, ตมหํ ปริจเรยฺยนฺ"ติ. พฺราหฺมณมฺปิ เจปี พฺราหฺมณ ฯเปฯ เวสฺสมฺปิ เจปี พฺราหฺมณ ฯเปฯ สุทฺทมฺปิ เจปี พฺราหฺมณ เอวํ ปุจฺเฉยฺยุ "ยํ วา เต ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ ปาปีโย อสฺส น เสยฺโย, ยํ วา เต ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ เสยฺโย อสฺส น ปาปีโย, กเมตฺถ ปริจเรยฺยาสี"ติ. สุทฺโทปี หิ พฺราหฺมณ ตมฺหา พฺยากรมาโน เอวํ พฺยากเรยฺย "ยํ หิ เม ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ ปาปีโย อสฺส น เสยฺโย, นาหนฺตํ ปริจเรยฺยํ. ยญฺจ โข เม ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ เสยฺโย อสฺส น ปาปีโย, ตมหํ ปริจเรยฺยนฺ"ติ. นาหํ พฺราหฺมณ อุจฺจากุลีนตา เสยฺยโสติ วทามิ, น ปนาหํ พฺราหฺมณ อุจฺจากุลีนตา ปาปียโสติ วทามิ. นาหํ พฺราหฺมณ อุพารวณฺณตา เสยฺยโสติ วทามิ, น ปนาหํ พฺราหฺมณ อุพารวณฺณตา ปาปียโสติ

---

๑ สี. ก. ปญฺญเปนฺตีติ ๒ ฉ.ม. พิโต

วทามิ. นาหํ พฺราหฺมณ อุพฺภารโภคตา เสยฺยโสติ วทามิ, น ปนาหํ พฺราหฺมณ อุพฺภารโภคตา ปาปิยโสติ วทามิ.

[๔๓๘] อุจฺจากุลีโนปี หิ พฺราหฺมณ เอเกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ โหติ, ผรุสวาโจ โหติ, สมฺผปฺปลาปี โหติ, อภิชฺฌาลุ โหติ, พฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐี โหติ. ตสฺมา น อุจฺจากุลีนตา เสยฺยโสติ วทามิ. อุจฺจากุลีโนปี หิ พฺราหฺมณ เอเกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. ตสฺมา น อุจฺจากุลีนตา ปาปิยโสติ วทามิ.

[๔๓๙] อุพฺภารวณฺโณปี หิ พฺราหฺมณ เอเกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ โหติ, ผรุสวาโจ โหติ, สมฺผปฺปลาปี โหติ, อภิชฺฌาลุ โหติ, พฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐี โหติ. ตสฺมา น อุพฺภารวณฺณตา เสยฺยโสติ วทามิ. อุพฺภารวณฺโณปี หิ พฺราหฺมณ เอเกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. ตสฺมา น อุพฺภารวณฺณตา ปาปิยโสติ วทามิ. อุพฺภารโภคปี หิ พฺราหฺมณ เอเกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ โหติ, ผรุสวาโจ โหติ, สมฺผปฺปลาปี โหติ, อภิชฺฌาลุ โหติ, พฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐี โหติ. ตสฺมา น อุพฺภารโภคตา เสยฺยโสติ วทามิ. อุพฺภารโภคปี หิ พฺราหฺมณ เอเกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา

ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. ตสฺมา น อุพารโภตตา ปาปิยโสติ วทามิ. นาหํ พฺราหฺมณ สพฺพํ ปริจริตพฺพนฺติ วทามิ, น ปนาหํ พฺราหฺมณ สพฺพํ น ปริจริตพฺพนฺติ วทามิ. ยํ หิสฺส พฺราหฺมณ ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ สทฺธา วฑฺฒติ สีลํ วฑฺฒติ สุตํ วฑฺฒติ จาโค วฑฺฒติ ปญฺญา วฑฺฒติ, ตมหํ ปริจริตพฺพนฺติ[๑] วทามีติ.

[๔๔๐] เอวํ วุตฺเต เอสุการี พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ "พฺราหฺมณา โภ โคตม จตฺตาริ ธนานิ ปญฺญเปนฺติ: พฺราหฺมณสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ, ขตฺติยสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ, เวสฺสสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ, สุทฺทสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา พฺราหฺมณสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ ภิกฺขาจริยํ. ภิกฺขาจริยญฺจ ปน พฺราหฺมโณ สนฺธนํ อติมญฺญมาโน อกิจฺจการี โหติ, โคโปว อทินฺนํ อาทิยมาโนติ. อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา พฺราหฺมณสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา ขตฺติยสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ ขนุกตาปึ. ขนุกตาปญฺจ ปน ขตฺติโย สนฺธนํ อติมญฺญมาโน อกิจฺจการี โหติ, โคโปว อทินฺนํ อาทิยมาโนติ. อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา ขตฺติยสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา เวสฺสสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ กสิโครกฺขํ. กสิโครกฺขญฺจ ปน เวสฺโส สนฺธนํ อติมญฺญมาโน อกิจฺจการี โหติ, โคโปว อทินฺนํ อาทิยมาโนติ. อิทํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา เวสฺสสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ. ตตฺริทํ โภ โคตม พฺราหฺมณา สุทฺทสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ อสิตพฺยาภงฺคึ. อสิตพฺยาภงฺคิญฺจ ปน สุทฺโท สนฺธนํ อติมญฺญมาโน อกิจฺจการี โหติ, โคโปว อทินฺนํ อาทิยมาโนติ. อิทํ โข โภ

---

๑ [ ] เอตฺถนฺตเร ปาโฐ ฉ.ม. โปตฺถเกสุ เอวํ ทิสฺสติ: วทามิ. ยํ หิสฺส พฺราหฺมณ ปริจรโต ปาริจริยาเหตุ น สทฺธา วฑฺฒติ น สีลํ วฑฺฒติ น สุตํ วฑฺฒติ น จาโค วฑฺฒติ น ปญฺญา วฑฺฒติ, นาหํ ตํ ปริจริตพฺพนฺติ.

โคตม พฺราหฺมณา สุทฺทสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปนฺติ. พฺราหฺมณา โภ โคตม อิมานิ จตฺตาริ ธนานิ ปญฺญเปนฺติ. อิช ภวํ โคตโม กิมาหาติ?

[๔๔๑] กิ ปน พฺราหฺมณ สพฺโพ โลโก พฺราหฺมณานํ เอตทพฺภนุชานาติ "อิมานิ จตฺตาริ ธนานิ ปญฺญเปนฺตู"ติ? โน หิทํ โภ โคตม. เสยฺยถาปิ พฺราหฺมณ ปุริโส ทลิทฺโท อสฺสโก อนาพฺภิโย, ตสฺส อกามสฺส วิลํ โอลคฺเคยฺยุ "อิทนฺเต อมฺโภ ปุริส มูลํ ขาทิตพฺพํ, มูลญฺจ อนุปฺปทาตพฺพนฺ"ติ. เอวเมว โข พฺราหฺมณ พฺราหฺมณา อปฺปฏิญฺญาย เตสํ สมณพฺราหฺมณานํ อถ จ ปนิมานิ จตฺตาริ ธนานิ ปญฺญเปนฺติ. อริยํ โข ปน อหํ พฺราหฺมณ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ปุริสสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปมิ. โปราณนฺ โข ปนสฺส มาตาเปตฺติกํ กุลวํสํ อนุสฺสรโต, ยตฺถ ยตฺเถว อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, เตน เตเนว สงฺขยํ คจฺฉติ. ขตฺติยกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, ขตฺติโยเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. พฺราหฺมณกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, พฺราหฺมโณเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. เวสฺสกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, เวสฺโสเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. สุทฺทกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, สุทฺโทเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. เสยฺยถาปิ พฺราหฺมณ ยํ ยเทว ปจฺจยํ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชลติ, เตน เตเนว สงฺขยํ คจฺฉติ. กฏฺฐญฺเจ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชลติ, กฏฺฐคฺคิเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. สกฏิกญฺเจ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชลติ, สกฏิกคฺคิเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. ติณญฺเจ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชลติ, ติณคฺคิเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. โคมยญฺเจ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชลติ, โคมยคฺคิเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. เอวเมว โข อหํ พฺราหฺมณ อริยํ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ปุริสสฺส สนฺธนํ ปญฺญเปมิ. โปราณนฺ โข ปนสฺส มาตาเปตฺติกํ กุลวํสํ อนุสฺสรโต, ยตฺถ ยตฺเถว อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, เตน เตเนว สงฺขยํ คจฺฉติ.

ขตฺติยกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, ขตฺติโยเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. พฺราหฺมณกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, พฺราหฺมโณเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. เวสฺสกุเล เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, เวสฺโสเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติ. สุทฺทกุเล

เจ อตฺตภาวสฺส อภินิพฺพตฺติ โหติ, สุทฺโทเตว สงฺขยํ คจฺฉติ.

ขตฺติยกุลา เจปี พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. อาราธโก โหติ, ฌายํ ธมฺมํ กุสลํ.

พฺราหฺมณกุลา เจปี พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ ฯ เป ฯ สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. อาราธโก โหติ, ฌายํ ธมฺมํ กุสลํ.

เวสฺสกุลา เจปี พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ ฯ เป ฯ สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. อาราธโก โหติ, ฌายํ ธมฺมํ กุสลํ.

สุทฺทกุลา เจปี พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐี โหติ. อาราธโก โหติ, ฌายํ ธมฺมํ กุสลํ.

[๔๔๒] ตํ กึ มญฺญสิ พฺราหฺมณ? พฺราหฺมโณว นุ โข ปโหติ อสฺมึ ปเทเส เอวรูปํ อพฺยาปชฺฌํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตุ, โน ขตฺติโย, โน เวสฺโส, โน สุทฺโทติ. โน

หิทำ โภ โคตม. ขตฺติโยปี หิ โภ โคตม ปโหติ อสฺมึ ปเทเส เอวรูปํ อพฺยาปชฺฌํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตุ, พฺราหฺมโณปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ เวสฺโสปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สุทฺโทปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สพฺเพปี หิ โภ โคตม จตฺตาโร วณฺณา ปโหนฺติ อสฺมึ ปเทเส เอวรูปํ อพฺยาปชฺฌํ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตุนฺติ. เอวเมว โข พฺราหฺมณ ขตฺติยกุลา เจปี อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ. อาราธโก โหติ, ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

พฺราหฺมณกุลา เจปี พฺราหฺมณ ฯ เป ฯ เวสฺสกุลา เจปี พฺราหฺมณ ฯ เป ฯ สุทฺทกุลา เจปี พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหตุ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ. อาราธโก โหติ, ญายํ ธมฺมํ กุสลํ.

[๔๔๓] ตำ กึ มญฺญสิ พฺราหฺมณ? พฺราหฺมโณว นุ โข ปโหติ โสตฺถิสินานำ อาทาย นทึ คนฺตฺวา รโชชลฺลำ ปวาเหตุ, โน ขตฺติโย, โน เวสฺโส, โน สุทฺโทติ? โน หิทำ โภ โคตม. ขตฺติโยปี หิ โภ โคตม ปโหติ โสตฺถิสินานำ อาทาย นทึ คนฺตฺวา รโชชลฺลำ ปวาเหตุ. พฺราหฺมโณปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ เวสฺโสปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สุทฺทโปี หิ โภ โคตม ฯ เป ฯ สพฺเพปี หิ โภ โคตม จตฺตาโร วณฺณา ปโหนฺติ โสตฺถิสินานำ อาทาย นทึ คนฺตฺวา รโชชลฺลำ ปวาเหตุนฺติ. เอวเมว โข พฺราหฺมณ ขตฺติยกุลา เจปี อคารสฺมา อนคาริยำ ปพฺพชิโต

โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ. อาราธโก โหติ, ฌายํ ธมฺมํ กุสลํ.

พฺราหฺมณกุลา เจปิ พฺราหฺมณ ฯ เป ฯ เวสฺสกุลา เจปิ พฺราหฺมณ ฯ เป ฯ สุทฺทกุลา เจปิ พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ. ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ. อาราธโก โหติ, ฌายํ ธมฺมํ กุสลํ.

[๔๔๔] ตํ กึ มญฺญสิ พฺราหฺมณ? อิธ ราชา จตุรนฺโต มุทฺธาวสิตฺโต นานาชจฺจานํ ปุริสานํ ปุริสสตํ สนฺนิปาเตยฺย "อายนฺตุ โภนฺโต, เย ตตฺถ ขตฺติยกุลา พฺราหฺมณกุลา ราชญฺญกุลา อุปฺปนฺนา สากสฺส วา สาลสฺส วา สลพสฺส วา จนฺทนสฺส วา ปทุมกสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตนฺตุ, เตโช ปาตุกโรนฺตุ. อายนฺตุ ปน โภนฺโต, เย ตตฺถ จณฺฑาลกุลา เนสาทกุลา เวณกุลา รถการกุลา ปุกฺกุสกุลา อุปฺปนฺนา สำปานโทณิยา วา สูกรโทณิยา วา รชกโทณิยา วา เอรณฺฑกฏฺฐสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตนฺตุ, เตโช ปาตุกโรนฺตู"ติ.

ตํ กึ มญฺญสิ พฺราหฺมณ? โย เอวํ นุ โข โส ขตฺติยกุลา พฺราหฺมณกุลา ราชญฺญกุลา อุปฺปนฺเนหิ สากสฺส วา สาลสฺส วา สลพสฺส วา จนฺทนสฺส วา ปทุมกสฺส วา อุตฺตราราณึ อาทาย อคฺคึ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, โสเอว นุ ขฺวาสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, เตน จ ฌกฺกา อคฺคินา

อคฺคิกรณียํ กาตุ. โย ปน โส จณฺฑาลกุลา เนสาทกุลา เวณกุลา รถการกุลา ปุกฺกุสกุลา อุปฺปนฺเนหิ สาปานโทณิยา วา สูกรโทณิยา วา รชกโทณิยา วา เอรณฺฑกฏฺฐสฺส วา อุตฺตราราณิ อาทาย อคฺคิ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต. สฺวาสฺส อคฺคิ น เจว อจฺจิมา น จ วณฺณมา น จ ปภสฺสโร, น จ เตน สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุนฺติ? โน หิทํ โภ โคตม. โยปี หิ โส โภ โคตม ขตฺติยกุลา พฺราหฺมณกุลา ราชญฺญกุลา อุปฺปนฺเนหิ สากสฺส วา สาลสฺส วา ทลพสฺส วา จนฺทนสฺส วา ปทุมกสฺส วา อุตฺตราราณิ อาทาย อคฺคิ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, สฺวาสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, เตน จ สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุ. โยปี โส จณฺฑาลกุลา เนสาทกุลา เวณกุลา รถการกุลา ปุกฺกุสกุลา อุปฺปนฺเนหิ สาปานโทณิยา วา สูกรโทณิยา วา รชกโทณิยา วา เอรณฺฑกฏฺฐสฺส วา อุตฺตราราณิ อาทาย อคฺคิ อภินิพฺพตฺโต เตโช ปาตุกโต, โส จสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, เตนปี จ สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุ. สพฺโพปี หิ โภ โคตม อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณิมา จ ปภสฺสโร จ, สพฺเพนปี จ สกฺกา อคฺคินา อคฺคิกรณียํ กาตุนฺติ.

เอวเมว โข พฺราหฺมณ ขตฺติยกุลา เจปี อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ. อาราชโก โหติ, ญายํ ธมฺมํ กุสลํ. พฺราหฺมณกุลา เจปี พฺราหฺมณ ฯ เป ฯ เวสฺสกุลา เจปี พฺราหฺมณ ฯ เป ฯ สุทฺทกุลา เจปี พฺราหฺมณ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต โหติ, โส จ ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมวินยํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, อพฺรหฺมจริยา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ,

สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ. อาราธโก โหติ, ญายํ ธมฺมํ กุสลนฺติ.

เอวํ วุตฺเต เอสุการี พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม ฯเปฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺ"ติ.

เอสุการีสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํ.

---

๗. ธนญชานิสุตฺต

[๔๔๕] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา สาริปุตฺโต ทกฺขิณาคิริสฺมิ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ. อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ ราชคเห วสฺสํวุฏฺโ[๑], เยน ทกฺขิณาคิริ, เยนายสฺมา สาริปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา สาริปุตฺเตน สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข ตํ ภิกฺขุ๋ อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ "กจฺจาวุโส ภควา อโรโค จ พลวา จา"ติ? อโรโค จาวุโส ภควา พลวา จาติ. กจฺจิ ปนาวุโส ภิกฺขุสงฺโฆ อโรโค จ พลวา จาติ? ภิกฺขุสงฺโฆปี โข อาวุโส อโรโค จ พลวา จาติ. เอตฺถ อาวุโส ตณฺฑุลปาลิทฺวาราย ธนญฺชานี[๒] นาม พราหฺมโณ อหุ, กจฺจาวุโส ธนญฺชานี พราหฺมโณ อโรโค จ พลวา จาติ? ธนญฺชานีปี โข อาวุโส พราหฺมโณ อโรโค จ พลวา จาติ. กจฺจิ ปนาวุโส ธนญฺชานี พราหฺมโณ อปฺปมตฺโตติ? กุโต โน อาวุโส ธนญฺชานิสฺส พราหฺมณสฺส อปฺปมาโท, ธนญฺชานี อาวุโส พราหฺมโณ ราชานํ นิสฺสาย พราหฺมณคหปติเก วิลุมฺปติ, พราหฺมณคหปติเก นิสฺสาย ราชานํ วิลุมฺปติ. ยาปีสฺส ภริยา สทฺธา สทฺธกุลา อาโนตา, สาปี กาลกตา. อญฺญาสฺส ภริยา อสฺสทฺธา อสฺสทฺธกุลา อาโนตาติ? ทุสฺสุตํ วตาวุโส อสฺสุมฺหา, ทุสฺสุตํ วตาวุโส อสฺสุมฺหา, เย มยํ ธนญฺชานึ พราหฺมณํ ปมตฺตํ อสฺสุมฺหา, อปฺเปวนาม มยํ กทาจิ กรหจิ ธนญฺชานินา พราหฺมเณน สทฺธิ สมาคจฺเฉยฺยาม, อปฺเปวนาม ตียา โกจิเทว กถาสลฺลาโป[๓]ติ.

[๔๔๖] อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ทกฺขิณาคิริสฺมิ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน ราชคหํ, เตน จาริกํ ปกฺกามิ. อนุปุพฺเพน จาริกญฺจรมาโน, เยน ราชคหํ, ตทวสริ.

---

๑ ฉ. ม. วสฺสํวุฏฺโ

๒ สี. อิ. ธานญฺชานี

ตตฺร สุทํ อายสฺมา สาริปุตฺโต ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป. อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ. เตน โข ปน สมเยน ธนญฺชานิ พฺราหฺมโณ พหินคเร คาโว โคฏฺเฐ ทุหาเปติ. อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาต-ปฏิกฺกนฺโต, เยน ธนญฺชานิ พฺราหฺมโณ, เตนุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข ธนญฺชานิ พฺราหฺมโณ อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ; ทิสฺวาน, เยนายสฺมา สาริปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ "อิโต โภ สาริปุตฺต ปโย ปียตํ, ตาว ภตฺตสฺส กาโล ภวิสฺสตี"ติ. อถ พฺราหฺมณ, กตํ เม อชฺช ภตฺตกิจฺจํ, อมุกสฺมิ เม รุกฺขมูเล ทิวาวิหาโร ภวิสฺสติ, ตตฺร อาคจฺเฉยฺยาสีติ. "เอวํ โภ"ติ โข ธนญฺชานิ พฺราหฺมโณ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อถ โข ธนญฺชานิ พฺราหฺมโณ ปจฺฉาภตฺตํ ภุตฺตปาตราโส, เยนายสฺมา สาริปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา สาริปุตฺเตน สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตं นิสินฺนโ โข ธนญฺชานิ พฺราหฺมณ อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ "กจฺจาสิ ธนญฺชานิ อปฺปมตฺโต"ติ? กุโต โภ สาริปุตฺต อมฺหากं อปฺปมาโท? เยสฺนโน มาตาปีตโร โปเสตพฺพา, ปุตฺตทาโร โปเสตพฺโพ, ทาสกมฺมกรโปริสา โปเสตพฺพา, มิตฺตามจฺจานं มิตฺตามจฺจกรณียं กาตพฺพํ, ญาติสาโลหิตานं ญาติสาโลหิตกรณียं กาตพฺพํ, อติถีนं อติถิกรณียं กาตพฺพํ, ปุพฺพเปตานं ปุพฺพเปตกรณียं กาตพฺพํ, เทวตานं เทวตากรณียं กาตพฺพํ, รญฺโญ ราชกรณียं กาตพฺพํ, อยมฺปิ กาโย ปิเณตพฺโพ พฺรูเหตพฺโพติ.

[๔๔๗] ตํกึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? อิเธกจฺโจ มาตาปีตูนํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนยฺย นุ โข เอวं "อหํ โข มาตาปีตูนํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. มาตาปีตโร วา ปนสฺส ตเมนยฺยุ "เอโส โข อมฺหากं เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สาริปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเยว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ชนญฺชานิ? อิเธกจฺโจ ปุตฺตทารสฺส เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺ นุ โข โส "อหํ โข ปุตฺตทารสฺส เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. ปุตฺตทาโร วา ปนสฺส ตเมนฺ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเมว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ชนญฺชานิ? อิเธกจฺโจ ทาสกมฺมกรโปริสสฺส เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺ นุ โข โส "อหํ โข ทาสกมฺมกรโปริสสฺส เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลาติ. ทาสกมฺมกรโปริสา วา ปนสฺส ตเมนฺ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเมว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ชนญฺชานิ? อิเธกจฺโจ มิตฺตามจฺจานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺ นุ โข โส "อหํ โข มิตฺตามจฺจานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. มิตฺตามจฺจา วา ปนสฺส ตเมนฺ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเมว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ชนญฺชานิ? อิเธกจฺโจ ญาติสาโลหิตานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺ นุ โข โส "อหํ โข ญาติสาโลหิตานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. ญาติสาโลหิตา วา ปนสฺส ตเมนฺ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเมว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ขนฺธชานิ? เอกจฺโจ อติถีนํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺย นุ โข โส "อหํ โข อติถีนํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. อติถิโย วา ปนสฺส ตเมนฺยุ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเยว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ขนฺธชานิ? เอกจฺโจ ปุพฺพเปตานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺย นุ โข โส "อหํ โข ปุพฺพเปตานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. ปุพฺพเปตา วา ปนสฺส ตเมนฺยุ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเยว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ขนฺธชานิ? เอกจฺโจ เทวตานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺย นุ โข โส "อหํ โข เทวตานํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. เทวตา วา ปนสฺส ตเมนฺยุ "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สารีปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเยว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กึ กิ มญฺญสิ ขนฺธชานิ? เอกจฺโจ รญฺโญ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเมนฺย นุ โข โส "อหํ โข รญฺโญ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. ราชา วา ปนสฺส ตเมนฺย "เอโส โข อมฺหากํ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อโหสิ,

---

๑ ฉ.ม. อติถี

มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สาริปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเมว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

กถ กิ มญฺญสิ ชนญฺญานิ? อิเธกจฺโจ กายสฺส ภีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อสฺส, ตเมนํ อธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ นิรยํ นิรยปาลา อุปกฑฺเฒยฺยุ. ตเภยฺย นุ โข โส "อหํ โข กายสฺส ภีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อโหสึ, มา มํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ. ปเร วา ปนสฺส ตเภยฺยุ "เอโส โข กายสฺส ภีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อโหสิ, มา นํ นิรยํ นิรยปาลา"ติ? โน หิทํ โภ สาริปุตฺต, อถ โข นํ วิกนฺทนฺตเมว นิรเย นิรยปาลา ปกฺขิเปยฺยุ.

[๔๔๘] กถ กิ มญฺญสิ ชนญฺญานิ? โย วา มาตาปีตูนํ เหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อสฺส, โย วา มาตาปีตูนํ เหตุ ธมฺมจาริ สมจาริ อสฺส, กตมํ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สาริปุตฺต มาตาปีตูนํ เหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อสฺส, น ตํ เสยฺโย. โย จ โข โภ สาริปุตฺต มาตาปีตูนํ เหตุ ธมฺมจาริ สมจาริ อสฺส, ตเทเวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สาริปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ชนญฺญานิ อญฺเญนํ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา มาตาปีตโร เจว โปเสตุ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุ.

กถ กิ มญฺญสิ ชนญฺญานิ? โย วา ปุตฺตทารสฺส เหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อสฺส, โย วา ปุตฺตทารสฺส เหตุ ธมฺมจาริ สมจาริ อสฺส, กตมํ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สาริปุตฺต ปุตฺตทารสฺส เหตุ อธมฺมจาริ วิสมจาริ อสฺส, น ตํ เสยฺโย. โย จ โข โภ สาริปุตฺต ปุตฺตทารสฺส เหตุ ธมฺมจาริ สมจาริ อสฺส, ตเทเวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สาริปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ชนญฺญานิ อญฺเญนํ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา ปุตฺตทารญฺเจว โปเสตุ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุ.

กถ กิ มญฺญสิ ชนญฺญานิ? โย วา ทาสกมฺมกรโปริสสฺส เหตุ อธมฺมจาริ

วิสมจารี อสฺส, โย วา ทาสกมฺมกรโปริสสฺส เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, กตมํ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สารีปุตฺต ทาสกมฺมกรโปริสสฺส เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, น ตํ เสยฺโย. โย จ โข โภ สารีปุตฺต ทาสกมฺมกรโปริสสฺส เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สารีปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสํ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา ทาสกมฺมกรโปริเส เจว โปเสตุํ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุํ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทํ ปฏิปชฺชิตุํ.

ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? โย วา มิตฺตามจฺจานํ เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, โย วา มิตฺตามจฺจานํ เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, กตมํ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สารีปุตฺต มิตฺตามจฺจานํ เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, น ตํ เสยฺโย. โย จ โข โภ สารีปุตฺต มิตฺตามจฺจานํ เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สารีปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสํ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา มิตฺตามจฺจานญฺเจว มิตฺตามจฺจกรณียํ กาตุํ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุํ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทํ ปฏิปชฺชิตุํ.

ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? โย วา ญาติสาโลหิตานํ เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, โย วา ญาติสาโลหิตานํ เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, กตมํ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สารีปุตฺต ญาติสาโลหิตานํ เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, น ตํ เสยฺโย. โย จ โข โภ สารีปุตฺต ญาติสาโลหิตานํ เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย อธมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สารีปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสํ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา ญาติสาโลหิตานญฺเจว ญาติสาโลหิตกรณียํ กาตุํ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุํ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทํ ปฏิปชฺชิตุํ.

ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? โย วา อติถีนํ เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, โย วา อติถีนํ เหตุ ธมฺมจารี สมจารี อสฺส, กตมํ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สารีปุตฺต อติถีนํ เหตุ อธมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, น ตํ เสยฺโย. โย จ โข โภ

สาริปุตฺต อติถีนํ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยาวิสม-จริยาหิ โภ สาริปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสํ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา อติถีนญฺเจว อติถิกรณียํ กาตุ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุ.

กถ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? โย วา ปุพฺพเปตานำ เหตุ อธมฺมจารึ อสฺส, วิสมจารึ โย วา ปุพฺพเปตานำ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, กตมำ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สาริปุตฺต ปุพฺพเปตานำ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, น ตำ เสยฺโย. โย จ โข โภ สาริปุตฺต ปุพฺพเปตานำ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สาริปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสำ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา ปุพฺพเปตานญฺเจว ปุพฺพเปตกรณียำ กาตุ, น จ ปาปกมฺมำ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุ.

กถ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? โย วา เทวตานำ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, โย วา เทวตานำ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, กตมำ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สาริปุตฺต เทวตานำ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, น ตำ เสยฺโย, โย จ โข โภ สาริปุตฺต เทวตานำ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อธมฺม-จริยาวิสมจริยาหิ โภ สาริปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสำ เหตุกา ธมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา เทวตานญฺเจว เทวตากรณียำ กาตุ, น จ ปาปกมฺมำ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุ.

กถ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? โย วา รญฺโญ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, โย วา รญฺโญ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, กตมำ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สาริปุตฺต รญฺโญ เหตุ อธมฺมจารึ วิสมจารึ อสฺส, น ตำ เสยฺโย. โย จ โข โภ สาริปุตฺต รญฺโญ เหตุ ธมฺมจารึ สมจารึ อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อธมฺมจริยา-วิสมจริยาหิ โภ สาริปุตฺต ธมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ธนญฺชานิ อญฺเญสำ

เหตุกา ชมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา รญฺโญ เจว ราชกรณียํ กาตุ, น จ ปาปกมฺมํ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุ.

ตำ กิ มญฺญสิ ขนฺชานิ? โย วา กายสฺส ปีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ อชมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, โย วา กายสฺส ปีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ ชมฺมจารี สมจารี อสฺส, กตมำ เสยฺโยติ? โย หิ โภ สารีปุตฺต กายสฺส ปีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ อชมฺมจารี วิสมจารี อสฺส, น ตำ เสยฺโย. โย จ โข โภ สารีปุตฺต กายสฺส ปีณนาเหตุ พฺรูหนาเหตุ ชมฺมจารี สำจารี อสฺส, ตเทวตฺถ เสยฺโย. อชมฺมจริยาวิสมจริยาหิ โภ สารีปุตฺต ชมฺมจริยาสมจริยา เสยฺโยติ. อตฺถิ โข ขนฺชานิ อญฺเญ เหตุกา ชมฺมิกา กมฺมนฺตา, เยหิ สกฺกา กายญฺเจว ปีเณตุ พฺรูเหตุ, น จ ปาปกมฺมำ กาตุ, ปุญฺญญฺจ ปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตุนฺติ.

[๔๔๙] อถ โข ขนฺชานิ พฺราหฺมโณ อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ภาสิตำ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. อถ โข ขนฺชานิ พฺราหฺมโณ อปเรน สมเยน อาพาธิโก อโหสิ ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน. อถ โข ขนฺชานิ พฺราหฺมโณ อญฺญตรำ ปุริสำ อามนฺเตสิ "เอหิ ตฺวำ อมฺโภ ปุริส, เยน ภควา, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ 'ขนฺชานิ ภนฺเต พฺราหฺมโณ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี'ติ, เยน จายสฺมา สารีปุตฺโต, เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทาหิ 'ขนฺชานิ ภนฺเต พฺราหฺมโณ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทตี'ติ, เอวญฺจ วเทหิ 'สาธุ กิร ภนฺเต อายสฺมา สารีปุตฺโต, เยน ขนฺชานิสฺส พฺราหฺมณสฺส นิเวสนำ, เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปำ อุปาทายา"ติ. "เอวำ ภนฺเต"ติ โข โส ปุริโส ขนฺชานิสฺส พฺราหฺมณสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตำ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ; เอกมนฺตำ นิสินฺโน โข โส ปุริโส ภควนฺตำ เอตทโวจ "ขนฺชานิ ภนฺเต พฺราหฺมโณ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี"ติ.

เยน ายสฺมา สาริปุตฺโต, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข โส ปุริโส ายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ "ขนฺติ ภนฺเต พฺราหฺมโณ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส ายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, เอวญฺจ วเทติ 'สาธุ กิร ภนฺเต ายสฺมา สาริปุตฺโต, เยน ขนฺตินิสฺสเย พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปं อุปาทายา"ติ. อธิวาเสสิ โข ายสฺมา สาริปุตฺโต ตุณฺหีภาเวน.

[๔๕๐] อถ โข ายสฺมา สาริปุตฺโต นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย, เยน ขนฺตินิสฺสเย พฺราหฺมณสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ; นิสชฺช โข ายสฺมา สาริปุตฺโต ขนฺตินิ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ "กจฺจิ เต ขนฺตินิ ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ ทุกฺขา เวทนา ปฏิกฺกมนฺติ, โน อภิกฺกมนฺติ, ปฏิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน อภิกฺกโม"ติ? น เม โภ สาริปุตฺต ขมนียํ, น ยาปนียํ, พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ, อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโม. เสยฺยถาปิ โภ สาริปุตฺต พลวา ปุริโส ติเณหนาย สิขเรน มุทฺธานํ[1] อภิมตฺถเยยฺย, เอวเมว โข เม โภ สาริปุตฺต อธิมตฺตา วาตา มุทฺธานํ โอหนนฺติ, น เม โภ สาริปุตฺต ขมนียํ, น ยาปนียํ, พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ, อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโม. เสยฺยถาปิ โภ สาริปุตฺต พลวา ปุริโส ทเฬหิ วรตฺตกฺขนเยหิ[2] สีเส สีสเวฐนํ[3] ทเทยฺย; เอวเมว โข เม โภ สาริปุตฺต อธิมตฺตา สีเส สีสเวทนา, น เม โภ สาริปุตฺต ขมนียํ, น ยาปนียํ, พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ, อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโม. เสยฺยถาปิ โภ สาริปุตฺต ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา ติเณหิ โควิกนฺตเนน กุจฺฉิ ปริกนฺเตยฺย, เอวเมว โข เม โภ สาริปุตฺต อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิ ปริกนฺตนฺติ, น เม โภ สาริปุตฺต ขมนียํ, น ยาปนียํ, พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ, อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโม. เสยฺยถาปิ โภ สาริปุตฺต เทฺว พลวนฺโต ปุริสา ทุพฺพลตรํ ปุริสํ

---

๑ ฉ.ม. มุทฺธนิ ๒ ฉ.ม. วรตฺตขณฺเฑน, สี. อิ. วรตฺตพนฺธเนน ๓ ฉ.ม. สีสเวฐํ

นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุยา สมฺปริตาเปยฺยุ๋ สมฺปริตาเปยฺยุ๋, เอวเมว โข เม โภ สารีปุตฺต อธิมตฺโต กายสฺมิ๋ ฑาโห, น เม โภ สารีปุตฺต ขมนียํ, น ยาปนียํ, พาพฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ, อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมติ.

[๔๕๑] ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย นิรโย วา ติรจฺฉานโยนิ วาติ? นิรยา โภ สารีปุตฺต ติรจฺฉานโยนิ เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย ติรจฺฉานโยนิ วา ปีตฺติวิสโย[1] วาติ? ติรจฺฉานโยนิยา โภ สารีปุตฺต ปีตฺติวิสโย เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย ปีตฺติวิสโย วา มนุสฺสา วาติ? ปีตฺติวิสยา โภ สารีปุตฺต มนุสฺสา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย มนุสฺสา วา จาตุมฺมหาราชิกา วา เทวาติ? มนุสฺเสหิ โภ สารีปุตฺต จาตุมฺมหาราชิกา เทวา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย จาตุมฺมหาราชิกา เทวา วา ตาวตึสา เทวา วาติ? จาตุมฺมหาราชิเกหิ โภ สารีปุตฺต เทเวหิ ตาวตึสา เทวา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย ตาวตึสา วา เทวา ยามา วา เทวาติ? ตาวตึเสหิ โภ สารีปุตฺต เทเวหิ ยามา เทวา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย ยามา วา เทวา ตุสิตา วา เทวาติ? ยาเมหิ โภ สารีปุตฺต เทเวหิ ตุสิตา เทวา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย ตุสิตา วา เทวา นิมฺมานรตี วา เทวาติ? ตุสิเตหิ โภ สารีปุตฺต เทเวหิ นิมฺมานรตี เทวา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย นิมฺมานรตี วา เทวา ปรนิมฺมิตวสวตฺตี วา เทวาติ? นิมฺมานรตีหิ โภ สารีปุตฺต เทเวหิ ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา เสยฺโยติ. ตํ กึ มญฺญสิ ธนญฺชานิ? กตมํ เสยฺโย ปรนิมฺมิตวสวตฺตี วา เทวา พฺรหฺมโลโก วาติ? พฺรหฺมโลโกติ ภควํ สารีปุตฺโต อาห, พฺรหฺมโลโกติ ภควํ สารีปุตฺโต อาหาติ.

อถ โข อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส เอตทโหสิ "อิเม โข พฺราหฺมณา พฺรหฺม-

---

๑ ฉ.ม. เปตฺติวิสโย

โตกาธิมุตฺตา, ยนฺนูนาหํ ชนญฺชานิสฺสฺส พฺราหฺมณสฺส พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสยฺยนฺ"ติ. พฺรหฺมานํ เต ชนญฺชานิ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ โภ"ติ โข ชนญฺชานิ พฺราหฺมโณ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสิ. อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ "กตโม จ ชนญฺชานิ พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺโค? อิธ ชนญฺชานิ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺถตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ; อยํ โข ชนญฺชานิ พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺโค.

[๔๕๒] ปุน จปรํ ชนญฺชานิ ภิกฺขุ กรุณาสหคเตน เจตสา มุทิตาสหคเตน เจตสา ... อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ. ตถา ตติยํ. ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺถตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ; อยํ โข ชนญฺชานิ พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺโค"ติ. เตนหิ โภ สาริปุตฺต มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ "ชนญฺชานิ ภนฺเต พฺราหฺมโณ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน, โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี"ติ.

อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ชนญฺชานึ พฺราหฺมณึ สติ อุตฺตริกรณีเย หีเน พฺรหฺมโลเก ปติฏฺฐาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. อถ โข ชนญฺชานิ พฺราหฺมโณ อจิรปกฺกนฺเต อายสฺมนฺเต สาริปุตฺเต กาลมกาสิ, พฺรหฺมโลกญฺจ อุปปชฺชิ.

[๔๕๓] อถ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "เอโส ภิกฺขเว สาริปุตฺโต ชนญฺชานึ พฺราหฺมณึ สติ อุตฺตริกรณีเย หีเน พฺรหฺมโลเก ปติฏฺฐาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกนฺโต"ติ. อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "ชนญฺชานิ ภนฺเต พฺราหฺมโณ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโน,

โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี"ติ. กึ ปน ตวํ สารีปุตฺต ธนญฺชานึ พฺราหฺมณึ สทฺทหสิ อุตฺตริกรณีเย หีเน พฺรหฺมโลเก ปติฏฺฐาเปตวา อุฏฺฐายสนา ปกฺกนฺโตติ? มยฺหํ โข ภนฺเต เอวํ อโหสิ "อิเม โข พฺราหฺมณา พฺรหฺมโลกาภิมุตฺตา, ยนฺนูนาหํ ธนญฺชานิสฺส พฺราหฺมณสฺส พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสยฺยนฺ"ติ. กาลกโต จ สารีปุตฺต ธนญฺชานิ พฺราหฺมโณ, พฺรหฺมโลกญฺจ อุปปนฺโนติ.

ธนญฺชานิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํ.

๘. วาเสฏฺฐสุตฺต

[๔๕๔] เอวมฺเม สุตฺตं:- เอกํ สมยं ภควา อิจฺฉานงฺคเล[1] วิหรติ อิจฺฉานงฺคลวน-สณฺเฑ. เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา พฺราหฺมณมหาสาลา อิจฺฉานงฺคเล ปฏิวสนฺติ. เสยฺยถีทं? จงฺกี พฺราหฺมโณ ตารุกฺโข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ พฺราหฺมโณ ชาณุสฺโสณิ พฺราหฺมโณ โตเทยฺโย พฺราหฺมโณ อญฺเญ จ อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา พฺราหฺมณมหาสาลา. อถ โข วาเสฏฺฐภารทฺวาชานं มาณวานं ชงฺฆาวิหารं อนุจงฺกมนฺตานं อนุวิจรนฺตานं[2] อยมนฺตรากถา อุทปาทิ "กถं โภ พฺราหฺมโณ โหตี"ติ? ภารทฺวาโช มาณโว เอวมาห "ยโต โข โภ อุภโต สุชาโต โหติ มาติโต จ ปีติโต จ สංสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา ปีตามหยุคา อกฺขิตฺโต อนุปกุกุฏฺโฐ ชาติวาเทน, เอตฺตาวตา โข โภ พฺราหฺมโณ โหตี"ติ. วาเสฏฺโฐ มาณโว เอวมาห "ยโต โข โภ สีลวา จ โหติ วตฺตสมฺปนฺโน จ, เอตฺตาวตา โข โภ พฺราหฺมโณ โหตี"ติ. เนว โข อสกฺขิ ภารทฺวาโช มาณโว วาเสฏฺฐं มาณวं สญฺญาเปตุं, น ปนาสกฺขิ วาเสฏฺโฐ มาณโว ภารทฺวาชं มาณวं สญฺญาเปตุं. อถ โข วาเสฏฺโฐ มาณโว ภารทฺวาชं มาณวं อามนฺเตสิ "อยํ โข โภ ภารทฺวาช สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต อิจฺฉานงฺคเล วิหรติ อิจฺฉานงฺคลวนสณฺเฑ, ตं โข ปน ภวนฺตं โคตมं เอวं กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต 'อิติปิ โส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานं พุทฺโธ ภควา'ติ, อายาม โภ ภารทฺวาช, เยน สมโณ โคตโม, เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อุปสงฺกมิตฺวา สมณं โคตมं เอตมตฺถं ปุจฺฉิสฺสาม, ยถา โน สมโณ โคตโม พฺยากริสฺสติ, ตถา นं ธาเรสฺสามา"ติ. "เอวं โภ"ติ โข ภารทฺวาโช มาณโว วาเสฏฺฐสฺส มาณวสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

---

๑ สี.อิ. อิจฺฉานงฺกเล ๒ สี.อิ. อนุจงฺกมมานานं อนุวิจรมานานं

[๔๕๕] อถ โข วาเสฏฺฐภารทฺวาชมาณวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทึสุ; สมฺโมทนียं กถं สารณียं วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตं นิสีทึสุ; เอกมนฺตं นิสินฺโน โข วาเสฏฺโฐ มาณโว ภควนฺตं คาถาหิ อชฺฌภาสิ:

"อนุญฺญาตปฏิญฺญาตา เตวิชฺชา มยมสฺมุโภ
อหं โปกฺขรสาติสฺส ตารุกฺขสฺสายं มาณโว.

เตวิชฺชานं ยทกฺขาตं ตตฺร เกวลิโนสฺมเส
ปทกสฺมา โน[1] พฺยากรณา ชปฺเป อาจริยสาทิสา,
เตสนฺโน ชาติวาทสฺมึ วิวาโท อตฺถิ โคตม.
ชาติยา พฺราหฺมโณ โหติ ภารทฺวาโช อิติ ภาสติ,
อหญฺจ กมฺมุนา พฺรูมิ เอวं ชานาหิ จกฺขุม.
เต น สกฺโกม ญาเปตุं อญฺญมญฺญं มยं อุโภ
ภวนฺตं ปุฏฺฐุมาคมฺม[2] สมฺพุทฺธं อิติ วิสฺสุตं.
จนฺทं ยถา ขยาตีตं เปจฺจ ปญฺชลิกา ชนา
วนฺทมานา นมสฺสนฺติ เอวं โลกสฺมึ โคตมं.
จกฺขุं โลเก สมุปฺปนฺนं มยं ปุจฺฉาม โคตมं,
ชาติยา พฺราหฺมโณ โหติ อุทาหุ ภวติ กมฺมุนา?
อชานตํ โน จ พฺรูหิ ยถา ชาเนมุ พฺราหฺมณนฺติ.

[๔๕๖] เตสं โวหं พฺยกฺขิสฺสं [วาเสฏฺฐาติ ภควา] อนุปุพฺพึ ยถากถं
ชาติวิภงฺคं ปาณานं อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.
ติณรุกฺเขปิ ชานาถ น จาปิ ปฏิชานเร
ลิงฺคं ชาติมยं เตสं อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.
ตโต กีเฏ ปฏงฺเค จ ยาว กุนฺถกิปิลฺลิเก
ลิงฺคं ชาติมยं เตสं อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.

---

๑ ฉ.ม. โนติปทं นตฺถิ ๒ ฉ.ม. ปุฏฺฐุมาคมา

จตุปฺปเทปี ชานาถ ขุทฺทเก จ มหนฺตเก
ลิงฺคํ ชาติมยํ เตสํ อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.

ปาทุทเรปี ชานาถ อุรเค ทีฆปีฏฺฐิเก
ลิงฺคํ ชาติมยํ เตสํ อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.

ตโต มจฺเฉปี ชานาถ อุทเก วาริโคจเร
ลิงฺคํ ชาติมยํ เตสํ อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.

ตโต ปกฺขีปี ชานาถ ปตฺตยาเน วิหงฺคเม
ลิงฺคํ ชาติมยํ เตสํ อญฺญมญฺญา หิ ชาติโย.

ยถา เอตาสุ ชาตีสุ ลิงฺคํ ชาติมยํ ปุถุ
เอวํ นตฺถิ มนุสฺเสสุ ลิงฺคํ ชาติมยํ ปุถุ.

น เกเสหิ น สีเสน[1] น กณฺเณหิ น อกฺขิภิ
น มุเขน น นาสาย น โอฏฺเฐหิ ภมูหิ วา.

น คฺวาย น อํเสหิ น อุทเรน น ปีฏฺฐิยา
น โสณิยา น อุรสา น สมฺพาเธ น เมถุเน.

น หตฺเถหิ น ปาเทหิ นงฺคุฏฺฐิหิ นเขหิ วา
น ชงฺฆาหิ น อูรูหิ น วณฺเณน สเรน วา.

ลิงฺคํ ชาติมยนฺเนว ยถา อญฺญาสุ ชาตีสุ.

[๔๕๗] ปจฺจตฺตญฺจ สรีเร[2]สุ มนุสฺเสเสฺวตํ น วิชฺชติ,
โวการํ จ มนุสฺเสสุ สมญฺญาย ปวุจฺจติ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ โครกฺขํ อุปชีวติ,
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ กสฺสโก โส น พฺราหฺมโณ.

---

๑ ฉ.ม. สีเสหิ ๒ สี.อิ. ปจฺจตฺตํ สสรีเรสุ

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ ปุถุสิปฺปเนย ชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ สิปฺปิโก โส น พฺราหฺมโณ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ โวหารํ อุปชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ วาณิโช โส น พฺราหฺมโณ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ ปรเปสฺเสน ชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ เปสฺสิโก[1] โส น พฺราหฺมโณ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ อทินฺนํ อุปชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ โจโร เอโส น พฺราหฺมโณ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ อิสฺสตฺถํ อุปชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ โยชฺฌาชีโว น พฺราหฺมโณ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ โปโรหิจฺเจน ชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ ยาชโก โส น พฺราหฺมโณ.

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ คามํ รฏฺฐญฺจ ภุญฺชติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ ราชา เอโส น พฺราหฺมโณ.

น จาหํ พฺราหฺมณํ พฺรูมิ โยนิชํ มตฺติสมฺภวํ
โภวาทิ นาม โส โหติ สเจ โหติ สกิญฺจโน,
อกิญฺจนํ อนาทานํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

[๔๕๘] สพฺพสญฺโญชนํ เฉตฺวา โย เว น ปริตสฺสติ
สงฺคาติคํ วิสญฺยุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

เฉตฺวา นทฺธิ[2] วรตฺตญฺจ สนฺทานํ สหนุกฺกมํ
อุกฺขิตฺตปลิฆํ พุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

---

๑ ฉ.ม. เปสฺสโก ๒ ส.อิ. นนฺธิ

อกฺโกสํ วธพนฺธญฺจ อทุฏฺโฐ โย ติติกฺขติ
ขนฺตีพลํ พลานีกํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

อกฺโกธนํ วตวนฺตํ สีลวนฺตํ อนุสฺสทํ
ทนฺตํ อนฺติมสารีรํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

วาริโปกฺขรปตฺเตว อารคฺเคริว สาสโป
โย น ลิมฺปติ กาเมสุ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

โย ทุกฺขสฺส ปชานาติ อิเธว ขยมตฺตโน
ปนฺนภารํ วิสญฺญุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

คมฺภีรปญฺญํ เมธาวึ มคฺคามคฺคสฺส โกวิทํ
อุตฺตมตฺถํ อนุปฺปตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

อสํสฏฺฐํ คหฏฺเฐหิ อนาคาเรหิ จูภยํ
อโนกสาริมปฺปิจฺฉํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

นิธาย ทณฺฑํ ภูเตสุ ตเถสุ ถาวเรสุ จ
โย น หนฺติ น ฆาเตติ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

อวิรุทฺธํ วิรุทฺเธสุ อตฺตทณฺเฑสุ นิพฺพุตํ
สาทาเนสุ อนาทานํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

ยสฺส ราโค จ โทโส จ มาโน มกฺโข จ โอหิโต[1]
สาสโปริว อารคฺคา ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

[๔๕๙] อกกฺกสํ วิญฺญาปนึ คิรํ สจฺจํ อุทีรเย
ยาย นาภิสเช กิญฺจิ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

โยธ ทีฆ วรสฺสุ วา ยญฺญุตฺตสุภาสุภํ
โลเก อทินฺนํ นาเทติ[2] ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

---

๑ ก. ปาติโต ๒ ส.อิ. นาทิยติ

อาสา ยสฺส น วิชฺชนฺติ อสฺมิ์ โลเก ปรมฺหิ จ
นิราสาสํ วิสํยุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

ยสฺสาลยา น วิชฺชนฺติ อญฺญาย อกถังกถึ
อมโตคธํ อนุปฺปตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ อุโภ สงฺคํ อุปจฺจคา
อโสกํ วิรชํ สุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

จนฺทํว วิมลํ สุทฺธํ วิปฺปสนฺนมนาวิลํ
นนฺทีภวปริกฺขีณํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

โย อิมํ ปลิปถํ ทุคฺคมํ สงฺสารํ โมหมจฺจคา
ติณฺโณ ปารงฺคโต ฌายี อเนโช อกถังกถึ
อนุปาทาย นิพฺพุโต ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

โยธ กาเม ปหนฺตฺวาน อนาคาโร ปริพฺพเช
ตณฺหาภวปริกฺขีณํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

โยธ ตณฺหํ ปหนฺตฺวาน อนาคาโร ปริพฺพเช
กามภวปริกฺขีณํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

หิตฺวา มานุสกํ โยคํ ทิพฺพํ โยคํ อุปจฺจคา
สพฺพโยควิสํยุตฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

หิตฺวา รตึ อรติญฺจ สีตีภูตํ นิรูปธึ
สพฺพโลกาภิภุ วีรํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

จุตึ โย เวทิ สตฺตานํ อุปปตฺติญฺจ สพฺพโส
อสตฺตํ สุคตํ พุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

---

๑ สี.อิ. นิราสยํ

ยสฺส คติ น ชานนฺติ เทวา คนฺธพฺพมานุสา
ขีณาสวํ อรหนฺตํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

ยสฺส ปุเร จ ปจฺฉา จ มชฺเฌ จ นตฺถิ กิญฺจนํ
อกิญฺจนํ อนาทานํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

อุสภํ ปวรํ วีรํ มเหสึ วิชิตาวินํ
อเนชํ นฺหาตกํ พุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

ปุพฺเพนิวาสํ โย เวทิ สคฺคาปายญฺจ ปสฺสติ
อโถ ชาติกฺขยํ ปตฺโต ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํ.

[๔๖๐] สมญฺญา เหสา โลกสฺมิ นามโคตฺตํ ปกปฺปิตํ
สมฺมุจฺจา สมุทาคตํ ตตฺถ ตตฺถ ปกปฺปิตํ.

ทิฏฺฐธมฺมานุสยิตํ ทิฏฺฐิคตมชานตํ
อชานนฺตา โน ปพฺรูนฺติ ชาติยา โหติ พฺราหฺมโณ.

น ชจฺจา พฺราหฺมโณ โหติ น ชจฺจา โหติ อพฺราหฺมโณ
กมฺมุนา พฺราหฺมโณ โหติ กมฺมุนา โหติ อพฺราหฺมโณ.

กสฺสโก กมฺมุนา โหติ สิปฺปิโก โหติ กมฺมุนา
วาณิโช กมฺมุนา โหติ เปสฺสโก โหติ กมฺมุนา.

โจโรปิ กมฺมุนา โหติ โยชาชีโวปิ กมฺมุนา
ยาชโก กมฺมุนา โหติ ราชาปิ โหติ กมฺมุนา.

เอวเมตํ ยถาภูตํ กมฺมํ ปสฺสนฺติ ปณฺฑิตา
ปฏิจฺจสมุปฺปาททสฺสา กมฺมวิปากโกวิทา.

กมฺมุนา วตฺตติ โลโก กมฺมุนา วตฺตติ ปชา
กมฺมนิพนฺธนา สตฺตา รถสฺสาณีว ยายโต.

ตเปน พฺรหฺมจริเยน สยเมน ทเมน จ
เอเตน พฺราหฺมโณ โหติ เอตํ พฺรหฺมานมุตฺตมํ.[๑]
ตีหิ วิชฺชาหิ สมฺปนฺโน สนฺโต ขีณปุนพฺภโว
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ พฺรหฺมา สกฺโก วิชานตนฺ"ติ.

[๔๖๑] เอวํ วุตฺเต วาเสฏฺฐภารทฺวาชา มาณวา ภควนฺตํ เอตทโวจุ๋ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอเต มยํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสเก โน ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปเต สรณํ คเต"ติ.

วาเสฏฺฐสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํ.

---

๑ ฉ.ม.ตี. พฺราหฺมณมุตฺตมํ

๙. สุภสุตฺต

[๔๖๒] เอวมฺเม สุตฺ:– เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถ-
ปิณฺฑิกสฺส อาราเม. เตน โข ปน สมเยน สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต
สาวตฺถิยํ ปฏิวสติ อญฺญตรสฺส คหปติสฺส นิเวสเน เกนจิเทว กรณีเยน. อถ โข
สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต, ยสฺส คหปติสฺส นิเวสเน ปฏิวสติ, ตํ คหปตึ
เอตทโวจ "สุตฺตํ เมตํ คหปติ 'อวิวิตฺตา สาวตฺถี อรหนฺเตหี'ติ. กถํ นุ ขฺวชฺช สมณํ
วา พฺราหฺมณํ วา ปยิรุปาเสยฺยามา"ติ? อยํ ภนฺเต ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ
เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม, ตํ ภนฺเต ภควนฺตํ ปยิรุปาสสฺสูติ. อถ โข สุโภ
มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ยสฺส คหปติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ;
อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา
เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควนฺตํ
เอตทโวจ "พฺราหฺมณา โภ โคตม เอวมาหํสุ 'คหฏฺโฐ อาราธโก โหติ ฌายึ
ธมฺมํ กุสลํ, น ปพฺพชิโต อาราธโก โหติ ฌายึ ธมฺมํ กุสลนฺ'ติ. อิธ ภวํ โคตโม
กิมาหา"ติ?

[๔๖๓] วิภชฺชวาโท โข อหเมตฺถ มาณว, นาหเมตฺถ เอกํสวาโท. ตีหิสฺส
วาหํ มาณว ปพฺพชิตสฺส วา มิจฺฉาปฏิปตฺตึ น วณฺเณมิ, ตีหิ วา หิ มาณว
ปพฺพชิโต วา มิจฺฉาปฏิปนฺโน มิจฺฉาปฏิปตฺตาธิกรณเหตุ น อาราธโก โหติ ฌายึ
ธมฺมํ กุสลํ. ตีหิสฺส วาหํ มาณว ปพฺพชิตสฺส วา สมฺมาปฏิปตฺตึ วณฺเณมิ, ตีหิ วา
หิ มาณว ปพฺพชิโต วา สมฺมาปฏิปนฺโน สมฺมาปฏิปตฺตาธิกรณเหตุ อาราธโก
โหติ ฌายึ ธมฺมํ กุสลนฺติ.

พฺราหฺมณา โภ โคตม เอวมาหํสุ "มหตฺถมิทํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหา-ส์มารมฺภํ, ฆราวาส์กมฺมฏฺฐานํ มหปฺผลํ โหติ. อปฺปตฺถมิทํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, ปพฺพชฺชา กมฺมฏฺฐานํ อปฺปผลํ โหตี"ติ. อิธ ภวํ โคตโม กิมาหาติ?

เอตฺถาปี โข อหํ มาณว วิภชฺชวาโท, นาหเมตฺถ เอกส์วาโท. อตฺถิ มาณว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ. อตฺถิ มาณว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, ส์มฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ. อตฺถิ มาณว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ. อตฺถิ มาณว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, ส์มฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ. กตมญฺจ มาณว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ? กสิ โข มาณว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ. กตมญฺจ มาณว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, ส์มฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ? กสิเยว โข มาณว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, ส์มฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ. กตมญฺจ มาณว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ? วณิชฺชา โข มาณว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ. กตมญฺจ มาณว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, ส์มฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ? วณิชฺชาเยว โข มาณว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปส์มารมฺภํ, ส์มฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ.

[๔๖๔] เสยฺยถาปี มาณว กสิกมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ; เอวเมว โข มาณว ฆราวาส-กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาส์มารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ. เสยฺยถาปี มาณว กสิเยว กมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ

มหาสมารมฺภํ, สมฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ; เอวเมว โข มาณว ฆราวาสกมฺมฏฺฐานํ มหตฺถํ มหากิจฺจํ มหาธิกรณํ มหาสมารมฺภํ, สมฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ. เสยฺยถาปี มาณว วณิชฺชา กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปสมารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ; เอวเมว โข มาณว ปพฺพชฺชา กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปสมารมฺภํ, วิปชฺชมานํ อปฺปผลํ โหติ. เสยฺยถาปี มาณว วณิชฺชาเยว กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปสมารมฺภํ, สมฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ; เอวเมว โข มาณว ปพฺพชฺชา กมฺมฏฺฐานํ อปฺปตฺถํ อปฺปกิจฺจํ อปฺปาธิกรณํ อปฺปสมารมฺภํ, สมฺปชฺชมานํ มหปฺผลํ โหติ[ตี]ติ.

พฺราหฺมณา โภ โคตม ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนายาติ. เย เต มาณว พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย. สเจ เต อครุ, สาธุ เต ปญฺจ ธมฺเม อิมสฺมิ ปริสติ ภาสสฺสูติ. น โข เม โภ โคตม ครุ, ยตฺถสฺสุ ภวนฺโต วา นิสินฺนา ภวนฺตรูปา[๑] วาติ. เตนหิ มาณว ภาสสฺสูติ. สจฺจํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา ปรมํ ธมฺมํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย. ตปํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา ทุติยํ ธมฺมํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย. พฺรหฺมจริยํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา ตติยํ ธมฺมํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย. อชฺเฌนํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา จตุตฺถํ ธมฺมํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย. จาคํ โข โภ โคตม พฺราหฺมณา ปญฺจมํ ธมฺมํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย. พฺราหฺมณา โภ โคตม อิเม ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนายาติ. อิช ภวํ โคตโม กิมาหาติ?

[๔๖๕] กิ ปน มาณว อตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานํ เอกพฺราหฺมโณปี, โย เอวมาห "อหํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ ธมฺมานํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา วิปากํ

๑ ฉ.ม. นิสินฺโน ภวนฺตรูโป

ปเวเทมี"ติ? โน หิทำ โภ โคตม. กิ ปน มาณว อตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานำ เอกาจริโยปี เอกาจริยปาจริโยปี ยาว สตฺตมา อาจริยมหยุคาปี, โย เอวมาห "อหำ อิเมสำ ปญฺจนฺนำ ธมฺมานำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา วิปากำ ปเวเทมี"ติ? โน หิทำ โภ โคตม. กิ ปน มาณว เยปี เต พฺราหฺมณานำ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานำ กตฺตาโร มนฺตานำ ปวตฺตาโร, เยสมิทำ เอตรหิ พฺราหฺมณา โปราณำ มนฺตปทำ คีตำ ปวุตฺตำ สมิหิตำ, ตทนุคายนฺติ ตทนุภาสนฺติ ภาสิตมนุภาสนฺติ วาจิตมนุวาเจนฺติ. เสยฺยถีทำ? อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺโฐ กสฺสโป ภคุ. เตปี เอวมาหำสุ "มยำ อิเมสำ ปญฺจนฺนำ ธมฺมานำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา วิปากำ ปเวเทมา"ติ? โน หิทำ โภ โคตม.

อิติ กิร มาณว นตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานำ เอกพฺราหฺมโณปี, โย เอวมาห "อหำ อิเมสำ ปญฺจนฺนำ ธมฺมานำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา วิปากำ ปเวเทมี"ติ. นตฺถิ โกจิ พฺราหฺมณานำ เอกาจริโยปี เอกาจริยปาจริโยปี ยาว สตฺตมา อาจริยมหยุคาปี, โย เอวมาห "อหำ อิเมสำ ปญฺจนฺนำ ธมฺมานำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา วิปากำ ปเวเทมี"ติ. เยปี เต พฺราหฺมณานำ ปุพฺพกา อิสโย มนฺตานำ กตฺตาโร มนฺตานำ ปวตฺตาโร, เยสมิทำ เอตรหิ พฺราหฺมณา โปราณำ มนฺตปทำ คีตำ ปวุตฺตำ สมิหิตำ, ตทนุคายนฺติ ตทนุภาสนฺติ ภาสิตมนุภาสนฺติ วาจิตมนุวาเจนฺติ. เสยฺยถีทำ? อฏฺฐโก วามโก วามเทโว เวสฺสามิตฺโต ยมตคฺคิ องฺคีรโส ภารทฺวาโช วาเสฏฺโฐ กสฺสโป ภคุ. เตปี น เอวมาหำสุ "มยำ อิเมสำ ปญฺจนฺนำ ธมฺมานำ สยำ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา วิปากำ ปเวเทมา"ติ.

เสยฺยถาปี มาณว อนฺธเวณิ ปรำปราสำสตฺตา ปุริโมปี น ปสฺสติ, มชฺฌิโมปี น ปสฺสติ, ปจฺฉิโมปี น ปสฺสติ. เอวเมว โข มาณว อนฺธเวณูปมำ มญฺเญ พฺราหฺมณานำ ภาสิตำ สมฺปชฺชติ, ปุริโมปี น ปสฺสติ, มชฺฌิโมปี น ปสฺสติ, ปจฺฉิโมปี น ปสฺสตีติ.

[๔๖๖] เอวํ วุตฺเต สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควตา อนุเวณฺปเมน[1] วุจฺจมาโน กุปีโต อนตฺตมโน ภควนฺตเยว ขุเสนฺโต ภควนฺตเยว วมฺเภนฺโต ภควนฺตเยว วทมาโน "สมโณ โคตโม ปาปีโต ภวิสฺสตี"ติ ภควนฺตํ เอตทโวจ "พฺราหฺมโณ โภ โคตม โปกฺขรสาติ โอปมญฺโญ สุภควนิโก เอวมาห 'เอวเมว ปนิเมเก[2] สมณพฺราหฺมณา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ ปฏิชานนฺติ, เตสมิทํ ภาสิตํ หสฺสกเยว สมฺปชฺชติ, นามกเยว สมฺปชฺชติ, ริตฺตกเยว สมฺปชฺชติ, ตุจฺฉกเยว สมฺปชฺชติ. กถํ หิ นาม มนุสฺสภูโต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ ชานิสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตี'ติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี"ติ.

กึ ปน มาณว พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ โอปมญฺโญ สุภควนิโก สพฺเพสเยว สมณพฺราหฺมณานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาตีติ? สกายปี หิ โภ โคตม ปุณฺณิกาย ทาสิยา พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ โอปมญฺโญ สุภควนิโก เจตสา เจโต ปริจฺจ นปฺปชานาติ, กุโต ปน สพฺเพสเยว สมณพฺราหฺมณานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานิสฺสตีติ.

เสยฺยถาปี มาณว ชจฺจนฺโธ ปุริโส น ปสฺเสยฺย กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย นีลกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย ปีตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย โลหิตกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย มญฺเชฏฺฐกานิ รูปานิ, น ปสฺเสยฺย สมวิสมํ, น ปสฺเสยฺย ตารกรูปานิ, น ปสฺเสยฺย จนฺทิมสุริเย. โส เอวํ วเทยฺย "นตฺถิ กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, นตฺถิ กณฺหสุกฺกานํ รูปานํ ทสฺสาวี. นตฺถิ นีลกานิ รูปานิ, นตฺถิ นีลกานํ รูปานํ ทสฺสาวี. นตฺถิ ปีตกานิ รูปานิ, นตฺถิ ปีตกานํ รูปานํ ทสฺสาวี. นตฺถิ โลหิตกานิ รูปานิ, นตฺถิ โลหิตกานํ รูปานํ ทสฺสาวี. นตฺถิ มญฺเชฏฺฐกานิ รูปานิ, นตฺถิ มญฺเชฏฺฐกานํ รูปานํ ทสฺสาวี. นตฺถิ สมวิสมํ, นตฺถิ สมวิสมสฺส ทสฺสาวี. นตฺถิ ตารกรูปานิ, นตฺถิ ตารกรูปานํ ทสฺสาวี. นตฺถิ จนฺทิมสุริยา, นตฺถิ จนฺทิมสุริยานํ ทสฺสาวี. อหเมตํ น ชานามิ, อหเมตํ น ปสฺสามิ, ตสฺมา ตํ นตฺถี"ติ. สมฺมา นุ โข โส มาณว วทมาโน วเทยฺยาติ.?

---

[1] ก. อนุเวณฺปมฺเมน [2] ฉ. ก. ปนิเธกจฺเจ

โน หิทำ โภ โคตม. อตฺถิ กณฺหสุกฺกานิ รูปานิ, อตฺถิ กณฺหสุกฺกานำ รูปานำ ทสฺสาวี. อตฺถิ นีลกานิ รูปานิ, อตฺถิ นีลกานำ รูปานำ ทสฺสาวี. อตฺถิ ปีตกานิ รูปานิ, อตฺถิ ปีตกานำ รูปานำ ทสฺสาวี. อตฺถิ โลหิตกานิ รูปานิ, อตฺถิ โลหิตกานำ รูปานำ ทสฺสาวี. อตฺถิ มญฺเชฏฺฐกานิ รูปานิ, อตฺถิ มญฺเชฏฺฐกานำ รูปานำ ทสฺสาวี. อตฺถิ สมวิสมำ, อตฺถิ สมวิสมสฺส ทสฺสาวี. อตฺถิ ตารกรูปานิ, อตฺถิ ตารกรูปานำ ทสฺสาวี. อตฺถิ จนฺทิมสุริยา, อตฺถิ จนฺทิมสุริยานำ ทสฺสาวี. "อหเมตำ น ชานามิ, อหเมตำ น ปสฺสามิ, ตสฺมา ตำ นตฺถี"ติ น หิ โส โภ โคตม สมฺมา วทมาโน วเทยฺยาติ.

เอวเมว โข มาณว พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ โอปมญฺโญ สุภควนิโก อนุโย อจกฺขุโก. โส วต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสำ ปสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตีติ เนตำ ฐานำ วิชฺชติ.

[๔๖๗] ตำ กิ มญฺญสิ มาณว? เย ปน เต โกสิกา พฺราหฺมณมหาสาลา. เสยฺยถีทำ? จงฺกี พฺราหฺมโณ ตารุกฺโข พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ พฺราหฺมโณ ชาณุสฺโสณิ พฺราหฺมโณ ปีตา จ เต โตเทยฺโย. กตมา เนสำ เสยฺโย? ยำ วา เต สมฺมุจฺจา วาจำ ภาเสยฺยุ ยำ วา อสมฺมุจฺจาติ? สมฺมุจฺจา โภ โคตม.

กตมา เนสำ เสยฺโย? ยำ วา เต มนฺตา วาจำ ภาเสยฺยุ ยำ วา อมนฺตาติ? มนฺตา โภ โคตม.

กตมา เนสำ เสยฺโย? ยำ วา เต ปฏิสงฺขาย วาจำ ภาเสยฺยุ ยำ วา อปฺปฏิสงฺขายาติ? ปฏิสงฺขาย โภ โคตม.

กตมา เนสำ เสยฺโย? ยำ วา เต อตฺถสญฺหิตำ วาจำ ภาเสยฺยุ ยำ วา อนตฺถสญฺหิตนฺติ? อตฺถสญฺหิตำ โภ โคตม.

ตำ กิ มญฺญสิ มาณว? ยทิ เอวำ สนฺเต พฺราหฺมเณน โปกฺขรสาตินา โอปมญฺเญน สุภควนิเกน สมฺมุจฺจา วาจา ภาสิตา อสมฺมุจฺจาติ? อสมฺมุจฺจา โภ โคตม.

---

๑ สี.อิ.ก. วา

มนฺตา วาจา ภาสิตา อมนฺตาติ? อมนฺตา โภ โคตม.

ปฏิสงฺขาย วาจา ภาสิตา อปฺปฏิสงฺขายาติ? อปฺปฏิสงฺขาย โภ โคตม.

อตฺถสญฺหิตา วาจา ภาสิตา อนตฺถสญฺหิตาติ? อนตฺถสญฺหิตา โภ โคตม.

ปญฺจ โข อิเม มาณว นีวรณา. กตเม ปญฺจ? กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ. อิเม โข มาณว ปญฺจ นีวรณา อิเมหิ โข มาณว ปญฺจหิ นีวรเณหิ พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ โอปมญฺโญ สุภควนิโก อาวุโต นิวุโต โอผุโต[1] ปริโยนทฺโธ. โส วต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ.

[๔๖๘] ปญฺจ โข อิเม มาณว กามคุณา. กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา ฯ เป ฯ ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา. ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา. กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา. อิเม โข มาณว ปญฺจ กามคุณา. อิเมหิ โข มาณว ปญฺจหิ กามคุเณหิ พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ โอปมญฺโญ สุภควนิโก คธิโต[2] มุจฺฉิโต อชฺฌาปนฺโน[3] อนาทีนวทสฺสาวี อนิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ. โส วต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสสํ ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ.

ตํ กิ มญฺญสิ มาณว? ยํ วา ติณกฏฺฐุปาทานํ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชาเยยฺย, ยํ วา นิสฺสฏฺฐติณกฏฺฐุปาทานํ อคฺคิ ชาเยยฺย, กตโม นุ ขฺวาสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณวา จ ปภสฺสโร จาติ? สเจ ตํ โภ โคตม ฐานํ นิสฺสฏฺฐติณกฏฺฐุปาทานํ อคฺคิ ชาเตยฺย, สฺวาสฺส อคฺคิ อจฺจิมา เจว วณฺณวา จ ปภสฺสโร จาติ. อฏฺฐานํ โข เอตํ มาณว อนวกาโส, ยํ นิสฺสฏฺฐติณกฏฺฐุปาทานํ อคฺคิ

---

๑ ฉ.ม. โอผุโฏ, สี. โอวุโต ๒ ฉ.ม. คถิโต ๓ ฉ.ม. อชฺโฌปนฺโน

ชาเตยฺย อญฺญตฺร อิทฺธิมตา. เสยฺยถาปี มาณว คิฬกฏฺฐุปาทานํ ปฏิจฺจ อคฺคิ ชลติ, ตถูปมาหํ มาณว อิมํ ปีติ๋ วทามิ, ยายํ ปีติ ปณีเต กามคุเณ ปฏิจฺจ. เสยฺยถาปี มาณว นิสฺสฏฺฐคิฬกฏฺฐุปาทานา๑ อคฺคิ ชลติ, ตถูปมาหํ มาณว อิมํ ปีติ๋ วทามิ, ยายํ ปีติ อญฺญเตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหิ.

กถมา จ มาณว ปีติ อญฺญเตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหิ? อิธ มาณว ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ จ เป จ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยมฺปี โข มาณว ปีติ อญฺญเตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหิ. ปุน จปรํ มาณว ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา จ เป จ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; อยมฺปี โข มาณว ปีติ อญฺญเตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหิ.

[๕๖๙] เย เต มาณว พฺราหฺมณา ปณีเต ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, กเมตฺถ๒ พฺราหฺมณา ธมฺมํ มหปฺผลตรํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนายาติ? เยเม โภ โคตม พฺราหฺมณา ปณีเต ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, จาคเมตฺถ พฺราหฺมณา ธมฺมํ มหปฺผลตรํ ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนายาติ.

กึ กิ๋ มญฺญสิ มาณว? อิธ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส มหายญฺโญ ปจฺจุปฏฺฐิโต อสฺส. อถ เทฺว พฺราหฺมณา อาคจฺเฉยฺยุ๋ "อิตฺถนฺนามสฺส พฺราหฺมณสฺส มหายญฺญ๋ อนุภวิสฺสามา"ติ. ตเตฺรกสฺส๓ พฺราหฺมณสฺส เอวมสฺส "อโห วตาหเมว ลเภยฺยํ ภตฺตคฺเค อคฺคาสนํ อคฺโคทกํ อคฺคปีณฺฑ๋, น อญฺโญ พฺราหฺมโณ ลเภยฺยุ ภตฺตคฺเค อคฺคาสนํ อคฺโคทกํ อคฺคปีณฺฑนฺ"ติ. จานํ โข ปเนตํ มาณว วิชฺชติ, ยํ อญฺโญ พฺราหฺมโณ ลเภยฺย ภตฺตคฺเค อคฺคาสนํ อคฺโคทกํ อคฺคปีณฺฑ๋. น โส พฺราหฺมโณ ลเภยฺย ภตฺตคฺเค อคฺคาสนํ อคฺโคทกํ อคฺคปีณฺฑ๋. "อญฺโญ พฺราหฺมโณ ลภติ

---

๑ สี.อิ. นิสฺสฏฺฐคิฬกฏฺฐุปาทานา ปฏิจฺจ ๒ ฉ.ม. กตเมตฺถ ๓ อิ. ตตฺเถกสฺส

ภตฺตคฺเค อคฺคาสนํ อคฺโคทกํ อคฺคปีณฺฑํ, นาหํ ฉภามิ ภตฺตคฺเค อคฺคาสนํ อคฺคทกํ อคฺคปีณฺฑนฺ"ติ อิติ โส กุปีโต อนตฺตมโน. อิมสฺส ปน มาณว พฺราหฺมณา กึ วิปากํ ปญฺญเปนฺตีติ? น เขฺวตฺถ โภ โคตม พฺราหฺมณา เอวํ ทานํ เทนฺติ "อิมินา ปโร กุปีโต อนตฺตมโน"ติ. อถ เขฺวตฺถ พฺราหฺมณา อนุกมฺปาชาติกเยว ทานํ เทนฺตีติ. เอวํ สนฺเต โข มาณว พฺราหฺมณานํ อิทํ ฉฏฺฐํ ปุญฺญกิริยาวตฺถุ โหติ, ยทิทํ อนุกมฺปาชาติกนฺติ. เอวํ สนฺเต โภ โคตม พฺราหฺมณานํ อิทํ ฉฏฺฐํ ปุญฺญกิริยาวตฺถุ โหติ, ยทิทํ อนุกมฺปาชาติกนฺติ.

เย เต มาณว พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, อิเม ตฺวํ ปญฺจ ธมฺเม กตฺถ พหุํ สมนุปสฺสสิ คหฏฺเฐสุ วา ปพฺพชิเตสุ วาติ? เยเม โภ โคตม พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, อิมาหํ ปญฺจ ธมฺเม ปพฺพชิเตสุ พหุํ สมนุปสฺสามิ, อปฺปํ คหฏฺเฐสุ. คหฏฺโฐ หิ โภ โคตม มหตฺโถ มหากิจฺโจ มหาธิกรโณ มหาสมารมฺโภ, น สตตํ สมิตํ สจฺจวาที โหติ. ปพฺพชิโต โข ปน โภ โคตม อปฺปตฺโถ อปฺปกิจฺโจ อปฺปาธิกรโณ อปฺปสมารมฺโภ, สตตํ สมิตํ สจฺจวาที โหติ. คหฏฺโฐ หิ โภ โคตม มหตฺโถ มหากิจฺโจ มหาธิกรโณ มหาสมารมฺโภ, น สตตํ สมิตํ ตปสฺสี โหติ ... พฺรหฺมจารี โหติ ... สชฺฌายพหุโล โหติ ... จาคพหุโล โหติ. ปพฺพชิโต โข ปน โภ โคตม อปฺปตฺโถ อปฺปกจฺโจ อปฺปาธิกรโณ อปฺปสมารมฺโภ, สตตํ สมิตํ ตปสฺสี โหติ ... พฺรหฺมจารี โหติ ... สชฺฌายพหุโล โหติ ... จาคพหุโล โหติ. เยเม โภ โคตม พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, อิมาหํ ปญฺจ ธมฺเม ปพฺพชิเตสุ พหุํ สมนุปสฺสามิ, อปฺปํ คหฏฺเฐสูติ.

เย เต มาณว พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, จิตฺตสฺสาหํ เอเต ปริกฺขารา วทามิ, ยทิทํ จิตฺตํ อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ, สตฺต ภาวนาย. อิธ มาณว ภิกฺขุ สจฺจวาที โหติ, โส "สจฺจวาทิมฺหี"ติ

ฉภิ อตฺถเวทึ, ฉภิ ธมฺมเวทึ, ฉภิ ธมฺมูปสญฺหิตํ ปาโมชฺชํ. ยนฺตํ กุสลูปสญฺหิตํ ปาโมชฺชํ, จิตฺตสฺสาหํ เอตํ ปริกฺขารํ วทามิ, ยทิทํ, จิตฺตํ อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ, ตสฺส ภาวนาย. อิธ มาณว ภิกฺขุ ตปสฺสี โหติ ... พฺรหฺมจารี โหติ ... ฉฬภิญฺญายพหุโล โหติ ... จาคพหุโล โหติ, โส "จาคพหุโลมฺหี"ติ ฉภิ อตฺถเวทึ, ฉภิ ธมฺมเวทึ, ฉภิ ธมฺมูปสญฺหิตํ ปาโมชฺชํ. ยนฺตํ กุสลูปสญฺหิตํ ปาโมชฺชํ, จิตฺตสฺสาหํ เอตํ ปริกฺขารํ วทามิ, ยทิทํ จิตฺตํ อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ, ตสฺส ภาวนาย. เย เต มาณว พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสลสฺส อาราธนาย, จิตฺตสฺสาหํ เอเต ปริกฺขาเร วทามิ, ยทิทํ จิตฺตํ อเวรํ อพฺยาปชฺฌํ, ตสฺส ภาวนายาติ.

[๔๗๐] เอวํ วุตฺเต สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "สุตฺตเมตํ โภ โคตม 'ฉมโณ โคตโม พฺรหฺมานํ ฉหพฺยตาย มคฺคํ ปชานาตี"ติ.

ตํ กึ มญฺญสิ มาณว? อาฉนฺเน อิโต นพการคาโม, นยิโต ทูเร นพการคาโมติ? เอวํ โภ โคตม อาฉนฺเน อิโต นพการคาโม, นยิโต ทูเร นพการคาโมติ. ตํ กึ มญฺญสิ มาณว? อิธ ขฺวสฺส ปุริโส นพการคาเม ชาตวฑฺโฒ, ตเมนํ นพการคามโต ตาวเทว อวฉฏฺฐึ นพการคามสฺส มคฺคํ ปุจฺเฉยฺย. ฉิยา นุ โข มาณว ตสฺส ปุริสสฺส นพการคาเม ชาตวฑฺฒสฺส นพการคามสฺส มคฺคํ ปุฏฺฐสฺส ทนฺธายิตตฺตํ วา วิตฺถายิตตฺตํ วาติ? โน หิทํ โภ โคตม. ตํ กิสฺส เหตุ? อมุ หิ โภ โคตม ปุริโส นพการคาเม ชาตวฑฺโฒ, ตสฺส ฉพฺพาเนว นพการคามสฺส มคฺคานิ สุวิทิตานีติ. ฉิยา นุ โข มาณว ตสฺส ปุริสสฺส นพการคาเม ชาตวฑฺฒสฺส นพการคามสฺส มคฺคํ ปุฏฺฐสฺส ทนฺธายิตตฺตํ วา วิตฺถายิตตฺตํ วาติ. น เหวฺวิ ตถาคตสฺส พฺรหฺมโลกา วา พฺรหฺมโลกคามินี วา ปฏิปทา ปุฏฺฐสฺส ทนฺธายิตตฺตํ วา วิตฺถายิตตฺตํ วา. พฺรหฺมานญฺจาหํ มาณว ปชานามิ พฺรหฺมโลกญฺจ พฺรหฺมโลกคามินิญฺจ ปฏิปทํ, ยถาปฏิปนฺโน จ พฺรหฺมโลกา อุปปนฺโน, ตญฺจ ปชานามีติ. สุตฺตเมตํ โภ โคตม

---

๑ ฉ.ม. ชาตวฑฺโฒ

"สมโณ โคตโม พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสตี"ติ, สาธุ เม ภวํ โคตโม พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺคํ เทเสตูติ. เตนหิ มาณว สุณาหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามีติ. "เอวํ โภ"ติ โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควโต ปจฺจสฺโสสิ. ภควา เอตทโวจ

[๔๗๑] กตโม จ มาณว พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺโค? อิธ มาณว ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ ... ตถา ตติยํ ... ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. เอวํ ภาวิตาย โข มาณว เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ, น ตํ ตตฺราวสิสฺสติ, น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติ. เสยฺยถาปี มาณว พลวา สงฺขมโม อปฺปกสิเรเนว จาตุทฺทิสา วิญฺญาเปยฺย, เอวเมว โข มาณว เอวํ ภาวิตาย เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ, น ตํ ตตฺราวสิสฺสติ, น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติ; อยมฺปี โข มาณว พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺโค.

ปุน จปรํ มาณว ภิกฺขุ กรุณาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯ เป ฯ อเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกं ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ. ตถา ทุติยํ... ตถา ตติยํ ... ตถา จตุตฺถํ. อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเฌน ผริตฺวา วิหรติ. เอวํ ภาวิตาย โข มาณว อุเปกฺขาย เจโตวิมุตฺติยา ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ, น ตํ ตตฺราวสิสฺสติ, น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติ. เสยฺยถาปี มาณว พลวา สงฺขมโม อปฺปกสิเรเนว จาตุทฺทิสา วิญฺญาเปยฺย. เอวเมว โข มาณว เอวํ ภาวิตาย อุเปกฺขาย เจโตวิมุตฺติยา ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ, น ตํ ตตฺราวสิสฺสติ, น ตํ ตตฺราวติฏฺฐติ; อยมฺปี โข มาณว พฺรหฺมานํ สหพฺยตาย มคฺโคติ.

[๔๗๒] เอวํ วุตฺเต สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย,

ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมว โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มं ภวं โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตं สรณํ คตं. หนฺท จทานิ มยं โภ โคตม คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยं พหุกรณียา"ติ. ยสฺสทานิ ตุมฺเห มาณวา กาลं มญฺญถ'ติ. อถ โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควโต ภาสิตं อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตं อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

เตน โข ปน สมเยน ชาณุสฺโสณิ พฺราหฺมโณ สพฺพเสตेन วฬวาภิรเถน[1] สาวตฺถิยา นิยฺยาติ ทิวาทิวสฺส. อทฺทสา โข ชาณุสฺโสณิ พฺราหฺมโณ สุภํ มาณวं โตเทยฺยปุตฺตं ทูรโตว อาคจฺฉนฺตं; ทิสฺวาน สุภํ มาณวं โตเทยฺยปุตฺตं เอตทโวจ "หนฺท กุโต นุ ภวं ภารทฺวาโช อาคจฺฉติ ทิวาทิวสฺสา"ติ. อิโต หิ โข อหं โภ อาคจฺฉามิ สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกาติ. กึ ปน มญฺญสิ? ภวं ภารทฺวาโช สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญาเวยฺยตฺติยं ปณฺฑิโต มญฺเญติ, โก จาหมฺโภ, โก จ สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญาเวยฺยตฺติยं ชานิสฺสามิ, โสปิ นูนสฺส ตาทิโสว, โย สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญาเวยฺยตฺติยं ชาเนยฺยาติ. อุพาราย ขลุ ภวं ภารทฺวาโช สมณํ โคตมं ปสංสาย ปสංสตีติ. โก จาหมฺโภ, โก จ สมณं โคตมं ปสංสิสฺสามิ, ปสංตฺถปสංตฺโถ โส ภวं โคตโม เสฏฺโฐ เทวมนุสฺสานं. เย จิเม โภ พฺราหฺมณา ปญฺจ ธมฺเม ปญฺญเปนฺติ ปุญฺญสฺส กิริยาย กุสලสฺส อาราธนาย, จิตฺตสฺเสเต สมโณ โคตโม ปริกฺขาเร วเทติ, ยทิทं จิตฺตํ เอวं อพฺยาปชฺฌं, คสฺส ภาวนายาติ.

เอวं วุตฺเต ชาณุสฺโสณิ พฺราหฺมโณ สพฺพเสตา วฬวาภิรถา โอโรหิตฺวา เอกंสं อุตฺตราสงฺคं กริตฺวา, เยน ภควา, เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา อุทานं อุทาเนสิ "ตาภา รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสලสฺส, สุตฺถุ[2] รญฺโญ ปเสนทิสฺส โกสලสฺส, ยสฺส วิชิเต คตาคโต วิหรติ อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ"ติ.

สุภสุตฺตं นิฏฺฐิตं นวมं.

---

๑ สี. วพภิรเถน ๒ ฉ.ม. สุตฺถุตาภา

๑๐. สงฺคารวสุตฺต

[๔๗๓] เอวมฺเม สุตํ:- เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกํ จรติ มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิ. เตน โข ปน สมเยน ขนฺโธนาม พฺราหฺมณี ปจฺจกปฺเป ปฏิวสติ, อภิปฺปสนฺนา พุทฺเธ จ ธมฺเม จ สงฺเฆ จ. อถ โข ขนฺโธนาม พฺราหฺมณี อุปกฺขลิตฺวา ติกฺขตฺตุํ อุทานํ อุทาเนสิ "นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส, นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส, นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา"ติ.

เตน โข ปน สมเยน สงฺคารโว นาม มาณโว ปจฺจกปฺเป ปฏิวสติ ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย. อสฺโสสิ โข สงฺคารโว มาณโว ขนฺโธนิยา พฺราหฺมณิยา เอวํ วาจํ ภาสมานาย; สุตฺวาน ขนฺโธนามี พฺราหฺมณี เอตทโวจ "อวฺหตา จย[๒] ขนฺโธนามี พฺราหฺมณี, ปรฺหตา จย[๓] ขนฺโธนามี พฺราหฺมณี วิชฺชมานานํ เตวิชฺชานํ พฺราหฺมณานํ อถ จ ปน ตสฺส มุณฺฑกสฺส สมณสฺส วณฺณํ ภาสติ[๔]"ติ. น หิ ปน ตุวํ ตาต ภารทฺวาช ตสฺส ภควโต สีลปญฺญาณํ ชานาสิ, สเจ ตุวํ ตาต ภารทฺวาช ตสฺส ภควโต สีลปญฺญาณํ ชาเนยฺยาสิ, น ตุวํ ตาต ภารทฺวาช ตํ ภควนฺตํ อกฺโกสิตพฺพํ ปริภาสิตพฺพํ มญฺเญยฺยาสีติ. เตนหิ โภติ ยทา สมโณ โคตโม ปจฺจกปฺปี อนุปฺปตฺโต โหติ, อถ เม อาโรเจยฺยาสีติ. "เอวํ ภารทฺวาชา"ติ โข ขนฺโธนามี พฺราหฺมณี สงฺคารวสฺส มาณวสฺส ปจฺจสฺโสสิ.

อถ โข ภควา โกสเลสุ อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน, เยน ปจฺจกปฺปี, ตทวสริ.

---

๑ ฉ.ม. จญฺจกปฺเป, อิ. จณฺฑกปฺเป, สี. มณฺฑกปฺเป ๒ ฉ.ม. อวฺหตาว อยํ
๓ ฉ.ม. ปรฺหตาว อยํ ๔ ฉ.ม. ภาสิสฺสตีติ

ตตฺร สุทํ ภควา ปจฺจูสกปฺเป วิหรติ โตเทยฺยานํ พฺราหฺมณานํ อมฺพวเน. อสฺโสสิ โข ขณฺฑชานิ พฺราหฺมณี "ภควา กิร ปจฺจูสกปฺปี อนุปฺปตฺโต ปจฺจูสกปฺเป วิหรติ โตเทยฺยานํ พฺราหฺมณานํ อมฺพวเน"ติ. อถ โข ขณฺฑชานิ พฺราหฺมณี, เยน สงฺคารโว มาณโว, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สงฺคารวํ มาณวํ เอตทโวจ "อยํ ตาต ภทฺรมุข โส ภควา ปจฺจูสกปฺปี อนุปฺปตฺโต ปจฺจูสกปฺเป วิหรติ โตเทยฺยานํ พฺราหฺมณานํ อมฺพวเน, ยสฺสทานิ ตฺวํ ตาต ภทฺรมุข กาลํ มญฺญสี"ติ.

[๔๗๔] "เอวํ โภที"ติ โข สงฺคารโว มาณโว ขณฺฑชานิยา พฺราหฺมณิยา ปฏิสฺสุตฺวา, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺโมทิ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ; เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สงฺคารโว มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ "สนฺติ โข โภ โคตม เอเก สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ. ตตฺร โภ โคตม เย เต สมณพฺราหฺมณา ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ, เตสํ ภวํ โคตโม กตโมติ? ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตานํ อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺตานมฺปี โข อหํ ภารทฺวาช เอวมฺปาหํ วทามิ. สนฺติ ภารทฺวาช เอเก สมณพฺราหฺมณา อนุสฺสวิกา, เต อนุสฺสเวน ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ, เสยฺยถาปี พฺราหฺมณา เววิชฺชา. สนฺติ ปน ภารทฺวาช เอเก สมณพฺราหฺมณา เกวลํ สทฺธามตฺตเกน ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ, เสยฺยถาปี ตกฺกี วีมํสี. สนฺติ ภารทฺวาช เอเก สมณพฺราหฺมณา ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํเยว ธมฺมํ อภิญฺญาย ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ. ตตฺร ภารทฺวาช เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํเยว ธมฺมํ อภิญฺญาย ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ, เตสาหมสฺมิ. ตทมินาเปตํ ภารทฺวาช ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํเยว ธมฺมํ อภิญฺญาย ทิฏฺฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา อาทิพฺรหฺมจริยํ ปฏิชานนฺติ, เตสาหมสฺมิ.

[๔๗๕] อิธ เม ภารทฺวาช ปุพฺเพว สมฺโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสตฺตสฺเสว สโต เอตทโหสิ "สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อพฺโภกาโส ปพฺพชฺชา, นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํ, ยนฺนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช อปเรน สมเยน ทหโรว สมาโน สุสุกาฬเกโส ภทฺรเน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต, ปฐเมน วยสา อกามกานํ มาตาปิตูนํ อสฺสุมุขานํ โรทนฺตานํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ. โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน กิกุสลคเวสี อนุตฺตรํ สนฺติวรปทํ ปริเยสมาโน, เยน อาฬาโร กาลาโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อาฬารํ กาลามํ เอตทโวจํ "อิจฺฉามหं อาวุโส กาลาม อิมสฺมิ ธมฺมวินเย พฺรหฺมจริยं จริตุนฺ"ติ. เอวํ วุตฺเต ภารทฺวาช อาฬาโร กาลาโม มं เอตทโวจ "วิหรตายสฺมา, ตาทิโส อยं ธมฺโม, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส นจิรสฺเสว สกं อาจริยกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยา"ติ. โส โข อหं ภารทฺวาช นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตं ธมฺมं ปริยาปุณิ. โส โข อหं ภารทฺวาช ตาวตเกเนว โอฏฺฐปหตมตฺเตน ตนฺตีตลาปนมตฺเตน ญาณวาทญฺจ วทามิ เถรวาทญฺจ, "ชานามิ ปสฺสามี"ติ จ ปฏิชานามิ อหญฺเจว อญฺเญ จ. ตสฺส มยฺหं ภารทฺวาช เอตทโหสิ "น โข อาฬาโร กาลาโม อิมं ธมฺมं เกวลํ สทฺธามตฺตเกน 'สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี'ติ ปเวเทติ, อทฺธา อาฬาโร กาลาโม อิมं ธมฺมं ชานํ ปสฺสํ วิหรตี"ติ.

อถ ขฺวาหं ภารทฺวาช, เยน อาฬาโร กาลาโม, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อาฬารं กาลามํ เอตทโวจ "กิตฺตาวตา โน อาวุโส กาลาม อิมं ธมฺมं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี"ติ ปเวเทสี"ติ? เอวํ วุตฺเต ภารทฺวาช อาฬาโร กาลาโม อากิญฺจญฺญายตนํ ปเวเทสิ. ตสฺส มยฺหं ภารทฺวาช เอตทโหสิ "น โข อาฬารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ สทฺธา, มยฺหมฺปตฺถิ สทฺธา. น โข อาฬารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ วีริยं, มยฺหมฺปตฺถิ วีริยं. สติ ฯ เป ฯ สมาธิ ฯ เป ฯ ปญฺญา,

มยฺหมฺปฏิ ปญฺญา. ยนฺนูนาหํ ยํ ธมฺมํ อาฬาโร กาลาโม 'สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี'ติ ปเวเทติ, ตสฺส ธมฺมสฺส สจฺฉิกิริยาย ปทเหยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสึ. อถ ขฺวาหํ ภารทฺวาช, เยน อาฬาโร กาลาโม, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อาฬารํ กาลามํ เอตทโวจํ "เอตฺตาวตา โน อาวุโส กาลาม อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี"ติ. เอตฺตาวตา โข อหํ อาวุโส อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทมีติ. อหมฺปิ โข อาวุโส เอตฺตาวตา อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ. ลาภา โน อาวุโส, สุลทฺธํ โน อาวุโส. เย มยํ อายสฺมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจาริ* ปสฺสาม. อิติ ยาหํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทมิ, ตํ ตุวํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ; ยํ ตุวํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ, ตมหํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทมิ. อิติ ยาหํ ธมฺมํ ชานามิ, ตํ ตุวํ ธมฺมํ ชานาสิ; ยํ ตุวํ ธมฺมํ ชานาสิ, ตมหํ ธมฺมํ ชานามิ. อิติ ยาทิโส อหํ, ตาทิโส ตุวํ; ยาทิโส ตุวํ, ตาทิโส อหํ. เอหิทานิ อาวุโส อุโภ วสฺสนฺตา อิมํ คณํ ปริหรามาติ. อิติ โข ภารทฺวาช อาฬาโร กาลาโม อาจริโย เม สมาโน เอตฺตโก อนฺเตวาสึ มํ สมานํ อตฺตนา สมสมํ ฐเปสิ, อุฬาราย จ มํ ปูชาย ปูเชสิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "นายํ ธมฺโม นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ, ยาวเทว อากิญฺจญฺญายตนูปปตฺติยา"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช ตं ธมฺมं อนตงฺกริตฺวา ตสฺมา ธมฺมา นิพฺพิชฺช อปกฺกมึ.

[๔๗๖] โส โข อหํ ภารทฺวาช กิกฺขสฺตเวสี อนุตฺตรं สนฺติวรปทं ปริเยสมาโน, เยน อุทฺทโก รามปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อุทฺทกं รามปุตฺตं เอตทโวจ "อิจฺฉามหं อาวุโส อิมสฺมึ ธมฺมวินเย พฺรหฺมจริยं จริตุนฺ"ติ. เอวं วุตฺเต ภารทฺวาช อุทฺทโก รามปุตฺโต มं เอตทโวจ "วิหรตายสฺมา, ตาทิโส อยं ธมฺโม, ยตฺถ วิญฺญู ปุริโส นจิรสฺเสว สกं อาจริยกं สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช

วิหเรยฺยา"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตํ ธมฺมํ ปริยาปุณิ. โส โข อหํ ภารทฺวาช ตาวตเกเนว โอฏฺฐปหตมตฺเตน ถทีตถาปนมตฺเตน ญาณวาทญฺจ วทามิ เถรวาทญฺจ, "ชานามิ ปสฺสามี"ติ จ ปฏิชานามิ อหญฺเจว อญฺเญ จ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "น โข ราโม อิมํ ธมฺมํ เกวลํ สทฺธามตฺตเกน 'สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี'ติ ปเวเทติ, อทฺธา ราโม อิมํ ธมฺมํ ชานํ ปสฺสํ วิหาสี"ติ. อถ ขฺวาหํ ภารทฺวาช, เยน อุทฺทโก รามปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อุทฺทกํ รามปุตฺตํ เอตทโวจํ "กิตฺตาวตา โน อาวุโส ราโม อิมํ ธมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี"ติ ปเวเทสี"ติ. เอวํ วุตฺเต ภารทฺวาช อุทฺทโก รามปุตฺโต เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ ปเวเทสิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "น โข รามสฺเสว อโหสิ สทฺธา, มยฺหมฺปตฺถิ สทฺธา. น โข รามสฺเสว อโหสิ วิริยํ ฯเป ฯ สติ ... สมาธิ ... ปญฺญา, มยฺหมฺปตฺถิ ปญฺญา. ยนฺนูนาหํ ยํ ธมฺมํ ราโม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ ปเวเทสิ, ตสฺส ธมฺมสฺส สจฺฉิกิริยาย ปทเหยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช นจิรสฺเสว ขิปฺปเมว ตํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

อถ ขฺวาหํ ภารทฺวาช, เยน อุทฺทโก รามปุตฺโต, เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา อุทฺทกํ รามปุตฺตํ เอตทโวจํ "เอตฺตาวตา โน อาวุโส ราโม อิมํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี"ติ. เอตฺตาวตา โข อาวุโส ราโม อิมํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสีติ. อหมฺปิ โข อาวุโส เอตฺตาวตา อิมํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ. ลาภา โน อาวุโส, สุลทฺธํ โน อาวุโส, เย มยํ อายสฺมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจาริ ปสฺสาม. อิติ ยํ ธมฺมํ ราโม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสิ, ตํ ตุวํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรสิ; ยं ตุวํ ธมฺมํ สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ, ตं ธมฺมं ราโม สยं อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสิ. อิติ ยं ธมฺมํ ราโม อภิญฺญาสิ, ตं ตุวํ ธมฺมํ ชานาสิ; ยं ตุวं ธมฺมํ ชานาสิ, ตं ธมฺมํ ราโม อภิญฺญาสิ. อิติ ยาทิโส ราโม อโหสิ, ตาทิโส ตุวํ; ยาทิโส ตุวํ, ตาทิโส

ราโม อโหสิ. เอหิทานิ อาวุโส ตุวํ อิมํ คณํ ปริหราติ. อิติ โข ภารทฺวาช อุทฺทโก รามปุตฺโต สพฺรหฺมจารึ เม สมาโน อาจริยฏฺฐาเน มํ ฐเปสิ, อุฬาราย จ มํ ปูชาย ปูเชสิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "นายํ ธมฺโม นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ, ยาวเทว เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปปตฺติยา"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช ตं ธมฺมํ อนติกฺกมิตฺวา ตสฺมา ธมฺมา นิพฺพิชฺช อปกฺกมิ.

[๔๗๗] โส โข อหํ ภารทฺวาช กิกุสนฺธเวลึ อนุตฺตรํ สนฺติวรปทं ปริเยสมาโน มคเธสุ อนุปุพฺเพน จาริกं จรมาโน, เยน อุรุเวลา เสนานิคโม, ตทวสริ. ตตฺถทฺทสं รมณียं ภูมิภาคं ปาสาทิกญฺจ วนสณฺฑं นทิญฺจ สนฺทนฺตึ เสโตทกं สุปติตฺถं รมณียं สมนฺตา จ โคจรคามं. ตสฺส มยฺหं ภารทฺวาช เอตทโหสิ "รมณีโย วต โภ ภูมิภาโค, ปาสาทิโก จ วนสณฺโฑ, นที จ สนฺทติ เสโตทกา สุปติตฺถา รมณียา, สมนฺตา จ โคจรคาโม, 'อลं วติทं กุลปุตฺตสฺส ปธานตฺถิกสฺส ปธานายา"ติ. โส โข อหं ภารทฺวาช ตตฺเถว นิสีทึ "อลมิทं ปธานายา"ติ. อภีสฺสุ มं ภารทฺวาช ติสฺโส อุปมา ปฏิภංสุ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:-

เสยฺยถาปี ภารทฺวาช อลฺลं กฏฺฐं สเสฺนหं อุทเก นิกฺขิตฺตं. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณึ อาทาย "อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ, เตโช ปาตุกริสฺสามี"ติ. ตं กึ มญฺญสิ ภารทฺวาช? อปิ นุ โส ปุริโส อมุं อลฺลं กฏฺฐं สเสฺนหं อุทเก นิกฺขิตฺตं อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมตฺถนฺโต อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺยาติ? โน หิทं โภ โคตม. ตं กิสฺส เหตุ? อทุญฺหิ โภ โคตม อลฺลं กฏฺฐं สเสฺนหं, ตญฺจ ปน อุทเก นิกฺขิตฺตं, ยาวเทว จ ปน โส ปุริโส กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสาติ. เอวเมว โข ภารทฺวาช เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ถาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ อวูปกฏฺฐา วิหรนฺติ. โย จ เนสं กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามเสเนโห กามมุจฺฉา กามปิปาสา กามปริฬาโห, โส จ อชฺฌตฺตं น สุปฺปหีโน โหติ น สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิโย. โอปกฺกมิกา เจปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา

ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, อภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. โน เจปี เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, อภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย; อยํ โข มํ ภารทฺวาช ปฐมา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

[๔๗๘] อปราปี โข มํ ภารทฺวาช ทุติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:-

เสยฺยถาปี ภารทฺวาช ยตฺถ กฏฺฐํ สเญฺหหิ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ. อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณิ์ อาทาย "อคฺคิ์ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ, เตโช ปาตุกริสฺสามิ"ติ. ตํ กิ์ มญฺญสิ ภารทฺวาช? อปิ นุ โข ปุริโส อมุ์ ยตฺถ กฏฺฐํ สเญฺหหิ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ อุตฺตรารณิ์ อาทาย อภิมตฺเถนฺโต อคฺคิ์ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺยาติ? โน หิทํ โภ โคตม. ตํ กิสฺส เหตุ? อทญฺหิ โภ โคตม ยตฺถ กฏฺฐํ สเญฺหหิ กิญฺจาปี อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ, ยาวเทว จ ปน โข ปุริโส กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคี์ อสฺสาติ. เอวเมว โข ภารทฺวาช เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ วูปกฏฺฐา วิหรนฺติ. โย จ เนสํ กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามเสฺนโห กามมุจฺฉา กามปิปาสา กามปริฬาโห, โส จ อชฺฌตฺตํ น สุปฺปหีโน โหติ น สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ. โอปกฺกมิกา เจปี เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, อภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. โน เจปี เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, อภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย; อยํ โข มํ ภารทฺวาช ทุติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

[๔๗๙] อปราปี โข มํ ภารทฺวาช ตติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา:-

เสยฺยถาปี ภารทฺวาช สุกฺขํ กฏฺฐํ โกพาฬ์ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ. อถ

ปุริโส ฆาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณึ อาทาย "อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ, เตโช ปาตุ-กริสฺสามี"ติ. ตํ กึ มญฺญสิ ภารทฺวาช? อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ สุกฺขํ กฏฺฐํ โกพาฬึ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมตฺเถนฺโต อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺยาติ? เอวํ โภ โคตม. ตํ กิสฺส เหตุ? อทุญฺหิ โภ โคตม สุกฺขํ กฏฺฐํ โกพาฬึ, ตญฺจ ปน อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตนฺติ. เอวเมว โข ภารทฺวาช เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กามเมหิ วูปกฏฺฐา วิหรนฺติ. โย จ เนสํ กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามเสฺนโห กามมุจฺฉา กามปิปาสา กามปริฬาโห, โส จ อชฺฌตฺตํ สุปฺปหีโน โหติ สุปฺปฏิปสฺสทฺโธ. โอปกฺกมิกา เจปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, ภพฺพาว เต ญาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย. โน เจปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, ภพฺพาว เต ญาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมฺโพธาย; อยํ โข มํ ภารทฺวาช ตติยา อุปมา ปฏิภาสิ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา. อิมา โข มํ ภารทฺวาช ติสฺโส อุปมา ปฏิภํสุ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา.

[๔๘๐] ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคเณฺหยฺยํ อภินิปฺปีเพยฺยํ อภิสนฺตาเปยฺยนฺ"ติ, โส โข อหํ ภารทฺวาช ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหามิ อภินิปฺปีเพมิ อภิสนฺตาเปมิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช ทนฺเตภิ-ทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหโต อภินิปฺปีเยหโต อภิสนฺตาปยโต กจฺเฉหิ เสทา มุจฺจนฺติ. เสยฺยถาปิ ภารทฺวาช พลวา ปุริโส ทุพฺพลตรํ ปุริสํ สีเส วา คเหตฺวา ขนฺเธ วา คเหตฺวา อภินิคฺคเณฺหยฺย อภินิปฺปีเพยฺย อภิสนฺตาเปยฺย; เอวเมว โข เม ภารทฺวาช ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลุํ อาหจฺจ เจตสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหโต อภินิปฺปีเยหโต อภิสนฺตาปยโต กจฺเฉหิ เสทา มุจฺจนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ภารทฺวาช วิริยํ โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ

อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

[๔๘๑] ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ กณฺณโสเตหิ วาตานํ นิกฺขนฺตานํ อธิมตฺโต สทฺโท โหติ. เสยฺยถาปี นาม กมฺมารคคฺคริยา ธมมานาย อธิมตฺโต สทฺโท โหติ; เอวเมว โข เม ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ กณฺณโสเตหิ วาตานํ นิกฺขนฺตานํ อธิมตฺโต สทฺโท โหติ. อารทฺธํ โข ปน เม ภารทฺวาช วิริยं โหติ อสลฺลีนं, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา มุทฺธานํ โอหนนฺติ. เสยฺยถาปี ภารทฺวาช พลวา ปุริโส ติเณหน ติขเรน มุทฺธานํ อภิมตฺเถยฺย; เอวเมว โข เม ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา มุทฺธานํ โอหนนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ภารทฺวาช วิริยं โหติ อสลฺลีนं, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธานาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา ติเส ติสเวทนา โหนฺติ. เสยฺยถาปี ภารทฺวาช พลวา

ปุริโส ทเพฺหน วรตฺตกฺขนฺเธน ตีเส ตีสเวฬานิ ทเทยฺย, เอวเมว โข ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา ตีเส ตีสเวทนา โหนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ภารทฺวาช วิริยํ โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิ ปริกนฺตนฺติ. เสยฺยถาปี ภารทฺวาช ทกฺโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา ติณฺหาย โควิกนฺตเนน กุจฺฉิ ปริกนฺเตยฺย, เอวเมว โข ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิ ปริกนฺตนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ภารทฺวาช วิริยं โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ อปฺปานกเมว ฌานํ ฌายेยฺยนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาสปสฺสาเส อุปรุนฺธิ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺโต กายสฺมิ๋ ฑาโห โหติ. เสยฺยถาปี ภารทฺวาช เทฺว พลวนฺโต ปุริสา ทุพฺพลตรํ ปุริสํ นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุยา สนฺตาเปยฺยุ์ สมฺปริตาเปยฺยุ์, เอวเมว โข เม ภารทฺวาช มุขโต จ นาสโต จ กณฺณโสตโต จ อสฺสาส-ปสฺสาเสสุ อุปรุทฺเธสุ อธิมตฺโต กายสฺมิ๋ ฑาโห โหติ. อารทฺธํ โข ปน เม ภารทฺวาช วิริยं โหติ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุฏฺฐา, สารทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปธาเนน ปธานาภิตุนฺนสฺส สโต.

อปีสฺสุ มํ ภารทฺวาช เทวตา ทิสฺวา เอวมาหํสุ "กาลกโต สมโณ โคตโม"ติ. เอกจฺจา เทวตา เอวมาหํสุ "น กาลกโต สมโณ โคตโม, อปิจ กาลํ กโรตี"ติ. เอกจฺจา เทวตา เอวมาหํสุ "น กาลกโต สมโณ โคตโม, นาปิ กาลํ กโรติ, อรหํ สมโณ โคตโม, วิหาโร เตฺวว โส อรหโต เอวรูโป โหตี"ติ.

ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ สพฺพโส อาหารูปจฺเฉทาย ปฏิปชฺเชยฺยนฺ"ติ. อถ โข มํ ภารทฺวาช เทวตา อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุํ "มา โข ตฺวํ มาริส สพฺพโส อาหารูปจฺเฉทาย ปฏิปชฺชิ. สเจ โข ตฺวํ มาริส สพฺพโส อาหารูปจฺเฉทาย ปฏิปชฺชิสฺสสิ, ตสฺส เต มยํ ทิพฺพํ โอชํ โลมกูเปหิ อชฺโฌหริสฺสาม, ตาย ตฺวํ ยาเปสฺสสี"ติ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "อหเญฺจว โข ปน สพฺพโส อชฺฌุปคโต ปฏิชาเนยฺยํ, อิมา จ เม เทวตา ทิพฺพํ โอชํ โลมกูเปหิ อชฺโฌหเรยฺยุํ, ตาย จาหํ ยาเปยฺยํ, ตํ มมสฺส มุสา"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช ตา เทวตา ปจฺจาจิกฺขามิ หนฺท วทามิ.

ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "ยนฺนูนาหํ โลกํ โลกํ อาหารํ อาหาเรยฺยํ ปสตํ ปสตนฺ, ยทิ วา มุคฺคยูสํ ยทิ วา กุลตฺถยูสํ ยทิ วา กพายยูสํ ยทิ วา หเรณุกยูสนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช โลกํ โลกํ อาหารํ อาหาเรสึ ปสตํ ปสตนฺ, ยทิ วา มุคฺคยูสํ ยทิ วา กุลตฺถยูสํ ยทิ วา กพายยูสํ ยทิ วา หเรณุกยูสนฺ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช โลกํ โลกํ อาหารํ อาหารยโต ปสตํ ปสตนฺ, ยทิ วา มุคฺคยูสํ ยทิ วา กุลตฺถยูสํ ยทิ วา กพายยูสํ ยทิ วา หเรณุกยูสํ อธิมตฺตกสิมานํ ปตฺโต กาโย โหติ. เสยฺยถาปิ นาม อาสีติกปพฺพานิ วา กาพปพฺพานิ วา, เอวเมวสฺสุ เม องฺคปจฺจงฺคานิ ภวนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปิ นาม โอฏฺฐปทนฺ, เอวเมวสฺสุ เม อานิสทนฺ โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปิ นาม วฏฺฏนาวพนฺ, เอวเมวสฺสุ เม ปิฏฺฐิกณฺฏโก อุณฺณตาวณโต โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปิ นาม ชรสาลาย โคปานสิโย โอลุคฺควิลุคฺคา ภวนฺติ, เอวเมวสฺสุ เม ผาสุพิโย

โอฬุฬวิฬุฬา ภวนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เส์ยฺยถาปี นาม คมฺภีเร อุทปาเน อุทกตารกา คมฺภีรตา โอกฺขายิกา ทิสฺสนฺติ, เอวเมวสฺสุ เม อกฺขิกูเปสุ อกฺขิตารกา คมฺภีรตา โอกฺขายิกา ทิสฺสนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เส์ยฺยถาปี นาม ติตฺติกาลาพุ อามกจฺฉินฺโน วาตาตเปน ส์ผุลิโต โหติ ส์มฺมิลาโต, เอวเมวสฺสุ เม ส์ส์จฺฉวิ ส์ผุส์ตา โหติ ส์มฺมิลาตา ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหๆ ภารทฺวาช "อุทรจฺฉวิๆ ปริมส์สามี"ติ ปีฏฺฐิกณฺฏกเมว ปริคฺคณฺหามิ, "ปีฏฺฐิกณฺฏกๆ ปริมส์สามี"ติ อุทรจฺฉวิเมว ปริคฺคณฺหามิ. ยาวสฺสุ เม ภารทฺวาช อุทรจฺฉวิ ปีฏฺฐิกณฺฏกๆ อจฺฉินฺนา โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหๆ ภารทฺวาช "วจฺจๆ วา มุตฺตๆ วา กริสฺสามี"ติ ตตฺเถว อวกุชฺโช ปปตามิ ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหๆ ภารทฺวาช อิมเมว กายๆ อสฺสาเส์นฺโต ปาณินา คตฺตานิ อนุมชฺชามิ, ตสฺส มยฺหๆ ภารทฺวาช ปาณินา คตฺตานิ อนุมชฺชโต ปูติมูลานิ โลมานิ กายสฺมา ปปตนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. อปีสฺสุ มๆ ภารทฺวาช มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหๆสุ "กาโฬ ส์มโณ โคตโม"ติ. เอกจฺเจ มนุสฺสา เอวมาหๆสุ "ส์าโม ส์มโณ โคตโม"ติ เอกจฺเจ มนุสฺสา เอวมาหๆสุ "น กาโฬ ส์มโณ โคตโม, นปี ส์าโม, มงฺกุรจฺฉวิ ส์มโณ โคตโม"ติ. ยาวสฺสุ เม ภารทฺวาช ตาว ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต อุปหโต โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย.

[๔๘๒] ตสฺส มยฺหๆ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "เย โข เกจิ อตีตมทฺธานๆ ส์มณา วา พฺราหฺมณา วา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยิๆสุ เอตาวปรมๆ นยิโต ภิยฺโย. เยปี หิ เกจิ อนาคตมทฺธานๆ ส์มณา วา พฺราหฺมณา วา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยิสฺสนฺติ, เอตาวปรมๆ นยิโต ภิยฺโย. เยปี หิ เกจิ เอตรหิ ส์มณา วา พฺราหฺมณา วา โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติ, เอตาวปรมๆ นยิโต ภิยฺโย. น โข ปนาหๆ อิมาย กฏุกาย ทุกฺกรการิกาย อธิคจฺฉามิ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺส์นวิเส์สๆ, ส์ิยา นุ โข อญฺโญ มคฺโค โพธายา"ติ? ตสฺส มยฺหๆ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "อภิชานามิ โข ปนาหๆ ปีตุ ส์กฺกสฺส กมฺมนฺเต ส์ีตาย ชมฺพุฉายาย นิส์ินฺโน วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุส์เลหิ ธมฺเมหิ ส์วิตกฺกๆ ส์วิจารๆ วิเวกชๆ ปีติสุขๆ ปฐมๆ ฌานๆ อุปส์มฺปชฺช

วหริตา. ตียา นุ โข เอโส มคฺโค โพธายา"ติ? ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช สตานุสาริ วิญฺญาณํ อโหสิ "เอเสว มคฺโค โพธายา"ติ. ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "กินฺนุ โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ, ยนฺตํ สุขํ อญฺญเตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหี"ติ? ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "น โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ, ยนฺตํ สุขํ อญฺญเตฺรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกุสเลหิ ธมฺเมหี"ติ.

[๔๘๓] ตสฺส มยฺหํ ภารทฺวาช เอตทโหสิ "น โข ตํ สุกรํ สุขํ อธิคนฺตุํ เอวํ อธิมตฺตกสิมานํ ปตฺตกาเยน, ยนฺนูนาหํ โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรยฺยํ โอทน-กุมฺมาสนฺ"ติ. โส โข อหํ ภารทฺวาช โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรสึ โอทนกุมฺมาสํ. เตน โข ปน ภารทฺวาช สมเยน ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ปจฺจุปฏฺฐิตา โหนฺติ "ยํ โน สมโณ โคตโม ธมฺมํ อธิคมิสฺสติ, ตนฺโน อาโรเจสฺสตี"ติ. ยโต โข อหํ ภารทฺวาช โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรสึ โอทนกุมฺมาสํ, อถ เม เต ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู นิพฺพิชฺช ปกฺกมิสุ "พาหุลฺลิโก สมโณ โคตโม ปธานวิพฺภนฺโต อาวตฺโต พาหุลฺลายา"ติ.

โส โข อหํ ภารทฺวาช โอพาริกํ อาหารํ อาหาเรตฺวา พลํ คเหตฺวา วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึ. วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึ. ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหาสึ, สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสංเวเทสึ, ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ "อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี"ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึ, สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึ.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสึ. โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. เสยฺยถีทํ? เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ฯ เป ฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. อยํ โข เม ภารทฺวาช

รตฺติยา ปจฺเม ยาเม ปจฺฉิมา วิชฺชา อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต.

[๔๘๔] โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสิ. โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสามิ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานามิ ฯ เป ฯ อยํ โข เม ภารทฺวาช รตฺติยา มชฺฌิเม ยาเม ทุติยา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต.

โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสิ. โส "อิทํ ทุกฺขนฺ"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ, "อยํ ทุกฺขสมุทโย"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ, "อยํ ทุกฺขนิโรโธ"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ, "อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ; "อิเม อาสวา"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ, "อยं อาสวสมุทโย"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ, "อยं อาสวนิโรโธ"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ, "อยं อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา"ติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสิ. ตสฺส มยฺหํ เอวं ชานโต เอวं ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, ภวาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, วิมุตฺตสฺมิ "วิมุตฺตมิ"ติ ญาณํ อโหสิ, "ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรं อิตฺถตฺตายา"ติ อพฺภญฺญาสิ. อยं โข เม ภารทฺวาช รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม ตติยา วิชฺชา อธิคตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโตติ.

[๔๘๕] เอวํ วุตฺเต สงฺคารโว มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ "อฏฺฐิตวตี[1] โภโต โคตมสฺส ปชานํ อโหสิ, สปฺปุริสวตี[1] โภโต โคตมสฺส ปชานํ อโหสิ, ยถา ตํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส. กึ นุ โข โภ โคตม อตฺถิ เทวา"ติ? ชานโส โข ปเนตํ[2] ภารทฺวาช วิทิตํ, ยทิทํ อธิเทวาติ. "กึนฺนุ โข โภ โคตม อตฺถิ เทวา"ติ ปุฏฺโฐ สมาโน "ชานโส ปเนตํ ภารทฺวาช วิทิตํ, ยทิทํ อธิเทวา"ติ วเทสิ. นนุ โภ โคตม เอวํ สนฺเต ตุจฺฉา มุสา โหตีติ. "อตฺถิ เทวา"ติ ภารทฺวาช ปุฏฺโฐ สมาโน "อตฺถิ เทวา"ติ โย วเทยฺย, "ชานโส เม วิทิตา"ติ โย วเทยฺย. อถ เขฺวตฺถ วิญฺญูนา ปุริเสน เอกเสน นิฏฺฐํ คนฺตุ[3] วา, ยทิทํ อตฺถิ เทวาติ. กิสฺส ปน เม ภวํ โคตโม อาทิเกเนว น พฺยากาสีติ? อุจฺเจน สมฺมตํ โข เอตํ ภารทฺวาช โลกสฺมิ, ยทิทํ อตฺถิ เทวาติ.

[๔๘๖] เอวํ วุตฺเต สงฺคารโว มาณโว ภควนฺตํ เอตทโวจ "อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปี โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย 'จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ, เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต, เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ, อุปาสกํ มं ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตนฺ"ติ.

สงฺคารวสุตฺตํ[4] นิฏฺฐิตํ ทสมํ.
พฺราหฺมณวคฺโค นิฏฺฐิโต ปญฺจโม.

---

๑ สี.อิ. อฏฺฐิตวต ... สปฺปุริสวต ๒ ฉ. ชานโส เมตํ
๓ ฉ.ม. คนฺตพฺพํ ๔ ก. สคารวสุตฺตํ

ตสฺสุทฺทานํ

พฺรหฺมายุ เสลสฺสลายโน โฆฏมุโข จ พฺราหฺมโณ
เอสุการิ ธนญฺชานิ วาเสฏฺโฐ สุภคารโวติ.

อิทํ วคฺคานมุทฺทานํ

วคฺโค คหปติ ภิกฺขุ ปริพฺพาชกนามโก
ราชวคฺโค พฺราหฺมโณติ ปญฺจ มชฺฌิมอาคเม.

มชฺฌิมปณฺณาสกํ สมตฺตํ.

ปทานุกฺกโม

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[อ]	
อกกฺกสํ	๔๕๙/๔๕๐
อกฏฺวิชา	๒๒๘/๒๐๒
อกฏฺา	๒๒๘/๒๐๒
อกณิกํ	๒๕๖/๒๓๑
อกณฺหอสุกฺกวิปากํ	๘๑/๕๗
อกณฺหํ	๘๑/๕๗
อกตกมฺเมหิ	๑๔๙/๑๒๒
อกเตน	๒๒๕/๑๙๙
อกถกถี	๑๓/๑๐; ๗๖/๕๓; ๔๑๙/๔๐๗
	๔๕๙/๔๕๑
อกปฺปิยํ	๑๖๓/๑๓๔
อกมฺปี	๓๘๗/๓๗๑
อกรณียํ	๑๐๘/๘๕
อกสิรตาภี	๒๓/๑๘
อกามกา	๒๙๕/๒๗๐
อการิตปุพฺพํ	๑๔๗/๑๑๙
อกาโล	๘๔/๖๒
อกาสิ	๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙
อกิจฺจการี	๔๔๐/๔๒๗
อกิจฺฉลาภี	๒๓/๑๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อกิญฺจนํ	๔๕๗/๔๔๙; ๔๕๙/๔๕๒
อกุโตภโย	๓๙๙/๓๘๕
อกุสีต	๑๒/๙; ๙๕/๗๓; ๙๖/๗๓;
	๑๐๙/๘๗; ๑๑๑/๘๙; ๑๓๓/๑๐๗;
	๑๔๘/๑๒๑; ๑๙๔/๑๗๐; ๒๔๗/๒๒๒;
	๓๓๕/๓๑๗; ๓๖๐/๓๔๗; ๔๑๙/๔๐๖;
	๔๖๘/๑๔๓; ๔๘๒/๔๗๗
อกุหสฺส	๗๖/๕๓
อโกวิโท	๑๓๐/๑๐๕
อกฺกสฺส	๑๒๖/๑๐๑
อกฺโกธนํ	๔๕๘/๔๕๐
อกฺโกสํ	๒๙๙/๒๗๕; ๔๕๘/๔๕๐
อกฺโกสิตพฺพํ	๔๗๓/๔๖๖
อกฺขฺยุตฺตา	๓๕๔/๓๓๙
อกฺขาต	๑๑/๘; ๑๘/๑๓; ๒๒๔/๑๙๘;
	๒๔๗/๒๒๒; ๒๕๒/๒๒๙;
	๔๑๘/๔๐๕
อกฺขายติ	๒๘๐/๒๕๖
อกฺขาสิ	๒๐๗/๑๘๕
อกฺขิกูปเมสุ	๔๘๑/๔๗๗
อกฺขิตารกา	๔๘๑/๔๗๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อกุชิตฺโต	๔๒๔/๔๑๒; ๔๕๔/๔๔๖	องฺเก	๘๒/๖๓
อกุชิภิ	๔๕๖/๔๔๘	องฺกุสคเยหฺ	๓๔๓/๓๒๖
อกุชิหารโก	๗๓/๕๐	องฺกุเสหิ	๓๕๒/๓๓๗
อกฺเขหิ	๓๕๔/๓๓๙	องฺคปจฺจงฺคานิ	๘๗/๖๔; ๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
อจุฑฺฑาวกาโส	๔๒๔/๔๑๓; ๔๒๕/๔๑๔	องฺคมงฺคานุสาริโน	๑๑๗/๙๓
อจิโต	๕๓/๓๕	องฺคารกาสุยา	๒๑๓/๑๘๘; ๓๓๓/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๓; ๔๘๑/๔๗๕
อจรุ	๒๐๗/๑๘๔; ๔๖๔/๔๕๖	องฺคุลึ	๓๔๗/๓๓๐
อจาร	๒๑/๑๖; ๑๕๒/๑๒๕; ๑๖๖/๑๓๗; ๒๒๒/๑๙๖; ๔๗๕/๔๖๘	องฺเคน	๔๒๔/๔๑๓; ๔๒๕/๔๑๕
อจารกึ	๑๕๒/๑๒๔	อจกฺขุก	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๙
อจาริยภูตา	๑๖๒/๑๓๔	อจปเตน	๑๗๓/๑๔๖
อจฺจกุติกสุตฺต	๒๙๔/๒๖๙	อจิรการิต	๒๒/๑๗; ๓๒๔/๓๐๕
อจฺจนฺตพฺยาปชฺฌา	๔๖๘/๔๖๑	อจิรปกฺกนฺต	๓๖๓/๓๕๐; ๔๕๒/๔๔๔
อจฺจมฺพุ	๓๖๖/๓๕๒	อจิรปพฺพชิตา	๑๕๘/๑๓๑
อจฺจกฺ	๗๓/๕๐; ๒๘๐/๒๕๖	อจิรูปสมฺปนฺน	๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๘๖/๒๖๒; ๒๙๙/๒๗๓
อจฺจาสนฺ	๔๖๘/๔๖๑	อเจลโก	๗/๕; ๑๐๖/๘๑; ๔๑๕/๔๐๒
อจฺจิ	๑๙๑/๑๖๗; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๖๘/๔๖๐	อเจโล	๗๘/๕๕
อจฺจนฺตกรณีโย	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๒	อชฑุฬุกึ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๒๗๖
อจฺจิหุตฺตมุขา	๔๐๐/๓๘๖	อชเนติ	๕๐/๓๓
อจฺจุปฏฺฐาโก	๒๘๓/๒๕๙; ๒๘๘/๒๖๓	อชา	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
อจฺโจทกึ	๔๖๘/๔๖๑	อชาน	๑๒๔/๑๙๙; ๔๓๐/๔๑๘
อจฺฉราคาร	๒๐๗/๑๘๓; ๒๐๘/๑๘๕	อชานนฺต	๖๑/๔๒; ๑๗๙/๑๕๓
อฉ	๓๑๘/๙๓; ๑๓๓/๑๐๗; ๒๐๕/๑๘๑	อชินปกฺขึ	๗/๖
อฉฏฺโฐ	๒๑๘/๑๙๓		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อชินกฺขิปํ	๔๑๕/๔๐๓	อชฺชตคฺเค	๑๐๖/๘๓;๒๐๖/๑๘๓; ๔๗๒/๔๖๕
อชินํ	๗/๖; ๔๓๕/๔๐๓	อชฺฌคมา	๓๔๒/๓๒๕
อเชฬกปฏิคฺคหณา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖	อชฺฌคมุ	๙๐/๖๘; ๓๐๖/๘๒; ๓๑๓/๙๓; ๒๔๘/๒๒๓; ๔๑๙/๔๐๖
อจฺจคมา	๑๓๕/๑๓๓	อชฺฌตฺติกา	๑๑๔/๙๒
อจฺจย	๑๓๕/๑๑๑; ๒๒๒/๑๙๕; ๔๐๐/๓๘๖	อชฺฌภาสิ	๓๔๑/๓๒๓; ๓๔๙/๓๓๒
อจฺจาธาย	๒๒/๑๘	อชฺฌาจริตุ	๒๓๔/๒๑๐
อจฺจายิกํ	๓๕๘/๓๔๖	อชฺฌายโก	๔๐๙/๓๙๕
อจฺจิ	๓๘๐/๓๖๒	อชฺฌาปนฺโน	๔๖๘/๔๖๐
อจฺจิมา	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑; ๔๖๘/๔๖๐	อชฺฌาวสตา	๔๑๘/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๘
อจฺจุกฺกฏฺฐํ	๓๘๗/๓๗๒	อชฺฌาวสติ	๓๘๔/๓๖๗
อจฺจุคฺคมฺม	๓๓๙/๓๒๑	อชฺเฌนํ	๔๖๔/๔๕๖
อจฺจุณฺหาย	๓๗๙/๓๖๑	อชฺเฌฬนํ	๓๓๙/๓๒๑
อจฺโจกฏฺฐํ	๓๘๗/๓๗๒	อชฺโฌกาเหตฺวา	๑๔๘/๑๒๑; ๒๐๗/๑๘๓
อจฺฉ	๒๕๒/๒๒๘; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๕๙/๒๓๓	อชฺโฌสานาย	๑๐๕/๘๑; ๒๐๑/๑๗๙
อจฺฉมฺภี	๓๘๗/๓๗๑	อชฺโฌหรติ	๑๑๘/๙๓
อจฺฉราโย	๓๐๑/๒๗๖	อชฺโฌหริสฺสามิ	๓๓๕/๓๓๖; ๔๘๑/๔๗๖
อจฺฉริย	๑/๑; ๒๑๖/๑๙๑; ๒๒๘/๒๐๕; ๓๕๙/๓๔๗	อชฺโฌหเรยฺยุ	๓๓๕/๓๓๖
อจฺฉาเทตฺวา	๑๕๒/๑๒๕; ๔๗๕/๔๖๘	อญฺชน	๒๒๐/๑๙๔; ๓๐๒/๒๗๗
อจฺฉาเทสิ	๒๑/๑๖	อญฺชนมกฺขิตา	๓๐๒/๒๗๗
อจฺฉิทํ	๒๗๓/๒๔๗	อญฺชนวณฺณานิ	๓๘๖/๓๖๙
อจฺฉินฺนมูลา	๑๙๔/๑๗๑	อญฺชติกมฺมํ	๓๗๘/๓๖๐
อจฺเฉตฺวา	๑๓๒/๑๐๖	อญฺชถิ	๓๘๗/๓๗๓
		อญฺชถิกรณีโย	๑๔๗/๑๒๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อฌฺฌกฺขนฺติเกน	๑๙๑/๑๖๗; ๒๔๐/๒๕๖	อฏฺจงฺคมา	๑๓๓/๑๐๘
อฌฺฌตฺตพหิทฺธาโผ	๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕	อฏฺจงฺคสมนฺนาคตา	๓๘๗/๓๗๑
อฌฺฌตฺตายา	๖๗/๔๕; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕; ๒๑๗/๑๙๒	อฏฺจงฺคิโก	๓๑๖/๒๙๖
อฌฺฌตฺตโยเคน	๑๙๑/๑๖๗; ๒๔๐/๒๕๖	อฏฺจาโส	๒๕๒/๒๒๘; ๒๗๒/๒๔๕
อฌฺฌตฺตราจริยเกน	๑๙๑/๑๖๗; ๒๔๐/๒๕๖	อฏฺจานิ	๖๐/๔๑; ๔๖๗/๔๖๐
อฌฺฌตฺตา	๑๔๙/๑๒๒; ๑๕๘/๑๓๒; ๒๘๘/๒๖๓; ๓๕๓/๓๓๙	อฏฺจาปกติยา	๓๐๒/๒๗๗
อฌฺฌตฺติเกน	๑๙๑/๑๖๗; ๒๔๐/๒๕๖	อฏฺจาสิ	๑/๑
อฌฺฌา	๑๔๕/๑๕๙	อฏฺฐิ	๑๔๕/๑๕๙
อฌฺฌาณึ	๑๙๐/๑๖๗	อฏฺฐิกตฺวา	๑๔๖/๑๑๙
อฌฺฌาณาย	๑๙๐/๑๖๗	อฏฺฐิเจน	๓๐๒/๒๗๗
อฌฺฌาตึ	๑๒๖/๑๐๑; ๑๗๘/๑๕๓; ๑๗๘/๑๕๓	อฏฺฐิมิญฺชึ	๑๑๔/๙๒
อฌฺฌาตาโร	๑๘๔/๑๕๘; ๑๘๔/๑๕๘; ๓๓๘/๓๒๐; ๓๓๘/๓๒๑; ๔๓๕/๔๒๓	อฏฺฐิฉวฑาหกา	๔๘๕/๔๘๐
อฌฺฌาทิโส	๓๘๖/๓๖๘	อฏฺฐี	๑๑๔/๙๒
อฌฺฌาย	๑๔๕/๑๑๘	อฑฺฒเฑน	๓๗๐/๓๕๕
อฌฺฌาราธน	๘๓/๑๕๘; ๑๘๓/๑๕๘	อฑฺฒโกสกาหารา	๒๔๒/๒๓๗
อฌฺฌาสึ	๖๙/๔๖	อฑฺฒมาส	๓๔๕/๓๒๘
อฏฺฏกรเณ	๓๗๐/๓๕๔	อฑฺฒมาสูปสมฺปนฺเน	๒๙๙/๒๗๔
อฏฺฏิยิตพฺพึ	๑๑๑/๙๐	อฑฺฒรตฺตสมึ	๒๗๓/๒๔๖
อฏฺฐกรเณ	๑๗/๑๒	อฑฺฒเวฬุวาหารา	๒๔๒/๒๑๗
อฏฺฐงฺคิโก	๒๑๒/๑๘๗	อฑฺโฒ	๒๑๒/๑๘๗
อฏฺฐงฺคุปเตสุ	๒๔/๑๘	อณุมตฺเตสุ	๑๕๖/๑๓๐; ๓๓๗/๓๑๙
อฏฺฐงฺคุโปสถึ	๔๕๙/๔๕๐	อณุึ	๒๗/๒๑; ๗๓/๕๐
อฏฺฐงฺคุโปสถา	๒๗/๒๑; ๒๙/๒๑	อณุฑโกสึ	๒๗/๒๑; ๒๙/๒๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อณฺฑหารโก	๗๓/๕๐
อตกฺกาวจโร	๑๙๐/๑๖๗; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๓๐/๔๑๙
อตจฺฉิ	๘๖/๖๔
อตรมาโน	๓๖๖/๓๕๒
อตาโณ	๓๐๕/๒๘๑
อติกฺกนฺตมานุสีกาย	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๕/๒๓๐
อติกฺกนฺตมานุสเกน	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๘; ๓๔๓/๓๒๓: ๔๒๐/๔๐๘
อติกฺกมฺม	๑๗๓/๑๔๙; ๑๘๒/๑๕๕
อติคุโต	๓๙๙/๓๘๕
อติตฺตรูโป	๓๐๗/๒๘๕
อติถิโต	๓๐๕/๒๘๑
อติถิ	๔๒๕/๔๑๕; ๔๔๗/๔๓๗
อติถิกรณีโย	๔๔๖/๔๓๕; ๔๔๘/๔๔๐
อติโถกํ	๓๘๗/๓๗๑
อติปาตยโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
อติปฺปโค	๑๘๕/๑๖๐; ๒๓๗/๒๑๒; ๒๖๙/๒๔๑
อติพหุ	๓๘๗/๓๗๑
อติมญฺญมาโน	๔๔๐/๔๒๗
อตวชฺช	๑๘๓/๑๕๘
อติวสฺสิ	๒๙๑/๒๖๖
อติเวลานุรกฺขี	๓๘๗/๓๗๒
อติสณิกํ	๓๘๗/๓๗๒
อติสีฆํ	๓๘๗/๓๗๒
อติสีตาย	๓๗๙/๓๖๑
อติตมฺหชานิ	๑/๑; ๑๑๒/๙๐; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๘๒/๔๗๗
อติตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานิ	๑๑๓/๙๓
อตุลสฺส	๗๖/๕๔
อเตกิจฺโฉ	๘๓/๖๑
อตฺตครหิโน	๒๔๐/๒๑๖
อตฺตจตุตฺโถ	๘๔/๖๒
อตฺตทณฺเฑสุ	๔๕๘/๔๕๐
อตฺตนฺตโป ๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๔๑๓/๔๐๐-๑; ๔๑๕/๑๐๓; ๔๒๐/๔๐๙	
อตฺตปริตาปนานุโยคํ ๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๑๕/๔๐๓; ๔๒๐/๔๐๙	
อตฺตพยาพาธาย	๕๓/๓๕; ๑๐๙/๘๕; ๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙; ๓๖๐/๓๔๗; ๓๘๗/๓๗๒
อตฺตภาเวน	๒๗๑/๒๔๓
อตฺตมน	๑๖/๑๒; ๑๒๑/๙๖; ๑๓๓/๑๐๙; ๑๔๐/๑๑๕; ๑๖๕/๑๓๖; ๑๘๔/๑๕๙; ๓๖๘/๒๔๐; ๓๘๒/๓๖๔; ๔๓๕/๔๒๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อตฺตมนวาจํ	๒๑๗/๑๙๒
อตฺตมนาภิรทฺธา	๓๖๒/๓๔๙
อตฺตหิตปรหิตอุภยหิตสพฺพโลกหิตํ	๓๘๗/๓๗๒
อตฺตา	๓๓๘/๑๓๓
อตฺตานุกฺกํเสติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
อตฺตุกฺกํสนา	๙๕/๗๑
อตฺถ	๑๘๓/๑๕๘; ๒๒๒/๑๙๕
อตฺถงฺคม	๓/๒; ๙๐/๖๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๑๘๙/๑๖๖; ๒๑๐/๑๘๖; ๒๔๘/๒๒๓; ๔๑๙/๔๐๘; ๔๘๓/๔๗๘
อตฺถวสํ	๑๖๘/๑๓๙; ๓๖๗/๓๕๓
อตฺถวาที	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
อตฺถเวทึ	๔๖๙/๔๖๓
อตฺถสญฺหิต	๑๑/๘; ๓๐/๒๒; ๙๖/๖๔; ๑๒๘/๑๐๓; ๔๑๘/๔๐๖; ๔๖๗/๔๕๙
อตฺถิ	๔๗๕/๔๖๘
อตฺถิกวาท	๙๖/๗๓; ๒๒๕/๑๙๙
อตฺถุปปริกฺขตา	๑๘๓/๑๕๘
อตฺถุปปริกฺขา	๔๓๔/๔๒๑
อเถเนน	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
อทนฺตา	๓๗๙/๓๖๑
อทยาปนฺโน	๓๔๗/๓๓๐
อทสฺสนา	๔๑๒/๓๙๙
อทสฺสาวี	๑๓๐/๑๐๕
อทาสิ	๑๓๔/๑๑๐
อทิฏฺจ	๑๗๘/๑๕๓
อทินฺนํ	๒๒๖/๒๐๐
อทินฺนาทาน	๑๑/๘; ๑๙๔/๑๗๐; ๒๗๔/๒๔๗; ๔๓๘/๔๐๕; ๔๔๑/๔๒๙
อทินฺนาทายี	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖
อทุกฺขมสุขา	๘๘/๖๖; ๑๗๗/๑๕๒; ๒๐๕/๑๘๒; ๔๑๙/๔๐๘
อทุติโย	๓๔๘/๓๓๗
อโทโส	๑๙๔/๑๗๐
อทฺทสํ	๓๓๙/๓๒๑; ๓๔๑/๓๒๒
อทฺทสํสุ	๑๕๘/๑๓๑; ๓๔๒/๓๒๔
อทฺทสา	๑๑๓/๙๑; ๒๐๐/๑๗๘; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๗๒/๔๖๕
อทฺทุเวน	๓๘๗/๓๗๐
อทฺธคโต	๓๐๔/๒๗๘; ๓๐๖/๒๘๑; ๓๘๓/๓๖๖; ๓๙๐/๓๗๔
อทฺธมาสูปสมฺปนฺโน	๑๙๗/๑๗๕
อทฺธา	๒๑๔/๑๙๐; ๔๗๕/๔๖๘
อทฺธานมคฺคปฏิปนฺนํ	๓๔๑/๓๒๓
อทฺธุโว	๓๐๕/๒๘๑
อทฺโธ	๑๕๓/๑๒๕
อทฺทุยุ	๒๕๐/๒๒๖

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
อชมฺมจารี	๔๔๗/๔๓๕; ๔๔๘/๔๔๐; ๔๔๘/๔๔๑	อธิวาเสติ	๑๕๔/๑๒๗; ๑๖๘/๑๓๙
		อธิวาเสตุ	๘๔/๖๒
อชมฺมจริยาวิสมจริยาหิ	๔๔๘/๔๔๗	อธิวาเสสิ	๒๒/๑๗
อชมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ	๔๔๗/๔๓๕	อธิวุฏฺโฐ	๒๘๘/๒๖๓
อชรกาโย	๓๘๗/๓๗๐	อธิสยิตานิ	๒๗/๒๑
อชิกรณํ	๑๔๑/๑๑๕	อธิสีลฺลิขิติ	๑๕๐/๑๒๓
อชิคจฺฉามิ	๓๓๕/๓๑๗	อธิสีเล	๒๔๒/๒๑๐
อชิคต	๓๓๖/๓๑๘; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๘๑/๔๗๔	อธุนาคตา	๑๕๘/๑๓๑
		อโธ	๒๐/๑๔; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
อชิคนฺตุ	๓๓๕/๓๑๘		
อชิคมาย	๓/๒; ๒๗/๒๑	อโธคมา	๑๑๗/๙๓
อชิคมิสฺสติ	๓๔๒/๓๒๔; ๓๔๕/๓๒๘	อโธภาคา	๑๑๘/๙๓
อชิจฺฉเต	๑๕๒/๑๒๔	อโธมุโข	๔๐๙/๓๙๕
อชิจฺฉาปกติโก	๑๔๑/๑๑๖	อโธวิเรจนํ	๒๒๐/๑๙๔
อชิเทว	๓๘๒/๓๖๔; ๔๘๕/๔๘๐	อนกฺขาตํ	๒๐๘/๑๘๕
อชิปญฺญาย	๒๔๕/๒๒๑	อนคาริยํ	๑๐/๘; ๘๒/๖๐; ๑๕๒/๑๒๕; ๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๖/๑๓๗; ๒๒๒/๑๙๖; ๒๘๖/๒๖๑; ๔๑๔/๔๐๑; ๔๗๕/๔๖๘
อชิพฺรหฺมานํ	๓๘๒/๓๖๔		
อชิมฺหต	๓๓๓/๓๑๓ ๔๘๑/๔๗๔; ๔๕๐/๔๔๒	อนงฺคเณ	๑๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๖; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘-๙
อชิมฺหกสีมานํ	๓๓๔/๓๑๖; ๓๓๕/๓๑๘; ๔๘๑/๔๗๖		
อชิมุจฺจสฺสุ	๓๙๙/๓๘๕	อนจฺฉริยา	๓๓๑/๓๑๓; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๗๗/๔๗๑
อชิมุตฺโต	๒๔๘/๒๒๓		
อชิวจนํ	๑๖๒/๑๓๔	อนชฺฌาปนฺโน	๕๓/๓๕
อชิวาสนํ	๒๒/๑๗; ๘๔/๖๒; ๓๐๐/๒๗๕	อนชฺฌายโก	๔๐๙/๓๙๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนชฺฌาวุฏฺฐี	๒๒/๑๗; ๓๒๔/๓๐๕	อนภาวํ	๑๕๔/๑๒๗
อนชฺโฌสานาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๘๐	อนภาวกต	๕๓/๓๕; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๙๒/๑๖๘; ๑๙๔/๑๗๐
อนญฺญตรหิโน	๒๔๐/๒๑๖	อนภิชฺฌาลุ	๔๐๕/๓๙๑; ๔๓๘/๔๒๖
อนญฺญถา	๔๒๘/๔๑๗	อนภิญฺญาย	๒๔๔/๒๒๐
อนญฺญา	๓๘๔/๓๖๗	อนภินตฺถุส	๗๖/๕๔
อนณ	๓๓๘/๓๒๑; ๓๕๒/๓๓๘	อนภินนฺทนาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๘๐
อนตฺตโต	๑๓๓/๑๐๗; ๒๐๕/๑๘๑	อนภิรตา	๓๖๙/๓๕๔
อนตฺตนุตโป	๔/๓; ๑๐๕/๘๓; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙	อนภิสมฺพุทฺธสฺส	๔๗๕/๔๖๘
อนตฺตมโน	๓๑/๒๔; ๘๓/๖๑; ๒๘๑/๒๕๖; ๔๖๖/๔๕๗; ๔๖๙/๔๖๒	อนภิสฺสโร	๓๐๕/๒๘๓
อนตฺตานุกมฺปาย	๙๖/๗๒; ๙๙/๗๕	อนรหนฺโต	๓๗๒/๓๕๖
อนตฺถสญฺหิโต	๓๐/๒๒; ๘๖/๖๔; ๔๖๗/๔๕๙	อนริยสุขํ	๑๕๕/๑๒๘
อนตฺถิโก	๓๘๗/๓๗๑	อนลงฺกริตฺวา	๔๗๕/๔๖๙
อนนุคตนครสฺส	๗๖/๕๔	อนวกาโส	๖๐/๔๑; ๔๖๘/๔๖๐
อนนุปปตฺตึ	๑๘/๑๓	อนวชฺช	๕๓/๓๕; ๕๕/๓๓; ๓๖๑/๓๔๘
อนนุยุตฺโต	๑๗๓/๑๔๘	อนวชฺชตา	๒๔/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑
อนนุสฺสุเตสุ	๔๗๔/๔๖๗	อนวชฺชสุขํ	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๖
อนนฺต ๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๓๓/๑๐๘-๙; ๒๔๘/๒๒๓		อนวโย	๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๔/๔๑๓; ๔๒๖/๔๑๕; ๔๗๓/๔๖๖
อนนฺตชิโน	๓๔๑/๓๒๓	อนสฺสาสิกานิ	๒๒๔/๑๙๘; ๒๒๘/๒๐๕
อนนฺตวา	๑๒๒/๙๗; ๑๙๗/๑๖๓	อนสฺสุ	๙๕/๖๒
อนนฺโธ	๒๒๐/๑๙๔	อนาคตมทฺธานํ	๔๙๑/๔๗๗
		อนาคตึ	๒๔๕/๒๒๑
		อนาคนฺตา	๓๙๒/๑๖๔
		อนาคนฺตาโร	๓๙๐/๓๖๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนาคมฺม	๑๓๒/๑๐๖
อนาคามิตา	๑๘๔/๑๕๙
อนาคาโร	๔๕๙/๔๕๑
อนาชานิ	๕๐/๓๓
อนาทานำ	๔๕๗/๔๔๙; ๔๕๘/๔๕๐; ๔๕๙/๔๕๒
อนาทินฺนวทสฺสาวี	๔๖๘/๔๖๐
อนาปตฺติพหุโล	๑๔๒/๑๑๕
อนาวฏำ	๗๐/๔๗; ๓๘๗/๓๗๐
อนาวฏฺติธมฺโม	๑๙/๑๔; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๘๘/๒๖๔
อนาวิโล	๒๕๙/๒๓๓; ๔๕๙/๔๕๗
อนาสวำ	๒๘/๒๒; ๑๗๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗
อนาหาโร	๑๙๑/๑๖๘
อนาพฺหิโย	๑๕๒/๑๒๔; ๔๓๗/๔๒๕
อนิกฺขิตฺตธุโร	๒๕/๒๐; ๓๔๔/๓๒๑; ๓๗๙/๓๖๑
อนิจฺจต	๑๓๓/๑๐๗; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๐๕/๑๘๑
อนิจฺจสญฺญำ	๑๒๐/๙๕
อนิจฺจานุปสฺสี	๑๒๑/๙๖
อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธำ–สนธมฺโม	๒๐๕/๑๘๑; ๒๕๒/๒๒๘
อนิทานำ	๒๔๔/๒๒๐
อนิมนฺติโต	๔๑๒/๓๙๙
อนิมฺมาตา	๒๒๘/๒๐๒
อนิมฺมิตา	๒๒๘/๒๐๒
อนิรุทฺธ	๑๕๖/๑๒๘
อนิสฺสรณปญฺโญ	๔๖๘/๔๖๐
อนุกมฺปำ	๓๕๘/๓๔๕; ๔๔๙/๔๔๓
อนุกมฺปาชาติกำ	๔๖๙/๔๖๒
อนุกฺกเม	๑๔๗/๑๑๙
อนุคายนฺติ	๔๖๕/๔๕๗
อนุคฺคณฺหาตุ	๑๕๘/๑๓๑
อนุคฺคหีโต	๑๕๘/๑๓๑; ๑๕๙/๑๓๒
อนุจงฺกมนฺเต	๒๕๘/๒๓๒
อนุจงฺกมมาโน	๓๑/๒๓; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๐๘/๑๘๕
อนุชาเนยฺยาสิ	๔๑๒/๓๙๙
อนุญฺเญยฺยำ	๔๑๒/๓๙๙
อนุตฺตร	๑๘/๓๓; ๗๖/๕๓; ๒๗/๒๑; ๙๒/๗๐; ๑๔๗/๑๒๐; ๑๘๑/๑๕๕; ๓๙๘/๓๗๖; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๘; ๓๓๑/๓๑๓; ๓๔๓/๓๒๓; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๙๙/๓๘๕; ๔๑๗/๔๐๔; ๔๗๕/๔๖๘
อนุตฺตริมนุสฺสธมฺเม	๑๗๓/๑๔๙
อนุทฺธต	๑๓/๑๐; ๑๗๓/๑๓๖; ๔๑๙/๔๐๗
อนุทฺธเรติ	๑๖๕/๑๓๖
อนุธมฺม	๑๙๔/๑๕๙; ๓๗๗/๓๕๙
อนุธาวิสฺสาม	๑๗๕/๑๕๑

ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฏิเพ/องฺเก
อนุปกฺกุฏฺโฐ	๔๒๔/๔๑๒; ๔๕๔/๔๔๖	อนุปุพฺพการณา	๑๔๗/๑๑๙
อนุปคจฺฉติ	๒๒๕/๑๙๘	อนุปุพฺพกิริยา	๑๙๓/๑๕๙
อนุปคโต	๙๒/๗๐; ๑๕๗/๑๓๐;	อนุปุพฺพปฏิปทา	๑๙๓/๑๕๙
	๑๙๘/๑๖๕; ๔๕๘/๔๕๐	อนุปุพฺพสิกฺขา	๑๙๓/๑๕๙
อนุปฏิจฺจาย	๑๖๔/๑๓๕	อนุปุพฺพึกถํ	๖๙/๔๖
อนุปทชฺเชยฺยาสิ	๑๑๐/๙๘; ๑๑๑/๙๙	อนุปุพฺเพน	๑๗๕/๑๕๐; ๓๔๒/๓๒๔
อนุปลิตฺต	๗๖/๕๔; ๓๓๙/๓๒๑	อนุพนฺธิ	๑๑๓/๙๑
อนุปวทิโต	๓๓๘/๓๑๔	อนุมชฺชโต	๓๓๔/๓๑๗
อนุปวาทกา	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗;	อนุมชฺชามิ	๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
	๒๕๘/๒๓๒; ๔๒๐/๔๐๘	อนุมตา	๓๐/๒๒
อนุปสงฺกนฺโต	๒๗๐/๒๔๒	อนุมติ	๓๙๕/๓๖๘; ๓๙๒/๓๗๖
อนุปหารา	๑๙๑/๑๖๘	อนุโมทิ	๔๐๐/๓๙๖
อนุปาทานาย	๑๐๔/๙๑	อนุยุตฺโต	๔/๓; ๑๐๕/๙๑; ๓๖๐/๑๓๓;
อนุปาทาโน	๔๐๐/๓๙๗		๑๗๓/๑๔๘; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๑๕/๔๐๓
อนุปาปุณาติ	๑๘/๑๓	อนุโยคกฺขโม	๗๕/๕๑
อนุเปติ	๒๒๕/๑๙๘	อนุรกฺขตา	๔๒๘/๔๑๗
อนุปปตฺตสทฺทถา	๒/๒; ๑๘๑/๑๕๔;	อนุรุทฺธา	๑๖๗/๑๓๗
	๑๙๔/๑๗๑; ๒๓๔/๒๑๐; ๒๘๐/๒๕๔	อนุโลมิกานิ	๑๘๑-๒/๑๕๕
อนุปปทาตา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕	อนุวิจรนฺเต	๒๕๘/๒๓๒
อนุปปนฺนานํ	๒๔๗/๒๒๒	อนุวิจรมาโน	๓๑/๒๓; ๒๐๗/๑๘๔;
อนุปปเวจฺฉติ	๑๔๗/๑๒๐		๒๐๘/๑๘๕
อนุปปเวเฉยฺย	๒๕๑/๒๒๗	อนุวิจฺจ	๑๓๗/๑๑๓; ๑๓๘/๑๑๔
อนุปปาทยมฺม	๕๓/๓๕; ๑๖๘/๑๓๙;	อนุวิจฺจกาโร	๖๗/๔๕
	๑๙๒/๑๖๘; ๑๙๔/๑๗๑	อนุวิธียนฺตุ	๓๕๒/๓๓๗
อนุปปาทาย	๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘	อนุวิโลเกตฺวา	๑/๑

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อนุสฺเย	๔๐๐/๓๙๗	อเนกปริยาเยน	๑๐๖/๙๓; ๒๐๖/๑๙๓; ๔๒๗/๔๐๙
อนุสายิโก	๓๐๖/๒๙๒		
อนุสาสฺนิ	๒๔๕/๒๒๑	อเนกพฺยญฺชนำ	๒๔๒/๒๑๙; ๒๙๗/๒๖๓
อนุสาสฺนฺติ	๑๖๒/๑๓๔	อเนกวณฺโณ	๗๗/๕๔
อนุสาสามิ	๓๔๒/๓๒๔	อเนกวิหิตำ	๑๐๖/๙๑-๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๙๕/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๕; ๑๗๖-๗; ๒๒๓/๓๙๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๓๖/๓๑๙; ๒๕๔/๒๒๙; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๙
อนุสาสิตพฺพำ	๑๖๒/๑๓๔		
อนุสาสิยมานา	๓๔๓/๓๒๖		
อนุเสติ	๑๒๙/๑๐๔-๕		
อนุสฺสทำ	๔๕๘/๔๕๐	อเนกสฺตวณฺโณ	๗๗/๕๔
อนุสฺสรติ	๑๔/๑๑; ๒๘/๒๑; ๑๐๖/๙๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๔๒๐/๔๐๙	อเนกสฺตาย	๓๗๐/๓๕๔
		อเนกสูปำ	๒๔๒/๒๑๙; ๒๙๔/๒๖๓
อนุสฺสรนฺติ	๒๕๗/๒๓๑	อเนเก	๑๙๘/๑๗๗
อนุสฺสรนฺโต	๑๖๙/๑๔๐	อเนโช	๔๕๙/๔๕๑
อนุสฺสรามิ	๑๙๖/๑๖๐; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๘๓/๔๗๘	อเนฉกำ	๒๔๐/๒๑๕
		อเนฉคฺคาย	๔๒๔/๔๑๓
อนุสฺสริตา	๒๕/๒๐	อโนกสาริ	๔๕๘/๔๕๐
อนุสฺสเรยฺยำ	๑๙๘/๑๗๖-๗	อโนปมสฺส	๗๖/๕๓
อนุสฺสว	๔๒๘/๔๑๗; ๔๗๔/๔๖๗	อโนปารมฺโภ	๓๖๑/๓๔๘
อนุสฺสวสฺจุโจ	๒๓๐/๒๐๖	อโนมชฺชติ	๒๑๖/๑๙๑
อนุสฺสวสฺสุต	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑	อนฺต	๑๑๔/๙๒
		อนฺตกิริยา	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘
อนุสฺสวิก	๒๓๐/๒๐๖; ๔๗๔/๔๖๗	อนฺตคุณำ	๑๑๔/๙๒
อนุสฺสาหำ	๑๓๔/๑๑๐	อนฺตมโส	๑๘๖/๑๖๒
อนุปลิตฺโต	๓๔๑/๓๒๓	อนฺตรฆรำ	๒๔๒/๒๑๘; ๓๘๗/๓๗๐-๒
อเนกธาตุปฏิเวธาย	๑๙๗/๑๗๕	อนฺตรายมาเน	๑๔๕/๑๑๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อนุตรนฺตรา	๒๔๕/๒๒๑; ๓๗๐/๓๕๔; ๔๒๖/๔๑๕
อนุตรหิต	๑๕๙/๑๓๒; ๑๙๐/๑๖๗; ๓๒๑/๓๐๑; ๓๓๒/๒๙๒; ๓๓๙/๓๒๐
อนุตรากถา	๒๐๙/๑๙๕; ๓๑๒/๒๙๒; ๔๕๔/๔๔๖
อนุตรายํ	๒๗๗/๒๕๒
อนุตฺตา	๑๒๒/๙๗; ๑๙๗/๑๖๓
อนุตฺติมปุริโส	๓๐๙/๒๙๙; ๓๑๔/๒๙๕
อนุตฺติมสฺรีรสฺส	๗๖/๕๓
อนุตฺติมสฺรีรํ	๔๕๙/๔๕๐
อนุเตวาสี	๓๙๕/๓๖๖; ๔๗๕/๔๖๙
อนุโตกุมฺภิยา	๒๙๙/๒๖๔
อนุโตนิมุคฺคโปสีนิ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
อนุช	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๙
อนุชกาเร	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๙๓; ๒๐๖/๑๙๓; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๒๑/๔๐๙; ๔๖๑/๔๕๓
อนุชภูตสฺมิ	๓๔๑/๓๒๓
อนุช.วณิ	๔๒๙/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
อนุชเวณุปมํ	๔๒๙/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
อนุนกถํ	๒๒๓/๑๙๗
อนุนภาโร	๒๓๗/๒๑๒
อนุวฑฺฒมาสํ	๒๔๒/๒๑๙
อนุวาสฺสเวยฺยุ	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๖
อเนวฺหุ	๓๙๙/๓๙๕
อปกฺกฏฺเฐ	๓๙๗/๓๗๑
อปกฺกนฺตา	๑๙๓/๑๕๙; ๒๓๙/๒๑๕
อปกฺกมิ	๓๕๑/๓๒๓; ๔๗๕/๔๖๙
อปคตกาพกํ	๖๙/๔๖
อปคตจปปฏิโก	๑๙๒/๑๖๙
อปคตเผคฺคุโก	๑๙๒/๑๖๙
อปคตสาขาปตาโส	๑๙๒/๑๖๙
อปจิโต	๔๒๔/๔๑๓
อปจฺจนีกตา	๙๖/๗๒; ๙๙/๗๖
อปฏิจิตา	๔๙๐/๔๗๓
อปณฺณก	๙๓/๗๐; ๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖; ๑๐๓/๙๐; ๓๐๗/๒๙๗
อปนตสฺส	๗๖/๕๔
อปนาเมติ	๑๔๐/๑๑๕
อปรทฺธ	๑๓๖/๑๑๒; ๒๗๓/๒๔๗
อปรนฺตโป	๔/๓; ๑๐๕/๙๑; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙
อปรปฺปจฺจโย	๖๙/๔๖; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๐๖/๑๙๓
อปรวมฺภนา	๙๖/๗๒; ๙๙/๗๖
อปรามสฺติ	๒๐๕/๑๙๒
อปริจฺจตฺตํ	๑๐๘/๙๕
อปริตสฺสี	๓๙๗/๓๗๑

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
อปริปกฺกํ	๒๒๘/๒๐๔
อปริปูรการี	๑๓๔/๓๑๐; ๑๓๕/๑๑๑; ๑๔๖/๑๑๙
อปริปูรํ	๑๙๖/๑๗๓
อปริโภคํ	๕๒/๓๔
อปริเสสํ	๑๘๕/๑๖๐; ๒๖๓/๒๓๖
อปโลเกตฺวา	๑๑๓/๙๑
อปโลเกสิ	๓๒๖/๓๐๖
อปสฺสโต	๑๒๔/๙๙
อปสฺสนฺตสฺส	๑๕๙/๑๓๒
อปสฺสํ	๔๓๐/๔๑๘
อปหตฺตา	๑๔๘/๑๒๑
อปาปปุเรกฺขาโร	๔๒๕/๔๑๔
อปาปุณิตฺวา	๑๘๔/๑๕๙
อปาปุเรตํ	๓๓๘/๓๒๐
อปายํ	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๒; ๙๘/๗๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๒๐/๔๐๘
อปารุตา	๓๓๙/๓๒๑
อปุจฺจนฺทาย	๒๗/๒๓
อปุญฺญวนฺตํ	๓๘๑/๓๖๓
อปุญฺญํ	๕๕/๓๓
อปูติกํ	๓๕๐/๑๒๓
อปฺปกสิเรน	๒๕๕/๒๓๐; ๔๗๑/๔๖๔
อปฺปกิจฺจ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒
อปฺปจฺจย	๑๐๐/๗๗; ๑๔๐/๑๑๕; ๑๕๐/๑๒๓; ๒๒๗/๒๐๑; ๒๗๑/๒๔๒
อปฺปฏิญฺญาย	๔๓๗/๔๒๕
อปฺปฏิปตฺตฺโย	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๔
อปฺปฏิภาโณ	๔๐๙/๓๙๕
อปฺปฏิวิทฺโธ	๑๓๕/๑๑๑
อปฺปฏิวินฺตา	๑๓๐/๑๐๕
อปฺปฏิสงฺขาย	๔๖๗/๔๕๙
อปฺปฏิสงฺขิโต	๓๙๐/๓๗๔
อปฺปตรานิ	๑๔๕/๑๑๘
อปฺปติสฺโส	๑๗๓/๑๔๕
อปฺปตฺตมานสา	๑๘๑/๑๕๕
อปฺปตฺถ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒
อปฺปนิคฺโฆสานิ	๓๖๔/๓๕๑
อปฺปปุญฺญา	๒๔๐/๒๑๖
อปฺปผลํ	๔๖๒/๔๕๕
อปฺปภิตสฺส	๗๖/๕๔
อปฺปมตฺต	๘๒/๖๐; ๑๙๙/๑๗๗; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๙๙/๒๗๔; ๓๑๖/๓๑๘; ๓๗๒/๓๕๖; ๔๐๐/๓๘๖
อปฺปมตฺตกสฺส	๑๕๐/๑๒๓
อปฺปมาณ	๒๐/๑๔; ๒๔๙/๒๒๔; ๒๕๐/๒๒๖; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
อปฺปมาทผลํ	๑๘๑-๒/๑๕๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อปฺปมาเทน	๑๘๑/๑๕๔	อปฺปาหารตาย	๒๔๒/๒๓๗; ๓๓๕/๓๑๒; ๔๘๑/๔๗๒
อปฺปเมยฺย	๗๒/๕๓; ๑๙๒/๑๒๘	อปฺปาหาโร	๒๔๑/๒๑๒; ๒๔๒/๒๓๗
อปฺปมฺุจา	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๔	อปฺปีจฺฉ	๔๕๘/๔๕๐
อปฺปรชกฺขชาติก	๓๓๘/๓๒๐; ๓๔๐/๓๒๒	อปฺปียา	๘๓/๖๑
อปฺปรชกฺเข	๓๓๙/๓๒๑	อปฺเปกจฺเจ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑; ๓๔๒/๓๒๔
อปฺปริกฺขีณา	๑๘/๑๓; ๑๙/๑๔	อปฺเปกทา	๒๔๒/๒๓๗
อปฺปริมาณวณฺโณ	๔๒๕/๔๑๕	อเปตชาตรูปรชโต	๒๙๘/๒๖๔
อปฺปสฺทฺท	๒๒๓/๑๙๗; ๘๖๔/๓๕๑; ๓๖๖/๓๕๒	อปฺโปสฺสุกฺกตาย	๓๓๗/๓๒๐
อปฺปสฺทฺทกามา	๒๒๓/๑๙๗; ๒๖๐/๒๓๕	อปฺโปสฺสุกฺก	๓๖๐/๑๓๓; ๒๐๗/๑๘๔; ๓๖๙/๓๕๔
อปฺปสฺทฺทวินีตา	๒๒๓/๑๙๗	อปฺผุฏฺ	๒๕๑/๒๒๖
อปฺปสฺมารมฺภ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒	อผลํ	๔๑๐/๓๙๖
อปฺปหาย	๑๘๖/๑๖๑	อผุสิตํ	๑๗๘/๑๕๓
อปฺปหีนา	๑๖๘/๑๓๙	อพลิ	๑๐๐/๗๗; ๑๕๐/๑๒๓; ๒๒๗/๒๐๓
อปฺปาฏิหาริยํ	๒๔๔/๒๒๐	อพฺโพกิณฺณํ	๗๙/๕๕
อปฺปาฏิหีริกตํ	๒๗๒/๒๔๔; ๒๗๘/๒๕๔	อพฺภญฺชิตฺวา	๙/๖; ๔๑๗/๔๐๔
อปฺปาตงฺก	๓๐๕/๒๗๙; ๓๒๔/๓๐๕; ๓๔๔/๓๒๗	อพฺภญฺญาสิ	๘๒/๖๐; ๑๙๙/๑๗๘; ๒๒๒/๑๙๖; ๒๙๙/๒๗๔; ๓๕๑/๓๓๖; ๔๐๐/๓๘๖
อปฺปาตงฺกตํ	๑๓๔/๑๑๐; ๑๗๔/๑๕๐	อพฺภญฺญาสิ	๓๓๖/๓๑๙; ๔๘๔/๔๗๙
อปฺปาธิกรณ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒	อพฺภตีเต	๑๖๘/๑๓๙
อปฺปานกํ	๓๓๓/๓๑๓; ๔๘๑/๔๗๔	อพฺภนุโมทติ	๘๙/๖๗; ๓๕๕/๓๔๐
อปฺปาพาธ	๓๐๔/๒๗๙; ๓๒๔/๓๐๕; ๓๗๙/๓๖๑; ๓๔๓/๓๒๖; ๓๔๔/๓๒๗		
อปฺปาพาธตํ	๑๓๔/๑๑๐; ๑๗๔/๑๕๐		

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อพฺภาจิกฺขนฺติ	๕๒/๓๔; ๑๘๕/๑๖๐
อพฺภาจิกฺขึ	๓๗๗/๓๕๙
อพฺภามุตฺโต	๓๕๒/๓๓๖
อพฺภุคฺคจฺฉิสฺสติ	๘๓/๖๑
อพฺภุคฺคโต	๙๒/๗๐; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๓๗/๒๙๗; ๓๘๓/๓๖๒; ๔๒๒/๔๑๑; ๔๕๔/๔๔๖
อพฺภุฑฺฒาหาสิ	๑๗๘/๓๖๐
อพฺภุมฺเม	๑๔๙/๑๒๒
อพฺภุยฺยาโต	๓๗๓/๓๕๖
อพฺภูตํ	๒๑๖/๑๙๑; ๒๒๗/๒๐๕; ๒๓๖/๒๓๓; ๒๙๐/๒๕๖; ๓๕๙/๓๔๖
อพฺโภกาส	๑๐/๘; ๑๓/๑๐; ๑๓๗/๑๓๓; ๑๖๖/๑๓๗; ๓๖๖/๓๕๒; ๔๑๒/๓๙๙; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๗๕/๔๖๘
อพฺโภกาสิกา	๒๔๒/๒๑๙
อพฺยตฺตา	๓๕๙/๓๔๗
อพฺยากตานิ	๑๒๒/๙๗
อพฺยาปชฺเชน	๕๓/๓๔
อพฺยาปชฺฌ	๒๐/๑๔; ๘๑/๕๘; ๓๐๙/๒๘๙; ๓๘๐/๓๖๒; ๔๐๖/๓๙๑; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๖๙/๔๖๓; ๔๗๑/๔๖๔; ๔๗๒/๔๖๕
อพฺยาปชฺฌา	๓๓/๑๐; ๔๐๕/๓๙๑; ๔๑๙/๔๐๗
อพฺยาปาทสงฺกปฺโป	๒๖๗/๒๓๙
อพฺยาปาทสญฺญา	๒๖๗/๒๓๙
อพฺยาปาโท	๑๙๔/๑๗๐
อพฺยาเสกสุขํ	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๖
อพฺรหฺมจริยวนฺตํ	๓๘๑/๓๖๓
อพฺรหฺมจริยวาสา	๒๒๔/๑๙๘
อพฺรหฺมจริยา	๔๔๑/๔๒๙
อพฺราหฺมณา	๓๑๗/๒๙๗; ๓๗๒/๓๕๖; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๔/๓๙๔
อภพฺพ	๑๖๔/๑๓๙; ๑๘๑-๒/๑๕๕; ๒๓๔/๒๑๐; ๔๗๗/๔๗๒
อภโย	๘๓/๖๑
อภาวิตสฺส	๖/๕; ๑๒๗/๑๐๑; ๑๗๘/๑๕๓; ๑๙๖/๑๗๓
อภิกฺกนฺต	๑๒/๙; ๕๐/๓๓; ๖๓/๔๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๗๗/๒๕๑; ๒๐๖/๑๘๓; ๒๔๔/๒๒๐; ๓๒๓/๓๐๓; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๗๒/๔๖๔
อภิกฺกนฺตตร	๙๐/๖๘; ๒๑๒/๑๙๗; ๒๗๓/๒๔๕
อภิกฺกมิตพฺพํ	๗๖๒/๑๓๔
อภิกฺกโม	๔๕๐/๔๔๒
อภิกฺกโมสานํ	๔๕๐/๔๔๒

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
อภิชาตึสุ	๑๐๐/๗๗; ๒๒๔/๒๐๑; ๒๔๘/๒๐๓
อภิชาโต	๑๐๘/๘๔; ๑๕๓/๑๒๔
อภิชานามิ	๓๓๕/๓๑๗; ๔๘๒/๔๗๗
อภิชานาถ	๓๔๒/๓๒๕
อภิชฺฌา	๑๓/๑๐; ๑๖๗/๑๓๘; ๑๘๔/๑๗๐; ๔๑๘/๔๐๗
อภิชฺฌาโทมนสฺสํ	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒; ๔๑๘/๔๐๖
อภิชฺฌาตุ	๓๑๘/๒๘๘; ๔๐๔/๓๘๐; ๔๓๗/๔๒๖
อภิญฺญา	๒๘/๒๒; ๑๘๘/๑๗๗; ๒๐๖/๑๘๒; ๒๒๒/๑๖๖; ๓๔๓/๓๒๖; ๓๔๕/๓๒๙; ๔๖๕/๔๕๗; ๔๗๕/๔๖๘
อภิญฺญาต	๑๖๖/๑๓๗; ๓๘๙/๓๘๕; ๔๕๔/๔๔๖
อภิญฺญาย	๑๒๘/๑๐๓; ๑๘๙/๑๖๕; ๒๔๔/๒๒๐; ๓๑๖/๒๙๖; ๓๔๑/๓๒๓
อภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตฺตา	๒๔๗/๒๒๒; ๒๕๙/๒๓๓
อภิญฺเญยฺยํ	๓๙๙/๓๙๕
อภิณฺหการณา	๑๔๗/๑๑๙
อภิณฺหโส	๓๙๙/๓๙๕
อภิณฺหาปตฺติโก	๑๔๐/๑๑๕
อภิโท	๒๗๓/๒๔๖
อภิโทสกาลกโต	๓๔๐/๓๒๒
อภิธมฺเม	๑๗๓/๑๔๘
อภินนฺทตุ	๑๕๘/๑๓๑
อภินนฺทนาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๗๙
อภินนฺทติ	๑๓๓/๑๐๙; ๑๔๗/๑๒๐
อภินนฺทุ	๑๖/๑๒; ๑๘๔/๑๕๙
อภินิคฺคณฺหโต	๓๓๒/๓๑๓
อภินิคฺคณฺหามิ	๓๓๒/๓๑๓
อภินิคฺคเณฺหยฺย	๔๘๐/๔๗๓
อภินิคฺคเณฺหยฺยํ	๓๓๒/๓๑๓
อภินินฺนาเมติ	๑๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔-๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐; ๔๒๐/๔๐๘
อภินินฺนาเมสิ	๓๓๖/๓๑๘
อภินิปฺปีฬยโต	๓๓๒/๓๑๓
อภินิปฺปีเฬมิ	๓๓๒/๓๑๓
อภินิปฺปีเฬยฺยํ	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
อภินิปฺผาเทยฺย	๒๕๔/๒๒๙
อภินิพฺพตฺติ	๔๔๑/๔๒๘
อภินิพฺพตฺเตนฺตุ	๔๐๘/๓๙๓
อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ	๔๗๗/๔๗๑
อภินิพฺพิชฺเชยฺยุ	๒๗/๒๑
อภินิพฺภิทา	๒๗/๒๑
อภินิมฺมินนฺติ	๒๕๓/๒๒๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อภินิวชฺเชตฺวา	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔	อภิวิสฺสฏฺโฐ	๒๘๙/๒๖๕
อภินิวิสฺส	๒๐๒/๑๘๐	อภิสงฺขตํ	๑๙/๑๔
อภินิคฺคเนตฺโต	๓๘๖/๓๗๐	อภิสงฺขริตฺวา	๘๗/๖๔
อภิปฺปโมทยํ	๑๒๑/๙๖	อภิสงฺขโรติ	๘๑/๕๗
อภิปฺปวุฏฺโฐ	๓๖๒/๓๕๐	อภิสงฺขโรนฺติ	๓๗๑/๓๕๕
อภิปฺปสนฺนา	๒๐๗/๑๘๔; ๔๗๓/๔๖๖	อภิสญฺเจตยิตํ	๑๙/๑๔
อภิภุยฺย	๒๔๙/๒๒๔	อภิสนฺตาปยโต	๓๓๒/๓๑๓
อภิมตฺถนฺโต	๓๒๙/๓๑๑	อภิสนฺตาเปมิ	๓๓๒/๓๑๓
อภิมตฺเถนฺโต	๔๗๗/๔๗๑	อภิสนฺตาเปยฺยํ	๓๓๒/๓๓๓; ๔๘๐/๔๗๓
อภิมตฺเถยฺย	๓๓๓/๓๑๔	อภิสนฺนานิ	๒๕๑/๒๒๗
อภิรตรูเป	๓๖๙/๓๕๔	อภิสนฺเนติ	๒๕๑/๒๒๖
อภิรตา	๓๖๖/๑๓๗	อภิสมฺปราย	๗๘/๕๕; ๒๒๕/๑๙๙; ๒๒๗/๒๐๒
อภิรทฺโธ	๖๖/๔๕; ๔๒๑/๔๑๐	อภูต	๕๑/๓๔; ๘๖/๖๔; ๑๘๕/๑๖๐-๑; ๓๗๗/๓๕๙
อภิรเมยฺยาถ	๑๖๗/๑๓๘	อมญฺญิมฺหา	๕๐/๓๓
อภิรุหตุ	๓๒๕/๓๐๖	อมต	๑๓๓/๑๐๘; ๓๓๘/๓๒๐; ๓๔๒/๓๒๔
อภิรูปตโร	๔๑๐/๓๙๖	อมตคามินํ	๒๑๕/๑๙๑
อภิรูปํ	๒๑๗/๑๙๒	อมตทุนฺทุภึ	๓๔๑/๓๒๓
อภิวฑฺฒนฺติ	๑๗๗/๑๕๒; ๑๗๘/๑๕๓	อมตทฺวาร	๒๑/๑๖
อภิวทตุ	๑๕๘/๑๓๑	อมโตครึ	๔๕๙/๔๕๑
อภิวทนฺติ	๒๕/๒๐	อมตฺตญฺญู	๑๗๓/๑๔๗
อภิวาทนํ	๓๗๘/๓๖๐	อมนสิการา	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๓
อภิวาเทตพฺโพ	๓๔๒/๓๒๔		
อภิวาเทตฺวา	๑๒๓/๙๗; ๑๓๕/๑๑๑; ๑๗๕/๑๕๑		
อภิวินเย	๑๗๓/๑๔๘		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อมนาปา	๘๓/๖๓
อมนฺตา	๔๖๗/๔๕๙
อมราวิกฺเขปํ	๒๓๒/๒๐๗
อมหคฺคตํ	๑๙๘/๑๗๖: ๒๕๖/๒๓๐
อมายาวี	๒๘๑/๒๕๖; ๓๔๓/๓๒๖; ๓๗๙/๓๖๓
อมุฆเรน	๑๗๓/๑๔๗
อมุจฺฉิโต	๕๓/๓๕
อมูลิกา	๔๒๘/๔๑๗
อมูฬฺหสฺส	๔๓๒/๔๒๐
อโมฆา	๓๙๙/๓๘๕
อโมโห	๑๙๔/๒๗๐
อมฺพกฏฺฐํ	๓๘๐/๓๖๒
อยุทฺธปราชิตํ	๔๐๑/๓๘๙
อโยกฏาเห	๑๕๔/๑๒๗
อโยชฺฌํ	๒๖๑/๒๓๕
อโยสิงฺฆาฏกํ	๘๓/๖๓
อรกฺขิตาย	๑๖๔/๑๓๕
อรคฺเค	๔๕๘/๔๕๐
อรญฺญคโต	๑๒๑/๙๕
อรญฺญภูตํ	๖๕/๔๔
อรญฺญวนปตฺถานิ	๒๔๒/๒๑๙
อรญฺญํ	๖๕/๔๔; ๑๓๗/๑๓๓; ๔๑๙/๔๐๗
อรญฺญายตเน	๔๑๐/๓๙๕
อรติ	๑๖๗/๑๓๘; ๔๕๙/๔๕๑
อรหนฺตา	๑/๑; ๑๐/๗; ๙๒/๗๐; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕; ๑๐๖/๘๒; ๑๙๑/๑๕๔; ๑๙๔/๑๗๑; ๑๙๙/๑๗๘; ๒๒๒/๑๙๖; ๒๓๓/๒๐๘; ๓๑๗/๒๙๗; ๓๑๙/๓๐๐; ๓๓๓/๓๑๕; ๓๓๘/๓๒๐; ๓๔๑/๓๒๓; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๑๘/๔๐๔; ๔๖๒/๔๕๔; ๔๘๑/๔๗๐
อรหตฺตา	๓๔๑/๓๒๓
อริย	๑๓/๑๐; ๒๕/๒๐; ๙๕/๗๑; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๓๖/๑๑๓; ๓๑๖/๒๙๖; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑; ๔๑๙/๔๐๖-๗; ๔๘๓/๔๗๘
อริยธมฺมสฺส	๑๓๐/๑๐๕
อริยสจฺจํ	๒๔๖/๒๒๑
อริยสาวโก	๒๓/๑๘; ๑๓๑/๑๐๖; ๒๐๕/๑๘๓
อริยสฺส	๔๒๕/๔๑๔
อรุกายํ	๓๐๒/๒๗๗
อรุคฺโต	๒๑๓/๑๘๘
อรูปสญฺญี	๒๔๘/๒๒๓; ๒๔๙/๒๒๔
อรูปี โน	๑๐๓/๘๐
อโรโค	๒๑๓/๑๘๘; ๒๗๒/๒๔๕; ๒๗๘/๒๕๔; ๔๔๕/๔๓๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อลกฺขิกา	๒๔๐/๒๑๖	อวโลเกติ	๓๘๗/๓๗๐
อลคฺคกกตา	๓๐๒/๒๗๗	อวสฺสุ	๔๗๐/๔๖๓
อลตฺถ	๑๙๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๙๙/๒๗๓; ๓๙๙/๓๘๕	อวสฺสา	๑๐๐/๗๗; ๒๒๓/๒๐๑
อลตฺถ	๒๑/๑๖	อวสิฏฺฐา	๓๘๗/๓๗๑
อลภนฺตานำ	๑๕๘/๑๓๒	อวสุสุตฺต	๑๘๔/๑๕๙
อลมริยญาณทสฺสนวิเสสำ	๑๓๗/๑๑๓; ๓๓๕/๓๑๗; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๖๒/๔๕๘; ๔๘๒/๔๗๗	อวสีริ	๙๒/๒๙; ๒๘๗/๒๖๒; ๔๗๓/๔๖๒
อลำ	๒๘๓/๒๕๙; ๓๐๓/๒๗๘; ๔๗๗/๔๗๑	อวสีรึ	๔๗๗/๔๗๑
อลมตฺโต	๓๐๒/๒๘๑	อวิกมฺปมาโน	๓๑๒/๒๙๓; ๓๑๓/๒๙๓
อลาวุโลมสฺสานิ	๒๔๒/๒๑๘	อวิกิณฺณวาเจน	๑๗๓/๑๔๒
อลุทฺทสฺส	๔๓๐/๔๑๙	อวิจารำ	๑๓/๑๐; ๙๐/๒๘; ๑๐๒/๘๒; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๗๘
อโลโภ	๑๙๔/๑๗๐	อวิชฺชา	๓๓๒/๓๑๘; ๔๙๑/๒๗๙
อลฺลำ	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑	อวิชฺชาพนฺธนา	๒๘๑/๒๕๒
อลฺลีน	๓๓๔/๓๑๗; ๓๘๗/๓๗๒; ๔๘๑/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗	อวิชฺชาสวา	๑๒/๑๒; ๑๐๒/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๑๐; ๒๗๒/๒๕๑; ๓๓๒/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๘๔/๔๗๙
อวกุชฺโช	๓๓๔/๔๗๗	อวิตกฺกำ	๑๓/๑๐; ๙๐/๒๘; ๑๐๒/๘๒; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๗๘
อวกฺกนฺติ	๔๑๑/๓๙๗	อวิทิตา	๑๒๑/๙๒; ๑๗๘/๑๕๓
อวจำ	๑๒๕/๙๙	อวินิปาตธมฺโม	๑๖๙/๑๔๑
อวจุตฺถ	๑๗๒/๑๕๒	อวินีตา	๑๓๐/๑๐๕; ๓๗๙/๓๖๑
อวณฺณำ	๓๕๙/๓๔๗	อวิภตฺตา	๔๑๔/๔๐๒
อวฏฺฐา	๔๗๓/๔๖๒	อวิมุตฺตำ	๓๘/๑๓; ๑๙๘/๑๗๒; ๒๕๖/๒๓๐
อวมญฺญิสฺสำ	๖๖/๔๕	อวิรพหนฺโต	๓๘๖/๓๗๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อวิรุทฺธํ	๔๕๘/๔๕๐	อสโฺ	๒๘๑/๒๕๖; ๓๔๓/๓๒๖;
อวิโรธปฺปสฺสึ	๓๕๒/๓๓๗		๓๗๙/๓๖๑
อวิวทมานา	๘๙/๖๗	อสฺสา	๕๒/๓๔; ๓๗๐/๓๕๕;
อวิวิตฺตา	๔๖๒/๔๕๔		๓๗๗/๓๕๙; ๔๕๙/๔๕๑
อวิสวาทโก	๑๑/๘	อสฺทฺธมฺมสญฺญตฺติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
อวิหึสาสงฺกปฺโป	๒๖๗/๒๓๙	อสฺทฺธมฺเมน	๑๔๙/๑๒๒
อวิหึสาสญฺญา	๒๖๗/๒๓๙	อสฺมาหิตา	๑๗๓/๑๔๘; ๑๙๘/๑๗๖;
อวีตตณฺหา	๓๐๗/๒๘๕		๒๕๖/๒๓๐
อวีตราเค	๒๑๑/๑๘๗	อสฺมุฏฺฐึ	๑๑๘/๙๓
อวีริยา	๑๐๐/๗๗; ๒๒๗/๒๐๑	อสฺมิมานา	๓๘๗/๓๗๑; ๔๒๕/๔๑๔
อวุสิเตน	๒๒๕/๑๙๙	อสฺมุจฺจา	๔๖๗/๔๕๙
อวูปกฏฺฐา	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑	อสฺโมสาย	๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘
อเวกฺขสฺสุ	๓๓๘/๓๒๐	อสฺลึ	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
อเวจฺจปฺปสาเทน	๒๘๘/๒๖๔	อสฺสฺส	๑๒๒/๙๗; ๑๘๗/๑๖๓;
อเวจฺ	๓๘๗/๓๗๑		๓๐๗/๒๘๖
อเวร ๒๐/๑๔; ๕๓/๓๔; ๓๐๙/๒๘๙;		อสโยคาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๘๐
๔๐๖/๓๙๑; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๖๙/๕๖๒;		อสโวหิ	๑๖๔/๑๓๕
๕๗๑/๔๖๔; ๔๗๒/๔๖๕		อสโยสฺส	๗๖/๕๓
อโวจ	๑๒๙/๑๐๕	อสารกํ	๑๕๐/๑๒๓
อสกฺขิ	๘๘/๖๖	อสาราคาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๘๐
อสกฺขิ	๓๔๒/๓๒๖	อสิ	๒๕๓/๒๒๙
อสจฺฉิกตํ	๑๗๘/๑๕๓	อสิจมฺมํ	๓๔๘/๓๓๑
อสชฺชมาน	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙	อสิต	๑๒/๙; ๗๖/๕๔; ๔๑๙/๔๐๗
อสญฺเจตนิกํ	๖๓/๔๓	อสิตปีตขายิตสายิตํ	๑๑๖/๙๓
อสญฺญีคพฺภา	๒๒๘/๒๐๓	อสิตพฺยาภงฺคี	๔๔๐/๔๒๗

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อตุ	๖๒/๔๓; ๒๑๕/๑๘๙	อตฺถาทึ	๒๑๐/๑๘๖
อตุจิตรานิ	๒๑๕/๑๙๐	อตฺถาเทศิ	๕๕/๓๓
อตุจิ	๑๑๙/๙๔	อตฺถาส์	๑๒๑/๙๖; ๔๐๓/๓๙๐;
อตุทฺโธ	๓๓๘/๓๒๐		๑๑๗/๙๓; ๔๐๔/๓๙๑; ๔๐๘/๓๙๓
อตุภึ	๑๒๐/๙๕; ๔๕๙/๔๕๒	อตฺถาส์ปตฺถาเส์	๓๓๓/๓๑๓;
อเส์ขาย	๑๔๗/๑๒๐; ๒๖๘/๒๔๐		๔๘๑/๔๗๔
อโส์กึ	๔๕๙/๔๕๑	อตฺถาเส์นฺโต	๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
อตฺตกายา	๓๐๖/๒๘๒	อตฺตุ	๒๗/๒๑; ๑๑๕/๙๒
อตฺตโก	๑๕๒/๑๒๔; ๓๐๕/๒๘๑;	อตฺตุมฺหฺ	๑๐๖/๘๒; ๓๒๗/๓๐๗;
	๔๓๗/๔๒๕		๔๑๗/๔๐๔; ๔๒๕/๔๑๔
อตฺตโร	๔๐๙/๓๙๔	อตฺตุตปุพฺพา	๓๓๑/๓๑๓; ๓๓๗/๓๑๙;
อตฺตทมโก	๑๔๖-๗/๑๑๙		๔๗๗/๔๗๑
อตฺตทมฺมา	๓๗๙/๓๖๑	อตฺตุตฺตวา	๑๓๐/๑๐๕
อตฺตทฺโธ	๓๔๓/๓๒๖; ๓๗๙/๓๖๑	อตฺตุมฺหา	๔๔๕/๔๓๔
อตฺตมณา	๓๗๒/๓๕๖	อตฺตุนิ	๗๙/๕๖
อตฺตเม	๔๐๐/๓๘๖	อตฺโต	๔๐๙/๓๙๔; ๔๑๗/๔๐๔
อตฺตรฏนำ	๓๖๒/๓๔๙	อตฺโตสิ	๘๘/๖๖; ๒๐๘/๑๘๔
อตฺตลายโน	๔๐๑/๓๘๘	อตฺมิมาโน	๑๒๐/๙๕
อตฺตวนตาย	๓๓๘/๓๒๐	อทิตาย	๔๓๐/๔๑๘
อตฺตสติ	๑๒๑/๙๕	อทีนินฺทฺริยำ	๒๕๓/๒๒๘
อตฺตสนฺโต	๑๒๑/๙๖	อเหตุกา	๔๔๘/๔๔๑
อตฺตสี	๑๓๔/๑๑๐	อเหตู	๑๐๐/๗๗; ๒๒๗/๒๐๑
อตฺตสามิ	๑๒๑/๙๖	อโหรตฺตานุสิกฺขี	๑๑๐/๘๘;
อตฺตาชานี โย	๑๔๗/๑๑๙		๑๓๑/๙๐
อตฺตาทมตฺตา	๒๑๕/๑๙๐	อเส์หิ	๔๕๖/๔๔๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[อา]	
อากงฺขติ	๘๒/๖๐
อากงฺขนฺตา	๒๒๒/๑๙๕
อากงฺขสิ	๓๑/๒๓; ๔๑๒/๓๙๙
อากงฺขิสฺสติ	๓๔๒/๓๒๔
อากงฺขิสฺสสิ	๑๙๘/๑๗๗
อากงฺเขยฺย	๒๕๔/๒๒๙
อากฑฺเฒยฺย	๕๙/๔๐
อาการปริวิตกฺโก	๔๒๘/๔๑๗
อาการวตี	๙๓/๗๐; ๒๗๔/๒๔๗
อาการา	๓๑/๒๔
อากาสกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
อากาสคตํ	๑๑๘/๙๓
อากาสจฺฉทนํ	๒๙๑/๒๖๖
อากาสธาตุ	๑๑๘/๙๘
อากาสสมํ	๑๑๙/๙๔
อากาสานญฺจายตนํ	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๓
อากาโส	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๓๓/๑๐๘; ๒๔๘/๒๒๓
อากิญฺจญฺญายตนํ	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘: ๑๓๓/๑๐๙; ๑๕๖/๑๒๙; ๓๒๗/๓๐๘; ๔๗๕/๔๖๘
อากิญฺจญฺญายตนูปปตฺติยา	๒๐/๑๕; ๓๒๗/๓๐๙; ๔๗๕/๔๖๙
อากิญฺจญฺญายตนูปปตฺติยา	๖๔/๔๓; ๒๘๒/๒๕๘; ๓๐๖/๒๘๓
อากิญฺโญ	๒๔๒/๒๑๙
อากิร	๒๙๙/๒๗๕
อากิริตฺวา	๒๕๑/๒๒๖
อาโกฏนกฺขโม	๗๕/๕๒
อาโกฏิตปจฺจาโกฏิตํ	๗๕/๕๒
อาคจฺเฉยฺย	๑๓๒/๑๐๗
อาคนฺตา	๓๘๒/๓๖๔
อาคนฺตาโร	๓๘๐/๓๖๒
อาคนฺตุกา	๑๕๗/๑๓๐
อาคมยมานา	๔๑๒/๓๙๙
อาคเมติ	๑๕๐/๑๒๓
อาคเมหิ	๗๕/๕๑
อาคโม	๒๒๖/๒๐๑
อาคมฺม	๒๗/๒๑; ๑๓๒/๑๐๖
อาคาริยภูโต	๒๑๑/๑๘๖; ๒๓๔/๒๑๐
อาคิลายติ	๒๒/๑๘
อาคุจารี	๓๒๑/๓๐๑
อาจเมหิ	๓๕๗/๓๔๔
อาจริยก	๒๗๑/๒๔๔; ๔๗๕/๔๖๘
อาจริยธนํ	๒๑/๑๖
อาจริยปาจริย	๒๑๖/๑๙๑; ๔๒๔/๔๑๓
อาจริยมหยุคา	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗: ๔๖๕/๔๕๗

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อาจริยสาทิสา	๔๕๕/๔๔๗
อาจริโย	๓๔๑/๓๒๓; ๔๗๕/๔๖๙
อาจามภกฺโข	๗/๒; ๔๑๕/๔๐๓
อาจารโคจรสมฺปนฺโน	๒๔/๑๘
อาจิกฺขนฺติ	๔๑๙/๔๐๗
อาจิกฺเขยฺย	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๑๘๓; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๗๒/๔๖๕
อาจิกฺเขยฺยํ	๑๙๒/๑๖๙
อาชญฺญรถํ	๓๒๓/๒๙๓
อาชานาถ	๑๗๗/๑๕๒
อาชานิสฺสติ	๓๔๐/๓๒๒
อาชานียโภชนํ	๕๐/๓๓
อาชานียสุสูปมํ	๑๔๖/๑๑๘
อาชานียํ	๑๔๖/๑๑๙
อาชาเนยฺย	๓๔๐/๓๒๒
อาชาเนยฺยุ	๓๓๗/๓๑๙
อาชีวโก	๑๘๖/๑๖๒
อาชีวติ	๒๖๑/๒๓๕
อาชีวิกาปกตา	๑๖๗/๑๓๘
อาตาปนปริตาปนานุโยคํ	๑๐๖/๘๑; ๔๑๕/๑๐๓
อาตาปี โน	๑๘/๑๓; ๓๓๖/๓๑๘; ๓๗๒/๓๕๖
อาตาปี	๒/๒; ๘๒/๖๐; ๑๙๙/๑๗๗; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๙๙/๒๗๔; ๔๐๐/๓๘๖
อาตาเปติ	๕/๔; ๔๑๓/๔๐๑
อาตุมารี	๑๔๙/๑๒๒
อาตุรํ	๓๐๒/๒๗๗
อาทาส	๑๐๙/๘๕; ๒๙๖/๒๓๐
อาทาย	๔๐๗/๓๙๒
อาทิกลฺยาณํ	๑๐/๗; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๑๘/๔๐๔
อาทิเกน	๑๘๓/๑๕๘
อาทิสฺเส	๒๑/๑๖
อาทิพฺรหฺมจริยก	๑๒๘/๑๐๓; ๓๗๔/๓๕๗
อาทิพฺรหฺมจริยํ	๔๗๔/๔๖๗
อาทิยโต	๗๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
อานียมาโน	๕๕/๓๓
อานิสงฺสาวี	๕๓/๓๕
อานิสงฺโส	๖๙/๔๖; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๘๘/๑๖๕; ๒๑๐/๑๘๖
อานนฺทโสมนสฺสา	๓๕๔/๓๔๐
อานนฺทรูโป	๓๘๒/๓๖๔
อานาปานสฺสติ	๑๓๓/๘๒; ๑๒๑/๙๕
อานิสํสํ	๖๙/๔๖; ๗๘/๗๔; ๙๕/๗๑; ๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อาเนชฺชสฺส	๗๖/๕๔
อาเนญฺชปฺปตฺเต	๑๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘; ๔๒๐/๔๐๙
อาเนหิ	๗๕/๕๑
อาปชฺชติ	๑๓๖/๑๑๓; ๑๗๓/๑๔๖
อาปณ	๓๑/๒๓; ๗๕/๕๑
อาปตฺติพหุโล	๑๔๐/๑๑๕
อาปทาสุ	๓๐๖/๒๘๒
อาปาณโกฏิกํ	๓๖๗/๓๕๓
อาปาทิ	๑๙๐/๑๖๗
อาปาเทติ	๖๓/๔๓
อาปายิโก	๘๓/๖๑
อาโป	๑๑๕/๙๒
อาโปกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
ปาโปคตํ	๑๑๕/๙๒
อาโปธาตุ	๑๑๕/๙๒
อาโปสฺมึ	๑๑๙/๙๔
อาพาธติ	๒๑๖/๑๙๑
อาพาธโต	๑๓๓/๑๐๗; ๒๐๕/๑๘๑
อาพาธภูโต	๒๑๘/๑๙๓
อาพาธิโก	๖๒/๔๒; ๓๐๔/๒๗๙; ๔๔๙/๔๔๑
อาภา	๒๗๓/๒๔๗; ๓๘๐/๓๖๒
อาภิเจตสิกานํ	๒๓/๑๘
อาภิโทสิกํ	๒๙๙/๒๗๕
อาภิสมาจาริโก	๑๗๓/๑๔๕
อาภุชิตฺวา	๑๓/๑๐; ๑๑๓/๙๑; ๑๒๑/๙๕; ๔๑๙/๔๐๗
อามกจุณิโน	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗
อามกธญฺญปฏิคฺคหณา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
อามกมํสปฏิคฺคหณา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
อามนฺเตสิ	๑๐๘/๘๔; ๑๑๓/๙๓; ๑๓๔/๑๑๐
อามลกิเน	๑๕๗/๑๓๐
อามิสครุโก	๑๘๔/๑๕๘
อามิสทายาโท	๑๘๔/๑๕๘
อามิเสหิ	๑๘๔/๑๕๘
อายตเน	๑๙๘/๑๗๗
อายตปณฺหิ	๓๘๖/๓๖๙
อารกา	๓๓๐/๓๑๑; ๔๗๘-๙/๔๗๒
อายาเมน	๓๖๒/๓๕๐
อายาม	๒๒๓/๑๙๗
อายมุขํ	๒๕๑/๒๒๗
อายติ	๑๑๐/๘๔; ๑๓๕/๑๑๑; ๑๙๒/๑๖๘
อายนฺตุ	๔๐๘/๓๙๒; ๔๐๘/๓๙๓
อายมิสฺสามิ	๒๒/๑๘
อารญฺญิก	๑๗๓/๑๔๕; ๒๔๒/๒๑๙; ๓๕๑/๓๓๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อารทฺธจิตฺตา	๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕	อาโรเจม	๑๗๕/๑๕๑
		อาโรเจสฺสติ	๓๓๕/๓๑๙
อารทฺธวิริย	๒๕/๒๐; ๑๗๓/๑๔๘; ๓๔๓/๓๒๖; ๓๗๙/๓๖๑	อาโรเจสฺสามิ	๒๐๗/๑๘๔
		อาโรปีโต	๒๒/๑๗; ๘๕/๖๒
อารทฺธํ	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓	อาโรเปยฺย	๗๒/๔๘
อารภติ	๕๕/๓๖	อาโรเปยฺยํ	๕๙/๔๑
อารภนฺติ	๕๑/๓๔	อาโรเปหิ	๘๓/๖๓
อารมติ	๒๖๔/๒๓๘	อาโรเปตุ	๘๔/๖๒
อาราจาโร	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕	อาโรหนฺติ	๑๔๙/๑๒๒
อาราธโก	๑๙๖/๑๗๓; ๔๔๑/๔๒๙; ๔๖๒/๔๕๔	อาลยรตา	๓๓๗/๓๑๙
		อาลยรามา	๓๓๗/๓๑๙
อาราธนาย	๔๖๔/๔๕๖; ๔๖๙/๔๖๒	อาลยสมฺมุทิตา	๓๓๗/๓๑๙
อาราธาย	๔๖๔/๔๕๖; ๔๗๒/๔๖๕	อาลยา	๔๕๙/๔๕๑
อาราเธติ	๔/๓; ๔๑๓/๔๐๐	อาโลกสญฺญี	๑๓/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
อาราเธมิ	๒๔๖/๒๒๑	อาโลกิตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
อาราเธยฺยํ	๒๗๑/๒๔๓	อาโลกิเต	๑๒/๙
อาราเธยฺย	๒๒๔/๑๙๘	อาโลโก	๓๓๖/๓๑๘; ๔๘๓/๔๗๙
อารามคตํ	๑๕๒/๑๒๔		
อารามิกภูตา	๒๔๐/๒๑๖	อาโลปํ	๓๘๗/๓๗๑
อาราเม	๑๓๔/๑๑๐	อาวฏฺฏนึ	๖๐/๔๑; ๗๔/๕๑
อารุปฺปา	๑๐๓/๙๙; ๑๗๓/๑๔๙; ๑๘๒/๑๕๕	อาวฏฺฏภยํ	๑๖๑/๑๓๓
		อาวฏฺเฏติ	๖๐/๔๑
อารุโพหฺ	๔๘/๓๒	อาวฏฺเฏยฺย	๒๑๒/๑๘๗
อาโรคฺยปรมา	๒๑๕/๑๙๑	อาวตฺตติ	๑๖๒/๑๓๔
อาโรจาเปสิ	๔๐๐/๓๘๖	อาวตฺติสฺสามิ	๑๒๒/๙๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อาวฏฺโต	๑๖๒/๑๓๔; ๓๓๕/๓๑๘; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๘๓/๔๗๘	อาสวนิโรโธ	๑๖/๑๒; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๑; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๘๔/๔๗๙
อาวรามิ	๗๐/๔๗	อาสวสมุทโย	๑๖/๑๒; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๑; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๘๔/๔๗๙
อาวสเถ	๓๗๓/๓๕๖	อาสา	๔๕๙/๔๕๐
อาวาสิกา	๑๗๕/๑๕๐	อาสี	๑๙๘/๑๗๗
อาวิกตฺตา	๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑	อาสีติกปพฺพานิ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
อาวิภาวํ	๑๙๘/๑๗๕; ๒๕๔/๒๒๙	อาสีติโก	๓๐๖/๒๘๑; ๓๗๔/๓๕๗
อาวุฏฺา	๓๓๗/๓๒๐	อาเสวนา	๔๓๓/๔๒๐
อาวุโส	๒๕๒/๒๒๘; ๔๖๗/๔๖๐	อาเสวิตพฺพํ	๑๕๕/๑๒๘
อาวุโสวาเทน	๓๔๒/๓๒๔	อาหจฺจ	๑๙๗/๑๗๔; ๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
อาเวสนํ	๒๙๑/๒๖๖	อาหญฺ	๓๔๑/๓๒๓
อาสน	๑๐๗/๘๔; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๕๐/๔๔๒	อาหตฺตา	๓๗๓/๓๕๖
อาสนกุสเลน	๑๗๓/๑๔๕	อาหรนฺติ	๓๔๒/๓๒๖
อาสนปฏิกฺขิตฺโต	๔๑๕/๔๐๓	อาหริสฺสามิ	๑๒๖/๑๐๐
อาสนฺทิปญฺจมา	๒๒๕/๑๙๙	อาหเรยฺย	๘๖/๖๓
อาสว	๑๖/๑๒; ๑๘/๑๓; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๐๖/๑๘๒; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๑; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๐๐/๓๘๗; ๔๘๔/๔๗๙	อาหารํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
อาสวกฺขยํ	๓๔๑/๓๒๓	อาหารูปจฺเฉทาย	๓๓๔/๓๑๕; ๔๘๑/๔๗๖
อาสวฏฺานิยา	๑๔๕/๑๑๘	อาหาเรติ	๒๔/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑; ๔๑๕/๔๐๓
อาสวนิโรธคามินี	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๒๓๓/๒๑๖; ๒๗๖/๒๕๑; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๘๔/๔๗๙	อาหาเรยฺยํ	๓๓๔/๓๑๖; ๓๓๕/๓๑๘; ๔๘๑/๔๗๖

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
อาหาเรสิ	๓๓๔/๓๑๒; ๓๓๕/๓๑๘; ๔๘๓/๔๗๘
อาหุเนยฺโย	๑๔๗/๑๒๐
อาพาหน	๒๒๕/๑๙๙; ๓๕๓/๓๓๙
อาพินฺทำ	๓๖๒/๓๕๒

[อิ]

อิจฺฉา	๒๗/๒๑
อิจฺฉาม	๑๒๓/๑๓๕
อิชฺเฌยฺย	๓๑๘/๒๙๙
อิญฺชติ	๓๘๗/๓๗๐
อิญฺชนฺติ	๒๒๘/๒๐๒
อิญฺชิตสฺมิ	๑๕๖/๑๒๘
อิฏฺเ	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๒๑๐/๑๘๖; ๒๘๐/๒๕๕; ๔๖๘/๔๖๐
อิณฏฺฏา	๑๖๗/๑๓๘
อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา	๒๔๑/๒๑๖
อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา	๒๔๑/๒๑๗
อิตรีเตน	๒๔๑/๒๑๖; ๒๔๑/๒๑๗
อิติภวาภวกถำ	๒๒๓/๑๙๗
อิติหาสปญฺจมานำ	๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๔/๔๑๓; ๔๗๓/๔๖๖
อิติหิติหปรมฺปราย	๒๓๐/๒๐๖; ๔๒๗/๔๑๖
อิโตสมุฏฺฐานา	๒๖๓/๒๓๗
อิทฺธรชจุโจ	๒๘๔/๒๖๐
อิทฺธฺจ	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๙/๑๗๘; ๒๒๒/๑๙๖; ๓๓๖/๓๑๙; ๓๘๐/๓๖๒
อิทฺธนฺนามสฺส	๔๖๘/๔๖๑
อิทฺถกำ	๒๒๓/๑๙๗
อิทฺถีกุมาริกาปฏิคฺคหณา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
อิทฺถีปริคฺคโห	๓๐๖/๒๘๓
อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปาโท	๓๓๗/๓๑๙
อิทฺธ	๖๔/๔๓; ๒๘๒/๒๕๘; ๓๐๖/๒๘๓
อิทฺธาภิสงฺขารำ	๓๔๘/๓๓๑; ๓๘๕/๓๖๗
อิทฺธิมนฺตุ	๖๔/๔๔; ๓๐๖/๒๘๑; ๔๖๘/๔๖๑
อิทฺธิวิธิ	๑๙๘/๑๗๕; ๒๕๔/๒๒๙
อินฺทฺริย	๑๓/๑๐; ๒๓/๑๘; ๑๖๔/๑๓๕; ๑๗๓/๑๔๗; ๑๘๑/๑๕๕; ๑๘๒/๑๕๕; ๓๔๑/๓๒๓
อินฺทฺริยเวมตฺตตา	๑๓๓/๑๐๙; ๑๕๔/๑๒๗
อินฺทฺริยสฺเต	๒๒๘/๒๐๕
อินฺทฺริยสำวเรน	๔๑๙/๔๐๗
อิพฺภา	๔๓๕/๔๒๓
อิริยาย	๓๔๒/๓๒๔
อิสิ	๔๑๐/๓๙๖; ๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อิสิทนฺตปุราณา	๓๗๓/๓๕๖
อิสิส์ตฺตมสฺส์	๗๖/๕๓
อิสฺส์ตฺถ	๔๕๗/๔๔๙
อิสฺส์ริยาธิปจฺจ	๓๘๑/๓๖๓
[อี]	
อี์สาทนฺโต	๑๐๘/๘๔; ๑๕๑/๑๒๔
อี์สิกา	๒๕๓/๒๒๘
อี์เส	๓๙๑/๓๗๖
[อุ]	
อุกฺกำสาวกำเส	๒๒๘/๒๐๓; ๒๒๘/๒๐๔
อุกฺกำเสติ	๙๖/๗๒; ๑๐๑/๗๘; ๒๐๒/๑๘๐
อุกฺกำเสนฺติ	๒๓๖/๒๑๑
อุกฺกาสิตสฺทฺโท	๒๔๐/๒๑๕; ๓๗๐/๓๕๔
อุกฺกาสิตฺวา	๓๖๖/๓๕๒
อุกฺกุชฺเชยฺย	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๑๘๓; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๒๑/๔๐๙; ๔๖๑/๔๕๓; ๔๗๒/๔๖๔
อุกฺกุฏิกปฺปธานำ	๒๒๕/๑๙๙; ๔๑๕/๔๐๓
อุกฺกุฏิโก	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
อุกฺโกฏนวณฺณนนิทฺทสาวิโยคา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
อุกฺขิตฺตปลิฆำ	๔๕๘/๔๔๙
อุกฺขิตฺตาสิโก	๖๔/๔๓
อุกฺคณฺหิ	๗๗/๕๔
อุกฺกิลิฏฺ	๘๓/๖๑
อุจฺจากุลา	๔๒๕/๔๑๔
อุจฺจากุลีนตา	๔๓๗/๔๒๕
อุจฺจากุลีโน	๔๓๘/๔๒๖
อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม	๑๒/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
อุจฺจาส์ทฺทมหาส์ทฺทาย	๒๒๓/๑๙๗
อุจฺจาส์ทฺทา	๑๕๗/๑๓๐
อุจฺจาส์ยนมหาส์ยนา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
อุจฺจินิตฺวา	๒๔๒/๒๑๘
อุญฺฉาส์เก	๒๔๒/๒๑๘
อุจฺฉิชฺชนฺติ	๒๒๕/๑๙๙
อุจฺฉินฺนมูล	๕๓/๓๕; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๙๒/๑๖๘
อุชุกำ	๑๒๔/๙๙
อุชุชาติโก	๒๘๑/ ๒๕๖
อุชุวิปจฺจนีกวาทา	๙๔/๗๐; ๙๗/๗๓
อุชุำ	๔๑๙/๔๐๗
อุฏฺจานส์ญฺ	๒๒/๑๘
อุฏฺเจฬ	๑๖๐/๑๓๓
อุฏฺเจหิ	๓๓๘/๓๒๐
อุณฺณาวณโต	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
อุณฺณา	๓๘๖/๓๗๐
อุณฺหำ	
อุณฺหีส์ส์โส	๓๘๖/๓๗๐

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
อุณฺหีสํ	๓๖๖/๓๕๒	อุตฺติณฺณ	๒๙๑/๒๖๖
อุโณฺหทกปฏิเสวี	๖๒/๔๒	อุทก	๑๐๗/๘๔; ๑๓๒/๑๐๗; ๔๗๘/๔๗๒
อุตฺตุนฺน	๔๑๑/๓๙๗		
อุตฺตเม	๑๔๗/๑๑๙	อุทกตารกา	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๒๗๗
อุตฺตมปุคฺคลสฺส	๗๖/๕๔	อุทกปตฺเต	๒๕๖๒๓๐
อุตฺตมปตฺติปตฺตํ	๒๖๑/๒๓๕	อุทกผุสิตานิ	๑๕๔/๑๒๗
อุตฺตมตฺถ	๔๕๘/๔๕๐	อุทกมณิก	๒๒/๑๗; ๒๗๗/๒๕๑
อุตฺตร	๑๙๑/๑๖๗; ๒๕๑/๒๒๗; ๓๐๖/๒๘๔; ๔๒๒/๔๑๑	อุทกรหท	๕๙/๔๐; ๒๕๑/๒๗๗; ๒๕๙/๒๓๓
อุตฺตรารณิ	๓๒๙/๓๑๑; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑; ๔๗๗/๔๗๑	อุทกาทาเน	๑๐๘/๘๔
		อุทกานุคฺคตานิ	๓๓๙/๓๒๑; ๒๕๑/๒๒๗
อุตฺตราสงฺค	๗๓/๕๐; ๑๕๙/๑๓๒; ๒๘๒/๒๕๘: ๓๓๘/๓๒๐; ๓๕๗/๓๔๔; ๓๘๘/๓๗๓; ๔๗๒/๔๖๕	อุทกาวเสสํ	๑๐๘/๘๔
		อุทโกโรหณานุโยคมนุยุตฺโต	๔๑๕/๑๐๓
อุตฺตริ	๑๙๗/๑๗๕; ๔๘๒/๔๗๗	อุทโกโรหนฺเต	๑๖๑/๑๓๔
อุตฺตริกรณีเย	๔๕๒/๔๔๔	อุทคฺคจิตฺตํ	๖๙/๔๖
อุตฺตริตโร	๒๗๒/๒๔๔	อุทฺทคฺคุทคฺเค	๓๖๙/๓๕๔
อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา	๔๖๖/๔๕๘	อุทปาทิ	๑๔/๑๑; ๖๙/๔๖; ๑๒๒/๙๗; ๑๔๘/๑๒๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๐๖/๑๘๒; ๓๔๐/๓๒๒
อุตฺตริ	๓๓๕/๓๑๗; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๓๑/๔๑๙		
อุตฺตเรนมุขา	๔๒๓/๔๑๑	อุทปาเน	๓๓๔/๓๑๖; ๓๘๑/๔๗๗
อุตฺตานกํ	๓/๓	อุทยตฺถคามินิยา	๒๕/๒๐; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
อุตฺตานเสยฺยก	๘๖/๖๓; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕; ๒๖๒/๒๓๕	อุทรจฺฉวิ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗
		อุทริยํ	๑๑๔/๙๒
อุตฺตานีกาตพฺพํ	๑๑๐/๘๘		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุทฺเรน	๔๕๖/๔๔๘	อุปกฺกิเลเส	๑๓/๑๐; ๑๐๖/๘๒;
อุทานํ	๒๑๕/๑๙๑; ๔๗๒/๕๖๕		๔๑๙/๔๐๗
อุทาเนสิ	๔๗๒/๔๖๕	อุปกฺขลิตฺวา	๔๗๓/๔๖๖
อุทิรเย	๔๕๙/๔๕๐	อุปคจฺเฉยฺย	๖๐/๔๒
อุทุมฺพรกฏฺฐึ	๓๘๐/๓๖๒	อุปคต	๗๑/๔๖; ๑๓๕/๑๑๒
อุทฺทสฺเสคพฺพา	๒๙๘/๒๗๓	อุปฏฺฐากกโร	๒๘๘/๒๖๓
อุทฺทิเสยฺยํ	๓๔๑/๓๒๓	อุปฏฺฐาโก	๒๙๐/๒๖๕
อุทฺทิสฺส	๑๖๖/๑๓๗; ๓๔๑/๓๒๓;	อุปฏฺฐิตสฺสตินา	๑๗๓/๑๔๘
	๔๑๕/๔๐๒	อุปฏฺฐิตา	๓๓๒/๓๑๓
อุทฺทิสฺสกตํ	๗/๕; ๕๑/๓๔	อุปฏฺฐเปนฺติ	๑๕๐/๑๒๓
อุทฺเทกนิโก	๒๗๗/๒๕๑	อุปฏฺฐเปยฺยุ	๑๒๖/๑๐๐
อุทฺธคฺคโลโม	๓๘๖/๓๖๙	อุปฏฺฐเปตฺวา	๑๑๓/๙๑; ๔๑๙/๔๐๗
อุทฺธคฺคานิ	๓๘๖/๓๖๙	อุปฏฺฐเปสุ	๓๔๒/๓๒๔
อุทฺธงฺคมา	๑๑๗/๙๓	อุปฏฺฐหิสุ	๓๔๑/๓๒๒
อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ	๑๓/๑๐; ๑๖๗/๑๓๘;	อุปฏฺฐานสาลํ	๔๒๑/๔๑๐
	๔๑๙/๔๐๗	อุปทหเตุ	๓๗๔/๓๕๗
อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนิวรณํ	๔๖๗/๔๖๐	อุปทหเสสิ	๓๖๗/๓๕๓
อุทฺธจฺจํ	๑๗๓/๑๔๖	อุปธิ	๑๕๔/๑๒๘; ๔๐๐/๓๘๗
อุทฺธโต	๑๗๓/๑๔๖	อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย	๑๕๔/๑๒๗
อุทฺธเรยฺย	๒๕๓/๒๒๙	อุปธิปฏิสํยุตฺตา	๑๕๔/๑๒๗
อุทฺธํ	๒๐/๑๔; ๓๐๙/๒๘๙;	อุปธิปหานาย	๑๕๔/๑๒๗
	๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔	อุปธิวิเวกา	๑๓๓/๑๐๗
อุทฺธัวิเรจนํ	๒๒๐/๑๙๔	อุปธิสงฺขเย	๑๕๔/๑๒๘
อุนฺนาทินี	๒๒๓/๑๙๗; ๒๗๕/๒๔๙	อุปนิโต	๔๐๙/๓๙๕
อุปกฑฺเฒยฺยุ	๒๑๔/๑๘๙; ๔๔๗/๔๓๖	อุปนิธาย	๖๑/๔๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุปนิสฺสาย	๒๔๒/๒๑๗	อุปสงฺกมิ	๓๔๒/๓๒๔
อุปเนติ	๗๙/๕๖	อุปสมคามิ	๒๔๗/๒๒๒
อุปปชฺชติ	๗๙/๕๖; ๑๙๒/๑๖๙	อุปสมสุขํ	๑๕๖/๑๒๙
อุปปตฺติ	๘๑/๕๙; ๑๖๘/๑๓๙; ๔๕๙/๔๕๑	อุปสมุปชฺช	๒๐/๑๕; ๘๒/๖๐; ๑๐๖/๘๒; ๑๕๖/๑๒๘; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๒๒/๑๙๖; ๒๕๑/๒๒๖; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๑๙/๔๐๗
อุปปริกฺขติ	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๒/๔๒๐		
อุปปริกฺขโต	๑๘๓/๑๕๘		
อุปปริกฺขถ	๑๔๐/๑๑๕		
อุปมา	๒๓๕/๒๑๐; ๓๓๑/๓๑๓; ๔๗๗/๔๗๑	อุปสมาย	๑๒๘/๑๐๓; ๑๘๙/๑๖๕; ๓๑๖/๒๙๖; ๔๗๕/๔๖๙
อุปรชฺชํ	๓๐๙/๒๘๙	อุปสมฺปชฺชติ	๑๓๓/๑๐๗
อุปริปาสาทวรคโต	๓๑๒/๒๙๒	อุปสมฺปาเทนฺติ	๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕
อุปรุทฺเธสุ	๓๓๓/๓๑๓; ๔๘๑/๔๗๔	อุปสมฺปาทา	๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕; ๓๔๔/๓๒๗
อุปรุนฺธิ	๓๓๓/๓๑๓; ๔๘๑/๔๗๔		
อุปลพฺภติ	๙๑/๖๙	อุปสหรติ	๑๓๓/๑๐๘
อุปวทิ โต	๑๓๗/๑๑๓	อุปสหรนฺติ	๑๖๘/๑๔๐
อุปวาทกา	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๒; ๔๒๐/๔๐๘	อุปหตฺตา	๑๔๘/๑๒๑
		อุปหตินฺทฺริ โย	๒๑๕/๑๙๐
อุปวทติ	๑๓๗-๘/๑๑๓	อุปหโต	๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
อุปวายติ	๑๑๙/๙๕	อุปาทานปจฺจยา	๒๒๐/๑๙๔
อุปวิชญฺญา	๗๕/๕๑	อุปาทานาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๗๙
อุปสงฺกมติ	๑๘๓/๑๕๘	อุปาทินฺนํ	๑๑๔/๙๒; ๑๑๘/๙๓
อุปสงฺกมนฺ	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๒	อุปาทิยนฺติ	๒๐๑/๑๗๙
อุปสงฺกมนฺโต	๑๘๓/๑๕๘	อุปาทิยิ	๒๒๐/๑๙๔
อุปสงฺกมิ	๑๓๕/๑๑๐	อุปาทิเส่เส่	๑๘๔/๑๕๙
อุปสงฺกมิตฺวา	๑๗๕/๑๕๐	อุปายาเส่หิ	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๘/๑๓๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุปารมฺภิสฺสนฺติ	๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕
อุปารมฺเภน	๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕
อุปาทิปฺปมุขาย	๕๘/๓๙
อุปาสก	๑๐๖/๘๓; ๑๗๑/๑๔๓; ๑๙๕/๑๗๑
อุปาสกภูตา	๒๔๐/๒๑๖
อุปาสิกา	๑๓๕/๑๑๒; ๑๗๒/๑๔๓
อุเปกฺขโก	๒๓๓/๒๐๘; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๘๗
อุเปกฺขา	๑๓/๑๒; ๒๐/๑๕; ๑๒๐/๙๕; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๗๑/๔๖๔
อุเปกฺขาวิหารี	๕๔/๓๖
อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิ	๒๘/๒๑; ๔๑๙/๔๐๘
อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓
อุเปกฺขาสหคเตน	๒๐/๑๕; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๒/๔๔๔
อุเปกฺขาสุขํ	๑๕๖/๑๒๘
อุเปติ	๑๙๑/๑๖๗; ๑๙๒/๑๖๙
อุเปนฺติ	๒๔๒/๒๑๙
อุปฺปชฺชนฺติ	๑๐๖/๘๒
อุปฺปชฺชมาเน	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘
อุปฺปชฺชิสฺสติ	๙๕/๗๒; ๙๖/๗๓; ๙๘/๗๕; ๑๒๙/๑๐๕
อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาเต	๓๖๙/๓๕๔
อุปฺปนฺน	๑๕/๑๑; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๔๕/๒๒๑; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๕๘/๒๓๒; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๐๘/๓๙๒; ๔๒๐/๔๐๘; ๔๘๒/๒๗๘
อุปฺปนฺนผโล	๔๘/๓๑
อุปฺปลานิ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
อุปฺปลินิยํ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
อุปฺปาทาย	๒๔๗/๒๒๒
อุปฺปาเทตพฺพํ	๑๖๐/๑๓๓
อุปฺปาเทสฺสามิ	๒๔/๑๙
อุปฺโปสถกุกา	๑๕๑/๑๒๔
อุปฺผาเลสิ	๓๕๖/๓๔๒
อุพฺภฏฺฐโก	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
อุพฺภต	๗๓/๕๐; ๒๕๓/๒๒๙
อุภโตโกฏิกํ	๘๓/๖๑
อุภโตภาควิมุตฺโต	๗๕/๕๒; ๒๔๙/๒๒๔; ๒๔๙/๒๒๕
อุภโตภาควิมุตฺโต	๑๓๖/๑๑๒; ๑๘๒/๑๕๕
อุภยพฺยาพาธาย	๕๓/๓๕; ๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙; ๓๖๐/๓๔๘
อุภยํสุ	๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖
อุพฺภิชฺชิตฺวา	๒๕๑/๒๒๗
อุพฺภิโตฑโก	๒๕๑/๒๒๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุมฺมคฺคํ	๓๔๑/๓๒๔
อุมฺมคฺคิกา	๓๕๖/๓๔๑
อุมฺมคฺโค	๗๓/๕
อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ	๑๙๔/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙
อุยฺยานภูมิ	๓๐๓/๒๗๗; ๓๖๔/๓๕๑
อุรเค	๔๕๖/๔๔๘
อุรุพฺภา	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
อุรุฬา	๔๕๖/๔๔๘
อุรุพิลฺวา	๑๐๔/๘๔; ๑๕๑/๑๒๔
อุลฺลิคฺคาวลิคฺเคสุ	๒๔๒/๒๑๙
อุลฺลิขาเปติ	๒๙๙/๒๗๔
อุลฺโลเกตฺวา	๘๔/๖๓
อุสฺภา	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
อุสฺสงฺขปาโท	๓๘๖/๓๖๙
อุสฺสฏฺฐาย	๓๐๓/๒๗๘
อุสฺสหติ	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๗
อุสฺสหามิ	๑๓๔/๑๑๐
อุสฺสาห	๑๓๕/๑๑๑; ๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๑
อุสุการา	๓๕๒/๓๓๗
อุสฺสุกฺกํ	๓๕๐/๓๓๔
อุพารปาโมชฺชา	๑๖๘/๑๔๐
อุพารโภคตา	๔๓๗/๔๒๖
อุพารโภโค	๔๓๙/๔๒๖
อุพารวณฺณตา	๔๓๗/๔๒๕
อุพารวณฺโณ	๔๓๙/๔๒๖
อุพารวิเสสํ	๒๓๓/๒๐๘; ๒๓๓/๒๐๙
อุพารเวทา	๑๖๘/๑๔๐
อุพฺพฏปกฺขิ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓

[อู]

อูโน	๓๐๕/๒๘๑
อูมิภยํ	๑๖๑/๑๓๓
อูรุพลี	๓๐๖/๒๘๑
อูรูหิ	๔๕๖/๔๔๘

[เอ]

เอกเทสํ	๑๓๔/๑๑๐
เอกชมฺโม	๑๘/๑๓
เอกนฺตทุกฺขิ	๘๑/๕๘
เอกนฺตนิพฺพิทาย	๓๑๖/๒๙๖
เอกนฺตปริปุณฺณํ	๑๐/๘; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๘
เอกนฺตปริสุทฺธิ	๑๐/๘; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๘
เอกนฺตสุข	๘๑/๕๘; ๒๗๔/๒๔๗
เอกปุณฺณรตฺเตน	๑๘๕/๑๖๐
เอกปุคฺคโล	๒๙๕/๒๗๐; ๓๕๓/๓๓๙
เอกพฺราหฺมโณ	๔๒๗/๔๑๖
	๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เอกภตฺติก	๑๑/๘; ๓๒๒/๓๐๒; ๓๕๐/๓๓๓; ๔๑๘/๔๐๖
เอกภิกฺขุ	๑๙๕/๑๗๑
เอกสาฏเก	๒๖๐/๒๓๔
เอกสฺส	๘๕/๖๒; ๒๘๒/๒๕๘; ๓๐๘/๒๘๘; ๓๕๗/๓๔๔; ๓๙๘/๓๗๓; ๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๘/๔๑๗; ๔๗๒/๔๖๕
เอกสฺวาโห	๔๖๓/๔๕๔
เอกาคาริก	๗/๕; ๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐; ๓๒๑/๓๐๑; ๔๑๕/๔๐๓
เอกาจริยปาจริโย	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
เอกาจริโย	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
เอกาทสทฺวารํ	๒๑/๑๖
เอกาโลบีโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
เอกาสนโภชนํ	๑๓๔/๑๑๐
เอเกกโลโม	๓๙๖/๓๖๙
เอโกทิภาวํ	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๙; ๑๐๖/๙๒; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๙๓/๔๗๙
เอฉิชงฺโฆ	๓๙๖/๓๖๙
เอตปรมํ	๑/๓; ๙๐/๖๗
เอตาวปรมํ	๔๙๒/๔๗๗
เอตุ	๒๒๔/๑๙๙; ๔๐๑/๓๙๙
เอตฺตกวณฺโณ	๔๒๕/๔๑๕
เอรณฺฑกฏฺฐสฺส	๔๐๙/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
เอวมายุปริยนฺโต	๑๔/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๙
เอวมาหาโร	๑๔/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๙
เอวกลฺยาโณ	๙๒/๖๙; ๒๐๗/๑๙๔; ๒๙๓/๒๖๘
เอวโคตฺต	๑๔/๑๑; ๑๙๗/๑๗๗; ๒๒๕/๒๓๑; ๒๗๒/๒๔๔; ๔๒๐/๔๐๙
เอวทิฏฺฐิ	๙๔/๗๐; ๙๗/๗๓; ๙๙/๗๔; ๑๙๗/๑๖๓; ๒๐๑/๑๗๙; ๒๒๕/๑๙๙
เอวมฺมม	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑
เอวนาโม	๑๔/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๒๗๒/๒๔๔; ๔๒๐/๔๐๙
เอวปญฺโญ	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑
เอวมหานุภาว	๘๕/๖๒; ๒๕๔/๒๒๙
เอวมหิทฺธิก	๘๕/๖๒; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙
เอวณฺโณ	๑๔/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๙
เอวาที	๙๔/๗๐; ๙๗/๗๓; ๙๙/๗๔; ๒๐๑/๑๗๙; ๒๒๕/๑๙๙
เอววิมุตฺต	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑
เอววิหารี	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑
เอวสญฺญี	๒๔๙/๒๒๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เอวํสีล	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑
เอวํสุขทุกฺขปฏิสํเวที	๑๔/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๘
เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิตา	๒๒๘/๒๐๒
เอสุจงฺกี	๔๘๖/๔๘๑
เอหิ	๑๓๖/๑๑๒
เอหิภทนฺติโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
เอหิภทนฺตุรํ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
เอหกํ	๕๙/๔๐

[โอ]

โอกมฺเปตฺวา	๓๔๑/๓๒๔
โอการํ	๖๙/๔๖; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔
โอกฺขายิกา	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗
โอจรติ	๒๐๗/๑๘๔; ๒๐๙/๑๘๕
โอชวนฺตํ	๑๘๔/๑๕๘; ๑๘๔/๑๕๙
โอชํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
โอฏฺฐปทํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
โอฏฺฐปหตมฺเตน	๓๒๗/๓๐๗; ๔๗๕/๔๖๘
โอติณฺโณ	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘
โอตฺตปฺปติ	๒๕/๒๐
โอตฺตปฺปํ	๑๔๙/๑๒๒
โอตฺตปฺปี	๒๕/๒๐
โอทนกุมฺมาสํ	๓๓๕/๓๑๘; ๔๘๒/๔๗๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โอทนกุมฺมาสูปจโย	๒๐๕/๑๘๑; ๒๕๒/๒๒๘
โอทนมิญฺชา	๓๘๗/๓๗๑
โอทนํ	๒๔๒/๒๑๘; ๓๘๗/๓๗๑
โอทริกตฺตสุตฺต	๑๖๓/๑๓๕
โอทหติ	๑๘๓/๑๕๘
โอทหถ	๓๔๒/๓๒๔
โอทหิ	๓๐๒/๒๗๗
โอทาต	๒๔๙/๒๒๕; ๓๒๕/๓๐๖; ๓๘๖/๓๗๐
โอทาตกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
โอทาตนิทสฺสนานิ	๒๔๙/๒๒๕
โอทาตนิภาสานิ	๒๔๙/๒๒๕
โอทาตปริเยสนํ	๒๑๗/๑๙๒
โอทาตวณฺณานิ	๒๔๙/๒๒๕
โอทาตวสน	๓/๒; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๖๐/๒๓๕
โอทานปกฺขํ	๙๘/๗๔
โอธุเนยฺย	๕๙/๔๐
โอนีตปตฺตปาณี	๘๔/๖๒; ๒๘๘/๒๖๓; ๓๐๒/๒๗๗; ๓๒๖/๓๐๗; ๔๐๐/๓๘๖
โอปกฺกมิกา	๓๒๙/๓๑๑; ๓๓๑/๓๑๓; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๗๗/๔๗๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โอปปาติก	๑๙/๑๔; ๙๔/๗๐;	โอวฏฺฏิกายํ	๒๘๔/๒๖๐
	๑๓๓/๑๐๙; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๕๙/๑๗๑;	โอวทนฺติ	๑๖๒/๑๓๔
	๒๒๕/๑๙๙; ๒๙๘/๒๖๔	โอวทามิ	๓๔๒/๓๒๖
โอปมญฺโญ	๔๖๖/๔๕๘	โอวทิตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
โอปมฺเมน	๖๖/๔๕	โอวาทโก	๑๑๓/๙๑
โอปาณภูตํ	๖๘/๔๖	โอวทิยมานา	๓๔๓/๓๒๖
โอปาเตยฺยุ	๒๔๕/๒๒๑	โอวสฺสติ	๒๙๑/๒๖๖
โอปารมฺโภ	๓๕๙/๓๔๖	โอวาทปฏิกโร	๑๙๕/๑๗๒
โอปาสาทกา	๔๒๒/๔๑๑	โอวาเทน	๑๑๓/๙๑
โอผุโต	๔๖๗/๔๖๐	โอสโฏ	๑๗๓/๑๔๕; ๒๓๘/๒๑๓;
โอรกํ	๒๘๔/๒๖๐		๓๗๑/๓๕๕
โอรมตฺตกสฺส	๑๕๐/๑๒๓	โอสธิตารกา	๒๗๓/๒๔๖; ๒๔๙/๒๒๕
โอรพฺภิโก	๘/๖; ๑๐๖/๘๒;	โอสรนฺติ	๒๔๒/๒๑๙
	๔๑๖/๔๐๓	โอสีรสฺสติ	๓๗๑/๓๕๕
โอรมิย	๓๙๑/๓๗๕	โอสิญฺจาเปยฺย	๓๐๑/๒๗๖
โอรมฺภาคิย	๑๙/๑๔; ๑๓๐/๑๐๕;	โอหนนฺติ	๓๓๓/๓๑๔; ๔๘๑/๔๗๔
	๑๓๒/๑๐๖; ๑๖๙/๑๔๐;	โอหาเรตฺวา	๑๕๒/๑๒๕; ๔๑๗/๔๐๔
	๑๙๕/๑๗๑; ๒๙๘/๒๖๔	โอหิตภาร	๒/๒; ๑๘๑/๑๕๔;
โอรสา	๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙;		๑๙๔/๑๗๑; ๒๓๔/๒๑๐;
	๔๐๘/๓๙๔		๒๘๐/๒๕๖
โอโรหามิ	๒๑๑/๑๘๗	โอหิตโสโต	๑๔๖/๑๑๙; ๑๘๓/๑๕๘;
โอโรหิตฺวา	๔๗๒/๔๖๕		๔๓๒/๔๒๐
โอลคฺเคยฺยุ	๔๓๗/๔๒๕	โอหาริกํ	๑๑๓/๙๑; ๓๓๕/๓๑๘;
โอลุคฺควิลุคฺค	๑๕๒/๑๒๔; ๓๓๔/๓๑๖;		๔๘๒/๔๗๘
	๔๘๑/๔๗๖	โอพิคฺเค	๑๔๙/๑๒๒

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
[ก]	
กกฺขพำ	๑๑๔/๙๒
กงฺข	๑๒๖/๑๐๑; ๓๙๙/๓๙๕
กจฺเฉหิ	๓๓๒/๓๑๓
กจฺจาน	๒๗๘/๒๕๓
กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ	๓๘๖/๓๖๙
กฏคฺคโห	๙๖/๗๓
กฏุกา	๓๒๙/๓๑๑; ๓๓๑/๓๑๓; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๗๗/๔๗๒
กฏุจคฺคิ	๔๔๑/๔๒๘
กฏุจำ	๘๖/๖๓; ๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
กจ่ฉ	๘๖/๖๓
กณภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
กณิการปุปฺผำ	๒๔๙/๒๒๕
กณฺฑกราชิ	๑๔๙/๑๒๒
กณฺฑกาปสฺสยิโก	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
กณฺฑกาปสฺสเย	๗/๖
กณฺฑกาปสฺเส	๔๑๕/๔๐๓
กณฺจปญฺจเมหิ	๒๘๑/๒๕๗
กณฺฑำ	๑๒๖/๑๐๑
กณฺฑุวมาโน	๙/๖; ๔๑๗/๔๐๔
กณฺฑุวนเหตุ	๒๑๕/๑๙๐
กณฺณจฺฉิทฺทำ	๑๑๘/๙๓
กณฺณสุขา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
กณฺณโสตา	๓๓๓/๓๑๓; ๓๘๕/๓๖๘
กณฺเณหิ	๑๐๘/๘๕; ๔๕๖/๔๔๘
กณฺหา	๘๑/๕๗; ๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๓๕/๔๒๓
กณฺหาวิปากำ	๘๑/๕๗
กณฺหาสุกฺก	๘๑/๕๗; ๔๖๖/๔๕๘
กณฺหาสุกฺกวิปากำ	๘๑/๕๗
กณฺหาสุกฺกานิ	๒๑๗/๑๙๒
กณฺหาภิชาติโก	๓๙๙/๓๘๕
กตกมฺเมหิ	๑๔๙/๑๒๒
กตกรณีย	๒/๒; ๑๘๑/๑๕๔; ๑๙๔/๑๗๑; ๒๓๔/๒๑๐
กตปรปฺปวาเท	๓๗๑/๓๕๕
กตำ	๑๐๖/๘๓
กตาวกาโส	๓๙๐/๓๗๕
กตาวี	๓๐๖/๒๘๑
กติกำ	๓๔๒/๓๒๔
กตฺตาโร	๔๒๗/๔๑๖-๗; ๔๒๕/๔๕๗
กตฺตุกาโม	๑๐๙/๘๕; ๑๑๑/๘๙
กถำโคตฺโต	๓๕๐/๓๓๔
กถาปริโยสานำ	๔๒๖/๔๑๕
กถาวตฺถุ	๕๙/๔๑; ๓๗๘/๓๖๐
กถาสลฺลาป	๕๘/๓๙; ๘๘/๖๖; ๑๙๐/๑๖๗; ๒๐๘/๑๘๔; ๒๐๘/๑๘๕; ๓๖๓/๓๕๐; ๓๘๘/๓๗๓; ๔๑๒/๔๐๐
กถินาโม	๒๘๑/๒๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กนฺโท	๙๐/๒๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๒๑๐/๑๘๒; ๒๘๐/๒๕๕; ๔๘๘/๔๒๐
กนฺทนฺโต	๒๓๙/๒๑๔
กนฺทรํ	๑๓/๑๐; ๑๓๗/๑๑๓; ๔๑๙/๔๐๗
กปีลวตฺถุสุมิ	๒๒/๑๗
กปฺปกํ	๓๑๔/๒๙๔
กปฺปฏิโส	๘๓/๖๑
กปฺปีตเกสมสฺสุ	๓๖๗/๓๕๓
กปฺปียํ	๕๕/๓๓; ๑๖๓/๑๓๔
กปฺเปติ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
กปฺเปยฺย	๔๐๙/๓๙๔
กปฺเปสิ	๒๒/๑๘
กมนฺติ	๒๕๔/๒๒๙
กมฺม	๕๖/๓๗; ๘๑/๕๗; ๑๐๘/๘๔
กมฺมกรา	๓/๓; ๔๑๗/๔๐๔
กมฺมกฺขาย	๘๑/๕๗
กมฺมทายาทา	๘๑/๕๘
กมฺมนิพนฺธนา	๔๖๐/๔๕๒
กมฺมนิเย	๑๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘; ๔๒๐/๔๐๙
กมฺมนฺเต	๓๓๕/๓๑๗; ๔๔๘/๔๓๘; ๔๔๘/๔๔๑; ๔๘๒/๔๗๗
กมฺมวาที	๑๘๖/๑๖๒; ๔๒๕/๔๑๔
กมฺมวิปากโกวิทา	๔๖๐/๔๕๒
กมฺมารคคฺคริยา	๓๓๓/๓๑๓
กยวิกฺกยา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
กรณีย	๑๐๖/๘๓; ๑๑๑/๘๙; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๗๓/๑๔๘; ๑๘๑/๑๕๔; ๑๙๙/๑๗๘; ๒๒๒/๑๙๖; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๖๒/๔๕๔
กรณฺฑา	๒๕๓/๒๒๙
กรวีรปตฺตํ	๑๒๖/๑๐๑
กรียติ	๑๓๕/๑๑๑
กรีสํ	๑๑๔/๙๒
กรุณํ	๑๒๐/๙๕
กรุณาสหคเตน	๒๐/๑๕; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๒/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
กรูรกมฺมนฺตา	๑๐๖/๘๒
กเรณุกยูถํ	๔๘๑/๔๗๖
กเรยฺย	๑๒๖/๑๐๐; ๒๕๔/๒๒๙
กเรยฺยาม	๑๘๔/๑๕๘; ๑๘๔/๑๕๙
กโรโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
กโรนฺติ	๑๓๕/๑๑๐; ๑๔๐/๑๑๕
กลนฺทกนิวาเป	๘๓/๖๑; ๑๗๓/๑๔๕: ๑๙๓/๑๗๐
กลหชาตา	๘๙/๖๗
กลิคฺคโห	๑๐๑/๗๘
กลฺลจิตฺตํ	๖๙/๔๖

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
กลฺยาณกมฺมา	๓๑๓/๒๙๓	กาเชน	๒๘๘/๒๖๔
กลฺยาณชมฺโม	๒๘๘/๒๖๔; ๔๐๙/๓๙๕	กาตพฺพํ	๑๐๙/๘๕
กลฺยาณปฏิภาโณ	๓๑๗/๒๙๗	กาปีลวฑฺฒวา	๒๒/๑๗
กลฺยาณมิตฺต	๑๗๓/๑๔๗; ๑๘๑/๑๕๕: ๑๘๒/๑๕๕	กาโปตกานิ	๒๒๕/๑๙๙
กลฺยาณวากฺกรโณ	๔๒๔/๔๑๓; ๔๒๖/๔๑๖	กาม	๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๓/๑๐๗; ๑๖๗/๑๓๔; ๒๖๖/๒๓๙; ๓๐๙/๒๘๙; ๓๓๕/๓๑๗: ๔๑๙/๔๐๗; ๔๖๘/๔๖๑; ๔๘๒/๔๗๗
กลฺยาณวาโจ	๔๒๔/๔๑๓	กามคุณ	๙๐/๖๗; ๑๖๔/๑๓๕
กลฺยาณี	๗๔/๕๑	กามคุคฺคฺชุ	๒๙๐/๒๕๖
กลฺยาโณ	๙๓/๖๑; ๔๒๒/๔๑๑; ๔๕๔/๔๔๖	กามจฺฉนฺท	๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕; ๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
กสาหิ	๓๕๒/๓๓๗	กามจฺฉนฺทนีวรณํ	๔๖๗/๔๖๐
กสิ	๔๖๓/๔๕๕	กามปริฬาโห	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
กสิกมฺมฏฺฐานํ	๔๖๔/๔๕๕	กามปีปาสา	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
กสิโครกฺขํ	๔๔๐/๔๒๗	กามภาวปริกฺขีณํ	๔๕๙/๔๕๑
กสฺสก ๓๔๗/๓๓๐; ๔๕๖/๔๔๘; ๔๖๐/๔๕๒		กามโภคี	๑๙๕/๑๗๒
กหาปณสตานิ	๔๒๑/๔๑๐	กามมุจฺฉา	๓๒๙/๓๑๑: ๔๗๗/๔๗๑
กพายปฏิภสฺสตานิ	๒๙๗/๒๖๔	กามรติสนฺถวํ	๓๕๒/๓๓๗
กพายยูสํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖	กามราคปริยุฏฺฐิเตน	๑๓๐/๑๐๕
กพิงฺคโร	๑๕๐/๑๒๓	กามราคานุสโย	๑๒๙/๑๐๕
กโพฬีกา	๑๕๒/๑๒๔	กามสงฺกปฺโป	๒๖๖/๒๓๙
กโพฬีมุขา	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒	กามสญฺญา	๒๖๖/๒๓๙
กโพฬียา	๒๙๐/๒๖๕	กามสุขํ	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๙; ๒๙๐/๒๕๖
กสฺสาเล	๒๕๑/๒๒๖		
กากเปยฺยา	๑๓๒/๑๐๗		
กากาติทายิ	๑๕๒/๑๒๔		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กามเสฺนโห	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
กามํ	๙๕/๗๒; ๙๖/๗๓; ๑๘๔/๑๕๙
กามาสวา	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๑๐; ๒๗๖/๒๕๑; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๘๔/๔๗๙
กามูปสญฺหิตา	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๒๑๐/๑๘๖; ๔๖๘/๔๖๐
กาเมสุ	๒๗๒/๒๔๔
กาเมสุมิจฺฉาจาโร	๑๙๔/๑๗๐; ๒๗๔/๒๔๗
กาเมสุมิจฺฉาจารี	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖
กาย	๑๓๖/๑๑๒; ๔๘๐/๔๗๔
กายกมฺมํ	๕๗/๙๓; ๑๐๙/๘๖; ๑๑๒/๙๐
กายจฺฉนฺโท	๒๐๕/๑๘๑
กายทณฺฑา	๕๖/๓๗; ๕๘/๔๐
กายทุจฺจริต	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๘/๒๓๒; ๒๖๔/๒๓๗
กายทุฏฺฐุลฺลานํ	๑๓๓/๑๐๗
กายนุวยตา	๒๐๕/๑๘๑
กายปริหาริเกน	๑๑/๙; ๔๐๘/๔๐๖
กายวิญฺเญยฺย	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๒๐๑/๑๘๖; ๔๖๘/๔๖๐
กายสกฺขี	๑๓๖/๑๑๒; ๑๘๒/๑๕๕
กายสงฺขารํ	๘๑/๕๗; ๑๒๑/๙๖
กายสมาจาร	๓๕๙/๓๔๖; ๔๓๐/๔๑๙
กายสิเนโห	๒๐๕/๑๘๑
กายสุจริต	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗/ ๒๖๔/๒๓๗
กายานุปสฺสี	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒
การณํ	๑๔๐/๑๑๕; ๑๔๗/๑๑๙
การโย	๙๖/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
การิยมานสฺส	๑๔๗/๑๑๙
การุญฺญตา	๓๓๙/๓๒๑
การุณิโก	๓๔๙/๓๓๓
กาเรติ	๑๔๗/๑๑๙
กาลกต	๑๖๘/๑๓๙; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑; ๓๓๓/๓๑๕; ๔๘๑/๔๗๖
กาลกิริยาย	๓๕๓/๓๓๙
กาลญฺญู	๘๖/๖๔
กาลวาที	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
กาลิคฺคาโห	๙๕/๗๒
กาลิงฺคารญฺญํ	๖๕/๔๔
กาโล	๖/๕; ๑๒๙/๑๐๕
กาสายานิ	๑๕๒/๑๒๕; ๒๙๔/๒๖๙; ๔๗๕/๔๖๘
กาสิกจนฺทนํ	๒๒๕/๑๙๙; ๓๕๗/๓๔๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กาสินำ	๓๔๑/๓๒๓	กิโลมกำ	๑๑๔/๙๒
กาฬปพฺพานิ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖	กิสำ	๒๓๖/๒๓๑
กาฬี	๒๗๒/๒๔๔	กิโสโร	๔๐๙/๓๙๔
กาโฬ	๑๒๖/๑๐๐; ๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗	กิการปฏิสฺสาวี	๓๑๘/๒๙๘
กิจฺเฉน	๓๓๗/๓๑๙	กิกุลกเวสี	๓๒๗/๓๐๗; ๔๗๕/๔๖๘
กิญฺจนำ	๔๕๙/๔๕๒	กิวาที	๒๓๒/๒๐๙
กิญฺจหิ	๙๓/๖๑	กิสมุฏฺฐานา	๒๖๔/๒๓๗
กิตฺตยมานรูปา	๓๑๒/๒๙๒	กีเฏ	๔๕๖/๔๔๗
กิตฺตยมาโน	๓๐๓/๒๗๘	กีณิตฺวา	๗๕/๕๑
กิตฺตาวตา	๔๓๐/๔๑๘	กีวจิเรน	๓๔๓/๓๒๖
กิตฺติสทฺโท	๘๓/๖๑; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๑๗/๒๙๗; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๒๒/๔๑๑; ๔๕๔/๔๔๖	กีทูเร	๓๖๕/๓๕๒
กิมกุขายี	๒๓๒/๒๐๘	กีพหุกา	๒๓๖/๒๑๑
กิมิ	๒๑๓/๑๘๘; ๒๗๓/๒๔๕	กีเส	๓๖๙/๓๕๔
กิริยวาท	๙๘/๗๕; ๙๙/๗๖	กีพลี	๕๙/๔๐
กิริยวาที	๑๘๖/๑๖๒; ๔๒๕/๔๑๔	กีพาปนโก	๗๕/๕๑
กิริยา	๙๘/๗๔; ๔๖๔/๔๕๖; ๔๖๙/๔๖๒; ๔๗๒/๔๖๕	กีพาปนิกา	๗๕/๕๑
กิลญฺเชหิ	๓๐๐/๒๗๖	กีพี	๓๑๕/๒๙๕
กิลิฏฺฐโร	๒๗๓/๒๔๗; ๒๗๙/๒๕๕	กีพิลชาตำ	๕๙/๔๐
กิลมโถ	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐; ๓๓๗/๓๑๙	กุกกุฏจฺฉาปกสฺเสว	๒๘/๒๑
กิลมาปยโถ	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐	กุกกุฏโปตกา	๒๗/๒๑
		กุกกุฏสูกรปฏิคฺคหณา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
		กุกกุฏาราโม	๑๗/๑๓
		กุกกุจฺจำ	๑๓๔/๑๑๐
		กุกกุฏิยา	๒๗/๒๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
กุกฺกุรจิตฺตํ	๗๙/๕๖	กุสีโต	๓๔๓/๓๒๖; ๓๗๙/๓๖๓
กุกฺกุรวตฺตํ	๗๘/๕๕	กุมฺภการนฺเตวาสี	๒๕๔/๒๒๙
กุกฺกุรวติโก	๗๘/๕๕	กุมฺภกาโร	๒๕๔/๒๒๙
กุกฺกุรสีลํ	๗๙/๕๕	กุมฺภีลภยํ	๑๖๓/๑๓๓
กุกฺกุรากปฺปํ	๗๙/๕๖	กุมีโต	๓๑/๒๔; ๘๓/๖๓;
กุกฺกุโร	๒๒๙/๒๐๕		๒๘๑/๒๕๖; ๔๖๙/๔๖๒
กุจฺฉิ	๑๔๙/๑๒๒; ๓๓๓/๓๑๕;	กุมาร	๘๖/๖๓; ๑๒๙/๑๐๔;
	๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕		๑๒๙/๑๐๕
กุจฺฉิมตี	๓๔๖/๓๒๙	กุมารกสฺสปตฺถ	๓๐๙/๒๘๙; ๓๑๕/๒๙๕
กุจฺฉิสยา	๑๑๗/๙๓	กุมฺภฏฺฐานกถา	๒๒๓/๑๙๗
กุจฺฉิเหตุ	๑๔๙/๑๒๒	กุมฺภิมุขา	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
กุญฺชโร	๕๙/๔๐	กุมฺภิยา	๑๕๒/๑๒๔; ๒๘๙/๒๖๕
กุฏฺฐี	๒๓๓/๑๘๘	กุมฺมาสํ	๒๙๐/๒๖๕
กุฑฺฑุ	๓๐๐/๒๗๕	กุรุตฺถ	๒๒๖/๒๐๑
กุณฺฑลาวฏฺฏานิ	๓๘๖/๓๖๙	กุรูรกมฺมนฺตา	๘/๖; ๔๑๖/๔๐๓
กุณฺฑเลน	๓๐๒/๒๗๗	กุลคฺฆยูสํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
กุตูหลสาลายํ	๒๓๘/๒๑๓	กุลปุตฺต	๘๒/๖๐; ๑๕๑/๓๒๓;
กุนฺถกิปิลฺลิเก	๔๕๖/๔๔๗		๑๖๔/๑๓๕; ๑๖๖/๑๓๗;
กุสีจีรํ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓		๑๙๙/๑๗๘; ๓๔๒/๓๒๔
กุสุล ๙๕/๗๒; ๑๐๙/๘๗; ๑๗๓/๑๔๖;		กุลลกฺข	๑๒๖/๑๐๑
	๑๙๔/๑๗๐; ๒๔๗/๒๒๒;	กุลวํสํ	๔๔๑/๔๒๘
	๓๔๓/๓๒๖; ๔๑๙/๔๐๗	กุลิ	๖๘/๔๖
กุสุลสีลี	๔๒๕/๔๑๔	กุฬฺหกา	๒๒๘/๒๐๒
กุสุลากุสลํ	๑๙๓/๑๗๐	กุฬาคารสาลายํ	๑๘๕/๑๖๐
กุสุลูปสญฺหิตํ	๔๖๙/๔๖๓	กุฬาคาเรสุ	๒๔๒/๒๑๙

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
กูเฏยฺยานิ	๓/๓
กูลปคฺคหิ	๒๘๘/๒๖๔
กูลานิ	๓๖๒/๓๕๐
เกวฏฺฏา	๑๕๗/๑๓๐
เกวลกปฺปํ	๖๗/๔๕
เกวลปริปุณฺณํ	๒๕/๒๐; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๗๓/๓๖๖; ๔๓๘/๔๐๓
เกสํ	๑๑๔/๙๒; ๔๕๖/๔๔๘
เกสกมฺพลํ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
เกสมสฺสุโลจโก	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
เกสมสฺสุโลจนํ	๒๒๕/๑๙๙
เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
เกสมสฺสุ	๑๕๒/๑๒๕; ๔๓๐/๓๙๖; ๔๑๗/๔๐๔; ๔๒๕/๔๑๔; ๔๗๕/๔๖๘
โกฏฺฐสฺสยา	๑๑๗/๙๓
โกณฺโฑ	๑๒๖/๑๐๑
โกธุปายาสสฺส	๑๖๒/๑๓๔
โกปํ	๔๔๐/๑๑๕; ๒๗๑/๒๔๒
โกลิเยสุ	๗๘/๕๕
โกวิท	๑๓๑/๑๐๖; ๔๕๘/๔๕๐
โกสกาหารา	๒๔๒/๒๑๗
โกสล	๙๒/๖๙; ๔๒๒/๔๑๑; ๔๗๓/๔๖๖
โกสลิกา	๔๖๖/๔๕๙
ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
โกสิยา	๒๕๓/๒๒๘
โกโสหิตวตฺถคุโยฺห	๓๘๖/๓๖๙
โกโสหิเต	๓๘๕/๓๖๗
โกพาปํ	๓๓๑/๓๑๒; ๔๗๙/๔๗๓

[ข]

ขชฺชมาเน	๒๑๑/๑๘๗
ขชฺโชปนโก	๒๗๓/๒๔๕
ขคฺคํ	๓๖๖/๓๕๒
ขคฺคิย	๓๐/๒๒; ๑๐๖/๘๒; ๑๒๖/๑๐๐; ๓๗๘/๓๖๐; ๔๐๔/๓๙๐
ขคฺคิยกุมาโร	๔๐๙/๓๙๔
ขคฺคิยกุลุ	๔๐๘/๓๙๒; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๒๕/๔๑๔; ๔๔๑/๔๒๘
ขคฺคิยปณฺฑิต	๘๗/๖๔; ๒๐๗/๑๘๔; ๓๗๑/๓๕๕
ขคฺคิยี	๒๗๒/๒๔๔
ขณฺฑิพลํ	๔๕๘/๔๕๐
ขมติ	๒๐๒/๑๘๐
ขมนียํ	๔๕๐/๔๔๒
ขมนฺติ	๑๘๒/๑๕๗; ๑๘๓/๑๕๘
ขเมยฺย	๑๙๑/๑๖๗; ๒๐๑/๑๗๙; ๓๔๓/๓๒๖
ขย	๒๘/๒๒; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๙๘/๑๗๗

ปทานุกฺกโม	ปฺพเพ/องฺเก
ขยญาณาย	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๓๓๖/๓๑๙; ๕๒๐/๔๐๙; ๕๘๔/๕๗๙
ขยธมฺมา	๒๐๕/๑๘๒
ขยาติ์ตำ	๕๕๕/๕๔๗
ขรา	๓๒๙/๓๑๑; ๓๓๑/๓๑๓
ขราชินำ	๔๑๗/๔๐๔
ขริคตำ	๑๑๔/๙๒
ขาทนีย์ำ	๒๙๗/๒๖๓
ขาทิตพฺพำ	๑๖๓/๑๓๔
ขายิเต	๑๒/๙; ๔๑๙/๒๐๗
ขิตฺตจิตฺตา	๓๕๖/๓๔๑
ขิปีตส์ทุโท	๒๔๐/๒๑๕; ๓๗๐/๓๕๔
ขิปฺปำ	๓๔๐/๓๒๒
ขี์ณกามราโค	๔๒๕/๔๑๔
ขี์ณปุนพฺภโว	๔๖๐/๔๕๓
ขี์ณส์ญโญชนส์ส์	๗๖/๕๓
ขี์ณา	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๓๓๖/๓๑๙
ขี์ณาส์ว	๒/๒; ๑๘๑/๑๕๔; ๑๙๔/๑๗๑; ๒๓๔/๒๑๐
ขี์รปณฺณิโน	๓๒๖/๑๐๑
ขี์รำ	๔๑๗/๔๐๔
ขี์โรทกี์ภูต	๙๙/๖๗; ๓๖๘/๓๕๓
ขุรกาเส์	๑๔๗/๑๑๙
ขุรปริยนฺเตน	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
ขุรปฺปำ	๑๒๖/๑๐๑
ขุทฺทเก	๔๕๖/๔๔๘
ขุทฺทมขุำ	๒๔๐/๒๑๕
ขุลฺลขุลฺลการกำ	๓๘๗/๓๗๑
ขุำเส์นฺโต	๒๘๑/๒๕๖; ๔๖๖/๔๕๘
เขตฺตคณานำ	๑๕๓/๑๒๕
เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา	๑๑/๙; ๕๑๘/๔๐๖
เขตฺตวตฺถุำ	๔๑๔/๔๐๑
เขมิยมฺพวนำ	๔๑๒/๓๙๙
เขพฺยคตำ	๑๑๙/๙๔
เขโพ	๑๑๕/๙๒

[ค]

ปทานุกฺกโม	ปฺพเพ/องฺเก
คงฺคา	๑๙๗/๑๗๔
คจฺฉติ	๑๔๗/๑๒๐
คจฺฉำ	๑๒๖/๑๐๑
คจฺฉิส์สามิ	๑๓๒/๑๐๗
คณาจริโย	๒๓๙/๒๑๓
คณี์	๒๓๙/๒๑๓
คณเจยฺย	๗๗/๕๔
คณฺห	๑๓๓/๑๐๗; ๒๐๕/๑๘๑; ๒๒๑/๑๙๕
คณฺหภูโต	๒๑๙/๑๙๓

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
คตึ	๔๗๒/๔๖๕	คหฏฺฐ	๔๖๒/๔๕๔; ๔๖๙/๔๖๒
คติ	๗๘/๕๕; ๓๘๔/๓๖๗	คหนึ	๓/๓
คตฺตานิ	๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗	คหณิยา	๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
คธิโต	๔๖๘/๔๖๐	คหปติ	๓๑/๒๓; ๙๓/๗๐; ๑๖๔/๑๓๕;
คนฺตุ	๑๓๒/๑๐๗; ๔๘๕/๔๘๐		๔๓๐/๔๑๘; ๔๖๒/๔๕๔
คนฺธกถึ	๒๒๓/๑๙๗	คหปติกา	๑๔๙/๑๒๒
คนฺธพฺพมานุสฺสา	๔๕๙/๔๕๒	คหปติจีวรานิ	๒๔๒/๒๑๘
คนฺธพฺโพ	๔๑๑/๓๙๗	คหปติปณฺฑิต	๘๗/๖๔; ๒๐๗/๑๘๔;
คนฺธา	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘;		๓๗๒/๓๕๕
	๔๖๘/๔๖๐	คหปติปุตฺต	๕๓/๓๔; ๑๕๓/๑๒๕;
คพฺภสฺส	๔๑๑/๓๙๗		๑๖๔/๑๓๕; ๔๓๐/๔๑๘
คพฺภินี	๗๕/๕๑	คหปติวาเทน	๓๑/๒๔
คมนียำ	๓๐๕/๒๘๑	คพนฺเตน	๓๕๒/๓๓๖
คเมติ	๑๕๔/๑๒๗	คาถา	๓๐/๒๒; ๓๓๗/๓๑๙
คมฺภีร	๕๙/๔๐: ๑๙๐/๑๖๗;	คามกถำ	๒๒๓/๑๙๗
	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๔/๓๑๖; ๓๓๗/๓๑๙;	คามกฺเขตฺตำ	๔๒๕/๔๑๕
	๓๘๗/๓๗๒; ๔๓๐/๔๑๙; ๔๘๑/๔๗๗	คมฌนฺตรูโป	๔๑๐/๓๙๖
คมฺภีรคตา	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗	คามธมฺมา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
คมฺภีรปญฺญำ	๔๕๘/๔๕๐	คามนฺตวิหารินา	๓๗๓/๑๔๙
ครุ	๔๖๔/๔๕๖	คามวรำ	๓๐๙/๒๙๙; ๓๖๒/๓๔๙
ครุกโต	๒๓๗/๒๑๓; ๔๒๔/๔๑๓	คาโม	๑๗๓/๑๔๖
ครุกโรนฺติ	๒๔๑/๒๑๗	คารยฺห	๕๑/๓๔; ๙๕/๗๒;
คลปฺปเวจฺเฉน	๕๕/๓๖		๑๗๕/๑๖๐; ๓๗๗/๓๕๙
ควากปฺปำ	๘๐/๕๗	คารวำ	๑๔๙/๑๒๒
คเวสนฺโต	๒๑/๑๖	คาวึ	๑๔๙/๑๒๒

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
คาพฺหปเลปเนน	๑๒๖/๑๐๐
คิชฺฌสุตฺต	๑๒๖/๑๐๑
คิมฺหิโก	๒๑๑/๑๘๖
คิรึ	๔๕๙/๔๕๐
คิริคุหำ	๑๓/๑๐; ๑๓๗/๑๓; ๔๑๙/๔๐๗
คิหิปริสาย	๕๘/๓๙
คิหิสญฺโญชนำ	๑๘๖/๑๖๑
คิหี	๓/๒; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๖๐/๒๓๕; ๔๖๓/๔๕๔
คีตำ	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
คีวาย	๔๕๖/๔๔๘
คุตฺตทฺวาร	๒๓/๑๘; ๑๗๓/๑๔๗
คุตฺตำ	๒๐๙/๑๘๕
คุนฺธาวเน	๓๑๗/๒๙๗
คุหาทสฺสนาย	๒๒๓/๑๙๗
คูถคตำ	๑๑๙/๙๔
โค	๑๒๖/๑๐๑; ๔๔๖/๔๓๕
โคฆาตกนฺเตวาสี	๓๓๓/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕
โคฆาตโก	๘/๖; ๓๓๓/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕
โคจรคามำ	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
โคจิตฺตำ	๘๐/๕๖
โคฏเฐ	๔๔๖/๔๓๕
โคทมฺมา	๓๗๙/๓๖๑
โคปมุโข	๓๘๖/๓๗๐
โคปานสิโย	๓๓๕/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
โคปาลกา	๓๔๗/๓๓๐
โคปฺผก	๓๘๗/๓๗๐
โคมยภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
โคมยคฺคิ	๔๔๑/๔๒๘
โครกฺขำ	๔๕๖/๔๔๘
โควตำ	๘๐/๕๖
โควคิโก	๗๘/๕๕
โควิกนฺตเนน	๑๔๙/๑๒๒; ๓๓๓/๓๓๕; ๔๕๐/๔๔๒
โคสาลำ	๒๓๖/๒๑๑
โคสีลำ	๘๐/๕๗

[ฆ]

ฆฏเฏสิ	๓๗๐/๓๕๕
ฆราวาสกมฺมฏฺฐานำ	๔๖๓-๔/๔๕๕;
ฆราวาโส	๑๐/๘; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๘
ฆาเตตา	๒๒๘/๒๐๒; ๓๗๐/๓๕๔
ฆาเตนฺโต	๘๗/๗๓
ฆานวิญฺเญยฺยา	๘๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๔๖๘/๔๖๐

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ฆายิตฺวา	๔๑๙/๔๐๖
โฆโส	๓๓๗/๒๙๘; ๓๘๗/๓๗๒

[จ]

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
จกฺเกน	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
จกฺขุนา	๓๓๙/๓๓๔; ๑๘๖/๑๖๓; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๔๑/๓๒๓
จกฺขุนฺทฺริยํ	๑๒/๙; ๔๓๙/๔๐๖
จกฺขุมนฺโต	๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๓๘๓; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๒๗/๔๐๙; ๔๗๒/๔๖๕
จกฺขุมา	๒๕๒/๒๒๘; ๓๙๙/๓๘๕
จกฺขุวิญฺเญยฺยา	๙๐/๖๗; ๔๖๘/๔๖๐; ๓๕๕/๓๒๘
จกฺขุวิญฺเญยฺเยหิ	๒๑๐/๑๘๖
จงฺกมติ	๔๓๒/๓๙๙
จงฺกมา	๔๑๒/๓๙๙
จณฺฑาลกุลา	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
จณฺเฑน	๒๒๙/๒๐๕
จตุกฺกณฺ	๒๒/๑๘; ๒๘๒/๒๕๘
จตุทฺทิศา	๒๕๕/๒๓๐
จตุปฺปท	๑๘๔/๑๕๘; ๔๕๖/๔๔๘
จตุราสีติวสฺสสหสฺสานิ	๓๐๙/๒๘๙
จตุราพฺยนฺโต	๓๘๖/๓๗๐
จนฺทนสฺส	๔๐๘/๓๙๒; ๔๔๔/๔๓๑

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
จนฺทนิกํ	๑๔๙/๑๒๒
จนฺทํ	๔๕๕/๔๔๗
จนฺทิมสุริเย	๑๙๘/๑๗๖; ๒๑๗/๑๙๒; ๒๕๔/๒๒๙; ๔๖๖/๔๕๘
จปโล	๑๗๓/๑๔๖
จโย	๑๕๓/๑๒๕
จรณ	๒๙/๒๒
จรณสมฺปนฺโน	๒๙/๒๒—
จรโต	๑๘๕/๑๖๐
จรนฺตํ	๒๕๙/๒๓๓
จริมกา	๑๒๑/๙๖
จวมาเน	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๓๔; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๑๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘
จาค	๑๖๙/๑๔๐; ๔๓๙/๔๒๗; ๔๖๔/๔๕๖
จาคพหุโล	๔๖๙/๔๖๒
จาตุทฺทสี	๓๐๘/๒๘๘
จาตุทฺทิสา	๔๗๑/๔๖๔
จาตุเมยฺยกา	๑๕๘/๑๓๑
จาตุมฺมหาปเถ	๒๔๐/๒๑๕
จาตุมฺมหาภูติโก	๒๐๕/๑๘๑; ๒๒๕/๑๙๘; ๒๕๒/๒๒๘
จาตุยามสํวรสํวุโต	๖๓/๔๓
จาตุรนฺโต	๓๘๔/๓๖๗
จาตุวณฺณิสุทฺธิ	๓๘๒/๓๖๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
จาตุวณฺณึ	๔๐๑/๓๘๘; ๔๐๙/๓๙๕
จาปลฺยำ	๑๗๓/๑๔๖
จาโป	๑๒๖/๑๐๐
จาริกำ	๑๓๕/๑๓๐; ๑๗๔/๑๕๐
จาริกฺตำ	๑๗๓/๑๔๖
จิตนฺตรโส	๓๘๖/๓๖๙
จิตฺต	๓/๓; ๑๐๖/๘๒; ๑๒๑/๙๖; ๑๓๒/๑๐๗; ๑๓๓/๑๐๗; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๗; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๖๒/๔๖๕; ๔๘๔/๔๗๙
จิตฺตกตำ	๓๐๒/๒๗๗
จิตฺตกถึ	๓๑๗/๒๙๗
จิตฺตปฏิสำเวที	๑๒๑/๙๖
จิตฺตสงฺขารปฏิสำเวที	๑๒๑/๙๖
จิตฺตสงฺขารำ	๑๒๑/๙๖
จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตำ	๒๔๗/๒๒๒
จิตฺตานุปสฺสึ	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒
จิตฺรา	๓๐๗/๒๘๖
จินฺติโต	๓๓๘/๓๒๐
จิรสฺสำ	๑๘๕/๑๖๐
จีวรกมฺมำ	๑๓๕/๑๑๐
จุณฺณกมกฺขิตำ	๓๐๒/๒๗๗
จุตึ	๔๕๘/๔๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
จุตูปปาตญาณาย	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๑๘
จุโต	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๔๒๐/๔๐๘
จุลฺลาสึ	๒๒๘/๒๐๓
เจต	๒๐/๑๔; ๑๐๖/๘๒; ๑๒๒/๙๗; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๔๖/๑๑๙; ๒๕๑/๒๒๗; ๔๕๓/๔๔๔; ๔๖๖/๔๕๘; ๔๗๓/๔๖๔; ๔๑๙/๔๐๗
เจตนา	๘๑/๕๙
เจเตติ	๕๓/๓๕; ๓๘๗/๓๗๒
เจโต	๑๔๖/๑๓๙; ๑๙๘/๑๗๖; ๔๖๖/๔๕๘
เจโตวิมุตฺติ	๒๐/๑๕; ๒๘/๒๒; ๑๓๓/๑๐๙; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๙/๒๓๓
เจโตวิมุตฺโต	๒๕๘/๒๓๒
เจลปฏิกำ	๓๒๖/๓๐๗
โจรกถำ	๒๒๓/๑๙๗
โจรฆาตโก	๘/๖; ๔๑๖/๔๐๓
โจโร	๔๑๖/๔๐๓; ๔๕๗/๔๔๙

[ฉ]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฉฑฺฑนียธมฺมำ	๒๙๙/๒๗๕
ฉฑฺฑิตำ	๑๐๘/๘๔

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
ฉฑฺเฑตฺวา	๑๐๘/๘๔
ฉฑฺฑนาพิยา	๓๖๒/๓๔๙
ฉฑฺฑุปาหนาหิ	๓๑/๒๓
ฉนฺท	๑๘๓/๑๕๘; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘; ๔๐๐/๓๘๖; ๔๓๔/๔๒๑
ฉนฺทชาโต	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๒/๔๒๐
ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺ-นาคตํ	๒๔๗/๒๒๒
ฉพฺพคฺคา	๓๔๒/๓๒๖
ฉมานิกฺขิตฺตํ	๗๘/๕๕
ฉมฺภติ	๓๘๗/๓๗๑
ฉมฺภิตตฺตํ	๓๕๐/๓๓๔
ฉว	๕๘/๕๐; ๖๔/๔๔
ฉวทุสฺสานิ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
ฉวิวณฺโณ	๓๓๕/๓๑๗; ๓๔๓/๓๒๓
ฉฬาภิชาติโย	๒๒๘/๒๐๓
ฉิชฺชนฺตุ	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
ฉินฺทโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
ฉินฺทนฺโต	๙๗/๗๓
เฉกํ	๒๑๗/๑๙๒
เฉตฺวา	๑๓๒/๑๐๗
เฉทนพนฺธนวิปราโมส์อาโลป-ส์หส์สาการา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
เฉทาปยโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
เฉทาเปนฺโต	๙๗/๗๓

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
[ช]	
ชงฺฆาวิหารํ	๓๑/๒๓; ๒๐๗/๑๘๓; ๒๐๘/๑๘๕; ๓๖๔/๓๕๑; ๔๑๒/๓๙๗; ๔๕๔/๔๔๖
ชงฺฆาหิ	๔๕๖/๔๔๘
ชจฺจา	๔๖๐/๔๕๒
ชจฺจนฺโธ	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๘
ชณฺณุก	๓๗๐/๓๕๕; ๓๘๖/๓๖๙
ชนกุหนตฺถํ	๑๖๘/๑๓๙
ชนตา	๓๑๖/๒๙๖; ๓๓๘/๓๒๐
ชนปทกถํ	๒๒๓/๑๙๗
ชนปทกลฺยาณี	๒๗๒/๒๔๔
ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต	๓๘๔/๓๖๗
ชนลปนตฺถํ	๑๖๘/๑๓๙
ชนิปีตุ	๔๑๑/๓๙๗
ชนิมาตุ	๔๑๑/๓๙๗
ชเนติ	๒๔๗/๒๒๒; ๔๖๔/๒๓๗
ชนฺนุเกน	๒๔๐/๒๑๕
ชปฺเป	๔๕๕/๔๔๗
ชมฺพุฉายาย	๓๓๕/๓๑๗; ๔๘๒/๔๗๗
ชรสาลาย	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
ชรา	๑๒๗/๑๐๒; ๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘
ชราปาริชุญฺญํ	๓๐๔/๒๗๘
ชลติ	๑๙๑/๑๖๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ชเลยฺย	๑๙๑/๑๖๗
ชเว	๑๔๗/๑๑๙
ชาคร	๑๗๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕
ชาคริเต	๑๒/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
ชาคริยมนุยุตฺโต	๒๓/๑๙; ๒๔/๒๙
ชาคริยํ	๑๗๓/๓๕๘
ชาตรูป	๓๑๘/๒๙๘
ชาตรูปรชต	๒๒๕/๑๙๙; ๔๑๔/๔๐๓; ๔๒๑/๔๑๐
ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
ชาตวฑฺโฒ	๔๗๐/๔๖๓
ชาตา	๒๕๑/๒๒๗, ๓๓๙/๓๒๑; ๔๐๘/๓๙๔
ชาติ	๑๔/๑๑; ๓๖/๑๒; ๑๒๗/๑๐๒; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘; ๑๙๘/๑๗๖; ๔๒๐/๔๐๘
ชาติกฺขยํ	๔๕๙/๔๕๒
ชาติชราภิภูตํ	๓๓๘/๓๒๐
ชาติชรามรณิยา	๑๖๘/๑๓๙
ชาติปจฺจยา	๒๒๐/๑๙๔
ชาติมยํ	๔๕๖/๔๔๗
ชาติมา	๒๗๒/๒๔๕
ชาติวาท	๔๑๑/๓๙๘; ๔๒๔/๔๑๒; ๔๕๔/๔๔๖
ชาติวิภงฺคํ	๔๕๖/๔๔๗
ชาติสหสฺสํ	๑๙๘/๑๗๗; ๔๒๐/๔๐๘
ชาติสตํ	๑๙๘/๑๗๗; ๔๒๐/๔๐๘
ชาติสตสหสฺสํ	๑๙๘/๑๗๗; ๔๒๐/๔๐๘
ชาตุ	๓๕๒/๓๓๗
ชานํ	๕๑/๓๔; ๒๔๔/๒๒๐; ๔๗๕/๔๖๘
ชานโต	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๓๓๖/๓๑๙
ชานนฺตา	๒๔๕/๒๒๑
ชานปเทสุ	๓๑๑/๒๙๒
ชานิตพฺโพ	๑๗๓/๑๔๕
ชานิสฺสติ	๑๓๕/๑๑๑
ชาเนยฺยาสิ	๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙
ชาเปตายํ	๓๗๐/๓๕๔
ชายิกา	๑๕๒/๑๒๔
ชาเยถ	๔๐๙/๓๙๔
ชาลหตฺถปาโท	๓๘๖/๓๖๙
ชิคุจฺฉิตพฺพํ	๑๑๑/๙๐
ชิณฺโณ	๓๐๕/๒๗๘; ๓๘๓/๓๖๖
ชิตา	๓๔๑/๓๒๓
ชินา	๓๔๑/๓๒๓
ชิเมฺหยฺยานิ	๓/๓
ชิยฺยํ	๑๒๖/๑๐๑
ชิวฺหาย	๓๓๒/๓๑๓; ๔๑๙/๔๐๖
ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๔๖๘/๔๖๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ชีรยติ	๓๑๖/๙๓
ชีว	๑๐๐/๗๗; ๑๒๒/๙๗; ๒๒๗/๒๐๑
ชีวโก	๕๓/๓๓
ชีวิตํ	๑๐๘/๙๕
ชุหติ	๙/๗

[ฌ]

ฌานํ	๑๓/๓๐; ๑๙/๑๔; ๓๓๓/๑๐๗; ๑๓๘-๙/๑๑๔; ๒๖๖/๒๓๙; ๓๓๓/๓๑๓; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๑/๔๗๔
ฌายี	๔๕๙/๔๕๑
ฌาเยยฺยํ	๓๓๓/๓๑๓

[ญ]

ญตฺติ	๑๓๒/๑๐๖; ๒๒๑/๑๙๕; ๒๘๑/๒๕๖; ๓๗๘/๓๖๐; ๔๖๗/๔๖๐
ญาณ	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๓๕; ๑๙๗/๑๗๕; ๒๐๕/๑๘๒; ๓๓๑/๓๑๓; ๓๔๐/๓๒๒
ญาณทสฺสน	๑๘๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕; ๒๒๔/๒๒๐; ๒๗๑/๒๔๒
ญาณวาทํ	๓๒๗/๓๐๗
ญาต	๑๗๘/๑๕๓; ๒๓๘/๒๑๓
ญาตมนุสฺสานํ	๖๗/๔๕
ญาติกถํ	๒๒๓/๑๙๗
ญาติทาสี	๒๙๙/๒๗๕
ญาติปริวฏฺฏํ	๑๐/๘; ๔๑๘/๔๐๕
ญาติปาริชุญฺญํ	๓๐๔/๒๗๘
ญาติสาโลหิต	๗๔/๕๓; ๑๒๖/๑๐๐; ๓๐๔/๒๘๐; ๔๔๗/๔๓๖
ญาติสาโลหิตกรณียํ	๔๔๖/๔๓๕; ๔๔๘/๔๓๙
ญาย	๓/๒; ๒๒๔/๑๙๘; ๔๔๑/๔๒๙; ๔๖๒/๔๕๔

[ฐ]

ฐปีตานิ	๑๒๒/๙๗
ฐปีมฺหิ	๕๐/๓๓
ฐเปตพฺพํ	๓๔๒/๓๒๔
ฐเปสิ	๔๗๕/๔๖๘
ฐสฺสนฺติ	๓๙๙/๙๔
ฐานํ	๙๕/๗๒; ๑๓๒/๑๐๖; ๒๔๕/๒๒๑
ฐิติยา	๒๔/๑๙; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘

[ฑ]

ฑหติ	๑๑๙/๙๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฑโห	๔๕๐/๔๔๓
ฑาโห	๓๓๓/๓๑๕; ๔๘๑/๔๗๕
เฑติ	๑๑/๙
[ต]	
ตกฺกปริยาหตํ	๒๓๑/๒๐๗
ตกฺกี	๒๓๑/๒๐๗; ๔๗๔/๔๖๗
ตจ	๑๑๔/๙๒; ๑๓๒/๑๐๖; ๑๘๔/๑๕๙
ตจปญฺจกา	๑๙๒/๑๖๙
ตจฺฉก	๒๘๑/๒๕๖; ๓๕๒/๓๓๗
ตณฺหุลปฏิภาคฺตานิ	๒๘๘/๒๖๔
ตณฺหุลปาลิทฺวารายฺ	๔๔๕/๔๓๔
ตณฺหุลวาหสตานิ	๒๙๒/๒๖๖
ตณฺหกฺขย	๑๓๓/๑๐๘; ๓๓๗/๓๑๙; ๓๔๑/๓๒๓
ตณฺหจฺฉิทฺทคฺค	๗๖/๕๔
ตณฺหา	๑๙๔/๑๗๐
ตณฺหาทาโส	๓๐๕/๒๘๑
ตณฺหาภาวปริกฺขีณํ	๔๕๙/๔๕๑
ตติยาภินิพฺพิทา	๒๘/๒๒
ตโตนิทานํ	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
ตถาคตปฺปเวทิต	๑๘๒/๑๕๖; ๔๔๑/๔๒๙
ตถาคโต	๑๐/๗; ๘๓/๖๑; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๘๗/๑๖๔; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๑๘/๔๐๔; ๔๗๒/๔๖๕
ตถูปมา	๔๖๘/๔๖๑
ตทนุคฺครหํ	๘๒/๖๐; ๓๔๒/๓๒๔
ตทนุสฺสรโต	๑๔๙/๑๒๒
ตทหุโปสเถ	๒๗๓/๒๔๖
ตนุตฺตา	๑๖๙/๑๔๐
ตนฺที	๑๖๗/๑๓๘
ตป	๗๙/๕๖; ๔๑๐/๓๙๖
ตปเต	๒๗๒/๒๔๕
ตปสฺสี	๔๖๙/๔๖๒
ตโปคุณํ	๒๗๔/๒๔๗
ตโม	๓๓๖/๓๑๘; ๔๘๓/๔๗๙
ตโมกฺขนฺเธน	๓๓๗/๓๒๐
ตรุณานํ	๑๕๗/๑๓๒
ตรุณุปเมน	๑๒๙/๑๐๔-๕; ๑๖๐/๑๓๓
ตารกรูปานิ	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๘
ตารยนฺตสฺส	๗๖/๕๔
ตาเรสิ	๔๐๐/๑๘๗
ตาลาวตฺถุกต	๕๓/๓๕; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๙๒/๑๖๘; ๑๙๔/๑๗๑
ตาวุ	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
ตาวตึสา	๓๙๑/๓๖๓
ติกฺขินฺทฺริเย	๓๓๙/๓๒๑
ติฏฺฐตุ	๗๘/๕๕; ๑๙๕/๑๗๑
ติฏฺฐโต	๙๗/๗๓; ๑๓๒/๑๐๖; ๒๒๖/๒๐๐

ปทานุกฺกโม	ปฬเพ/องฺเก
ติฏฺฐนฺตํ	๒๕๙/๒๓๓
ติฏฺฐนฺติ	๓๔๕/๓๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
ติฏฺฐภทนฺติโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
ติณกฏฺฐุปาทานํ	๑๙๑/๑๖๗; ๔๖๘/๔๖๐
ติณคฺคิ	๔๔๑/๔๒๘
ติณจฺฉทนํ	๒๙๑/๒๖๖
ติณภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
ติณรุกฺเข	๔๕๖/๔๔๗
ติณสนฺถรก	๒๐๗/๑๘๓; ๒๐๘/๑๘๕
ติณฺณวิจิกิจฺโฉ	๑๓/๓๐; ๖๙/๔๖; ๑๙๕/๑๗๒; ๒๐๖/๑๘๓; ๔๑๙/๔๐๗
ติณฺโณ	๔๐๐/๓๘๗
ติเณฺหน	๑๔๙/๑๒๒; ๒๒๘/๒๐๒; ๓๓๓/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕
ติตฺติ	๓๐๗/๒๘๕
ติตฺติกลาพุ	๓๓๕/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗
ติตฺถิยสาวเกหิ	๒๔๒/๒๑๙
ติตฺถโร	๒๓๘/๒๑๓
ติตฺถายตนํ	๑๘๖/๑๖๒
ติทุกาจิ์เร	๒๖๐/๒๓๔
ติพฺพา	๓๒๙/๓๑๑; ๓๓๑/๓๑๓; ๔๗๗/๔๗๒
ติรจฺฉานกถํ	๒๒๓/๑๙๗
ติรจฺฉานโยนิ	๗๙/๕๕; ๔๕๑/๔๔๓
ติริยํ	๒๐/๑๔; ๑๓๒/๑๐๒; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
ติรีฏานิ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
ติโรกุฑฺฑํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙
ติโรปพฺพตํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙
ติโรปาการํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙
ติโรภาวํ	๑๙๘/๑๗๕; ๒๕๔/๒๒๙
ติโรชนปทา	๔๒๕/๔๑๔
ติโรรฏฺฐา	๔๒๕/๔๑๔
ตีรํ	๒๒๖/๒๐๐; ๓๕๙/๓๔๖
ตุจฺฉ	๘๖/๖๔; ๑๓๖/๑๑๒; ๒๒๕/๑๙๙; ๒๗๓/๒๔๗; ๔๒๘/๔๑๗
ตุจฺฉกํ	๔๖๖/๔๕๘
ตุชฺชมาโน	๓๐๗/๒๘๕
ตุณฺหี	๑๖๖/๑๓๗
ตุณฺหีภาเวน	๙๔/๖๒; ๔๔๙/๔๔๒
ตุณฺหีภูต	๑/๑; ๙๒/๗๐; ๔๐๙/๓๙๕
ตุริเยหิ	๒๑๑/๑๘๖
ตุลนา	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๑
ตุลากูฏกํสมานกูฏา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
ตุเลติ	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๒/๔๒๐
ตุสิตสฺส	๗๖/๕๓
ตูลสนฺนิภา	๓๘๖/๓๗๐
เตโช	๑๑๖/๙๓; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๗๗/๔๗๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เตโชกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
เตโชคตํ	๑๑๖/๙๓
เตโชธาตุ	๑๑๖/๙๒
เตโชสมํ	๑๓๙/๙๔
เตจีวริโก	๓๕๑/๓๓๔
เตมาสจฺจเยน	๑๓๕/๑๑๐
เตมาสํ	๑๓๔/๑๑๐
เตลปฺโปโต	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๑๘๓; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๒๑/๔๐๙; ๔๖๑/๔๕๓
เตลปฺปทีโป	๒๒/๑๗; ๒๗๓/๒๔๕
เตลมสิกเตน	๒๑๗/๑๙๒
เตวิชฺช	๑๘๖/๑๖๑; ๒๐๐/๑๗๘; ๔๕๕/๔๔๗; ๔๗๔/๔๖๗
เตวิชฺชเก	๔๒๖/๔๑๖

[ถ]

ถเน	๔๑๗/๔๐๔
ถปตโย	๓๗๓/๓๕๖
ถปติ	๘๘/๖๕; ๒๖๐/๒๓๔
ถรุสูมิ	๓๐๖/๒๘๑
ถามคตา	๑๓๐/๑๐๕
ถามวา	๒๕/๒๐; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
ถามสา	๒๐๒/๑๘๐
ถาวเรสุ	๔๕๘/๔๕๐
ถิรํ	๑๕๐/๑๒๓
ถีนมิทฺธํ	๓๓/๑๐; ๑๖๗/๑๓๘; ๔๑๙/๔๐๗
ถีนมิทฺธนิ๎วรณํ	๔๖๗/๔๖๐
ถุโสทกํ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
ถูณ	๑๕๐/๑๒๓; ๑๕๖/๑๓๐
เถโต	๑๑/๘; ๔๙๘/๔๐๕
เถรญฺญตโร	๑๓๕/๑๑๒
เถรวาทํ	๓๒๗/๓๐๗
เถยฺยสงฺขาตํ	๒๓๔/๒๑๐
โถกํ	๓๓๔/๓๑๖

[ท]

ทกฺขติ	๑๓๒/๑๐๖; ๒๔๕/๒๒๑; ๔๖๗/๔๖๐
ทกฺขนฺติ	๕๐/๓๓; ๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๑๘๓; ๓๓๗/๓๒๐; ๔๒๑/๔๐๙
ทกฺขิณพาหํ	๓๕๐/๓๓๔
ทกฺขิณา	๙๗/๗๓; ๑๙๑/๑๖๗; ๒๒๖/๒๐๐; ๒๕๑/๒๒๗; ๓๐๖/๒๘๔; ๓๖๒/๓๕๐
ทกฺขิณาวฏฺฏกชาตานิ	๓๘๖/๓๖๙
ทกฺขิเณยฺโย	๑๔๗/๑๒๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทกฺขิติ	๒๘๑/๒๕๖; ๓๗๘/๓๖๐
ทกฺขิสฺสถ	๒๙๘/๒๗๓
ทกฺโข	๗๗/๕๔; ๑๔๗/๑๓๙; ๒๕๑/๒๒๖; ๒๕๔/๒๒๙; ๓๓๓/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕
ทฏฺฐพฺพ	๑๑๓/๙๑; ๑๓๒/๓๐๗
ทณฺฑ	๕๖/๓๘; ๓๕๑/๓๓๕; ๔๕๘/๔๕๐
ทณฺฑกิรฺญฺ	๖๕/๔๔
ทณฺฑตชฺชิตา	๙/๗; ๑๐๖/๘๑; ๔๑๗/๔๐๔
ทณฺฑมนุตรำ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคห-วิวาทตุวํตุวเปสุญฺญมุสาวาทา	๑๐๓/๘๐
ทตฺโต	๗๓/๕๐
ทตฺติ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
ทตฺตุปญฺญตฺตำ	๒๒๕/๑๙๙
ททนฺโต	๗๗/๗๓
ทเทยฺย	๓๓๓/๓๑๔
ทนฺต	๑๐๘/๘๕; ๑๑๔/๙๒; ๒๐๙/๑๘๕
ทนฺตการณำ	๓๗๙/๓๖๑
ทนฺตการนฺเตวาสึ	๒๕๔/๒๒๙
ทนฺตกาโร	๒๕๔/๒๒๙
ทนฺตภูมึ	๓๗๙/๓๖๑
ทนฺตวิกติ	๒๕๔/๒๒๙
ทนฺตาชินำ	๓๐๖/๒๘๓
ทนฺเตภิทนฺตมาชาย	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
ทนฺธายิตตฺตำ	๔๗๐/๔๖๓
ทนฺโธ	๑๕๔/๑๒๗
ทพฺพา	๔๑๗/๔๐๔
ทพฺพิคาโห	๔๑๑/๓๙๘
ทเมตา	๓๕๑/๓๓๔
ทเมน	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๑; ๔๖๐/๔๕๓
ทยาปนฺโน	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
ทลิทฺท	๑๕๒/๑๒๔; ๓๐๗/๒๘๖; ๔๓๗/๔๒๕
ทวาย	๒๔/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑
ทสฺสนกาม	๑๗/๑๓; ๗๒/๔๙; ๓๑๒/๒๙๒
ทสฺสนา	๓๓๑/๓๑๓; ๓๔๐/๓๒๒; ๓๙๙/๓๘๕
ทสฺสนิยตโร	๔๑๐/๓๙๖
ทสฺสาวี	๑๓๑/๑๐๖; ๔๖๖/๔๕๘
ทหร	๗๕/๕๑; ๘๖/๖๓; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕; ๒๘๑/๒๕๗; ๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๕/๔๑๔; ๔๗๕/๔๖๘
ทหุ	๑๕๐/๑๒๓; ๑๕๑/๑๒๔; ๒๔๒/๒๑๘; ๓๓๓/๓๑๔; ๔๕๐/๔๔๒
ทหุปรกฺกโม	๒๕/๒๐; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
ทาตพฺพำ	๖๘/๔๖

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
ทาตา	๓๗๓/๓๕๖; ๓๘๔/๓๖๗
ทาน	๖๘/๔๖; ๘๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๑
ทานกถํ	๖๘/๔๖
ทาเปนฺโต	๘๗/๗๓
ทายมาเนสุ	๑๔๕/๑๑๘
ทายาทกา	๓๐๗/๒๘๕
ทารา	๓๐๗/๒๘๕
ทาสฺ	๓/๓; ๔๐๓/๓๙๐: ๔๑๗/๔๐๔
ทาสกมฺมกรโปริสา	๔๔๖/๔๓๕
ทาสคณานํ	๑๕๓/๑๒๕
ทาสิคณานํ	๑๕๓/๑๒๖
ทาสิยา	๔๖๖/๔๕๘
ทาสีทาสปฏิคฺคหณา	๓๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
ทิฏฺฐ	๕๒/๓๔; ๙๖/๗๓: ๑๐๔/๘๑; ๑๒๙/๑๔๐; ๑๗๘/๑๕๓; ๑๙๘/๑๗๗
ทิฏฺฐธมฺโม	๖๙/๔๖; ๒๐๖/๑๘๓
ทิฏฺฐธมฺมภิญฺญาโวสาน-ปารมิปฺปตฺตา	๔๗๔/๔๖๗
ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาร	๒๓/๑๔; ๑๖๐/๑๓๓
ทิฏฺฐธมฺมิกํ	๓๗๘/๓๖๐
ทิฏฺฐิ	๗๙/๕๕; ๙๕/๗๑
ทิฏฺฐิกนฺตาโร	๑๘๙/๑๖๕
ทิฏฺฐิคต	๑๒๒/๙๗; ๑๙๘/๑๖๕; ๑๙๙/๑๖๕; ๒๐๒/๑๙๐
ทิฏฺฐิคหณํ	๑๙๙/๑๖๕
ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติ	๔๒๘/๔๑๗
ทิฏฺฐิวิสูกํ	๑๙๙/๑๖๕
ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ	๑๙๙/๑๖๕
ทิฏฺฐิสญฺโญชนํ	๑๙๙/๑๖๕
ทิฏฺฐิปฺปตฺโต	๑๓๖/๑๑๒; ๑๙๒/๑๕๕
ทินฺนํ	๖๘/๔๖; ๙๔/๗๐; ๒๒๕/๑๙๘; ๔๐๙/๓๙๕
ทินฺนปาฏิกงฺขี	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
ทินฺนาทายี	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
ทิพฺพ	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๕/๒๓๐; ๓๓๔/๓๑๖; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๕๙/๔๕๑; ๔๘๑/๔๗๖
ทิพฺพนฺติ	๓๕๔/๓๓๙
ทิพฺเพน	๒๗๑/๒๔๓
ทิวสฺสนฺตตฺเต	๑๕๔/๑๒๗
ทิวสาวเสเสน	๓๖๕/๓๕๒
ทิวา	๑๗๓/๑๔๖
ทิวาทิว	๕๘/๓๙; ๓๕๐/๓๓๓; ๔๗๒/๔๖๕
ทิวาวิกาลโภชนํ	๑๔๙/๑๒๑
ทิวาวิหาร	๓๑/๒๓; ๑๔๘/๑๒๑; ๒๐๗/๑๘๓; ๓๐๒/๒๗๗; ๓๕๘/๓๔๕; ๔๔๖/๔๓๕
ทิวาเสยฺยํ	๔๒๓/๔๑๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทิสฺสนฺติ	๓๓๕/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗	ทุกฺขปฏิกฺกูลํ	๕/๔; ๔๓๓/๔๑๑
ทีฆ	๑๒๑/๙๖; ๑๒๖/๑๐๐;	ทุกฺขปเรเต	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘;
	๒๗๒/๒๔๔; ๔๕๙/๔๕๐		๒๔๖/๒๒๑
ทีฆงฺคุลิ	๓๘๖/๓๖๙	ทุกฺขปฺปชาเนน	๓๓๒/๓๑๓
ทีฆตปสฺส	๕๖/๓๗; ๗๑/๔๗	ทุกฺขวิปาก	๑๐๙/๘๖; ๑๖๘/๑๓๙;
ทีฆปีฏฺฐิเก	๔๕๖/๔๔๘		๑๑๑/๘๙; ๓๖๐/๓๔๗
ทีฆรตฺตํ	๒๒/๑๗; ๖๘/๔๖;	ทุกฺขสมุทย	๑๒๘/๑๐๑; ๒๓๓/๒๐๙;
	๑๔๖/๑๑๙; ๑๖๘/๑๔๐		๒๔๖/๒๒๑; ๒๗๖/๒๕๑; ๔๘๔/๔๗๙
ทีฆโลมิกํ	๕๙/๔๐	ทุกฺขสฺสนฺตกโร	๑๘๖/๑๖๑
ทุกฺกรการโก	๗๘/๕๕	ทุกฺขสฺสนฺตํ	๓๖๙/๑๔๐; ๒๒๘/๒๐๔
ทุกฺกรการิกาย	๓๓๕/๓๑๗; ๔๘๒/๔๗๗	ทุกฺขิโต	๖๒/๔๒; ๓๐๔/๒๗๙;
ทุกกรการิตาย	๓๔๒/๓๒๔		๔๔๙/๔๔๑
ทุกฺกรตรํ	๑๓๕/๑๑๑	ทุกฺขุทฺริยํ	๑๐๙/๘๖
ทุกฺข	๑๖/๑๒; ๖๙/๔๖; ๘๘/๖๖;	ทุกฺโขปธิณฺณ	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘;
	๑๖๗/๑๓๘; ๓๓๑/๓๑๓;		๒๔๖/๒๒๑
	๔๓๐/๔๑๘ นเกวลํ	ทุคฺคติ	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๒; ๙๘/๗๕;
ทุกฺขกฺขนฺธสุตฺต	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘		๑๙๘/๑๗๗; ๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐;
ทุกฺขกฺขยคามินิยา	๒๕/๒๐		๔๒๐/๔๐๘
ทุกฺขโทมนสฺสานํ	๓/๒	ทุคฺคเต	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓;
ทุกฺขธมฺมานํ	๑๔๘/๑๒๑		๑๓๙/๑๑๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗;
ทุกฺขนิโรธ	๑๖/๑๒; ๑๒๘/๑๐๓;		๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๘;
	๒๓๓/๒๐๙; ๒๔๖/๒๒๑; ๒๗๖/๒๕๑		๔๒๐/๔๐๘
ทุกฺขนิโรธคามินี	๑๖/๑๒; ๑๒๘/๑๐๓;	ทุคฺคนฺธตรานิ	๒๑๕/๑๙๐
	๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๔๖/๒๒๑;	ทุคฺคํ	๔๕๙/๔๕๑
	๒๗๖/๒๕๓; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๘๔/๔๗๙	ทุคฺคิตา	๓๐/๒๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทุชฺชาน	๑๙๐/๑๖๗; ๒๘๐/๒๕๖
ทุตฺตกฺกิตํ	๒๓๑/๒๐๗
ทุทฺยาภินิพฺภิทา	๒๘/๒๑
ทุทฺทสฺ	๑๙๐/๑๖๗; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๓๐/๔๑๙
ทุทฺทิฏฺฐึ	๒๐๗/๑๘๔
ทุทฺทุลภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
ทุนฺนิวตฺถํ	๑๖๕/๑๓๖
ทุปฺปฏิมนฺติยา	๔๐๑/๓๘๘
ทุปฺปริโยคาโฬฺห	๑๙๒/๑๖๘
ทุปฺปารุตํ	๑๖๕/๑๓๖
ทุปฺปญฺโญ	๑๗๓/๑๔๘; ๓๗๙/๓๖๑
ทุพฺพเจน	๑๗๓/๑๔๗
ทุพฺพณฺเณ	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๓๓๙/๑๓๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๘; ๓๖๙/๓๕๔; ๔๒๐/๔๐๘
ทุพฺพลโก	๑๓๒/๑๐๗
ทุพฺพลตรํ	๓๓๒/๓๓๓; ๔๕๐/๔๔๒
ทุพฺพลํ	๑๕๐/๑๒๓
ทุพฺพลีกรเณ	๑๓/๑๐; ๑๐๖/๘๒; ๒๓๓/๒๐๘; ๒๗๖/๒๕๐; ๔๑๙/๔๐๗
ทุพฺภาสิตา	๓๐/๒๒
ทุมปุปฺผลานิ	๓๐๗/๒๘๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ทุรนุโพโธ	๑๙๐/๑๖๗; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๓๐/๔๑๙
ทุลฺลภา	๒๒๔/๑๙๘; ๒๗๐/๒๔๒; ๓๙๙/๓๘๕
ทุวิญฺญาปเย	๓๓๙/๓๒๑
ทุสฺสมตฺโต	๙๕/๗๒
ทุสฺสยุเคน	๒๑/๑๖
ทุสฺสีโล	๙๕/๗๒; ๔๐๙/๑๙๕
ทุสฺสีลยุ	๗๘/๗๕; ๙๕/๗๑
ทุสฺสุตํ	๒๓๐/๒๐๖; ๔๔๕/๔๓๔
ทุสฺเสหิ	๓๒๕/๓๐๖
ทุหาเปติ	๔๔๖/๔๓๕
ทูตึ	๓๗๖/๓๕๙
ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา	๑๑/๙; ๔๑๘/๔๐๖
ทูร	๑๐๗/๘๔; ๑๙๘/๑๗๖
เทว	๖๒/๔๒; ๘๑/๕๘; ๒๗๓/๒๔๖; ๒๙๑/๒๖๖; ๔๕๑/๔๕๔
เทวกตโสพฺโภ	๒๒๓/๑๙๗
เทวตา	๑๓๗/๑๑๓; ๒๗๕/๒๔๙; ๓๓๓/๓๑๕; ๓๔๐/๓๒๒; ๔๘๑/๔๗๖
เทวตากรณียํ	๔๔๖/๔๓๕; ๔๔๘/๔๔๐
เทวตาสหสฺสานิ	๔๒๕/๔๑๔
เทวทูตา	๓๐๘/๒๘๘
เทวมนุสฺสานํ	๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๘; ๓๔๔/๓๒๗

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
เทวมานุเส	๓๐/๒๒
เทวเน	๔๒๒/๔๑๑
เทวลิกํ	๔๒๑/๔๑๐
เทสํ	๑๓๕/๑๑๑
เทสิตํ	๑๗๗/๑๕๒
เทสิยมาเน	๑๓๒/๑๐๗
เทเสตพฺพํ	๑๑๐/๘๘
เทเสติ	๔๑๘/๔๐๔
เทเสตุ	๓๓๘/๓๒๐
เทเสยฺย	๑๒๙/๑๐๕
เทเสยฺยํ	๑๙๓/๑๗๐; ๓๓๗/๓๑๙
เทเสสิ	๑๔๖/๑๑๘
เทหํ	๓๐๗/๒๙๕
โทณมิเต	๒๒๘/๒๐๓; ๒๒๘/๒๐๔
โทมนสฺส	๑๔๙/๑๒๒; ๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘; ๒๘๘/๒๖๓
โทวาริโก	๗๐/๔๗
โทส	๕๓/๓๕; ๑๔๐/๑๑๕; ๑๙๔/๑๗๐
โทสนิเยสุ	๔๓๐/๔๑๘
ทฺวากาเร	๓๓๙/๓๒๑
ทฺวฏฺฐนฺตรกปฺปา	๒๒๘/๒๐๓
ทฺวตฺติงฺสมหาปุริสลกฺขณานิ	๓๘๔/๓๖๗
ทฺวาคาริโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
ทฺวารสาลา	๗๓/๕๐
ทฺวาโลปีโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
ธญฺญคณานํ	๑๕๓/๑๒๕
ธญฺญสมวาปกํ	๑๕๒/๑๒๔
ธญฺเญน	๓๑๘/๒๙๘
ธตา	๒๕/๒๐; ๔๓๒/๔๒๐; ๑๘๓/๑๕๘
ธนุกลาปํ	๓๔๘/๓๓๑; ๔๔๐/๔๒๗
ธมนิสนฺถตคตฺเต	๓๖๙/๓๕๔
ธมมานาย	๓๓๓/๓๑๓
ธมฺม	๒๕/๒๐; ๘๒/๕๙; ๙๕/๗๑; ๑๙๔/๑๗๐; ๒๔๗/๒๒๒; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๑๙/๔๐๖; ๔๖๕/๔๕๖; ๔๗๒/๔๖๕; ๔๘๒/๔๗๗
ธมฺมกถิเกนา	๒๓๙/๒๑๔
ธมฺมจกฺกํ	๓๔๑/๓๒๓
ธมฺมจกฺขุ	๖๙/๔๖; ๒๐๖/๑๙๒
ธมฺมจริยาสมจริยา	๔๔๘/๔๔๐; ๔๔๘/๔๔๑
ธมฺมจารี	๔๔๘/๔๔๐; ๔๔๘/๔๔๑
ธมฺมเจติยานิ	๓๗๔/๓๕๗
ธมฺมเทสนา	๖๙/๔๖; ๓๓๗/๓๒๐
ธมฺมธาตุ	๘๗/๖๕
ธมฺมธารณา	๑๙๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๒
ธมฺมนนฺทิยา	๑๙/๑๔; ๑๓๓/๑๐๘
ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา	๓๙๓/๑๕๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ธมฺมนฺวโย	๓๖๗/๓๕๓
ธมฺมปริยายํ	๑๔๖/๑๑๘
ธมฺมมยํ	๓๓๘/๓๒๐
ธมฺมราเคน	๑๙/๑๔; ๑๓๓/๑๐๘
ธมฺมราชา	๓๐๘/๒๘๘; ๓๑๑/๒๙๒
ธมฺมวาที	๑๑/๘; ๔๐๑/๓๘๘; ๔๑๘/๔๐๖
ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓
ธมฺมวินย	๘๒/๖๐; ๑๕๘/๑๓๑; ๑๘๓/๑๕๘; ๑๙๗/๑๗๕
ธมฺมเวทึ	๔๖๙/๔๖๓
ธมฺมสฺสวนํ	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๒
ธมฺมานุปสฺสี	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒
ธมฺมานุสาริ	๓๓๖/๑๑๒; ๑๘๒/๑๕๕
ธมฺมิก	๓๐๘/๒๘๘; ๓๑๑/๒๙๒; ๔๑๒/๓๙๙; ๔๔๘/๔๔๑
ธมฺมี	๒๒/๑๘; ๒๒๔/๑๙๘; ๒๘๕/๒๖๑; ๓๗๑/๓๕๕
ธมฺมูปสญฺหิตํ	๔๖๙/๔๖๓
ธาติ	๓๔๖/๓๒๙
ธาตุยา	๑๓๓/๑๐๘
ธาเรตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
ธาเรติ	๑๙๓/๑๕๘; ๔๑๕/๔๐๓
ธาเรตุ	๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๑๘๓; ๔๗๒/๔๖๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ธาเรถ	๑๒๘/๑๐๒
ธาเรยฺย	๕๐/๓๓; ๑๐๖/๘๓; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๐๖/๑๘๓; ๒๗๗/๒๕๑
ธาเรสฺสนฺติ	๑๒๙/๑๐๕; ๑๖๘/๑๓๙
ธาเว	๑๔๗/๑๑๙
โธโต	๓๘๗/๓๗๑
โธนสฺส	๗๖/๕๓
โธวนฺติ	๑๑๙/๙๔
โธวนฺตึ	๑๔๙/๑๒๒

[น]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นกฺขตฺตานํ	๔๐๐/๓๘๖
นกฺขมติ	๒๐๑/๑๗๙; ๑๒๒/๙๗
นขา	๑๔/๙๒; ๔๕๖/๔๔๘
นครกึ	๓๖๔/๓๕๑
นครกถึ	๒๒๓/๑๙๗
นครคิยึ	๒๒๕/๑๙๙
นงฺคุฏฺเจ่น	๑๐๘/๘๔
นงฺคุลิหิ	๔๕๖/๔๔๘
นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
นจฺฉนฺนึ	๓๑/๒๔
นตฺถมตฺตา	๑๖๒/๑๓๔
นตฺถิกวาโท	๙๕/๗๒
นตฺถุกมฺมึ	๒๒๐/๑๙๔

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
นทีติ	๓๙๙/๓๘๕
นทึ	๑๓๒/๑๐๗; ๓๙๗/๓๗๕; ๔๗๗/๔๗๑
นทฺยา	๔๕๘/๔๔๘
นนฺทกานิ	๒๔๒/๒๑๘
นนฺทีภาวปริกฺขีณํ	๔๕๘/๔๕๑
นปฺปฏิกฺโกสิ	๒๖๑/๒๓๕
นปฺปสีเทยฺย	๓๙๙/๓๘๕
นปฺปโหนฺติ	๖๔/๔๔
นมติ	๓๓๗/๓๒๐
นยิโต	๓๓๕/๓๓๗; ๔๘๒/๔๗๗
นรเก	๓๔๘/๓๓๒
นรสุนฺทิกา	๓๙๑/๓๗๖
นรุตฺตม	๓๙๑/๓๗๖
นลาฏมณฺฑลํ	๓๘๕/๓๖๘; ๓๙๒/๓๗๖
นว	๒๕/๑๙; ๓๐๒/๒๗๗
นสฺสติ	๓๓๘/๓๒๐
นูหาตกํ	๔๕๘/๔๕๒
นูหานิยคุณฺณานิ	๒๕๓/๒๒๖
นูหานิยปิณฺฑิ	๒๕๑/๒๒๖
นูหาปกนฺเตวาสี	๒๕๑/๒๒๖
นูหาปโก	๒๕๑/๒๒๖
นหารุ	๑๑๕/๙๒; ๑๒๖/๑๐๑; ๑๘๔/๑๕๙
นพกปาเน	๑๖๖/๑๓๗
นพการคาโม	๔๗๐/๔๖๓
นาค	๑๐๘/๘๔; ๓๕๑/๓๕๔; ๔๐๐/๓๘๗
นาคาวาสีเต	๒๒๘/๒๐๓
นาคุณฺณหาย	๓๔๔/๓๒๗
นาญฺญมญฺญํ	๒๒๘/๒๐๒
นาฏปุตฺโต	๕๒/๓๗; ๗๓/๔๗; ๘๓/๖๑
นาติกาเลน	๑๗๓/๑๔๖
นาติสีตาย	๓๔๔/๓๒๗
นาตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุตฺโต	๔/๓; ๔๓๓/๔๐๐
นาทิพฺรหฺมจริยกํ	๑๒๘/๑๐๓
นานตฺตกถํ	๒๒๓/๑๙๗
นานตฺตสญฺญานํ	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๓; ๒๖๔/๒๓๗
นานากรณํ	๓๑๘/๒๙๙; ๓๗๘/๓๖๐; ๔๐๙/๓๙๔
นานาชจฺจานํ	๔๐๘/๓๙๒; ๔๔๔/๔๓๑
นานาติตฺถิยา	๑๓๕/๑๑๒
นานาทารุโต	๓๘๐/๓๖๒
นานาปุปฺผานํ	๗๗/๕๔
นานาพาหาสุ	๒๑๔/๑๘๙; ๓๓๙/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๓
นานาเวรชฺชกานํ	๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๔/๔๑๒
นานุปชฺช	๑๗๓/๑๔๕
นานุพฺยญฺชนคฺคาหี	๑๒/๙; ๒๔/๑๘; ๔๑๙/๔๐๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นาภิหฏฺโ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
นามโคตฺตํ	๙๒/๗๐; ๔๖๐/๔๕๒
	๔๖๖/๔๕๘
นาราจํ	๑๒๖/๑๐๑
นารีสมานสฺวาหยา	๓๙๑/๓๗๖
นาสจฺฉินฺทึ	๑๓๘/๙๓
นาสโต	๔๘๑/๔๗๔
นาสทา	๓๐๒/๒๗๗
นาสิกโสตานิ	๓๘๕/๓๖๘
นิกโต	๒๒๐/๑๙๔
นิกามลาภี	๒๓/๑๘
นิกฺกงฺข	๗๖/๕๓; ๒๘๘/๒๖๔
นิกฺกุชฺชิตํ	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙;
	๑๐๖/๘๓; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๐๖/๑๘๔;
	๒๒๒/๑๙๕; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๒๓/๔๐๙;
	๔๖๑/๔๕๓; ๔๗๒/๔๖๔
นิกฺกุชฺชิตฺวา	๑๐๘/๘๔
นิกฺขคณานํ	๓๕๓/๑๒๕
นิกฺขมติ	๑๑๘/๘๓
นิกฺขิตฺตมณิสุวณฺโณ	๒๘๘/๒๖๔
นิกฺขิตฺตํ	๔๗๗/๔๗๑
นิกฺขิปติ	๑๔๙/๑๒๒
นิกฺขิปนฺติ	๑๑๙/๙๔
นิคณฺโ	๕๖/๓๗; ๗๑/๔๗; ๘๓/๖๑;
	๘๕/๖๒; ๒๗๑/๒๔๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นิคณฺโปริสาย	๗๓/๕๐
นิคณฺโสีคพฺภา	๒๑๘/๒๐๓
นิคณฺโสึ	๗๐/๔๗
นิคมกถํ	๒๒๓/๑๙๗
นิคโม	๓๑/๒๓; ๗๘/๕๕; ๑๗๔/๑๕๐;
	๒๘๒/๒๕๘; ๓๖๔/๓๕๑; ๓๖๕/๓๕๒
นิคฺคณฺหิสฺสติ	๒๔๕/๒๒๑
นิคฺคโห	๒๘๑/๒๕๖
นิโครุธปริมณฺฑโล	๓๘๖/๓๖๙
นิฆาตํ	๑๒๗/๑๐๒
นิจฺจภิกฺขุ	๔๒๑/๔๑๐
นิจฺฉาโต	๔/๓; ๑๐๕/๘๓;
	๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙
นิจฺฉาเรยฺย	๒๑๗/๑๙๒
นิชฺฌานํ	๑๘๒/๑๕๖; ๑๘๓/๑๕๘;
	๔๓๒/๔๒๐
นิฏฺโ	๔๒๘/๔๑๗; ๔๘๕/๔๘๐
นิฏฺจิตจิวโร	๑๓๕/๑๑๐
นิตฺถารํ	๑๔๐/๑๑๕
นิทฺทุเนยฺย	๕๙/๔๐
นิธานวตี	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
นิธิมุข	๒๑/๑๖
นินฺนาที	๓๘๗/๓๗๒
นิปกวุตฺติโน	๒/๒
นิปกา	๒/๒

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
นิปจฺจกา	๓๗๓/๓๕๖
นิปาโต	๑๕๔/๑๒๗
นิปาเตยฺย	๑๕๔/๑๒๗
นิปุณ	๑๙๐/๑๖๗; ๓๓๗/๓๑๙; ๓๗๑/๓๕๕; ๔๓๐/๔๑๙
นิปฺปปญฺจสุตฺต	๗๖/๕๗
นิปฺปีติเกน	๒๕๑/๒๒๗
นิปฺปุริเสหิ	๒๑๑/๑๘๖
นิปฺโปเสยฺย	๕๙/๔๐
นิพฺพาน	๓/๒; ๑๓๓/๑๐๔; ๑๙๗/๑๗๕; ๓๓๗/๓๑๙
นิพฺพานนินฺนา	๑๙๗/๑๗๕
นิพฺพานปพฺภารา	๑๗๙/๑๗๕
นิพฺพานโปณา	๑๙๗/๑๗๕
นิพฺพานาย	๑๒๘/๑๐๓; ๑๘๙/๑๖๖; ๓๑๖/๒๙๖; ๔๗๕/๔๖๙
นิพฺพาเยยฺย	๑๙๑/๑๖๗
นิพฺพิชฺช	๒๒๕/๒๐๐; ๓๓๕/๓๑๘; ๔๗๕/๔๖๙
นิพฺพิทาย	๑๐๓/๘๐; ๑๐๔/๘๑; ๑๒๘/๑๐๓; ๑๘๙/๑๖๕; ๓๑๖/๒๙๖; ๔๗๕/๔๖๙
นิพฺพินฺทติ	๑๑๔/๙๒; ๒๐๕/๑๘๒
นิพฺพินฺทํ	๒๐๕/๑๘๒
นิพฺพุโต	๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๑๙๑/๑๖๑; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙
นิพฺเพจิยมานํ	๒๒๘/๒๐๓
นิพฺเพเจหิ	๒๓๙/๒๑๔
นิพฺเพชิกาย	๒๕/๒๐; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
นิมนฺตนํ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒
นิมนฺติโต	๑๓๔/๑๑๐
นิมนฺติยมานา	๒๔๒/๒๑๘
นิมนฺเตติ	๕๓/๓๔; ๑๔๙/๑๒๒
นิมนฺเตยฺยาม	๓๒๒/๓๐๒
นิมิตฺต	๓๑/๒๔; ๒๙๙/๒๗๕
นิมิตฺตคฺคาหี	๑๒/๙; ๒๔/๑๘; ๔๑๙/๔๐๖
นิมฺมถิตุ	๓๘๐/๓๖๒
นิมฺมลุ	๒๑๗/๑๙๒
นิยติสงฺคติภาวปริณตา	๑๐๐/๗๗; ๒๒๗/๒๐๑
นิยโต	๑๖๙/๑๔๐
นิยฺยาตาโร	๒๓๖/๒๑๑
นิยฺยาติ	๔๗๒/๔๖๕
นิยฺยาสิ	๓๖๔/๓๕๑
นิรย	๑๕/๑๑; ๗๙/๕๖; ๙๕/๗๒; ๙๘/๗๕; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๕๑/๔๔๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
นิรยปาลา	๔๔๗/๔๓๕	นิสาเมถ	๓๙๙/๓๘๕
นิรยสเต	๒๒๘/๒๐๓	นิสีนฺน	๑๓๕/๑๓๐; ๒๔๑/๒๒๗
นิราสาสํ	๔๕๙/๔๕๑	นิสีทตุ	๑๘๕/๑๖๐
นิรุชฺฌนฺติ	๑๒๑/๙๖	นิสีทิ	๑๓๕/๑๓๐
นิรุปธิ	๑๕๔/๑๒๘	นิสีทิตพฺพํ	๔๑๒/๓๙๙
นิรูปธิ	๔๕๙/๔๕๑	นิสีทิสฺสติ	๓๔๒/๓๒๔
นิโรธ ๖๙/๔๖;	๑๓๓/๑๐๘; ๓๓๗/๓๑๙	นิสีทิสฺสามิ	๑๗๓/๑๔๕
นิโรธธมฺม	๒๐๕/๑๘๒; ๒๐๖/๑๘๓	นิสีเทยฺย	๖/๕
นิโรธนิสฺสิตํ	๒๔๗/๒๒๓	นิสฺสฏฺฐคิหิณกฏฺฐุปาทานํ	๔๖๘/๔๖๐
นิโรธานุปสฺสี	๑๒๑/๙๖	นิสฺสรณปญฺโญ	๕๓/๓๕
นิโรธาย	๑๐๓/๘๑; ๑๐๔/๘๑;	นิสฺสรณํ	๑๓๐/๑๐๕; ๒๑๐/๑๘๖
	๑๒๘/๑๐๓; ๑๘๙/๑๖๕; ๒๖๓/๒๓๗;	นิหิตทณฺโฑ	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
	๓๑๖/๒๙๖; ๔๗๕/๔๖๙	นิหิตสฺโต	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
นิสฺสาเทตฺวา	๓๔๓/๓๒๔	นิหิตุ	๓๐๙/๒๘๙
นิสฺโสปุ ๙๗/๗๓;	๒๒๖/๒๐๐; ๓๒๑/๓๐๑	นิหีนตโร	๒๗๓/๒๔๗; ๒๗๙/๒๕๕
นิวาเตสุ	๒๔๒/๒๑๙	นีจุ	๑๘๕/๑๖๐; ๒๗๐/๒๔๒
นิวารภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓	นีลกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
นิวาเสตฺวา	๑๘๕/๑๖๐	นีลกานิ	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๘
นิวิฏฺโ	๑๘๒/๑๕๖; ๓๔๗/๓๓๐	นีลนิมิตฺตานิ	๒๔๙/๒๒๔
นิวุฏวรณจิตฺตํ	๖๙/๔๖	นีลนิภาสานิ	๒๔๙/๒๒๔
นิวุโต	๔๖๗/๔๖๐	นีลวณฺณานิ	๒๔๙/๒๒๔
นิเวสน ๗๐/๔๗;	๘๔/๖๒; ๓๐๐/๒๗๕;	นีลานิ	๒๔๙/๒๒๔; ๓๘๖/๓๖๘
	๔๔๙/๔๕๑; ๔๖๒/๔๕๔	นีวรเณ	๑๓/๑๐; ๑๐๖/๘๑; ๒๗๖/๒๕๐;
นิสชฺช	๑๐๗/๘๔		๔๑๙/๔๐๗
นิสภสฺส	๗๖/๕๓	นีหริตฺวา	๑๓๔/๑๑๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป	๒๖๗/๒๓๙
เนกฺขมฺมสญฺญา	๒๖๗/๒๓๙
เนกฺขมฺเม	๖๙/๔๖; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔
เนกานำ	๑๕๓/๑๒๕
เนคเมสุ	๓๐๔/๒๘๘
เนตฺตา	๓๐๒/๒๗๗
เนตฺติกา	๓๕๒/๓๓๗
เนรยิก	๘๑/๕๘; ๘๓/๖๑
เนลา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
เนวสญฺญานาสญฺญายตนำ	๙๐/๖๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๔; ๓๒๘/๓๐๙; ๔๗๖/๔๗๐
เนวาสิเกหิ	๑๕๗/๑๓๐
เนสาทกุลา	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑

[ป]

ปกปฺปีตำ	๔๖๐/๔๕๒
ปกาสิโต	๖๖/๔๕; ๖๙/๔๖; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๐๖/๑๘๓; ๔๗๒/๔๖๕
ปกฺกคฺโต	๒๑๓/๑๘๘
ปกฺกมติ	๔๑๙/๔๐๖
ปกฺกมิสฺสติ	๑๓๕/๑๑๐
ปกฺขิตำ	๓๓๕/๓๑๘
ปกฺกามิ	๓๔๑/๓๒๔
ปกฺขนฺทติ	๑๓๒/๑๐๗
ปกฺขาเลติ	๓๘๗/๓๗๒
ปกฺขาเลตฺวา	๒๒/๑๘
ปกฺขี	๑๑/๙; ๑๐๗/๘๕; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙; ๔๑๙/๔๐๖; ๔๕๖/๔๔๘
ปคุณำ	๓๓๙/๓๒๑
ปคฺฆริณี	๒๕๑/๒๒๖
ปคฺคณฺหาติ	๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘
ปงฺเก	๑๓๖/๑๑๒
ปจโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
ปจาปยโต	๙๗/๗๓
ปจฺจกฺขานำ	๒๙๙/๒๗๕
ปจฺจกฺขาย	๑๒๒/๙๗; ๑๖๒/๑๓๔
ปจฺจญฺชนำ	๒๒๐/๑๙๔
ปจฺจตฺตำ	๑๑๔/๙๒
ปจฺจตฺถิกโต	๒๒๐/๑๙๔
ปจฺจนีกตา	๙๕/๗๑
ปจฺจนีกำ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
ปจฺจนุภเวยฺยำ	๑๙๘/๑๗๕
ปจฺจนุภูตำ	๒๗๑/๒๔๓
ปจฺจนุโภนฺติ	๒๕๔/๒๒๙
ปจฺจนุโภนฺโต	๒๒๕/๑๙๙
ปจฺจภาสึ	๓๓๙/๓๒๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปจฺจยิ โก	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
ปจฺจโย	๑๔๐/๑๑๕; ๒๒๗/๒๐๑
ปจฺจลกปฺป	๔๗๓/๔๖๖
ปจฺจลตฺถ	๒๓๔/๑๙๐
ปจฺจเวกฺขณตฺโถ	๑๐๙/๘๕
ปจฺจเวกฺขมาโน	๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙; ๒๕๖/๒๓๐
ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ	๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙
ปจฺจเวกฺขิตฺวา	๑๑๒/๙๐
ปจฺจเวกฺเขยฺย	๒๕๒/๒๒๘
ปจฺจสฺโสสิ	๑๒๙/๑๐๕; ๑๔๖/๑๑๙; ๑๙๓/๑๗๐; ๔๗๓/๔๖๖
ปจฺจสฺโสสุ	๖/๕; ๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๔/๑๑๐; ๑๕๘/๑๓๑; ๑๗๔/๑๕๐; ๒๐๐/๑๗๘; ๒๒๓/๑๙๗
ปจฺจาคโต	๒๕๗/๒๓๑
ปจฺจาจิกฺขติ	๑๒๕/๑๐๐
ปจฺจาจิกฺขามิ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
ปจฺจาชาโต	๔๑๘/๔๐๔
ปจฺจายิ โก	๓๐๖/๒๘๓
ปจฺจาสึสมานรูโป	๒๔๐/๒๑๕
ปจฺจาสึสามิ	๒๔๕/๒๒๑
ปจฺจุคฺคนฺตฺวา	๓๔๒/๓๒๔
ปจฺจุฏฺฐาตพฺโพ	๓๔๒/๓๒๔
ปจฺจุฏฺเฐยฺยาม	๓๒๒/๓๐๒
ปจฺจุปฏฺฐิต	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕; ๓๓๕/๓๑๘; ๓๗๘/๓๖๐
ปจฺเจกํ	๒๑/๑๖
ปจฺเจสิ	๑๔๖/๑๑๙
ปจฺโจโรหิตฺวา	๓๖๕/๓๕๒
ปจฺฉานิปาติ	๓๑๘/๒๙๘
ปจฺฉาภตฺตํ	๓๑/๒๓; ๑๔๘/๑๒๑; ๑๗๓/๑๔๖; ๒๐๗/๑๘๓; ๓๔๗/๓๓๐; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๔๖/๔๓๕
ปจฺฉาสมเณน	๓๕๐/๓๓๓
ปจฺฉิม ๒๒/๑๘; ๑๐๘/๙๔; ๑๙๑/๑๖๗; ๒๕๑/๒๒๗; ๓๐๖/๒๘๔; ๓๑๑/๒๙๓; ๓๓๖/๒๙๖; ๔๒๘/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗	
ปจฺฉิมโสปานกเพวรา	๓๒๕/๓๐๖
ปจฺฉิมาภิมุขา	๒๒/๑๘
ปชหถ	๑๔๙/๑๒๑
ปชหนฺติ	๑๕๐/๑๒๓
ปชหาม	๔๑๐/๓๙๖
ปชหิมฺหา	๑๔๙/๑๒๒
ปชหิสฺสติ	๑๓๒/๑๐๖
ปชา	๗๔/๕๑; ๓๓๗/๓๑๙
ปชานนฺติ	๒๕๖/๒๓๐
ปชานาติ ๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๒๑/๙๖; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๓๙/๑๑๕; ๔๒๐/๔๐๙	
ปชานามิ	๓๓๖/๓๑๙

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
ปชาเนยฺยํ	๑๙๘/๑๗๖-๗
ปชาปตี	๗๕/๕๑
ปชฺฌายนฺโต	๔๐๙/๓๙๕
ปฉฺจทสี	๓๐๘/๒๘๘
ปฉฺจมฺตานิ	๑๕๗/๑๓๐; ๔๐๑/๓๘๘
ปฉฺจวคฺคิยา	๓๓๕/๓๑๘; ๔๘๓/๔๗๘
ปฉฺจสตวิหารํ	๒๑/๑๖
ปฉฺโจรมฺภาคิยานิ	๑๒๙/๑๐๔-๕
ปฉฺชลิกา	๔๕๕/๔๔๗
ปฉฺชลิกตา	๓๙๙/๓๘๕
ปฉฺฌตฺต	๒๒/๑๗; ๑๐๗/๘๔; ๑๘๕/๑๖๐; ๒๐๗/๑๘๔
ปฉฺฌเปติ	๕๖/๓๗; ๙๑/๖๙; ๔๐๑/๓๘๘
ปฉฺฌเปนฺติ	๒๓๖/๒๑๑; ๔๖๔/๔๕๖; ๔๗๒/๔๖๕
ปฉฺฌเปมิ	๑๒๗/๑๐๒
ปฉฺฌวตา	๑๗๓/๑๔๘; ๓๔๓-๔/๓๒๗; ๓๔๓/๗๒๖; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
ปฉฺฌวา	๒๕/๒๐; ๒๔๕/๒๒๑; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
ปฉฺฌา	๑๐๖/๘๒; ๓๖๙/๑๔๐; ๔๓๕/๔๖๙
ปฉฺญากฺขนฺเธน	๒๔๕/๒๒๑
ปฉฺญาปยมาน	๑๕๗/๑๓๐; ๑๙๒/๑๖๘
ปฉฺญาบียมาเน	๑๓๔/๑๑๐; ๑๓๕/๑๑๑
ปฉฺญาเปถ	๒๖๒/๑๓๔; ๒๖๗/๑๓๘
ปฉฺญาเปยฺย	๑๙๒/๑๖๘
ปฉฺญาเปสิ	๑๐๗/๘๔; ๑๔๕/๑๑๘
ปฉฺญาเปสุ	๓๔๒;๓๒๔
ปฉฺญาพลํ	๒๔๗/๒๒๓
ปฉฺญาวิมุตฺติ	๒๘/๒๒; ๑๓๓/๑๐๙; ๑๓๖/๑๑๒; ๑๘๒/๑๕๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๙/๒๓๓
ปฉฺญาเวยฺยตฺติยํ	๔๗๒/๔๖๕
ปฉฺณินฺทฺริยํ	๑๘๒/๑๕๗; ๒๔๗/๒๒๒
ปฉฺหา	๑๗๓/๑๔๘; ๓๕๙/๓๔๗
ปฉฺหปฏิภานานิ	๖๖/๔๕
ปฏงฺเค	๔๕๖/๔๔๗
ปฏิกโรสิ	๑๓๖/๑๑๓
ปฏิกุกมติ	๑๗๓/๑๔๖
ปฏิกุกนฺต	๑๒/๙; ๖๓/๔๓; ๔๑๙/๔๐๗
ปฏิกุกมิตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
ปฏิกุกโม	๔๕๐/๔๔๒
ปฏิกุกโมสานํ	๔๕๐/๔๔๒
ปฏิโกสิตพฺพํ	๔๑๒/๓๔๐
ปฏิโกเสยฺยาสิ	๔๑๒/๔๐๐
ปฏิขิตฺตานิ	๑๒๒/๙๗
ปฏิคฺคณฺหาตุ	๑๓๕/๑๑๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปฏิคฺคเหตา	๓๘๔/๓๖๗
ปฏิคฺคเหตพฺพํ	๓๔๒/๓๒๔
ปฏิฆสญฺญานํ	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๓
ปฏิฆาตาย	๑๔๕/๑๑๘
ปฏิโฆ	๑๒๐/๙๕
ปฏิจรติ	๑๔๐/๑๑๕
ปฏิจฺจ	๙๐/๖๗; ๑๙๑/๑๖๗
ปฏิจฺจกมฺมํ	๕๑/๓๔
ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา	๒๕๐/๑๙๒
ปฏิจฺจสมุปฺปาททสฺสา	๔๖๐/๔๕๒
ปฏิจฺฉนฺนํ	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๐๖/๑๘๓; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๒๑/๔๐๙; ๔๖๑/๔๕๓
ปฏิชานนฺติ	๔๗๔/๔๖๗
ปฏิชานมาโน	๒๗๑/๒๔๒
ปฏิชานาติ	๑๘๕/๑๖๐
ปฏิชานาสิ	๓๔๑/๓๒๓
ปฏิชาเนยฺยํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
ปฏินิวตฺติตฺวา	๑๑๓/๙๑
ปฏินิสฺสคฺค	๑๔๙/๑๒๒; ๒๐๒/๑๘๐
ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี	๑๒๑/๙๖
ปฏิปชฺชมานา	๓๔๒/๓๒๔
ปฏิปชฺชิ	๓๓๔/๓๑๖
ปฏิปชฺชิสฺสสิ	๓๓๔/๓๑๖
ปฏิปชฺเชยฺยํ	๓๓๔/๓๑๕
ปฏิปทา	๑๖/๑๒; ๒๒/๑๙; ๑๒๘/๑๐๓; ๑๓๒/๑๐๖-๗; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๔๖/๒๒๑; ๒๗๖/๒๕๑; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๗๐/๔๖๓; ๔๘๔/๔๗๙
ปฏิปนฺโน	๑๐๓/๘๐; ๑๕๔/๑๒๗
ปฏิปาทิโต	๑/๑
ปฏิปาเทติ	๑๓๓/๑๐๗
ปฏิปาเทสุํ	๑/๑
ปฏิปุคฺคโล	๓๔๑/๓๒๓
ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ	๘๗/๖๔; ๑๙๑/๑๖๗; ๓๔๓/๓๒๖
ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา	๑๓๓/๑๐๗
ปฏิปฺปสฺสมฺภิ	๓๕๐/๓๓๔
ปฏิพทฺธ	๒๕๒/๒๒๘
ปฏิพทฺธจิตฺโต	๗๕/๕๒
ปฏิภนฺติ	๓๕๓/๓๓๙
ปฏิภํสุ	๓๒๙/๓๑๓; ๓๓๑/๓๑๓; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๗๗/๔๗๑; ๔๗๙/๔๗๓
ปฏิภาตุ	๒๒/๑๘; ๑๖๘/๓๓๙; ๒๒๔/๑๙๘; ๒๗๑/๒๔๓
ปฏิภาสิ	๓๓๑/๓๑๓
ปฏิมนฺตกสฺส	๗๖/๕๓
ปฏิมนฺเตตุ	๔๐๑/๓๙๙

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ปฏิมสิ	๓๘๕/๓๖๘; ๓๙๒/๓๗๖
ปฏิมุกฺโก	๗๓/๕๐
ปฏิมุขํ	๓๘๗/๓๗๒
ปฏิยาทาเปตฺวา	๔๐๐/๓๘๖
ปฏิราชาโน	๓๕๐/๓๓๓
ปฏิรูปํ	๑๖๗/๑๓๘; ๑๘๐/๑๕๔
ปฏิวสติ	๑๘๕/๑๖๐; ๔๗๓/๔๖๖
ปฏิวสนฺติ	๑๓๕/๑๑๒; ๒๒๒/๑๙๕; ๔๐๑/๓๘๘
ปฏิวิภตฺตานํ	๕๖/๓๗
ปฏิวิรโต	๑๑/๘; ๓๒๐/๓๐๐; ๔๐๕/๓๙๑; ๔๑๘/๔๒๙; ๔๔๑/๔๒๙
ปฏิวิสิฏฺฐานํ	๕๖/๓๗
ปฏิสงฺขา	๒๔/๑๙
ปฏิสํขาย	๑๐๓/๘๐; ๑๐๔/๘๑; ๔๖๗/๔๕๙
ปฏิสญฺจิกฺขติ	๑๙/๑๔; ๙๕/๗๑; ๙๖/๗๓; ๙๘/๗๕; ๒๐๒/๑๘๐; ๒๒๖/๒๐๐; ๔๑๘/๔๐๕
ปฏิสญฺจิกฺขโต	๓๓๗/๓๒๐
ปฏิสญฺญานํ	๑๓๓/๑๐๘
ปฏิสมฺโมทมานา	๑๕๗/๑๓๐
ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ	๓๖๔/๓๕๑
ปฏิสลฺลานา	๑๐๗/๘๔; ๑๑๔/๙๓; ๑๒๓/๙๗; ๒๐๘/๑๘๔; ๒๒๓/๑๙๗
ปฏิสลฺลีน	๑๒๒/๙๗; ๑๔๘/๑๒๑; ๒๖๐/๒๓๔
ปฏิสํเวเทติ	๑๗๗/๑๕๒; ๔๑๙/๔๐๖
ปฏิสํเวเทนฺติ	๑๐๐/๗๗
ปฏิสหเรยฺยาสิ	๑๑๑/๘๙
ปฏิสามยมานา	๑๕๗/๑๓๐
ปฏิเสเธตุ	๓๕๐/๓๓๓
ปฏิเสวติ	๑๖๘/๑๓๙
ปฏิเสวนฺเต	๒๑๑/๓๘๗
ปฏิเสวมานา	๑๘๑/๑๕๕
ปฏิโสตคามึ	๓๓๗/๓๑๙
ปฏิสฺสุตฺวา	๘๓/๖๒; ๑๓๕/๑๑๑; ๑๕๗/๑๓๑; ๑๗๖/๑๕๑; ๔๗๔/๔๖๗
ปฏิหงฺขามิ	๒๔/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑
ปฐมาภินิพฺภิทา	๒๘/๒๑
ปฐวีกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
ปฐวีธาตุ	๑๑๔/๙๒
ปฐวีสมํ	๑๑๙/๙๔
ปณามิโต	๑๕๘/๑๓๓; ๑๖๐/๑๓๓
ปณาเมตฺวา	๓๓๘/๓๒๐
ปณิธาย	๑๓/๑๐; ๑๑๓/๙๓; ๑๒๑/๙๕; ๔๑๖/๔๐๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปณีตํ	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๑๓/๙๑; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๐/๑๖๗; ๑๙๗/๑๗๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๘; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๘; ๔๓๐/๔๑๙
ปณีตตร	๙๐/๖๘; ๒๑๒/๑๘๗; ๒๗๒/๒๔๔
ปณีตสงฺขาตรํ	๑๔๙/๑๒๒
ปโณปณวิยา	๑๘๔/๑๕๙
ปณฺฑิต	๖/๕; ๓๔๐/๓๒๒; ๔๒๖/๔๑๒; ๔๗๒/๔๖๕
ปณฺฑิตเวทนิโย	๑๙๐/๑๖๗; ๓๓๗/๓๑๙; ๓๔๐/๔๑๙
ปณฺฑุกมฺพเล	๒๗๒/๒๔๕
ปณฺฑุมฺทิกสฺส	๒๙๗/๒๖๓; ๒๙๒/๒๖๖
ปณฺฑุสุตฺตํ	๒๕๒/๒๒๙
ปณฺณกุฏีสุ	๔๐๙/๓๙๕
ปณฺณวีสติวสฺสุทฺเทสิโก	๓๐๖/๒๙๑
ปติฏฺฐาปีโต	๒๒/๑๗
ปติฏฺฐาเปสิ	๕๖/๓๗
ปติฏฺฐิต	๑๑๙/๙๔; ๑๙๒/๑๕๖; ๑๙๒/๑๖๙
ปติมูลานิ	๔๘๑/๔๗๗
ปตฺต	๑๒๖/๑๐๑; ๑๔๕/๑๑๙; ๓๓๔/๓๑๖; ๓๔๑/๓๒๓
ปตฺตกาเยน	๓๓๕/๓๑๙
ปตฺตกฺขนฺโธ	๔๐๙/๓๙๕
ปตฺตจีวร	๒๒/๑๗; ๑๕๗/๑๓๐; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๕๐/๔๔๒
ปตฺตขมฺโม	๖๙/๕๖; ๒๐๖/๑๘๓
ปตฺตพฺพํ	๑๙๕/๑๕๙; ๑๙๗/๑๗๕; ๓๔๓/๓๒๖
ปตฺติกายา	๓๐๖/๒๙๒
ปตฺติโก	๒๙๗/๒๖๒; ๓๐๓/๒๗๙; ๓๕๐/๓๓๓
ปตฺโตทกํ	๓๙๗/๓๗๑
ปตฺถณฺฑิเล	๔๑๐/๓๙๖
ปตฺถยมานา	๑๙๑/๑๕๕
ปถวิโน	๓๔๗/๓๓๐
ปทก	๓๙๓/๓๖๖; ๔๐๒/๓๙๙; ๔๒๕/๔๑๓; ๔๒๖/๔๑๕; ๔๗๓/๔๖๖
ปทกฺขิณํ	๕/๔; ๑๙๙/๑๗๗; ๒๙๙/๒๗๔
ปทมณฺฑนานุโยคํ	๓๙๗/๓๗๒
ปทรสมาจาโร	๑๗๓/๑๕๕
ปทหติ	๑๙๓/๑๕๙; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๙
ปทเหยฺยํ	๔๗๕/๔๖๙
ปทาลิตา	๔๐๐/๓๙๗
ปทุมกสฺส	๔๔๔/๔๓๙

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ปทุมานิ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑	ปพฺพชนฺติ	๑๙๙/๑๗๘; ๓๔๒/๓๒๔
ปทุมินิยํ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑	ปพฺพชิต	๑๓/๘; ๙๒/๗๐; ๑๖๒/๑๓๔;
ปธาน	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๐;		๑๖๖/๑๓๗; ๑๗๓/๑๔๙; ๓๑๔/๓๒๓;
	๔๗๗/๔๗๑; ๔๘๕/๔๘๐		๔๑๔/๔๐๑; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๖๒/๔๕๔;
ปธานกฺขมาย	๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑		๔๖๙/๔๖๒;
ปธานตฺถิกสฺส	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑	ปพฺพเชยฺยํ	๑๕๒/๑๒๕
ปธานปหิตตฺตํ	๓๔๑/๓๒๒	ปพฺพชฺชา	๑๐/๘; ๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕;
ปธานวิพฺภนฺโค	๓๓๕/๓๑๘; ๓๔๒/๓๒๔;		๒๒๒/๑๙๕; ๓๙๙/๓๘๕; ๔๑๘/๔๐๕
	๔๘๒/๔๗๘		๔๖๓/๔๕๕; ๔๗๕/๔๖๘
ปธานเวมตฺตตํ	๓๗๙/๓๖๑	ปพฺพตมุทฺธนิ	๓๓๘/๓๒๐
ปธานาภิตุนฺนสฺส	๓๓๒/๓๑๓	ปพฺพตสงฺเขเป	๒๕๙/๒๓๓
ปธานาภินิพฺพตฺตึ	๓๘๐/๓๖๒	ปพฺพตึ	๑๓๗/๑๑๓; ๔๑๙/๔๐๗
ปนุตฺเตนสฺส	๗๖/๕๓	ปพฺพาเชตายํ	๓๗๐/๓๕๔
ปนุตฺเตนาสฺนา	๒๔๒/๒๑๙	ปพฺพาเชนฺติ	๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕
ปนุตานิ	๒๔๒/๒๑๙	ปพฺพาเหยฺย	๒๕๓/๒๒๘
ปนุนภารึ	๔๕๘/๔๕๐	ปพฺพาพฺหา	๒๕๓/๒๒๘
ปนุนมุสฺโล	๒๘๘/๒๖๔	ปพฺรูนฺติ	๔๖๐/๔๕๒
ปนุนโลม	๑๕๑/๑๒๔; ๓๖๙/๓๕๕	ปภสฺสร	๔๐๗/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑;
ปปตนฺติ	๑๔๙/๑๒๒; ๓๓๔/๓๑๗		๔๖๘/๔๖๐
ปปตนฺโต	๔๘/๓๒	ปภากรสฺส	๗๖/๕๓
ปปตามิ	๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗	ปภินฺนขิลสฺส	๗๖/๕๓
ปปาต	๒๒๘/๒๐๓; ๓๔๙/๓๓๒	ปมชฺชิตุ	๑๘๑/๑๕๕
ปปุปฺปุย	๓๕๒/๓๓๗	ปมาณกตึ	๔๗๑/๔๖๔
ปปุผาลึ	๑๑๔/๙๒	ปมาทมนุวาย	๘๖/๖๓
ปพฺพชติ	๔๑๘/๔๐๕	ปมุญฺจนฺตุ	๓๓๙/๓๒๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปยิรุปาสติ	๑๘๓/๑๕๘
ปยิรุปาสนา	๑๘๓/๑๕๘; ๓๖๓/๓๕๐; ๔๓๔/๔๒๒
ปยิรุปาสิสฺสาม	๓๐๓/๒๗๘
ปโย	๔๔๖/๔๓๕
ปรทตฺตวุตฺโต	๓๕๓/๓๒๔; ๓๖๘/๓๕๔
ปรหาโร	๘๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐; ๓๒๓/๓๐๑
ปรหิมฺมวมฺภนา	๒๓๖/๒๓๑
ปรนุตโป	๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙
ปรปริตาปนานุโยค	๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙
ปรปุคฺคลานํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐
ปรเปสฺเสน	๔๕๗/๔๔๙
ปรปฺปวาทำ	๒๔๕/๒๒๑
ปรพฺยาพาธาย	๕๓/๓๕; ๑๑๑/๘๙; ๑๐๙/๘๖; ๓๖๐/๓๔๗; ๓๗๗/๓๗๒
ปริภูตา	๔๗๓/๔๖๖
ปรม	๒๕/๒๐; ๒๗๒/๒๔๔
ปรมตฺถสจฺจำ	๔๓๒/๔๒๐
ปรมนิปจฺจการำ	๓๖๗/๓๕๓; ๓๗๔/๓๕๗
ปรมรูปำ	๑๕๒/๑๒๔
ปรมฺปราสำสตฺตา	๔๒๘/๔๑๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปรมฺมรณา	๕๑/๑๑; ๗๘/๗๕; ๗๙/๕๖; ๑๒๒/๙๗; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๑๒/๑๘๗; ๒๒๕/๑๙๙; ๒๕๘/๒๓๒; ๒๗๒/๒๔๕; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๒๐/๔๐๘
ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน	๓๓๙/๓๒๑
ปรโลกวิทุโน	๙๕/๗๑
ปรวมฺภนา	๙๕/๗๑
ปรสนฺตานำ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐
ปรสมุทฺทโต	๓๐๖/๒๙๔
ปรเสนปฺปมทฺทนา	๓๙๔/๓๖๗
ปรำปราสำสตฺตา	๔๖๕/๔๕๗
ปราชยิ	๔๐๑/๓๙๙
ปรามาสา	๒๐๒/๑๙๐
ปริกฺเขยฺย	๕๙/๔๐
ปริกนฺตนฺติ	๓๓๓/๓๑๕; ๔๙๑/๔๗๕
ปริกนฺเตยฺย	๓๓๓/๓๑๕; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๗๑/๔๗๕
ปริกนฺโต	๑๔๙/๑๒๒
ปริกมฺมานิ	๑๐๖/๘๑; ๔๑๗/๔๐๔
ปริกฺขยำ	๑๘/๑๓; ๑๙/๑๔; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๕๔/๑๒๗; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๙๕/๑๗๑
ปริกฺขาเร	๔๖๙/๔๖๒; ๔๗๒/๔๖๕
ปริกฺขิตฺตำ	๑๒๖/๑๐๑
ปริกฺขีณภวสญฺโยชน	๒/๒; ๑๙๑/๑๕๔; ๑๙๔/๑๗๑; ๒๓๔/๒๑๐; ๒๙๐/๒๕๖

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปริคฺคณฺหามิ	๓๓๕/๓๑๖	ปรินิพฺพุโต	๑๔๗/๑๑๙; ๔๒๑/๔๐๙
ปริคฺคเหตฺวา	๘๖/๖๓	ปริปนฺถ	๗๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐;
ปริจรโต	๔๓๗/๔๒๕		๓๒๑/๓๐๑
ปริจริยมานำ	๑๖๔/๑๓๕	ปริปากำ	๒๘๑/๒๕๗
ปริจาริตปุพฺโพ	๒๑๐/๑๘๖	ปริปาเจสฺสามิ	๒๒๘/๒๐๔
ปริจาริยมาโน	๒๑๑/๑๘๗	ปริปฺผรติ	๒๕๑/๒๒๖
ปริจาริมฺหา	๑๖๔/๑๓๕	ปริปฺผุฏฺฐานิ	๒๕๑/๒๒๗
ปริจาเรสิ	๒๑๑/๑๘๖	ปริปฺโผสกำ	๒๕๑/๒๒๖
ปริจิณฺโณ	๒๐๐/๑๗๘	ปริปุณฺณำ	๗๙/๕๕; ๓๖๗/๓๕๓
ปริจิตา	๒๕/๒๐	ปริปูรการิสฺส	๑๔๐/๑๑๕
ปริจุมฺพติ	๓๖๖/๓๕๓	ปริปูรานิ	๒๕๑/๒๒๗
ปริจฺจ ๑๔๖/๑๑๙; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐		ปริปูเรติ	๒๕๑/๒๒๖
ปริฑยฺหติ	๑๑๖/๙๓	ปริพฺพโช	๔๑๒/๓๙๙
ปริฑยฺหมาเน	๒๑๑/๑๘๗	ปริพฺพาชก	๙๑/๖๙; ๑๒๙/๑๐๔-๕;
ปริณามำ	๑๑๖/๙๓		๑๙๔-๕/๑๖๐; ๑๙๒/๑๖๙; ๒๐๑/๑๗๙
ปริตสฺสติ	๓๙๗/๓๗๑	ปริพฺพาชกปริสาย	๒๒๓/๑๙๗
ปริตาเปติ	๕/๔; ๔๑๓/๔๐๑	ปริพฺพชการาเม	๑๘๕/๑๖๐
ปริตฺต	๑๐๘/๙๔; ๒๔๙/๒๒๔	ปริภาวิตานิ	๒๗/๒๑
ปริเทเวหิ	๑๖๗/๑๓๘	ปริภาสิตพฺพำ	๔๗๓/๔๖๖
ปรินิพฺพาเปตา	๓๕๑/๓๓๕	ปริภุญฺเชยฺยาถ	๑๖๗/๑๓๘
ปรินิพฺพายติ	๑๔๗/๑๑๙	ปริภุญฺเชยฺยาสิ	๑๓๕/๑๑๐
ปรินิพฺพายิสฺสามิ	๑๐๔/๘๓	ปริภุตฺต	๒๒/๑๗; ๒๘๒/๒๕๘
ปรินิพฺพายี	๑๙/๑๔; ๑๓๓/๑๐๘;	ปริมชฺชนฺติ	๒๕๔/๒๒๙
	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑;	ปริมชฺเชยฺยำ	๑๙๘/๑๗๖
	๑๙๕/๑๗๑; ๒๘๘/๒๖๔	ปริมสฺติ	๓๘๖/๓๖๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปริมสนฺติ	๒๕๔/๒๒๙
ปริมสิสฺสามิ	๓๓๔/๓๑๖
ปริเสยฺยํ	๑๙๘/๑๗๕
ปริมุขํ	๑๑๓/๙๑; ๔๑๙/๔๐๗
ปริยนฺตกตฺ	๒๒๘/๒๐๔; ๓๖๗/๓๕๓
ปริยนฺตวตึ	๔๑๘/๔๐๖
ปริยาทาน	๑๕๔/๑๒๗; ๑๙๑/๑๖๘
ปริยาทาย	๑๑๙/๙๔; ๑๖๗/๑๓๘
ปริยาทินฺนจิตฺโต	๔๓๐/๔๑๘
ปริยาปุณึ	๔๗๕/๔๖๘
ปริยายเทสิโต	๘๘/๖๗
ปริยายภตฺตโภชนานุโยคํ	๔๑๕/๔๐๓
ปริยายํ	๒๒๔/๑๙๘; ๒๗๐/๒๔๒
ปริเยสติ	๔๑๓/๔๐๑
ปริเยสมาโน	๔๗๕/๔๖๘
ปริโยคยฺห	๑๘๔/๑๕๙
ปริโยคา	๒๘๙/๒๖๔-๕
ปริโยคาพฺหมฺโม	๖๙/๔๖; ๒๐๖/๑๘๓
ปริโยทาเต	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๑/๒๒๗; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๔/๓๑๗; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๒๐/๔๐๘-๙; ๔๘๑/๔๗๗
ปริโยธาย	๓๐๖/๒๘๒
ปริโยนทฺโธ	๔๖๗/๔๖๐
ปริโยสานกลฺยาณํ	๑๐/๗; ๒๕/๒๐; ๒๙๓/๒๖๔; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๑๘/๔๐๔
ปริวชฺเชติ	๑๖๘/๑๓๙
ปริวิตกฺก	๑๒๒/๙๗; ๑๔๘/๑๒๑; ๔๒๖/๔๑๖
ปริวิตกฺกึ	๘๗/๖๔
ปริวิสติ	๕๓/๓๔; ๘๒/๖๐; ๑๙๗/๑๗๕
ปริสงฺกึ	๕๒/๓๔
ปริสติ	๔๖๔/๔๕๖
ปริสนฺนานิ	๒๕๑/๒๒๗
ปริสนฺเนติ	๒๕๑/๒๒๖
ปริสมฺพาหติ	๓๖๖/๓๕๓
ปริสา	๑๙๗/๑๗๔; ๔๑๔/๔๐๑
ปริสุทฺธ	๑๔/๑๑; ๒๕/๒๐; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๑/๒๒๗; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๔/๓๑๗; ๓๔๑/๓๒๓; ๓๖๗/๓๕๓; ๔๘๑/๔๐๔; ๔๒๐/๔๐๘-๙; ๔๘๑/๔๗๗
ปริเสทิตานิ	๒๗/๒๑
ปริโสเธติ	๑๓/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
ปริโสเธนฺติ	๑๑๒/๙๐
ปริโสเธสุํ	๑๑๒/๙๐
ปริโสเธสฺสนฺติ	๑๑๒/๙๐
ปริหริสฺสาม	๑๖๐/๑๓๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปริหายนฺติ	๑๗๗/๑๕๒; ๑๗๘/๑๕๓; ๓๓๘/๓๒๐	ปวิสิตพฺโพ	๑๗๓/๑๔๖
		ปวิสิสฺสนฺติ	๑๑๓/๙๑
ปริหายิ	๑๔๔/๑๑๘	ปวุฏฺฐา	๒๒๘/๒๐๓
ปโรทิ	๗๙/๕๖	ปวุตฺตํ	๔๒๗/๔๑๖-๗; ๔๖๕/๔๕๗
ปโรสหสฺสํ	๓๘๔/๓๖๗	ปเวเทติ	๔๑๘/๔๐๔; ๔๗๕/๔๖๘
ปลาลปุญฺชํ	๑๓/๓๐; ๑๓๗/๑๑๓; ๔๑๙/๔๐๗	ปเวเทสิ	๑๓๔/๑๑๐
		ปเวเทสึ	๑๓๕/๑๑๑
ปลาสฺวเน	๑๖๖/๑๓๗	ปสตํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
ปลิตานิ	๓๐๘/๒๘๘	ปสตฺถปสตฺโถ	๔๗๒/๔๖๕
ปลิปถํ	๔๕๙/๔๕๑	ปสนฺนจิตฺตํ	๖๙/๔๖
ปลุชฺเชยฺยุ	๑๙๒/๑๖๙	ปสนฺโน	๘๐/๕๗
ปลุทฺโธ	๒๒๐/๑๙๔	ปสยฺห	๑๔๐/๑๑๕
ปโลกโต	๑๑๓/๑๐๗; ๒๐๕/๑๘๑	ปสวติ	๕๕/๓๓
ปลุลงฺก	๑๓/๑๐; ๑๑๓/๘๑; ๑๒๑/๘๕; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙; ๓๘๗/๓๗๒; ๔๑๙/๔๐๗	ปสโว	๓/๓
		ปสสาย	๔๗๒/๔๖๕
		ปสสิสฺสามิ	๔๗๒/๔๖๕
ปวฑฺฒติ	๒๑๕/๑๙๐	ปสาทนียานิ	๓๖๔/๓๕๑
ปวตฺตผลโภชี	๗/๖	ปสาทมตฺตา	๑๙๐/๑๖๗
ปวตฺตาโร	๔๒๗/๔๑๖-๗; ๔๖๕/๔๕๗	ปสาทิโก	๑๖๐/๑๓๓
ปวตฺติยา	๕๖/๓๗	ปสาริต	๑๒/๙; ๑๕๙/๑๓๒; ๓๑๒/๒๙๒; ๓๓๘/๓๒๐; ๔๑๙/๔๐๗
ปวตฺเตสิ	๘๙/๕๖		
ปวรํ	๔๕๙/๔๕๒	ปสาริตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
ปวาเหตุ	๔๔๓/๔๓๐	ปสาเรยฺย	๑๕๙/๑๓๒; ๓๑๒/๒๙๒; ๓๓๘/๓๒๐
ปวิวิตฺโต	๒๔๑/๒๑๗; ๒๔๒/๒๑๙		
ปวิสติ	๑๖๔/๑๓๕	ปสาเรหิ	๔๐๐/๓๘๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปสีทติ	๑๓๒/๑๐๗
ปสุปาลกา	๓๔๗/๓๓๐
ปสฺสติ	๑๐๖/๘๓; ๑๒๑/๙๕; ๑๓๙/๑๑๔; ๔๒๐/๔๐๘
ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓
ปสฺสนฺติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔
ปสฺสมฺภยํ	๑๒๑/๙๖
ปสฺสสนฺต	๑๖/๑๒; ๑๒๑/๙๖; ๒๔๕/๒๒๑; ๓๓๖/๓๑๙
ปสฺสสฺสุ	๔๗๕/๔๖๘
ปสฺสสามิ	๑๒๑/๙๖
ปสฺสาโส	๑๑๗/๙๓
ปสฺเสยฺย	๑๕๒/๑๒๔; ๑๙๘/๑๗๗
ปหาตพฺพ	๓๙๙/๓๘๕
ปหาน	๒๕/๒๐; ๘๑/๕๙; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๒/๑๐๖; ๓๓๓/๑๐๗; ๑๕๖/๑๓๐; ๒๐๒/๑๘๐; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๕๑/๒๒๗; ๔๑๙/๔๐๘
ปหาย	๑๐๖/๘๒
ปหิตตฺต	๑๘/๑๓; ๘๒/๖๐; ๑๘๓/๓๕๘; ๑๙๙/๑๗๗; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๙๙/๒๗๔; ๓๓๖/๓๑๘; ๓๗๒/๓๕๖; ๔๐๐/๓๘๖; ๔๓๒/๔๒๐
ปหีน	๕๓/๓๕; ๙๕/๗๑; ๑๙๒/๑๖๘; ๑๙๔/๑๗๓; ๓๙๙/๓๘๕
ปหีนภยเภรโว	๔๐๐/๓๘๗
ปหียติ	๑๓๑/๑๐๖; ๒๐๕/๑๘๑
ปหียิสฺสติ	๑๒๐/๙๕
ปหูต	๓๐๖/๒๘๓; ๔๒๕/๔๑๔
ปหูตชิวฺหตาย	๓๘๕/๓๖๗
ปหูตชิโวฺห	๓๘๖/๓๗๐
ปโหติ	๘๐/๕๗; ๒๓๘/๑๙๓; ๔๐๖/๓๙๑
ปโหมิ	๓/๓
ปํสุกูลานิ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
ปํสุกูลิก	๒๔๒/๒๑๘; ๓๕๑/๓๓๔
ปํสุปิสาจกํ	๒๗๑/๒๔๓
ปาจาปยโต	๒๒๖/๒๐๐
ปาเจนฺโต	๙๗/๗๓
ปาฏิกงฺขํ	๗๘/๗๔; ๘๙/๖๗; ๙๕/๗๑; ๑๘๔/๑๕๙
ปาฏิกงฺขิตพฺพานิ	๑๖๑/๑๓๓
ปาฏิโมกฺขสํวรวุโต	๒๔/๑๘
ปาณ	๖๔/๔๓; ๕๕/๓๓; ๒๒๖/๒๐๐
ปาณาติปาต	๑๑/๘; ๑๙๔/๑๗๐; ๒๗๔/๒๔๗; ๔๑๘/๔๐๕
ปาณาติปาตี	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖; ๔๔๑/๔๒๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปาณุเปต	๖๗/๔๕; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๒๐๖/๑๘๓; ๔๑๑/๓๙๘; ๔๒๗/๔๐๙; ๔๗๒/๔๖๕	ปาปกมฺมา	๓๑๓/๒๙๓; ๔๔๘/๔๔๑
		ปาปกา	๑๒/๙; ๙๕/๗๑; ๒๔๗/๒๒๒; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๑๙/๔๐๖
ปาตพฺพํ	๑๖๓/๑๓๔	ปาปณิกา	๒๔๒/๒๑๘
ปาตมนฺติฏฺโฐ	๓๔๕/๓๒๙	ปาปชมฺโม	๔๐๙/๓๙๕
ปาตลิปุตฺตกํ	๒๑/๑๖	ปาปมิตฺโต	๑๗๓/๑๔๗
ปาติโมกฺขุทฺเทสาย	๒๔๒/๒๑๙	ปาบีกํ	๒๖๓/๒๓๖
ปาตุกมฺมาย	๓๐๘/๒๘๘	ปาบีโต	๒๘๑/๒๕๖
ปาตุกริตฺวนฺติ	๓/๓	ปาบียโส	๔๓๗/๔๒๕
ปาตุกเรยฺย	๓๘๐/๓๖๒; ๔๗๗/๔๗๑	ปาบีโย	๔๓๗/๔๒๕
ปาตุกโรติ	๑๔๐/๑๑๕	ปาปุณาติ	๑๓๓/๑๐๘
ปาตุกโรนฺตุ	๔๐๘/๓๙๓	ปาปุณิตฺวสี	๑๙๘/๑๗๗
ปาตุภวนฺติ	๑๔๕/๑๑๘	ปาโมชฺชํ	๔๖๙/๔๖๓
ปาตุภาโว	๓๙๙/๓๘๕	ปายมานาย	๔๑๕/๔๐๓
ปาตุภูตา	๓๐๘/๒๘๘	ปาร	๑๓๒/๑๐๗
ปาตุรโหสิ	๑๕๙/๑๓๒; ๓๓๘/๓๒๐	ปารคเวสิ โน	๓๐๒/๒๗๗
ปาเตติ	๑๔๐/๑๑๕	ปารคู	๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๘๘; ๔๗๓/๔๖๖
ปาโต	๑๗๕/๑๕๐		
ปาทกุกุกุจฺจํ	๓๘๗/๓๗๑	ปารคโต	๔๕๙/๔๕๑
ปาทตเลสุ	๓๘๖/๓๖๘	ปาริจริยาเหตุ	๔๓๗/๔๒๕
ปาทนชสฺสาย	๒๗/๒๑	ปาริชุญฺญานิ	๓๐๔/๒๗๘
ปาทานํ	๑๐๗/๘๔	ปาริปูริยา	๒๔๗/๒๒๒; ๔๖๔/๒๓๘
ปาทุทเร	๔๕๖/๔๔๘	ปาวจเน	๔๒๖/๔๑๖
ปาโททกํ	๓๔๒/๓๒๔	ปาวาเหตุ	๔๐๗/๓๙๒
ปานกถํ	๒๒๓/๑๙๗	ปาวิสิ	๑๔๘/๑๒๑; ๒๐๗/๑๘๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปาลึ	๓๐๒/๒๗๗
ปาลึโส	๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖
ปาสาทา	๒๑๑/๑๗๖
ปาสาทิกตโร	๕๑๐/๓๙๖
ปาสาทิกานิ	๓๖๕/๓๕๑
ปาสาทิโก	๕๗๗/๕๗๑
ปาหุเน	๕๐๙/๓๙๕
ปาหุเนยฺโย	๑๕๗/๑๒๐
ปิณฺฑปากภกฺโข	๗/๖; ๕๑๕/๕๐๓
ปิฏฺฐสมฺปทาย	๕๒๗/๕๑๖
ปิฏฺฐิ	๒๒/๑๘; ๑๑๓/๙๑; ๕๕๖/๕๕๘
ปิฏฺฐิกณฺฏกํ	๓๓๕/๓๑๖; ๕๘๑/๕๗๖
ปิณฺฑก	๖๘/๕๖; ๗๒/๕๙
ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต	๑๔๘/๑๒๑; ๒๐๗/๑๘๓; ๓๕๗/๓๓๐; ๕๑๙/๕๐๗
ปิณฺฑปาติก	๒๕๒/๒๑๘; ๓๕๑/๓๓๕
ปิณฺฑปาเตน	๒๕๑/๒๑๖
ปิตา	๕๖๗/๕๕๙
ปิตามหยุคา	๕๒๕/๕๑๒
ปิตามโห	๕๒๕/๕๑๒
ปิตุปิตามหยุคา	๕๑๑/๓๙๗; ๕๕๕/๕๕๖
ปิตุโน	๑๑๕/๙๒
ปิตุวิสฺโย	๕๕๑/๕๕๓
ปิถียติ	๓๕๒/๓๓๗
ปิยจกฺขูหิ	๓๖๘/๓๕๓
ปิยชาติกา	๓๕๓/๓๓๙
ปิยปฺปภวิกา	๓๕๓/๓๓๙
ปิยรูป	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๙; ๒๑๐/๑๘๖; ๒๙๐/๒๕๕; ๕๖๘/๕๖๐
ปิยวาที	๓๑๘/๒๙๘
ปิยสหาโย	๒๙๓/๒๕๙
ปิยา	๗๕/๕๑
ปิวาม	๑๖๓/๑๓๕
ปิสาจ	๑๕๙/๑๒๒; ๒๒๘/๒๐๓
ปิสุณ	๑๑/๘; ๑๙๕/๑๗๐; ๕๑๘/๕๐๕
ปิสุณวาโจ	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖
ปิหกํ	๑๑๔/๙๒
ปิหิตวาตปาเนสุ	๒๔๒/๒๑๙
ปิเหมิ	๒๑๑/๑๘๗
ปิฬนาเหตุ	๔๔๘/๔๔๑; ๔๔๘/๔๓๘
ปิฬินฺทวิเย	๓๖๙/๓๕๔
ปิเฬตพฺโพ	๔๔๔/๔๓๕
ปิฬ	๑๒/๙; ๙๔/๗๐; ๒๔๙/๒๒๕; ๕๑๙/๕๐๗
ปิฬกสิณํ	๒๕๐/๒๒๖
ปิฬกานิ	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๘
ปิฬนิทสฺสนานิ	๒๔๙/๒๒๕
ปิฬนิภาสานิ	๒๔๙/๒๒๕
ปิฬวณฺณานิ	๒๔๙/๒๒๕

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ปีตาวเลปนํ	๗๕/๕๑
ปีติ	๑๐๖/๘๒; ๔๓๙/๔๐๗; ๔๙๘/๔๖๑
ปีติปฏิสํเวที	๑๒๑/๙๖
ปีติปาโมชฺเชน	๑๐๙/๘๗; ๓๑๑/๙๐
ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓
ปีติสุขํ	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๘; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๓/๑๐๗; ๑๕๓/๑๒๘; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๑/๒๒๖; ๒๖๖/๒๓๙; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๒/๔๗๗
ปียตํ	๔๔๖/๔๓๕
ปีเพยฺย	๒๔๐/๒๑๕
ปุกฺกุสกุลา	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
ปุคฺคล	๔/๓; ๑๐๕/๘; ๑๒๖/๑๐๐; ๔๑๓-๔/๔๐๐-๑
ปุคฺคลเวมตฺตตา	๑๙๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕
ปุจฺฉิตาโร	๑๗๓/๑๔๘
ปุจฺฉิสฺสามิ	๑๒๒/๙๗
ปุจฺเฉยฺย	๑๙๑/๑๖๗
ปุญฺชํ	๓๐๐/๒๗๖
ปุญฺญ	๑๖๔/๑๓๔; ๔๖๔/๔๕๖; ๔๖๙/๔๖๒
ปุญฺญกิริยาวตฺถุ	๔๖๙/๔๖๒
ปุญฺญกฺเขตฺตํ	๑๔๗/๑๒๐
ปุฏโฐ	๑๗๓/๑๔๗; ๔๘๕/๔๘๐
ปุณฺฑริกานิ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
ปุณฺฑริกินิยํ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
ปุณฺณิกาย	๔๖๖/๔๕๘
ปุณฺโณ	๔๑๑/๓๙๘
ปุตฺตทาโร	๔๔๖/๔๓๕
ปุตฺตปปุตฺตกา	๓๑๑/๒๙๑
ปุตฺตภริยํ	๔๓๔/๔๐๑
ปุตฺตมตฺตา	๑๖๒/๑๓๔
ปุตฺตสมฺพาธสยนํ	๒๒๕/๑๙๙
ปุถุ	๔๕๖/๔๔๘
ปุถุชฺชน	๘๓/๖๑; ๑๓๐/๑๐๕
ปุถุชฺชนคาถา	๒๑๘/๑๙๓
ปุถุชฺชนสุขํ	๑๕๕/๑๒๘
ปุถุสิปฺเปน	๔๕๗/๔๔๙
ปุพฺพกา	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๕/๔๕๗; ๔๒๗/๔๑๗
ปุพฺพคตํ	๑๑๙/๙๔
ปุพฺพณฺหสมยํ	๕๓/๓๔; ๑๔๘/๑๒๑; ๑๖๔/๑๓๕; ๑๗๕/๑๖๐; ๒๖๙/๒๔๑; ๓๒๕/๓๐๖
ปุพฺพนฺตํ	๒๗๑/๒๔๒
ปุพฺพเปตกถํ	๒๒๓/๑๙๗
ปุพฺพเปตกรณียํ	๔๔๖/๔๓๕; ๔๔๘/๔๔๐
ปุพฺพเปตา	๔๔๗/๔๓๗
ปุพฺพุฏฺฐาย	๓๑๘/๒๙๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ปุพฺเพนิวาสํ	๑๕/๑๑; ๒๘/๒๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๑๑/๒๕๓; ๒๕๗/๒๓๑; ๓๓๖/๓๑๘; ๕๒๐/๕๐๘; ๕๕๙/๕๕๒; ๕๘๓/๕๗๘
ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณาย	๑๓/๑๑; ๑๕/๑๓; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐: ๓๓๖/๓๑๘
ปุพฺโพ	๑๑๕/๙๒
ปุรกฺขตฺวา	๒๒/๑๙
ปุรตฺถาภิมุโข	๒๒/๑๘
ปุรตฺถิมํ	๑๙๑/๑๖๗; ๓๐๖/๒๘๒
ปุราณ	๒๕/๑๙; ๓๖๒/๓๕๐
ปุราณทุติยิกา	๓๐๐/๒๗๖
ปุริส	๙๕/๗๑; ๑๓๒/๑๐๗; ๕๗๐/๕๖๓; ๕๗๕/๕๖๘: ๕๗๗/๕๗๑
ปุริสถาม	๑๐๐/๗๗; ๑๘๕/๑๕๙; ๒๒๗/๒๐๑
ปุริสทมฺมสารถิ	๙๒/๗๐; ๒๐๗/๑๘๕; ๒๓๓/๒๐๘; ๓๔๕/๓๒๗; ๕๘๑/๕๐๕
ปุริสนฺตรคตาย	๕๑๕/๕๐๓
ปุริสปรกฺกโม	๑๐๐/๗๗; ๑๘๕/๑๕๙: ๒๗๗/๒๐๑
ปุริสปุคฺคโล	๙๕/๗๑; ๙๖/๗๓; ๙๘/๗๕
ปุริสภูมิโย	๒๒๘/๒๐๓
ปุริสยุเค	๓๐๙/๒๘๙; ๓๑๕/๒๙๕
ปุริสวิริเยน	๑๘๕/๑๕๙
ปุริสสีลํ	๕๐๘/๓๙๒; ๕๕๕/๕๓๑
ปุเรภตฺตํ	๑๗๓/๑๕๖
ปุโรหิโต	๙/๗
ปูชิโต	๒๓๘/๒๑๓; ๕๒๕/๕๑๓
ปูเชนฺติ	๒๕๑/๒๑๗
ปูเชสิ	๕๗๕/๕๖๙
ปูติกตรานิ	๒๑๕/๑๙๐
ปูติกาโย	๓๐๒/๒๗๗
ปูติกํ	๑๕๐/๑๒๓
ปูติมูลานิ	๓๓๕/๓๑๗
ปูติลตาย	๑๕๐/๑๒๓
ปูรา	๑๓๒/๑๐๗
เปกฺขาม	๕๓๐/๕๑๘
เปตามหํ	๓๐๑/๒๗๖
เปตฺติกํ	๓๐๑/๒๗๖
เปม	๑๕๙/๑๒๒
เปมนียา	๑๑/๘; ๕๑๘/๕๐๕
เปมมตฺตเกน	๑๕๕/๑๑๘
เปมมตฺตํ	๑๘๒/๑๕๗
เปสฺลา	๓/๓; ๕๑๗/๕๐๕
เปสฺลิโก	๕๕๗/๕๕๙; ๕๖๐/๕๕๒
โปกฺขรณิยา	๑/๑

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
โปโณปณวิยา	๑๘๔/๑๕๙
โปโนพฺภวิกา	๑๖๘/๑๓๙
โปราณนฺ	๔๒๗/๔๑๖; ๔๔๑/๔๒๘
	๔๖๕/๔๕๗
โปรี	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕;
	๔๒๔/๔๑๓
โปโรหิจฺเจน	๔๕๗/๔๔๙
โปเสตุ	๔๔๘/๔๓๘
	[ผ]
ผนฺทโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
ผนฺทาปยโต	๙๗/๗๓;
	๒๒๖/๒๐๐
ผนฺทิตมตฺตา	๒๖๒/๒๓๖
ผริตฺวา	๒๐/๑๕; ๙๙/๗๖
ผรุสวาโจ	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐;
	๔๓๘/๔๒๖
ผรุสา	๑๙๔/๑๗๐; ๔๓๘/๔๐๕
ผลกจีรํ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
ผลคเวสี	๔๘/๓๑
ผลภุญฺโช	๔๘/๓๑
ผลปริเยสนํ	๔๘/๓๑
ผลํ	๙๔/๗๐
ผสฺสา	๘๑/๕๘; ๑๑๙/๙๔
ผาฬิ	๓๐๔/๒๗๙

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
ผาสุวิหาร	๒๔/๑๙; ๑๓๔/๑๑๐;
	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๔/๑๕๐; ๓๒๔/๓๐๕;
	๓๘๗/๓๗๑
ผาสุพิโย	๓๓๔/๓๓๖; ๔๘๑/๔๗๐
ผิฏ	๖๔/๔๓; ๒๘๒/๒๕๘; ๓๐๖/๒๘๓
ผุฏฺฐ	๘๑/๕๘; ๒๕๑/๒๒๖
ผุฏนฺติ	๘๑/๕๘
ผุฏิตุ	๑๗๘/๑๕๓;
ผุฏิตคฺคเพฬุ	๒๔๒/๒๑๙
ผุฏิตฺวา	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๖
ผุสฺส	๒๒๘/๒๐๓-๔
เผคฺคุ	๑๓๒/๑๐๖; ๑๙๒/๑๖๙
โผฏฺฐพฺพํ	๒๓/๑๙; ๙๐/๖๗;
	๑๕๕/๑๒๘; ๔๖๘/๔๖๐
	[พ]
พทฺโธ	๑๕๑/๑๒๔
พนฺธน	๑๕๐/๑๒๓; ๑๕๑/๑๒๔;
	๒๘๑/๒๕๖
พนฺธนาคาริโก	๘/๖; ๔๑๖/๔๐๓
พนฺธุกโรโค	๓๖๙/๓๕๔
พนฺธุชีวกปุปฺผํ	๒๔๙/๒๒๕
พนฺธุปาทาปจฺจา	๔๓๕/๔๒๓
พลวนฺโต	๒๑๔/๑๘๙; ๓๓๓/๓๕๑;
	๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
พลวา	๑๕๐/๑๒๓
พลวา	๕๙/๔๐; ๑๓๒/๑๐๗; ๑๕๙/๑๓๒; ๒๕๕/๒๓๐; ๓๒๑/๒๙๒; ๓๓๒/๓๑๓; ๔๔๕/๔๓๔; ๔๘๑/๔๗๔
พลึ	๑๓๔/๑๓๐; ๑๗๔/๑๕๐; ๓๒๔/๓๐๕; ๔๐๘/๓๙๓
พลานีกึ	๔๕๘/๔๕๐
พลิยึ	๑๔๗/๑๒๐
พหิทฺธา	๑๑๓/๙๑; ๑๔๐/๑๑๕; ๒๔๘/๒๒๓
พหิทฺธากถึ	๒๗๑/๒๔๒
พหิทฺธารโกฏฺฐเก	๓๒๕/๓๐๒
พหินคเร	๔๔๒/๔๓๕
พหุกรณีย	๕/๔; ๒๙/๔๒; ๒๙๒/๒๖๒; ๓๕๑/๓๓๕; ๓๙๒/๓๖๕; ๔๗๒/๔๖๕
พหุการา	๓๔๑/๓๒๒
พหุกิจฺจ	๕/๔; ๒๙/๔๒; ๒๙๒/๒๖๒; ๓๕๑/๓๓๕; ๓๙๒/๓๖๕; ๔๗๗/๔๖๕
พหุชน	๖๔/๔๓; ๒๙๒/๒๕๙; ๓๐๒/๒๙๓
พหุชนกนฺตา	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๕
พหุชนมนาปา	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๕
พหุตร	๑๔๕/๑๑๙; ๒๗๓/๒๔๗
พหุชา	๒๕๔/๒๒๙
พหุลึ	๔๑๔/๑๐๑; ๔๖๙/๔๖๒
พหุลึกต	๑๑๓/๙๒; ๑๒๑/๙๕;๑๗๓/๑๔๖
พหุลึกมฺมึ	๔๓๓/๔๒๐
พหุลึกาตพฺพึ	๑๕๕/๑๒๙
พหุสฺงฺกปฺปึ	๓๐๒/๒๗๗
พหุสฺสุโต	๒๕/๒๐; ๓๑๗/๒๙๗; ๔๒๖/๔๑๖
พหฺวาพาโธ	๓๗๙/๓๖๑
พาราณเสยฺยกึ	๒๔๙/๒๒๔-๕
พาลกินิยา	๕๘/๓๙
พาหึ	๓๑๓/๒๙๓
พาหาย	๑๓๒/๑๐๗
พาหิติกา	๓๖๒/๓๔๙-๕๐
พาหิรา	๑๑๕/๙๒
พาหุพลึ	๓๐๖/๒๙๑
พาหุฬฺลาย	๓๓๕/๓๑๘; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๘๓/๔๗๘
พาหุฬฺลิโก	๓๓๕/๓๑๘; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๘๓/๔๗๘
พาหุสฺจจึ	๑๔๕/๑๑๘
พาพฺหคิลาโน	๖๒/๔๒; ๓๐๔/๒๗๙; ๔๔๙/๔๔๑
พินฺทุ	๓๘๗/๓๗๒
พิมฺพึ	๓๐๒/๒๗๗
พิชคามภูตคามสารมฺภา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
พีชานํ	๑๕๘/๑๓๒
พีชูปเมน	๑๖๐/๑๓๓
พุทฺธจกฺขุนา	๓๓๙/๓๒๑
พุทฺโธ	๑๐/๗; ๙๒/๗๐; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๘; ๓๙๙/๓๘๕; ๔๑๘/๔๐๔
พูฬฺหาตา	๑๘๒/๑๕๖
โพธาย	๓๓๕/๓๑๗
โพธิ์	๒๕/๑๙; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๐; ๔๗๕/๔๖๘
พฺยกฺขิสฺสํ	๔๕๖/๔๔๗
พฺยญฺชนํ	๓๘๗/๓๗๑
พฺยนฺตีกริสฺสามิ	๒๒๘/๒๐๓-๔
พฺยนฺตีกโรติ	๑๕๔/๑๒๗
พฺยากรณา	๔๕๕/๔๔๗
พฺยากรมาโน	๑๘๖/๑๖๑; ๔๓๗/๔๒๕
พฺยากริสฺสติ	๑๒๒/๙๗
พฺยากริสฺสามิ	๗๙/๕๕
พฺยากเรยฺยาสิ	๓๔๓/๓๒๖
พฺยากโรติ	๘๓/๖๑; ๔๖๘/๑๓๙; ๑๒๒/๙๗
พฺยากโรตุ	๑๒๔/๙๘
พฺยากโรนฺติ	๑๘๕/๑๖๐
พฺยากโรมิ	๒๔๖/๒๒๑
พฺยากตา	๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๑
พฺยากาสิ	๔๘๕/๔๘๐
พฺยากาสิ	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖
พฺยาธา	๑๒๐/๙๕; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๖๗/๑๓๘; ๑๙๔/๑๗๐
พฺยาปาทนิวรณํ	๔๖๗/๔๖๐
พฺยาปาทปโทสา	๑๓/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
พฺยาปาทปริยุฏฺฐิเตน	๑๓๐/๑๐๕
พฺยาปาทปเรเตน	๑๓๐/๑๐๕
พฺยาปาทวา	๕๓/๓๕
พฺยาปาทสงฺกปฺโป	๒๖๖/๒๓๙
พฺยาปาทสญฺญา	๒๖๖/๒๓๙
พฺยาปาทานุสโย	๑๒๙/๑๐๕
พฺยาธิปาริชุญฺญํ	๓๐๔/๒๗๘
พฺยาพาเธนฺติ	๒๒๘/๒๐๒
พฺรหฺม	๕๓/๓๕; ๓๑๗/๒๙๗; ๓๘๒/๓๖๔; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๖๐/๔๕๓
พฺรหฺมจริย	๑๐/๘; ๗๙/๕๖; ๑๒๒/๙๗; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๖๖/๑๗๗; ๑๙๖/๑๗๘; ๑๙๙/๑๗๘; ๒๒๒/๑๙๖; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๑๙; ๓๙๙/๓๘๕; ๔๑๐/๓๙๖; ๔๑๘/๔๐๔-๕; ๔๖๔/๔๕๖
พฺรหฺมจริยปริโยสานํ	๑๘๑/๑๕๕; ๒๘๒/๑๕๖; ๑๙๙/๑๗๘; ๓๔๒/๓๒๔
พฺรหฺมจริยวนฺตา	๑๒๗/๑๐๑; ๓๘๑/๓๖๓

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย	๒๕/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑
พฺรหฺมจารี	๑๑/๘; ๑๙๕/๑๗๑; ๓๒๒/๓๐๒; ๔๖๙/๔๖๒
พฺรหฺมชา	๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๔/๓๙๔
พฺรหฺมญฺญาย	๔๒๕/๔๑๔
พฺรหฺมทายาทา	๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๔/๓๙๔
พฺรหฺมเทยฺยํ	๔๒๒/๔๑๑
พฺรหฺมนิมฺมิตา	๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๔/๓๙๔
พฺรหฺมปตฺตสฺส	๗๖/๕๓
พฺรหฺมปริโยสานํ	๘๒/๖๐
พฺรหฺมภูต	๕/๓; ๑๐๕/๘๑; ๓๙๙/๓๘๕; ๔๑๓/๔๐๐
พฺรหฺมโลก	๑๕๙/๑๓๒; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๔/๒๒๙; ๓๓๘/๓๒๐; ๔๕๑/๔๔๓; ๔๕๒/๔๔๔; ๔๗๐/๔๖๓
พฺรหฺมโลกคามินิ	๔๗๐/๔๖๓
พฺรหฺมโลกาธิมุตฺตา	๔๕๑/๔๔๓
พฺรหฺมโลกูปโค	๓๑๐/๒๙๐
พฺรหฺมโลกูปปตฺติยา	๓๑๖/๒๙๖
พฺรหฺมวจฺฉสี	๔๒๔/๔๑๓
พฺรหฺมวณฺณี	๔๒๔/๔๑๓
พฺรหฺมสโร	๓๘๖/๓๗๐
พฺยหฺมายุ	๔๘๖/๔๘๑
พฺรหฺมุชุคตฺโต	๓๘๖/๓๖๙
พฺราหฺมณ	๗๔/๕๑; ๑๒๖/๑๐๐; ๓๙๘/๓๖๐; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๑๗/๔๐๔; ๔๖๔/๔๕๖; ๔๗๒/๔๖๕; ๔๗๒/๔๖๕; ๔๗๗/๔๗๑
พฺราหฺมณกญฺญาย	๔๐๙/๓๙๔
พฺราหฺมณกุมาโร	๔๐๙/๓๙๔
พฺราหฺมณกุลา	๔๐๘/๓๙๒-๓; ๔๔๑/๔๒๘
พฺราหฺมณคเณน	๔๐๒/๓๘๙; ๔๒๖/๔๑๕
พฺราหฺมณคหปติกา	๙๒/๖๙; ๔๒๒/๔๑๑
พฺราหฺมณคาโม	๙๒/๖๙; ๔๔๒/๔๓
พฺราหฺมณปณฺฑิต	๘๗/๖๔; ๒๐๗/๑๘๔; ๓๗๒/๓๕๕
พฺราหฺมณมหาสาลา	๔๖๗/๔๕๙
พฺราหฺมสตานิ	๔๐๑/๓๘๘
พฺราหฺมณิสี	๔๑๐/๓๙๖
พฺราหฺมณี	๒๗๒/๒๔๔
พฺรูเหตุโพ	๔๔๖/๔๓๕
พฺรูหนาเหตุ	๔๔๗/๔๓๘; ๔๔๘/๔๔๑
พหุวาพาโธ	๓๔๓/๓๒๖

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
[ภ]	
ภควนฺเนตฺติกา	๑๖๘/๑๓๙
ภควนฺปฏิสรณา	๑๖๘/๑๓๙
ภควนฺมูลกา	๑๖๘/๑๓๙
ภคินิวาเทน	๓๐๑/๒๗๖
ภคินึ	๑๗๐/๑๔๑; ๒๙๓/๒๖๖; ๓๖๘/๓๕๓
ภคฺคโว	๒๘๙/๒๖๔; ๒๙๐/๒๖๕
ภชติ	๔๑๙/๔๐๗
ภชมานา	๑๘๑/๑๕๕; ๑๘๒/๒๕๕
ภเชยฺยํ	๑๓๗/๑๑๓
ภญฺเชยฺย	๔๘/๓๒
ภณโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
ภณิสฺสามิ	๑๐๘/๘๕
ภตฺตคฺเค	๔๖๘/๔๖๑
ภตฺตานิ	๒๙๖/๒๗๑
ภตฺตาภิหาเร	๓๗๕/๓๕๘
ภทฺทนฺตวา	๓๑๔/๒๙๔
ภทฺทิกา	๗๔/๕๑
ภทฺร	๑๔๖/๑๑๙; ๑๖๗/๑๓๘; ๒๘๗/๒๖๒; ๓๖๔/๓๕๑ ๔๗๕/๔๖๘
ภทฺรมุข	๒๙๑/๒๖๖; ๔๗๓/๔๖๖
ภพฺพ	๒๗/๒๑; ๓๓๑/๓๑๓
ภมุกนฺตเร	๓๘๖/๓๗๐
ภมูหิ	๔๕๖/๔๔๘
ภยกถํ	๒๒๓/๑๙๗
ภยตชฺชิต	๙/๗; ๑๐๖/๘๑; ๔๑๗/๔๐๔
ภยทสฺสาวี	๒๔/๑๘
ภริยคณานำ	๑๕๓/๑๒๕
ภริหิสฺสถาย	๔๑๗/๔๐๔
ภวติ	๙๕/๗๒; ๙๖/๗๓; ๑๐๓/๘๐
ภวนิโรโธ	๑๐๔/๘๐
ภวเนตฺติ	๓๕๒/๓๓๘
ภวนฺตรูป	๔๑๒/๓๙๙; ๔๖๔/๔๕๖
ภวนฺติ	๓๓๔/๓๑๖
ภวนฺโต	๔๑๐/๓๙๖: ๔๖๔/๔๕๖
ภวปจฺจยา	๒๒๐/๑๙๔
ภวำ	๙๕/๗๑; ๑๙๓/๑๗๐; ๔๐๘/๓๙๔; ๔๖๔/๔๕๖; ๔๗๒/๔๖๕
ภวาสวา	๑๖/๑๒; ๑๐๔/๘๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๓๓/๒๑๐; ๒๗๖/๒๕๑; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๘๔/๔๗๙
ภวิสฺสติ	๑๓๒/๑๐๖
ภวิสฺสนฺติ	๓๓๘/๓๒๐
ภสฺมนฺตาหุติโย	๒๒๕/๑๙๙
ภาคี	๔๗๗/๔๗๑
ภาชนวิกติ	๒๕๔/๒๒๙
ภาตุ	๓๖๘/๓๕๓; ๔๐๙/๓๙๔
ภายามิ	๓๓๕/๓๑๗; ๔๘๒/๔๗๘

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
ภาวนา	๒๑/๑๖; ๑๑๓/๘๒; ๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘; ๔๖๘/๔๖๒
ภาวิต	๑๑๓/๘๒; ๑๒๑/๘๕; ๑๘๗/๑๗๕; ๓๙๙/๓๘๕
ภาเวตพฺพ	๑๕๕/๑๒๘; ๓๙๙/๓๘๕
ภาเวติ	๗๙/๕๕
ภาเวตุ	๔๐๖/๓๙๑
ภาเวนฺติ	๒๔๗/๒๒๒
ภาเวหิ	๑๘๗/๑๗๕; ๑๑๓/๘๒
ภาสฺติ	๓๙๙/๓๘๕
ภาสฺเต	๒๗๒/๒๔๕
ภาสิต	๑๑/๘; ๑๓๓/๑๐๙; ๑๔๗/๑๒๐; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๙๙/๑๗๗; ๑๘๔/๑๕๙; ๒๖๘/๒๔๐; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๔๙/๔๔๑
ภาสิสฺสามิ	๑๒๙/๑๐๕; ๑๔๖/๑๑๙
ภาสิ	๓๓๙/๓๒๑
ภิกฺขาจริยํ	๔๔๐/๔๒๗
ภิกฺขุ	๑๒๙/๑๐๕; ๑๗๓/๑๔๕; ๑๙๕/๑๗๓; ๔๖๘/๔๖๓
ภิกฺขุนี	๑๗๐/๑๔๓; ๑๙๕/๑๗๓
ภิกฺขุภาวาย	๘๒/๖๐; ๑๘๗/๑๗๕; ๒๒๒/๑๙๕
ภิกฺขุสตานิ	๑๕๗/๑๓๐
ภิกฺขุสงฺฆ	๑/๓; ๑๓๔/๑๑๐; ๑๓๕/๑๓๑; ๑๖๐/๑๓๓; ๑๗๔/๑๕๐
ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต	๑๖๖/๑๓๗
ภิยฺโยภาวาย	๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘
ภิยฺโยว	๑๘๖/๑๖๒
ภิยฺโยโส	๒๗๑/๒๔๓
ภิสกฺก	๑๒๖/๑๐๐; ๒๑๓/๑๘๘; ๒๑๙/๑๙๓
ภีต	๑๔๙/๑๒๒; ๑๖๒/๑๓๔; ๓๕๐/๓๓๔
ภุญฺชาม	๑๖๓/๑๓๕; ๑๔๙/๑๒๑
ภุญฺชมาโน	๑๗๔/๑๕๐
ภุญฺชามิ	๑๓๔/๑๑๐; ๑๗๔/๑๕๐; ๔๔๒/๒๑๗
ภุญฺชิตพฺพ	๑๖๓/๑๓๔
ภุตฺตปาตราโส	๓๗๕/๓๕๘; ๔๔๖/๔๓๕
ภุตฺตาวี	๑๕๒/๑๒๔; ๒๘๘/๒๖๓; ๓๐๒/๒๗๗; ๓๒๖/๓๐๗; ๓๘๗/๓๗๑; ๔๐๐/๓๘๖
ภูต	๘๑/๕๘; ๘๖/๖๔; ๒๒๗/๒๐๑; ๔๒๘/๔๑๗; ๔๕๘/๔๕๐
ภูตปุพฺพ	๗๕/๕๑; ๑๔๙/๑๒๒; ๒๘๒/๒๕๙; ๓๑๒/๒๙๒; ๔๐๙/๓๙๕
ภูตวาที	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
ภูนหน	๒๐๗/๑๘๔; ๒๐๙/๑๘๕

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ภูมิคตํ	๓๐๖/๒๘๓; ๔๒๕/๔๑๔
ภูมิภาค	๔๗๗/๔๗๑
เภท	๔๑๘/๔๐๕; ๔๒๐/๔๐๘
โภคกฺขนฺธํ	๔๑๘/๔๐๕
โภคปาริชุญฺญํ	๓๐๔/๒๗๘
โภคา	๑๖๔/๑๓๖
โภชเน	๒๓/๑๘; ๒๔/๑๙; ๑๗๓/๑๔๗
โภชนีฬ์	๒๘๗/๒๖๓
โภตา	๓๘๑/๓๖๓
โภโต	๙๖/๗๓
โภนฺโต	๓๙๙/๓๘๕; ๔๒๐/๔๐๘
โภวาที	๔๕๗/๔๔๙

[ม]

มกฺกฏจุฬาปโก	๗๕/๕๑
มกฺกฏจุฬาปีกํ	๗๕/๕๑
มกฺขิกา	๔๓๕/๔๐๓
มกฺโข	๔๕๘/๔๕๐
มคฺค	๖๙/๔๖; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๒/๑๐๖; ๑๓๒/๑๐๗; ๓๑๖/๒๙๖; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๐/๔๖๓; ๔๘๒/๔๗๗
มคฺคามคฺคสฺส	๔๕๘/๔๕๐
มงฺกุภูโต	๔๐๙/๓๙๕
มงฺคุรจฺฉวิ	๑๒๖/๑๐๐; ๒๗๒/๒๔๔; ๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
มจฺฉคุมฺพา	๒๕๙/๒๓๓
มจฺฉฆาตโก	๘/๖; ๔๑๖/๔๐๓
มจฺฉวิโลเป	๑๕๗/๑๓๐
มจฺเฉ	๔๕๖/๔๔๘
มชฺฌนฺหิกสมยํ	๒๗๓/๒๔๖
มชฺฌิม	๒๒/๑๘; ๗๓/๕๐; ๑๒๖/๑๐๐; ๒๗๒/๒๔๔; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๘/๓๖๑; ๔๒๘/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
มชฺเฌกลฺยาณํ	๑๐/๗; ๒๕/๒๐; ๒๘๓/๒๖๘; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๑๘/๔๐๔
มญฺชุ	๓๘๗/๓๗๒
มญฺเชฏฺฐจ่วณฺณานิ	๔๑๐/๓๙๖
มญฺเชฏฺฐิกานิ	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๘
มญฺญถ	๙๗/๗๔
มญฺญนฺติ	๑๖๒/๑๓๔; ๔๐๘/๓๙๔
มญฺญสิ	๕/๔; ๘๖/๖๓; ๑๐๙/๘๕; ๑๓๖/๑๑๒; ๒๑๐/๑๘๖; ๒๔๕/๒๒๑; ๓๔๓/๓๒๖; ๔๐๙/๓๙๔; ๔๗๒/๔๖๕
มญฺเญยฺย	๒๒๓/๑๙๗
มณิ	๒๕๒/๒๒๘; ๒๗๒/๒๔๕
มณิกุณฺฑเลสุ	๔๐๔/๔๐๑
มณิโก	๒๘๑/๒๕๗
มณฺฑนกชาติโก	๒๕๖/๒๓๐
มณฺฑนชาตา	๘๙/๖๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มณฺฑนาย	๒๕/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑
มณฺฑเล	๑๕๗/๑๑๙
มตฺตญฺญู	๒๓/๑๘; ๑๗๓/๑๕๗
มตฺตโส	๑๘๒/๑๕๗
มตฺตาย	๒๗๑/๒๕๓
มตฺติก	๒๕๕/๒๒๙; ๓๐๑/๒๗๖
มตฺถกจฺฉินฺโน	๑๖๘/๑๓๙
มเถนฺติ	๓๐๗/๒๘๖
มทานุภาโว	๒๐๐/๑๗๘
มทาย	๒๕/๑๙; ๓๘๗/๓๗๓
มธุรา	๓๐๗/๒๘๖
มนสานุเปกฺขิตา	๒๕/๒๐
มนสิกตฺวา	๑๕๖/๑๑๙
มนสิกริตฺวา	๒๒/๑๘
มนสิกโรถ	๖/๕
มนสิกโรหิ	๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๕/๑๓๓; ๑๙๓/๑๗๐
มนาป	๙๐/๖๗; ๓๕๕/๑๒๘; ๒๑๐/๑๘๖; ๒๘๐/๒๕๕; ๔๖๘/๔๖๐
มนาปจารี	๓๑๘/๒๙๘
มมาปมนาปา	๑๑๙/๙๕
มนินฺทฺริยํ	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๖
มนุช	๓๓๙/๓๒๑; ๓๕๒/๓๓๗
มนุญฺญํ	๑๕๒/๑๒๕
มนุสฺสกสฺเส	๓/๓
มนุสฺสคหเน	๓/๓
มนุสฺสชมฺมา	๓๓๗/๑๑๓; ๓๓๕/๓๓๗ ๓๔๒/๓๒๔; ๔๘๒/๔๗๗
มนุสฺสภูโต	๔๔๖/๔๕๘
มนุสฺสราหสฺเสยฺยกานิ	๓๖๔/๓๕๓
มนุสฺสสาเสยฺเย	๓/๓
มนุสฺสา	๓/๓; ๘๑/๕๙; ๔๕๑/๔๔๓; ๔๘๑/๔๗๗
มโนกมฺมํ	๕๗/๓๙; ๓๑๑/๘๙
มโนทณฺฑ	๕๖/๓๗; ๕๘/๔๐
มโนทุจฺจริต	๑๕/๑๑: ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๘/๒๓๒
มโนปฏิพทฺโธ	๖๒/๔๓
มโนปโทส	๖๔/๔๔; ๔๑๐/๓๙๖
มโนภาวนียานํ	๒๖๐/๒๓๔
มโนมย	๑๐๓/๘๐; ๒๕๓/๒๒๘
มโนรมา	๓๐๗/๒๘๖
มโนสงฺขารํ	๘๑/๕๗
มโนสมาจารํ	๓๕๙/๓๔๖
มโนสุจริต	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๖๔/๒๓๗
มนฺต	๓๘๔/๓๖๗; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗; ๔๖๗/๔๕๙
มนฺตปทํ	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มนฺเตยฺยาสิ	๖๑/๔๒
มนฺท	๘๖/๖๓; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕: ๒๓๒/๒๐๗; ๒๖๒/๒๓๕; ๒๘๑/๒๕๗
มมภกฺตา	๓๗๓/๓๕๖
มมยานา	๓๗๓/๓๕๖
มรณ	๑๒๗/๑๐๒; ๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๗/๑๓๘
มรุวาย	๑๒๖/๑๐๑
มสาณานิ	๔๑๕/๔๐๓
มหคฺคต	๒๐/๑๔; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
มหจฺจราชานุภาเวน	๒๘๗/๒๖๒; ๓๐๓/๒๗๘; ๓๖๔/๓๕๑
มหตฺตำ	๑๔๕/๑๑๘
มหตฺถ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒
มหทฺธโน	๑๕๓/๑๒๕; ๒๑๒/๑๘๗; ๓๐๔/๒๗๙
มหนฺต	๑๓๒/๑๐๖; ๑๗๔/๑๕๐
มหปฺผล	๖๘/๔๖; ๑๓๓/๙๒; ๑๒๑/๙๕; ๔๐๙/๓๙๕; ๔๖๓/๔๕๕
มหปฺผลตรำ	๔๖๘/๔๖๑
มหลฺลก	๓๐๔/๒๗๘; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๕๖/๔๔๗
มหาอคฺคิกฺขนฺโธ	๒๗๙/๒๔๖
มหากิจฺจ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒
มหาชนกาโย	๒๔๐/๒๑๕
มหาชานิโย	๓๔๐/๓๒๒
มหาธิกรณ	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒
มหานิสำสา	๑๑๓/๙๒; ๑๒๑/๙๕
มหาปญฺโญ	๖/๕
มหาปริพาโห	๒๑๔/๑๘๙
มหาปุปฺผราสิ	๗๗/๕๔
มหาภิตาโป	๒๑๔/๑๘๙
มหาโภโค	๑๕๓/๑๒๕; ๒๑๒/๑๘๗; ๓๐๔/๒๗๙
มหามตฺตกถำ	๒๒๓/๑๙๗
มหามตฺตำ	๓๕๘/๓๔๕
มหาเมโฆ	๓๖๒/๓๕๐
มหายญฺโญ	๔๖๘/๔๖๑
มหารชกุเจ	๓๓๙/๓๒๑
มหาวีโร	๓๙๙/๓๘๕
มหาสทฺทา	๑๕๗/๑๓๐
มหาสมารมฺภา	๔๖๓/๔๕๕; ๔๖๙/๔๖๒
มหาสมุทฺโท	๑๙๒/๑๖๘; ๑๙๒/๑๖๙
มหาสาณานิ	๗/๖
มหาสาลรุกฺโข	๑๙๒/๑๖๙
มหาสำโล	๔๑๗/๔๐๔
มหาสำวชฺชตร	๕๖/๓๗; ๕๘/๔๐

ปทานุกฺกโม	ปฏฺเฐ/องฺเก
มหาสาวชฺชํ	๖๓/๔๓
มหิโต	๓๔๙/๓๓๒
มหิทฺธิโก	๒๐๐/๑๗๘
มหิสสฺส	๑๒๖/๑๐๑
มเหสี	๓๔๙/๓๓๒; ๔๑๗/๔๐๔; ๔๕๙/๔๕๒
มํสขลํ	๖๔/๔๔; ๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
มํสปุญฺชํ	๖๔/๔๔; ๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
มํสโลหิต	๑๑๗/๙๓; ๑๗๔/๑๕๙
มํสํ	๕๑/๓๔; ๑๑๔/๙๒
มาควิโก	๗/๖; ๔๑๖/๔๐๓
มาณว	๑๔๙/๑๒๒; ๔๕๔/๔๕๖; ๔๖๒/๔๕๔; ๔๖๖/๔๕๗; ๔๗๒/๔๖๕
มาณวกสฺสานิ	๔๒๔/๔๑๓
มาณวกา	๔๐๙/๓๙๔
มาณวิกา	๗๕/๕๑
มาตงฺคารญฺญํ	๖๕/๔๔
มาตา	๙๔/๗๐
มาตาเปตฺติกํ	๔๔๑/๔๒๗
มาตาเปตฺติสมฺภโว	๒๐๕/๑๗๑; ๒๕๒/๒๒๗
มาติโต	๔๒๔/๔๑๖
มาตุคาม	๑๔๙/๑๒๒; ๑๖๕/๑๓๒
มาตุฉญฺญา	๒๖๒/๒๓๖
มาตุมาตามหยุคา	๔๑๑/๓๙๗
มาตุมารี	๑๔๙/๑๒๒
มาทิสี	๓๔๑/๓๒๓; ๔๑๒/๓๙๙
มานจฺฉิทฺทสฺส	๗๖/๕๓
มานิโต	๒๓๗/๒๑๓; ๔๒๔/๔๑๓
มานุสี	๒๒๗/๒๐๓; ๒๕๕/๒๓๐
มานุสก	๒๓๒/๑๗๗; ๓๐๙/๒๗๙; ๔๕๙/๔๕๑
มาเนนฺติ	๒๔๑/๒๑๗
มาโน	๔๕๗/๔๕๐
มายา	๖๐/๔๑; ๗๔/๕๑
มายาวี	๖๐/๔๑; ๗๒/๔๗; ๓๔๓/๓๒๖
มารเสนปฺปมทฺทโน	๓๙๙/๓๗๕
มาราภิภู	๔๐๐/๓๗๗
มาริสา	๓๑๒/๒๙๒
มาลํ	๓๔๗/๓๓๐
มาลากถํ	๒๒๓/๑๙๗
มาลาการนฺเตวาสี	๗๗/๕๔
มาลากาโร	๗๗/๕๔
มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑน-วิภูสนฏฺฐานา	๑๑/๗; ๔๑๗/๔๐๖
มาลาคนฺธวิเลปนํ	๒๒๕/๑๙๙
มิคจีเร	๒๙๙/๒๗๔
มิคทาเย	๓๒๔/๓๐๕; ๓๔๑/๓๒๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มิคพนฺธเก	๓๐๒/๒๗๗
มิคภูเตน	๑๕๑/๑๒๔; ๓๖๙/๓๕๔
มิควิสาเณน	๙/๖; ๔๑๗/๔๐๔
มิโค	๓๐๒/๒๗๗
มิจฺฉาทิฏฺฐิ	๗๙/๕๖; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๙๔/๑๗๐; ๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖
มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗
มิจฺฉาทิฏฺฐิกา	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๘/๒๓๒; ๔๒๐/๔๐๘
มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
มิจฺฉาปฏิปตฺตาธิกรณเหตุ	๔๖๓/๔๕๔
มิจฺฉาปฏิปตฺติ	๔๖๓/๔๕๔
มิจฺฉาปฏิปนฺน	๑๘๓/๑๕๘; ๒๓๙/๒๑๔; ๔๖๓/๔๕๔
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา	๔๒๐/๔๐๘
มิจฺฉาวาจา	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
มิจฺฉาสงฺกปฺโป	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
มิตฺตมจฺจกรณียํ	๔๔๖/๔๓๕; ๔๔๘/๔๓๙
มิตฺตมจฺจา	๑๒๖/๑๐๐; ๓๐๔/๒๘๐; ๔๔๗/๔๓๖
มิตฺติสมฺภวํ	๔๕๗/๔๔๙
มิตฺตูปหารํ	๓๖๗/๓๕๓; ๓๗๔/๓๕๗
มิถิลํ	๓๓๓/๒๙๔
มิถิเลยฺยกา	๓๙๙/๓๗๓
มิฬฺหสุขํ	๑๕๕/๑๒๙
มุขตุณฺฑเกน	๒๗/๒๑
มุขโต	๔๐๘/๓๙๔; ๔๘๑/๔๗๔
มุขทฺวารํ	๑๑๙/๙๓
มุขนิมิตฺตํ	๒๕๖/๒๓๐
มุขโร	๑๗๓/๑๔๗
มุขสตฺติหิ	๘๙/๖๗
มุขาขาเน	๑๔๖/๔๔๔
มุขาวรณํ	๑๖๓/๑๓๕
มุคฺคปฏิภาคานิ	๒๘๘/๒๖๔
มุคฺคยูสํ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
มุจฺจนฺติ	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
มุจฺฉิต	๓๐๑/๒๗๖; ๔๖๘/๔๖๐
มุญฺจิตุกาโม	๓๘๗/๓๗๓
มุญฺชมฺหา	๒๕๓/๒๒๘
มุฏฺฐสฺสตี	๑๗๓/๑๔๘
มุณฺฑก	๒๘๓/๒๕๘; ๔๓๔/๔๒๓
มุณฺฑิยํ	๒๒๕/๑๙๙
มุตฺตคตํ	๑๑๙/๙๔
มุตฺตํ	๑๑๕/๙๒; ๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
มุตฺตาจาโร	๗/๕; ๑๐๖/๘๑; ๔๑๕/๔๐๒
มุทิต	๗๖/๕๓; ๑๒๐/๙๕
มุทิตาสหคเตน	๒๐/๑๕; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๒/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
มุทินฺทฺริเย	๓๓๙/๓๒๑	เมชฺฌารญฺญํ	๖๕/๔๔
มุทุ	๓๘๖/๓๗๐	เมตฺตจิตฺตํ	๔๐๖/๓๙๑
มุทุจิตฺตํ	๖๙/๔๖	เมตฺตํ	๑๒๐/๙๕
มุทุตลุนหตฺถปาโท	๓๘๖/๓๖๙	เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ	๒๐/๑๕
มุทุภูเต	๓๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒;	เมตฺตาย	๔๗๑/๔๖๔
	๑๓๙/๑๑๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐;	เมตฺตาวิหารี	๕๓/๓๕
	๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘; ๔๒๐/๔๐๙	เมตฺตาสหคเตน	๒๐/๑๔; ๕๓/๓๔;
มุทุชานํ	๓๓๓/๓๑๔; ๔๕๐/๔๔๒;		๓๐๙/๒๘๙; ๔๕๑/๔๔๔;
	๔๘๑/๔๗๔		๔๗๑/๔๖๔
มุทุชาวลิตฺโต	๙/๖; ๑๐๖/๘๒;	เมถุน	๑๑/๘; ๒๓๔/๒๒๐;
	๓๗๐/๓๕๔; ๔๐๘/๓๙๒; ๔๑๗/๔๐๔;		๔๕๖/๔๔๘
	๔๔๔/๔๓๑	เมโท	๑๑๕/๙๒
มุสลมนฺตรํ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๒	เมฬาวี	๓๔๐/๓๒๒; ๓๕๙/๓๔๗;
มุสา	๒๒๕/๑๙๙; ๒๒๖/๒๐๐;		๔๕๘/๔๕๐
	๔๒๘/๔๑๗; ๔๘๑/๔๗๖	โมฆปุริส	๑๒๕/๑๐๐; ๑๔๖/๑๑๙;
มุสาวาท	๑๑/๘; ๑๙๔/๑๗๐;		๑๕๐/๑๒๓; ๑๘๓/๑๕๘
	๒๗๔/๒๔๗; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๔๑/๔๒๙	โมฆมญฺญํ	๔๒๗/๔๑๗
มุสาวาที	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐;	โมฆํ	๔๑๐/๓๙๖; ๔๒๗/๔๑๗
	๔๓๘/๔๒๖	โมทามิ	๓๙๙/๓๘๕
มุหุตฺตํ	๑๕๘/๑๓๑; ๓๕๘/๓๔๕	โมนปฺปตฺตสฺส	๗๑/๕๓
มูลชาตา	๑๘๒/๑๕๖	โมมูโห	๒๓๒/๒๐๗
มูลิกุกฺกุโร	๒๘๘/๒๖๔	โมรสฺส	๑๒๖/๑๐๑
มูสิกวิภํ	๓๕๑/๓๓๕	โมหนิเยสุ	๔๓๐/๔๑๘
มูสิกสฺส	๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓;	โมหมจฺจกา	๔๕๙/๔๕๑
	๒๐๖/๑๘๓; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๗๗/๒๕๑	โมโห	๕๓/๓๕; ๑๙๔/๑๗๐

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
[ย]		ยสสา	๓๙๐/๓๗๔
ยกนำ	๑๑๔/๙๒	ยสสฺสี	๒๓๙/๒๑๓
ยคฺเฆ	๓๐๐/๒๗๕	ยาจนฺติ	๓๙๙/๓๙๕
ยชตำ	๔๐๐/๓๙๖	ยาชโก	๔๕๗/๔๔๙; ๔๖๐/๔๕๒
ยชนฺโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐	ยาตฺรา	๒๔/๑๙; ๓๙๗/๓๗๑
ยชาเปนฺโต	๙๗/๗๓	ยานกถำ	๒๒๓/๑๙๗
ยญฺญตฺถาย	๔๑๗/๔๐๔	ยานกาโล	๓๙๒/๓๒๔
ยญฺญา	๔๐๐/๓๙๖	ยาปนาย	๒๔/๑๙; ๓๙๗/๓๗๑
ยถาอกุสลำ	๑๓๕/๑๑๑	ยาปนิยำ	๔๕๐/๔๔๒
ยถากถำ	๖๐/๔๒; ๘๓/๖๑	ยาเปติ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓;
ยถากมฺมูปเค	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓;		๔๑๗/๔๐๔
	๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๖/๑๖๑; ๑๙๙/๑๗๗;	ยาเปม	๓๔๒/๓๒๖
	๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๘/๒๓๒; ๒๗๑/๒๔๓;	ยาเปยฺยำ	๓๓๕/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
	๓๓๖/๓๙๘; ๔๒๐/๔๐๘	ยาเปสฺสสิ	๑๓๕/๑๓๐; ๓๓๕/๓๓๖
ยถาธมฺมำ	๑๓๖/๑๑๓	ยาวตก	๒๖๑/๒๓๕; ๒๗๓/๒๔๓;
ยถานุสฺสฺวิ	๒๘๑/๒๕๖; ๓๔๒/๓๒๔		๓๔๓/๓๒๖; ๓๖๓/๓๕๐
ยถาปฏิปนฺน	๒๔๗/๒๒๒; ๔๗๐/๔๖๓	ยาวตคิยกำ	๕๖/๓๗
ยถาพาลำ	๑๓๕/๑๑๑	ยาวติกา	๓๐๓/๒๗๘
ยถาภิรนฺตำ	๓๔๑/๓๒๓; ๔๔๖/๔๓๔	ยาเวตโทหิ	๒๘๔/๒๖๐
ยถาภูตำ	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓;	ยิฏฺจำ	๙๔/๗๐; ๒๒๕/๑๙๘
	๑๑๓/๙๑; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๓๙/๑๑๕;	ยุคมตฺตำ	๓๙๗/๓๗๐
	๒๓๓/๒๐๙; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๘๔/๔๗๙	ยุทฺธกถำ	๒๒๓/๑๙๗
ยถามุขำ	๑๓๕/๑๑๑	ยูปตฺถาย	๔๑๗/๔๐๔
ยตฺวาธิกรณำ	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๖	เยนกามงฺคโม	๒๑๓/๑๙๘
ยสสฺคำ	๑๔๕/๑๑๘	โยคกฺเขมำ	๑๘/๑๓; ๒๗/๒๑; ๑๙๑/๑๕๕

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
ยุวา	๓๐๔/๒๗๙
โยโค	๑๗๓/๑๔๗
โยชนสตํ	๔๒๑/๔๑๐
โยชนานิ	๔๒๑/๔๐๙
โยธาชีโว	๔๕๗/๔๔๙; ๔๖๐/๔๕๒
โยนิชํ	๔๕๗/๔๔๙
โยนิปมุขสตสหสฺสานิ	๒๒๗/๒๐๒
โยนิโส	๒๔/๑๙
โยพฺพเนน	๑๖๗/๑๓๗; ๓๐๔/๒๗๙; ๓๒๗/๓๐๗; ๔๒๕/๔๑๔; ๔๗๕/๔๖๗

[ร]

รกฺขาวรณคุตฺติ	๓๒๒/๓๐๒
รกฺขิตํ	๒๐๙/๑๗๕
รงฺคกุชโม	๗๕/๕๒
รงฺคชาตํ	๗๕/๕๒
รชกโทณิยา	๔๐๗/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
รชกปุตฺโต	๗๕/๕๒
รชเตน	๓๑๗/๒๙๗
รชนํ	๖๙/๔๖
รชนียา	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๗; ๒๑๐/๑๗๖; ๒๗๐/๒๕๕; ๔๖๗/๔๖๐
รชาปโถ	๑๐/๗; ๔๑๗/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๗
รชิตํ	๗๕/๕๒
รโชชลฺลํ	๓๗๖/๓๖๙; ๓๗๗/๒๗๒; ๔๐๗/๓๙๒
รโชธาตุโย	๒๒๗/๒๐๓
รญฺโญ	๑๐๗/๗๕
รญฺจึ	๔๕๗/๔๔๙
รตา	๒๔๒/๒๑๗
รตี	๔๕๗/๔๕๑
รตฺตญฺญุตํ	๑๔๕/๑๑๗
รตฺตนฺธการติมิสายํ	๑๔๙/๑๒๒
รตฺตปาณิ	๗๕/๕๒
รตฺตินฺทิวานิ	๓๔๕/๓๒๗
รตฺติโภชนา	๑๗๔/๑๕๐
รตฺตูปรโต	๑๑/๗; ๓๒๒/๓๐๒; ๔๑๗/๔๐๖
รถกายา	๓๐๖/๒๗๒
รถการกุลา	๔๐๗/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
รถสฺสาณี	๔๖๐/๔๕๒
รถิก	๘๗/๖๔; ๓๕๖/๓๔๑
รมณีย	๔๗๗/๒๗๑
รวตฺเต	๑๔๗/๑๑๙
รสคฺคสคฺคี	๓๗๖/๓๖๙
รสปฏิสํเวที	๓๗๗/๓๗๑
รสราคปฏิสํเวที	๓๗๗/๓๗๑
รสา	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๗; ๔๖๗/๔๖๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
รตฺตึ	๑๒๑/๙๖; ๑๒๖/๑๐๐;	รามกึ	๒๘๑/๒๕๖
	๒๗๒/๒๔๔; ๔๕๙/๔๕๐	ริญฺจติ	๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖
รหายติ	๓๖๖/๓๕๒	ริตฺต	๑๓๖/๑๑๒; ๒๗๓/๒๔๗;
รโหคตสฺส	๑๒๒/๙๗		๔๒๘/๔๑๗
ราคโทสปเรเตหิ	๓๓๗/๓๑๙	ริตฺตกึ	๒๘๑/๒๕๖; ๔๖๖/๔๕๘
ราคโทสโมหานึ	๑๖๙/๑๔๐	รุกฺขผลูปมา	๔๘/๓๒
ราครตฺตา	๓๓๗/๓๒๐	รุกฺขมูล	๑๑๓/๙๑; ๑๓๗/๑๑๓;
ราคานุทฺธึเส	๑๖๕/๑๓๖		๒๐๗/๑๘๓; ๔๑๙/๔๐๗
ราโค	๕๓/๓๕; ๑๒๐/๙๕	รุกฺขมูลคโต	๑๒๑/๙๕
ราชกถึ	๒๒๓/๑๙๗	รุกฺขมูลิกา	๒๔๒/๒๑๙
ราชกรณียึ	๔๔๖/๔๓๕; ๔๔๘/๔๔๑	รุกฺขา	๔๑๗/๔๐๔
ราชกุมาโร	๘๓/๖๑	รุจิรชมฺมสฺส	๗๖/๕๓
ราชคฺเฆ	๑๔๗/๑๑๙	รุจิ	๔๒๘/๔๑๗
ราชญฺญกุลา	๔๐๘/๓๙๒-๓;	รุจฺจติ	๖๐/๔๑; ๗๒/๔๘; ๑๒๒/๙๗;
	๔๔๔/๔๓๑		๓๙๙/๓๗๕
ราชทายึ	๔๒๒/๔๑๑	รูปานิ	๒๕/๑๘; ๘๒/๕๙; ๙๐/๖๗;
ราชนฺเตปุรา	๓๕๔/๓๔๐;		๑๐๓/๙๐; ๑๕๕/๑๒๘; ๑๗๓/๑๔๙;
	๓๗๘/๓๖๐		๑๙๒/๑๖๘; ๔๖๖/๔๕๘; ๔๖๘/๔๖๐;
ราชโภคฺค	๑๔๗/๑๒๐; ๔๒๒/๔๑๑		๔๗๒/๔๖๕
ราชมหามตฺเตหิ	๒๔๒/๒๑๙	รูปคตึ	๑๓๓/๑๐๗
ราชวโส	๑๔๗/๑๑๙	รูปปริพาหึ	๒๑๐/๑๘๖
ราชา	๑๐๖/๘๒; ๔๑๗/๔๐๓;	รูปรตึ	๒๐๙/๑๘๕
	๔๕๗/๔๔๙	รูปสงฺขาวิมุตฺโต	๑๙๒/๑๖๘
ราชาภินีตา	๑๖๗/๑๓๘	รูปสญฺญา	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘;
ราชารโห	๑๔๗/๑๒๐		๑๓๓/๑๐๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
รูปสญฺญี	๒๔๙/๒๒๔
รูปสมฺมุทิตำ	๒๐๙/๑๘๕
รูปาธิกรณำ	๑๐๓/๘๐
รูปารามำ	๒๐๙/๑๘๕
รูปี โน	๑๐๓/๘๐
รูพฺหีนีย์	๑๘๔/๑๕๙
โรคโต	๒๐๕/๑๘๑; ๑๓๓/๑๐๗
โรคภูโต	๒๑๘/๑๙๓
โรคา	๒๒๑/๑๙๕
โรเจสิ	๓๔๑/๓๒๓
โรทมานา	๑๐๖/๘๒
โรทิตมฺตา	๒๖๒/๒๓๖
โรปีมำ	๑๒๖/๑๐๑
โรรุวสุ์ส	๑๒๖/๑๐๑
โรหนวนฺโยคมนุยุตฺโต	๗/๖

[ล]

ลชฺชี	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕
ลชฺชา	๑๐๗/๘๔
ลฏฺฐิกา	๑๕๐/๑๒๓
ลทฺธิคลาปนมตฺเตน	๓๒๗/๓๐๗
ลทฺธิคาปนมตฺเตน	๔๗๕/๔๖๗
ลภิตฺวา	๑๔๖/๑๑๙
ลสิกา	๑๑๕/๙๒
ลหุกตริกำ	๓๐๖/๒๘๒
ลหุฏฺฐำนำ	๑๓๔/๑๓๐; ๑๗๔/๑๕๐; ๓๒๔/๓๐๕
ลาภคฺคำ	๑๔๕/๑๑๘
ลาภสกฺการสิโลกานิสำสฺจ	๑๖๘/๑๓๙
ลาภสกฺการสิโลเก	๒๓๖/๒๑๑
ลาภา	๔๗๒/๔๖๕
ลิงฺค	๓๑/๒๔; ๔๕๖/๔๔๗
ลิจฺฉวี	๓๕๐/๓๓๓
ลุทฺโท	๘/๖; ๓๔๗/๓๓๐; ๔๑๖/๔๐๓
ลูขจีวรธรา	๒๔๒/๒๑๘
ลูเข	๓๖๙/๓๕๔
ลูยนฺตุ	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
เลฑฺฑุ	๓๕๒/๓๓๖
โลก	๗๔/๕๑; ๙๔/๗๐; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๔๗/๑๒๐; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๐/๑๔๒; ๔๒๐/๔๐๘
โลกกฺขายิกำ	๒๒๓/๑๙๗
โลกวิทู	๙๒/๗๐; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๘; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๔๔/๓๒๗; ๔๑๘/๔๐๔
โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ	๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๔/๔๑๓; ๔๒๖/๔๑๕; ๔๗๓/๔๖๖
โลกุตฺตรำ	๔๔๑/๔๒๘
โลกนิเยสุ	๔๓๐/๔๑๘
โลโภ	๑๙๔/๑๗๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โลม	๕๙/๔๐; ๑๑๔/๙๒; ๑๔๐/๑๑๕; ๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
โลมกูป	๓๓๔/๓๑๖; ๓๙๖/๓๖๙; ๔๘๑/๔๗๖
โลมหฏฺฐชาต	๒๐๘/๑๘๕; ๓๕๐/๓๓๔
โลมหำโส	๓๕๐/๓๓๔
โลหิต	๗๗/๕๓; ๑๑๕/๙๒; ๒๑๗/๑๙๒
โลหิตกนิทสฺสนานิ	๒๔๙/๒๒๕
โลหิตกนิภาสานิ	๒๔๙/๒๒๕
โลหิตกวณฺณานิ	๒๔๙/๒๒๕
โลหิตกสิณำ	๒๕๐/๒๒๖
โลหิตกานิ	๒๔๙/๒๒๕; ๔๖๖/๔๕๘
โลหิตคตำ	๑๑๙/๙๔
โลหิตปาณิ	๓๔๗/๓๓๐

[ว]

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วกฺกำ	๑๑๔/๙๒
วงฺกงฺคุลิ	๘๖/๖๓
วงฺเกยฺยานิ	๓/๓
วจนำ	๙๕/๗๒
วจนียำ	๒๑๐/๑๘๖; ๒๖๕/๒๓๘; ๒๖๕/๒๓๘
วจีกมฺมำ	๕๗/๓๙; ๑๑๐/๘๗; ๑๑๒/๙๐
วจีทณฺฑ	๕๖/๓๗; ๕๘/๔๐
วจีทุจฺจริต	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๘/๒๓๒; ๒๖๔/๒๓๗
วจีสงฺขารำ	๘๑/๕๗
วจีสมาจาร	๓๕๙/๓๔๖; ๔๓๐/๔๑๙
วจีสุจริต	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๖๔/๒๓๗
วจฺจำ	๓๓๔/๓๑๗; ๔๘๑/๔๗๗
วจฺฉตรา	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
วจฺฉตริโย	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
วจฺฉทนฺตำ	๑๒๖/๑๐๑
วชฺเชสุ	๒๔/๑๘
วญฺเจยฺย	๒๑๗/๑๙๒
วญฺฌา	๒๒๘/๒๐๒
วฏฺฏนาวพี	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๖
วณิชฺชา	๔๖๓/๔๕๕
วณฺณ	๗๗/๕๔; ๒๗๒/๒๔๔; ๓๑๗/๒๙๗; ๓๕๙/๓๔๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๘/๓๙๓
วณฺณโปกฺขรตาย	๔๒๔/๔๑๓
วณฺณวา	๔๖๘/๔๖๐
วณฺณวาที	๒๒๓/๑๙๗; ๒๓๗/๒๑๒; ๒๔๐/๒๑๖; ๒๔๑/๒๑๗
วณฺณิมา	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
วณฺณิยำ	๑๔๗/๑๑๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วตวนฺตํ	๔๕๘/๔๕๐	วนฺทโลกามิสฺส	๗๖/๕๓
วเตน	๗๙/๕๖	วนฺทถ	๒๐๐/๑๗๘
วตฺตติ	๑๔๐/๑๓๕	วมฺเภติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
วตฺตโต	๑๘๔/๑๕๙	วมฺเภนฺติ	๒๓๖/๒๑๑
วตฺตสมฺปนฺโน	๔๕๔/๔๔๖	วมฺเภนฺโต	๒๘๑/๒๕๖; ๔๖๖/๔๕๘
วตฺตาโร	๑๗๓/๑๔๕	วยธมฺมา	๒๐๕/๑๘๒
วตฺติสฺสนฺติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๔	วยสา	๑๖๗/๑๓๘; ๔๒๕/๔๑๔
วตฺติตพฺโพ	๙๓/๗๐	วโยอนุปฺปตฺโต	๓๐๔/๒๗๘; ๓๐๖/๒๘๑;
วตฺเตนฺติ	๒๕๔/๒๒๙		๓๘๓/๓๖๖; ๓๙๐/๓๗๔
วตฺถ	๓๐๒/๒๗๗; ๔๗๕/๔๖๘	วรโร	๒๓๗/๒๑๒
วตฺถกถํ	๒๒๓/๑๙๗	วรตฺต	๔๕๘/๔๔๙; ๑๕๑/๑๒๔
วตฺถคุเยฺห	๑๘๕/๓๖๗	วรตฺตกุชนุเรน	๓๓๓/๓๑๔; ๔๕๐/๔๔๒
วตฺถพฺพํ	๑๕๗/๑๓๑	วรปญฺญสฺส	๓๙๙/๓๙๕
วตฺถุคณานํ	๑๕๓/๑๒๕	วสา	๑๑๕/๙๒
วทมาโน	๔๖๖/๔๕๘	วสีปฺปตฺตสฺส	๗๖/๕๔
วทามิ	๑๐๘/๘๕; ๑๓๓/๑๐๙	วสิกตฺวา	๓๙๙/๓๙๕
วเทยฺย	๑๒๖/๑๐๐	วสุ	๑๖๘/๑๓๙
วเทยฺยํ	๑๓๖/๑๑๒; ๑๗๘/๑๕๓	วสฺสูปคโต	๔๔๕/๔๓๔
วธพนฺธึ	๔๕๘/๔๕๐	วสฺสานิ	๘๒/๖๐
วธุโย	๓๐๐/๒๗๖	วสฺสาวาสํ	๒๘๘/๒๖๓
วนปตฺถํ	๑๓/๓๐; ๑๓๗/๑๑๓;	วสฺสิโก	๒๑๑/๑๘๖
	๔๑๙/๔๐๗	วหติ	๑๔๔/๑๑๘
วนมูลผลาหาโร	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓	วฬวํ	๔๐๙/๓๙๔
วนสณฺฑ	๓๑/๒๓; ๑๔๘/๑๒๑;	วฬวาภิรถ	๔๗๒/๔๖๕
	๒๐๗/๑๘๓; ๓๒๙/๓๑๐; ๔๗๗/๔๗๑	วากจิรํ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
วาก์รำ	๓๐๒/๒๗๗	วาตำ	๓๗๓/๓๕๖
วาจา	๓๑/๘; ๘๓/๖๑; ๑๙๕/๑๗๐; ๔๑๘/๔๐๕	วาเส์ฏฺฐภารทฺวาชานำ	๔๕๔/๔๔๖
		วาเส์ฏฺโฐ	๔๘๖/๔๘๑
วาจาวิกฺเขปำ	๒๓๒/๒๐๗	วาพกมฺพลำ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
วาจิตำ	๔๖๕/๔๕๗	วิกนฺทนฺตำ	๔๔๗/๔๓๖
วาชิตำ	๑๒๖/๑๐๑	วิกาลจริยา	๑๗๓/๑๔๖
วาณิโช	๔๖๐/๔๕๒	วิกาลโภชนา	๓๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖
วาต	๓๓๗/๙๓; ๓๓๓/๓๑๓; ๓๘๗/๓๗๒; ๔๘๑/๔๗๔	วิกาเล	๑๗๕/๑๕๐; ๑๖๓/๑๓๕; ๑๗๓/๑๔๗
วาตาตเปน	๔๘๑/๔๗๗	วิกิณฺณวาโจ	๒๖๒/๒๓๖
วาทปถำ	๒๔๕/๒๒๑	วิกฺขิตฺตมตฺตา	๒๕๖/๒๓๐; ๑๙๘/๑๗๖
วาทปฺปโมกฺขาย	๒๓๙/๒๑๔	วิกฺขิตฺตำ	๖๙/๔๖; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๐๖/๑๘๓
วาทสงฺฆาเฏน	๗๓/๕๐	วิคตกาพกำ	๒๘๗/๒๖๓
วาทานุวาโท	๕๑/๓๔; ๑๘๕/๑๖๐; ๓๗๗/๓๕๙	วิคตจาปลฺโล	๔๒๕/๔๑๗
วาโท	๘๕/๖๒	วิคตถีนมิทฺโธ	๑๓/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
วายมติ	๒๔๗/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘	วิคตบีปาโส	๒๑๐/๑๘๖
วาโยกสิณำ	๒๕๐/๒๒๖	วิคตโมหสฺส	๗๖/๕๓
วาโยคตำ	๑๑๗/๙๓	วิคตโลมหำโส	๓๘๗/๓๗๑
วาโยธาตุ	๑๑๗/๙๓	วิคตวลาหเก	๒๗๓/๒๔๖
วาโยสมำ	๑๑๙/๙๕	วิคตาภิชฺเฌน	๑๓/๑๑; ๔๑๙/๔๐๗
วาริโคจเร	๔๕๖/๔๔๗	วิคตูปกฺกิเลเส	๑๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๓๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘-๙
วาริธารา	๒๕๑/๒๒๗	วิคุคโห	๒๐๒/๑๘๐
วาริโปกฺขรปตฺเต	๔๕๘/๔๕๐		
วาสเวธิรูเป	๓๗๑/๓๕๕		

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิฆาต	๒๐๒/๑๘๐; ๒๐๔/๑๘๑; ๒๑๙/๑๙๓; ๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
วิจิกิจฺฉติ	๓๙๑/๓๗๕
วิจิกิจฺฉา	๑๓/๑๐; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๓๐/๑๐๕; ๓๓๑/๑๐๖; ๑๖๗/๑๓๘; ๔๑๙/๔๐๗
วิจิกิจฺฉานิ๎วรณ๎	๔๖๗/๔๖๐
วิจิกิจฺฉานุสโย	๑๒๙/๑๐๔
วิจิกิจฺฉาปเรเตน	๓๓๐/๑๐๕
วิจิตกาพกา๎	๒๔๒/๒๓๙
วิจิตฺตา๎	๗๗/๕๔
วิจิตฺรานิ	๖๖/๔๕
วิจฺฉฑฺฑยมาโน	๓๙๗/๓๗๒
วิชนวาตานิ	๓๖๔/๓๕๑
วิชายติ	๗๕/๕๑
วิชิต	๓๙๑/๓๖๒; ๔๗๒/๔๖๕
วิชิตวิชยสุ๎ส	๗๖/๕๓
วิชิตสงฺคาม	๓๓๗/๓๒๐
วิชิตาวี๎	๓๙๔/๓๖๗; ๔๕๙/๔๕๒
วิชฺชติ	๖๐/๔๓; ๗๒/๔๘; ๑๐๓/๘๐; ๓๓๒/๑๐๖; ๒๔๕/๒๒๑
วิชฺชนฺตริกาย	๑๔๙/๑๒๒
วิชฺชา	๒๙/๒๒; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๘๑/๔๗๙
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน	๑๐/๗; ๒๙/๒๒; ๙๒/๗๐; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๘; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๔๔/๓๒๗
วิชฺชาสมฺปนฺโน	๒๙/๒๒
วิญฺญาณกสิณ๎	๒๕๐/๒๒๖
วิญฺญาณคตา๎	๑๓๓/๑๐๗
วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ	
วิญฺญาณ	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๙๒/๑๖๘; ๑๓๓/๑๐๙; ๒๕๒/๒๒๘
วิญฺญาณญฺจายตนา๎	๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๒๔๘/๒๒๓
วิญฺญาตา	๒๒๘/๒๐๒
วิญฺญาปนี๎	๔๒๔/๔๑๓; ๔๕๙/๔๕๐
วิญฺญาเปตา	๒๒๘/๒๐๒
วิญฺญาเปยฺย	๒๕๕/๒๓๐
วิญฺญู	๗๔/๕๑; ๙๕/๗๑; ๙๖/๗๓; ๑๑๐/๘๘; ๑๓๗/๑๓๓; ๑๓๘/๑๑๔; ๒๐๒/๑๘๐; ๔๗๕/๔๖๘
วิญฺเญยฺโย	๓๘๗/๓๗๒
วิตกฺกวิจารานา๎	๓๓/๑๐; ๙๐/๖๘; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๕๖/๑๒๘; ๒๖๗/๒๔๐; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๖๘/๔๖๑
วิตถี	๓๕๕/๓๔๑
วิตุทนฺตา	๘๙/๖๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิตฺถายิตตฺตํ	๔๗๐/๔๖๓	วิปสฺสนา	๑๙๗/๑๗๕
วิตฺถาเรน	๓๖๒/๓๕๐	วิปาก	๙๔/๗๐; ๒๒๕/๑๙๘;
วิทิต	๑๒๑/๙๖; ๑๗๘/๑๕๓;		๔๒๘/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
	๑๙๗/๑๗๕; ๔๘๕/๔๘๐	วิปุเลน	๒๐/๑๔; ๓๐๙/๒๘๙;
วิทิตชมฺโม	๖๙/๔๖; ๒๐๖/๑๘๓		๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
วิทฺธ	๑๒๖/๑๐๐; ๒๗๓/๒๔๖	วิปฺปกตา	๒๐๘/๑๘๕
วินยวาที	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๖	วิปฺปฏิปนฺนา	๑๘๓/๑๕๘
วินยสฺสุ	๓๙๙/๓๘๕	วิปฺปฏิสาโร	๑๓๔/๑๑๐
วินเย	๑๓๖/๑๑๓	วิปฺปตจฺฉมาโน	๒๑๓/๑๘๘
วินสฺสนฺติ	๒๒๕/๑๙๙; ๓๓๘/๓๒๐	วิปฺปโมกฺโข	๒๘๑/๒๕๖
วินายกํ	๓๔๓/๓๒๖; ๓๔๔/๓๒๗	วิปฺปริณามธมฺมํ	๓๐๗/๒๘๖
วินิปาตํ	๑๕/๑๑; ๙๕/๗๒; ๙๘/๗๕;	วิปฺปสนฺน	๒๕๒/๒๒๘; ๒๕๙/๒๓๓;
	๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๑๙/๒๙๙;		๓๔๑/๓๒๓; ๔๕๙/๔๕๑
	๔๐๔/๓๙๐; ๔๒๐/๔๐๘	วิปฺผนฺทิตานิ	๑๔๗/๑๑๙
วินิปาติกา	๘๑/๕๙	วิปฺผาลิตาย	๓๕๒/๓๓๖
วินีตา	๒๐๗/๑๘๔	วิภชตุ	๔๑๔/๑๐๒
วิเนยฺย	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒	วิภเชยฺย	๖/๕
วิโนเทติ	๑๕๔/๑๒๗;	วิภชฺชวาโท	๔๖๓/๔๕๔
	๑๖๘/๑๓๙	วิภูสนาย	๒๔/๓๙; ๓๘๗/๓๗๑
วิปราวตฺตํ	๒๓๙/๒๑๔	วิมชฺชนกฺขโม	๗๕/๕๑
วิปริณามญฺญถาภาวา	๓๕๗/๓๔๓	วิมล	๗๖/๕๓; ๔๕๙/๔๕๑
วิปริณาเมนฺติ	๒๒๘/๒๐๒	วิมุจฺจติ	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓;
วิปริณาโม	๑๕๘/๑๓๒		๑๓๒/๑๐๗; ๑๓๙/๑๑๕; ๒๐๕/๑๘๓
วิปรีตสญฺญี	๒๑๔/๑๙๐	วิมุจฺจิตฺถ	๓๓๖/๓๑๙;
วิปชฺชมานํ	๔๖๔/๔๕๖		๔๘๔/๔๗๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิมุตฺต	๒/๒; ๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๕๔/๑๒๘; ๑๘๑/๑๕๔; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๓๓/๒๑๐; ๒๕๖/๒๓๐; ๓๓๖/๓๑๙; ๓๔๑/๓๒๓
วิมุตฺตจิตฺโต	๑๙๐/๑๖๖; ๒๐๕/๑๘๒
วิมุตฺติ	๓๘๐/๓๖๒
วิโมกฺขา	๑๗๓/๑๔๙; ๑๘๒/๑๕๕
วิโมจยํ	๑๒๑/๙๖
วิยตฺโต	๓๑๗/๒๙๗; ๓๔๐/๓๒๒
วิรชฺชติ	๒๐๕/๑๘๒
วิรโต	๓๒๒/๓๐๒; ๔๑๘/๔๐๕-๖
วิราคธมฺมา	๒๐๕/๑๘๒
วิราคนิสฺสิตํ	๒๔๗/๒๒๓
วิรชํ	๖๙/๔๖; ๒๐๖/๑๘๒; ๔๕๙/๔๕๑
วิราค	๑๓/๑๐; ๑๐๔/๘๑; ๑๐๓/๘๐; ๑๓๓/๑๐๙; ๑๒๘/๑๐๓; ๑๘๙/๑๖๕; ๓๑๖/๒๙๖; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๗๘; ๔๗๕/๔๖๙
วิราคานุปสฺสี	๑๒๑/๙๖
วิราเชติ	๑๑๔/๙๒
วิรุทฺเธสุ	๔๕๙/๔๕๐
วิรุพฺหิยา	๑๖๗/๑๓๙
วิรูปรูเปน	๓๐๗/๒๙๖
วิลปฺปํ	๙๓/๖๑
วิลีํ	๔๓๗/๔๒๕
วิลาโป	๒๒๕/๑๙๙
วิลุมฺปติ	๔๔๕/๔๓๔
วิโลกิเต	๑๒/๙
วิโลกิตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
วิวฏจฺฉโท	๓๙๔/๓๖๗
วิวทติ	๒๐๕/๑๘๒
วิวทนฺติ	๓๖๘/๓๕๓
วิวรถ	๑๑๘/๙๓
วิวรํ	๑๑๘/๙๓
วิวริ	๓๖๖/๓๕๓
วิวริตพฺพํ	๑๑๐/๙๘
วิวเรยฺย	๕๐/๓๓; ๘๒/๕๙; ๑๐๖/๘๓; ๑๙๒/๑๖๙; ๑๐๖/๑๘๓; ๒๗๗/๒๕๑; ๔๖๑/๔๕๓; ๔๗๒/๔๖๕
วิวาทาปนฺนา	๙๙/๖๗
วิวาโท	๒๐๒/๑๘๐; ๔๕๕/๔๔๗
วิวฏฺฏกปฺเป	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๘
วิวิจฺจ	๑๓/๑๐; ๑๓๓/๑๐๗; ๑๕๖/๑๒๘; ๒๓๓/๒๐๗; ๒๖๖/๒๓๙; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๒/๔๗๗
วิวิตฺตํ	๑๓/๑๐; ๑๓๗/๑๑๓; ๔๑๙/๔๐๗

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วิเวกชํ	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๘; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๓/๑๐๗; ๒๓๓/๒๐๘; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๕๑/๒๒๖; ๒๖๖/๒๓๙; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๒/๔๗๗	วิหรติ	๑๓๐/๑๐๕; ๑๓๓/๑๐๗; ๒๔๗/๒๒๒; ๔๗๓/๔๖๗
วิเวกสุขํ	๑๕๖/๑๒๘	วิหรนฺติ	๒/๒
วิเวกาวฏฺโฏ	๓๘๗/๓๗๑	วิหรนฺต	๑๙๙/๑๗๗; ๓๓๙/๓๒๑
วิสฺสฏฺโฐ	๓๘๗/๓๗๒; ๔๒๔/๔๑๓	วิหริตา	๓๓๕/๓๑๗
วิสมจารี	๔๔๗/๔๓๕; ๔๔๘/๔๔๐-๑	วิหริสฺสติ	๑๖๐/๑๓๓
วิสํยุตฺต	๑๕๔/๑๒๗; ๔๕๘/๔๕๐; ๔๕๙/๔๕๑	วิหเรยฺยํ	๑๙๘/๑๗๗
วิสํวาทโก	๔๑๘/๔๐๕	วิหเรยฺยาสิ	๑๐๙/๘๖
วิสํสฏฺโฐ	๑๘๔/๑๕๙	วิหาโร	๔๘๑/๔๗๖
วิสาทคพฺภํ	๓๕๑/๓๓๕	วิหาสิ	๑๙๙/๑๗๘
วิสิขากถํ	๒๒๓/๑๙๗	วิหาสึ	๓๓๖/๓๑๘
วิสุชฺฌนฺติ	๑๐๐/๗๗	วิหิตํ	๑๔๖/๑๑๙
วิสุทฺธ	๑๕/๑๑; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๖-๗; ๓๔๑/๓๒๓	วิหึสสญฺญี	๓๓๙/๓๒๑
วิสุทฺธิยา	๓/๒; ๑๐๐/๗๗; ๒๒๗/๒๐๑	วิหึสาสงฺกปฺโป	๒๖๖/๒๓๙
วิสูกายิตานิ	๑๔๗/๑๑๙	วิหึสาสญฺญา	๒๖๖/๒๓๙
วิเสวิตานิ	๑๔๗/๑๑๙	วิหึสูปรติยา	๒๔/๑๙; ๓๘๗/๓๗๑
วิสฺสรํ	๑๔๙/๑๒๒	วิเหสา	๑๒๐/๙๕; ๒๐๓/๑๘๑; ๒๑๙/๑๙๓; ๓๓๗/๓๑๙
วิหงฺคเม	๔๕๖/๔๔๗	วิชยมาโน	๒๐๖/๑๘๒
วิหโต	๓๓๖/๓๑๘	วิตโทสํ	๑๙๘/๑๗๖; ๑๕๖/๒๓๐; ๒๖๕/๒๓๘
		วิตฺถมฺภสฺส	๗๖/๕๔
		วิตมลํ	๖๙/๔๖; ๒๐๖/๑๘๒
		วิตโมหํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๖๕/๒๓๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วีตราคํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๖๕/๒๓๙
วีติสาเรตฺวา	๑/๑; ๑๓๕/๑๑๐; ๑๘๗/๑๖๓; ๒๐๗/๑๙๕; ๔๗๔/๔๖๗
วีมํสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	๒๔๗/๒๒๒
วีมํสานุจริตํ	๒๓๑/๒๐๗
วีมํสี	๒๓๑/๒๐๗; ๔๗๔/๔๖๗
วีรงฺครูปา	๓๙๔/๓๖๗
วีรํ	๔๕๙/๔๕๑
วีริย	๒๔๗/๒๒๒: ๔๗๕/๔๖๘
วีริยพลํ	๒๔๗/๒๒๓
วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ	๒๔๗/๒๒๒
วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓
วีริยินฺทฺริยํ	๑๘๒/๑๕๗; ๒๔๗/๒๒๒
วีสติวสฺสุทฺเทสิโก	๓๐๖/๒๘๑
วีสวสฺสสติโก	๓๘๓/๓๖๖; ๓๙๐/๓๗๔
วุจฺจติ	๒๗/๒๑
วุจฺจมาน	๑๕๐/๑๒๓; ๑๔๐/๑๑๕
วุฏฺฐิโต	๑๑๔/๙๒; ๑๒๓/๙๗; ๑๔๘/๑๒๑; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๒๓/๑๙๗
วุฑฺฒ	๓๔๔/๒๗๘; ๓๑๗/๒๙๗; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๒๖/๔๑๕
วุฑฺฒตฺติ	๔๒๔/๔๑๓
วุฑฺเฒน	๔๒๔/๔๑๓
วุฑฺฒิ	๒๘๑/๒๕๗
วุตฺถวาทิโน	๑๘๕/๑๖๐; ๓๗๗/๓๕๘
วุตฺถสิโร	๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๖/๔๑๕
วุฑฺฒตฺตสุตฺต	๗๖/๕๓
วุฑฺฒิ	๑๓๖/๑๑๓
วุสิต	๑๖/๑๒; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๙/๑๗๘; ๒๒๒/๑๙๖; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙
วุสิตวนฺโต	๒/๒; ๑๘๑/๑๕๔: ๒๘๐/๒๕๖
วุสิตวา	๑๙๔/๑๗๑; ๒๓๔/๒๑๐
วูปกฏฺฐ	๘๒/๖๐; ๑๓๗/๑๑๓; ๑๙๙/๑๗๗; ๒๒๒/๑๙๕; ๒๙๙/๒๗๔; ๓๗๒/๓๕๖; ๔๐๐/๓๘๖
วูปสนฺตจิตฺโต	๑๓/๑๐; ๒๑๐/๑๘๖; ๔๑๙/๔๐๗
วูปสมา	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๘; ๑๐๖/๘๒; ๑๕๖/๑๒๘-๙; ๒๕๑/๒๒๖; ๒๖๗/๒๓๙; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๖๘/๔๖๑; ๔๘๓/๔๗๘
วูปสมฺมติ	๑๔๑/๑๑๕
เวกณฺฑํ	๑๒๖/๑๐๑
เวณกุลา	๔๔๔/๔๓๑
เวณุกุลา	๔๐๘/๓๙๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เวทนา	๒/๒; ๒๔/๑๙; ๘๘/๖๒; ๑๙๒/๑๖๘; ๓๓๑/๓๑๓; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๙๙; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๗๓/๔๖๖; ๔๗๗/๔๗๒
เวทนาคตํ	๑๓๓/๑๐๗
เวทนานุปสฺสี	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒
เวทนาสงฺขาวิมุตฺโต	๑๙๒/๑๖๘
เวทยโต	๑๗๗/๑๕๒; ๑๗๘/๑๕๓
เวทยิสฺสนฺติ	๓๓๕/๓๑๗
เวทานํ	๓๙๐/๓๗๕; ๔๒๔/๔๑๓
เวทิยนฺติ	๓๓๑/๓๑๓; ๔๗๗/๔๗๒
เวทิยิสฺสุ	๓๓๕/๓๑๗
เวทิเยยฺยุ	๓๐๖/๒๘๒
เวเทติ	๘๑/๕๘; ๒๐๕/๑๘๒
เวธติ	๓๘๗/๓๗๑
เวนยิกสฺส	๗๖/๕๓
เวปุลฺลาย	๒๔๘/๒๒๒; ๒๖๔/๒๓๘
เวมตฺตํ	๔๗๔/๔๖๗
เวยฺยากรณ	๘๖/๖๔; ๑๘๔/๑๕๘; ๒๔๖/๒๒๑; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๙๘; ๔๒๔/๔๑๓; ๔๒๖/๔๑๕; ๔๗๓/๔๖๖
เวรมณี	๑๙๔/๑๗๐
เวลุวาหารา	๒๔๒/๒๑๗
เวสฺมนฺตรสฺส	๗๖/๕๓
เวสารชฺชปฺปตฺโต	๖๙/๔๖; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๐๖/๑๙๓
เวสาลิก	๒๑/๑๖; ๓๕๐/๓๓๓
เวสฺสสฺส	๗๔/๕๑; ๑๒๖/๑๐๐; ๒๗๒/๒๔๔; ๓๑๙/๒๙๘; ๓๗๗/๓๖๐; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๑๑/๓๙๗
เวสฺสกุเล	๔๔๑/๔๒๙
เวหาสคตํ	๓๐๖/๒๙๓
เวหาสฏฺฐํ	๔๒๕/๔๑๔
เวพุรโย	๒๕๒/๒๒๙; ๒๗๒/๒๔๕
โวการํ	๔๕๖/๔๔๙
โวกิณฺณสุขทุกฺขํ	๙๑/๕๙; ๒๗๔/๒๔๙
โวจริตา	๑๙๒/๑๕๖
โวทานปกฺขํ	๙๕/๗๑
โวทิฏฺฐา	๑๙๒/๑๕๖
โวโลเกนฺโต	๓๓๙/๓๒๑
โวโลเกสิ	๓๓๙/๓๒๑
โวสฺสคฺคปริณามึ	๒๔๗/๒๒๓
โวหรติ	๒๐๕/๑๙๒
โวหเรยฺยํ	๒๐๒/๑๙๐

[ส]

สอุตฺตรึ	๑๙๙/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐
สอุทฺเทสึ	๑๙๖/๑๖๑; ๑๙๙/๑๗๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๗/๒๓๑; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙

ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฬฺเพ/องฺเก
สงฺอุปายาสํ	๑๘๙/๑๖๕	สงฺกฺขรา	๓๕๒/๓๓๖
สงฺกเฬสุ	๓๐๑/๒๗๖	สงฺกฺขิ	๕๓/๓๕
สงฺกณิกํ	๒๕๖/๒๓๑	สงฺกฺขิตึ	๘๓/๖๑
สงฺกทาคามึ	๑๖๙/๑๔๐	สงฺกฺขิภาฬฺหตึ	๑๙๘/๑๗๖; ๑๙๘/๑๗๗
สงฺกปีตุ	๒๙๙/๒๗๔	สงฺกฺยกุลา	๒๐๗/๑๘๔; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๘๓/๓๖๖; ๔๕๔/๔๔๖
สงฺกมฺมุนา	๓๐๗/๒๘๖	สงฺกฺยปุตฺติยา	๓๔๘/๓๓๒
สงฺกลิกฺกิ	๔๔๑/๔๒๘	สงฺกฺยปุตฺโต	๙๒/๖๙; ๒๐๗/๑๘๔; ๓๘๓/๓๖๖
สงฺกํ	๒๒๓/๑๙๗	สงฺกฺยา	๑๒/๑๗; ๑๕๘/๑๓๑
สงฺกิญฺจโน	๔๕๗/๔๔๘	สงฺคหฏฺฐปฬฺหชิตา	๑๙๗/๑๗๔
สงฺกุณิกา	๑๕๐/๑๒๓	สงฺคารเวน	๑๗๓/๑๔๕
สงฺกุโณ	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๖	สงฺคุกถึ	๖๙/๔๖
สงฺกฺก	๒๒/๑๗; ๒๓/๑๘; ๒๓๘/๓๑๓; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๒๔/๔๑๓	สงฺคุตึ	๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๒๐/๓๐๐; ๔๒๐/๔๐๘
สงฺกฺกโรนฺติ	๒๔๑/๒๑๗	สงฺคปายึ	๔๕๙/๔๕๒
สงฺกฺกายทิฏฺฐานุสโย	๑๒๙/๑๐๔	สงฺคูปโค	๑๘๖/๑๖๒
สงฺกฺกายทิฏฺฐึ	๑๒๙/๑๐๔; ๑๓๐/๑๐๕	สงฺกปฺปา	๒๖๓/๒๓๗
สงฺกฺกายทิฏฺฐิปริยุฏฺฐิเตน	๑๓๐/๑๐๕	สงฺกปฺเปติ	๙๖/๗๒; ๙๘/๗๔; ๒๖๑/๒๓๕
สงฺกฺกายทิฏฺฐิปเรเตน	๑๓๐/๑๐๕	สงฺกเมยฺย	๑๓๖/๑๑๒
สงฺกฺกายนิโรธาย	๑๓๒/๑๐๗	สงฺกโม	๑๓๖/๑๑๒
สงฺกฺกาโย	๑๒๙/๑๐๔	สงฺการกูฏา	๒๔๒/๒๑๘
สงฺกฺกุเณยฺย	๑๓๒/๑๐๗; ๑๕๒/๑๒๕	สงฺกิตฺตึ	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
สงฺกฺกุเณยฺยึ	๘๖/๖๓	สงฺขตา	๒๐๕/๑๘๒
สงฺกฺกุเณยฺยาม	๑๕๘/๑๓๑	สงฺขโม	๒๕๕/๒๓๐; ๔๗๑/๔๖๔
สงฺกฺโกติ	๑๕๒/๑๒๕	สงฺขยึ	๑๙๑/๑๖๘; ๔๔๑/๔๒๘
สงฺกฺขรกจลมฺปี	๒๕๙/๒๓๓		

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
สงฺขลิขิตํ	๑๐/๘; ๒๙๔/๒๖๙; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๘
สงฺขารคตํ	๑๓๓/๑๐๗
สงฺขาเรหิ	๑๙๒/๑๖๘
สงฺคํ	๔๕๙/๔๕๑
สงฺคาติคฺ	๗๖/๕๓; ๔๕๘/๔๔๙
สงฺคามคโต	๑๐๘/๘๔
สงฺคามาวจโร	๑๐๘/๘๔; ๑๕๑/๑๒๔; ๓๐๖/๒๘๑
สงฺคาหกํ	๓๑๓/๒๙๓
สงฺฆฏฺเฏนฺโต	๓๘๗/๓๗๐
สงฺฆมชฺเฌ	๑๗๓/๑๔๕
สงฺฆสงฺคีตภูตา	๔๒๓/๔๑๑
สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ	๑๒/๙
สงฺฆาฏิ	๒๒/๑๘; ๒๘๒/๒๕๘
สงฺฆี	๒๓๘/๒๑๓
สจฺจํ	๙๕/๗๒: ๙๖/๗๓; ๑๐๓/๘๐; ๑๗๖/๒๑๕; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๕๙/๔๕๐; ๔๖๔/๔๕๖
สจฺจนาโม	๓๕๒/๓๓๗
สจฺจปฏิญฺญา	๓๔๘/๓๓๒
สจฺจวชฺเชน	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๑
สจฺจวาที	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๖๙/๔๖๒
สจฺจสนฺโธ	๑๑/๘
สจฺจานุปฺปตฺติ	๔๓๔/๔๒๐
สจฺจานุโพธ	๔๒๙/๔๑๘; ๔๓๕/๔๒๓
สจฺจานุรกฺขณ	๔๒๙/๔๑๘; ๔๓๕/๔๒๓
สจฺฉิ	๔๖๗/๔๖๐
สจฺฉิกต	๑๗๙/๑๕๓; ๒๗๕/๒๔๙
สจฺฉิกตฺวา	๑๙๘/๑๗๗; ๒๒๒/๑๙๖
สจฺฉิกเรยฺย	๑๓๗/๑๑๓
สจฺฉิกิริยาย	๓/๒; ๒๗๔/๒๔๗
สจฺฉิกิริยาเหตุ	๒๗๖/๒๔๙
สชฺฌายพหุโล	๔๖๙/๔๖๒
สญฺฉินฺทิตฺวา	๑๕๑/๑๒๔
สญฺชานนฺติ	๑๗๕/๑๕๑
สญฺชานาติ	๒๕๐/๒๒๖
สญฺชานามิ	๑๓๔/๑๑๐; ๑๗๔/๑๕๐
สญฺญเมน	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๑
สญฺญาคตํ	๑๓๓/๑๐๗
สญฺญาโต	๔๗/๖๔
สญฺญาเปติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
สญฺญาเปตุํ	๑๗๕/๑๕๑; ๓๔๒/๓๒๖
สญฺญามยา	๑๐๓/๘๐
สญฺญาย	๑๙๒/๑๖๘
สญฺญาเวทยิตนิโรธํ	๙๐/๖๘; ๑๕๖/๑๓๐; ๒๔๘/๒๒๔
สญฺญาสงฺขาวิมุตฺโต	๑๙๒/๑๖๘
สญฺญาสมุฏฺฐานา	๒๖๗/๒๓๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สญฺญีคพฺภา	๒๒๗/๒๐๓
สญฺญูพฺหา	๗๗/๕๔
สญฺโญชน	๑๙/๑๔; ๑๒๙/๑๐๔; ๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๐/๑๐๕; ๑๕๖/๑๓๐; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๙๕/๑๗๑; ๒๘๘/๒๖๔
สฏฺฐิหายโน	๕๙/๔๐
สโฐ	๓๔๓/๓๒๖
สณฺฐเปตุํ	๓๔๒/๓๒๔
สณฺฐสุส	๑๒๖/๑๐๓
สณฺฐหิ	๑๖๙/๑๔๐
สณฺฐหิสุ	๑๔๕/๑๑๘
สณฺฐานํ	๑๘๔/๑๕๙
สณฺฑสณฺฑจารินี	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
สณฺฑาเส	๓๐๘/๒๘๘
สตตํ	๑๘๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕; ๔๖๙/๔๖๒
สตานุสาริ	๓๓๕/๓๑๗; ๔๘๒/๔๗๘
สติ	๑๒๗/๑๐๑; ๑๙๘/๑๗๖; ๑๙๘/๑๗๗; ๔๗๕/๔๖๘
สติอายตเน	๑๙๘/๑๗๖
สติณกฏฺโฐทกํ	๔๒๒/๔๑๑
สติเนปกฺเกน	๒๕/๒๐
สตินฺทฺริยํ	๑๘๒/๑๕๕; ๑๘๒/๑๕๗; ๒๔๗/๒๒๒
สติปฏฺฐานา	๓/๒
สติพลํ	๒๔๗/๒๒๓
สติมา	๒/๒; ๒๕/๒๐; ๒๔๗/๒๒๒; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๗๘
สติสมฺปชญฺเญน	๑๓/๑๐; ๔๑๙/๔๐๗
สติสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓
สติสมฺโมสา	๑๕๔/๑๒๗
สตี	๔๑๙/๔๐๗
สตุปฺปาโท	๑๕๔/๑๒๗
สโต	๑๓/๑๐; ๒๒/๑๘; ๑๒๓/๙๕; ๓๓๒/๓๑๓; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๗๕/๔๖๘
สตฺต	๘๑/๕๘; ๙๔/๗๐; ๑๐๖/๘๓; ๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๔๕/๑๑๘; ๑๘๖/๑๖๑; ๓๓๘/๓๒๐; ๔๒๐/๔๐๘
สตฺตรตนสมนฺนาคโต	๓๘๔/๓๖๗
สตฺตาคาริโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
สตฺตาโลปีโก	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓
สตฺตาหกาลกโต	๓๔๐/๓๒๒
สตฺตุสฺสทา	๓๘๖/๓๖๙; ๔๒๒/๔๑๑
สตฺถลูชานิ	๒๔๒/๒๑๘
สตฺถวาห	๓๓๘/๓๒๑
สตฺถา	๑๓๗/๑๑๓; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๔; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๑๘/๔๐๔
สตฺถิ	๓๘๗/๓๗๐

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ฉฑฺฑสาฬน	๕๘/๓๙; ๑๓๔/๑๑๐; ๑๓๕/๑๓๑; ๑๔๐/๑๑๕; ๑๙๕/๑๗๑	ฉทฺธานุสาริ	๑๓๖/๑๑๒; ๑๘๒/๑๕๕
		ฉทฺธาพลํ	๒๔๗/๒๒๓
		ฉทฺธามฑฺฒเกน	๑๔๔/๑๑๘; ๓๒๗/๓๐๗; ๓๒๘/๓๐๙
ฉฑฺเฒน	๓๕๑/๓๓๕		
ฉทรา	๑๖๘/๑๓๙	ฉทฺธามฑฺฒํ	๑๘๒/๑๕๗
ฉทุกฺขํ	๑๘๙/๑๖๕	ฉทฺธายิโก	๓๐๖/๒๘๓
ฉเทวก	๗๔/๕๑; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๘๓/๓๖๖	ฉทฺธาวิมุตฺโต	๑๓๖/๑๑๒; ๑๘๒/๑๕๕
		ฉทฺธินฺทฺริยํ	๑๘๒/๑๕๗; ๒๔๗/๒๒๒
ฉเทวมนุสฺส	๗๔/๕๑; ๓๘๓/๓๖๖	ฉทฺวารา	๒๕๘/๒๓๒
ฉโทสํ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๖๔/๒๓๗	ฉธมฺโมกฺกํฉนา	๒๓๖/๒๑๑
		ฉธญฺญ	๔๒๒/๔๑๑
ฉทุท ๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๓๓๓/๓๑๓; ๔๖๘/๔๖๐		ฉธเน	๓๐๗/๒๘๔
		ฉนาภิกานิ	๓๘๖/๓๖๘
ฉทุทหติ	๒๕/๑๙; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๐	ฉนิฆณฺฑุเกฏฺฐภานุ	๓๘๓/๓๖๖; ๔๐๑/๓๙๘; ๔๒๔/๔๑๓; ๔๗๓/๔๖๖
ฉทุช ๒๕/๑๙; ๑๘๔/๑๕๙; ๓๔๓/๓๒๖; ๓๗๙/๓๖๐		ฉนิทานํ	๒๔๔/๒๒๔
		ฉเนมิกานิ	๓๘๖/๓๖๘
ฉทุชกุลา	๔๔๕/๔๓๔	ฉนฺท	๔/๓; ๙๕/๗๒; ๙๘/๗๔; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๗๓/๑๔๙; ๑๘๒/๑๕๕
ฉทุชมฺม	๒๕/๑๙; ๒๕/๒๐; ๑๔๕/๑๑๘		
ฉทุชมฺมฉญฺญติ	๙๙/๗๕		นเกวลํ
ฉทุชา	๑๖๖/๓๓๗; ๑๖๙/๑๔๐; ๒๑๗/๑๙๒; ๔๒๘/๔๒๗; ๔๓๙/๔๒๗; ๔๗๕/๔๖๘	ฉนฺทตรํ	๑๖๗/๑๓๘
		ฉนฺทตวุตฺติโน	๒/๒
		ฉนฺทตฺถลา	๒/๒
		ฉนฺทรพาหิรา	๒๕๑/๒๒๖
ฉทุชาชาโต	๑๘๓/๑๕๘	ฉนฺทปฺปติ	๑๑๖/๙๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สนฺตปฺเปสิ	๒๑/๑๖; ๘๔/๖๒; ๒๘๘/๒๖๓; ๓๐๑/๒๗๗; ๓๒๖/๓๐๗; ๔๐๐/๓๘๖	สนฺธิมุเข	๓๐๗/๒๘๖
		สนฺธิยติ	๖๒/๔๓; ๖๕/๔๕
		สนฺธิ	๒๒๖/๒๐๐; ๓๒๑/๓๐๑
สนฺตาเปยฺยุ	๓๓๓/๓๑๕	สนฺนาเมตฺวา	๑๕๑/๑๒๔
สนฺติ	๒/๑; ๙๔/๗๐; ๙๗/๗๓; ๑๒๗/๑๐๒; ๓๓๘/๓๒๐; ๔๗๔/๔๖๗	สนฺนาเมยฺย	๑๓๖/๑๑๒; ๒๑๔/๑๘๙
		สนฺนิจยํ	๓๐๗/๒๘๔
สนฺติเก	๑๐๔/๘๑	สนฺนิธิการกํ	๒๓๔/๒๑๐
สนฺติวรปทํ	๓๒๗/๓๐๗; ๔๗๕/๔๖๘	สนฺนิปติตา	๓๕๘/๑๓๑; ๔๑๑/๓๙๗
สนฺติฏฺฐติ	๑๑๘/๙๓; ๑๓๒/๑๐๗	สนฺนิปาเตยฺย	๔๐๘/๓๙๒
สนฺตุฏฺโฐ	๑๑/๙; ๒๑๔/๒๑๖; ๒๔๑/๒๑๗; ๔๑๘/๔๐๖	สนฺเนยฺย	๒๕๑/๒๒๖
		สปตฺตภาโร	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๖
สนฺโต	๑๙๐/๑๖๗; ๓๓๗/๓๑๙; ๔๓๐/๔๑๙	สปทานจาริ โน	๒๔๒/๒๑๘
		สปทานํ	๒๙๙/๒๗๔; ๓๕๑/๓๓๕
สนฺถตํ	๒๒/๑๗	สปริโส	๓๙๙/๓๘๕
สนฺถาคาร	๙/๖; ๒๒/๑๗; ๑๕๘/๑๓๑; ๔๑๗/๔๐๔	สปริพาหํ	๑๘๙/๑๖๕
		สปุตฺตทาโร	๔๒๕/๔๑๔
สนฺทติ	๔๗๗/๔๗๑	สปฺปติสฺสเน	๑๗๓/๑๔๕
สนฺทนฺติ	๓๒๙/๓๑๐; ๔๗๗/๔๗๑	สปฺปจฺจยา	๑๐๐/๗๗
สนฺทสฺเสตฺวา	๒๒/๑๘	สปฺปาฏิหาริยํ	๒๔๔/๒๒๐
สนฺทสฺเสสิ	๒๘๕/๒๖๑	สปฺปุริส	๑๓๐/๑๐๕; ๑๓๑/๑๐๖; ๒๒๑/๑๙๔
สนฺทานํ	๔๕๘/๔๔๙		
สนฺทิฏฺฐิกํ	๑๗๕/๑๕๑; ๓๙๙/๓๘๕	สปฺปุริสธมฺมสุตฺต	๑๓๐/๑๐๕
สนฺทนฺ	๔๔๐/๔๒๗	สปฺปุริสวตฺ	๔๘๕/๔๘๐
สนฺธาตา	๑๑/๘; ๔๑๘/๔๐๕	สพฺพกายปฏิสํเวที	๑๒๑/๙๖
สนฺธาย	๙๑/๖๙	สพฺพงฺคปจฺจงฺคี	๒๕๓/๒๒๗

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
ส์พฺพเจตโส	๑๔๖/๑๑๙	ส์พฺพาภิภู	๓๔๑/๓๒๓
ส์พฺพญฺชโห	๓๔๑/๓๒๓	ส์พฺพามิตฺเต	๓๙๙/๓๗๕
ส์พฺพญฺญุตํ	๓๗๒/๓๖๔	ส์พฺพาวนฺตุ	๒๐/๑๔; ๒๕๑/๒๒๖;
ส์พฺพญฺญู	๑๗๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕;		๓๐๙/๒๗๙; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๑/๔๖๔
	๒๗๑/๒๔๒; ๓๗๗/๓๕๙	ส์พฺพูปธิปฏินิส์ส์คฺโค	๑๓๓/๑๐๗;
ส์พฺพตฺตตาย	๒๐/๑๔		๓๓๗/๓๑๙
ส์พฺพทส์สาวี	๑๗๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕;	ส์พฺยญฺชน	๒๕/๒๐; ๒๙๓/๒๖๗;
	๒๗๑/๒๔๒; ๓๗๗/๓๕๙		๓๗๓/๓๖๖; ๔๑๗/๔๐๔
ส์พฺพปาณภูตานุกมฺปี	๑๑/๗; ๔๑๙/๔๐๕;	ส์พฺยาปชฺฌ	๗๑/๕๗; ๗๑/๕๗;
	๔๑๙/๔๐๗		๓๖๐/๓๔๗; ๓๗๐/๓๖๒
ส์พฺพโยควิส์ยุตฺตํ	๔๕๙/๔๕๑	ส์พฺรหฺมก	๗๔/๕๑; ๒๙๓/๒๖๗;
ส์พฺพโลกาภิภุ	๔๕๙/๔๕๑		๓๗๓/๓๖๖
ส์พฺพวาริธุโต	๖๓/๔๓	ส์พฺรหฺมจารี	๑๑๐/๗๗; ๑๓๗/๑๑๓;
ส์พฺพวาริผุฏฺโฐ	๖๓/๔๓		๑๓๗/๑๑๔; ๑๖๒/๑๓๔; ๑๗๓/๑๔๕;
ส์พฺพวาริยุตฺโต	๖๓/๔๓		๒๔๐/๒๑๕; ๓๔๔/๓๒๗
ส์พฺพวาริวาริโต	๖๓/๔๓	ส์มคฺค	๗๙/๖๗; ๑๔๙/๑๒๒;
ส์พฺพวิทู	๓๔๑/๓๒๓		๓๖๗/๓๕๓
ส์พฺพส์งฺขารส์มโถ	๑๓๓/๑๐๗;	ส์มคฺคกรณี	๔๑๗/๔๐๕
	๓๓๗/๓๑๙	ส์มคฺคนนฺที	๑๑/๗; ๔๑๗/๔๐๕
ส์พฺพส์ญฺโญชนํ	๔๕๗/๔๔๙	ส์มคฺครโต	๔๑๗/๔๐๕
ส์พฺพส์นฺถรี	๒๒/๑๗	ส์มคฺคาราโม	๔๑๗/๔๐๕
ส์พฺพเส์ต	๔๗๒/๔๖๕	ส์มงฺคีภูต	๑๖๔/๑๓๕; ๒๑๑/๑๖๗;
ส์พฺพาการปริปูรานิ	๓๗๖/๓๖๗		๓๐๖/๒๗๓; ๓๖๗/๓๕๓
ส์พฺพาการส์มฺปนฺโน	๒๕๒/๒๒๗	ส์มจารี	๔๔๗/๔๔๐
ส์พฺพากุส์ลธมฺมปหี์โน	๓๖๐/๓๔๗	ส์มญฺญา	๓๒๑/๓๐๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมณ	๘๓/๖๑; ๑๑๒/๙๐; ๑๕๓/๑๑๒; ๑๙๗/๑๗๕; ๒๔๓/๒๒๐; ๓๓๕/๓๑๗; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๕๔/๔๔๖; ๔๖๖/๔๕๘; ๔๗๗/๔๗๑
สมณกา	๔๓๕/๔๒๓
สมณคารวํ	๕๐/๓๓; ๔๓๕/๔๒๓
สมณปณฺฑิต	๘๗/๖๔; ๒๐๗/๑๘๔; ๓๗๒/๓๕๕
สมณปฏิสาทํ	๕๐/๓๓; ๔๓๕/๔๒๓
สมณปเปมํ	๕๐/๓๓; ๔๓๕/๔๒๓
สมณพฺราหฺมณ	๙๖/๗๓; ๑๓๕/๑๑๒; ๒๐๑/๑๗๙; ๓๓๑/๓๑๓; ๔๖๖/๔๕๘; ๔๗๔/๔๖๗; ๔๗๗/๔๗๑
สมณเสยฺยานุรูปํ	๒๐๗/๑๘๔
สมติกฺกนฺตา	๔๐๐/๓๘๗
สมติกฺกม	๓/๒; ๒๐/๑๕; ๙๐/๖๘; ๑๓๓/๑๐๘; ๑๕๖/๑๒๙; ๒๔๘/๒๒๓
สมติกฺกมถ	๑๕๖/๑๒๙
สมติกฺกมฺม	๑๓๓/๑๐๙; ๒๔๘/๒๒๓
สมติคฺคิก	๑๓๒/๑๐๗; ๒๔๒/๒๑๗
สมคฺค	๗๘/๕๕; ๙๓/๗๐
สมทนฺโต	๓๘๖/๓๗๐
สมธิคยฺห	๒๑๑/๑๘๗; ๒๖๓/๒๓๖
สมนุคฺคาหียมาน	๒๗๓/๒๔๗; ๔๑๑/๓๙๘

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมนุชานิสฺสนฺติ	๘๙/๖๗
สมนุปสฺสติ	๑๓๓/๑๐๗
สมนุปสฺสสิ	๒๔๑/๒๓๖
สมนุปสฺสามิ	๒๔๑/๒๓๗
สมนุปสฺสิตพฺโพ	๒๐๕/๑๘๑
สมนุภาสียมาน	๒๗๓/๒๔๗; ๔๑๑/๓๙๘
สมนุโมทิสฺสนฺติ	๘๙/๖๗
สมนุยุญฺชียมาน	๒๗๓/๒๔๗; ๔๑๑/๓๙๘
สมนฺต	๓๓๘/๓๒๐; ๔๗๗/๔๗๑
สมนฺตจกฺขุ	๓๓๘/๓๒๐
สมนฺนาคต	๑๓๙/๑๓๕; ๑๔๗/๑๒๐; ๑๖๗/๑๓๘; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๔๓/๓๒๖; ๔๑๙/๔๐๖; ๔๑๙/๔๐๗
สมนฺนานยมานา	๑๘๑/๑๕๕
สมนฺนาหริตฺวา	๑๔๖/๑๓๙
สมนฺเนสติ	๔๓๐/๔๑๘
สมนฺเนสิ	๓๘๕/๓๖๗
สมปฺปิต	๑๖๔/๑๓๕; ๒๑๑/๑๘๖; ๓๐๖/๒๘๓; ๓๖๗/๓๕๓
สมย	๑๓๔/๑๓๐; ๑๓๕/๑๓๑; ๑๗๔/๑๕๐; ๑๗๕/๑๕๐; ๓๐๙/๒๘๙; ๔๗๓/๔๖๖
สมยปฺปวาทเก	๒๖๐/๒๓๔
สมเวหิ	๓๓๙/๓๒๐
สมวฏฺฐกฺขนฺโธ	๓๘๖/๓๖๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมวิสมํ	๒๑๗/๑๙๒; ๔๖๖/๔๕๘	สมาหิต	๑๔/๑๑; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๔; ๑๗๓/๑๔๘; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘; ๔๒๐/๔๐๙
สมเวปากินิยา	๓๐๔/๒๗๙; ๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑	สมิตํ	๑๘๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕; ๔๖๙/๔๖๒
สมสม	๒๒๕/๑๙๙; ๔๗๕/๔๖๙	สมิหิตํ	๔๒๗/๔๑๖; ๔๒๗/๔๑๗; ๔๖๕/๔๕๗
สมสมคติ โก	๒๒๕/๑๙๙	สมุกฺกเสติ	๒๐๒/๑๙๐
สมาคจฺฉนฺติ	๑๔๙/๑๒๒	สมุคฺเคชิตา	๓๗๑/๓๕๕
สมาทปีตา	๓๗๑/๓๕๕	สมุคฺเคเชตฺวา	๒๒/๑๙
สมาทเปตฺวา	๒๒/๑๙	สมุคฺเคเชสิ	๒๙๕/๒๖๑
สมาทเปสิ	๒๙๕/๒๖๑	สมุทย	๖๙/๔๖; ๑๙๗/๑๖๖; ๒๑๐/๑๙๖
สมาทหํ	๑๒๑/๙๖	สมุทยธมฺมํ	๖๒/๔๖; ๒๐๖/๑๙๒
สมาทาย	๑๑/๙; ๒๔/๑๙; ๔๑๙/๔๐๖	สมุทาคตํ	๔๖๐/๔๕๒
สมาทินฺน	๗๙/๕๕; ๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖	สมุทาจรนฺติ	๓/๓; ๑๕๔/๑๒๗; ๓๔๒/๓๒๔
สมาทิยมาเน	๑๓๔/๑๑๐; ๑๓๕/๑๑๑	สมุทาจรติ	๓๔/๒๔; ๑๗๓/๑๔๖
สมาธิ	๔๗๕/๔๖๙	สมุทาจริตฺถ	๓๔๒/๓๒๔
สมาธิช	๙๐/๖๙; ๑๐๖/๘๒; ๒๕๑/๒๒๖; ๔๑๙/๔๐๗	สมุทฺทกฺขายิกํ	๒๒๓/๑๙๗
สมาธินฺทฺริยํ	๑๙๒/๑๕๕; ๑๙๒/๑๕๗; ๒๔๗/๒๒๒	สมุทฺทนินฺนา	๑๙๗/๑๗๔
สมาธิพลํ	๒๔๗/๒๒๓	สมุทฺทปพฺภารา	๑๙๗/๑๗๔
สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ	๒๔๗/๒๒๓	สมุทฺทโปณา	๑๙๗/๑๗๔
สมาปนฺโน	๒๗/๒๑	สมุสฺสิตํ	๓๐๒/๒๗๗
สมารภ	๗๔/๕๑; ๒๙๓/๒๖๙; ๓๙๓/๓๖๖	สมูหตา	๓๕๒/๓๓๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สเมตา	๓๕๓/๓๓๕
สโมทกณฺฑิกานิ	๓๓๙/๓๒๓
สโมหำ	๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๖๔/๒๓๗
สมฺบชานการิ	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๗
สมฺปชานมุสาวาท	๑๐๗/๘๔; ๓๕๑/๓๓๕
สมฺปชาโน	๒/๒; ๑๓/๑๐; ๒๒/๑๘; ๒๔๗/๒๒๒; ๔๑๙/๔๐๗
สมฺปนฺนกุสโล	๒๖๒/๒๓๕
สมฺปนฺนนิวาสนปาปุรโณ	๓๑/๒๓
สมฺปโยเชยฺยุำ	๔๐๙/๓๙๔
สมฺปรายิกำ	๓๗๘/๓๖๐
สมฺปริกฑฺเฒยฺย	๕๙/๔๐
สมฺปริตาเปยฺยุำ	๓๓๓/๓๑๕
สมฺปริวตฺตกำ	๓๘๗/๓๗๓
สมฺปวาเรสิ	๒๑/๑๖; ๘๔/๖๒; ๒๘๘/๒๖๓; ๓๐๑/๒๗๗; ๓๒๖/๓๐๗; ๔๐๐/๓๘๖
สมฺปเวเธสิ	๓๑๓/๒๙๓
สมฺปสาทนำ	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๘; ๑๐๖/๘๒; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๗๘
สมฺปสฺสมาน	๑๔๙/๑๒๒; ๑๖๘/๑๓๙; ๑๘๑/๑๕๕; ๑๘๒/๑๕๕; ๑๘๘/๑๖๕
สมฺปหำสิตา	๓๗๑/๓๕๕
สมฺปหำเสตฺวา	๒๒/๑๘
สมฺปหำเสสิ	๒๘๕/๒๖๑
สมฺปาปุเณยฺย	๓๔๓/๓๒๖
สมฺปายติ	๑๗๓/๑๔๙
สมฺปายิสฺสนฺติ	๔๑๑/๓๙๗
สมฺผปฺปลาป	๑๑/๘; ๑๙๔/๑๗๐; ๔๑๗/๔๐๖
สมฺผปฺปลาปี	๓๑๙/๒๙๙; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๓๘/๔๒๖
สมฺพหุล	๑๓๕/๑๓๐; ๑๓๕/๑๓๑; ๑๗๗/๑๕๒; ๒๐๐/๑๗๘; ๒๒๓/๑๙๗; ๔๕๔/๔๔๖
สมฺพาธ	๑๐/๘; ๓๗๓/๓๕๖; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๕๖/๔๔๘; ๔๗๕/๔๖๘
สมฺพุทฺธานำ	๓๙๙/๓๘๕
สมฺโพธ ๒๗/๒๐; ๑๒๘/๑๓๐; ๑๘๙/๑๖๕; ๓๑๖/๒๙๖; ๓๒๗/๓๐๗; ๓๓๑/๓๓๓; ๔๗๕/๔๖๘-๙
สมฺโพธคามิ	๒๔๗/๒๒๒
สมฺโพธสุขำ	๑๕๖/๑๒๘
สมฺโพธิปรายโน	๑๖๙/๑๔๐
สมฺภวนฺติ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
สมฺภาเวนฺติ	๒๔๓/๒๒๐
สมฺมคฺคต	๗๖/๕๔; ๙๔/๗๐; ๒๒๕/๑๙๘

ปทานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
สมฺมตฺตํ	๔๘๕/๔๘๐
สมฺมทญฺญา	๒/๒; ๑๘๑/๑๕๕; ๒๓๔/๒๑๐; ๒๘๐/๒๕๖
สมฺมปฺปญฺญาย	๑๑๓/๙๑
สมฺมปฺปธานา	๓๘๐/๓๖๒
สมฺมาอาชีโว	๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมากมฺมนฺโต	๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมาญาเณน	๑๔๗/๑๒๐; ๒๖๘/๒๔๐
สมฺมาทิฏฺฐิ	๙๖/๗๒; ๙๖/๗๓; ๑๔๗/๑๒๐; ๑๙๕/๑๗๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖; ๔๐๖/๓๙๑; ๔๓๘/๔๒๖
สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา	๑๕/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๘/๒๓๒; ๔๒๐/๔๐๘
สมฺมาทิฏฺฐิกา	๑๕/๑๑; ๒๕๘/๒๓๒; ๔๒๐/๔๐๘
สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยา	๙๖/๗๒; ๙๙/๗๖
สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา	๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๙/๓๖๑
สมฺมาธารํ	๒๕๑/๒๒๗
สมฺมาปฏิปตฺตาธิกรณเหตุ	๔๖๓/๔๕๔
สมฺมาปฏิปตฺติ	๔๖๓/๔๕๔
สมฺมาปณิธา	๙๔/๗๐; ๒๒๕/๑๙๘
สมฺมาวาจา	๙๖/๗๒; ๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมาวายาม	๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมาวิมุตฺติยา	๑๔๗/๑๒๐; ๒๖๘/๒๔๐
สมฺมาสงฺกปฺโป	๙๖/๗๒; ๙๙/๗๖; ๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมาสติ	๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมาสมาธิ	๑๔๗/๑๒๐; ๒๔๗/๒๒๓; ๒๖๘/๒๔๐; ๓๑๖/๒๙๖
สมฺมาสมฺพุทฺธ	๑/๑; ๑๐/๗; ๙๒/๗๐; ๑๐๖/๘๒; ๒๐๗/๑๘๕; ๒๓๓/๒๐๘; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๘/๓๒๐; ๓๔๑/๓๒๓; ๓๔๒/๓๒๕; ๔๑๘/๔๐๕
สมฺมิญฺชิต	๑๒/๙; ๑๕๙/๑๓๒; ๓๑๒/๒๙๒; ๓๓๘/๓๒๐; ๔๑๙/๔๐๗
สมฺมิญฺชิตพฺพํ	๑๖๒/๑๓๔
สมฺมิญฺเชยฺย	๑๕๙/๑๓๒; ๓๑๒/๒๙๒; ๓๓๘/๓๒๐
สมฺมิลาโต	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗
สมฺมุขีภาวํ	๑๓๔/๑๑๐
สมฺมุจฺจา	๔๖๐/๔๕๒; ๔๖๗/๔๕๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมฺโมทนียํ	๑/๑; ๓๑/๒๓; ๙๒/๗๐; ๑๓๕/๑๑๐; ๑๙๗/๑๖๓; ๒๐๑/๑๗๙; ๒๐๗/๑๙๕; ๒๖๑/๒๓๕; ๔๑๒/๓๙๙; ๔๒๖/๔๑๕; ๔๓๖/๔๒๔; ๔๕๕/๔๔๗; ๔๖๒/๔๕๔; ๔๗๔/๔๖๗
สมฺโมทมานา	๘๙/๖๗; ๓๖๗/๓๕๓
สมฺโมทิ	๑๓๕/๑๑๐; ๑๙๗/๑๖๓; ๒๐๑/๑๗๙; ๒๐๗/๑๙๕; ๔๐๒/๓๙๙; ๔๑๒/๓๙๙; ๔๗๔/๔๖๗
สมฺโมทิสุ	๙๒/๗๐
สมฺโมหมาปาทิ	๑๙๐/๑๖๗
สมฺโมหาย	๑๙๐/๑๖๗
สยนกถํ	๒๒๓/๑๙๗
สยมปฏิภานํ	๒๓๑/๒๐๗
สยมวสี	๒๑๓/๑๙๙
สร	๒๒๗/๒๐๓; ๒๙๙/๒๗๕; ๔๕๖/๔๔๙
สรณํ	๒๙๙/๒๖๔; ๔๗๒/๔๖๕
สรทสมเย	๒๗๓/๒๔๖
สรสงฺกปฺปา	๑๕๔/๑๒๗
สราชิกา	๗๕/๕๓
สราคํ	๑๙๙/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐; ๒๖๔/๒๓๗
สริตา	๒๕/๒๐
สรีรเภทา	๓๐๗/๒๙๗
สรีเร	๑๙๔/๑๕๙
สรูปวจฺฉาย	๔๑๗/๔๐๔
สลพสุสุ	๔๐๙/๓๙๒; ๔๔๔/๔๓๑
สลุล	๑๒๖/๑๐๐; ๑๓๓/๑๐๗; ๒๐๕/๑๙๑
สลฺลกตฺตุ	๑๒๖/๑๐๐; ๒๑๓/๑๙๙; ๓๙๙/๓๙๕
สลฺลภุโต	๒๑๙/๑๙๓
สวนิโย	๓๙๗/๓๗๒
สวิฆาตํ	๑๙๙/๑๖๕
สวิจารํ	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๙; ๑๐๖/๙๒; ๑๓๓/๑๐๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๑/๒๒๖; ๒๖๖/๒๓๙; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๙๒/๔๗๗;
สวิตกฺกํ	๑๓/๑๐; ๙๐/๖๙; ๑๐๖/๙๒; ๑๓๓/๑๐๗; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๑/๒๒๖; ๒๖๖/๖๓๙; ๓๓๕/๓๑๗; ๔๑๙/๔๐๗; ๔๙๒/๔๗๗
สวิเสน	๑๒๖/๑๐๐
สสกฺกํ	๑๐๙/๙๖; ๑๑๑/๙๙; ๒๒๔/๑๙๙
สสาครนฺตํ	๓๐๗/๒๙๔
สสีสํ	๒๕๑/๒๒๗
สเสฺนหํ	๓๒๙/๓๑๑; ๔๗๗/๔๗๑
สสุสโต	๑๒๒/๙๗; ๑๙๗/๑๖๓

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สมณพฺราหฺมณี	๗๔/๕๓; ๒๙๓/๒๖๘; ๓๘๓/๓๖๖
สหกถี	๑๙๓/๑๗๐
สหตฺถา	๒๓/๑๖; ๘๔/๖๒; ๒๘๘/๒๖๓; ๔๐๐/๓๘๖
สหธมฺมิโก	๕๓/๓๓; ๑๘๕/๑๖๐; ๒๘๑/๒๕๖; ๓๗๗/๓๕๙
สหธมฺเมน	๒๔๕/๒๒๓
สหนุกฺกมำ	๔๕๘/๔๔๙
สหพฺยตา	๗๙/๕๖; ๔๕๑/๔๔๔; ๔๗๐/๔๖๓
สหสฺสยุตฺตำ	๓๑๒/๒๙๓; ๓๑๓/๒๙๓
สหสฺสารานิ	๓๙๖/๓๖๘
สหาโย	๓๖๘/๓๕๓
สหิตานำ	๔๑๘/๔๐๕
สเหตุรูปำ	๓๗๘/๓๖๐
สเหตู	๑๐๐/๗๗
สกิลสฺสนฺติ	๑๐๐/๗๗
สกิเลสา	๖๘/๔๖; ๘๕/๗๓; ๘๘/๗๔; ๑๐๐/๗๗; ๒๒๗/๒๐๑
สกิเลสิกา	๑๖๘/๑๓๙
สงฺขิตฺต	๑๙๓/๑๗๐; ๑๙๘/๑๗๖; ๒๕๖/๒๓๐
สงฺฆำ	๑๕๗/๑๒๐
สงฺฆเตน	๑๗๓/๑๔๕
สงฺฆาฏึ	๖๓/๔๓
สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารณำ	๔๑๙/๔๐๗
สงฺฆาฏิปตฺตจีวรำ	๑๖๒/๑๓๔
สงฺโฆ	๑๔๐/๑๑๕ นเกวลำ
สงฺปุจฺฉิตุำ	๔๒๕/๔๑๔
สงฺปุเรกฺขโรนฺติ	๔๒๖/๔๑๖
สงฺผุสิโต	๓๓๔/๓๓๖; ๔๘๑/๔๗๗
สงฺยเมน	๔๖๐/๔๕๓
สงฺยุตฺโต	๖/๕; ๑๕๔/๑๒๗
สงฺโยคาย	๑๐๔/๘๑; ๒๐๑/๑๗๙
สงฺวฏฺฏกปฺเป	๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๒๐๘
สงฺวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป	๑๔/๑๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๕๗/๒๓๑; ๔๒๐/๔๐๘
สงฺวฑฺฒานิ	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๙/๓๒๑
สงฺวตฺตติ	๘๑/๕๗; ๔๗๕/๔๖๙
สงฺวตฺเตยฺย	๑๐๙/๘๖; ๑๑๑/๘๙; ๒๐๕/๑๘๒
สงฺวรา	๑๒/๙; ๒๓/๑๙; ๑๑๑/๘๘; ๑๑๑/๙๐; ๑๓๕/๑๑๑; ๔๑๙/๔๐๖
สงฺวิคฺค	๒๐๘/๑๘๕; ๓๕๐/๓๓๔
สงฺวิชฺชนฺติ	๓๑/๒๓; ๗๓/๕๐; ๑๖๔/๑๓๖
สงฺวิชฺชนเต	๔๑๒/๓๙๙

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สํวิชฺชมานา	๕/๓; ๑๐๕/๘๑;	สาคโร	๔๐๐/๓๘๒
	๓๕๔/๑๒๗; ๔๑๓/๔๐๐	สาจริยก	๒๗๕/๒๔๙; ๔๑๑/๓๙๘
สํวิทเหยฺยาม	๓๒๒/๓๐๒	สาจารี	๔๔๘/๔๔๑
สํวิสฺสนฺทนฺตี	๓๖๒/๓๕๐	สาเชยฺยานิ	๓/๓
สํวุตทฺวาโร	๓๖๖/๓๕๒	สาณโชวิกํ	๕๙/๔๐
สํวุตฺ	๒๐๙/๑๘๕	สาณานิ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
สํสฏฺโฐ	๑๘๔/๑๕๘	สาตมตฺตา	๒๑๕/๑๙๐
สํสาเมตฺวา	๑๕๗/๑๓๑	สาตฺถา	๒๕/๒๐; ๒๙๓/๒๖๙;
สํสารํ	๓๐๗/๒๗๖; ๔๕๙/๔๕๑		๓๙๓/๓๖๖; ๔๑๘/๔๐๔
สํสุทฺธคหณิโก	๔๒๔/๔๑๒;	สาทาเนสุ	๔๕๘/๔๕๐
	๔๕๔/๔๔๖	สาทิยติ	๗/๕; ๔๑๔/๔๐๒
สหรตุ	๓๒๖/๓๐๖	สาทิยนฺติ	๒๔๒/๒๑๙
สากกฏฺฐึ	๓๙๐/๓๖๒	สาธุ	๑๗๙/๑๕๓
สากฺขรปฺปเภทานํ	๔๐๑/๓๙๙;	สาธุกํ	๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๕/๑๑๑;
	๔๒๔/๔๑๓; ๔๗๓/๔๖๖		๑๔๖/๑๑๙; ๑๙๓/๑๗๐
สากจฺฉึ	๒๗๕/๒๔๙	สาธุปญฺญสุตฺต	๗๖/๕๓
สากภกฺโข	๗/๕; ๔๑๕/๔๐๓	สาธุสมฺมโต	๒๓๙/๒๑๓
สากสุตฺต	๔๐๙/๓๙๒; ๔๔๔/๔๓๑	สานุสฺยา	๑๓๑/๑๐๖
สาการํ	๑๙๕/๑๖๑; ๑๙๙/๑๗๗;	สาปเทสํ	๔๑๙/๔๐๖
	๒๓๓/๒๐๙; ๒๕๗/๒๓๑; ๒๗๑/๒๔๓;	สาปานโทณิยา	๔๐๙/๓๙๓
	๓๓๖/๓๑๙; ๔๒๐/๔๐๙		๔๔๔/๔๓๑
สากุณิโก	๙/๖; ๔๑๖/๔๐๓	สาม	๑๒๖/๑๐๐; ๒๗๒/๒๔๔;
สาขเลฺย	๑๔๗/๑๓๙		๓๓๔/๓๑๗; ๔๙๑/๔๗๗
สาขาปลาสา	๑๙๒/๑๖๙	สามญฺญ	๑๐๙/๙๔; ๒๒๕/๑๙๙;
สาครปริยนฺตํ	๓๙๔/๓๖๗		๒๒๖/๒๐๑; ๒๕๒/๑๒๔

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สามากภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
สามีจิกมฺมํ	๓๗๘/๓๖๐
สามุกฺกสิกา	๖๕/๔๖
สายณฺหสมยํ	๑๐๗/๘๔; ๑๑๔/๘๒; ๑๒๒/๙๗; ๒๐๘/๑๘๔; ๒๒๓/๑๙๗
สายตติยกํ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
สายมนุสฺสิญฺโ	๓๔๕/๓๒๙
สายํ	๑๗๖/๑๕๒
สายาม	๑๖๓/๑๓๕
สายิตพฺพํ	๑๖๓/๑๓๔
สายิตฺวา	๑๒/๙; ๔๑๙/๔๐๖
สายิเต	๑๒/๙
สารจฺเฉโท	๑๓๒/๑๐๖
สารณีโย	๑/๑; ๓๑/๒๓; ๙๒/๗๐; ๑๓๕/๑๑๐; ๑๘๗/๑๖๓; ๒๐๘/๑๙๕; ๒๖๑/๒๓๕; ๔๑๒/๓๙๙; ๔๒๖/๔๑๕; ๔๓๖/๔๒๔; ๔๕๕/๔๔๗; ๔๖๒/๔๕๔; ๔๗๔/๔๖๗
สารโค	๓๕๙/๓๔๗
สารตฺตรตฺตา	๔๑๔/๔๐๑
สารทฺโต	๗๕/๕๒
สารถิวรสฺส	๗๖/๕๓
สารทฺโธ	๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๔
สารวโค	๑๓๒/๑๐๖
สาราคาย	๑๐๔/๘๓; ๒๐๑/๑๗๙
สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปปฺมุขานิ	๑๕๗/๑๓๐
สาเรตุ	๓/๓
สาลกฏฺจิ	๓๘๐/๓๖๒
สาลวเน	๔๒๒/๔๑๑
สาลสฺส	๔๐๘/๒๙๒; ๔๔๔/๔๓๑
สาลิ	๒๔๒/๒๑๘
สาเลยฺยกา	๙๒/๖๙
สาวก	๑๖๙/๑๓๙; ๑๙๕/๑๗๑; ๑๓๕/๑๑๒
สาวกปตฺตํ	๖๐/๔๒; ๗๐/๔๗; ๗๑/๔๗
สาวชฺโช	๓๖๐/๓๔๗
สาวิตฺติ	๔๐๐/๓๘๖
สาเวตา	๒๒๘/๒๐๒
สาเวตฺวา	๙๒/๗๐
สาสนกโร	๑๙๕/๑๗๒
สาสโป	๔๕๘/๔๕๐
สาหุพฺพจิวเรน	๒๑๗/๑๙๒
สิกฺขติ	๒๔/๑๘; ๑๒๑/๙๖
สิกฺขา	๑๓๔/๑๑๐; ๑๓๕/๑๑๑
สิกฺขากามา	๑๕๐/๑๒๓; ๑๕๑/๑๒๓
สิกฺขาปท	๑๓๔/๑๑๐; ๑๓๕/๑๑๑; ๑๔๕/๑๑๘
สิกฺขาสาชีวสมาปนฺโน	๑๓/๘; ๔๑๘/๔๐๕
สิกฺขิตพฺพํ	๑๐๘/๘๕; ๑๑๒/๙๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สิขเรน	๓๓๓/๓๑๔; ๔๕๐/๔๔๒
สิงฺฆาฏกํ	๓๕๖/๓๔๑
สิงฺฆาณิกา	๑๑๕/๙๒
สิตํ	๒๕๒/๒๒๘; ๒๘๒/๒๕๘; ๓๐๘/๒๙๘
สิถิลหนุโน	๑๒๖/๑๐๑
สินายิตุ	๒๘๓/๒๕๙
สิปฺป	๓๔๓/๓๒๖; ๓๔๔/๓๒๗
สิปฺปิกสมฺพุกํ	๒๕๙/๒๓๓
สิปฺปีโก	๔๕๗/๔๔๙; ๔๖๐/๔๕๒
สิรสา	๔๔๙/๔๔๑
สีตา	๒๕๑/๒๒๗; ๓๓๕/๓๑๗
สีตีภูต	๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙; ๔๕๙/๔๕๑
สีโตทกปฏิกฺขิตฺโต	๖๒/๔๒
สีล	๑๖๙/๑๔๐; ๒๖๓/๒๓๖; ๔๓๙/๔๒๗
สีลกถํ	๖๙/๔๖
สีลกฺขนฺเธน	๒๔๓/๒๒๐; ๔๑๙/๔๐๗
สีลปญฺญาณํ	๔๗๓/๔๖๖
สีลพฺพตปรามาส	๑๒๙/๑๐๔; ๑๓๐/๑๐๕
สีลพฺพตปรามาสปริยุฏฺฐิเตน	๑๓๐/๑๐๕
สีลพฺพตปรามาสานุสโย	๑๒๙/๑๐๕
สีลมโย	๒๖๕/๒๓๘
สีลวา	๒๔/๑๘; ๙๖/๗๓; ๒๔๓/๒๒๐; ๒๘๘/๒๖๔; ๓๒๒/๓๐๒; ๔๒๔/๔๑๓
สีลสมฺปนฺโน	๒๓/๑๘
สีลสฺสุณิ	๓๓๔/๓๑๖; ๔๘๑/๔๗๗
สีสเวฐนํ	๓๓๓/๓๑๔; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๕
สีสเวทนา	๓๓๓/๓๑๔; ๔๕๐/๔๔๒; ๔๘๑/๔๗๔
สีสมูนหาต	๒๘๔/๒๖๐; ๓๑๒/๒๙๒
สีเสน	๑๐๘/๘๔; ๔๕๖/๔๔๘
สีหปุพฺพทฺธกาโย	๓๘๖/๓๖๙
สีหเสยฺยํ	๒๒/๑๘
สีหหนุ	๓๘๖/๓๗๐
สีโห	๓๙๙/๓๘๕
สุกฏทุกฺกฏานํ	๙๔/๗๐
สุกรํ	๑๐/๘; ๓๓๕/๓๑๘; ๔๑๘/๔๐๕; ๔๗๕/๔๖๘
สุกฺก	๘๑/๕๗; ๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๘/๓๙๔
สุกฺกวิปากํ	๘๑/๕๗
สุกฺขํ	๓๓๑/๓๑๒; ๓๘๐/๓๖๒; ๔๗๙/๔๗๓
สุข	๒๒/๑๗; ๘๘/๖๖; ๑๐๖/๘๒; ๑๖๘/๑๔๐; ๑๗๗/๑๕๒
สุขกามํ	๕/๔; ๔๑๓/๔๐๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สุขทุกฺขํ	๑๐๐/๗๗
สุขปฏิสํเวที	๔/๓; ๑๐๕/๘๑; ๑๒๑/๙๖; ๔๑๓/๔๐๐; ๔๒๐/๔๐๙
สุขปริภาโต	๒๙๕/๒๗๐
สุขวิปาก	๑๑๑/๘๙; ๑๐๙/๘๖; ๓๖๓/๓๔๘
สุขวิหารี	๔๑๙/๔๐๗; ๔๘๓/๔๗๘
สุขุทฺริยํ	๑๑๑/๘๙; ๑๐๙/๘๖
สุขุมจฺฉวิ	๓๘๖/๓๖๙
สุขุมตฺตา	๓๘๖/๓๖๙
สุขุมํ	๑๑๓/๙๑
สุเขธิโต	๒๙๕/๒๗๐
สุคต	๑๕/๑๑; ๙๒/๗๐; ๑๐๖/๘๒; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๐๗/๑๘๔; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๑/๒๔๓; ๒๗๓/๒๔๗; ๒๗๖/๒๕๐; ๓๓๖/๓๓๘; ๓๓๘/๓๒๐; ๔๑๘/๔๐๔; ๔๒๐/๒๐๘
สุคติ	๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๘/๑๗๗; ๓๒๐/๓๐๐; ๔๒๐/๔๐๘
สุคีตา	๓๐/๒๒
สุจิภูเตน	๔๑๘/๔๐๕
สุจี	๑๑๙/๙๔
สุชาโต	๔๒๔/๔๑๒; ๔๕๔/๔๔๖
สุชฺฌนฺติ	๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๗/๓๙๔
สุญฺญ	๑๓๓/๑๐๗; ๑๘๖/๑๖๒; ๒๐๕/๑๘๑
สุญฺญาคารคโต	๑๒๑/๙๕
สุขมฺมานํ	๑๔๘/๑๒๑
สุณนฺตุ	๓๓๘/๓๒๐
สุณาติ	๑๔๖/๑๑๙; ๑๖๙/๑๔๐; ๔๑๘/๔๐๔
สุณาหิ	๑๒๙/๑๐๕
สุเณยฺยุ	๑๙๘/๑๗๖
สุตกฺกิตํ	๒๓๑/๒๐๗
สุตชโร	๒๕/๒๐
สุตวนฺตุ	๖๑/๔๒; ๑๓๓/๑๐๖; ๒๐๕/๑๘๒
สุตสนฺนิจฺจโย	๒๕/๒๐
สุตา	๑/๑; ๕๒/๓๔; ๑๓๔/๑๑๐; ๑๖๙/๑๔๐; ๑๗๔/๑๕๐; ๑๙๓/๑๗๐; ๔๓๙/๔๒๗; ๔๗๓/๔๖๖
สุตฺต	๑๔๙/๑๒๒; ๑๘๕/๑๖๐; ๒๒๙/๒๐๕; ๒๕๒/๒๒๘; ๔๑๙/๔๐๗
สุตฺตคุเพ	๒๒๘/๒๐๓
สุตฺตพนฺธเนหิ	๒๘๑/๒๕๗
สุทนฺตา	๓๗๙/๓๖๑
สุเทสิโย	๔๓๐/๔๑๙
สุทฺท	๗๔/๕๑; ๑๒๖/๑๐๐; ๑๙๒/๑๖๙; ๓๑๗/๒๙๘; ๓๗๘/๓๖๐; ๔๐๔/๓๙๐; ๔๑๑/๓๙๗; ๔๕๙/๔๕๑

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สุทฺธกฺเล	๔๔๑/๔๒๘
สุทฺธึ	๒๗๒/๒๔๔
สุโธตหตฺถปาทึ	๑๕๒/๑๒๔
สุนิคฺคหีตึ	๒๔๕/๒๒๑
สุนิชฺฌายิตึ	๔๒๘/๔๑๗
สุนฺหาตา	๓๖๗/๓๕๓
สุปฺปฏฺปาตา	๓/๒
สุปฏิปฺปสฺสทฺโธ	๓๓๑/๓๑๒; ๓๒๙/๓๑๑
สุปริสุทฺธจิตฺตา	๒/๒
สุปติฏฺฐา	๓๒๙/๓๑๐; ๔๗๗/๔๗๑
สุปริกมฺมกตา	๒๕๒/๒๒๘; ๒๕๔/๒๒๙; ๒๗๒/๒๔๕
สุปริวิตกฺกึ	๔๒๘/๔๑๗
สุปหีโน	๓๒๙/๓๑๑; ๓๓๑/๓๓๒
สุปีนา	๒๒๘/๒๐๑
สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธ	๔๗๗/๔๗๑
สุปฺปฏิวิทฺธา	๒๕/๒๐
สุปฺปติฏฺฐิตปาโท	๓๘๒/๓๖๘
สุปฺปหีโน	๔๗๗/๔๗๑
สุภควินิโก	๔๖๒/๔๕๘
สุภาสิตา	๓๐/๒๒; ๘๙/๖๗
สุภาสุภึ	๔๕๘/๔๕๐
สุภูมิ	๓๐๓/๒๗๗; ๓๖๔/๓๕๑
สุโภ	๒๕๒/๒๒๘; ๒๗๒/๒๔๕
สุรา	๓๘๔/๓๖๗
สุรุจิตึ	๔๒๘/๔๑๗
สุลุทฺธึ	๒๓๘/๒๑๓; ๒๘๙/๒๖๕; ๔๗๒/๔๖๕
สุลภีตึ	
สุวเจน	๑๗๓/๑๔๗
สุวณฺณการนฺเตวาสี	๒๕๔/๒๒๙
สุวณฺณกาโร	๒๕๔/๒๒๙
สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ	๒๔๙/๒๒๔
สุวณฺณวิกติ	๒๕๔/๒๒๙
สุวณฺเณ	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๘๓; ๑๓๙/๑๑๕; ๑๘๖/๑๖๑; ๑๙๘/๑๗๗; ๒๗๑/๒๔๓; ๓๓๖/๓๑๘; ๔๒๐/๔๐๘
สุวิญฺญาปเย	๓๓๙/๓๒๑
สุวิทิตานิ	๘๗/๖๔; ๔๗๐/๔๖๓
สุวินีต	๑๓๑/๑๐๖; ๓๗๐/๓๕๕; ๓๗๙/๓๖๑
สุวิลิตฺตา	๓๖๗/๓๕๓
สุสทฺทหีตึ	๔๒๘/๔๑๗
สุสมจิตฺตสฺส	๗๖/๕๓
สุสมฺโต	๙๖/๗๓; ๙๙/๗๖
สุสมฺพุโธ	๓๓๗/๓๑๙
สุสโล	๒๗๑/๒๔๒
สุสาน	๑๓๗/๑๑๓; ๒๔๒/๒๑๘; ๔๑๙/๔๐๗
สุสุโลฺย	๙๕/๗๑; ๙๙/๗๕

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
สุสุการภยํ	๑๖๑/๑๓๓
สุสุกาพเกส	๑๖๗/๑๓๘; ๓๐๔/๒๗๙; ๓๒๗/๓๐๗; ๔๒๕/๔๑๔; ๔๗๕/๔๖๘
สุสุกฺกทาโฐ	๓๘๖/๓๗๐
สุสุสุตํ	๒๓๐/๒๐๖
สูกรโทณิยา	๔๐๘/๓๙๓; ๔๔๔/๔๓๑
สูกริโก	๘/๖; ๑๐๖/๘๒; ๔๑๖/๔๐๓
สูเปยฺยํ	๑๔๙/๑๒๒
สูรกถํ	๒๒๓/๑๙๗
เสข	๒/๒; ๒๒/๑๘; ๑๘๑/๑๕๕; ๑๙๗/๑๗๕
เสฏฺโฐ	๓๐/๒๒; ๓๑๗/๒๙๗; ๔๐๒/๓๘๙; ๔๐๘/๓๙๓; ๔๗๒/๔๖๕
เสตกํ	๓๒๙/๓๑๐
เสโตทกา	๔๗๗/๔๗๑
เสท	๑๑๕/๙๒; ๓๓๒/๓๑๓; ๔๘๐/๔๗๓
เสนากถํ	๒๒๓/๑๙๗
เสนานิคโม	๔๗๗/๔๗๑
เสนาปติ	๓๕๗/๓๔๓
เสนาสน	๑๓๗/๑๑๓; ๑๕๗/๑๓๐; ๑๘๑/๑๕๕; ๑๘๒/๑๕๕; ๔๑๙/๔๐๗
เสนิโย	๗๘/๕๕; ๔๒๕/๔๑๔
เสมฺหํ	๑๑๕/๙๒
เสมฺหารสุสา	๑๒๖/๑๐๑
เสยฺยํ	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
เสยฺยโส	๔๓๗/๔๒๕
เสยฺโย	๔๓๗/๔๒๕; ๔๔๘/๔๔๐; ๔๕๑/๔๔๓
เสริวิหาเรน	๑๗๓/๑๔๕
เสรี	๒๑๓/๑๘๘
เสลสุสลายโน	๔๘๖/๔๘๑
โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา	๑๒๗/๑๐๒; ๒๒๐/๑๙๔; ๓๐๑/๒๗๖
โสกปริเทวานํ	๓/๒
โสกาวกิณฺณํ	๓๓๗/๓๒๐
โสเกหิ	๑๖๒/๑๓๔; ๑๖๘/๑๓๘
โสจโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
โสจาปยโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐
โสณิยา	๔๕๖/๔๔๘
โสณฺฑาย	๑๐๘/๘๕
โสณฺฑิกากมฺมกาโร	๕๙/๕๐
โสณฺฑิกากิลญฺชํ	๕๙/๕๐
โสณฺฑิกาธุตฺโต	๕๙/๕๐
โสตชาตุยา	๑๙๘/๑๗๖; ๒๐๗/๑๙๔; ๒๕๕/๒๓๐
โสตวนฺโต	๓๓๙/๓๒๑
โสตวิญฺเญยฺยา	๙๐/๖๗; ๑๕๕/๑๒๘; ๔๖๘/๔๖๐
โสตุ	๑๙๓/๑๕๘
โสตา	๒๒๘/๒๐๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
โสตาปนฺโน	๑๖๙/๑๔๑
โสตาวธานํ	๑๘๓/๑๕๘; ๔๓๔/๔๒๒
โสตุกาโม	๖๖/๔๕
โสตฺติสินานํ	๒๘๓/๒๕๙; ๔๐๗/๓๙๒; ๔๔๓/๔๓๐
โสตฺถินา	๑๓๒/๑๐๗
โสตฺถิมตฺตานํ	๙๕/๗๑; ๙๘/๗๕
โสทริยา	๔๐๙/๓๙๔
โสพฺเภ	๓๔๙/๓๓๒
โสมนสฺสโทมนสฺสานํ	๔๑๙/๔๐๘
โสมนสฺสํ	๙๐/๖๗; ๒๘๐/๒๕๖
โสสฺสสิ	๒๒๑/๑๙๔
โสพลวสฺสุทฺเทสิโก	๔๐๑/๓๘๘; ๔๒๖/๔๑๕
โสพลสมา	๓๖๒/๓๔๙
เสฺนหปเรตา	๒๕๑/๒๒๖
เสฺนหานุคตา	๒๕๑/๒๒๖
เสฺนเหน	๒๕๑/๒๒๖
สงฺกากาเร	๓๓๙/๓๒๑
สงฺกากฺขาคตา	๓๔๕/๓๒๙
สงฺกากฺขาตพฺโพ	๓๙๙/๓๙๕
สงฺกาคโต	๑๙๕/๑๖๐; ๒๒๔/๑๙๙; ๒๗๐/๒๔๒
สงฺกาตนาย	๕๓/๓๔; ๙๔/๖๒; ๒๙๗/๒๖๒

ปทานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
[ห]	
หญฺญติ	๓๐๗/๒๙๖
หญฺญนฺตุ	๙/๗; ๔๑๗/๔๐๔
หญฺญภกฺโข	๗/๖; ๔๑๕/๔๐๓
หญฺจปฺปหญฺเจ	๓๖๙/๓๕๔
หตปหเต	๓๔๗/๓๓๐
หตฺถกุกฺกุจฺจํ	๓๙๗/๓๗๑
หตฺถตฺถเร	๓๐๓/๒๗๙
หตฺถนฺตเร	๓๕๙/๓๔๖
หตฺถารูเพหิ	๓๔๓/๓๒๖
หตฺถาโรหปุตฺโต	๑/๓
หตฺถาโรหสฺส	๑๐๙/๙๕
หตฺถาวเลขโน	๗/๕; ๑๐๖/๙๑
หตฺถิกายา	๓๐๖/๒๙๒
หตฺถิควาสฺสวฬวปฏิคฺคหณา	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๖
หตฺถิทมฺมา	๓/๓; ๓๗๙/๓๖๑
หตฺถิรตนํ	๓๖๒/๓๔๙
หทยงฺคมา	๑๑/๙; ๔๑๙/๔๐๕
หทยํ	๑๑๔/๙๒
หนนฺโต	๙๗/๗๓
หนุกํ	๓๙๗/๓๗๑
หนฺตา	๒๒๙/๒๐๒
หเย	๑๔๗/๑๑๙

ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก	ปทานุกฺกโม	ปฺเพ/องฺเก
หรโต	๙๗/๗๓; ๒๒๖/๒๐๐	หีนาย	๑๒๒/๙๗; ๑๖๒/๑๓๕;
หรายตฺพฺพํ	๓๑๑/๙๐		๒๕๐/๒๑๖; ๒๙๙/๒๗๕
หริตุปลิตฺตาย	๕๑๗/๕๐๕	หีเน	๑๕/๑๑; ๑๐๖/๙๓; ๑๑๓/๙๑;
หเรณุกยูรํ	๓๓๕/๓๑๖		๑๓๙/๑๑๕; ๑๙๖/๑๖๑; ๑๙๙/๑๗๗;
หลํ	๕๘๑/๕๗๖		๒๓๓/๒๐๙; ๒๗๑/๒๕๓; ๓๓๖/๓๑๘;
หลิทฺทวณฺณํ	๗๘/๕๕		๕๒๐/๕๐๘; ๕๕๒/๕๕๕
หสฺสกํ	๒๘๑/๒๕๖; ๕๖๖/๕๕๘	หีโน	๓๑๗/๒๙๗; ๕๐๒/๓๘๙;
หสฺสา	๑๐๘/๘๕		๕๐๙/๓๙๕
หายนวฑฺฒเน	๒๒๘/๒๐๓-๕	หุตํ	๙๕/๗๐; ๒๒๕/๑๙๘
หิตา	๒๒/๑๗; ๑๖๘/๑๕๐	หุเวยฺย	๓๕๑/๓๒๕
หิตาหิตํ	๓/๓	เหฏฺฐาปาสาทา	๒๑๑/๑๘๗
หิตฺวา	๑๗๕/๑๕๑	เหตุ	๘๖/๖๕; ๑๕๐/๑๓๕; ๒๒๗/๒๐๑;
หิรญฺญสุวณฺณสุตฺต	๓๐๐/๒๗๖;		๕๗๗/๕๗๑
	๕๒๕/๕๑๕	เหตุกา	๕๕๘/๕๓๘
หิริ	๑๕๙/๑๒๒	เหตุรูปํ	๓๗๘/๓๖๐
หิริมา	๒๕/๒๐	เหตุวาทา	๑๐๑/๗๘
หิรีติ	๒๕/๒๐	เหมนฺติโก	๒๑๑/๑๘๖

มชฺฌิมปณฺณาสเก

อสาธารณนามานิ

นามานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อคฺคิเวสฺสน (ทีฆนขปริพฺพาชกโคตฺต)	๒๐๑/๑๗๙
องฺคมคธานํ (ชนปทานํ)	๒๓๘/๒๑๓
องฺคราชา	๔๒๓/๔๑๐
องฺคีรโส (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖-๗; ๔๖๕/๔๕๗
องฺคุตฺตราเปสุ (ชนปเท)	๓๑/๒๓; ๑๔๘/๑๒๑
องฺคุลิมาโล (โจโร)	๓๔๗/๓๓๐
อจิรวตียา (นทิยา)	๓๕๙/๓๔๖
อเจโล เสนิโย (กุกฺกุรวติโก)	๗๘/๕๕
อชาตสตฺตุนา เวเทหปุตฺเตน (รญฺญา)	๓๑๒/๓๔๙
อชิโต เกสกมฺพโล (คิตฺถกโร)	๒๓๘/๒๑๓
อฏฺฐกนครํ (อฏฺฐกนาคโรติปเท)	๑๗/๑๒
อฏฺฐโก (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖-๗; ๔๖๕/๔๕๗
อนาถปิณฺฑิกสฺส (เสฏฺฐิโน)	๑๑๓/๙๑; ๓๓๔/๓๑๐; ๔๐๓/๓๘๘
อนุรุทฺโธ (อายสฺมา)	๑๖๖/๑๓๗
อนุนภาโร (ปริพฺพาชโก)	๒๓๗/๒๑๒
อภโย (ราชกุมาโร)	๙๓/๖๑
อมฺพลฏฺฐิกา (เวพฺภุวนวิหารสฺส ปจฺจนฺเต ปาสาโท)	๑๐๗/๘๔
อสิโต เทวโล (อิสิ)	๔๑๐/๓๙๕
อสฺสชิปุนพฺพสุกา (ภิกฺขู)	๓๗๕/๑๕๐
อสฺสลายโน (มาณโว)	๔๐๑/๓๘๙
อหิสฺโก (มาณโว)	๓๕๒/๓๓๗
อหุสุการี (พฺราหฺมโณ)	๔๓๖/๔๒๔; ๔๔๐/๔๒๗
อากาสโคตฺโต (พฺราหฺมโณ)	๓๗๘/๓๖๐
อาฑิจฺโจ	๔๐๐/๓๘๖
อานนฺโท (อายสฺมา)	๑๗/๑๒; ๑๒๙/๑๐๕; ๑๓๓/๑๐๙; ๑๕๗/๑๓๐
อาปณฺณ (องฺคุตฺตราปานํ นิคโม)	๓๑/๒๓; ๑๔๘/๑๒๑
อามลกิวเน	๑๕๗/๑๓๐
อาฬาโร กาลามโม (ตาปโส)	๓๒๗/๓๐๗; ๓๔๐/๓๒๒; ๔๗๕/๔๖๘
อิจฺฉานงฺคลวนสณฺเฑ	๔๕๔/๔๔๖
อิจฺฉานงฺคเล (คาเม)	๔๕๔/๔๔๖
อิสิทนฺโต (ถปติ)	๓๗๓/๓๕๖
อิสิปตเน (มิคทาเย)	๒๘๗/๒๖๒; ๓๔๑/๓๒๓

นามานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก	นามานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
อุคฺคาหมาโน สมณมุณฺฑิกาปุตฺโต (ปริพฺพาชโก)	๒๖๐/๒๓๔	กมฺมาสธมฺโม (นิคโม)	๒๐๗/๑๘๓
อุตฺตโร (มาณโว)	๓๘๔/๓๖๖	กสฺสโป ภควา (พุทฺโธ)	๒๘๒/๒๕๘
อุทโก รามปุตฺโต (ตาปโส)	๓๒๘/๓๐๙; ๓๔๐/๓๒๒: ๔๗๖/๔๖๙	กสฺสโป (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖; ๔๖๔/๔๕๗
อุทญฺญายํ (นครเ)	๓๗๕/๓๕๘	กาพารชนโก (นิมิราชปุตฺโต)	๓๑๕/๒๙๕
อุทายี (อายสฺมา)	๑๔๘/๑๒๑	กาปทิโก (มาณโว)	๔๒๖/๔๑๕
อุเทโน (อายสฺมา)	๔๑๒/๓๙๙; ๔๒๑/๔๐๙	กาสิโกสลา (ชนปทา)	๓๕๗/๓๔๔
อุปโก (อาชีวโก)	๓๔๑/๓๒๓	กาสีสุ (ชนปเท)	๑๗๔/๑๕๐
อุปาลิ (คหปติ)	๕๙/๔๐	กิกี (กาสิราชา)	๒๘๗/๒๖๒
อุรุเวลา (เสนานิคโม)	๓๒๙/๓๑๐; ๓๔๑/๓๒๓; ๔๗๗/๔๗๑	กิมฺพิโล (อายสฺมา)	๑๖๖/๑๓๗
เอกปุณฺฑรีกํ (นาคํ)	๓๕๘/๓๔๖	กิสํ สงฺกิจฺจํ (นิยฺยาตารํ)	๒๓๖/๒๑๑
เอกปุณฺฑรีเก (ปริพฺพาชการาเม)	๑๘๕/๑๖๐	กีฏาคิริ (กาสีนํ นิคโม)	๑๗๔/๑๕๐
เอกสาลเก (ปริพฺพาชการาเม)		กุกุฏฺฐาราโม (อาราโม)	๑๗/๑๓
เอสุการี (พฺราหฺมโณ)	๔๓๖/๔๒๔	กุรุ (ชนปท)	๒๙๓/๒๙๓; ๓๐๖/๒๘๓
โอปาสาทํ (โกสลานํ พฺราหฺมณคามโ)	๔๒๒/๔๑๑	กุฏาคารสาลายํ	๑๘๕/๑๖๐
กจฺจาโน (สมโณ)	๓๑๗/๒๙๗	เกณิโย (ชฏิโล)	๓๙๖/๓๘๐; ๔๐๐/๓๘๖
กณฺณกตฺถเล (มิคทาเย)	๓๗๕/๓๕๘	โคกนโท (ปาสาโท)	๓๒๔/๓๐๕
กนฺทรโก (ปริพฺพาชโก)	๑/๑	โกกณฺฑญฺโญ (อายสฺมา)	๑๖๖/๑๓๗
กปิลวตฺถุสฺมิ (นครเ)	๒๒/๑๗	โกมารภจฺโจ (เวชฺโช)	๕๑/๓๓-๔
กมฺโพเชสุ (ชนปเท)	๔๐๓/๓๘๐	โกรพฺยสฺส (รญฺโญ)	๒๙๘/๒๗๔
		โกลิเยสุ (ชนปเท)	๗๘/๕๕
		โกสมฺพิยํ (นครเ)	๒๒๓/๑๘๗
		โกสล (ชนปท) ๑๖๖/๑๓๗;	๓๕๗/๓๔๔
		ขตฺตา (ปุจฺฉิตปณฺหพฺยากรณ-สมตฺโถ มหามตฺโต)	๔๒๓/๔๑๑-๒

นามานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
เขมิยมฺพวเน (อมฺพวเน)	๔๑๒/๓๙๙
คคฺครายา (โปกฺขรณิยา)	๑/๑
คคฺโค(องฺคุลิมาลปีตุโคตฺโต)	๓๕๐/๓๓๔
คคฺโค มนฺตานิปุตฺโต (อยฺโย)	๓๕๐/๓๓๔
คงฺคา (นที)	๓๓๒/๑๐๗; ๓๐๑/๒๗๖
คยํ (นทึ)	๓๔๑/๓๒๓
คิชฺฌกูเฏ (ปพฺพเต)	๒๐๑/๑๗๙
คุนฺธาวเน (กณฺฑกคุนฺทาวเน)	๓๑๗/๒๙๗
โคตม (พุทฺธ)	๑๓๕/๑๑๒; ๑๙๓/๑๗๐; ๒๐๒/๑๘๐; ๓๓๔/๓๑๙; ๓๔๒/๓๒๔; ๔๐๘/๓๙๔; ๔๒๒/๔๓๑; ๔๕๔/๔๔๖; ๔๖๖/๔๕๘; ๔๗๒/๔๖๕
โคลิสฺสานิ (ภิกฺขุ)	๑๗๓/๑๔๕
ฆฏิกาโร (กุมฺภกาโร)	๒๙๓/๒๕๙
โฆฏมุขี (อุปฏฺฐานสาลา)	๔๒๑/๔๑๐
โฆฏมุโข (พฺราหฺมโณ)	๔๑๒/๓๙๙; ๔๑๔/๔๐๒; ๔๒๑/๔๐๙
โฆสิตาราเม (วิหาเร)	๒๒๓/๑๙๗
จงฺกี (พฺราหฺมโณ)	๔๒๒/๔๑๑; ๔๕๔/๔๔๖; ๔๖๗/๔๕๙
จนฺโท (นกฺขตฺตํ)	๒๗๓/๒๔๖; ๔๐๐/๓๗๖
จมฺปายํ (นคเร)	๑/๑
จาตุมายํ (คาเม)	๑๕๗/๑๓๐
จาตุมฺมหาราชิกา (เทวา)	๔๕๑/๔๔๓
จาตุเมยฺยกา (สกฺยา)	๓๖๐/๑๓๓
ชาณุสฺโสณิ (พฺราหฺมโณ)	๔๕๔/๔๔๖; ๔๖๗/๔๕๙; ๔๗๒/๔๖๕
ชีวโก โกมารภจฺโจ (เวชฺโช)	๕๑/๓๓-๔
เชตวเน (อาราเม)	๑๑๓/๙๑; ๓๓๔/๑๑๐
โชติปาโล (มาณโว)	๒๙๓/๒๕๙; ๒๙๒/๒๖๗
ฑณฺฑุลปาลิทฺวารํ (ราชคหสฺส เอกํ ทฺวารํ)	๔๔๕/๔๓๔
ตารุกฺโข (พฺราหฺมโณ)	๔๕๔/๔๔๖; ๔๖๗/๔๕๙
ตาวติงฺสา (เทวา)	๓๑๒/๒๙๒; ๔๕๑/๔๔๓
ตุสิตา (เทวา)	๔๕๑/๔๔๓
โตเทยฺยปุตฺโต (สุโภ มาณโว)	๔๖๒/๔๕๔
โตเทยฺโย (พฺราหฺมโณ)	๔๕๔/๔๔๖; ๔๖๗/๔๕๙
ถุลฺลโกฏฺฐิตํ (กุรูนํ นิคโม)	๒๙๓/๒๖๙; ๒๙๙/๒๗๔
ทกฺขิณาคิริสฺมึ (ชนปเท)	๔๔๕/๔๓๔
ทสโม คหปติ (อฏฺฐกนาคโร)	๑๗/๑๒
ทีฆปสฺสี (นิคณฺโฐ)	๕๖/๓๗
ทีฆนโข (ปริพฺพาชโก)	๒๐๑/๑๗๙; ๒๘๑/๒๕๗
ทีโฆ การายโน (เสนาปติ)	๓๖๔/๓๕๑
เทวทตฺโต (ภิกฺขุ)	๘๓/๖๑

นามานุกฺกโม	ปฬิเพ/องฺเก
เทวโล (อิสิ)	๔๑๐/๓๙๕
เทวฺเน สาลวเน	๔๒๒/๔๑๑
ธนญฺชานิ (พฺราหฺมโณ)	๔๔๕/๔๓๔
ธนญฺชานี (พฺราหฺมณี)	๔๗๓/๔๖๖
นครึ (สกฺยานำ นิคมำ)	๓๖๔/๓๕๑
นนทำ วจฺฉำ (นิยฺยาตารำ)	๒๓๖/๒๑๑
นพกปาเน (คาเม)	๑๖๖/๑๓๗
นาพนฺทา (นครำ)	๕๖/๓๗; ๖๔/๔๓
นาพิชงฺโฆ (พฺราหฺมโณ)	๓๕๕/๓๔๑
นิคณฺโฐ นาฏปุตฺโต (ติตฺถกโร)	๕๖/๓๗; ๒๓๘/๒๑๓
นิโครฺธาราเม (วิหาเร)	๒๒/๑๗
นิมิ (ราชา)	๓๑๒/๒๙๒
นิมฺมานรตี (เทวา)	๔๕๑/๔๔๓
ปกุโธ กจฺจายโน (ติตฺถกโร)	๒๓๘/๒๑๓
ปจฺจลกปฺเป (คาเม)	๔๗๓/๔๖๖
ปญฺจกงฺโค (ถปติ)	๘๘/๖๕; ๒๖๐/๒๓๔
ปญฺจวคฺคิยา (ภิกฺขู)	๓๔๑/๓๒๒; ๓๔๒/๓๒๔
ปรนิมฺมิตวสวตฺตี (เทวา)	๔๕๑/๔๔๓
ปเสนทิ โกสโล (ราชา)	๓๕๐/๓๓๓
ปาฏลิปุตฺเต (นคเร)	๔๒๑/๔๑๐
ปาวาริกมฺพวนำ (วิหาโร)	๕๖/๓๗
บีลกฺขคุหายำ (ปริพฺพาชกคุหายำ)	๒๒๓/๑๙๗
ปุณฺณิกาย (ทาสิยา)	๔๖๖/๔๕๘
ปุณฺโณ โกลิยปุตฺโต (โควติโก)	๗๘/๕๕
ปุพฺพาราโม (มิคารมาตุยา ปาสาโท)	๓๕๘/๓๔๕
ปุราโณ (ถปติ)	๓๗๓/๓๕๖
ปูรโณ กสฺสโป (ติตฺถกโร)	๒๓๙/๒๑๓
เปสฺโส (หตฺถาโรหปุตฺโต)	๑/๑
โปกฺขรสาติ (พฺราหฺมโณ)	๔๒๔/๔๑๓; ๔๔๔/๔๔๖; ๔๖๖/๔๕๘
โปตลิโย (คหปติ)	๓๑/๒๓
พาราณสึ (นครำ)	๓๔๑/๓๒๓; ๓๔๒/๓๒๔
พาหิติกา (วตฺถำ)	๓๖๒/๓๔๙
พิมฺพิสาโร (ราชา)	๓๕๐/๓๓๓
โพธิ (ราชกุมาโร)	๓๒๔/๓๐๕; ๓๔๓/๓๒๖
โพธึ (รุกฺขำ)	๓๔๑/๓๒๓
พฺรหฺมายุ (พฺราหฺมโณ)	๓๘๓/๓๖๖
ภควนฺตุ (สมฺมาสมฺพุทฺธ)	๑/๑; ๘๐/๕๗; ๘๔/๖๓; ๑๒๒/๙๗; ๑๖๘/๑๓๙
ภคุ (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖-๗; ๔๖๕/๔๕๗
ภคฺคุ (กุลปุตฺโต)	๑๖๖/๑๓๗
ภคฺเคสุ (ชนปเท)	๓๒๔/๓๐๕
ภทฺทาลิ (อายสฺมา)	๑๓๔/๑๑๐
ภทฺทิโย (กุลปุตฺโต)	๑๖๖/๑๓๗

เยภุยฺยกำ

นามานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
ภารทฺวาชโคตฺต (พฺราหฺมณ)	๒๐๗/๑๘๓; ๒๐๘/๑๘๓
ภารทฺวาโช (อิสิ)	๕๒๗/๔๑๖-๗; ๔๖๕/๔๕๗
ภารทฺวาโช (มาณโว)	๔๒๖/๔๑๕; ๔๕๔/๔๔๖; ๔๗๒/๔๖๕
เภสฺกพาวเน (มิคทาเย)	๓๒๔/๓๐๕
มกุฬิ โคตโม (ตีตฺถกโร)	๒๑๖/๒๑๑; ๒๓๘/๒๑๓
มคเธสุ (ชนปเท)	๔๗๗/๔๗๑
มฆเทวอมฺพวเน	๓๐๘/๒๘๘; ๓๑๕/๒๙๕; ๓๘๙/๓๗๓
มฆเทโว (ราชา)	๓๐๘/๒๘๘
มุฐุราย (นคเร)	๓๑๗/๒๙๗
มุฐุโร อวนฺติปุตฺโต (ราชา)	๓๑๗/๒๙๗
มนฺตานี (องฺคุลิมาลมาตุโคตฺโต)	๓๕๐/๓๓๔
มนฺตานีปุตฺโต (องฺคุลิมาลตฺเถโร)	๓๕๐/๓๓๔
มโนสตฺตา (เทวา)	๖๒/๔๒
มลฺลิกา (เทวี)	๓๕๕/๓๔๐
มหากจฺจาโน (อายสฺมา)	๓๑๗/๒๙๗
มหานามํ (สกฺกํ)	๒๓/๑๘
มหาโมคฺคลฺลาโน (อายสฺมา)	๑๖๐/๑๓๓; ๑๗๓/๑๔๘
มหาวเน (เวสาลิยํ)	๑๘๕/๑๖๐
มาคณฺฑิโย (ปริพฺพาชโก)	๒๐๗/๑๘๓
มาตลิ (สงฺคาหโก)	๓๑๓/๒๙๓
มาลุงฺกฺยปุตฺโต (อายสฺมา)	๙๗/๑๒๓
มิคจีรํ (อุยฺยานํ)	๒๙๙/๒๗๔; ๓๐๒/๒๗๗
มิคโว (อุยฺยานปาโล)	๓๐๓/๒๗๗
มิคารมาตุยา (อุปาสิกาย)	๓๕๘/๓๔๕
มิถิลายํ (นคเร)	๓๐๘/๒๘๘; ๓๘๓/๓๖๖
เมฑพุปุ (สกฺยานํ นิคโม)	๓๖๔/๓๕๑
โมรนิวาเป (ปริพฺพาชการาเม)	๒๓๗/๒๑๒; ๒๖๙/๒๔๑
ยมตคฺคิ (พฺราหฺมโณ)	๔๒๗/๔๑๖; ๔๖๕/๔๕๗
ยามา (เทวา)	๔๕๑/๔๔๓
โยนกกมฺโพเชสุ (ชนปเทสุ)	๔๐๓/๓๙๐
รฏฺฐปาโล (กุลปุตฺโต)	๒๙๔/๒๖๙
ราชคเห (นคเร)	๘๓/๖๑; ๑๗๓/๑๔๕; ๒๓๘/๒๑๓
ราหุโล (อายสฺมา)	๑๐๗/๘๔; ๑๑๓/๙๑
เรวโต (อายสฺมา)	๑๖๖/๑๓๗
ลิจฺฉวี (ราชาโน)	๓๕๐/๓๓๓
วจฺฉโคตฺโต (ปริพฺพาชโก)	๑๘๕/๑๖๐; ๑๙๙/๑๗๗
วชิรี (กุมารี)	๓๕๗/๓๔๓
วรตโร (ปริพพาชโก)	๒๓๗/๒๑๒
วามโก (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖; ๔๖๕/๔๕๗

นามานุกฺกโม	ปพฺเพ/องฺเก
วามเทโว (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖; ๔๖๕/๔๕๗
วาสภา ขตฺติยา (เทวี)	๓๕๗/๓๔๓
วาเสฏฺโฐ (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖; ๔๖๕/๔๕๗
วาเสฏฺโฐ (มาณโว)	๔๕๔/๔๔๖
วิฑูฑภ (เสนาปติ)	๓๕๗/๓๔๓; ๓๗๘/๓๕๙
วิเทหานํ (ชนปทานํ)	๓๑๒/๒๙๒
วิเทเหสุ (ชนปเท)	๓๘๓/๓๖๖
เวชฌโส (ปริพฺพาชโก)	๒๗๘/๒๕๓
เวคพิงฺคํ (นิคโม)	๒๘๒/๒๕๘
เวสาลิกา ลิจฺฉวี (ราชาโน)	๓๕๐/๓๓๓
เวสาลิยํ (นคเร)	๑๗/๑๒; ๑๘๕/๑๖๐
เวสฺสามิตฺโต (อิสิ)	๔๒๗/๔๑๖; ๔๖๕/๔๕๗
เวพฺวคามเก	๑๗/๑๒
เวพฺวเน กลนฺทนิวาเป (มหาวิหาเร)	๘๓/๖๑; ๑๗๓/๑๔๕; ๑๙๓/๑๗๐; ๒๓๗/๒๑๒; ๒๖๙/๒๔๑; ๔๔๕/๔๓๔
สกุลา (ภคินี)	๓๗๕/๓๕๘
สกุลุทายี (ปริพฺพาชโก)	๒๓๗/๒๑๒; ๒๗๗/๒๕๑
สกฺเกสุ (ชนปเท)	๒๒/๑๗; ๓๖๔/๓๕๑
สกฺโก (เทวานมินฺโท)	๓๑๒/๒๙๒
สงฺคารโว (มาณโว)	๔๗๓/๔๖๖
สญฺชโย อากาสโคตฺโต (พฺราหฺมโณ)	๓๗๘/๓๖๐
สญฺชโย เวลฏฺฐปุตฺโต (ติตฺถกโร)	๒๓๘/๒๑๓
สญฺชิกาปุตฺโต (มาณโว)	๓๒๔/๓๐๕
สนฺทโก (ปริพฺพาชโก)	๒๒๓/๑๙๗
สมโณ โคตโม (พุทฺโธ)	๑๗๕/๑๖๑ น[1]กวลํ
สหมฺปติ (พฺรหฺมา)	๑๕๙/๑๓๒;
สาริปุตฺโต (อายสฺมา)	๑๑๓/๙๑; ๑๖๐/๑๓๓; ๑๗๓/๑๔๕; ๒๐๖/๑๗๒; ๔๔๙/๔๔๑
สาลา (พฺราหฺมณคาโม)	๙๒/๖๙
สาเลยฺยกา (พฺราหฺมณคหปติกา)	๙๒/๖๙
สาวตฺถึ (นครํ)	๑๓๔/๑๑๐; ๔๖๒/๔๕๔ นเกวลํ
สิริวฑฺฒํ (มหามตฺตํ)	๓๕๗/๓๔๕
สุธมฺมายํ (สภายํ)	๓๑๒/๒๙๒
สุภกิณฺหา (เทวา)	๘๑/๕๗
สุโภ (มาณโว)	๔๖๒/๔๕๔; ๔๗๒/๔๖๕
สุริโย	๒๗๓/๒๔๖
สุสุมารคิเร (นคเร)	๓๒๔/๓๐๕
สูกรขตายํ (เลเณ)	๒๐๑;๑๗๙
เสนิโย พิมฺพิสาโร (ราชา)	๓๕๐/๓๓๓
เสโล (พฺราหฺมโณ)	๓๙๗/๓๘๑; ๓๙๙/๓๘๕
โสมา (ภคินี)	๓๗๕/๓๕๘
หลิทฺทวสนํ (โกลิยานํ นิคโม)	๗๘/๕๕

มชฺฌิมปณฺณาสเก

ปทตฺถปฺปเภโท

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
[ทุกํ]	
ปริสา	๔๑๕/๔๐๑
มหาปุริสสฺส คติ โย	๓๘๕/๓๖๗
วณฺณา	๔๐๓/๓๙๐
เวทนา	๙๘/๙๔
สทฺทา	๒๕๕/๒๓๐
[ติกํ]	
อกุสลา	๙๕/๗๑
อุปมา	๓๒๙/๓๑๑
อุปฺปลานิ	๓๓๙/๓๒๑
กมฺมานิ	๕๗/๓๘
กุสลานิ	๙๕/๗๑
ทณฺฑานิ	๕๖/๓๘
มํสปริโภคาปริโภคฏฺฐานานิ	๕๒/๓๔
เวทนา	๙๘/๙๔; ๒๐๕/๑๘๒
[จตุกฺกํ]	
อนสฺสาสิกพฺรหฺมจริยานิ	๒๒๘–๒๓๒/๒๐๕–๘
อพฺรหฺมจริยวาสา	๒๒๔–๘/๑๙๘–๒๐๕
อริยสจฺจานิ	๒๔๖/๒๒๑

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
อิทฺธิปาทา	๒๔๗/๒๒๒
กมฺมฏฺฐานานิ	๔๖๓/๔๕๕
กมฺมานิ	๙๑/๕๗
จตุรงฺคปหานํ	๑๘๕/๑๕๙
ฌานานิ	๒๖/๒๐; ๒๕๑/๒๒๖
ธนานิ พฺราหฺมณปณฺฑิตานิ	๔๔๐/๔๒๗
ธมฺมา	๒๖๓/๒๓๖
ธมฺมุทฺเทสา	๓๐๕/๒๘๐
ปาริชุญฺญานิ	๓๐๔/๒๗๘
ปาริจริยา พฺราหฺมณปณฺฑิตา	๔๓๖/๔๒๔
ปุคฺคลา	๔/๓; ๑๕๔/๑๒๗
พฺรหฺมวิหารา	๓๐๙/๒๘๙
ภยานิ	๑๖๑/๑๓๓; ๑๖๒-๕/๑๓๔-๖
วณฺณา	๓๑๙/๒๙๙; ๓๗๗/๓๖๐; ๔๐๔/๓๙๐
สติปฏฺฐานา	๒/๒; ๒๔๗/๒๒๒
สมฺมปฺปธานา	๒๔๗/๒๒๒
[ปญฺจกํ]	
อินฺทฺริยานิ	๑๘๒/๑๕๗; ๒๔๗/๒๒๒
อุปาทานกฺขนฺธา	๒๒๐/๑๙๔

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
กามคุณา	๑๕๕/๑๒๘; ๒๑๒/๑๘๗-๘; ๔๖๘/๔๖๐
ขีณาสวสฺส อชฺฌาจริตุมภพฺพภาวจฺฉานานิ	๒๓๕/๒๑๐
นิวรณา	๔๖๗/๔๖๐
ปธานิยงฺคานิ	๓๔๔/๓๒๗; ๓๗๘/๓๖๐
พลานิ	๒๔๗/๒๒๓
พฺราหฺมณปญฺญตฺตธมฺมา	๔๖๔/๔๕๖
สญฺโญชนานิ	๑๒๘/๑๐๔; ๑๓๐/๑๐๕
สาวกสงฺกรณธมฺมา	๒๔๓-๒๕๘/๒๒๐
	–๒๓๓

[สตฺตกํ]

อกฏฺา กายา	๒๒๘/๒๐๓
ปุคฺคลา	๑๘๒/๑๕๕
โพชฺฌงฺคา	๒๔๗/๒๒๓

มาติกา	ปพฺเพ/องฺเก
รตนานิ	๓๘๕/๓๖๗
สทฺธมฺมา	๒๕/๑๙

[อฏฺกํ]

อภิภายตนานิ	๒๔๙/๒๒๔
อริโย อฏฺงฺคิโก มคฺโค	๒๔๗/๒๒๓
วิโมกฺขา	๒๔๘/๒๒๓
โวหารสมุจฺเฉทสงฺฆาทินิกธมฺมา	๓๒/๒๔

[ทสกํ]

อเสขธมฺมา	๑๔๗/๑๒๐; ๒๖๖/๒๔๐
กสิณายตนานิ	๒๕๐/๒๒๖
สมฺปนฺนกุสลปริสปุคฺคลธมฺมา	๒๖๘/๒๔๐

[ทฺวตฺติสกํ]

ทฺวตฺติสมหาปุริสลกฺขณานิ	๓๘๖/๓๖๘

โสธนปตฺตํ

องฺเก/ปนฺติยํ	อสุทฺธปาโจ	สุทฺธปาโจ
๒๑/๕	ภพฺโภ	ภพฺโพ
๕๐/๑๒	สมฺชชิตฺวา	สมฺมชฺชิตฺวา
๕๑/๑๗	กิพาปนโก	กิพาปนโก
๗๑/๑	อยราชกุมารสุตฺต	อภยราชกุมารสุตฺต
๗๗/๑๗	ปริสถาโม	ปุริสถาโม
๙๓/๒๕	มํสโสหิเตหิ	มํสโลหิเตหิ
๑๐๗/๗	โสตฺถินา	โสตฺถินา
๑๒๗/๗	อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย	อุปธิปฏินิสฺสคฺคาย
๑๕๙/๑	อุเปต	อุเปติ
๑๖๒/๘	อนุสฺสรา ิ	อนุสฺสรามิ
๑๖๙/๗	อปคตเผคฺคโก	อปคตเผคฺคุโก
๑๗๕/๖	อุปสมฺปทนติ	อุปสมฺปทนฺติ
๑๗๖/๒๒	ปุพฺเพนิวาสํ	ปุพฺเพนิวาสํ
๑๘๗/๑๖	อจฺฉราสงฺฆปริวุโต	อจฺฉราสํฆปริวุโต
๑๙๙/๓	อาพหนา	อาพาหนา
๒๐๑/๑	ปุญฺญ	ปุญฺญํ
๒๐๕/๗	สตสหสหสฺสานิ	สตสหสฺสานิ
๒๐๕/๗	กุสล"นติ	กุสลนฺ"ติ
๒๑๐/๒๑	อาสาวา	อาสวา
๒๒๖/๑๓	อปผุฏฺ	อปฺผุฏฺ
๒๓๕/๘	อุตฺคาหมาโน	อุคฺคาหมาโน
๒๓๖/๒๒	ถปต	ถปติ
๒๓๙/๑๓	ปาปกามํ	ปาปกานํ

องฺเก/ปนฺติยํ	อสุทฺธปาโจ	สุทฺธปาโจ
๒๔๒/๒๐	สพฺพทสฺสาวี	สพฺพทสฺสาวี
๒๔๓/๒๐	อติกฺกนฺตมานุสเกน	อติกฺกนฺตมานุสเกน
๒๔๔/๑๑	อณฺโณ	วณฺโณ
๒๔๕/๑๕-๑๙	รตฺตนฺธการติมิสาย	รตฺตนฺธการติมิสาย
๒๔๘/๑	อทายิ	อุทายิ
๒๔๘/๗	มญฺญส	มญฺญสิ
๒๔๙/๑๗	สลลปติ	สลฺลปติ
๒๕๑/๒๒	อนเตวาสึวาสํ	อนฺเตวาสึวาสํ
๒๕๑/๒๒	อทกมณิโก	อุทกมณิโก
๒๕๘/๕	บจฺจโย	ปจฺจโย
๒๕๘/๑๐	สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส	สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
๒๕๘/๑๐	กสฺสบสฺส	กสฺสปสฺส
๒๖๑/๓	คมิสฺสาม	คมิสฺสาม
๒๖๑/๑๕	ภาสิตํ	ภาสิตํ
๒๖๕/๙	เอกภตฺติโก	เอกภตฺติโก
๒๗๕/๗	ฌาติสาสึ	ฌาติทาสึ
๒๘๘/๑๐	วตฺถสตานิ	วตฺถสตานิ
๒๙๒/๑๖	ตทหุโปสเก	ตทหุโปสเถ
๒๙๔/๙	มิถลํ	มิถิลํ
๓๐๕/๑๒	สญฺชิกาปุฏโต	สญฺชิกาปุฏโต
๓๐๗/๘	อธิคนฺตพฺพํ	อธิคนฺตพฺพํ
๓๐๘/๑๗-๑๘	อภญฺญา	อภิญฺญา
๓๐๘/๒๒	เอหิทาน	เอหิทานิ
๓๑๓/๑	กฏกา	กฏุกา

องฺเก/ปนฺติยำ	อสุทฺธปาโฐ	สุทฺธปาโฐ
๓๑๓/๑๗	อปปฏิปฺปสฺสทฺโธ	อปฺปฏิปฺปสฺสทฺโธ
๓๑๖/๒๓	ปริมสิสฺสามิ	ปริมสิสฺสามิ
๓๒๕/๑๖	มนุสฺสถมฺมา	มนุสฺสธมฺมา
๓๒๙/๑๐	เอตโทจ	เอตทโวจ
๓๓๐/๓๑	โลหิตปาณิ	โลหิตปาณิ
๓๓๑/๑๕	วิสมฺปี	วิสมฺปี
๓๓๑/๒๕	สมฺปาปณิตุำ	สมฺปาปุณิตุำ
๓๓๕/๑๕	อยยสฺส	อยฺยสฺส
๓๓๕/๑๗	มนฺตานิปุตสฺส	มนฺตานิปุตฺตสฺส
๓๓๕/๖	ปพฺพณฺหสมยำ	ปุพฺพณฺหสมยำ
๓๓๕/๙	สตตา	สตฺตา
๓๓๙/๕	อาพหนำ	อาหรนำ
๓๕๒/๑	ปียปฺปภวิกา"ต	ปียปฺปภวิกา"ติ
๓๕๓/๑๐	โสก...ปายาสาต	โสก...ปายาสาติ
๓๕๖/๑๕	อายสฺมมฺตำ	อายสฺมนฺตำ
๓๕๒/๒	สมฺมาสมฺทฺทโ	สมฺมาสมฺพุทฺโธ
๓๕๓/๓	นิปีติตวา	นิปติตฺวา
๓๕๓/๖	ภควต	ภควติ
๓๕๔/๖-๗	อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาตา	อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาตา
๓๕๖/๗	สมฺปหำเสต	สมฺปหำเสติ
๓๕๖/๑๖	อิทาน	อิทานิ
๓๕๙/๓	ภควนฺตำ	ภควนฺตำ
๓๖๐/๓	อามนฺเตส	อามนฺเตสิ
๓๖๒/๑๓	วิมุตฺตินติ	วิมุตฺตินฺติ

องฺเก/ปนฺติยํ	อสุทฺธปาโฐ	สุทฺธปาโฐ
๓๖๒/๒๒	อานนฺทสฺส	**อานนฺทสฺส**
๓๖๓/๕	ปุญฺญวนฺตํ	ปุญฺญวนฺตํ
๓๖๓/๑๕	ปเสนทิสฺส	ปเสนทิสฺส
๓๖๕/๕	อานนฺโท	อานนฺโท
๓๖๕/๑๓	สญฺชโย	สญฺชโย
๓๖๕/๑๓	กถาวตถํ	กถาวตฺถุ
๓๖๕/๑๓	อพฺภุทาหาสิ	อพฺภุทาหาสิ
๓๖๕/๑๕	อญฺญตโร	อญฺญตโร
๓๖๕/๑๗	อปุจฺฉิมฺหา	อปุจฺฉิมฺหา
๓๖๕/๑๙	ตญฺจ	ตญฺจ
๓๖๖/๕	สากฺขรปปฺเภทานํ	สากฺขรปฺปเภทานํ
๓๖๖/๕	อสฺโสสิ	อสฺโสสิ
๓๖๖/๑๕	สนิฆณฺฑุเกฏฺฐภานํ	สนิฆณฺฑุเกฏฺฐภานํ
๓๖๖/๑๙	ภกฺขุสเตหิ	ภิกฺขุสเตหิ
๓๖๗/๑๙	อฏฺฐายาสนา	อุฏฺฐายาสนา
๓๖๗/๒๒	นิสีทิ	นิสีทิ
๓๖๘/๑๒	มถิลา	มิถิลา
๓๖๙/๑๖	พฺรหฺมชุคุตฺโต	พฺรหฺมายุคุตฺโต
๓๗๒/๒๒	โคตมสส	โคตมสฺส
๓๗๓/๑๙	มิถลํ	มิถิลํ
๓๗๓/๒๐	มิถิลายํ	มิถิลายํ
๓๗๕/๑๙	สากขรปฺปเภทานํ	สากฺขรปฺปเภทานํ
๓๘๙/๑๘	ปตฺตา	ปุตฺตา
๓๘๙/๒๓	สุชฺฌนติ	สุชฺฌนฺติ

องฺเก/ปนฺติยํ	อสุทฺธปาโจ	สุทฺธปาโจ
๓๙๔/๒๐	กุมารณฺฑุ ห	กุมารณฺฑุ หิ
๔๐๓/๑๑	ปวตฺตผลโภชี	ปวตฺตผลโภชี
๔๑๑/๓๙	เทวานำ	เทวฺวนำ
๔๑๔/๒๐	ตตานิ	ตตานิ
๔๑๕/๖	สกฺกาตพฺโโพ	สกฺกาตพฺโพ
๔๒๗/๕	โอลคฺเคยฺยุ	โอลคฺเคยฺยุ
๔๒๙/๒๓	เอวรำ	อเวรำ
๔๓๒/๔	วณฺณมา	วณฺณิมา
๔๔๕/๒	อุฏฺฐายสนา	อุฏฺฐายาสนา
๔๕๗/๒๑	ปสฺปติ	ปสฺสติ
๔๖๒/๑	อคฺคทกำ	อคฺโคทกำ
๔๖๔/๑๕	อเปกฺขาสหคเตน	อุเปกฺขาสหคเตน
๔๖๕/๒๐	พฺราหฺมโณ	พฺราหฺมโณ